

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE
SECȚIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL VII

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI, 3-5

BUCUREȘTI

1934-36

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE
SECȚIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL VII

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREȘTI

1934—36

C U P R I N S U L

	<u>Pag.</u>
ONISIFOR GHIBU. Contribuții la istoria poeziei noastre, populare și culte .	1 ✓
MARCU BEZA. Trei săbii moldovenești din vremea lui Ștefan-cel-Mare .	37
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești la Muntele Athos	41 ✓
N. CARTOJAN. Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut	83 ✓
G. MURNU. România și Elada	161 ✓
AL. MARCU. Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia	173 ✓
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Epir, Rodos și Paros	337 ✓
ARTUR GOROVEI. Elementul popular în literatura cultă	243 ✓
AL. CIORĂNESCU. Alexandru Depărățeanu	267

CONTRIBUȚII LA ISTORIA POEZIEI NOASTRE, POPULARE ȘI CULTE

DE

ONISIFOR GHIBU

Membru coresp. al Academiei Române

Comunicare făcută în ședința dela 25 Noemvrie 1932

I

Cercetând prin unele biblioteci publice din Transilvania chestiuni care privesc specialitatea mea, o întâmplare norocoasă m'a făcut să dau și peste unele lucruri, care depășesc preocupările mele obișnuite și care pot interesa într-o oarecare măsură atât pe istoricii noștri literari, cât și pe oamenii noștri politici.

Astfel, am descoperit în biblioteca Liceului evanghelic săsesc din Sighișoara, printre altele, o cărticică românească veche de un interes deosebit, care cuprinde *cele dintâi poezii lumești tipărite în limba noastră*. Cărticica are următorul titlu:

KINTYETS
KIMPENYESTY

Ku

GLAZURI
RUMUNYESTI

Fekutye gye-un Holtyej Kimptyián
Pintru vojá

Fetyilor, Nyevesztyirol,
S. tselora kuj sze potrivészk, si ku áltzi-
sze izbeszk

Tipirt in ányi Domnuluj
omnyije, septye-szutye, sase-
zets, si vopt.

După exemplarul original s'au făcut două exemplare fotografiate, din cari unul este în posesiunea Academiei Române, iar al doilea în posesiunea autorului prezentei comunicări.

În primele ei 22 de pagini, cărticica cuprinde 14 poezii românești, tipărite cu litere latine, iar în ultimele 10 pagini, patru poezii ungurești.

Contrar obiceiului timpului, toate cântecele au titluri proprii și anume:

1. Cântecul celui ce zace de dragoste,
2. Hora fetei bătrâne ¹⁾,
3. Hora nevestei tinere, fetiia spominind,
4. Făptura unuie,
5. Ia ziua bună dela drăguță, pornind de-acasă,
6. Celuia cine îi cu drăguța într'un sat,
7. Cântec după ibovnica scăpată,
8. Hora nevestei, trăind rău cu bărbatu,
9. Celuia cine se'nsoară pentru avuție, nu pentru că îi dragă,
10. Celuia care se plânge pentruce s'a 'nsurat,
11. Cărora le plac fetele și Rumâncile,
12. Mutând cortelu,
13. Cine scapă vecin bun,
14. Văietatul femeii aducându-și aminte de fetiie.

Poeziile ungurești au următoarele titluri:

1. Egy magyar ének ugyan oláh notára (Un cântec unguresc tot pe melodie românească),
2. Más Ének Magyar nótára mellyben a' Legény bútsuzik, a' Leány vagy Aszszony marasztya, egy másnak felelvén (Alt cântec, pe melodie ungurească, în care feciorul își ia ziua bună,

---

¹⁾ *Hora fetei bătrâne* o găsim, cu un titlu aproape identic, dar cu un conținut diferit și expresiuni, pe alocurea triviale, în colecția *Régi magyar énekek és elegyes dalok — XVI-ik, XVII-ik és XVIII-ik századbéli eredeti kéziratokból és régi szétszort nyomtatványokból*, egybegyűjtötte s jegyzetekkel ellátta *Thaly Kálmán*, Pest 1864, vol. II, p. 173.

iar fata sau femeia, îl oprește, răspunzând unul altuia (adică, în formă dialogică, N. A.).

3. Magyar Ének, keserves Magyar nótára, mellyben a'ki az, sirassa magát (Cântec unguresc, pe melodie ungurească jalnică, în care, cine e (întristat), să-și plângă necazul) și

4. Sziv élesztő orvosság (Doftorie înviorătoare de inimă).

Atât cântecele românești, cât și, mai ales, cele ungurești, sunt de dimensiuni destul de mari; unul e de 6 strofe, fiecare de câte 4 versuri; două sunt de 8 strofe, un altul de 9 strofe, opt de câte 10 strofe, unul de 11 și unul de 16 strofe. Întreaga cârtică conține cu totul 532 versuri românești.

Cântecele ungurești au: primul 17 strofe, al doilea 19 strofe de câte 7 versuri, al treilea 10 și al patrulea 9; cu totul 271 versuri.

Strofele nu sunt numerotate, nici despărțite prin spațiu; în schimb primul vers este tipărit cu un centimetru mai în afară de cele trei, care urmează.

Poeziile se numesc, când *cântece* (I, VII), când *hore* (horja) (II, III, VIII), când cu un titlu care exprimă ideile cuprinse în cântec. Niciodată însă poezia nu este intitulată cu cuvintele din primul vers, cum este obiceiul timpului și cum este cazul în colecțiile de poezii maghiare ale secolului.

Cântecele își aveau melodia lor, care însă ne-a rămas necunoscută. Probabil că melodiile n'au fost făcute anume pentru aceste poezii, ci au fost aplicate pur și simplu melodii populare cunoscute. După cât putem deduce din prefața autorului, poeziile nu se cântau pe câte o singură melodie, ci se puteau cânta pe mai multe melodii. Pe melodii românești se cântau și unele cântece ungurești, ca d. ex. primul dintre cele patru cuprinse în broșură.

Tiparul cărții este *latinesc*, ortografia ungurească.

Limba este, relativ, populară, dar se resimte o anumită influență a limbii maghiare, atât în lexic, cât și în gramatică și în sintaxă ¹⁾.

¹⁾ Exemple de ungurisme: fie pe ei blăstămare (II,11); că m'am bucurat eu

II

Cărticica nu indică cu numele nici pe autorul cântecelor, nici pe tipograf, nici localitatea unde s'a tipărit, nici tipografia.

Cercetările făcute până în acest moment cu ajutorul câtorva istorici literari și bibliografi români și unguri, de a stabili persoana autorului, n'au dus la niciun rezultat. Nici chiar naționalitatea autorului n'am putut-o stabili în mod neîndoielnic.

Intrebarea dacă poetul a fost Român sau Ungur rămâne încă deschisă. În orice caz, tiparul latinesc și ortografia ungurească foarte severă, care merge până la pronunțarea tipic ungurească a limbii române, ne-ar putea face să credem, mai curând, că avem de a face cu un poet român de naționalitate maghiară. Dacă mai adăugăm și împrejurarea că o treime din cuprinsul volumașului este unguresc și că poeziile ungurești sunt mai desăvârșite și ca fond și ca formă, ipoteza unui autor ungur pare a avea mai multe probabilități.

În ce privește locul apariției, am putut stabili că acesta este Clujul. Tipografia este cea a Universității de sub conducerea Ordinului Iezuiților.

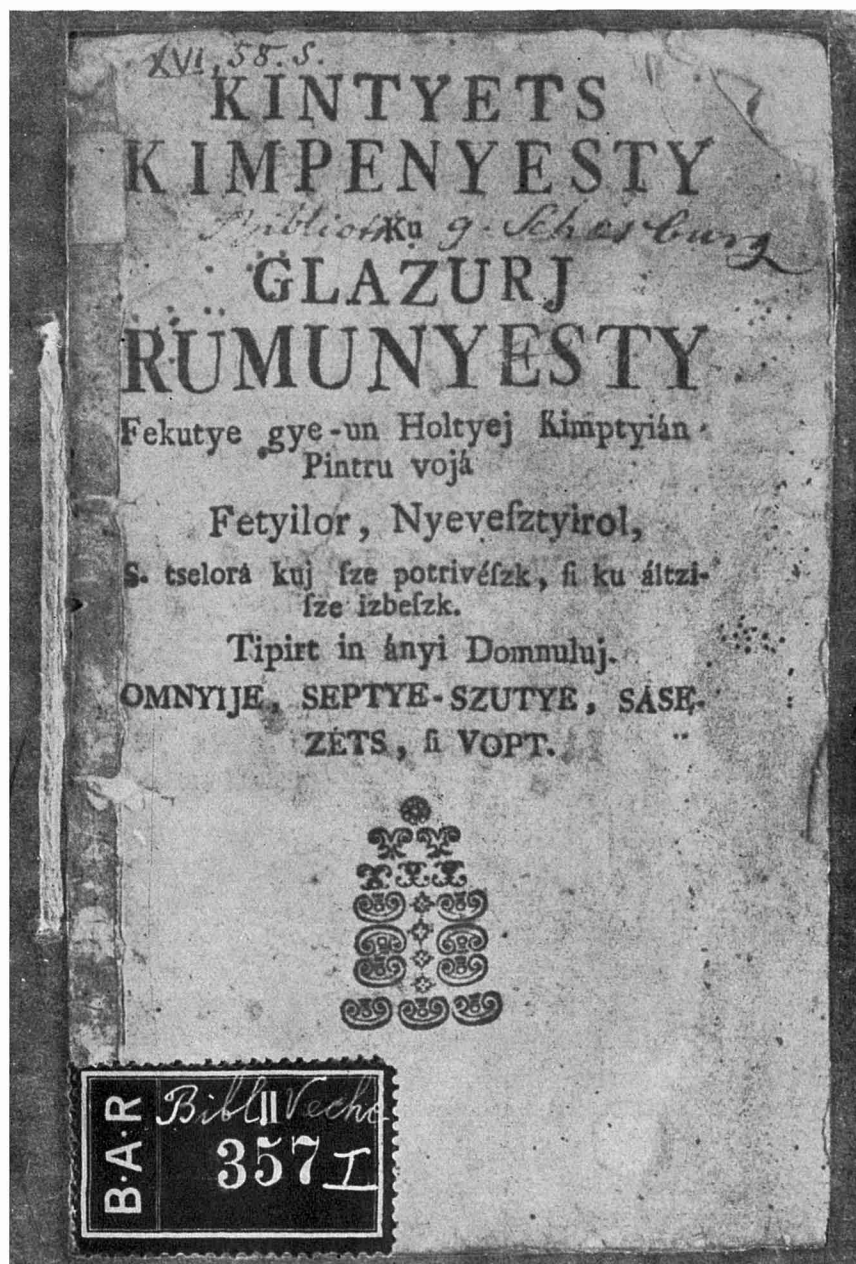
După 1780, cărticica a mai apărut în o ediție, dar nu la Cluj, ci probabil la Buda, în tipografia Universității. Această ediție s'a tipărit cu litere cirilice și cuprinde numai 7 din cele 14 poezii românești ale primei ediții (1, 2, 3, 5, 7, 8, 9), fără poeziile ungurești, și cu oarecare modificări atât în titlul cât și în textul versurilor ¹⁾).

Cărticica ne dă unele indicii destul de concludente cu privire la regiunea în care a trăit și a lucrat poetul și care este Câmpia Ardealului. Insuși titlul cărții: *Cântece câmpenești*, cred că vrea să însemneze: cântece de pe Câmpie. Ele au fost făcute, cum se spune mai departe, de «un holteiu câmpean», adică de pe Câmpie. Versurile dela începutul cântecului Nr. VII:

ție (VI, 7); șohan nu l-am îndrăgit (VIII, 5); sătulă's cu supărare (VIII, 11); plin și bogat cu certare (VIII, 11); dar vernică's pe acela (VIII, 11); iarna și vara ar chizlăși (IX, 9), etc.

¹⁾ Dr. A. Veress, *Bibliografia româno-maghiară*, vol. II, p. 120.

Foia de titlu a cărții

D'ângă apa Someșului,
Către Valea Mureșului, —

ne dau chiar precizări apropiate în chestiune.

Vorbind despre ediția II a cărții, apărută, probabil, la Buda, d-l Dr. A. Veress (care nu cunoaște și prima ediție, despre care vorbim în aceste pagini) emite următoarea părere în legătură că autorul poeziilor și cu locul lor de origină:

« După felul de a se exprima în limba românească, ungurismul titlului poeziei a cincea și dialectul *bănățean* al cântecelor, autorul acestor poezii trebuie să fie *fără îndoială* vreun ofițer ungur al regimentului ilir-român din Banat, care iubindu-se cu o Româncă, i-a scris aceste poezii, fiind mutat într'o altă garnizoană; limba lor arătând și ceva dialectal de prin Sătmar-Sălaj.

Aceste poezii (cântate totodată pe românește) s'au lățit așa de mult, încât cele românești au fost retipărite și cu cirilice ».

Dacă în ce privește profesiunea civilă a poetului, am putea eventual accepta părerea d-lui Veress, — că, adică, poetul ar fi putut fi un ofițer de origină ungur, — în ce privește regiunea, refuzăm categoric de a admite că ar fi fost Banatul sau nordul Ardealului și ne menținem afirmațiunea de mai sus.

III

Să vedem, cum se prezintă cuprinsul cărții.

Până acum, se cunoștea o singură poezie de dragoste scrisă în românește înainte de apariția poezilor Văcărești. Această poezie a fost aflată de d. G. Alexici într'un codice din biblioteca liceului reformat din Cluj (*Codicele de Petrova*). Ea a fost publicată, la 1912, în « Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie » din București (vol. XIII, p. 278 ș. u.) ¹⁾.

Această poezie era un fel de traducere din limba maghiară, într'o formă greoaie și fără nimic românesc într'însa. Părerea d-lui G. Alexici, că autorul, respectiv traducătorul ei ar fi fost

---

¹⁾ V. și « Gazeta Transilvaniei », Brașov, 1911, Nr. 202.

un oarecare Român calvinizat, deși prezintă oarecare probabilități, nu este dovedită prin nimic și, cercetările care se vor face în viitor, îmbrățișând și materialul pe care-l aducem noi acum în discuție, vor putea ajunge, eventual, la alte concluziuni. În orice caz, dela acest *Kenték Ruményeszk de dragoszte szcrisz* (la 1670) și până la colecția descoperită de noi nu se mai știe de alte cântece de dragoste, nici în manuscris și, cu atât mai puțin tipărite.

Cântecele noastre se prezintă în condițiuni de anumită originalitate. Autorul lor ne-o spune categoric:

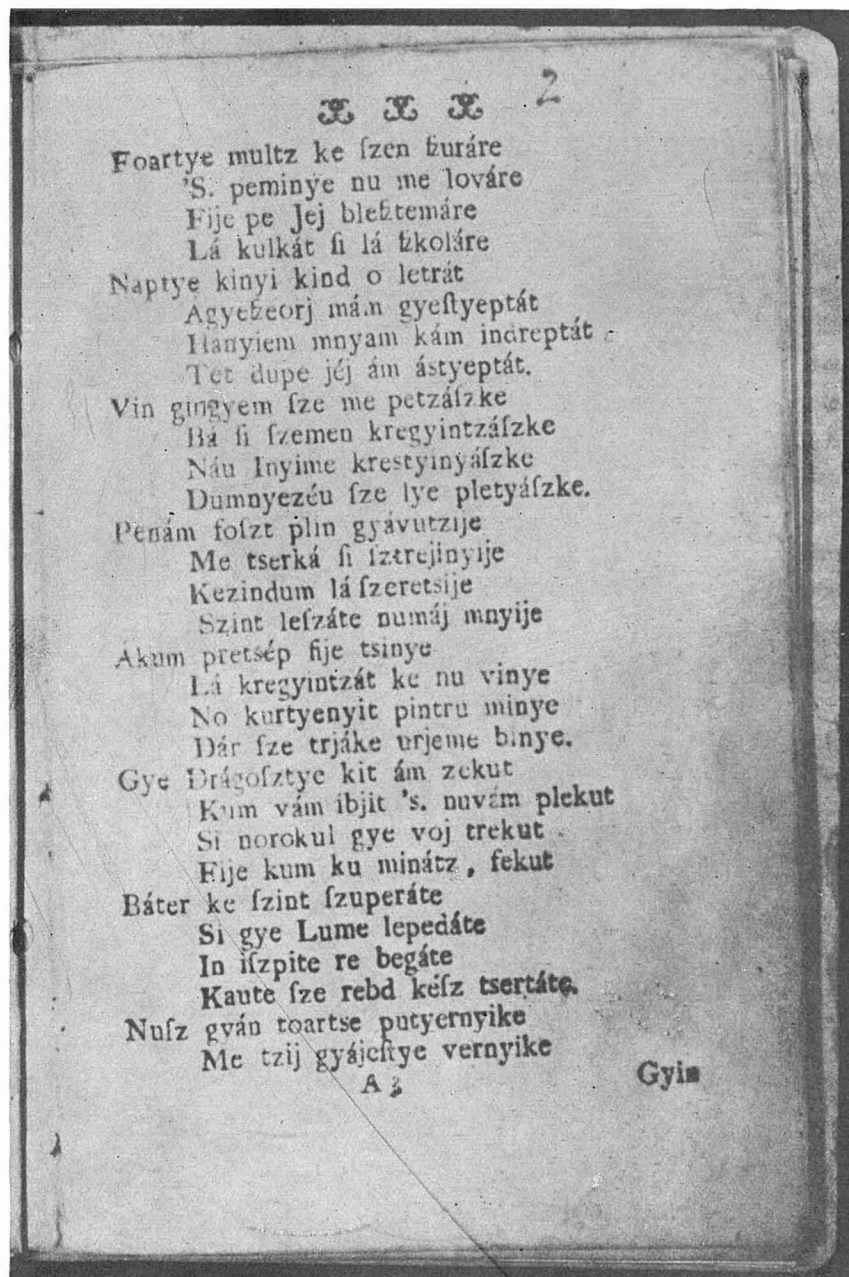
Eu le-am făcut, eu le-am și pus în scrisoare,
La dragoste pe când eram în prinsoare.

Cu alte cuvinte, autorul, prins în mrejele dragostei, și-a cântat în aceste versuri, simțimintele proprii, iubita proprie.

Cu toată această mărturisire însă, cântecele vorbesc despre multe alte stări și frământări, străine de ale poetului însuși. Ele cântă amorul tuturor naufragiaților sortii, cari încrezându-se prea mult în statornicia dragostei, au ajuns la suferințe amare, la urît și la bănat, de care nu mai pot scăpa în niciun fel. Astfel, se perândează în fața noastră, cu toată povara sufletului lor: fete bătrâne, care au așteptat zadarnic pețitorii cari să le *încredințească*, — femei măritate după bărbați pe cari nu-i iubesc, — bărbați cari s'au însurat de dragul bogăției și cari duc o vieață de nesuferit, — tineri cari trebuie să plece în locuri străine și să-și părăsească iubitele, — holtei pe cari alesele inimii lor nu-i mai iubesc ș. a. m. d. Se pare că autorul a ținut să fie anume cântărețul dragostei nenorocite a altora și mângâitorul lor, prin versuri și melodii. Culegerea avea, de fapt, un astfel de scop, care și este mărturisit în titlul cărții, unde se spune că versurile sunt făcute « pe voia fetelor, nevestelor și celora cari se potrivesc și cu alții se iubesc ».

Totuși, în câteva poezii regăsim și sentimentele, dorurile și suferințele poetului însuși. Fără să fi fost frământat de o pasiune proprie, evident, el nici n'ar fi putut înțelege sufletul altora și n'ar fi putut cânta dureri străine.

Deși influențat, fără îndoială, de poezia lumească maghiară a epocii, — poezie care circula în manuscrise și despre care avem cunoștință din numărul destul de mare de colecții care se găsesc prin diferite biblioteci ardelenе, — și cu toate că, adesea, resimțim și influența literaturii populare române, — cântecele în totalitatea lor, ne lasă convingerea că sunt opera unui singur autor, destul de meșter în mânuirea versurilor românești.

IV

Vom da câteva exemple despre aceasta.

În prima poezie, *Cântecul celui care zace de dragoste*, suferințele acestuia sunt exprimate în versuri ca următoarele:

De hodină n'am nici un loc,
Zac fierbinte, ca plin de foc,
Ca lumina mă gat, mă coc,
N'am vârtute, ca secul soc.

Fata rămasă nemăritată se plânge:

Păn' am fost plin' de-avuție,
Mă cerca și străinie,
Dar căzând la sărăcie,
Sunt lăsată numai mie.

Nevasta tânără, care își aduce aminte de vremurile fericite, când era fată, și le compară cu cele de acum, când trebuie să-și trăiască viața cu un bărbat pe care nu-l iubește, se tânguește în acest fel:

Tânără m'am măritat,
Multe lacrimi am vărsat,
Acum văd cât cu bărbatu,
Mai bine cu furca 'n satu.

Și, drept încheiere:

N'am hodină, nici răcoare,
N'am senin, n'am nice soare,
Tremur ș' zac ca de lingoare,
Pân' la moarte 's în prinsoare.

Pe de altă parte, câtă gingășie în zugrăvirea *iubitei*, care este *o simplă fată dela țară*:

În trup mândră și grăsuță,
Ca ghiocu îi albuță,
Cu degete cam lunguțe
Și cu șele rotunduțe,
Cu păr în sbiciu împletită,
Pe la frunte netezită,
În două scorzi îi sucită,
Ș' lung pe spate slobozită.
Vai, o țară că plătește,
Pe norocul meu trăește.
Trupu-mi mi se mai topește,
Când de mine se lipește.
În traiul ei, ce păcate
A făcut, fie-i iertate,
Fie toate deslegate,
Și la județ nejudectate.

Când poetul pleacă de-acasă și *își ia ziua bună* dela iubita sa, nu se poate răbda să nu-i mărturisească durerea amară, pe urma căreia:

Imi fac ochii vale și părau,
Nu se 'nceată a curge mereu,

Drept consolare o asigură pe iubită:

Voiu purta cămăși de jele,
Lacrimi hainele să-mi spele.

Mai fericit *cel ce trăiește cu iubita în același sat*, căci nu este supus la chinurile despărțirii:

Cine-i cu drăguța 'n sat,
Cu dobândă-i încărcat,
Firea nu-l fură departe,
Nu trimite nici o carte.

Cel ce *și-a pierdut iubita*, se jură că alta nu va iubi și că vicia lui întreagă va căuta-o pe cea pierdută:

Oiu căta, de-oiu mai trăire,
De-oiu fi viu și n'oiu perire,
De mi-a fi de ea de știre,
Altă 'n lume n'oiu iubire.

Ce tristă e vicia *nevestei, care trăiește rău cu bărbatul*:

De plânsoare pier și răiesc,
Tot de jale cânt și grăesc,
Lacrimile 'mi stau, se sleiesc,
Aș mai muri, ca să trăesc.

Tot astfel se tânguie *cel ce s'a însurat pentru avuție* și a fost osândit să trăiască o vicia chinuită, care-l duce la hotărâri disperate ca acestea:

Voiu ținea post, ca să moară,
M'oiu mântui de ea doară,
Vină, moarte, de-o oboară,
S'o văd pusă în comoară.

Tristețea *femeii, care n'a avut noroc de căsnicie fericită* și care-și aduce aminte de anii ei de fetie, găsește versuri ca acestea:

Plânsoarea nu mi se 'nceată,
De supărări că's călcată,
Cu rele 's împresurată,
De lacrimi sunt tot udată.

Când purtam în cap petele,
Și în degete inele...
Când îmi vin aminte ele,
Îmi fac ochii fântânele.

Intr'un codru câți mugurii,
Sunt în aluni, câți ciucurii,
Intr'o vară, câți fluturii,
Mă strică mai mult gândurii

Cel pățit pe urma însurătoarei nenorocite, din cauza bogăției după care a lăcomit, dă la toată lumea sfatul, atât de tardiv pentru el:

Ia-ți una, care să-ți placă,
Nu te uita, că-i săracă,
Care pe voie să-ți facă,
Dacă-i grăești, ea să tacă.

În schimb, poetul este entusiasmat pentru Române:

Cât îi țara ungurească,
Nu-i ca fata românească...
După fata de Român,
Dorul mă strică și chinu,
Iubitu-le-am și le-oiu iubire,
Mi-au plăcut și le-oiu omenire,
În lume cât oi trăire,
De ele nu m'oiu ferire. —

Dragostele tinerele,
Nu se fac din miere, ele,
Da, din buze subțirele
Și din grumazi cu mărgel.

Și, când *soldatul* care a stat un timp oarecare în cortel la casa cu fată frumoasă, pleacă în « străină țară », el pleacă cu sufletul înfrânt de puterea dragostei și hotărât să se întoarcă din nou la iubita sa. Tânărul nostru știe că:

Batăr cine ce grăește,
Altu, alta îndrăgește,

Cât despre el însă, ține să liniștească pe iubita sa:

Sluguța ta, cât trăește,
Tot de tine vorovește,

Și o asigură că fără de ea, nu-și găsește liniștea:

Nu mă 'ncet de văietat,
Ca băiatu 'nfășiat
Dela țată întărcat,
Fie batăr legănat.

Nespus de frumos își cântă poetul *vecina* sa, la care, oricând, și pe ger și pe ploaie, găsea hodină și care, acum, l-a lăsat:

Vântul bată cât de rece,
Și văile batăr sece,
Lacrimile cât mă 'nnece,
Dorul vecinii nu-mi trece.
Toată ziua-l pomenesc,
Pentru ea mor și trăesc,
Tot de jele cânt și grăesc
De dorul ei mă topesc.

Și asigurarea:

Peștii când or alergare,
Pietre când or înotare,
Traiul când mi-oi înmutare,
Eu atuncia te-oiu uitare.

Din versurile citate, afirmațiunile pe care le-am făcut cu privire la calitățile poetului, credem că sunt suficient dovedite.

V

După cum reiese din mai toate poeziile, autorul lor a fost un holteiu, care a ținut să rămâie sau a trebuit să rămâie holteiu. În puține poezii este cântat amorul ideal, care-l determină pe poet la orice suferințe și la orice lupte în vederea dobândirii pentru totdeauna a ființei iubite. În cele mai multe, întâlnim numai amorul comun și comod, amorul de toate zilele, care vede în femeie ființa menită să asigure holteiului o plăcută petrecere de vreme.

Idealul poetului este exprimat, de cele mai multe ori, prin versuri ca acestea:

Am drăguță o câmpeană
O nevăstuță (frăteană) săteană,
Ii frumoasă ca o pană,
Ai gândi că-i o cătană.

Dobândisem o vecină,
Aveam la ea prânz și cină,
Ger ori ploaie batăr, vină
Trăiam la ea cu hodină.

Vai sufletul meu (Irină) Savină,
Pentru tine n'am hodină,
In brațul badei șezi, vină,
Și rămâi cu mine la cină.

Și, tot acolo, vorbind de *fetele de Român*:

Le-am iubit și le-oiu iubire,
Mi-au plăcut și le-oiu omenire.

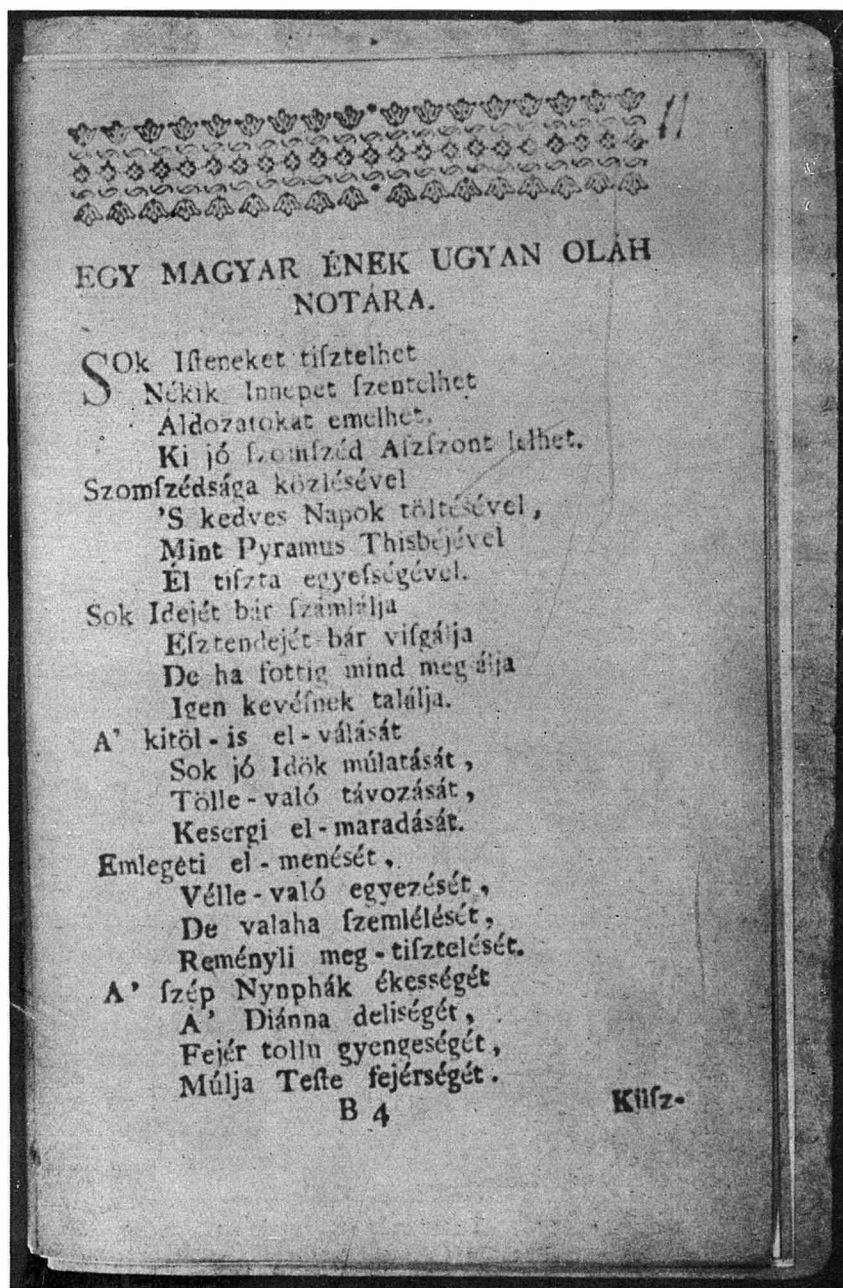
La atâta pare a se reduce amorul poetului: traiu bun cu fetele și nevestele altora, iubire și omenire. Incolo — nimic. Pe nici-una din iubitele cântate, poetul n'arată că ar vrea s'o ia tovarășă legiuită pentru întreaga vieță.

Nu e aproape nimic, ca fond, din poezia noastră populară, care cântă iubirea, idealizând-o.

VI

Am spus, la locul său, că volumașul nostru conține și zece pagini de poezii ungurești și că aceste poezii sunt chiar mai frumoase decât cele românești.

Lăsând istoricilor literari maghiari să se ocupe mai de aproape de valoarea estetică a acestor producțiuni, și de autorul lor, — care după toată probabilitatea, este identic cu cel al poeziilor românești, — noi ne vom opri un moment asupra importanței culturale și sociale a fenomenului însuși pe care cărticica noastră îl pune în lumină.

Pagina 21, cuprinzând începutul primei poezii ungurești

VII

Un volum de poezii lumești românești și ungurești, constituie un fapt destul de curios și, în tot cazul, unic în literatura română și în cea maghiară până la anul 1768.

Judecând după acest volum, s'ar părea că epoca în care s'a putut ivi un astfel de fenomen literar, n'a putut fi o epocă de prea mari asperități naționale între cele două nații conlocuitoare ale Ardealului.

Faptul că într-o carte menită, de sigur, să ajungă în mâni ungurești, nu numai că se dă, și încă cu întâietate, — un mare număr de poezii românești, și se alcătuesc chiar poezii ungurești pe melodii românești, dar se aduc cele mai mari elogii femeii române, care întrupează calități neajunse de alte femei din întreaga « țară ungurească », — faptul acesta, zic, ar putea fi socotit ca o dovadă despre o conviețuire nu numai pașnică, ci chiar plăcută, între cele două popoare din Ardeal, cel puțin în domeniul sentimental și poetic, dacă nu și în alte domenii.

Despre temeinicia acestei afirmațiuni ne-a încredințat faptul că exemplul pe care ni l-a oferit cărticica analizată până aci, nu este cătuși de puțin unic. O cercetare destul de fugară, întreprinsă asupra colecțiilor manuscrise de cântece ungurești ardelenene din sec. XVII și XVIII, ni-a oferit prilejul să dăm peste o serie întreagă de fenomene mai mult sau mai puțin analoage, care fac să ne modificăm într-o oarecare măsură cunoștințele despre trecutul nostru literar și cultural.

Astfel, într-o colecție ungurească de poezii lumești, dela 1798, — colecție aflătoare în posesiunea *Muzeului Ardelean* din Cluj ¹⁾, — am găsit o serie de poezii românești, scrise cu litere latine și în aceeași ortografie ungurească pe care am întâlnit-o în cărticica despre care am vorbit.

Așa dar, la 30 de ani dela apariția cărții noastre, — o nouă colecție — aceasta manuscrisă — de poezii în două limbi!

---

¹⁾ Titlul colecției e: *Világi Énekek Mellyek sok meg illetődött érzékeny szívek szerzeményei közül egybe szedettek 1798 Esztendőben*. Numărul sub care se află la M. A. e 1625. — Vezi descrierea ei, în Szabó T. Attila, *Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI-XIX századi kézíratos énekeskönyvei*, Cluj, 1929, p. 11.

Să ne oprim puțin asupra poeziilor românești din această colecție.

Unele din «Cântecele» (Ėnek) cuprinse aci, par traduceri după cântece maghiare din aceeași colecție (d. e. LXXVI și XLVII).

În schimb, avem însă fenomenul mult mai băttor la ochi, al apariției aproape tumultoase a poeziei populare general-românești în mijlocul literaturii poetice maghiare. Ne surprinde, mai întâiu, splendidul cântec bătrânesc, *Brumărelul*, — numit aci *Brumar cel mare*, ca în varianta tipărită cu aproape o sută de ani mai târziu de G. Dem. Teodorescu ¹⁾.

Cântecul acesta nu este de origine ardelenescă; el a trecut, de sigur, din Țara-Românească, mai întâiu, firește, la Români, apoi, dela aceștia, la Unguri.

Cât de puternică a fost penetrațiunea poeziei populare din Principatele române în Ardealul sec. XVIII, ne-o dovedește și următoarea poezie, aflată în aceeași colecție maghiară:

Coconiță din cea țară,
Ce-ți e gura așa amară?
Doar, de pită de secară? —
Hai la noi, la București,
Și gura să ți-o 'ndulcești,
Cu zăhar și cu zafine,
Cu smochine dela mine.

Prezența acestei poezii într'o colecție de cântece ungurești n'are numai o semnificație literară, ci și una social-politică: se pare că pe vremuri, Bucureștii totuși nu erau așa de urgisiți de către Ungurii ardeleni. Aceștia au avut prilejul să cunoască din timpuri destul de vechi farmecul vioiului și bogatului oraș de pe malul Dâmboviței, care contrasta atât de mult cu țara pitei de săcară, pe care atâția o părăsiau, căutând o viață mai ușoară dincolo de munți.

Mai întâlnim în colecția din chestiune, versurile:

M'aș jelui și n'am cui,
M'aș jelui codrului,
Codru-i verde nu mă crede,
Cât bănat cu mine șede.

---

¹⁾ G. Dem. Teodorescu, Poezii populare române, București, 1885, p. 453.

Intâlnim apoi cunoscutele versuri:

Pentru ochi ca murele,
Incunjurai pădurile,
Pentru sprâncene 'ncordate
Trecui țara jumătate,

precum și versurile:

Taci, inimă nu mai plânge,
Nu vărsa lacrimi de sânge, etc.
Lacrimile nu-ți mai slei,
Că cât lumea nu-i mai trăi, --

Apoi:

Tăceți ochi, nu lăcrimați,
Că voi sunteți vinovați,
Dacă samă nu luați,
După cine alergați,

Sau:

Frunză verde de copaci,
Rabdă inimă și taci
Că nu-i trăi cât lumea,
Că-i trăi o zi, ori două
Și te-i topi ca o rouă.

Dar însemnătatea prezenței acestor poezii românești în colecții maghiare nu rezidă în pura lor simultaneitate statică: mai importantă chiar decât aceasta ni se pare elementul dinamic al acestei simultaneități: cele două popoare, pe care fatalitatea le-a pus în raporturi politice atât de încordate dealungul veacurilor, s'au influențat reciproc destul de puternic pe terenul poeziei. Cât ne privește pe noi, Românii, putem afirma că nu noi am fost acei cari am îndurat cea mai mare înrâurire, dimpotrivă, noi am fost cei cari am influențat în cea mai mare măsură pe Unguri. În însăși colecția de care ne ocupăm, partea cea mai mare a poeziilor populare românești le găsim și în ungurește, începând cu *Brumărelul*. În anexe, dăm întreg

materialul documentar disponibil, relativ la acest fenomen atât de izbitor.

Ca întregire la această observație, mai amintim faptul că, într'o altă colecție ungurească, dela 1785, aflătoare tot la Muzeul Ardelean din Cluj, întâlnim *Cântecul de tânguire al lui Horia*, tot în două limbi, primele strofe alternându-se în românește și ungurește, cu același conținut. Publicăm, în anexe și acest cântec, necunoscut până acum.

Nu avem de gând să intrăm mai adânc în urmărirea chestiunii interpătrunderii poeziei populare și culte, române și maghiare, din Transilvania, căci o astfel de problemă depășește competența noastră. Suntem mulțumiți că, în mod mai mult întâmplător, am putut să aducem câteva modeste contribuții, care vor fi, credem, de un oarecare folos specialiștilor, cari vor veni cu timpul.

VIII

De încheiere ținem să stabilim concluziile de natură generală care se desfac din cele spuse până aci, în legătură cu cartea descoperită la Sighișoara și cu colecțiile manuscrise dela Cluj.

1. Cărticica dela Sighișoara, indiferent de naționalitatea autorului ei, e o dovadă că în secolul al XVIII-lea, în Transilvania exista pentru poezia și pentru muzica românească, un interes care depășea cadrele țărănimii, atingând nu numai pe Români, ci și pe Unguri ¹⁾.

2. Poezia populară românească din Transilvania avea de pe atunci un caracter general românesc; ea era un produs al circulației libere dintre diferitele țări locuite de Români.

3. Limba românească era nu numai cunoscută, ci și întrebuințată în cercurile ungurești ardelene, înainte de ce Ungaria modernă și-ar fi fixat politica sa de contopire absolută a Ardealului într'un Stat unitar maghiar ¹⁾.

---

¹⁾ Acest interes, de altfel, nu apare acum pentru întâia oară; el este cu mult mai vechiu, mergând cel puțin până în secolul al XVI-lea. În poeziile culte ale celui mai mare poet maghiar dinaintea de secolul al XIX-lea, *Valentin Balasa*

4. Influența reciprocă între cele două literaturi, maghiară și română, a fost mult mai profundă, decât se știa până acum. Studiarea ei va duce la constatări care să depășească interesul pur istoric și literar și să intereseze chiar și pe oamenii politici.

* * *

Lăsăm în sarcina altora, mai competenți, să ducă mai departe aceste cercetări pentru înlesnirea cărora, le punem la dispoziție materialul găsit de noi, și anume:

1. Cărticica de versuri dela 1768, cu textul românesc întreg, transcris cu ortografia modernă.

2. Poeziile românești din colecția *Muzeului Ardelean*, cu ortografia originală și cu textul în ortografia modernă și

3. Poeziile românești în traducerea maghiară, din colecția *Muzeului Ardelean*.

(1551—1594), găsim două poezii inspirate direct din literatura populară română, după cum tot la el întâlnim și melodii populare de ale noastre aplicate la poezii maghiare. D-l G. Kristóf, profesor de limba și literatura maghiară la Universitatea din Cluj, care a atras atenția istoricilor literari români asupra acestui amănunt atât de interesant, se crede în drept să afirme că, încă din secolul al XVI-lea «unele dintre cântecele populare române, fie prin melodia lor atrăgătoare, fie prin frumusețea conținutului lor, erau cunoscute în cercurile aristocrației maghiare din Ardeal». D-l Kristóf nu dă explicația completă a acestui fenomen. O putem da noi: cântecele și melodiile noastre populare au pătruns în aristocrația maghiară simultan cu maghiarizarea boierimii române ardelen. Se știe, doar, că o mulțime din familiile aristocrate ungurești de astăzi sunt de origină română (d. ex. familiile Teleki, Nádasdy, Nalácy, Kemény, Nopcea, Kendeffy, Jósika, Bethlen, Huszár, Barcsay, Zeyk, Zalásdy, Kornis, ș. a.).

¹⁾ Poetul maghiar Iosif Koncz (Jozsi), care începuse să traducă, la 1816, în limba latină *Batrahomíomahia* lui Homer, după *Mihail Csokonay Vitéz*, în: curând s'a lăsat de o asemenea lucrare și s'a ocupat să traducă poema în românește. «Dacă o traduc în versuri românești, — zice Koncz — o va înțelege întreaga Valahie și partea cea mai mare a Ungurimii ardelen». (*Hogyha old versekbe fordítom, így az egész oldáság, s az erdélyi magyarságnak nagyobb része is megérti*). (Vezi revista «Un-garia», Cluj, IV, 304).

ANEXE

I

*Partea românească a cărțuliei de poezii dela 1768, redată
cu ortografia de astăzi.*

TITLUL CĂRTICELII:

Căntece
câmpenești
cu
glasuri
rumânești
Făcute de un Holtei Câmpian
pentru voia
Fetelor, Nevestelor
Și celorla cui se potrivesc, și cu alți-
se izbesc (sic)
Tipirt în anii Domnului
o miie, șapte-sute, șasezeci și opt

TEXTUL DE PE PAGINA 2:

Pintru cântatu mai lesne, sint multe sloave, din cuvinte lăsate, Scrise
numai după voroave, nu fie Cântătorii cercetători greșelilor, potu-se în
multe forme cânta.

Eu le-am făcut, eu le-am și pus în scrisoare,
La dragoste, până eram în prinsoare.

I. CÂNTECUL CELUI CARE ZACE DE DRAGOSTE

Dragostile zburătoare,
Toată lumea umblătoare,
Mulți tineri ești stricătoare,
Și tot de rău voitoare.

M'ai alungat ca o fiară,
Cât îi iarna și zi de vară,
Prin cetate și pe-afară,
Din dimineată' până 'n sară.

Soarele cât încălzește,
Cât și norul învelește,
Către tine nu silește,
Până-i viu se tot ferește.

Cât am umblat tot mă ferindu,
Tot de mine ți-a stat gându,
Pe larga lume căutându'
Pân'am stat în lanț fugindu.

Nu-mi e lațul din nuele,
Nu-s mestecați pari cu ele,
'Mpresurat cu toate rele,
Cu dor, lacrimi și' multă jele.

De tinerel am îndrăznit
Ș' dragostile 'n mine-au trăznit,
Făr' nencetat m'au tot căznit,
De dor am stat mai de pleznit.

N'am ceas bun nici într'o vreme,
De suspinuri trupu-mi screme,
Nu se lasă să se 'ntreme,
Că de moarte trage și geme.

De hodină n'am nici un loc,
Zac fierbinte, ca plin de foc,
Ca lumina mă gat, mă coc,
N'am vârtute ca secul soc.

Mi-a fost asta 'nvățătură,
Insemnat cu creștătură,
Batăr place-mi la făptură,
Să nu trec dela o măsură.

Am stat la loc iară bine,
Nici o frică n'am de tine,
Nici nu-i fi soție cu mine,
Că dragostea nu-mi mai vine.

II. HORA FETEI BĂTRÂNE

Câți voinici în lumea mare,
Răi și' hicleni 's foarte tare,
Nu's la vorbe de cătare,
Nu-i de ales nici pe care.

Mă țin numai cu cuvântu,
Care iute sbor în vântu,
Dar judele cel drept și sfânt,
Le-a lezui din pământ.

Foarte mulți că se 'nsurără
Ș' pe mine nu mă luară.
Fie pe ei blestemare,
La culcat și la sculare.

Noaptea câinii când au lătrat,
Adeseori m'am deșteptat,
Haine mi-am cam îndreptat,
Tot după ei am așteptat.

Vin, gândeam, să mă pețască,
Ba și să mă 'ncredințască,
N'au inimă creștinească,
Dumnezeu să le plătească.

Păn' am fost plin' de avuție,
Mă cerca și străinie,
Căzându-mi la sărăcie,
Sunt lăsată numai mie.

Acum priceap' fie cine,
La credințat că nu vine,
N'a curtenit pentru mine,
Doar să treacă vremea bine.

Batăr că sunt supărată
Și de lume lăpădată,
În ispită rea băgată,
Caută să rabd, că's certată.

De dragoste cât am zăcut,
Cum v'am iubit ș' nu v'am plăcut
Și norocul de voi trecut,
Fie cum cu mine-ați făcut.

Nu's de-a 'ntoarce puternică,
Mă țin de-acestea vernică,
Din ochii 'mi lacrimi îmi pică,
Tac mulcum s' nu zic nimică.

III. HORA NEVESTEI TINERE, FETIIA SPOMININD

Până 's fete, cu petele,
Vântu jucării cu a mele,
Nu știam ce's amarele,
Nu credeam că sunt și jele.

Că 's nevestă, nu mi ciudă,
Batăr trăiesc rău ș' cu trudă,
Trupu-mi de gânduri mi-asudă,
Din ochii 'mi lacrimi mă udă.

O, fete nemăritate,
Slobozii prea lăudate,
Ș' petele de vânt suflate,
De mine sunteți lăsate.

Cade 'mi greu că mă pândește
Despre mine rău gândește,
Văd, binele nu-mi voește,
Rău mă poartă ș' m'amărăște.

Am tot umblat ostenindu,
De bine mai bun căutându,
Dat-am de rău, alegându,
Acuma gem lăcrămându.

Când undeva 'n bucurie,
Sunt cu el în veselie,
Ochii-i sclipesc de mânie,
Se laudă cu răul mie.

Dorul batăr că m'ajunge,
Lacrima batăr mă unge,
Prin inimă cât mă 'npunge,
Nu-i la cine să m'alunge.

Am gătat toate tândale,
Fac sudori pe trupu-mi cale,
Lacrimi din ochi isvor și vale
Stau de una mai c'a și zale.

Tânără m'am măritat,
Multe lacrimi am vărsat,
Acum văd cât cu bărbatu,
Mai bine cu furca' satu.

N'am hodină, nici răcoare,
N'am senin, n'am nice soare,
Tremur și zac ca de lingoare,
Pân' la moarte-s în prinsoare.

IV. FĂPTURA UNEIA

În marginea hotarului,
Ține mijlocul satului,
De ea m'am dat bănatului,
Că nu capăt loc sfatului.

Uitându-mă la făptură,
Ca și boarea de căldură,
Inima mi se străcură.
Lacrimile-mi stau ș' nu cură.

Ii în loc greu depărtată,
Ii cu gânduri încărcată,
Ii cu barte, nu-i cepsată,
Fie-i gura sărutată.

În trup mândră și grasuță,
Ca ghiocu îi albuță,
Cu degete cam lunguțe
Și cu șele rotunduțe.

Ani puținei a numărat,
N'a iernat mult, nici n'a vărat,
Cât a ziuat, cât a înserat,
Dară useri (?) n'a mai cărat.

Cu păr în zbiciu împletită,
Pe la frunte ne(te)zită,
În două scorzi îi sucită,
Ș' lung în spate slobozită.

Nu-i prea 'naltă, nici prea mică,
Oablă 'n trup și subțirică,
Cu jocuri se cam mai strică,
De vintu ei nu-i e frică.

Vai, o țară că plătește,
Pe norocul meu trăește.
Trupu-mi mi se mai topește,
Când de mine se lipește.

Ii fată și nu-i nevestă,
Mult cu ochii ei mă creastă,
Luci i-s ochii, ca fereastă,
Fi-i-aș silă și năpastă.

În traiul ei, ce păcate,
A făcut, fie-i iertate.
Fie toate deslegate
Și la județ nejudcate.

V. IA ZIUA BUNĂ DELA DRĂGUȚĂ, PORNIND DE-ACASĂ

Multe rele am trecut,
Pentru tine-am petrecut,
Din inimă mi-ai plăcut,
De pofa ta am zăcut.

Că te desparți, cade-mi, vai, greu,
Pentru tine-s obosit rău,
Imi fac ochii vale și părau,
Nu se 'nceată a curge mereu.

Te-ai arătat cu frumosu,
Te-ai înturnat, vād, cu dosu
Ca și grăul cu odosul,
Mestecatu-ți folosul.

Voiu purta cămăși de jele,
Lacrimi hainele să-mi spele,
Am ajuns, vād, zile grele,
Am nădejde tot de rele.

Cer de tine iertăciune,
Ce ți-am greșit, față-mi spune.
Cuvânt în dos nu-mi mai pune,
Nu mă da lumii minune.

Cânt ș' mă plâng, mă vătându,
Că-mi vād draga se ducându,
De mine se depărtându,
L-oiu petrece-l lăcrimându.

Aibi altul, mai cu dreptate,
Cu cuvinte mai legate,
Știu, Dumnezeu că te-a bate,
Că nu ți-am fost de răutate.

Sănătate fii, drăguță,
Sufleta mea albinuță,
Te-am ținut ca o porumbuță,
Te duci și nu-mi dai guruță.

Poftesc, dragă, cale bună,
Vai, mersul tău mă 'ngreună,
De plânsul meu valea sună
Nu zăbovi ș' îndrăpt tună.

Vino iară, sănătoasă,
Fii cu mine bucuroasă,
Lasă inima jeloasă,
Fii cum ai mai fost voioasă.

VI. CELUIA CE-I CU DRĂGUȚA INTR'UN SAT

Cine-i cu drăguța 'n sat,
Cu dobândă-i încărcat,
Firea nu-l fură departe,
Nu trimite nici o carte.

Ca revărsatul zorilor,
Stau luminile ochilor.
Nu-i cine nu te voiască
Ș' văzut, să nu te 'ndrăgească.

Când îi vine dor s'o vadă,
Pe genunchii ei să șeadă,
El e carte, el se duce,
De mijloc să o apuce.

Să-mi fii dragă mărturie,
Cum m'am bucurat eu ție.
Te-am așteptat cu plecatul
Ca Soarele 'ntunecatul,

Sede 'n brațe ca 'n tragăună,
Ș' cu dragoste se leagăună.
Vai drăguța cine n'are,
De și este din loc tare,

De tine sunt înșelat
Mult cu lacrimi m'am spălat.
Doru-mi batâr izvorăște
Dar nădejdea-mi nu sfârșește,

N'am nici un prânz, nice cină,
Pentru tine nici hodină.
Când mă culc ș' mă scol din pat
Cu dorul tău s' îmbrăcat,

Adă-ți de mine aminte,
Ascultă-mă din cuvinte,
Dă-mi folos bun, să te vadă
Inima mea ș' să te creadă.

Eu s' acela care mă plâng,
Cu dragostea ta că mă 'nving.
Te-aș peți, din minte mă fur,
Aș face-o și, vai, nu mă 'ndur,

N'am putere ș' nici un modru,
Rătăcitu 's ca 'ntr'un codru,
Fii cu mine pân la moarte,
De nu Dumnezeu te poarte.

VII. CÂNTEC DUPĂ IBOVNICA SCĂPATĂ

D'angă apa Someșului,
Către Valea Mureșului,
Jumătatea sufletului,
Mi-a dus draga în sânul lui.

Cu ochi mierii și luminoasă,
In trup naltă, sănătoasă,
De cuvânt rău lăcrămoasă
La sufletul meu frumoasă.

Ii frumoasă ș' lată 'n șele,
Ca omătul albă 'n piele,
Păru 'mpletit cu petele,
N'are 'n purtatu-i greșele.

Are de bumbac rochie,
Albă de jolj și zăghie,
I se șeade la fetie
Poartă 'n sânul ei drăcie.

De nu s'ar fi arătată
Hodină mi-ar fi lăsată
'S cu inima supărată
N'a fi de mine uitată.

Când o văzui că se duce,
In inima'mi peatră-mi puse,
Jucăria mea ea fuse,
Vai, la ce rău că mă duse.

Frumosul ei n'aș fi crezut,
Fața de nu aș fi văzut,
In acest rău n'aș fi căzut,
Cu hodină aș fi șezut.

L-oiu căta de-oi mai trăire,
De-oiu fi viu și n'oiu perire,
De mi-a fi de ea de știre,
Alta 'n lume n'oiu iubire.

VIII. HORA NEVESTII TRĂIND RĂU CU BĂRBATU

De m'aș vedea hodinită,
De supărări lăzuită,
De bărbatu-mi mântuită,
In raiu gândești că's suită.

Singură 's cu voie bună,
Casele de graiu-mi sună.
Când îl văd pe el, la lună,
Jumătate 's mai neună.

Știu, mai mult n'aș nebunire,
In lume cât aș trăire,
De măritat m'aș ferire,
Nice nu m'aș mai iubire.

Și cu ochii când l-am zărit,
Cu rușine m'am opărit,
Vai, cu el m'au toți ocărit,
De scârba lui am fost pierit.

De plânsoare pier și răiesc,
Tot de jale cânt și grăesc,
Lacrimile-mi stau ș' sleiesc,
Aș mai muri ca să trăesc.

Nu mi cu el nici un bine,
Pentru el n'am sânge 'n mine
Zdravăn bătr, că se ține,
Stau cu el tot de rușine.

Ii prăpădit ș' pierit tare
Zile bune nu mai are,
Incărcat cu supărare,
Cui cu bărbat nu se pare.

Eu s'aceea care mă cânt
Și mă izbesc ca frunza de vânt,
Cu inima jeloasă sânt,
Ști' Dumnezeu cel drept și sfânt.

Am un bărbat prăpădit,
De lenea lui prea vestit,
Șohan nu l-am îndrăgit,
Trăesc cu el din urît.

Dar, vernică-s pe acele,
Pe mai mari și pe mai rele,
Pentru păcatele mele,
Care 's foarte multe ș' grele.

Sătulă-s cu supărare
Plin și bogat cu certare,
Aștept milă ș' deslegare
Din această ispită mare,

IX. CELUIA CINE SE 'NSOARĂ PENTRU AVUȚIE, NU PENTRU CĂ-I E DRAGĂ

Cu ochii închiși m'am însurat
Avuția ei m'a furat,
Bunătații m'am bucurat,
Plinu's cu ea și săturat.

Trag zile cu supărare,
Am prânz și cină cu răbdare,
La culcat și la sculare,
Supăratu-s foarte tare.

Pentru toate se mănîie,
N'are obraz și omenie,
Multe ori mi-aruncă mie,
Că după ea am domnie.

Banii i-o fost adaosul,
Care mi-au mîncat paosul,
Nu i se 'ncete ponosul!
Tot mi-arată drum și folosul.

Aș trăi și n'am cu cine
Nu-mi e cu ea nici un bine,
Nu se lovește cu mine,
Că mai mare ea se ține.

M'ar înșela ș' nu mă poate,
M'ar învinge ea cu toate,
Și din fire că m'ar scoate,
Limba-i sună ca și roate.

Am zile că aș murire,
Cu ea mai mult n'aș trăire,
Bucuroș o-aș prăpădire,
De m'aș putea mîntuire.

N'are 'n lucru spor nimică,
Vremea tot cu somnul strică,
Ce prinde de-a mîna-i pică,
De omenit nu-i vernică.

Iarna ș' vara ar chizlăji
Câți vede ar tot îndrăgi.
Da la soare nu s'ar prăji,
Bucuroasă nici n'ar plivi.

Mai mult umblă nespălată
Cu capul nepieptenată,
Ca o buhă împănată
Când o văd din pat sculată.

Se soare ca orbul tare,
Se laudă și cu ce n'are
Punga-i goală, fala mare,
Nu-i de treabă și de-a cotare.

Nu merge nimic să cate
Eu am grije de bucate,
Trăind cu ea fac păcate,
Fug rușinea că la-ș bate.

Are haine prea stricate,
Dela alții cumpărate,
De vreme lungă mîncate,
S' de pe șolduri mai picate.

N'am hasnă de bunătate,
Cu datorii că's călcate,
Or fi cu vreme luate,
Ș' dela mîine străinate.

Voiu ținea post ca să moară
M'oiu mîntui de ea, doară,
Vină, moarte, de-o oboară,
S'o văd pusă în comoară.

Ia-ți una care să-ți placă,
Nu te uita că-i săracă,
Care pe voie să-ți facă,
Dacă-i grăești, ea să tacă.

X. CELUIA CARE SE PLÂNGE PENTRUCĂ S'A INSURAT

Tinerel m'am însurat
Și (bătrână) scârnavă mi-am luat,
De fete sunt blăstămat,
Ș' de neveste lăpădat.

Au lacrimim' începenie,
N'au gătat nice sfârșenie,
De plâns (a) mă șterge, mi lene,
Port din ierburi rele, pene.

Ele când îmi vin aminte,
Lacrimi din ochi ies ca ținte,
Tot de jale cânt cuvinte,
Vernicu 's toți să mă cânte.

Rău trăesc și rău am trăit,
Multe gânduri m'au slăbit,
Când ceva m'a 'nveselit,
Alt rău, din dos, m'a izbit.

Holtei și voinic când eram,
De ele nu mă apăram,
Cu ele iernam și văram,
Mult în brațul meu le căram.

Trece un rău și altul vine,
N'am pe lume niciun bine,
Plânsu mă are și mă ține,
Alții se miră de mine.

Dar, tot trag dor după ele,
Port inima tot cu jele,
M'am ținut ca de proptele,
Acum văd că nu-s a mele.

Singur nu mă chinuesc,
Singur nu mă ostenesc,
Mulți sunt care se trudes,
Și ca mine se prăpădesc.

XI. CĂRORA LE PLAC FETELE ȘI RUMÂNCILE

Dragostele tinerele,
Nu se fac din miere, ele,
Da, din buze subțirele,
Și din grumazi cu mărgele.

Vai sufleta mea (Irină) Sayină,
Pentru tine n'am hodină,
În brațu badei șezi, vină,
Ș' rămâi cu mine la cină.

Cât îi Țara Ungurească,
Nu-i ca fata rumânească,
Taie cine ce grăiască,
Și batăr cum le ocărăscă.

Și când o văd îmbrăcată
Cu cisme roșii încălțată,
Capu cu flori încărcată,
Inima-mi stă mai crăpată.

După fata de Rumânu,
Dorul mă strică și chinu,
Cu dragostea ei îs plinu,
Când mă uit la țâțe 'n sân.

Cu brâu roșu când se 'ncinge,
La obrazi-i plini cu sânge,
Cu dragostea ei mă 'nvinge,
Sufletu-mi pentru ea plânge.

De când maica m'a născut,
Holtei decând am crescut,
Multe rele am petrecut,
Și Rumâncele mi-au plăcut.

Nu-i bătrână, nici veche,
Are cercei în ureche,
Îi cu haine îndelete,
Trag după ea dor și sete.

Poale albe și spălate,
Zaghii pestriți și tărcate,
Din două laturi legate,
La trupul ei așezate.

Iubitu-le-am și le-oiu iubire,
Mi-au plăcut și le-oiu omenire,
În lume cât oiou trăire,
De ele nu m'oiu ferire.

XII. MUTÂND CUARTELIU

Acum pun picioru 'n scară
Și mă duc la străină țară,
Rămâi sufleta mea, pară,
Te-oiu căta, de-oiu veni iară.

Batăr cine ce grăește,
Altu alta îndrăgește,
Sluguța ta cât trăește,
Tot de tine vorovește.

De-oiu trăi, să crez c'oiu veni,
Pentru tine n'oiu hodini,
Cât oiou trăi, te-oiu pomeni,
Și numele tău l-oiu omeni.

Nu mă 'ncet de văitat,
Ca băiatu 'nfășiat,
Dela țată înțarcat,
Fie batăr legănat.

Că de multe ești aleasă,
Dragostea ta rău m'apasă,
Să mă depărt, nu mă lasă
Mă duc și iară viu acasă.

De copilă îmi tot place
Sufletu-mi pentru ea zace,
Ști' ea bine, batăr tace,
Voie bună că ea 'mi face.

Am drăguță o câmpeană,
O nevăstuță (frateană) săteană,
Îi frumoasă ca o pană,
Ai gândi că-i o cătană.

Mult mă fură firea, foarte,
Fie gândul cât mă poarte,
Batăr nu-i a mea, cu soarte
L-oiu îndrăgi pân' la moarte.

Fii cu noroc încărcată,
Cu dragostea mea 'mbrăcată,
Nu-i fi de mine uitată,
Ț rămâi sluguță plecată.

XIII. CINE SCAPĂ VECIN BUN

Dobândisem o vecină,
Avui la ea prânz și cină,
Ger ori ploaie batăr vină,
Trăiam la ea cu hodină.

Albă 'n piele, ca laptele,
Nu se 'nmândrea cu faptele,
Nu mai credea minciunile,
Nu-mi lepăda cuvintele.

Toată ziua-l pomenesc,
Pentru ea mor și trăesc,
Tot de jele cânt ș' grăesc,
De dorul ei mă topesc.

De mine s'a 'ndepărtatu,
Pentru ea m'a prins bănatu,
Cu dor sunt îngreunat,
Că vecina m'a lăsat.

Vântul bată cât de rece,
Și văile batăr sece,
Lacrimile cât mă 'nnece
Dorul vecinii nu-mi trece.

Peștii când or alergare,
Pietre când or înnotare,
Traiul când mi-oiu înmutare,
Eu atuncea te-oiu uitare.

XIV. VĂIETATUL FEMEII, ADUCÂNDU-ȘI AMINTE DE FETIE

Plâng, când nime nu mă vede,
Voia rea cu mine șede,
Plânsoarea mie se șede,
Nevăzut nime m'ar crede.

În loc străin sunt voioasă,
Arăt față luminoasă,
Da din lontru's lăcrimoasă
Și cu inima jeloasă.

Umblu batăr îmbrăcată,
Netezită și spălată,
Mă fac că's a lumii fată,
Dară trăesc supărată.

N'arăt nicio supărare,
Batăr mă chinuesc tare,
Nici lumea nu mi se pare,
Inima-mi hodină n'are.

De gură 's vorovitoare,
Mă arăt că's voitoare,
Da singură-s tăcătoare
Ș' cu inimă plângătoare.

Plânsoarea nu mi se 'nceată,
De supărări' că's călcată,
Cu rele 's împresurată,
De lacrimi sunt tot udată.

Când purtam în cap petele
În degeții mei inele,
Când îmi vin aminte ele,
Imi fac ochii fântănele.

Intr'un codru câți mugurii,
Sunt în aluni, câți ciucurii,
Intr'o vară câți fluturii
Mă strică mai mult gândurii.

Mult mă frământ și mă zdrobesc
Mult mă plâng și mă chinuesc
Un ceas nu mă hodinesc,
N'am cui să mă jeluesc.

Asud și iară mă răcesc,
Tac mulcum și iată grăesc,
Lacrimi-mi mi se sleesc,
N'am hodină cât trăesc.

II

POEZII ROMÂNEȘTI

împrăștiate printre poeziile ungurești din colecția manuscrisă, dela 1798, intitulată: Világi Énekek Mellyek sok meg illetődött érzékeny szívek szerzeményei közzül egybe Szedegettettek 1798 Esztendőben. (Cântece lumești, cari au fost strânse la un loc din compozițiile multor inimi simțitoare emoționate, în anul 1798).

Scrise în original cu litere latine și cu ortografie ungurească. Transcrise aici cu ortografia modernă și însoțite de originalele, respectiv de traduceri în limba maghiară, aflătoare în aceeași colecție.

Colecția se găsește la Muzeul Ardelean din Cluj, sub Nr. 1625.

§ LXVI ÉNEK¹⁾CÂNTECUL LXVI²⁾

1.

In cse vergye Gregyinucze
Segye álbe kokonyitze
Pe vátre gyé kálámir
Szupt umbra gyé Trandafir

2.

Inke segye a Durnyite
Ku kovor vergye inelitte
Votyi isz ká Záfiru
Buzele ca Rubinu.

3.

Un Vonyik pe kolyem trétsi
Si gyin graj da sem grejestyi
Alelele kokonyitze
Pe tyinye tyás întreba.

4.

Fáte jésty, Nyevászte jestyi
Nyics nusz Fáte, nyits Nyevászte
Fer szint Flare gye pe Máre
Csin mé vegye gye dor máre.

1.

In cea verde grădiniță
Șeade-o albă coconiță
Pe vatră de calomfir,
Supt umbră de trandafir.

2.

Încă șeade adormită,
Cu covor verde 'nvelită,
Ochii i-s ca zefiru,
Buzele ca rubinu.

3.

Un voinic pe-acolea-mi trece,
Și din graiu d'ășa-mi grăește:
— Alelei, coconiță,
Pe tine te-aș întreba:

4.

Fată ești, nevestă ești?
— Nici nu-s fată, nici nevestă,
Făr', sunt floare de pe mare,
Cini mă vede, de dor moare.

¹⁾ Textul original, ortografia ungurească. — Vezi variantele din V. Alecsandri: Poezii populare, pg. 33 (ediția din 1866) și G. Dem. Teodorescu, Poezii populare române, pg. 452 (ed. 1885).

Cifra românească, este cifra sub care se găsește poezia în colecția amintită, dela Muzeul Ardelean.

²⁾ Acelaș text, transcris cu ortografia modernă.

5.

Gye jésty Flare gye pe máre
Io szint Brumár csél māj máre
Ma dáu szará linge Flare
Si me szkol in zuá máre.

5.

De ești floare de pe mare,
Eu sunt Brumar cel mai mare,
Mă dau seara lângă floare
Și mă scol în ziua mare.

6.

Gyáj fi Bune bunyisare
Pe kum áj foszt aszte váre
Náj segye in cse kemáre
S aj jesi lá noj afáre

6.

De-ai fi bună bunișoară,
Precum ai fost astă vară,
N'ai ședea în cea cămară,
Și-ai ieși la noi afară.

7.

Tyáj kulká pe nalbe afáre
Numáj in álbe jejisare
Io más fácse in vint gye váre
S.ás tretse pen jejisáre.

7.

Te-ai culca pe nalb' afară
Numa 'n albă ișoară,
Eu m'aș face-un vânt de vară
Și-aș trece prin ișoară.

LXVIII ÉNEK ¹⁾

1.

Amott egy virágos kertben
Nyugszik puha Pásint székben
Egy ho szín kis Aszszony ülve
Arnyékokkal körül véve

3.

Egy fris Iffju ott halad el
Látásán illetődéssel
Ah! kedves a te nevedben
Igy szol járulván élében.

2.

S ül csendes szenderedéssel
Koszorut fel övedzéssel
Sáfirt képező szemekkel
Rubint ajak s egyebekkel.

4.

Lány vagy é oh! szelidecske?
Én sem lány sem menyetske
Egy tengeri virág vagyok
Tsak alig látsz, s már haladok

5.

Ha nyílt virág nagy Tengeren
En vagyok Harmat, ugy ezen
Estre virág mellé szállok
Reggelig elébb sem állok.

¹⁾ Poezia dela pagina precedentă, într-o variantă ungurească, după modelul românesc.

LXVII.

1.

Kokonitze gyin cse Czáré
Csétzi gura se ámáre
Dar gyé pite gye szekáre
Hájd lá noj lá Bukurestyí
Si gurá sze czo dulcsestyí
Ku Záhár si ku Záfonye
Ku Zmotyine gyé lá minye

2.

Maritámás maritá
Dá nyime numá luá
Ke nustyu jo Frémuntá
Ku szovéjká nustyu dá
Ku Ficsori styu suká
Nyitsi kosz nyits nu czész
Dá la sok mér gyész un gyész.

CX.

1.

Pintru Voty ka Murile
Kunsuráj Pédurile
Pintru sprincsenye kordáte
Treccas czará sumetáte.

2.

Más seluji si nam kuj
Más seluji kodruluj
Kodruj verdje, nu me kredje
Kit Benat ku minye sedje.

3.

Oj verszá Lacrimny ku szincse
Tsine má vegye oplincse
Beltzile szor tulburá
Dé Benat csé oj bená.

LXVII ¹⁾

1.

Coconiță din cea țară,
Ce-ți e gura-așa amară?
Doar, de pită de săcară?
Hai, la noi, la București,
Și, gura să ți-o 'ndulcești,
Cu zahar și cu zafine,
Cu smochine dela mine.

2.

Mărita-m'aș, mărita,
Da nime nu m'a lua,
Că nu știu eu frământa,
Cu suveica nu știu da,
Cu feciorii știu juca.
Nice cos, nice nu țeș,
Dar, la joc mă 'ndes, mă 'ndes.

LXXIV

1.

Pentru ochi ca murele,
Cunjurai pădurile,
Pentru sprâncene cordate
Trece-aș țara jumătate.

2.

M'aș jelui și n'am cui,
M'aș jelui codrului,
Codru-i verde, nu mă crede,
Cât bănat în mine șede.

3.

Oiu vărsa lacrimi cu sânge,
Cine m'a vedea, o plânge,
Bălțile s'or tulbura,
De bănat, ce oiu băna.

¹⁾ Aceeaș poezie transcrisă în ortografia modernă.

4.

Dáká nu tzo foszt gye minye
De cse czáj fekut kuvintye
Dake nu tzaam trébuit
O de cse fok máj ibgyit
Szeme fi leszát lá malu
Sze me fi czínut ku altu.

4.

Dacă nu ți-a fost de mine,
De ce ți-ai făcut cuvinte,
Dacă nu ți-am trebuit,
O, de ce foc m'ai iubit,
Să mă fi lăsat la malu,
Să mă fi ținut cu altu.

LXXX

1.

Táts Inyime nu máj plincse
Nu verszá lakrimny ku szincse
Amáride czile sztincse
Dáke naj putut invincse

LXX¹⁾

1.

Taci inimă, nu mai plânge,
Nu vărsa lacrimi cu sânge,
Amarile ți le stinge,
Dacă n'ai putut învinge.

2.

Tétsetz Voty nu lákrimázt
Ke voj szintyetz vinovatz
Dáke száme nu luázt
Dupe csinye alérgázt.

2.

Taceți ochi, nu lacrimați,
Că voi sunteți vinovați,
Dacă samă nu luați,
După cine alergați.

3.

Szlobod kápu intro pártye
Imblu gu gindurj gyé pártye
Trimet Doru lok gyé pártye
Ke gye Binye navuj pártye.

3.

Slobod capu într'o parte,
Umblu cu gânduri departe,
Trimet doru 'n loc departe
Că, de bine n'avui parte.

4.

Am norok gye tetye rele
Nu szint Durorj (sic) kásá mele
Váj ke rome sztrike jele
Gye kind port Hánye cu sele.

4.

Am noroc de toate rele,
Nu sunt dureri ca ș'a mele,
Vai, că rău mă strică ele
De când port haine cu jele

5.

Táts Inyime nu maj plindcse
Nu tye kintá nu tye keji
Lacremile nutz máj szlei
Ke kit Lume nij máj treji.

5.

Taci inimă nu mai plânge,
Nu te cânta, nu te căi,
Lacrimile nu-ți mai slei,
Că, cât lumea nu-i mai trăi.

¹⁾ Aceeaș, cu ortografia modernă.

CX. ¹⁾

1.

Hallgass szíven ne bánkodjál
Ha mind eddig búval laktál
Fájdalmidat már enyhítsed
Könyveidet letöröljed.

3.

Hajtom fejem egy felemre
Gondom de jár messze földre
Küldöm búmat Betük helyet
Mert nincs részem a jó mellett.

2.

Szünnyetek meg én szemeim
Könyvcseppeknek hullásitól
Eszközlői vad sorsomnak
Megfosztói vig orcámnak
Minden bumnak ti szerzői.
Komor kedvem vezérlői.

4.

Követt engem rossz mindenütt
Mert nincs bánat mint az enyém
Jaj be rontnak azzal együtt
Gyász köntösbe borult napim

5.

Halgass szívem, már nyugodjál
Könyved ugys mit sem használ
Ne panaszoj, ne siráncoz
Világ végig te sem tartasz.

LXXVII.

1.

Tecsetz Gindurj si ve ásezátz
Doru num nyil adunátz
Numny áducsetz járe aminte
Gye Császurj csélé trekute.

LXXVII

1

Tăceți gânduri și vă așezați,
Dorul nu mi-l adunați,
Nu-mi aduceți iar aminte
De ceasuri cele trecute.

2.

Dare itz fi desztulát
Din inime cse vám dát
Márát kész a Lumi fáte
Mágász tare szuperáte

2.

Doară îți fi destulat,
Din inimă ce v-am dat,
M'arăt că's a lumii fată,
Măcar îs tare supărată.

3.

Pling kind nyime nu me vede
Voje re ku minye sede
Dáre asztá cse sze fie
De tu numaj mnyie ²⁾.

3.

Plâng, când nime nu mă vede,
Voia rea cu mine șede,
Dara asta ce să fie,
De tu numai... mie

¹⁾ Poezia dela pagina precedentă, în formă ungurească.

²⁾ Locul liber, lăsat de scriitor.

4.

Dare tu tyáj szoktyiit (sic)
Szeme lásu de ibgyit
Io áse mam szokotyit
Si din Gure am gréjit

4.

Dară tu te-ai socotit,
Să mă lasu de iubit,
Eu așa m'am socotit
Și din gură am grăit :

5.

Frunze verde de kopáts
Rábde inime si táts
Ke nij tréji kitlumare
Gyij tréji o zi o dave
Si tyi toptyi ká o Rave.

5.

Frunză verde de copaci,
Rabdă inimă și taci,
Că nu-i trăi cât lumea-re
Da-i trăi o zi, ori două
Și te-i topi ca o rouă.

XLVII Ének¹⁾

Gondolatim szünnyetek
Kinaim ne gyűjtsétek
Eszembe ne jutássátok

Az órákat kit elmultak
Elég légyen szívségem
Kit teneked szenteltem.

CXLVII

1.

Gyár fi modru ászta Lume
Puj un inyél lok de lume
Sze zits Bade jeszte jele
Lipsze nás ave de jele

CXLVII

1.

De-ar fi modru 'n astă lume
Pui un inel loc de lume (?)
Să zici: bade, este ele (?)
Lipsă n'aș avea de ele.

2.

Una mnyám czinut de trábe
Vaj de mine je mén trábe
Ku Dinsza de tsém fák trábe
Inimá me ke nuj trábe.

2.

Una mi-am ținut de treabă,
Vai de mine, ea mă 'ntreabă,
Cu dânsa de ce 'mi fac treabă
Inimea mea că nu-i treabă²⁾.

3.

A te ibdi de nuj szlobod
Dészlágeme sze fi szlobod
Tidem voti szenu me ujt
Mutemgindu ka sze te ujt

3.

A te iubi, de nu-i slobod,
Desleagă-mă să fiu slobod,
Inchide-mi ochii să nu mă uit,
Mută-mi gându ca să te uit.

¹⁾ Forma ungurească a poeziei dela pagina precedentă.

²⁾ Trebuie.

4.

De tzi voje sze nám párté
Tretsime din álte párté
Fátzá in sire kind um vine
Szelebeste puterem vine

4.

De ți voie să n'am parte,
Treci-mă din altă parte
Fața 'n fire când îmi vine,
Slăbește puterea 'n vine.

5.

Szimt ku Banát, pling din lontru
Ke nu me szuférj in lontru
Din Lakrim szo fekut máre
Ke návuj Banat maj máre.

5.

Simt cu bănat, plâng din lontru
Că nu mă suferi în lontru¹⁾
Din lacrimi s'a făcut mare
Că n'avui bănat mai mare.

6.

Punetz milá je ten száme
Ke czor tsere Kinva száme
A kum pe kum mnyi meszurá
Se tza fi dinke meszura.

6.

Pune-ți milă, iate 'n samă
Că ti-or cere cândva samă,
Acum, precum îmi măsura
Așa ți-a fi încă măsura.

7.

Kind tyám zérit jo din prime (!)
Kum szo sukát din pér prime (!)
Mnyám prorotsit ku dreptatye
Kej fi, ij fatse ku dréptatye.

7.

Când te-am zărit eu din prima (?)
Cum s'a jucat din păr prima (?)
Mi-am prorocit cu dreptate
Că-i fi, îi face cu dreptate.

8.

Dragoszte māj szkosz din sire
Grisestyeme si nu si re
Tu maj imbiet cu muna,
Si jotz dav áme á mu ná

8.

Dragoste, m'ai scos din fire,
Grijește-mă și nu fi ră²⁾
Tu m'ai îmbiat cu mâna
Si eu-ți dau a mea mână

9.

Io czám krezutt, tu māj lészát
Si de sire isz amu lészát.
Fi in patse oh! ibdit Duk
Szará bune! Ke jo me duk.

9.

Eu ți-am crezut, tu m'ai lăsat
Și de fire is amu lăsat,
Fii în pace, oh, iubit Duc (?)
Seara bună, că eu mă duc.

¹⁾ Lăuntru.

²⁾ Rea.

HORA PANASZOS ÉNEKE

CÂNTECUL DE TÂNGUIRE
AL LUI HORIA¹⁾

1.

*Rogutye tu na rogule
Cvaripty z bure dorule
Cetzam greszit ase mare
Kemaj leszat ase tare.*

2.

*Álnok szerentse szárnyakkal
Mely repülsz igen gyorsakkal
Oh, kérlek mit cselekedtem,
Hogy el hagyál mit vétettem*

3.

*Multyetsele fogaduit
Dare tetye tagoduit
Batutye Dumnyezo jeste
Tstnye kutyi nyepor nyeste.*

4.

*Csak igertél nem adtál
Mátdent töllem meg toadtál
Linom hogy már mind átkozott
Valaki veled utazott.*

5.

*Viseltem selyem ruhákat
Felvervén sok palotákat
Íly dolgokat hanem láttak
A nagy urak ténácskoztak.*

6.

*Mig Iozsef Császár Második
Ki Erdélyben uralkodik
Eddig itten is nyugodtam
Bánat miat nem busultam.*

1.

*Rogute, tu, norocule,
Cu aripi zburătorule,
Ce și-am greșit așa mare,
Că m'ai lăsat²⁾ așa tare?*

2.

*Cela ce cu aripi mincinoase de noroc
Sbori, cu cele foarte iuți,
Oh, rogu-te, ce-am făcut,
De m'ai părăsit? Ce-am greșit?*

3.

*Multe cele (mi-ai) făgăduit,
Dară, toate (le-ai) tăgăduit,
Bătut de Dumnezeu este,
Cine cu tine pornește.*

4.

*Numai mi-ai făgăduit, nu mi-ai dat,
Totul mi-ai refuzat,
Văd că, de-acum toți sunt
blestemați
Cari au umblet pe drum cu tine.*

5.

*Am purtat haine de mătase,
Cutreerând multe palate,
Astfel de lucruri dacă n'au văzut (?)
Domnii cei mari sfat au ținut.*

6.

*Până ce Iosif Impărat, al doilea,
Care domnește în Ardeal
Până acum și aici m'am odihnit
De supărare nu m'am plâns.*

¹⁾ Traducerea românească a cântecului de pe prima coloană. Strofele 1 și 3 sunt românești, în original.

²⁾ Părăsit (N. A.).

7.

Királtságomért fizetnek
Mert Felyér Várta vezetnek
Hol tüzes vas régen készül
Melybe majd testem belé ül.

8.

Hohérial koronáztatnak
Viz helyett vassal áztatnak
Tüzes koronám feltészik
Melyel életem el vészik.

9.

Ti barátim vigyázzatok
Magyar kézre ne jussatok
Mert itt ijjenel fizetnek
S ily szörnyü kinra vezetnek

10.

Ha érdemlek is büntetést
Várok tölletek kedvezést
Oh, egek hát most nyiljatok
Nekem is fen helyt adjatok.

7.

Imi plătesc pentru Regatul meu,
Căci mă conduc la Alba Iulia
Unde de mult se pregătește fierul
(înroșit
In care se va așeza trupul meu.

8.

Cu călăii mă încoronează
In loc de apă, mă udă cu fier,
Imi pun (pe cap) coroană înroșită
de foc
Cu care'mi iau viața.

9.

Voi, prietenii mei, luați aminte,
Să nu ajungeți pe mâni ungurești,
Căci aici cu de-acestea plătesc
Și la astfel de chinuri grozave te duc

10.

Și dacă sunt vrednic de pedepsire,
Aștept dela voi favoare.
Oh, ceruri, deschideți-vă, dar, acum
Și dați-mi și mie loc acolo, sus.

---

¹⁾ Vezi colecția de sub Nr. 1679 a Muzeului Ardelean din Cluj, intitulată « Világi Nótak ». Data scrisă la călcăiul poeziei premergătoare acestora este 1 Aprilie 1785.

TREI SĂBII MOLDOVENEȘTI DIN VREMEA LUI ȘTEFAN-CEL-MARE

DE

MARCU BEZA

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 5 Octomvrie 1934

Înainte de a dezvolta comunicarea mea, *Trei Săbii Moldovenești*, doresc a vă pune sub ochi câteva dintre nouile descoperiri ale mele în vistieria Sfântului Mormânt și Mehtohului său în Stambul.

Un aghizmatariu, circonferința de 1,29, înălțimea 0,33. Este de argint cu aplicații în aur, purtând bourul încoronat al Moldovei și de jur împrejur inscripția slavonă, care spune că-l donase Gheorghe Ștefan la 7164 sau dela Hristos anul 1656. Același Domn a dăruit și un frumos patrafir cu inscripția jos:

Acest epitrafil este făcut de Io Gheorghe Ștefan Voevod și Doamna Safta.

Anul 7164.

O pereche de ripide la fel amândouă. În argint suflat cu aur. De o parte la mijloc se înfățișează Hristos întronat și roată dimprejur cuvintele în slavonește:

† Domnul s'a împărățit și a poruncit trupul și l-a îmbrăcat Domnul întru putere și s'a încins ca întărită să fie așezarea.

De partea cealaltă avem Sfânta Treime cu rândurile tot în cerc:

† Această ripidă a făcut-o Io Petru Voivod, Io Radul Voivod și au dat-o mănăstirei Mislea.

Sub inscripție se văd și chipurile donatorilor:

Io Petru Voivod — Io Radul Voivod.

O cruce mare de 1,41, în argint aurit, cu măestrite sculpturi ce reprezintă faze din viața lui Iisus. Pe suportul ei stema Moldovei și literile:

<i>I</i>	<i>D</i>
<i>B</i>	<i>G</i>
<i>Z</i>	<i>M</i>

ceea ce înseamnă: *Istratie Dabija Voevod Gospodar Zemli Moldavscoi*. Figurile de amândouă părțile stemei înclin a crede, că ne arată chiar pe Domnul și Doamna Dabija.

În biblioteca foarte bogată a Metohului Sfântului Mormânt la Stambul am găsit următoarele manuscrise:

Un lexicon greco-românesc din veacul al XVII-lea, cu litere slavone. Are o sută și șapte pagini, sfârșind prin acatistul Maicei Domnului.

Liturgia Marelui Vasile ¹⁾ de patruzeci și două pagini, în grecește și românește, având la urmă inscripția:

S'a scris în luna Ghenarie, zile 9, anul 7191, și am scris eu Mihailu log(ofăt) sân ²⁾ Oprea dăiacon vă dni ³⁾ Io Șerban Voevod arhiemitropolit Teodosie.

Manuscrisele acestea, în cazul când vor fi judecate vrednice de interes, îmi iau însărcinarea a le aduce în Țară, spre a fi copiate ori tipărite.

Intinzându-mi cercetările și la muzeele din Stambul, am văzut la Eski-Serai, departamentul armelor, într'un dulap ce purta lămurirea: « Săbii ungurești din veacul al XIV-lea și

¹⁾ « *Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλίου τοῦ μεγάλου* ».

²⁾ Fiu.

³⁾ În zilele.

al XV-lea », și o sabie cu pecetea moldovenească. Am cerut direcției muzeului îngăduința de a mi se deschide dulapul și, examinând-o, am găsit alături încă două săbii moldovenești. Toate cu lungimea de 1,30 și se aseamănă, având lamele aproape la fel.

Întâia sabie, cu garda puțin încovoiată și cu sârma mânerului în aur, cuprinde pe o parte bourul Moldovei, iar pe revers un scut fasciat, semiluna și o cruce. Trebuie să fi aparținut unui Domn moldovean din epoca lui Ștefan-cel-Mare.

A doua sabie are garda ridicată în sus, tot de aur sârma mânerului, iar la capăt bourul Moldovei; de cealaltă parte într'un scut săgeată, având alături două stelute și ca suport semiluna. Colegul nostru, Profesorul Moisil, căruia i-am cerut sfatul binevoitor pentru identificarea săbiilor, e de părere că această sabie va fi fost a unui boier moldovean din veacul al XV-lea.

A treia sabie, osebindu-se de celelalte prin garda-i dreaptă și sârma de argint, este însăși sabia lui Ștefan-cel-Mare.

Nu încapе îndoială, atât prin factura ei, cât și prin caracterul slovelor de aur, cari, încrustate pe un fond negru, spun lămurit:

Ioan Ștefan Voevoda.

Urmează îndată litera *G* ce-ar fi trebuit să treacă la inscripția din revers, unde, în loc de *Gospodar*, avem:

Ospodar Zemli Moldavscoi.

Prin ce împrejurări va fi ajuns în Stambul Sabia Marelui Voevod, nu putem ști. Fapt e, că se găsește acolo amestecată printre atâtea săbii străine și se cere adusă în Țară, spre a rămâne față de noi astăzi și de viitorime drept un simbol al vitejiei trecutului.

BIBLIOTECI MĂNĂSTIREȘTI LA MUNTELE ATHOS

DE

MARCU BEZA

MEMBRU CORRESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședințele dela 6 și 13 Octomvrie 1933

Un manuscris al Mănăstirii Constamonitu, intitulat 'Ιστορικὸς Λόγος, cuprinde însemnarea că pe vremea iconomahilor, adică între 726—787, monahii risipiți la Muntele Athos, înainte de clădirea mănăstirilor, își dau silințele a creștina pe Vlahi. Autori Greci ca Gherasimos Smirnachis au plăcerea interesată de a socoti pe acești Vlahi emigrați de peste Dunăre ¹⁾. Dar că nu-s ei niște ciobani oarecari, ci o nație aparte, reiese din pomenirea lor alături de alte seminții ca Righinii și Sagudații. Dintre Vlahii creștinați, unii s'au dedat pustniciei pe colinele Samariei, deasupra Mănăstirii Esfigmeni, poate când ea nu ființa încă, în vremile demult: ἤσκησαν τὸ πάλαι ἀσκηταὶ Βλάχοι — cum se exprimă egumenul Theodorit, al cărui scris e mai recent, dar se întemeiază pe documente foarte vechi ²⁾. La 885, urmând unei tendinți de a se consacra Muntele Athos numai retragerii monahicești, Împăratul Vasile I Macedoneanul a împiedicat printr'un înscris intrarea păstorilor Vlahi la Muntele Athos: « μήτε ποιμένας μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν μήτε βουκόλους μετὰ τῶν βουκολίων », nici păstori cu turmele lor, nici văcari cu cirezile. Împăratul Leon Înțeleptul a întărit și el această poruncă de

---

¹⁾ Τὸ "Ἀγιον Ὅρος, Athena 1903, pp. 21, 25.

²⁾ M. Gedeon, Ὁ Ἅθως, Constantinopol 1885, p. 315.

oprire la 911. Măsura, totuși, nu s'a păzit cu rigoare. Pe îndelete Vlahii au început a se furișa la Muntele Athos, cu soții și cu fete, cari, în slujba-le de păstorite străbăteau chiliile, ispitind pe călugări și îndemnându-i la păcate; încât Împăratul Constantin al IX-lea Monomahul, 1042—1054, a fost nevoit să-i alunge pe Vlăhi. Acum, însă, bună parte a monahilor gustaseră din farmecile neîngăduite și din bunătățile de lapte și brânzeturi, și cari trăsaseră câștiguri din întreprinderile negustorești cu Vlahii, au prins a-i dori ei înșiși înapoi la Athos pe Vlăhi și a se plânge fățiș, că nu mai puteau viețui fără de Vlăhi.

Toate aceste întâmplări ni se înfățișează clar de un manuscris grecesc al mănăstirii Sfântului Pantelimon cu titlul *Scandalurile petrecute la Athos prin anul 1088*:

Περὶ τῶν συμβάντων σκανδάλων ἐν τῷ ὄρει κατὰ τὸ ἔτος αἰτη: 1088:
Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Ἰσαακίου ὅστις ἐβασίλευσε κατὰ τὸ ἔτος 1081, ἄχρι τοῦ 1118 καὶ ἐκράτησε τὴν βασιλείαν χρόνους 37· εἰς τούτον τὰς ἡμέρας οἱ βλάχοι κοντζόβλαχοι βοσκοὶ προβάτων καὶ αἰγῶν προχωρήσαντες εἰσέβησαν εἰς τὸ ὄρος τῇ εἰδήσει ὅμως τοῦ ἡγουμένου τῆς Λαύρας ὡς δηλωθήσεται ἔπειτα· καὶ ἐμβάσαντες τὰ ποίμνια αὐτῶν ἐπέβησαν καὶ γύναια ἐν ἀνδραίῳ σχήματι, καὶ πολλὰ ἀσέλγεια καὶ ἀκαθαρσίαι ἐγίνοντο νέμοντες τὰ ποίμνια ἐν ἀνδρίῳ σχήματι· ὅθεν οἱ μοναχοὶ τοῦ ὄρους ἀνεφέρθησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον, καὶ ἐδιώχθησαν ἀποτόμως.

Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀπολυθῆναι τὰ ζῶα καὶ βλάχους ἐκ τοῦ ὄρους, ἀπὸ τοῦ εὐχαριστῆσαι τοὺς μοναχοὺς τὸν θεόν, καθ' ὅτι ἐξέλειν ὁ Κύριος ὁργὴν μεγάλην καὶ ὀλεθρον, καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ ὄρος ἐν ᾧ ἡμᾶς ἠυδόκησεν ὁ Κύριος κατοικεῖν, τότε μᾶλλον ἐκλαιον οἱ ἄφρονες· καὶ ἦτον κοπετὸς μέγας εἰς τὸ ὄρος, καὶ οἱ μὲν ἐξ Αἰγύπτου φυγόντες, ἐμέμνυντο κρεῶν, ἰχθύων καὶ λοιπῶν· οἱ δὲ μοναχοὶ ἐπόθουν τὴν μοχθηρίαν τῶν βλάχων ἐνθυμούμενοι, τὰ γάλατα, τυρία, μαλλία, συμπόσια, πραγματείας πρὸς ἀλλήλους πραγματευόμενοι, καὶ τὰς οἰνοποσίας αἰτίνες ὕστερον ἐφάνησαν. Εἰσηλθε γὰρ ὁ Σατανᾶς εἰς τὰς καρδίαις τῶν βλάχων, καὶ εἴχασι τὰς γυναῖκας τῶν μὲ ἀνδρώας στολὰς ὡς ποιμένες, καὶ τὰ πρόβατα βόσκοντες, καὶ τοῖς μοναχοῖς ἐν τοῖς μοναστηρίοις δουλεύοντες· καὶ φέρουσαι εἰς αὐτοὺς τυροὺς καὶ γάλατα. καὶ μαλλία, καὶ ἐζύμωναν ἄρτους εἰς τὰς πανηγύρεις τῶν μοναχῶν· τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν γινόμενα αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν ἢ ἀκοῦειν.

Πλὴν ὕστερον καὶ αὐτοὶ οἱ ποθοῦντες τὰ τοιαῦτα αἰσχροί, τὴν ἁμαρτίαν μισήσαντες καὶ μετανόησαντες, τὰ σφάλματα αὐτῶν ἐδιόρθωσαν· διότι οὐ μόνον οἱ ἐνάρετοι εὐρισκόμενοι τότε, καὶ ἐγκλειστοὶ, καὶ στυλῖται μαθόντες τὰ κακὰ ταῦτα ἐξήγγειλαν καὶ εἶπον αὐτὰ ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην πάντα ἔγραψαν, ὅτι οἱ βλάχοι βοσκοῦσας γυναῖκας ζῶα εἴχασιν· περὶ δὲ τῶν βλάχων τῆς ἀποβολῆς, καὶ μᾶλλον τῶν μοναχῶν διηγῆσμαι· εὐρὼν

γὰρ ὁ σατανᾶς ὄργανα τῆς κακίας, ὑπέβαλεν εἰς τοὺς μοναχοὺς ὡς προφάσεις δῆθεν εὐλόγους, ὅτι ἐντολὴν δέδωκεν ὁ πατριάρχης νὰ εἶναι οἱ βλάχοι εἰς τὸ ὄρος καὶ διωκόμενοι τώρα, ἐὰν ἀποθάνωμεν ὧδε ἔνοχοι τῶν ψυχῶν ἡμῶν γινόμεθα· τοῦτον τὸν λόγον ἀκούσαντες οἱ πολλοὶ τῶν ἑλλογίμων, καὶ ἡγουμένων καὶ ἡσυχαστῶν ἐταράχθησαν ὡς ὅτι πεντήκον(τα) καὶ ἐξήκοντα ἔτη κατὰ τῶν δαιμόνων πολεμήσαντες· καὶ ἐκ τῶν κελλίων οὐκ ἐξῆλθον, τότε οἱμοὶ! ἐξήρχοντο κλαίοντες ἀνοήτως, καὶ λέγοντες πρὸς ἀλλήλους, ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν ζωὴν οὐκ ἔχομεν, οὔτε ἀνάπασιν, ἐπειδὴ καὶ τοὺς βλάχους διώκομεν· ὦ τῆς μωρίας! καὶ ὅτι ἔνοχοι τοῦ δεσμοῦ γινόμεθα· ἐξήρχοντο οὖν οἱ μοναχοὶ χοροί, χοροί, εἰς χαρὰν τοῦ δαίμονος. ἦσαν δὲ οἱ βλάχοι φαμελῖαι τετρακόσiai· τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς κατοίνα τοῦ πατριάρχου εἶναι ἔλεγεν· ἀλλὰ δεκατίας λαμβάνειν παρὰ τῶν βλάχων ἡβουλήθη ὁ πατριάρχης, διὸ καὶ ἐσυγχώρησεν αὐτοὺς αὐλιεῖσθαι εἰς τὸ ὄρος ἵνα δεκάτια λαμβάνειν, πλὴν διὰ τοὺς ἄρχοντας ἐπιτοίβη τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶσι τὰ μοναστήρια· ἐξῆλθον λοιπὸν πλῆθος μοναχῶν ἀμονάχων μὲ τοὺς βλάχους· καὶ ἦτον νὰ βλέπη τις τὰς μονὰς μόνον ἀπὸ τυφλοῦς, χωλοῦς, καὶ γέροντας φυλαττομένας.

Τούτων δὲ οὕτω γενομένων, ἦλθεν ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστοῦ γεννῶν, καὶ συναχθέντες ἅπαντες κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὴν Λαύραν τῶν Καρυῶν· πρῶτον μὲν ἀναθεμάτισαν τοὺς δημογέροντας· εἶτα συνάξεως γενομένης, ἐξελέξαντο ἄνδρας θεοσεβεῖς τρεῖς, τὸν ἡγούμενον Βατοπεδίου Ἰωάννην, καὶ τὸν ἡγούμενον Καρακάλλου Συμεῶν, καὶ τὸν τοῦ Κασταμωνίτου ἡγούμενον Νικηφόρον, συγγενῇ ὄντα τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου, καὶ δύο ἐπιτηρητὰς τὸν Τζάνον, καὶ τὸν Φαλακρόν, καὶ ἀπέστειλαν αὐτοὺς πρὸς τὸν Βασιλέα, γράψαντες καὶ ἐπιστολήν, οὕτως ἔχουσαν.

Δέσποτα ἡμῶν ἄγιε, γνωστὸν ἔστω τῷ κράτει σου, ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ πατριάρχου τὸ νὰ εὐρίσκονται οἱ βλάχοι εἰς τὸ ὄρος, ἐξώκησεν ὅλον τὸ ὄρος, καὶ δεόμεθα τῷ κράτει σου, ἵνα λύσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην ὅτι πάντες ἀπολύμεθα· ἐν γὰρ τῇ ὑμετέρᾳ γαλήνῃ καὶ ἡμεῖς ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διαγώμεν, κλπ.

Ταῦτα ἀναγνοῦς ὁ βασιλεὺς καὶ ἀκούσαντες οἱ τῆς Συγκλήτου βουλῆς, εἶπον τῷ βασιλεῖ ἵνα καλέσῃ τὸν πατριάρχην εἰσεῖν καὶ ἀπολογήσασθαι· ὁ δὲ βασιλεὺς δι'εὐλάβειαν οὐκ ἠθέλησε τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ'ἀπέστειλε τοὺς μοναχοὺς πρὸς αὐτὸν γράψας αὐτῷ ὅτι ἡ ἐντολὴ σου ἐξήλειψε τὸ ἄγιον ὄρος· ὥρισον οὖν ἐλεύθερον αὐτὸ εἶναι κλπ.

Ἀναγνοῦς δὲ ὁ πατριάρχης ἀντέγραψε τῷ βασιλεῖ· πλὴν ἐπειδὴ σὺ οὐκ ὑπέγραψας, ἡ ἐντολὴ μένει ἀνίσχυρος καὶ εἰ δοκεῖ τῷ θεῷ ἐνάρεστον, κράτυνον τοῦτο βασιλικῇ ἐξουσίᾳ, ἵνα μηκέτι βλάχους εἰσάξουσιν ἐν τῷ ὄρει¹⁾.

Traducerea sună astfel:

«In zilele lui Alexie Comnenul, care a domnit timp de treizeci și șapte ani, din 1081 până la 1118, Vlahii Cuțovlahi, păstori de oi și capre, înaintând au pătruns în Athos, după știința însă a egumenului

¹⁾ Nr. 5788, 281, pp. 69—72.

Lavrei, cum se va spune mai târziu. Și cu turmele au pătruns și femeii în arătare bărbătească; și mult desfrâu și spurcăciuni au săvârșit, mânându-și turmele în haine de bărbați; încât monahii Athosului s'au întors către împăratul Alexie, și-au fost îndată izgoșiți. Însă, după ce s'au dus vitele și Vlahii din Athos, în loc să mulțumiască lui Dumnezeu monahii, că a ridicat mare pierzanie și urgie, de s'a curățit Muntele, în care ne-a învrednicit să trăim, ba mai de grabă plângeau nesăbuiții. Și era mare jelanie în Athos; și, pe când fugarii Eghiptului simțeau lipsa cărnii, peștelui și altora, monahii râvniau după stricăciunea Vlahilor, amintindu-și de laptele, brânza, lâna, petrecerile și schimburile negustorești ce făceau împreună, și de bețiile, care mai pe urmă s'au arătat. Că intrase diavolul în sufletele Vlahilor, de-și țineau femeile în podoabe bărbătești ca ciobani și pășteau turmele și slujiau călugărilor în mănăstiri și le duceau brânzeturi, lapte și lână, și le frământau pâinea la zile de praznic. Iar cele săvârșite de ei rușinos este a le spune și a le auzi.

« Numaicât doritorii de asemenea lucruri, pocăindu-se, și-au îndreptat greșelile; căci mârșavii, ca și virtuoșii călugări, aflând de relele acestea, le-au spus tare, și patriarhului încă le-au scris, cum că Vlahii au femei păscătoare de turme. Ci de plecarea Vlahilor, mai mult a călugărilor, să povestim; căci, găsind necuratul unealtele răutății, a însuflat monahilor drept pricină oarecum binecuvântată porunca patriarhului de a sta Vlahii în Athos. Și acum izgonindu-se, călugării se făceau vinovați către sufletele lor după moarte. Și, auzind acest cuvânt, mulți din ei s'au turburat foarte — monahi și pustnici, cari timp de cincizeci ori șeazeși de ani se luptaseră cu diavolul și din chilii nu clintiseră, acum eșiau plângând în chip nerod, zicându-și unii-altora, că de azi înainte traiu nu avem, nici hodină, deoarece am izgonit pe Vlahi și ne-am călcat un legământ. Oh, nebunia lor! Cărduri-cărduri eșiau întru bucuria diavolului.

« Și erau Vlahii patru sute de familii, pe turmele cărora a vroit patriarhul să pue zeciuală și n'a lăsat pe arhonti s'o facă, spre a nu se îngreuna mănăstirile. Au ieșit cu Vlahii o mulțime de călugări, cât vedeai mănăstirile păzite numai de orbi, ologi și bătrâni. Și astfel întâmplându-se lucrurile, a venit sărbătoarea Crăciunului și s'au strâns toți după datină în Lavra Cariesului. Au afurisit întâi pe dimogheronți, apoi sobor făcându-se, au ales trei bărbați evlavioși: pe Ioan, egumenul Vatopedului, și pe Simeon, egumenul Caracalului, și pe Nichifor, egumenul Constamonitului, o rudă a Împăratului Alexie, și pe doi supraveghietori, de i-au trimis la împărat, scriindu-i și carte: sfinte Despot al nostru, cunoscut este împărăției tale, că porunca patriarhului de a sta Vlahii a golit Athosul și ne rugăm să ridici această poruncă, deoarece ne pierdem cu toții și sub a ta seninătate ducem și noi o viață liniștită.

« Cetind acestea împăratul, a luat și sfatul Curții, care și-a dat părerea să-l cheme pe patriarh. Împăratul, însă, din evlavie n'a făcut-o, ci a

trimis pe monahi la patriarh, scriindu-i doar că ordinul acestuia golit-a Muntele Athos. Iar patriarhul a dat răspuns împăratului: Intrucât n'ai iscălit, porunca rămâne fără putere și este vrerea lui Dumnezeu să ție Athosul sub împărătească stăpânire, spre a nu mai intra Vlahii ».

La întâia pagină manuscrisul are o notă: « Egumenul Lavrei, Ioanichie Valmās, cunoscut de împărat și de patriarh, a fost începutul și rădăcina relelor săvârșite de Vlahi, fiindcă a scris ca din partea patriarhului în chip mincinos și a iscălit cu mâna sa, cum că patriarhul a poruncit să intre Vlahii, spre a lua brânzeturi, lapte, lână și altele »¹⁾. Apoi:

« O carte întregă exista înaintea revoluției despre cele petrecute în Athos, care acum nu se vede »²⁾.

Reiese din aceste rânduri, cât și din întrebuințarea termenului de Cuțovlahi, că manuscrisul datează din veacul al XIX-lea; dar el folosește, și în mare parte reproduce, textul unui alt manuscris din veacul al XIV-lea. Se află în biblioteca mănăstirii Ivirului și l-am descifrat cu ajutorul d-lui Ioan Vlahoghiani, directorul arhivelor statului în Athena, căruia i-aduc aci mulțumiri. Incepe manuscrisul:

« Zicea monahul acesta Ioan Trahaniotul, că cele întâmplare dintru început la Sfântul Munte, înainte și după porunca patriarhului, nu numai episcopul Leontie, ci și mulți dintre sfinții părinți le-au scris, și-au luat astfel de știre, că în urma izgonirii vitelor și Vlahilor din Athos, în loc să mulțumiască lui Dumnezeu monahii, că a ridicat o periculoasă urgie și a curățit muntele sfânt, unde ne-a învrednicit să trăim, mai mult se plângeau; și era jelanie mare în Athos... »

Urmează scrisorile schimbate între Alexie Comnen și patriarhul Nicolae al III-lea, zis Grămăticul, trăitor din 1084 până la 1111, scoțându-se la iveală purtările amăgitoare ale Vlahilor față de călugări:

« Precum Madineii își gătau femeile și le aduceau înaintea popoului Iudeu, spre a-l corupe și a-l îndepărta de Dumnezeu, tot astfel

¹⁾ Ὁ ἡγούμενος τῆς Λαύρας Ἰωαννίκιος Βαλμάς γνώριμος ὦν τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου ἐγινεν ἡ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῶν κακῶν τῶν ἐν τῷ ὄρει συμβάντων ἀπὸ τοῦ βλάχου· διότι ἐγραψεν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ πατριάρχου ψευδῶς ἰδίᾳ του χειρὶ καὶ υπογράφας ὅτι ὁ πατριάρχης ἐπρόσταξε καὶ εἰσέλθωσιν οἱ βλάχοι διὰ τὰ ἀπολαμβάνη γάλατα τυρούς, μαλλὰ καὶ ἄλλα.

²⁾ Βιβλίον δλόκληρον ἐσώζετο περὶ τῆς ἐπαναστάσεως περὶ τῶν τοιούτων συμβάντων ἐν τῷ ὄρει, νῦν δὲ οὐ φαίνεται.

și diavolul a intrat în sufletele Vlahilor, de-și împodobiau soțiile și fetele în strae bărbătești, ca să-i piardă pe aceice vroiau a trăi evlavios...»

Dau textul întreg al originalului ce are titlul *Povestire istorică a scrisorilor Împăratului Alexie și Patriarhul Nicolae în diferite vremi* :

Διήγησις ιστορικὴ τῶν ἐπιστολῶν Ἀλεξίου βασιλέως καὶ Νικολάου πατριάρχου γεγόμενα κατὰ διαφόρους καιρούς.

Ἔλεγεν ὁ μοναχὸς οὗτος Ἰω. ὁ Τραχανιώτης ὅτι τὰ κατὰ τοῦ Ἀγίου Ὁρους γεγόμενα ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ πρὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ πατριάρχου καὶ μετὰ τὴν ἐντολήν, οὐ μόνον ὁ μοναχὸς Λεόντιος ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἁγίων πατέρων συνεγράψαντο καὶ ἔχουσιν οὕτως πρὸς εἰδῆσιν· ὅτι μετὰ τὸ ἀπελασθῆναι τὰ ζῶα καὶ τοὺς βλάχους ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἀντὶ τοῦ εὐχαριστεῖσαι τῷ θεῷ ὅτι ἐξεῖλεν ὁργὴν καὶνὴν (?); καὶ ὀλέθριον ὅτι ἐπισκοπὴν ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ὁ θεὸς καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ ἅγιον ὄρος· τὸ ὄρος δ' εὐδόκησεν ὁ θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ, μᾶλλον ἔκλειον καὶ ἐκόπτοντο· καὶ ἦν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει κοπετὸς μέγας αἰγυπτιακός· καὶ ἐκεῖνοι μὲν τὴν αἰγυπτιακὴν ἐμέμνητο τροφήν, τὰ κρέη καὶ τοὺς λέβητας· ἔτι δὲ καὶ κρόμνα καὶ σκόρδα καὶ πέπωνας. Οἱ δὲ ἁγιορεῖται μέμνηται τὰ τῶν βλαχῶν, ὅσα καὶ οἷα εἰς ἡδονὴν ἦσαν, ἥτοι τὰ τε γάλατα, καὶ τὰ τυρία, καὶ τὰ μαλία· τὰ συμπόσια καὶ συναλλάγματα· καὶ τὰς πραγματείας τὰς πρὸς ἀλλήλους, οἱ βλάχοι λέγω μετὰ τῶν μοναχῶν· τὰς τε μεθυσίας τὰς διαβολικὰς, αἵτινες ἐφάνησαν ἐν ὑστέρῳ· εἰσῆλθε γὰρ ὁ διάβολος εἰς τὰς καρδίας τῶν βλαχῶν, καὶ εἶχον καὶ τὰς γυναικας αὐτῶν, μεθ' ἑαυτῶν, φορούσας ἄνδρια ὡς πιστικοὶ, καὶ ἔβοσκον τὰ πρόβατα, καὶ τὰ μοναστήρια ἐδούλευον κομβалоῦσαι εἰς αὐτοὺς τὰ τυρία τὰ γάλατα καὶ τὰ μαλία· ποιοῦσαι καὶ τὰ ζυμωτὰ εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν μοναστηρίων καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ὡς δουλοπάροικοι καὶ πειθηνοὶ ἦσαν τοῖς μοναχοῖς· τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν γεγόμενα αἰσχυρὸν ἐστὶν καὶ λέγειν καὶ ἀκούειν· ὅμως οἱ παθόντες καὶ τὴν ἁμαρτίαν μισήσαντες, αὐτοὶ καὶ τὰ σφάλματα διορθώσαντο· καὶ οὐ μόνον ἡσυχαστὰς καὶ ἐγκλείστους καὶ στυλίας εἶπον καὶ ἐξήγγειλαν περὶ τούτου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρχην κῆρ νικόλῳ πάντα ἐγγράφως ἐξέδωκαν καὶ ὅτι οἱ βλάχοι τὰς γυναικας αὐτῶν ἔχουσι βοσκούς· ὅσα δὲ δι' αὐτῶν ἔπρατεν ὁ διάβολος οὐ θέμις ἦν γραφῇ παραδοῦναι, πλην οὐκ ἐστὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται καὶ εἰς φανερόν ἔλθῃ· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον· περὶ δὲ τῶν βλαχῶν, μᾶλλον δὲ τῶν μοναχῶν, τὴν ἐκβολὴν διηγῆσομαι, καὶ ὅσα ἐπράχθησαν τότε· ἐξεῖρε οὖν ὄργανα ἐπιτήδεια ὃ ἐφευρέτης τῆς κακίας, ὃ ἐξάνωθεν φθονήσας τὴν ἡμετέραν ζωὴν καὶ ἐξορίστους ἡμᾶς ποιήσας, καὶ ἀπὸ θεοῦ κρύπτεσθαι καὶ τὸν θάνατον κερδαίνειν, ἐφθασε καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει· καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἁγίους γέροντας προφάσεις δῆθεν λόγους ὅτι ἐντολὴν ἔδωκεν ὁ πατριάρχης, καὶ ἐὰν ἀποθάνωμεν ὧδε, γενόμεθα αἴτιοι τῆς ψυχῆς ἡμῶν· καὶ ἐφάνησαν ὥσοι λῆρος τὰ ρήματα αὐτῶν, μᾶλλον δὲ φρενολειψίας ἀνάμεστα· καὶ τοῦτον τὸν λόγον ἀκούσαντες οἱ πολλοί, οὐ μόνον ὃ ἀργυτώδης

(συρφετώδης?) λαός, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν καὶ ἡγουμένων καὶ ἡσυχαστῶν ἐταράχθησαν· οἵτινες ἐπολέμησαν μετὰ τῶν δαιμόνων πεντήκοντα καὶ ἐξήκοντα ἔτη, καὶ οὐκ ἴσχυσαν αὐτοὺς ἐκβαλεῖν ἀπὸ τὰς κέλας αὐτῶν. Τότε δὲ τότε ἦν ἰδεῖν μέγα θέαμα καὶ πολλοῦ θρήνου ἄξιον· ἀπῆρχοντο τοῖνυν κλαίοντες ὁ ἡσυχαστὴς πρὸς τοὺς ἡσυχάζοντας λέγων αὐτοὺς ὅσα παρὰ τῶν δαιμόνων ἐδιδάχθη, ὁμοίως καὶ ὁ ἡγούμενος πρὸς τοὺς ἡγουμένους λέγων ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν ὥδε οὔτε ζωὴν ἔχομεν οὔτε ἀνάπανσιν.

Ἐπουρανίῳ βασιλεῖ καὶ θεῷ· μνήσθητι κύριε ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετ' ἀληθείας ἐν καρδίᾳ τελείᾳ, καὶ τὰ ἄρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα· ἡμεῖς δὲ πάλιν ὡς ἔχομεν καὶ διακείμεθα πρὸς σὲ λέγομεν ὅτι οἱ εὐλογοῦντες σε εὐλογημένοι, οἱ δὲ καταρῶμενοί σε καὶ κατῆρανται· καὶ ἀξιῶσαι σε κύριος ὁ θεὸς τῆς μερίδος τῶν ἁγίων καὶ βασιλέων μεγάλων δαυὶδ καὶ ἐξεκίον· καὶ πλησίον τοῦ ἐν ἁγίοις κωνσταντίνου εὐρεθήσεται ὁ θρόνος σου· καὶ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἔσει εὐφραυνόμενος, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ εἰς αἰῶνας αἰώνων· καὶ χαῖρε καὶ ἔρρωσο ἐν κυρίῳ πανοικεῖ· ταῦτα λαβὼν ἐπὶ χεῖρας ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ἀλέξιος, καὶ ὅλον τὸ παλάτιον καὶ ἡ σύγκλητος ἀκούσαντες ταῦτα χαρᾶς ἐπλήσθησαν ἅπαντες· καὶ τῷ βασιλεῖ συνεβούλευον, τὸν πατριάρχην εἰλεῖν καὶ ἀπολογήσασθαι· ὁ δὲ βασιλεὺς δι' εὐλάβειαν οὐκ ἠθέλησε τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ταῦτα· ἀπέστειλε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπεσταλμένους μοναχοὺς... ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ πιττακίου: Πάτερ ἅγιε καὶ οἰκουμενικὴ πατριάρχα· οἶδας ὅτι ἐντολὴν ἔδωκεν ὁ θεὸς τῷ προπάτορι ἡμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ οὐδὲ μίαν ὅλην ἡμέραν, τάχα δὲ οὐδὲ τρεῖς ὥρες ἐφύλαξεν· καὶ ἰδοὺ ἡ ἐντολὴ σου ἐξήλειψε τὸ ἅγιον ὄρος, μὴ ὑποκείμενον τῇ σῇ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν βασιλέων κατὰ διαδοχὴν τοῦτο ἐθέσπισαν καὶ οὐχ' ὑπὸ ἄλλης ἐξουσίας· ἀλλ' ὥρισαν ἐλεύθερον τοῦτο εἶναι ἀπὸ πάσης ἐπηρείας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν μηδεμίαν μετοχὴν ἔχειν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει· καὶ γὰρ ἐγὼ αὐτὸς πολλάκις ἤβουλήτην δεκατίαν ἐπιθῆναι τοῖς βλάχοις, ἀλλὰ τὰς ἐυχὰς τῶν πατέρων ἐδυσωποῦμην· καὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν, ἵνα μὴ πλεονεκτῶσιν τὰ μοναστήρια, ὡς ἔχομεν πάντες τὸ πλεονεκτικόν, καὶ ἵνα μὴ καταγινώσκωσιν τοὺς μοναχοὺς, τοῦτο οὐκ ἐποίησα· τί δέ σοι, πάτερ ἅγιε, ἀπορῶ, ἐμοῦ μὴ θελήσαντος ὅλως κἂν μόνον ἀκοῦσαι τὸ ἀπελασθῆναι τὰ ζῶα; ἀλλὰ καὶ οἱ μητροπολῖται τὸν ὁρισμόν σου ἀντέλεξαν· αὐτὸ θεὸς ἔκτισε λέγοντας εἰς μετάλῃψιν, καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ κάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ· ὁμοίως καὶ τῶν ἡγουμένων πολλοί· χαῖρε καὶ ἔρρωσο ἐν κυρίῳ· ς. Ταῦτα ὁ πατριάρχης δεξάμενος καὶ ἀναγνούς τὰ τοῦ βασιλέως γράμματα, ἀνεδήλωσεν τῷ βασιλεῖ ταῦτα· καλῶς εἶπας, δέσποτά μου ἅγιε, ὅτι σὺ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν οὐκ ὑπέγραψας· οἱ μητροπολῖται οὐκ ἠθέλησαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀντέλεξαν ὡς παράνομον τὸ γενόμενον· τῶν μοναστηρίων οἱ ἡγούμενοι πλέον πάντων ἐταράχθησαν· καὶ ἐγὼ πως εἶχον τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλὰ διὰ τὰς κακουργίας τῶν βλαχῶν καὶ τὰς τελειουργίας αὐτῶν ἐδεξάμην τί ποτε· διότι μέγα ἦν τὸ δεινὸν καὶ ὀλέθριον· ὥσπερ γὰρ οἱ μαδιναῖοι ἐποιοῦν καὶ ἐκαλόπιζον τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ ἔφερον ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τῶν ἰουδαίων, ἵνα πορνεύσῃ ὁ λαὸς καὶ ἀποστραφῇ αὐτοὺς ὁ θεὸς αὐτῶν, οὕτως καὶ ὁ διάβολος εἰσῆλθε εἰς τὰς καρδίας τῶν βλαχῶν, καὶ

ἐστολίζον τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας σχῆμα ἄνδριον ἵνα καταστρέψῃ τοὺς εὐσεβῶς θέλοντας ζῆν· καὶ εἶχον αὐτὰς ὥσπερ βοσκοὺς μεθ' ἑαυτῶν· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δουλείας τῶν μοναστηρίων πάσας αὐτὰς εἶχον οἱ μοναχοὶ ἐξυπηρετούσας· τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν γινόμενα αἰσχροὶ ἐστὶν τοῦ λέγειν καὶ γράφειν καὶ ἀκούνειν· οἱ οὖν παθόντες καὶ τὴν ἁμαρτίαν μισήσαντες, αὐτοὶ μοι δέδοκαν ταῦτα μεν περὶ τὰς κακίας τῶν ἀνοσίων καὶ αἰσχροῶν βλαχῶν· ὅτι εὐρέθησαν δόλιοι καὶ ἀπατεῶνες· περὶ δὲ τῆς ἐντολῆς, ὅτι ἐξήλειψε τὸ ἅγιον ὄρος, καὶ ὅτι οἰκεία χειρὶ ὑπέγραψεν ὁ πατριάρχης, φημί· ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἡρώτων μοι· ἄλλως τε δέ· σὺ αὐτὸς ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν, οὐχ ὑπέγραψες· ἡ σύνοδος τῶν πατέρων οὐχ ὑπέγραψε· καὶ ἐγὼ μόνος εἶχον ὑπογράψαι οἰκεία χειρὶ; ἀλλὰ ἀνέχεται ὁ θεὸς ἢ αἱ σύνοδοι τῶν ἁγίων πατέρων ἐνὸς μάρτυρος ὑπογραφῆν; ὥς ἔγραψε καὶ ἐπεσφράγισε, μὴ παραδεχθῆναι ποτὲ ἐνὸς μάρτυρος μαρτυρίαν, κἂν πᾶσαν τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου ἐπίσταται; ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν διαλεγομένου τοῖς ἰουδαίοις, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία πιστὴ ἐστίν· ὅτι ἀπὸ τῆς θεοφθόγγου φωνῆς τοῦτο ἠκούσαμεν, τὸ μὴ παραδέχεσθαι γραφὴν ἢ μαρτυρίαν ἐνὸς ἀνθρώπου κἂν ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχει, κἂν αὐτὸς ὑπάρχῃ ὁ ταπεινὸς νικόλαος καὶ πατριάρχης κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἰδοὺ μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ ὅτι οὐκ ἔχει ἐντολὴν τὸ ἅγιον ὄρος, ἀλλὰ παραγγελίας μόνον καὶ ἐπιτιμῆσεις, ἵνα μὴ ἐμπάσωσιν βλάχους εἰς κατοικίαν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει· περὶ δὲ τὰ ἑαυτῶν πρόβατα καὶ κτήματα, εἰς τὰ καταλύματα τοῦ ὄρους ἔχειν τὰς κατοικίας ὠρίσαμεν· ὅτι ἐξουσίαν ἔχουσιν οἱ ἀρχιερεῖς ἐπιτιμᾶν, καθὼς καὶ ἡ ἁγία σύνοδος, ὡς τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν τὴν ἐξουσίαν παρὰ θεοῦ εἰληφότες· καὶ ἐὰν ὁ ἀρχιερεὺς παρὰ τὸν σκοπὸν τοῦ θεοῦ ἐπιτιμήσῃ οὐκ ἔπεται αὐτῷ τὸ θεῖον, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ· καὶ ἰδοὺ εὐρίσκεται ἡ ἐπιτιμῆσις ἄλογος· διὰ τοῦτο καὶ ἀνίσχυρος· εἰδὲ δοκεῖ τῷ θεῷ καὶ εὐάρεστον αὐτῷ, δυνάμωσον τοῦτο καὶ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ· ἵνα μηκαίτοι βλάχους εἰσάξουσιν πώποτε ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει εἰς τὸν αἰῶνα· ἐνταῦθα ζητεῖ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, ὃν ἐφανέρωσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὸ κράτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ. δεῖ οὖν εἰπεῖν καὶ περὶ τοὺς ἐξεληθόντας ἀπὸ τοῦ ἁγίου ὄρους καὶ ἐξερχομένους, ὅτι οὐκ ἐποίησαν τὰ τοῦ τόπου, καὶ ὁ τόπος διώκει αὐτούς· περὶ δὲ τῶν τοιούτων εἶπεν ὁ κύριος· ἄφετε αὐτοὺς ὑπάγειν, τυφλοὶ εἰσὶ τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὀδηγῇ, ἀμφοτέροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται· οὗς δὲ οὐκ ἐφύτευσεν ὁ πατὴρ μου ὁ οὐράνιος ἐκριζωθήσονται καὶ διὰ τοῦ προφήτου· οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν ἐν σκοτει διαπορεύονται· καὶ οὐκ ἠθέλησαν εὐλογίαν τοῦ εὐλογημένου τόπου καὶ μακρυνθήσονται ἀπ' αὐτοῦ, οἱ δὲ ἐξερχόμενοι τοῦ ἁγίου ὄρους ἡρωτῶντο ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων, θέλοντες μαθεῖν τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐκτραπέντες τοῦ ὄρους ἀσκοπῶς ἐξέρχονται καὶ ἔλεγον· ὅτι ὁ πατριάρχης ἔδωκεν ἐντολὴν ἅπαν τὸ ἅγιον ὄρος, καὶ διὰ τοῦτο ἀγανακτήσαντες ἐξερχόμεθα· προφασιζόμενοι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις· ἐκεῖνοι δὲ τὴν ἐντολὴν ἀκούσαντες καὶ μὴ γινώσκοντες τὴν ἀκριβείαν τοῦ πράγματος, οὐκ ἠδύδονον αὐτοὺς τὸ γινόμενον· τὰ τε σωτήρια φάρμακα μὴ ἐπιστάμενοι καὶ τὰ ζωῆς ρήματα μακρὰν θέμενοι, τὴν πᾶσαν ἀσχολίαν καὶ μέριμναν εἰς τὰς τῶν γενημάτων εἰσόδους ποιοῦμενοι καὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν· τῶν δὲ ψυχῶν τῶν προσερχομένων αὐτοῖς φροντὶς οὐδεμία ἐπειδὴ

τοὺς βλάχους καὶ τὰ ζῶα ἐκβάλλουσι· ἀλλὰ καὶ ὁ πατριάρχης ὄλον τὸ ὄρος ἐδόσμησε, καὶ τὰ ξύλα καὶ τὰ νερά· ἡμεῖς δὲ ποίαν κοινωνίαν ἔχομεν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ; οἶμαι, οὐδεμίαν· τότε δὴ τότε ἦν ἰδεῖν σχίσματα καὶ παρασυναγωγὰς κατὰ τόπους· καὶ λαοσυνάχτας καὶ λαοπλάνους· καὶ τό, πείθειν μᾶλλον ἦν πείθεσθαι· καὶ γραφικῶς εἰπεῖν ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν· καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν κατὰ τὸν Δαυίδ· ὅτι, τί δοθείη σοι καὶ τί προστεθείη σοι πρὸς γλῶσσαν δολίαν· καὶ τὰ πάντα ἐξώγκωσεν ὁ καιρὸς ἐκεῖνος· ἐξήρχοντο γὰρ μετὰ τῶν βλαχῶν ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν, εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου· καὶ ἡ λύπη πεπλήρωκεν ἡμῶν τὰς καρδίας· ὅτι οὐ μόνον οἱ δαίμονες ἔχαιρον, ἀλλὰ καὶ οἱ μοναχοὶ τὸ αὐτό· τριακόσιοι γὰρ φαμίλιαί ἦσαν ἅπαντες οἱ βλάχοι· ὁ δὲ βασιλεὺς κατοῦνταν ἔλεγεν εἶναι τὸν πατριάρχην· ὥστε καὶ δεκατιαν πολλὰκις ἡβουλήθη εἰς αὐτοὺς θῆναι· διὰ δὲ τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν τοῦτο οὐκ ἠθέλησε γενέσθαι, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶσι τὰ μοναστήρια, καταγινώσκουσι δὲ καὶ τοὺς μοναχοὺς· καὶ ὁ μὲν τῶν βλάχων ἀριθμὸς κατὰδόηλος γέγονε. Τῶν δὲ μοναχῶν οὐκ ἦν ἀριθμὸν διαγράψασθαι καὶ εἰπεῖν τὸ ἄπειρον πλῆθος ἐκεῖνο· καὶ ὃ τοῦ παραδόξου θαύματος λέγοντες, ὅτι ὁ ἡσυχάζων ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, ὁ ἀκουστός καὶ φοβερός τοῖς δαίμοσιν μετὰ τὸν δεῖνα συνεξέρχεται βλάχος· καὶ ὁ δεῖνα ἡγούμενος, μετὰ τοῦδε τοῦ ἡγουμένου συνεξέρχονται· ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ μοναστήρια μετὰ τῶν ἑαυτῶν φίλων συνεξέρχονται βλαχῶν ἅπαντες πανοικεῖ· ἦν δὲ ἰδεῖν τὰ θεόκτιστα καὶ θεοφύλακτα μοναστήρια ὑπὸ (χωλῶν;) καὶ τυφλῶν γερόντων φυλαττόμενα· καὶ οὕτως κατηγορήσατο ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ὁ νοητὸς φαραὼ καὶ ἐπισύρει αὐτοὺς βιαίως ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, καὶ οὐ παύεται μέχρι τὴν σήμερον τὰ αὐτὰ ποιῶν ὁ σκολιὸς δράκων· τούτων δὲ οὕτως γινομένων ἐπέστη ἡ εὐροτὴ τῆς χριστοῦ γεννήσεως, καὶ συναχθέντες ἅπαντες κατὰ τὸ σύνθημα εἰς τὰς ἡμέρας, πρῶτον μὲν ἀνεθεμάτισε τοὺς δημιουργήτας ἐπ' ἐκκλησίας πᾶς ὁ λαός, τοὺς λαοπλάνους, τοὺς ταράσσοντας πᾶν τὸ ἅγιον ὄρος, ὡς δῆθεν ἐκ προφάσεων εὐλόγων· ἐπὶ [τα] δὲ τὸ ἐκ συνηθείας κροῦσμα γινόμενον, καὶ καθήσαντες ἐν τῷ κριτηρίῳ ἐξελέξαντο ἄνδρας θεοσεβεῖς τρεῖς, τὸν τε μοναχὸν κύρ ἰωαννίκιον καὶ ἡγούμενον τοῦ Βαττοπεδίου καὶ τὸν μοναχὸν κύρ συμεῶν καὶ ἡγούμενον τοῦ καράκαλου καὶ τὸν κασταμονίτην συγγενῇ ὄντα τοῦ βασιλέως κυροῦ ἀλεξίου καὶ δύο ἐπιτηρητὰς τὸν τζαῖνον καὶ τὸν φαραήλ, καὶ ἀπέστειλαν αὐτοὺς πρὸς τὸν βασιλέα κύρ ἀλεξίου γράψαντες καὶ ἐπιστολὴν περιέχουσαν οὕτως· δέσποτα ἡμῶν ἄγιε· γνωστὸν ἔστω τὸ κράτος (τῷ κράτει;) τῆς βασιλείας σου ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ πατριάρχου ἅπαν τὸ ἅγιον ὄρος ἐξοίκησε καὶ δεόμεθα τὴν κραταιὰν καὶ ἁγίαν βασιλείαν σου ἵνα λύσητε τὴν ἐντολήν, ἐπεὶ πάντες ἀπολλύμεθα ἐν γὰρ τῇ ὑμετέρᾳ γαλήνῃ καὶ ἡμεῖς ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγομεν, εὐχόμενοι καὶ τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου¹⁾.

Șederea Vlahilor în Athos a lăsat câteva nume caracteristice de localități, vădind că între veacul al VIII-lea și XI-lea dialectul aromân era în plină formație: *Calîta, Isvor, Cățari*,

¹⁾ Nr. 4502, 382, pp. 430A—434D.

Soți, Tintiluchi, porecla dată unui monah Cosma, venit în 1044 să pue ordine la Sfântul Munte¹⁾. Goniți din Athos, Vlahii au continuat să-și ducă turmele în alte părți ale Calcidiceii, unde actele mănăstirii Zografu pomenesc de persoane ca Ioan Vlahul, Ștefan Mavrovlahul, Evdochia Vlahoiani, etc.²⁾. Aceleași acte arată, că la 1378 s'au hotărnicit două proprietăți ale mănăstirii « sub prea sfântul mitropolit al Vlahiei »: « ἀντεκρῖθησαν ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἐπὶ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου τῆς Βλαχίας »³⁾. — așa că niciodată nu se întrerup legăturile românimii cu Muntele Athos, crescând bine înțeles după întemeierea Principatelor Dunărene. Deși Vlad Călugărul și Radu cel Mare ajută mănăstirea sfântului Pantelimon la 1487 și 1496, cucernica prințesă a Serbiei, Angelina, scrie Marelui Cniaz Ivanovici în 1509:

« Unele din mănăstiri au de patron și protector pe Țarul Iberiei, altele pe Voevodul Valahiei; dar Sfântul Pantelimon n'are decât pe Înălțimea-Voastră »⁴⁾.

Cât privește Moldova se credea, că nu avuse relații cu Athosul înainte de Ștefan cel Mare. Dar, iată că la Zografu dau acum de hrisovul daniei lui Alexandru cel Bun din 1429. După treizeci și șapte de ani vine Ștefan Voevod cu ajutorul de o sută ducăți și apoi cu cinci sute de aspri anual serviți, cum spune un hrisev, « mănăstirii noastre din Sfântul Munte, unde este hramul sfântului și slăvitului marelui mucenic și purtător de biruinți Gheorghe, numită Zografu ». O icoană trimisă la 1502 înfățișează pe același sfânt, care odată se arată în vis lui Ștefan, îngrijorat de tăria oastei vrăjmașe, și-l îndemnă să nu se teamă, că Dumnezeu era să-i vie într'ajutor. Piatra cu inscripția clădirii trapezei, tot de Ștefan, se află în mănăstire — nici egumenul nu știe unde, ci-mi făgăduște s'o caute; iar înăuntrul arsenalei Zografu, asupra unei uși ascunse, desleg slovele:

¹⁾ Smirnachis, *l. c.*, pp. 20, 21, 35, 92, 43.

²⁾ *Actes de Zographou*, publiés par W. Regel, E. Kurtzet et B. Korablev, Petersburg 1907, pp. 70, 93, 119.

³⁾ *Ibid.*, p. 113.

⁴⁾ *La Question du Couvent de St. Pantelimon* par Un Ami dela Verité, Constantinople 1874, p. 23.

Bine credinciosul și de Hristos iubitorul Io Bogdan Voevod a zidit acest turn în numele sfântului mucenic Nicolae.

In anul 7025.

In biblioteca mănăstirii am găsit și Evanghelia lui Ștefan cel Mare din 1495. Fără scoarțe și puțin ruptă, are la sfârșit inscripția:

Această tetravanghelie a cumpărat-o Domnul Io Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod și al Oltei, și-a așezat-o întru ruga sa în hramul Adormirii Preasfintei Stăpânitoarei noastre Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Marii în biserica din Borzești de pe Trotuș, ca să-i fie lui pomenire neschimbată cât stă acest hram. Iar cine va strica și va clinti această pomenire, sau episcop sau popă sau oricine, aceluia să-i fie protivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoșatei judecăți a lui Hristos. Iar anul domniei lui 38 curgători. In anul 7003, luna Noemvrie 3 zile.

După o sută treizeci și doi de ani o altă mână scrie în adaus câteva rânduri:

Această tetravanghelie a învit-o și a legat-o binecinstitorul și de Hristos iubitorul Domn Io Miron Barnovschi Moghila Voevod, Domn al Țării Moldovei, pentru sufletul... și pentru sufletul lui... și a mamei lui, Elisabeta, și a dat-o la biserica... hramul Preasfintei Stăpânitoarei noastre Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Marii în satul Borzești pe Trotuș, ca să-i fie pomenire să se pomeniască la fiecare slujbă... cum se pomeniște și răposatul Domn, Io Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod și mama lui Oltea. Iar cine va strica și va clinti dela biserică această pomenire cât stă acest hram al Adormirii Născătoare de Dumnezeu, sau episcop sau popă sau oricine, aceluia să-i fie protivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoșatei judecăți a lui Hristos. Amin. In anul 7135 luna August 16 zile.

O a doua evanghelia cu frontispiciu de împletiri colorate ne spune într-o lungă însemnare, că fu scrisă la mănăstirea Bistrița pentru Jupanul Ioan, mare vistiernic, egumen fiind Chir Onufrie, anul 1544.

A treia evanghelia, tot slavonească, asemuitoare cu aceea a lui Ștefan cel Mare, poartă inscripția din 1563:

Această carte numită sfânta tetravanghelie a cumpărat-o jupan Neagoe, mare ban al Craiovei, și jupanița lui Anca, și-a așezat-o în hramul sfântului Arhieru și Făcătorului-de-minuni al nostru Nicolae, în satul Coieni, ca să lucreze pentru sufletele părinților și copiilor în sfântul hram.

In zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului nostru Domn, Io Petru Voevod, fiul preabunului Io Mircea Voevod, în anul 7071, luna Ghenarie 11 zile.

Pe lângă Zografu a existat de mult și mănăstirea Hiliandar. Ștefan Nemanія, despotul Serbiei, părăsindu-și domnia, vine de îmbrățișează shima călugărească și înființează Hiliandarul, unde și moare — ceea ce înalță prestigiul mănăstirii și atrage numeroase danii ale Domnilor noștri. În decursul veacului al XVI-lea, precum reese din hrisoave, și Radu dela Afumați și Vlad-Vintilă și Petru Șchiopul și Mihnea Turcitul dau Hiliandarului obroace anuale, variind între cincisprezece mii și trei mii de aspri. Doamna Matei Basarab îi dăruiește și o icoană a Sfintei Marii, având coroană de aur cu nestimate și rânduri de mărgăritare sub aureolă. « Sunt în biserică și câteva candelے cu stema românească » — așa mi-a spus un călugăr ardelean slujitor al mănăstirii. Dar când să le caut, părintele arhondar într'adins i-a făcut drum pe câteva zile. Aceeași teamă bănuitoare am întâlnit-o la mai toate mănăstirile. Dacă te interesezi de anume lucruri, monahii își închipue, că te miri ce intenții ascunse nutrești. Adaug la aceasta neștiința lor și fanatismul de rasă, care împreună explică dispariția ori prefacerea atâtor inscripții române la Athos. Au stăruit numai câteva în piatră, cum este pomenirea lui Ștefan cel Mare din 1496 la arsenaua mănăstirii Vatoped, unde iarăși mi se arată hrisoave ale generozității voievozilor noștri. Între alții Vlad-Vintilă orânduiește la 1533 un obroc de zece mii aspri; iar Alexandru Lăpușeanu îi trece o chervăsărie de șeaizeci și cinci mii de aspri la 1560, când e adus în Moldova capul Sfântului Grigore de Nazianz — cap ce se păstrează și azi într'un chivot dăruit de « Maria Doamna lui Șerban Voevod Cantacuzino și Maria lui Constantin Bălăceanu, 1709 ». O icoană a sfintei Marii, ferecată în aur, poartă jos, pe chenarul stâng, însemnarea ce se referă de sigur la un Român macedonean:

Nicolae giuvaergiu din satul Nicolіța, într'anul 1690 ¹⁾.

¹⁾ Νικόλαος χρυσοχόος ἐκ χώρας Νικολίτζας ἐπὶ ἔτους αχς^ο.

Biblioteca mănăstirii se află în turnul ridicat de Neagoe Basarab, și cu paraclisul acestuia, așa de frumos. Pe o evanghelie cu data de 1309 găsim însemnarea grecească: « În ăst an au intrat Catalanii în Vlahia »; aiuri: « La 1591 a venit Ștefan Voevodul în București »; iar pe un volum, *Dogmatici Panoplia*, din veacul al XIV-lea, următoarele rânduri în litere slavone:

Adecă să știi că am scrisu eu robul lui Dumnezeu anume Costandin, cari au fostu venet cu părintile popa Zahariă la sfânta mănăstire la Sfântagoră și cene va ceti acești sfînti scripturi să aibă a pomene acestu ticălosu nume Costandin, ca să-l pomenească și pe sfenția sa Dumnezeu, în April 20 de zece, leat 7206.

Alături e și semnătura grecească a unui ieromonah Ioasaf ¹⁾. Iau aminte aici și la o pânză votivă (36 × 38) ce a suferit de incendiu: înfățișează pe Vasile Lupu și Ion Golia, ținând în mâini modelul bisericii ieșene. De amândouă părțile chipurilor cetesc în grecește numele:

Ιωαννης Βασιλειου Β Β.

Ιωαννης Γκολιας Λογοθέτης

Datează cred din 1650, fiindcă atunci, printr'un hrisov, Domnul Moldovei închină Goliei satul Clișconții, din ținutul Hotinului, împreună cu loc de iaz și moară.

Din Vatoped pe un drum de vreo două ore ajung la Esfigmeni. În 1813, stărețind aci Theodorit, care ne-a lăsat însemnate note după manuscrise, s'a închinat mănăstirii moșia Floreștii prin mijlocirea mitropolitului Veniamin al Moldovei. Mi se aduce la vedere actul acestei danii, un hrisov al lui Petru Rareș din 1546, precum și un patrahir al aceluiași Domn. Mai frumos e un alt patrahir românesc al mănăstirii Xenofont, înfățișându-se pe marginea de jos chipurile donatorilor, Neagoe Basarab și Doamna Elena. Iau la Esfigmeni și fotografiile celor două inscripții care ne privesc ²⁾.

La Dochiariu e mormântul Mitropolitului Moldovei, Teofan ³⁾. Pe vremea păstoriei sale, Alexandru Lăpușeanu

¹⁾ Nr. 162, p. 16.

²⁾ Le-a reproduș după Smirnachis d-l N. Iorga în *Analele Academiei Române*, Seria II, tomul XXXVI, p. 478.

³⁾ Inscriptia pietrii de pomenire în grecește cât și traducerea le dă d-l N. Iorga în *Portretele Domnilor Noștri la Muntele Athos*, Academia Română, « Memoriile Secției Istorice », Seria III, Tomul IX, 1928, pp. 3—4.

durează în 1568 catholiconul mănăstirii, potrivit inscripției deasupra ușii. Tot Lăpușneanu adaugă la hrisovul daniei sale din 1626 și un chivot de argint, (32 × 23), ca o evanghelie. Când îl deschizi, de o parte-s moaște sfinte, de alta — cruce, având jos ca stemă un vultur, împrejurat de literile *Iω. Αλ. I. V. B. B;* pe din afară citești inscripția:

A fost argintat acesta la 1779 cu ajutorul și cheltuiala prea-strălucitei Doamne Ralù și fiică a lui Ipsilanti în Bucureștii Vlahiei...¹⁾.

După moartea Lăpușneanului, Sultanul Selim scoate în vânzare proprietățile Dochiariu. Atunci, ne mărturisește un act al mănăstirii, călugării «jelind această mare lipsă și nenorocire, și, neavând încotro să-și încline capul și întinde mâna, s'au întors iarăși cu inimi îndurerate și cu lacrimi către mult cinstitul și milostivul Domn, ortodoxul și luminatul Bogdan, Voievod a toată Ungrovlahia și către mama lui Roxanda²⁾. Și în urma rugăminții, printr'un hrisov cu trei peceti — a Ruxandei, a mănăstirii și a lui Teofan episcopul — se donează în 1570 lui Dochiariu, spre a-și răscumpăra proprietățile, nu mai puțin ca o sută șazeci și cinci mii de aspri».

În biblioteca lui Dochiariu se află și un manuscris împodobit ce poartă titlul:

Cartea miazănoptii, tâlmăcită în limbă simplă spre folosul evlaviosului și de Dumnezeu ocrotitului Domn al nostru, Io Vasile Voievod a toată Moldovlahia³⁾.

Autorul, un ierodiacon din Iași, Meletie Mihalopulos, însoțește daru-i cu o scrisoare, în care spune, că, față de atâtea binefaceri ale Domnului Moldovei, el nu are ceva mai bun și mai prețios să-i prezinte decât această traducere a sa:

*Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ Θεοφυλάκτῳ Πρίγκηπ
καὶ Αὐθέντῃ πάσης Μολδοβλαχίας, κυρίῳ κυρίῳ
Ἰωάννῃ Βασιλείῳ Βοϊνβόνδα ἡμετέρῳ Δεσπότη καὶ Εὐεργέτῃ,*

¹⁾ Reprodusă după *Ἐπετηρίς εταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν* și în *Revista Istorică*, Anul al XIX-lea, Iulie-Sept. 1933, p. 310: *Ἀργυρωθὴ τὸ παρὸν κατὰ τὸ ἀγοστὸν διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τῆς ἐκλαμπροτάτης Δόμνης Ῥαλοῦς καὶ θυγατρὸς Ὑψηλάντου ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας...*

²⁾ Codice Nr. 1.

³⁾ *Τὸ μεσουνκτικόν, μεταφρασθὲν εἰς κοινὴν γλῶσσαν πρὸς χάριν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ Θεοφυλάκτου αὐθέντος ἡμῶν κυρίου Ἰω: Βασιλείου Βωϊβόνδα πάσης Μολδοβλαχίας.*

Εἰς ταῖς ἀμέτρηταις εὐεργεσίαις ὅπου καθ' ἡμέραν κάνει τὸ ἔνθεον ὕψος τῆς Αἰθνητίας σου εἰς ἡμᾶς θεοσεβέστατε καὶ θεοφρονύρητε Πρέγκηπε γυρεύοντας νὰ φέρω καμμίαν ἀνταπόδοσιν, διὰ σημάδι τῆς εὐγνωμονικῆς προαιρέσεως, ὅπου πρέπει νὰ ἔχῃ καθένα ὅπου λαμβάνει χάριν δὲν ἐδιάλεξα νὰ τῆς χαρίσω, ἢ χρυσάφι τίποτες εὐμορφα κοπιασμένον, ἢ ῥοῦχον πολυτελὲς κεκοσμημένον μὲ λιθάρια, καὶ ἀκριβὰ τεχνάσματα, καθὼς ἔχουσι συνήθειαν νὰ κάνουνουσιν ὅλοι σου οἱ ὑπήκοοι, πρῶτον μὲν διατὶ οἱ αἰθνητάδες, ἔχουσι πολλὰ ὅμοια μετὰ ταῦτα, δεύτερον δὲ διότι ὅσοι τοιαῦτα φέρνουσι μοῦ φαίνεται πῶς πλέον ὀγλυγορήτερα προξενοῦσιν εἰς τοὺς εαυτοὺς των ἄλλην πλουσιωτέραν ἀνταμειβήν, παρὰ τὰ προσφερόμενα, ἔξω ὅπου καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἰδικαῖς μας δὲν φθάνουσιν εἰς τὸ νὰ συνοριζώμεσθαι μὲ τοὺς μεγασιάνους διὰ τοῦτο ἀπὸ τὰ μαθήματα τῆς διανοίας μας ὅπου ἐγυμνασθήκαμεν εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐκβάλλοντας κάποια τὰ ὅποια εἶνε ἀπ' ἐκεῖνα ὅπου μᾶς ἐδίδαξεν ὁ σοφώτατος καὶ λογιώτατος διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας Μελέτιος λέγων ὁ Συρλῆος, τὰ φέρνωμεν μὲ ταπεινώσιν ὡς δῶρον ὀμπροσθᾶς εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά Σου, ταῦτα εἶνε ἢ ἐξηγήσεις εἰς κοινὴν γλῶσσαν, τοῦ Μεσονυκτικοῦ καὶ ἐξέψαλμον, τῆς πρώτης ὥρας, καὶ τοῦ μικροῦ ἀποδείκνουν, διατὶ εἰξεύρω τὸν πόθον ὅπου ἔχει ἡ θεοσεβία σου εἰς τὸ νὰ καταλαμβάνῃ τοὺς θεῖους ὕμνους, ὅταν προσεύχεται εἰς τὸν Θεὸν λοιπὸν ἀποδέξου παρακαλῶ τὸ ταπεινὸν μου τοῦτο δῶρον μὲ ἱλαρὸν πρότυπον τὸ ὁποῖον ὅσον διὰ τὴν ἀμάθειαν τὴν ἰδικήν μου, διατὶ δὲν μθάνω νὰ τὸ ἐξηγήσω πληρέστατα καθὼς πρέπει, τὸ ὠνομάζω μικρὸν μὰ εἰς τοῦ λόγον του διὰ ἐκεῖνα ὅπου περιέχει, εἶνε καὶ ὑψηλὸν καὶ ἐνδοξον καὶ ἄξιον βέβαια νὰ φερθῇ εἰς τόσον αὐθέντην ὅπου ὅλους ἀνάφτει εἰς τὴν θεϊκὴν δόξαν, καὶ ἐπιθυμᾷ πολυτρόπως νὰ ὑμνᾷ τὴν θεῖαν μακαριότητα, ἐβάλαμε δὲ εἰς τὸ αὐτὸ φύλλον, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὰ ῥητὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, καθὼς τὰ διαβάξει ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἀντίκρου ἐκεῖνων τὴν ἐξηγήσιν των εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ὥστε εἰς τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, νὰ διαβάζονται κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν ὀρθότεραν καὶ εὐγενεστέραν γλῶσσαν, εἰς δὲ τὸν καιρὸν τῆς ἡσυχίας νὰ μελετῶνται αἱ ἐξηγήσεις των αἱ ὅποια ὅσον περισσότερο διαβάζονται, τόσον καρποφοροῦσι καλλιώτερα τὸν καρπὸν τῆς συντριβῆς καὶ κατανύξεως μὲ τὸ μέσον τῶν ὁποίων ἀναβαίνει ὁ νοῦς πρὸς τὴν ὑψηλὴν κατανόησιν τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ, ὅπου τὸ ἐπιθυμᾷ ἡ εὐσεβεστάτη σου προαίρεσις·

Ἡ δὲ χάρις τοῦ ἐπουρανίου Βασιλέως νὰ σκέπῃ τὴν ἐκλαμπρότητά σου ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ καὶ νὰ διατηρῇ τὸ ἔνθεον κράτος τῆς αἰθνητίας σου ἐξ ἐτῶν πολλῶν περιόδους ἀνεπαρέαστον εἰς ὠφέλειαν καὶ καύχησιν τοῦ γένους τῶν χριστιανῶν. Ἀμήν.

Ἐν Γλασίῳ κατὰ τὸ αἰχλὺ ἔτος τῆς σωτηρίας ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κ.

τῆς Ἐκλαμπρότητός Σου
δοῦλος μικρός
Μελέτιος Ἱεροδιάκονος
ὁ Μιχαλόπουλος

Apropiindu-se zilele Paștelui, am coborât la Caries, unde stau reprezentanții mănăstirilor și unde în biserica Protatu am auzit pomelnicul generoșilor voievozi, un șir lung de nume ce le-am desprins și dintr'un vechiu diptih consacrat în parte « *Βλαχίας, Μπογδανίας, Οὐγκρίας* ». Incepe cu Ștefan Voievod și cu Bogdan fiul, care a zidit aci nartexul și catehumenele, în 1508. Inscripția doveditoare a pierit¹⁾. Am fotografiat doar locul, unde fusese. Și crucea cunoscută dela Protatu, în filigran, cu nestimate încrustată și cu citații din imnuri pe grecește și slavonește²⁾, tot lui Bogdan Voievod e datorită — așa cred eu, luându-mă după tradiție și după acel caracteristic *Ιω* dedesuptul inscripției.

Văzută de departe mănăstirea Ivirului are aspectul unei cetățui la mare. Din largul apelor a sosit cândva în chip miraculos o icoană a Sfintei Marii, pentru adăpostul căreia s'a înălțat o biserică, zugrăvită cu cheltuiala Domnului Șerban Cantacuzino la 1683³⁾. De o parte, în nartex, se vede portretul lui Teofan, arhiepiscop a toată Moldovlahia. Dar și alți voievozi români înaintea lui Cantacuzino și-au arătat grija pentru Ivir. Un hrisov de largă danie a lui Mihnea Turcitul e datat în 1590. Apoi, un Ieromonah Eremia, stărețind în Ivir la începutul veacului al XVII-lea, ne spune următoarele în prețioasele sale însemnări:

« Din porunca Domnului Radula Voevod, starețul Grigorie a mers în Valahia și a zidit sfânta Troiță cu sprijinul și cheltuiala Domnului și a dăruit și sate și odoare și alte locuri în pomenirea sa veșnică la anul 7121, iar dela Hristos 1613⁴⁾ ».

De aceea în catholiconul Ivirului stau zugrăvite chipurile starețului Grigorie și Radului Mihnea, ținând o cruce, și dedesupt fiul său în vârsta copilăriei. Și acesta mai târziu, la 1626, închină Ivirului mănăstirea Slovacioc dimpreună cu toate satele, ocinele, țigani, morile de apă și viile.

¹⁾ Vezi G. Millet, J. Pargoire et L. Petit, *Recueil des Inscriptions Chretiennes du Mont Athos*, Paris 1904, p. 1.

²⁾ *Ibid.*, pp. 5—6.

³⁾ Inscripția pe ușă nu corespunde celei date în colecția lui G. Millet, J. Pargoire și L. Petit, Paris 1904, p. 83. Pasajul privitor la noi sună: « *ἀναλώμασι τοῦ ἐν Βλαχίας ἀθρόεντου Σερβάν Καντακουζινοῦ* ».

⁴⁾ M. I. Gedeon, *Ὁ Ἅθως*, Constantinople 1885, p. 177.

În biblioteca mănăstirii găsesc — pe lângă manuscrisul asupra Vlahilor, de care am vorbit la început — un *Chiriacodromion* cu frontispiciu și mari inițiale frumoase, având la sfârșit însemnarea, că s'a fost transcris « la mănăstirea Golgota, care-i un metoh al lui Meteora », anul 1648, stăpânind Domnul Matei Basarab ¹⁾; și un manuscris de interpretare a Psalmilor din 1262, la urma căruia o persoană ce-și zice Daniil al Seresului a tras rândurile:

Această comentată Psaltire o trimit prea evlaviosului și prea vestitului și prea luminatului, cât și prea creștinului Domn a toată Moldovlahia, Io Vasile Voievod ; 1643, luna Februarie ²⁾.

Legenda Caracalului, așa cum mi s'a povestit mie, o dă și călătorul englez Robert Curzon în cartea sa *Visits to Monasteries in the Levant*. Voievodul Petru a trimis pe spătarul său la Sfântul Munte să întemeieze o mănăstire, dându-i și bani în acest scop. Dar spătarul a cheltuit numai puțini cu zidirea unui turn la mare, restul i-a pus în buzunar și s'a întors acasă. Atunci voievodul, de supărat ce-a fost, a poruncit să i se taie capul; ci spătarul i-a căzut cu rugămintea să-și păstreze capul și să clădească el însuși din banii săi mănăstirea Caracalu — ceeace s'a și făcut. Mai pe urmă atât voievodul cât și spătarul au venit aci, de s'au călugărit sub același nume de Pahomie.

Adevărul este, că Petru Rareș a durat fortăreața cu turn dela arsenaua Caracalului. Inscriptia spune clar:

Ἰωάννης Πέτρος βοεβόδας, 1534.

De asemenea a existat și un spătar, că locu-i de schivnicie lângă mănăstire se cheamă până astăzi în grecește *σπαταργιό*; iar la stânga intrării bisericii ni se înfățișează în haine stăretești, alături de un altul îmbrăcat la fel, sub lămurirea:

Ctitorii noi ai acestei sfinte mănăstiri Pahomie și Pahomie ³⁾.

¹⁾ « ἐν μοναστήριον Γολγῶθα, ὅπερ ἐστὶν μετόχιον τοῦ Μετεώρου. . . αὐθεντεύοντες τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου Κυρίου Ἰωάννου Ματαΐη βοεβόδα πασης Οὐγγροβλαχίας ».

²⁾ « Τὸ παρὸν ἐξηγητὸν Ψαλτήριον πέμπω πρὸς τὸν εὐσεβεστάτον καὶ ἐνδοξότατον καὶ ἐκλαμπρότατον ἄμα δε καὶ χριστιανικότατον αὐθέντην πάσις Μολδοβλαχίας κύριον κύριον Ἰωάννην Βασιλεῖον βοεβόδα· ἀχμυ μὴνι Φεβρουαρίου. . . Τῆς ἐκλαμπρότητος αὐτοῦ ἐλλάχιστος εὐχέτης Δανιὴλ Σερρών ».

³⁾ « Οἱ νέοι κτήτορες τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης Παχώμιος καὶ Παχώμιος ».

Nu conține inscripția cuvântul de Petru, cum se dă în colecția franceză a lui G. Millet, J. Pargoire et L. Petit ¹⁾.

Al doilea Pahomie cred că este domnitorul Lăpușneanu, care și el a fost un mare binefăcător al mănăstirii. Are Caracalu în bibliotecă și un firman al Sultanului Suleiman din 1535, care între altele scrie:

« Către Inalta mea Poartă a venit carte, cumcă dintru început ctitorii mănăstirii Caracalu dela Muntele Athos se trag din Voievozii Moldovlahiei și pe vremuri înoirile dâșii le-au făcut. Incât și acum, aceste noi clădiri preschimbându-se în grămezi de ruine ce-au trebuintă de înoire, din partea pomenitelor raiale, cei ziși Ioan și Petru, ne aduc la știință și ne cer a face înoiri pe vechile temelii... ».

E vorba de Petru Rareș. Cât privește mențiunea de mai sus a două persoane, încurcătura s'ar explica prin aceea că Turcii și Grecii luau pe *Io* al nostru drept Ioan.

Cobor apoi în Lavra, mai veche și mai întinsă dintre mănăstiri, spre care s'au îndreptat bogății nenumărate ale Domnilor noștri. Părintele arhondar îmi deschide întâiu ceeace se cheamă *Κώδηξ κτιόρων*, unde citesc numele: Vasile Voevod, Theodosia Doamna, Maria Domnița, Roxana Domnița, Alexandru Voevod ²⁾)... Pomelnicul, e de sigur nou; căci, fără a mai aminti de Neagoe Basarab, avem în 1533 pe Domnul Vlad-Vintilă cu zece mii de aspri anual acordați Lavrei; și încă mai înainte pe Vladislav, care trimite cunoscuta-i icoană a Sfântului Athanasie Lavriotul. E pusă în speteaza jilțului episcopal al catholiconului, având inscripția despre Vladislav, scris *Βλαντισλάβος*, « autocrat », la stânga și la dreapta — Ana voeводеasa, « autocrată » a toată Moldovlahia. Acum se aduc din altar și mi se așează la rând înaintea ochilor atâtea odoare ce ne privesc:

Un chivot de tămâiere, lucrat măiestrit în smalt, cu pietre scumpe, darul Voevodului Matei Basarab și Doamna Elena, 1644, precum spune inscripția ³⁾);

¹⁾ *Ibid.*, p. 101.

²⁾ Nr. 696, p. 79.

³⁾ Dată și de N. Iorga în *Analele Academiei Române*. Seria II, tomul XXXVI, pp. 492—493.

Mâna lui Ioan Gură-de-aur, racla-i fiind împodobită de Constantin Brâncoveanu la 1691;

Capul Sfântului Mihail Mărturisitorul. Despre acesta e și un hrisov al lui Brâncoveanu din 1696, că trimise de-l adu-seră în Țară și cu acel prilej donase Lavrei șase mii de aspri anual. Mai târziu și Nicolae Mavrocordat amintește într'un hrisov de același cap sfânt; cum pe vremea sa, în 1729, fu-sese iarăși purtat în Valahia și multe minuni săvârșise. Atunci și el se milostivise față de Lavra cu o sută de groși pe an.

Sfântul Mihail Mărturisitorul se vede și pe o pagină de zugrăveală, cu mâinile întinse a binecuvântare deasupra chipurilor Voevodului Matei Basarab și Doamnei Elena. Amân-doi țin o Evanghelie dăruită Lavrei, după însemnarea în slove grecești capitale:

Această dumnezeiască și sfântă evanghelie s'a făcut de prea evlaviosul și prea luminatul nostru Domn, Io Matei Basarab Voevod și de prea evlavioasa Doamnă a sa Elena și s'a dăruit sfintei Lavre din Athos întru harul și binecuvântarea Sfântului Mihail, episcopul Sinadelor, Mărturisitorul. Și s'a dat, când au adus în Valahia sfântul său cap la 1641 cu cheltuiala cinstului proegumen Iosif, 1643¹⁾.

Evanghelia e de pergament, mărimea 22 × 20 și cuprinde 222 file, scrise pe două coloane.

Tot lui Matei Basarab se datorește și o liturghie (21 × 15), de 89 file, lipsindu-i câteva la început, cu scoarțele de lemn. Scrisă de ieromonahul Anthim Ianiotul în 1641, a fost adusă Lavrei de același proegumen Iosif, amintit mai sus. Pagina dela urmă aduce lămurirea:

Această liturghie s'a dăruit Lavrei din partea mult evlaviosului și mult strălucitului Domn, Io Matei Voevod, a toată Ungrovlahia întru

¹⁾ * Τὸ παρὸν θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐγγωμιάσθη παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου ἡμῶν αὐθέντος κυρίου Ἰωάννου Ματθαίου Μπασαρά Βοϊβόνδα σὺν τῇ εὐσεβεστάτῃ Ντόμνα αὐτοῦ κυρία Ἑλένα καὶ ἀφιερώθη εἰς τὴν Ἀγίαν Λάβραν τοῦ Ἁθῶ διὰ χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὶος ἡμῶν Μιχαήλ, ἐπισκόπου Συναδῶν τοῦ ὁμολογητοῦ· ἐπεδώθη γοῦν αὐτῷ ὅταν ἤφεραν τὴν τιμὴν αὐτοῦ κάραν εἰς τὴν Βλαχίαν ἐν ἔτει ζῆνα διὰ συνδρομῆς δε τοῦ παραιοτάτου προηγουμένου κυρίου Ἰωσηφ, ἰνδ. ια'.

pomenirea lui veșnică ; și cine s'ar încumeta s'o înstrăineze dela mănăstire, să fie judecat cu Iuda¹⁾.

Românească e și o mare evanghelie de neobișnuită frumusețe. O pot dovedi ca atare, după factura ei: mult asemuitoare chivotului lui Matei Basarab, în smalt, cu medalioane și cu numeroase pagini înluminate. Întâiul epitrop al mănăstirii, Părintele-doctor Spiridon Lavriotul, îmi dă și o revistă 'Ο Ἀθως cu un articol al său, în care scrie despre această evanghelie:

< Ὁραῖον εἶνε καὶ τὸ Βλαχικὸν Εὐαγγέλιον μήκους 0,55 × 0,40 πλάτους πεποικιλμένον διὰ μίλων . . . >.

În biblioteca Lavrei simt o deosebită plăcere, când dau încă de o liturghie (25 × 18), cu frontispiciu și inițiale roșii, a episcopului de Buzău, Luca, și când cetesc la sfârșit însemnarea pusă de însăși mâna caligrafului.

Un manuscris de interpretare a *Cântării lui Solomon* conține la pagina 161-a ceea ce se intitulează Ἀσμα Ἀσμάτων ἑλληνικὸ-βλάχικο — o tălmăcire a *Cântării-Cântărilor*, care începe:

Sărute-mă dela sărutările guri(i) lui, căci mai bune-s gi(n)gi(i)le tale decât vinul. Și mirosul mirurilor tale mai mult decât toate miroasele . . .

Și continuă așa în treizeci și trei de pagini pe două coloane — grecește și românește. Câteva rânduri la urmă spun, că traducerea s'a făcut la 1755 de Ioan Nicolau Postel. (Postelnic?), în Iași, mănăstirea Barnovschi.

În curtea Lavrei se află Paraclisul Sfântului Mihail, zidit de Matei Basarab; cum, însă, a fost înnoit mai târziu, s'a dus cu desăvârșire fresca ce reprezintă pe ctitor cu Doamna Elena, aducând prinos această biserică Sfântului Mihail Mărturisitorul²⁾. A rămas, totuși, neatins în vechimea sa cimitirul mănăstirii Lavra ce-i legat de numele Voevodului Neagoe Basarab.

¹⁾ * Ἡ παροῦσα λειτουργία ἀφιερῶθη εἰς τὴν Λάβρα. παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου ἀθροεντὸς κυρίου ἰω Μπέτη Βοηβοδα πάσης Οὐγκροβλαχίας εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ αἰῶνιον καὶ ὅποιος βουληθῇ νὰ τὸ ἀποξενώσει ἀπὸ τὸ μοναστήρι νὰ κρινεταὶ μετὰ τὸν Ἰούδα >.

²⁾ Vezi Millet, Pargoire, Petit, l. 2., p. 127 și N. Iorga, l. c., pp. 491—492.

Mănăstirea Dionisiu trăiește încă sub vălul de legendă al Patriarhului Nifon — câte s'au petrecut după moartea sa și în relație cu Radu-cel-Mare. Aici bogățiile românești au curs din prisos. Cum intri, la dreapta se înalță turnul durat de Neagoe Basarab la 1520; la stânga, trapezăria cu frumoase uși sculptate în lemn și cu bogate fresce, zidită de Lăpușneanu; la mijloc, întreg catholiconul făcut și zugrăvit de Petru Rareș, la 1547, cum vădește inscripția deasupra intrării și portretele din perete, înfățișând pe Rareș Voievodul și pe trei fii ai săi:

*In Hristos Dumnezeu evlaviosul și credinciosul Domn a toată Ungro-
vlahia și ctitor al acestei sfinte mănăstiri; împreună cu prea evlavioșii
săi fii¹⁾.*

Iată și racla, trimisă de Neagoe Basarab, asupra căreia nu stăruie. Au vorbit de ea și N. Iorga²⁾ și Balș³⁾ și Părintele Nic. Popescu în studiul biografic asupra lui Nifon⁴⁾. Rămâne fără îndoială unul dintre cele mai însemnate odoare, nu numai în Athos, ci în toată creștinătatea ortodoxă. Ba încă, Robert Curzon ne spune, că în împletirea liniilor e « de un straniu model gotic, neasemuitor cu nimic în Europa. Un monument de veche artă cu totul minunat și prețios, produsul unei țări aproape necunoscute, bogat, fin și original în desemn și execuție »⁵⁾. Dacă-i deschis capacul, se arată în partea dinlăuntru Sfântul Nifon și Domnul Neagoe, având coroană pe cap. Acesta din urmă a mai dăruit și mâna Sfântului Ioan, împreună cu chivotu-i în aur și argint, pe care se deosebesc Patriarhul Nifon și Dionisie, întemeietorul mănăstirii, iar la mijloc Sfântul Ioan întrăripat, semănând unei icoane trimise bisericii de Lăpușneanu și Doamna Roxanda în amintirea fiului Constantin.

De mare interes îmi pare să fie prin vechimea sa un cadru colorat ce atârnă în arhondaric, reprezentând pe Neagoe

¹⁾ « Ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ εὐσεβὴς καὶ πιστὸς ἀθρόντης πάσης Μολδοβλαχίας καὶ κτίτωρ τῆς ἀγλας μονῆς ταύτης· σὺν τοῖς εὐσεβεστάτοις υἱοῖς αὐτοῦ ».

²⁾ L. c., p. 472.

³⁾ Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1913, p. 39.

⁴⁾ Analele Academiei Române, Seria II, Tomul XXXVI, 1914, pp. 790—791.

⁵⁾ Visits to Monasteries in the Levant, Londra, Ed. 1916, p. 395.

Basarab cu fiul său Teodosie; iar manuscrisul întreg al *Invățurilor*... pe grecește, datând din veacul al XVII-lea, se află iarăși aici în bibliotecă — ceea ce spulberă ideea, că le-ar fi scris altul decât Domnitorul Țării-Românești. Are drept început titlul:

« Τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου αὐθέντου Ἰωάννου Νάγγοε μεγάλου βοεβόδα καὶ αὐτοκράτορος μεγάλης Οὐγγροβλαχίας λόγος διδασκτικὸς περὶ ἀγάπης θεοῦ πρὸς τὸν ἡγαπημένον αὐτοῦ νῖδον Θεοδόσιον καὶ πρὸς ἑτέροντας αὐθέντας καὶ ἄρχοντας πατριάρχας τε καὶ ἀρχιεπισκόπους καὶ πλουσίους καὶ πένητας »¹⁾.

Dar în biblioteca Dionisiu avem și evanghelia lui Mircea Ciobanul — nu cunoscută deajuns; cu strălucite coperti în argint: de o parte răstignirea, de alta nașterea Prodromului, și dedesubtul acesteia o inscripție slavonă pomenitoare de Mircea, de Doamna Chiajna, de fiica Stana, de fiul Petru, ale căror patru chipuri răsar clar dintre sfinți și flori.

Mănăstirea Grigoriu a fost mistuită de incendiu la 1761 și mai toate actele au pierit. Dar călătorul Barski, care vizitase mănăstirea înaintea acestei date, mărturisește de niște hrisoave ale lui Ștefan-cel-Mare și de înoirea lui Grigoriu din partea lui Alexandru-Vodă la 1497²⁾. Faptul e întărit și de alții. Exista deci o tradiție românească de ajutare a lui Grigoriu, care ar fi putut merge până la Alexandru-cel-Bun. Considerând tot odată contactul Moldovei cu Bizanțul în acea vreme, înclin a crede, că Doamna, pomenită pe o icoană trimisă în dar — Maria Asanina Paleologhina, Doamna Moldovlahiei, nu e decât soția lui Alexandru-cel-Bun.

Au dispărut și dela Sfântul Pavel urmele generozității lui Ștefan-cel-Mare, stăruind numai turnul ridicat de Neagoe Basarab și fiul Teodosie la 1522, cu inscripția în marmoră deasupra intrării.

Un turn al aceluiași Domn se înalță și la mănăstirea Cutlumuș, care și-a atras atenția binevoitoare a Voevozilor

¹⁾ « Al prea luminatului și prea evlaviosului Domn Io Neagoe, marele voevod și de sine stăpânitorul marei Ungrovlahii, cuvânt didacticesc despre iubirea lui Dumnezeu către iubitul său fiu Teodosie și către alți Domni și arhonți, patriarhi și arhiepiscopi, și bogați și săraci ».

²⁾ Millet, Pargoire și Petit, *l. c.*, p. 175.

români încă de mult înainte. Un hrisov al lui Vlăduț statornicește hotarele satelor Cireșul, Călugăreni și Maricini, aparținând Cutlumușului. Oare, nu din vremea lui Mircea cel Bătrân? Al doilea hrisov, mai de grabă ordin al lui Mihai Viteazul, datat 1594, confirmă Cutlumușului bălțile dela satul Romolet, date Mănăstirii de Basarab Voevod. Nu știu, care anume Basarab: Neagoe sau vreun altul? Apoi răsfoiesc evanghelia în pergament, pe care a împodobit-o Doamna Elisabeta lui Ieremia Moghilă. Se adaugă la pagina 201 nota, cum că s'au încredințat unui chirigiu pentru Cutlumuș în 1605, afară de evanghelie, și un potir sacru și două cruci în argint aurit ¹⁾.

Xeropotamul are în arhiva sa numeroase documente românești. Părintele bibliotecar îmi arată paterița episcopală în chihlibar, dăruită de Vodă Duca la 1685; și un manuscris al lui Constantin Daponte, căruia mănăstirea-i datorește nespuse de mult. Ii zice *Μεγαλυνάκια* și la pagina 112 *b* dă o icoană monohromă, lucrată în cerneală, cu inscripția jos:

« *Εἰκὼν τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ εἰς τὸ σαραντάρι θανατουργῆς εἰκόνης. Ἐξωγραφῆθη παρὰ Γεωργίου ἐν ἔτει αἰνθ': μηνί νοεμβρίου* » ²⁾.

Biserica Sfântului Pantelimon are deasupra intrării o inscripție, recunoscând drept ctitor pe Scarlat Calimachi:

« *Ανηγέρθη ἐκ βάθρων καθὼς καὶ ἀπασα ἡ ἱερὰ καὶ σεβασμία αὐτῇ μὲν ἐπιλεγομένη Ρωσικῇ ὑπο τοῦ εὐσεβεστάτου Ἡγεμονος πασης Μολδοβλαχίας Σκαρλατου Καλλιμαχῆ . . .* » ³⁾.

Găsesc și o stampă din acel timp a mănăstirii. Caut apoi hrisoavele mai vechi, ale Domnilor Vlad și Radu-cel-Mare, și fotografiez în bibliotecă, pagină de pagină, manuscrisul unui lexicon grec, aromân și albanez, în slove grecești. Il dau aci:

¹⁾ « *καὶ ποτήριον ἓνα νὰ λητουργοῦσιν ἡ ἱερῆς καὶ σταυροῦς δύο ὅλα ἀσμένηα καὶ μαλαματομένα . . .* ».

²⁾ « Icoană după icoana făcătoare de minuni în Sarandarii Bucureștilor. S'a zugrăvit de Gheorghe la anul 1759, luna Noemvrie ».

³⁾ « S'a ridicat din temelie, precum și toată această sfântă și cinstită mănăstire, zisă rusească de prea evlaviosul Domn a toată Moldovlahia Scarlat Calimachi . . . ».

A

<u>ῥωμαῖκα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
Ἄββας	ἡγνούμενου	ἡγκουμέν
ἀγάλια	ἀνάργα	γκαντάλε
ἀγαπῶ	βόη	ντούα
ἄγγελος	ἄγγελου	ἐγγελ
ἄγγειον	βάσου	ἐνα
ἄγγιστρι	γκρέπου	γκρέπ
ἀγελάδα	βάκα	λιόπα
ἄγιος	σάμτου	σοιέντ
ἀγκάθι	σκίνου	γκιέπ
ἀγκάλη	μπράτζα	πουσσιμ
ἄγγοῦρι	καστραβέτζον	κρασταβέτζ
ἀγκῶνας	κότου	μπαλλίουλ
ἀγνάντια	καρσοῖ	κουντρὲ
ἀγορὰ	κουμπαράρε	ταμπλιέμ
ἀγουρίδα	ἀγορίδα	γκρέσστα
ἄγριος	ἄγρου	ἡέγκαρ
ἀγῶγι	ἀγῶγε	κυρὰ
ἀγῶνας	ἀγωνισῆρε	τζαλασσίγια
ἄδεια	ἄδεια	γκέ
ἄδειος	γκόλου	ἡζμπράζατ
ἄδελφός	φράτε	βαλά
ἄδράκτι	φούσου	μπόστ
ἄερας	ἄβάε	χαβά
ἄετός	οκιοάννε	φαϊκούα
ἄηδόνη	μπιλμπήλλιον	μπιλμπιλ
αἶμα	σάντζε	γκιὰκ
αἰῶνας	αἶτα	γιαῖτα
ἄκέραιος	ντρέγκου	ἡτάρα
ἄκόλουθος	ντουπαῖ ασατύρου	ντιέκας
ἄκόμη	νίκα	ἐδὲ
ἄκουμπίζομαι	μεντοῦπαροου	μοτέτεμ
ἄκούω	ἄβντου	νταγμόϊ
ἄκρα	μάρτζερε	ἄνα
ἄκριβός	σκούμπου	ἡσοτρέκτα
ἄκριδα	γκουλουμούστα	καρκαλὲτζ
ἄκτινα	ῥάτζα	ῥέζε
ἄλας	σάρε	κριούπα
ἄλέθω	μάντζενου	πλιούαγ
ἄλείφω	ῥγκου	λιούεγ
ἄλέτρι	μέσσιου	πλιούαρ
ἄλεῦρι	φαρίνα	μιέλ
ἀλήθεια	ἀλήθχε	βαρτιέτζα

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
ἀλησμονῶ	ἀγκαρρσιέσκου	χαρόγ
ἀλλάσσω	ἀλλαξέσκου	νταρόγ
ἄλλος	ἄλτου	τιέταρ
ἄλογον	κάλου	κάλε
ἄλουποῦ	βούλπε	δέλπαρρα
ἄλωνι	ἄργε	λάμα
ἀμάξι	κέρρα	κιέρρε
ἀμαρτία	ἀμαρτίε	φάϊ
ἀμασχάλη	σουμσάρα	σιέτουλα
ἀμῆ	κᾶ	πῶ
ἄμμος	ἄρίνα	σιονῶρ
ἄμῳνι	ἄμῳνε	κούδαρρα
ἀμπέλι	γίννιε	βρέσστα
ἀμύγδαλον	μύγδαλα	μπαγιάμε
ἀνάγκη	ἀνάγκε	νοβόγια
ἄνδρας	μπαρμπατου	μπούρα
ἄνεμος	βίντου	ἔρα
ἀνεψιός	νεπότου	νίπ
ἄνθρωπος	όμου	ννερὶ
ἄντερον	μάτζου	ξόρρα
ἄντζα	πούλπα	πούλπα
ἀξιόγχι	σέου	διάμα
ἄξιος	ἄξιου	ἡζότι
ἄπαλθς	μοάλε	ἡμπούτα
ἄπιδι	γκόρτζου	ντάρδα
ἄπλός	ἄπλὸ	μιοντί
ἄράδα	ἄράδα	ριέστα
ἄργός	ἄμανατόρου	ἡμανούαμ
ἄρεσσω	ἄρεσέσκου	παλκιέγ
ἄριθμός	νούμερου	νούμουρ
ἄρκετός	νεμάλο	ἡσατόσιμ
ἄρκούδα	οὔρσου	ἄρρι
ἄρμα	ἄρμα	κουράλιε
ἄρμυράδα	νσαρρατούρα	κρίπγια
ἄρνοῦμαι	ἄρνησέσκου	ἄρνισ
ἄρνι	ννιέλου	κιέγκε
ἄρπάζω	ἄράκιου	ραμπέγ
ἄρραβῶνας	ἡσόζοματα	ταμπλιούαμ
ἄρσενικός	μάσκουρου	μάσσκουλ
ἄρχῆ	ἄρχισμα	νίσγια
ἄρχιδι	κόλλιου	χέρδε
ἄρχοντας	ἄρχοντου	μπονγὰρ
ἄσιμι	ἄσίμε	ἀργιάντ
ἄσκι	βαταλάχου	κατζέκ

<u>ῥωμαϊτικά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
ἄσπρος	ἄλμπου	ἡμπάρδα
ἄσταχός	ἄσταχό	σταχούς
ἄστράπτω	σκάπερου	σκραπατίγ
ἄστρον	σιτάο	ούλλ
ἄτζαλος	ἄτζαλου	ἡντιούρα
αὐγὴ	ντιμνιάτζα	μανγγιέσγια
αὐγόν	ώον	βέ
αὐθέντης	ντόμνου	ζάτ
αὐλάκι	τράπου	τράπ
αὐλή	ομπόρου	ομπόρ
αὐξάνω	κρέσκου	ρείτ
αὐριον	μάνε	νέσαρ
αὐτί	ουρέκλλε	βέσο
αὐτός	ἄτζέλου	ἄϊου
ἄφίνω	λάσου	λιέ
ἄφρός	σπούμα	σκούμπα
ἄχαμνός	άτυχου	ηλλικ
ἄχυρον	πάλλιου	κάσστα
ἀψιθία	ἄψίθε	ἄψιθ

B

<u>ῥωμαϊτικά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
βάθος	φούνντου	φούνντ
βαθρακός	μπροάσκα	ζζιάμπα
βάλσαμον	μπάλαμον	μπάλαμ
βάνω	μπάγκου	βά
βαπτίζω	πατέντζου	παγκαζόγ
βάρβαρος	βάρβαρου	σιαλιαβρίκκ
βάρκα	λάνντουρα	λιούνντρα
βάρος	γκρεάτζα	ράνντια
βάσανος	παιδεμό	μουνντίμ
βασιλέας	ἄμμερᾶ	μπαρετ
βαστάζω	πόρτου	μπάγ
βάφω	μποηοέσκου	μπογιαντίσ
βέβαιος	στερεωσίτου	κκαβίσοιμ
βελώνη	άκου	γγιλπάρα
βέργα	βιάργκα	πουρτέκα
βῆχας	τουῖσε	κόλλα
βία	γίε	παχιάργια
βιδός	τουτίποτα	γκοῖ
βλάπτω	ζννιόσκου	ντάμογ

ῥωμαῖϊκαβλάχικαἄλβανίτικα

βλάσφημος
 βλέπω
 βόδι
 βοηθῶ
 βορέας
 βοσκός
 βοτάνι
 βουβός
 βούλα
 βουνι
 βουτζι
 βουτζῖω
 βούτυρον
 βράδι
 βράζω
 βρακκί
 βραχίων
 βραχνιάζω
 βρέχω
 βροντή
 βρόχος
 βρωμα
 βυζι
 βώλακας

μπλαστιματόρου
 βέντου
 μπόου
 ἀτζούτου
 βιρίου
 πεκουράρου
 ἰάρμπα
 μούτου
 βούλα
 μούντε
 μπουῦτε
 φουντοσέσκου
 ούμτου
 σιάρα
 χέρμπου
 σμιάνα
 μπράτζον
 βραχασέσκου
 ούντου
 μπουμπουνιτζάρου
 λάτζου
 μπουντοάρε
 τζιτζα
 ζβωλάρου

νάμας
 σοιόχ
 κά
 ντιχ
 γκορεν
 κονλότας
 μπάρ
 νεμέτζ
 νιουχιούρ
 μάλλι
 βόζε
 φουντόσ
 γκιάλπα
 μπράμα
 ζιέγ
 μπρέκα
 λάρρα
 λιακασόγ
 λιαγκασόγ
 μπουμπουνλιμ
 λιὰκ
 κιελμπασίρα
 σίσα
 πλλήσ

Γ

ῥωμαῖϊκαβλάχικαἄλβανίτικα

γαεΐδαρος
 γάλα
 γάμος
 γαμβρός
 γαργαλίζω
 γάστρα
 γάτα
 γαυγίζω
 γδέρονω
 γδύνω
 γειοφύρι
 γείτονας
 γελῶ
 γεμίζω

γουμαρρου
 λάπτε
 νούμπα
 ντζίνερε
 γκαρντιλίκου
 πόντζα
 κατούσσα
 γκαρννέσκου
 μπιλέσκου
 ντυζβέσκου
 ποῦντε
 βιτζίνου
 αρεράντου
 ούμπλου

γκομάρ
 κιούμασστ
 ντάσμα
 δάνταρ
 γκουντουλίσ
 πονίτζα
 μάτζε
 λέχ
 ριέπ
 ζβέσσ
 ούρα
 φκίνν
 κιέσσ
 μπουσσ

<u>ῥωμαῖῖκα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
γενέα	φάρα	σόϊ
γένειον	μπάρμπα	μιέκαρα
γεννῶ	φέτου	πιέλ
γεράκι	γερακίνα	γγερακίνα
γέρνω	σσούτζου	παργέλ
γέροντας	αούσου	πλιάκ
γερός	σανατόσου	ήσαντόσσα
γεύομαι	κάφτου	γγέρπ
γῆ	λόκου	δαι
γῆρας	αουσσάτεκου	πλιεκιαρῖ
γίνομαι	μεφάκου	μπάχεμ
γλείφω	λίγκου	λαπίγ
γλυκὺς	ντούλτζε	κάμμπλια
γλυστρώ	ἄρρακίσσου	σκιάσ
γλυτώνω	σκάπου	σπατὸγ
γλώσσα	λίμμπα	γγιούχα
γναφέας	τονμπάκου	ταμπάκ
γνώμη	μίντε	μέντ
γνωρίζω	κωνώσκου	ννιὸχ
γογγύζω	γογγυζέσκου	πιτζαλόγ
γόνας	ντζενούκλιου	γκιουὶ
γουδι	ἄβανε	χαβάν
γουροῦνι	πόρκου	ντέρρ
γραῖα	μοάσσα	πλιάκα
γράφω	σκριου	σσκρούαγ
γροθέα	σσούμπου	γκροῦσσι
γροικῶ	κεικασέσκου	κουπατὸγ
γυαλί	κέλκε	κιέλκιε
γυμνός	ντισπολλιάτου	κοβέσσατ
γυναῖκα	μουλλιάρε	γκρούα
γυρεύω	κάφτου	καρκὸγ
γύρος	βαρραγκιούτζου	κιερθαλίμ
γύψος	ύψου	ἄλτζι
γωνία	κιάσσα	κιάσσιε

Δ

<u>ῥωμαῖῖκα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
Δαδι	ντζάντα	πίσσα
δαίμονας	ντράκου	τιάλ
δάκρυον	λάκραμα	λιὸτ
δακτυλίδι	νέλου	ουνάζα

<u>ρωμαίικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>αλβανίτικα</u>
δαμάλι	νάο βάκα	ξερὲ λίοπα
δαμάσκηνον	πρρούνα	κούμμπουλα
δανείζω	μπρουμοντέντζου	χούαγ
δάσκαλος	δάσκαλον	δασκάλ
δάφνη	νταφήνα	νταφήνα
δειλινόν	μερίνντε	ζάμιρα
δειπνος	τζίνα	ντάγκα
δείχνω	σπούνου	νταφτόγ
δέκα	ντζατζε	διέτα
δεκανίκι	πουλιάνου	στάπ
δέλφινας	δελφίνου	δελφίν
δένω	λέγκου	λιδ
δένδρον	ἄρμπορε	λίζ
δεξιὰ	ντεριάπτα	τιάθτα
δερμάτι	κιάλε	λικούρα
δέρνω	μπάτου	ρράγ
δέχομαι	ἄσσιέπτου	ἡκαρρατόγ
δήμιος	ντζελιάτου	τζάρτασ
διαβάζω	δγιοβασέσκου	διαβάσ
διάβολος	ντράκον	τρετζ
διαθήκη	διάτα	διάτα
διαλέγω	ἄλέγκου	ζγγέδ
διαμάντι	διαμάντα	διαμάντ
διδάχνω	διδαξέσκου	διδάξ
δίδω	ντάου	ἄπ
δίκαιος	ντιρέπτου	ηντρεΐτα
δίπτυ	βλάκου	μρέζζια
διπλός	ντούπλου	ημτιούσσιμ
δισσάκκι	τισάγκα	χεΐμπέ
δίσκος	δίσκου	δισκ
δίψα	σιάτε	αΐτια
διώχνω	ἄγκουνέσκου	δπόγ
δικάρι	πόταντα	τρά
δοκιμή	δοκιμίε	βιζγκιμ
δόλος	δόλου	μαρδά
δόντι	ντίντε	δάμπ
δόξα	δόξα	διάβντ
δοξάρι	άρκου	χάρκ
δουλένω	λουκρέντζου	πουνόγ
δρεπάνι	σιάτζερε	ντράπαρ
δρόσος	ράο	βέσα
δύναμις	βαρτοϋτο	φουκί
δύο	ντόϊ	ντιον
δῶρον	πεσσκέσσα	δουρίμ

E

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
ἑβδομάδα	σεπταμῆνα	γιάββα
ἐβδομήντα	σοσπτε-ζᾱτζι	σοσταδιέτα
ἐγὼ	έου	ούνα
ἐδῶ	αοᾶ	κατοῦ
ἔθνος	γκίνντα	μιλιέτ
εἰκόνα	εἰκοανα	κόρα
εἴκοσι	γῆγγιτζι	ννιζέτ
εἶμαι	έσκου	γιάμ
εἰρήνη	εἰρήνε	πάκκι
ἐκατὸν	σοῦτα	κινντ
ἐκεῖ	ἄκολο	ἄτιέ
ἐκκλησία	μπασιάρικα	κίσοσα
ἔλα	γίνο	γιάκα
ἐλάφι	πλατούνου	ντρῆ
ἐλαφρός	ννικασόρου	κλιέ
ἐλεύθερος	ἐλεύθερου	κσοσταπούαμ
ἐλέφας	φύλου	φύλλ
ἐλπίζω	θαρραδέσκου	σπαρεγ
ἔνας	ούνου	ννι
ἐννέα	νάο	νάντα
ἐννενηντα	ναοντζᾱτζι	νανταδιέτα
ἐξῆ	σάσε	γκιάσστα
ἐξήντα	σασεντζᾱτζι	γκιασσιᾱδιέτα
ἐξω	ναφωάρα	γιάσστα
ἐορτή	γεορτῆε	ἐκρέμτε
ἐπιτήδειος	ἐπιτήδειου	ἡμυρονντίσιμ
ἐπτά	σάπτε	σοστάτα
ἔργον	λούκρου	πούνα
ἐρεῦγομαι	ραγκασέσκου	χαρτζιάσ
ἐρημος	έρμου	ἡσσηρέτα
ἐρχομαι	γίνου	βίνν
ἔρωτας	βριάρε	έσση
ἔρωτῶ	ντρέμπον	πιούεσ
ἐσὺ	τύνε	τὺ
ἔτζη	ἄσση	ἄσστοῦ
ἐτοιμος	έτοιμου	γκατῆ
εὐγάζω	σκότον	ντζιέρ
εὐγαίνω	έσου	ντάλλ
εὐκερος	γκόλου	ηζμπάζατ
εὐκολος	κολαῖ	κολαῖ
εὐρίσκω	ἄφλου	γκένν
εὐτηνός	εὐτηνου	λήρ

<u>ρωμαίτικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>αλβανίτικα</u>
ἐχθρός	ἐχθρον	άσμ
ἔχω	άμου	κάμ
ἐψές	άσιάρα	πράμα

Z

<u>ρωμαίτικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>αλβανίτικα</u>
ζάχαρι	ζάχαρε	σσεκέρ
ζαρώνω	σουφροσέσκου	ρούνδιν
ζεβή	στάγκα	μάνγκερ
ζέστα	καλντούρα	γκρόχοτ
ζημία	ζαράρε	ζαράρ
ζουμί	ντζαμα	λέγκ
ζουρλός	ζούρου	ήμάρρα
ζύγι	ζύγα	κανντάρ
ζῶ	μπανέντζου	ρρόνν
ζυμώνω	φρυμίτου	γκατούαν
ζώνω	τζίγκου	γκίσο

H

<u>ρωμαίτικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>αλβανίτικα</u>
ήλιος	σοάρε	ντιέλα
ήμερα	ντζούα	ντίτα
ήμερος	ήμερου	ηζμπούτσαιμ
ήμπορῶ	πότου	μούνντ
ήξεύρω	οστίου	ντι

Θ

<u>ρωμαίτικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>αλβανίτικα</u>
θάλασσα	άμάρε	ντèt
θαμπώνω	νουβέντον, βαρτόσου	μαπαρέρρετα
θάνατος	μοάρε	βντέκγια
θάρρος	θάρου	σπαρέσα
θαῦμα	τζουντίε	μπλεκουλλίμ
θάπτω	γκρόπου	γκροπόγ

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
θειάφι	σκληίφουρα	σκιούφουρ
θείος	λάλα	ούγγι
θέλω	βόη	ντούα
θεμέλιον	θεμέλλιον	θεμέλλ
θεός	ντουμνετζά	περάντι
θέρος	σιτζεράρε	κόργια
θέρμη	χιάβρα	ἔθε
θηλιὰ	λάτζου	λιὰκ
θηλυκός	θηάμονου	φέμαρ
θησανρός	χαζνά	χάζνα
θολός	κουτρούμπουρου	τούρμπουλ
θόλος	κουμπέε	κουμπέ
θρέφω	χαρνέσκου	ουσσκιέγ
θρονι	σκάμνου	σκάμπ
θυγατέρα	χίλλε	μπίγια
θυμιάμα	θυμιάμα	κέμ
θυμός	ναρραήρε	χυδανίμ
θύρα	ούσσα	ντέρε
θυσία	κουρμπάνε	κουρμπάν

I

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
ιατρός	γιάτρον	χεκίμ
ἰδρωτας	σουντοάρε	ντίρσα
ἰσιος	ντιρέπτου	ηντρέιτα
ἰσκιος	αούμπρα	χίαι
ἱστορία	ἱστορία	ἱστορι

K

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
Καβάδι	καπλαμά	καπαμά
καβαλάρης	γκαλάρου	καλιούαρ
κάβουρας	καβούρου	γκαφάρ
κάγγελον	παρμάκου	παρμάκ
καθαρός	σπαστρέιτου	ήκιερούαμ
καθένας	καθεούνου	κουσσντό
καθημερινά	ντεκαθεντζούα	γκαντίτ
κάθομαι	σέντου	ρρι
καθρέπτης	λαγίε	πασκιονόρ

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
καινούργιος	νάου	ηριθ
καιρός	ζαμάνε	κόχα
καίω	άρντου	ντιέγκ
κακάβι	καλντάρε	κουσι
κακός	ρράου	ηκαέκι
καλάθι	καλάθα	οσπόρτα
καλαμάρι	καλαμάρου	καλαμάρ
καλάμι	κουκούτα	κάλαμ
καλός	μπούνου	ημίρα
καλοῦπι	καλοῦπε	καλοῦπ
καλύβι	καλύβα	κολύμπε
καλῶ	κλλέμου	φτόγ
καμάκι	καμάκον	φισοννιάρ
καμάρα	καμάρα	καμάρε
καμηλαῦκι	καμαλαῦκε	καμηλαῦκ
καμῆλι	γκαμῆλα	ντεβέ
κάμνω	φάκου	μπάγ
καμπάνα	καμπάνα	κουμπόνα
κάμπια	ουννίντα	δέμγια
κάμπος	πάντε	φούσσια
καμπούρης	γκουόουράτου	ἡγκαρμούνιουν
κανάβι	κάνεπα	κάρπ
κανάτα	κανάτα	λιαγγίν
κανείς	τζινεβά	δοννιά
κανίσκι	κανίσκου	ταφαλιάτα
κανίστρι	κανίστρα	κανίστρα
κανόνας	κανόνα	κανόν
καντήλα	κανντήλα	κανδηῆλε
κάπηλος	μπακαλά	μπακαλ
καπίστρι	καπέστρου	παπιστάλ
καπνός	φούμου	τιονῦμ
καπόνι	καπόνου	καπὸν
καράβι	κάτρεγου	γκεμὶ
κάρβουνον	καρμποῦνε	φαγγίλ
καρδία	ἡνεμα	ζέμαρα
καρπός	φρούττου	φριοῦντ
καρτερωῶ	ἀστέπτου	νταλιὸγ
καρύδι	νούκα	άρρα
καρφί	πέρονα	περούα
κασέλα	σφενντοῦκε	άρκα
κασίδα	κασιδά	κέρρα
κάστανον	γκασιάννε	κασστέννια
κάστρον	τζιτάτε	καλιέ
καταχνιά	καταχνιέ	μιέγκουλα

<u>ῥωμαῖκα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
κατεβαίνω	μεντεπούνου	ζμπρέσ
κατζαρός	νκαρσοιλλιάτου	κιμεσσές
κατζόχοιρος	ἀρίτζου	έσσ. έσσ.
κατουρῶ	μεκίσσιον	παρμιέρ
κάτω	νγκιόσου	πόσστα
κατῶγι	κατῶγε	κιλιάρ
κατῶφλι	πριάγκου	πράκ
καυκί	σκάφα	κούπα
καυχῶμαι	μεαλάβντου	μαλασσόχεμ
κάψα	καροάρε	βάπα
κέδρος	ντζουνιάπινε	βγγένια
κείτομαι	ντζάκου	γκέτζ
κελλι	τζελήε	κειλλι
κεντῶ	κινντησέσκου	κενντήσ
κεραμίδι	τζουρουννίτσα	τιέγκουλα
κεράσι	τζεριάσσα	κιερσοί
κέρατον	κόρνου	μπρι
κέρδος	ἀμιντάρε	φτιτίμ
κερί	τζεάρα	κειρί
κερκέλι	καρτέλλιου	ρέζε
κερνῶ	τόρρου	κθέγ
κεφάλι	κάπου	κριούε
κέφαλος	κέφαλου	κέφαλ
κεχρί	μέλλιου	μέλλ
κηβοῦρι	κηβοῦρε	κηβούρ
κῆπος	γκαρντήνα	κόπσστα
κίνδυνος	περίκουλ	κινδύν
κίτρινος	γκάλμπενου	ηβέρδα
κλαδί	ντράμα	ντέγκα
κλαίω	πλάγκου	κιάγ
κλάνω	μπέσου	πιέρδ
κλειδί	κλλιάε	κιούντζ
κλέπτω	φούρου	μβιέδ
κλοτζιά	κλότζα	σκέλλμ
κλουβί	καφάσα	καφάς
κλώθω	σούτζου	ντρεδ
κλωσσαριά	κλώτζα	σκιόκα
κιλία	πάντεκου	μπάρκ
κοιμοῦμαι	ντόρμου	φλέ
κοινός	κοινό	ηγκιθαγκίγτσιμ
κοιτάζω	μουτρέσκου	βαστρογ
κόκκαλον	όσου	κόσκα
κόκκινος	ρρόσσιον	ηκούκι
κόλακας	ντεζννιρντατόρου	λιαϊκατούαρ

<u>ρωμαίικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
κολλῶ	ἀλικέσκου	νγγίτ
κολοκύθι	κουρκουμπέτα	κούγκουλ
κολόννα	στούρου	σσιτούλα
κολυμπῶ	ννιοντάου, ανόταλλους	μνοτόγ
κομπι	νάστουρου	σούμπουλλ
κονεύω	κουντισέσκου	κοντίσ
κοντὰ	απροάπε	ἄφαρ
κοντάρι	κοντάρου	μανζτρὰκ
κοντίλι	κοντίλλιου	κοντίλλ
κοντός	σσκούρτου	ἡσσκούρταρ
κοπάδι	κοπήε	γκρέγγε
κοπανίζω	μπάτον	
κοπέλα	κοπέλα	
κόπος	κόποσου	
κοπρία	κοπράε	
κόπτω	τάλλιον	
κόρακας	κόρμπου	κόρπου
κόρδα	κορντηάο	κόρδαξα
κόρη	φιάτα	τζούπα
κορμι	τρούπου	τρούπ
κορνιακτός	πούλμπερε	πλλιούρ
κορνφή	κριάσσιντου	κίκαλια
κόρφος	σίνου	γγι
κόσκινον	τζήρου	σσιόσσια
κόσμος	έτα	ντοννια
κοτζιπίδα	μολίτζα	τέντα
κουβαλῶ	πόρτου	μπαγ
κουβάρι	γκλλέμου	λιάμσ
κουδοῦνι	κλόποτου	καμπόρα
κουκι	φάο	μπάθα
κούκκος	κούκκου	κούκιε
κουκουβιάω	κουκουβιάω	κουκουβάϊκα
κουκοῦλι	κουκοῦλε	κουκουμάλιε
κουκουνάρι	μαρροῦλα	φαστάκ
κουλοῦρι	κουλάκου	κουλιάτζ
κουμέρκι	κουμέρκε	μπαζζντάρλα
κουμποῦρι	κουμποῦρε	καλάφ
κουνῶ	λιάγκανου	λιακούντ
κούπα	κούπα	κούπα
		λιονγάτα
		λιόδ
		κουρδουβάν
		κιέθ
	κάλκου	τροκόγ

<u>ῥωμαῖτικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
κούρτη	κοῦρτε	κοῦρτ
κουροῦνα	τζοάρρα	σόρρα
κουτάλι	λίγκουρα	λιούγκα
κουτζός	σλλιόπου	ησσιέπαρ
κούτζουρον	κούτζουρου	καρτζού
κουφός	σσύρντου	ησσοῦρδαρ
κούφιος	γκόλου	ἡζμπράζα
κοφίνι	καλάθα	κοφίν
κράζω	στρέγκου	θαρρέσ
	βέρντζου	λιάκρα
	γίνου	βέρα
	τζάνου	μπάγ
	κάρνε	μίσσ
	πάτου	σσοράτθ
	σσύρπου	ρραζόγ
κριθάρι	σπίντζουρον	νβάαρ
	όρτζου	έλτ
	ντζούντικου	γγιουκόγ
κρομμύδι	τζιάπα	κιέπα
κρούω	άγκουντέσκου	μπιε
κρυάδα	ρκοάρα	φτόχατα
κρύβω	άσκούνντου	μισσέχ
κρυστάλι	γκλλέτζου	άκουλ

Λ

<u>ῥωμαῖτικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
λουλοῦδι	λιλήτζα	λιοῦλλε
	σουγκλλιτζάρε	λιέμαζα
λουρι	κουρράο	κονπ
λύκος	λούπου	σύλλκ
λύπη	νβερνάρε	χέλλμ
λύρα	ντζάγκαρρα	λύρα
λυσιάζω	τρούμπου	ταρμποχεμ
λύχνος	σσανντάνου	λιουκιέρε
λωλός	ζούρρου	μαράκ

M

<u>ῥωμαῖτικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
Μαγαζί	μακαζά	μαγκαζέ
μαγαρίζω	παγκανέσκου	παγκάγ
μάγειρας	άχτζή	άχτζή
μάγος	μαγίστρον	μαγιστρικ

<u>ῥωμαῖϊκα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίϊκα</u>
μάγουλον	μέρουντε φάτζα	μόλα φάκεσα
μαδῶ	αζμούγκου	νντούκ
μαζί	ντεαντούνον	μπάσκα
μαζώνω	άντούνου	μπαλέθ
μαθαίνω	νβέτζου	μσόγ
μαῖμου	μαῖμόνον	μαῖμόν
μάκρος	λουνντζήμε	γκιάτγια
μάκρος	λουνντζήμε	γκιάτγια
μάλαμα	ἀμάλωμα	ἄρ
μαλλι	λάνα	λιέσο
μαλώνω	νκάτζου	κερτόγ
μάννα	μούμα	μάμα
μανίκι	μάνικα	μάνγκα
μανιτάρι	μπουρέτε	καπούρδα
μάνταλος	μάνταλου	κλοπάσκα
μαντάτον	μαντάτα	μιουτζντέ
μαντήλι	ντεστεμιάλε	ρίτζα
μάντης	μάνντου	σοορτάρ
μαντρι	τουρράσπε	στάν
μαξελάρι	καπιτίνιου	γιαστάκ
μάραθρον	μαράλλιον	μοράτζ
μαργαριτάρι	μαργαριτάρε	μαργαριτάρ
μαργιόλος	μαργιόλου	λιακατάρ
μάρμαρον	μάρμορε	μερμέρ
μαρούλι	λακτούκα	λαττούγκα
μάρτυρας	μάρτυρου	σσαχίτ
μασκάλη	σουμσοάρα	σγιέτουλα
μασκαράς	μασκαρά	μασκαρά
μασσῶ	ἄρροάμιγκου	πατριούπ
μαστίχι	μαστίχε	μαστίχ
μάστορας	μάστορον	ουστά, μιέστοαρ
μαστραπάς	μαστραπά	μαστραπά
μάτι	όκλλιον	σιού
μαῦρος	λάχου	ηζή
μαχαίρι	κουνζούτον	θίκα
μεγάλος	μάρε	ημάθ
μέθη	μμμπετάρε	ταντέϊτον
μειράζω	μπάρτου	νντάγ
μελάνι	μελάνε	μελάν
μέλι	ννιάρε	μιάλλτα
μέλισσα	στούνπου	μπλιέτα
μένω	αρραμάνου	μμπέτεμ
μερι	κοάφα	κόποσα
μερμήγκι	φορνίγκα	καραντζά

<u>ῥωμαϊκα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
μέρος	πάρτε	πιέσα
μέσα	ναούντρον	μπρένντα
μέταλλον	μαντένε	μαντέμ
μετάξι	σύρμα	μαντάφονα
μέτρον	μέτρον	μάτα
μῆλον	μέρον	μόλα
μῆνας	μέσου	μούαϊ
μηνῶ	ντημάνντου	ποροσίτ
μία	ούνα	ννί
μικρός	ννίκου	ηβόγκαλλ
μικρός	ννίκου	ηβόγκαλλ
μιλῶ	ζμπονρῶσκου	κουβανντόγ
μισεύω	νκισέσκου	νίσεμ
μισῶ	ἐχθρευσέσκου	χασμὸγ
μνῆμα	μᾶρμίντου	βάρ
μοῖρα	τύχε	ταλιχ
μοιχός	κουρβάρου	κουρβάρ
μολύβι	μολύβε	πλιονῦμπ
μοναχός	σίνγκουρου	ηβέταμ
μονέδα	μονέδα	μονέδα
μοσκεύω	μόλλιου	γγγιονέγ
μοσχάρι	γιτζάλου	βιτζ
πουνγκρίζω	μουνγκαρισέσκου	μπαριρόγ
μουδιάζω	αμούρτου	μπήγγ
μουλάρι	μουλάρε	μούσκα
μουλώνω	τάκου	χέσσιμ
μουννοῦχος	μονόχου	χαντάμ
μουστάκι	μουστάτζα	μουστάκε
μοῦστος	μούστον	μονόσσι
μπαίνω	ίντρον	χίγ
μπαλώνω	μπιάτικου	αρνόγ
μπαρμπέρης	μπελμπέρου	μπερμπέρ
μπαστάροδος	κόκιλου	ντομπιτζ
μπάτζον	οσουπλιάκα	οσιουπλιάκα
μπερδαίνω	μμπερδοσέσκου	γκατζαρόγ
μπήγω	χήγκου	γγγούλλ
μπράτζον	μπράτζον	κράχα
μυαλός	μαντούα	τρον
μυῖνα	μούσκα	μύζα
μύλος	μοάρα	μουλλί
μύξα	μόνα	κιοῦρρε
μύρον	μύρον	μύρο
μυστρι	μυστρίε	μυστρι
μύτη	νάρε	χουνντα

N

<u>ῥωμαίικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
ναῦλος	ναύλου	ναύλα
νερόν	άπα	ούγια
νεῦρον	βίνα	ντέλ
νεφρί	αρρίκλλιου	βέσσογια
νήπιον	νήπχιου	φόσσινε
νηοί	νηοίε	νηοί
νηστεύω	αντζούνου	αγγερόγ
νίβω	λάου	λιάγ
νίκη	νικησηῆρε	μούνντια
νοῖκι	αγωγε, ακασέλληε	κυρὰ σσταπίσα
νόμος	νόμου	νὸμ
νοπὸς	ταζέου	ταζέ
νόστιμος	νόστιμου	κασίσοιμ
νοτιά	νοτίε	γιουζι
νοῦς	μίντε	μένντ
νύκτα	νοάπτε	νάτα
νύμφη	νβιάστα	νοῦσε
νύχι	ούνγκλλε	θούα

Ξ

<u>ῥωμαίικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
ξανθὸς	ρούσου	ροῦσ
ξένος	ξένου	κχούαῖ
ξερνῶ	βόμου	βγέλ
ξεσκίζω	αρρούπου	γκρις
ξεφαντώνω	φάκου ζέφκα	τάλεμ
ξηπάζω	τζαχτησέσκου	σασατισ, τρέμμπ
ξηρὸς	ουσκάτου	ηθάτα
ξίδι	πούσκα	ούθουλα
ξόμπλι	ιουρνέκα	γιουρνέκ
ξύλον	λέμνου	ντρον
ξύραφι	σουράφε	μπρίσκα
ξύω	αρράντου	γκαρρούανν
ξύω	σκάρκινου	γκρούαγ

Ο

<u>ῥωμαίικα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
Ὁγδόντα	ομπντζάτζι	τεταδιέτα
ὀγλήγορος	κουρρουνντου	ήσπείτα

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικν</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
ὀδόντι	ντίντε	δάμπ
ὀκνεύω	ννιολιάνε	παρτόγ
ὀκτώ	όπτου	τέτα
ὀλάκερος	ντρέγκον	ητάρα
ὀλίγος	πουτζίνου	ηπάκα
ὄλος	τότου	γγίθα
ὅμοιος	ομοιου	ηνγκιάσσιμ
ὀμπροστᾶ	ντενάντε	παρπάρα
ὄνειρον	γίσου	ἄνντάρα
ὄνομα	νούμα	έμαρ
ὀπίσω	ντεναπόη	πράπα
ὀργυιᾶ	μπαρτζάτου	πάσο
ὀργή	ναρραήρε	χιδανίμ
ὀρδινία	ὀρδινίε	μεστίγια
ὀρέγομαι	ὀρεξέσκου	μα άντετα
ὀρθός	ντιρέπτου	οστοράσα
ὄρκος	τζουράτου	μπέ
ὀρνίθα	γκαλλίνα	πούλιε
ὀρτίκι	οσκούρτζιζα	ποιπολόσκα
ὀρφανός	οάρφανου	ήβάρφαρ
ὀρχίδι	κόλλιον	χέρδε
ὀσπριον	χερτούρα	ζιέσα
οὐρανός	τζέρου	κκιέλ
ὄχεντρα	ναπάρτικα	νεπάρτικα
ὄχι	νού	ιό

II

<u>ῥωμαϊκά</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἄλβανίτικα</u>
παγίδα	τζάρκου	τζάρκ-γκράτζηα
πάγος	γκλλέτζου	άκουλ
παγῶνι	πασύνου	παλούα
παζάρι	παζάρε	παζάρ
παθαίνω	πάτου	πασόγ
παιδεύω	παιδευσέσκου	μουνντόγ
παιδί	φιτζόρου	τιάγια
παίζω	νιζόκου	λιούαγ
παλαίβω	αλούπτου	λοττόγ
παλαιός	βέκλλιου	ηβγιέταρ
παλάμη	πάλμα	παλάμμπα
παλάτι	παλάτε	παλάτ
παληκάρι	ντζόνε	τριμ
πάλιν	ναπόι	παρραρι
παλοῦκι	πάρου	χού

<u>ῥωμαῖκα</u>	<u>βλάχικα</u>	<u>ἀλβανίτικα</u>
πανηγύρι	πανηγύρου	πανηγύρι
πανί	πάνντζα	πλιουχούρα
παντρεύω	μαρίτου	μαρτόγ
παξιμάδι	ποξιμάδα	πεξιμάθ
παπᾶς	πρέφτον	πρίφτ
πάπλωμα	ιουργκάνου	γιδόρᾶν
πάππος	πάππου	γγιονόσσ
παπούτζι	παπούτζα	καπούτζα
παράδεισος	παράδεισου	παραδεῖς
παρθένος	βέιργιρου	βίργιο
πάστρα	σπάστρα	σπάστρα
παστώνω	παστωσέσκου	πασταρμόγ
πατέρας	τάτα	άτ
πάτος	φούνντου	φούνντ
πατῶ	κάλκου	σσεκέλ
πάχος	γκρεσήμε	τα μιάιμ
πάχνη	μπρούμα	μπριούμα
πεζός	πεντέστρου	κάμμπας
πείνα	φοάμιτα	συρφασι
πειράζω	καρτέσκου	καντάτ, γκάς
πελεκῶ	τζουπλέσκου	γκδένντ
πενήντα	τζινντζάτζι	πεσαδιέτα
πενθερός	σόκρου	βγιέροα
πέντε	τζίντζι	πέσα
πεπῶνι	πεάπινε	πιέπαρ
πέρδικα	πετουρίκλε	φαλάτζα
πέρσυ	άνου	βγιέτ
περιστέρι	παρούμμπου	πουλουμμπ
περνῶ	τρέκου	σοκόγ
πέρνω	αλιάου	μάρ
πέταλον	πέταλα	ποτκούα
πετεινός	κουκότου	κανντέζ γγέλ
πετῶ	αζμπόρου	φλιουτιουρόγ
πετζι	κιάλε	λιακούρα
πέτρα	κιάτρα	γκούρ
πεύκος	κίνου	μπορίκα
πέφτω	κάντου	μπίγκ
πηγάδι	πούτζου	πούσ

Lexiconul nu e sfârșit. Are în tot 697 de cuvinte și nu dă nicio lămurire în ce privește autorul și data când s'a scris. Vreunul din filologii Academiei, studiindu-l, va putea să ne spue mai mult.

POEMA CRETANĂ EROTOCRIT ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ ȘI IZVORUL EI NECUNOSCUȚ

DE

N. CARTOJAN
MEMBRU COR. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 8 Februarie 1935

Istoria literaturii neogrecești socotește cu drept cuvânt printre cele mai bune producții ale începuturilor sale, poema Erotocritos, plăsmuită în Creta, în vremurile stăpânirii venețiene.

Poema, care a circulat la început în manuscrise — unul din 1710 se găsește în British Museum — a fost publicată pentru întâiași dată în Veneția, la 1717, și se retipărește chiar în zilele noastre. Ea este așa de cetită și iubită în masele populare, care cunosc pe din afară pasagii întregi, încât unul din istoricii literaturii neogrecești, Hesseling, ne încredințează că «dacă tradiția scrisă ar lipsi, o restituire fără mari lacune ar fi posibilă mulțumită numai Cretanilor» ¹⁾. Poema a lăsat în Grecia urme adânci: numele eroului, Erotocrit, a devenit onomastic; tema este reprezentată în zilele de Carnaval, iar acțiunea localizată în mai multe insule din Arhipelag; — la Atena, chiar, peștera, cunoscută în genere sub numele de peștera lui Socrate, este numită și închisoarea Aretusei.

Tot atât de cetit și răspândit a fost Erotocritul în țările românești, în epoca Fanarioților și în primele decenii după

---

¹⁾ D. C. Hesseling, *Histoire de la littérature grecque moderne*, traduite du néerlandais par H. Pernot, Paris 1924, p. 9.

încheierea ei. Unul dintre cărturarii greci stabiliți în București, Dionisie Fotino ¹⁾, profesorul de muzică bisericească al lui Anton Pann și autorul *Istoriei Daciei* în limba greacă, nemulțumit de faptul că poema era compusă în «vechiul dialect cretan, cu forme dialectale urâte și cu cuvinte barbare, aproape neinteligibile», a prelucrat-o «în limba vorbită azi, cea împodobită și dulce a învățaților neamului». Opera, la care lucrase 10 ani «pentru propria lui mângâiere», a fost publicată prin mijlocirea bancherului sibian Zenobie Pop ²⁾ la Viena, în 1818, în tipografia Hirschfeld, cu gravuri lucrate de Kaufmann, Mauvas și Jung, și era așteptată cu vie curiozitate în lumea din București și Iași, din Viena și din Constantinopol, care s'a grăbit să se aboneze. Lista prenumeraților, publicată la începutul volumului II, ³⁾ constituie un document prețios privitor la răspândirea Erotocritului în țările noastre. Din ea aflăm că cetitorii prelucrării lui Dionisie Fotino se găseau pe toate treptele societății românești din amândouă Principatele, dela beizadelele, domnești și dela marii bani și marii vornici până la pitari și vătăfi, în total 164 de prenumerați în Muntenia și 28 în Moldova. Intre aceștia se găsesc beizadelele: Grigore Suțu, G. Ghica și Const. Caragea bătrânul (*ὁ γέρον*); Văcăreștii (Barbu Vistierul, Gheorghe, Ioan, și Nicolae); Goleștii (Vornicul Gheorghe, hatmanul Constantin și logof. Nicolae); Brâncovenii (Grigore Banul); Filipeștii (Constantin banul, vornicul Grigore, logofătul Alexandru, aga Nicolae și Ioan); Const. Câmpineanu, Barbu Știrbei ș. a.; din Moldova: Alexandru Beldiman, logofeții Dimitrie Sturdza, Const. Balș, Dinu Negruzzi, tatăl scriitorului ș. a. Ba și în Viena s'au găsit amatori: marele bancher macedonean: Simon Gheorghe Sina și baronul Const. Bellu. Însuși Vodă Caragea cerea cu insistență

¹⁾ Dionisie Fotino se născuse la Patras în Peloponez la anul 1769 și își făcuse studiile la Constantinopol și la București. Tatăl său, Atanasie, fusese medicul sultanului Abdul Hamit. Vezi despre el date în V. Papacostea, *Viețile Sultanilor. Scriere inedită a lui Dionisie Fotino în Revista Istorică Română*. 1934 (IV) p. 183.

²⁾ Vezi scrisoarea rezumată de N. Iorga în *Contribuții la istoria literaturii române*. — III, în *Analele Academiei Române*. Seria II, Tomul XXIX, Mem. Sect. Ist. București 1907, p. 3. Dionisie Fotino spune tot acolo că fusese coleg cu Zenobie Pop la Lampros Fotiades, în București.

³⁾ Vezi mai jos, anexa II.

la începutul anului 1818, să vadă cele două tomuri apărute¹⁾ din Erotocrit.

Ea a fost citită cu interes și de creatorul nuvelei istorice românești, C. Negruzzi, căci unul din exemplarele Academiei poartă notița autografă: *Kai τόδε Κωνσταντίνου Νεγροβύτη, Μαρτίου 12, (1)830*²⁾.

Deși boierimea noastră gusta frumusețile poemei în originalul grecesc, totuși ea a fost tradusă și în limba română. După cercetările d-nului V. Grecu,³⁾ poema, în versiunea ei primitivă, cretană, a fost tradusă în limba noastră de două ori: odată pe la 1770—1780, de un oarecare Hristodor Ioan Trapezontu, pe care d-l V. Grecu îl identifică cu un călugăr din mănăstirea Sumela; a doua oară de un român, rămas până acum necunoscut, care deși în genere se ține de original, totuși în unele părți prescurtează puțin, în altele amplifică textul cu inspirații proprii. Această nouă traducere a fost apoi prelucrată — uneori cu elemente din tragedia cretană *Erofili* (*Ἐρωφίλη*) a lui Hortatzis⁴⁾ de un copist cu înclinații literare, care, după d-l Grecu, ar fi fost Vasile Vârnăv din Botoșani și care a încercat să adapteze în același timp acțiunea la mediul social românesc.

În sfârșit și prelucrarea lui Dionisie Fotino a avut succes la noi, fiindcă a fost tălmăcită în versuri românești de Anton Pann și de tovarășul său, Tudorache Iliad, și tipărită la Sibiu în 1837, în 5 tomuri, sub titlul: *Noul Erotocrit, compus în versuri*. Poeții Văcărești: Ienăchiță, Alecu și Iancu se inspiraseră mai dinainte în plăzmuirile lor din câteva fragmente lirice ale operei lui Fotino⁵⁾; ba câteva filoane din opera lui A. Pann, transpuse în versuri românești și însoțite de melodie, au fost împinse de lăutarii vremii până în lumea

¹⁾ Cf. N. Iorga, *op. cit.* p. 4.

²⁾ Vezi I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, III, București 1935, p. 258—262.

³⁾ Vasile Grecu, *Erotocritul lui Cornaro în literatura românească*, extras din *Dacoromania*, I, Cluj, 1920. p. 24—36.

⁴⁾ Cf. V. Grecu, *Urme nouă de influență bizantină în literatura românească în Lui Nicolae Iorga, Omagiu*, 1871—5/18 Iunie, 1921, Craiova, Ramuri, p. 133—135.

⁵⁾ Cf. Ariadna Camariano, *Influența poeziei lirice neogrecești asupra celei românești*; *Ienăchiță, Alecu, Iancu Văcărescu, Anton Pann și modelele lor grecești*, București, Cartea Românească, 1935 (Instit. de ist. literară și folclor), p. 24, 30.

satelor, unde s'au împletit cu lirica populară ¹⁾. Pe la începutul secolului al XIX-lea circula la noi și un fel de roman popular: *Filerot și Antusa*, imitat după Erotocrit, care mai târziu prin 1857 a fost tipărit de fostul primar și deputat al Brăilei R. S. Câmpiniu și a găsit destui cititori, fiindcă a mai fost editat într'o formă prescurtată la Buzău în 1878 și într'alta fragmentară la Brașov, în 1900 ²⁾ Erotocritul era cunoscut și marilor scriitori din generația dela '48. Alecsandri însuși, îl citează într'o scenă din *Boieri și Ciocoi*, ca o carte de căpătâiu a generației precedente ³⁾.

DISCUȚII ASUPRA IZVOARELOR

Autorul acestei poeme atât de gustate în lumea greacă și în a boierimii noastre a fost subiectul unei lungi controverse, deși se pare că el se dă pe față în următoarele versuri finale ale Erotocritului:

« Văd mulți oameni cari doresc — și aceasta mi s'a spus — să afle cine a lucrat ce s'a scris mai sus; de aceea nu mă voiu ascunde, ci voiu să mă dau pe față pentru ca toți să mă cunoască: Vicențiu este poetul și familia sa Kornaros — fie ca să se afle fără păcat, când Haron îl va lua. La *Sitia* s'a născut, la *Sitia* a crescut, acolo a plăsmuit opera ce v'o transcriu aci; la *Candia* s'a însurat, după cum a voit firea, și sfârșitul său, va veni unde Dumnezeu va hotărî ».

Învățații greci, cercetând documentele timpului, au dat peste familia Kornaros, de origine venețiană, pomenită în insula Creta încă din anul 1476, și au încercat să identifice

¹⁾ N. Cartojan, *Contribuțiuni privitoare la originile liricii românești în Principate*, Extras din *Revista Filologică*, I (1927), Cernăuți, 1927, p. 194.

²⁾ A. V. Grecu, *Erotocritul lui Cornaro*, p. 36 — 47. Despre *Filerot și Antusa* cf. și Dr. M. Gaster, *Literatură populară română*, p. 129 și urm., unde se identifică romanul cu Erotocrit: « Originar ni se pare identic cu Ierotocrit ». Despre Câmpiniu date biografice în ziarul *Adevărul* din 26 Februarie, 1935.

³⁾ Actul II, scena VIII. Tarsița învață pe Lipicescu cum să câștige inima Elenei, fiica lui Iorgu Hârzobeanu:

Tarsița. — Trebuie numaidecât să te declarișești astăzi, s'o uimești cu cuvinte de amoriu... să-i roștești ceva din *Erotocrit*... Ai citit pe Erotocrit?

Lipicescu. — Ba nu.

Tarsița. — Păcat (În parte). Pe mine Neamuș m'a amețit cu *Erotocrit*...

pe autorul poemei, unii¹⁾ cu cel mai vechiu dintre membrii acestei familii, alții cu Vitzentzo Kornaros²⁾ al cărui nume s'a găsit săpat, sub data 1677, pe zidurile unei capele venețiene, Sf. Antonie, din provincia Sitia.

Dintre toate problemele pe care le ridică Erotocritul, cea mai interesantă este cea privitoare la izvoare, fiindcă unele episoade din această poemă vădesc reminiscențele unui mediu occidental. În cartea II-a se descrie chiar un sistem feudal, cu un adevărat «tournoi» sau mai curând cu o *giostra* venețiană, ce se desfășură tocmai la 25 Aprilie, când Republica Adriaticei sărbătorea cu mare fast, ziua Sf. Marcu.

Pornind dela aceste trăsături de viață medievală a Occidentului, Ch. Gidel³⁾ a indicat în treacăt ca izvoare câteva opere romanești ale evului mediu (*Aucassin et Nicolette*, *Reali di Francia*, *Pierre de Provence et la belle Maguellone* ș. a.), fără însă să fi putut da acestor apropieri relieful cuvenit, — și de fapt nici nu l-ar fi putut da — fiindcă sursa este, după cum vom vedea, alta.

După Gidel, Ghiannaris, Theotokis, Stef. Xanthudidis⁴⁾, prof. P. E. Pavolini⁵⁾ și alții au subliniat influențele lui Pulci (*Morgante*), Boiardo (*Orlando innamorato*) și ale lui Ariosto (*Orlando furioso*).

Un punct de vedere deosebit îl reprezintă regretatul folclorist grec Polites. El a dovedit că luptele cavalești din Franța medievală au fost introduse în Bizanț încă de pe vremea cruciatelor, că *giostrele* venețiene erau cunoscute în coloniile grecești ale Republicii, fiind atestate în Creta chiar până în veacul al XVII-lea.

Descrierea unui «tournoi» medieval nu poate constitui dar o dovadă că poetul grec a utilizat un text occidental. Fără

¹⁾ Giannaris, *Περὶ Ἑρωτοκρίτου καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ*, Atena, 1909.

²⁾ St. Xanthudidis, *Βιτζέντζου Κορνάρου Ἑρωτοκρίτος*. Cf. inscripția în facsimil la pag. LXXII.

³⁾ *Nouvelles Etudes sur la littérature grecque moderne*, Paris 1878, pag. 477 și urm.

⁴⁾ *Βιτζέντζου Κορνάρου Ἑρωτοκρίτος*, ἔκδοσις κριτικὴ, 1915, p. LXXXV — CXXXV. Cf. și ediția prescurtată *Ἑρωτοκρίτος μικρὰ ἔκδοσις* (p. 19—22) apărută la Atena, I. N. Sideri, în colecția *Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων*, 53.

⁵⁾ L'«*Erotokritos*» di Vincenzo Cornaro e le sue fonti italiane in *La Rassegna*, s. III, vol. II, nr. 1. (febbraio, 1917). Cf. și P. Rajna, *Le fonti di Orlando Furioso*, Γ. 280.

să fi avut dinainte un asemenea text, el a putut descrie obiceiuri pe care le-a văzut desfășurându-se sub ochii săi, în limanurile grecești.

Intemeindu-se pe aceste fapte, Polites ¹⁾ și după el Hubert Pernot, socotesc analogiile semnalate cu textele occidentale ca fiind de o importanță secundară și cred că sâmburele din care a crescut poema este un basm popular, care fără să fie exclusiv grecesc, a fost cunoscut de poet în forma grecească.

Iată mai precis cum formulează concluziile H. Pernot: « Toutes les recherches entreprises jusqu'à ce jour pour *découvrir un original italien, français* ou autre dont il procéderait dans son ensemble, sont demeurées *vaines* » ²⁾, iar mai jos: « *un poème basé sur une vieille tradition populaire*, telle est donc, dans ses grandes lignes, la conclusion à laquelle nous arrivons » ³⁾.

Aceste concluzii n'au mulțumit însă pe istoricii literari. În 1925, romanistul american Alexander Haggerty Krappe ⁴⁾ dela Universitatea din Minnesota Minneoapolis a încercat sondagii în literatura evului mediu francez și, găsind în câteva poeme și romane din ciclul *Amadas et Ydoine* (La belle Ydoine) unele trăsături asemănătoare cu cele din Erotocrit, trage concluzia că « fără îndoială Erotocritul și poema franceză derivă dintr'un izvor comun ».

În sfârșit, fără să aibă cunoștință de studiul lui Krappe, John Mavrogordato a continuat cercetările pe tărâmul literaturii italiene. Într'un studiu cu care își însoțește traducerea engleză a poemei, Mavrogordato propune o nouă sursă: tragedia lui Luigi Grotto: *Hadriana* (1578), care are afinități și cu *Romeo și Julieta* ⁵⁾. După rezumatul pe care-l datorez amabilității d-lui Claudiu Isopescu, profesor la universitatea din Roma, fiindcă opera lui Grotto nu se găsește în bibliotecile noastre, în afară

¹⁾ *Δαογγραφία*, I, 1909, pp. 19—70.

²⁾ *Op. cit.* p. 78.

³⁾ *Ibidem* p. 90.

⁴⁾ *Über die Quelle des Erotokritos* in *Byzantinische Zeitschrift*, 1925, pp. 313—321.

⁵⁾ *The Erotokritos by John Mavrogordato*, M. A. With an Introduction by Stephen Gaselee, M. A. Oxford University Press, London, Humphrey Milford, 1929, pp. 55—59.

doar de *pasiunea contrariată*, ea n'are nicio legătură cu Eroto-critul ¹⁾. De altfel d-nii Kampanis de o parte și Vutierdis ²⁾, funcționar la Biblioteca Academiei și a Universității din Atena, de altă parte, în cele mai recente publicații ale d-lor de istorie a literaturii neogrecești, rezumând ultimele cercetări, rămân pentru domeniul italian și francez la Pulci, Boiardo, Ariosto, Tasso, Boccacio și Amadas.

În comunicarea de față îmi propun să dovedesc că sursa principală a poemei cretane, neafată până acum, este un roman francez cavaleresc dela sfârșitul evului mediu: *Paris et Vienne*.

Romanul a fost tipărit pentru întâiași dată la Anvers în 1478, dar el a circulat cu mult înainte în copii-manuscrise, dintre care cea mai veche datează din 1432.

În introducerea acestui manuscris, ni se spune că romanul ar fi fost « escript en languaige provensal, qui fut extraits d'ung aultre livre escript en languaige cathalain ». Originea provensală este probabilă, cea catalană n'a fost dovedită până acum ³⁾. Romanul a fost tradus în limba franceză de un

¹⁾ Titlul operei este: *La Hadriana. Tragedia nuova di Luigi Grotto Cieco d'Hadria*. În Vinegia. Appresso Domenico Farri, 1637. Eroii sunt: Hadriana, fiica regelui Sabinilor și Latino, fiul regelui Latinilor, cari se iubesc, deși neamurile lor se vrăjmănesc. Într-o luptă dintre Sabini și Latini, Latino ucide pe fratele Hadrianei, pe care nu l-a cunoscut. Hadriana ascultă vaele mamei, dar, când află că iubitul a fost în legitimă apărare, se simte și mai mult atrasă spre el. Părinții vor să o mărite cu un prinț care să se urce apoi pe tronul Sabinilor, dar cu toate amenințările părinților, ea refuză. Dela un mag primește un praf care o adoarme timp de mai multe ore, astfel că pare moartă. Părinții o înmormântează. Scrisoarea, trimisă de fată mai înainte lui Latino ca să vie să deschidă mormântul și să o ia, n'ajunge la timp în mâna logodnicului. Acesta, aflând în răstimp de moartea iubitei sale, vine la mormânt și în culmea desnădejzii ia un venin puternic și moare. Hadriana deșteptată din somnul ei, consumă restul veninului și moare și ea.

²⁾ Cf. și Καμπάνης 'Αριστος, 'Ιστορία Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, 'Εν 'Αθήναις 1933, p. 67 — 72. 'Ηλία Π. Βουτιερδίου, Σύνοψη 'Ιστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (1000—1930), 'Εν 'Αθήναις, 1933, pp. 188 și 195—198. Cf. același 'Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 15 αἰῶνος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. 'Εν 'Αθήναις, 1924, p. 173—181.

³⁾ Romanul era cunoscut la începutul secolului XV în Spania, căci este amintit în 1405, în unele versuri ale lui Micer Francisco Imperial. Cf. textele la Kaltenbacher, *op. cit.*, p. 42—43. Menendez y Pelayo în *Origenes de la Novela. Tomo I, Introducción*, Madrid 1905, pag. CXLIV, amintind versurile și romanul, consideră totuși « la Historia de Paris y Viana, libro de origen provenzal, traducido al francés en 1487 y del francés al castellano ». Pentru textele spaniole cf. *ibidem* în nota 1.

marseillez, Pierre de la Cypede: « Et c'il vous plaist savoir qui je suis: de Saint Pierre j'ay prins le nom, de la Cypede pour surnom ».

Tipărit la sfârșitul secolului al XV-lea, romanul a avut o soartă destul de norocoasă; un exemplar s'a găsit trecut în inventarul de bijuterii din 1474 al contesei de Montpensier; un al doilea se afla în biblioteca Charlottei de Savoie, soția lui Ludovic al XI-lea, un al treilea în aceea a ducelui de Savoie, la Chambéry (1498) ¹⁾. De altă parte a fost retipărit între 1487—1596 în cel puțin 11 ediții franceze și a pătruns, încă din veacul al XVI-lea, în nouă literaturi ²⁾.

La acestea urmează să se adauge acum, după cercetările noastre, și prelucrarea grecească, făcută mai târziu, împreună cu traducerea ei românească.

PARIS ET VIENNE ȘI EROTOCRITUL

Din capul locului subliniem între originalul francez și între prelucrarea grecească un paralelism în ceea ce privește numărul eroilor, juxta-punerea lor și distribuția rolurilor. În « Paris et Vienne » eroii sunt de-o parte: Godeffroy de Lanson, Delfinul Vienei, soția sa Dyanne și fiica lor Vienne; iar de alta: vasalul Delfinului « messire Jacques », soția sa și fiul lor Paris. În Erotocrit eroii sunt, de-o parte: Împăratul Atenei Iraclic, soția sa Artemis și fica lor Aretusa; iar de altă parte: sfetnicul împăratului Pezostrat, soția sa și fiul lor Erotocrit.

Acțiunea se împletește din faptul că fiul vasalului câștigă dragostea fiicei suveranului; acesta, stăpânit de prejudecăți, se sbate să înlăture nenorocirea, exilând pe tânăr și aruncându-și fiica în temniță, dar iubirea nestrămutată a acestora și eroismul tânărului vasal, care salvează viața suveranului,

¹⁾ P(aul) M(eyer), *Romania*, 1915, p. 316.

²⁾ *Italiană* — prima tipăritură din 1482; *spaniolă* — prima ediție la Burgos 1524; *catalandă* — I-a ed. la Gerona 1495; *engleză* — Westmestre 1485; *flamandă* — Antwerpen, 1488; *suedeză* — sfârșitul secolului al XV-lea; *latină* — Veneția 1516, și *armeană*, păstrată într'un manuscris din 1581, în Bibliothèque Nationale din Paris. (Vezi Dr. Robert Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris et Vienne*. Erlangen, 1904, pag. 25—31).

sfârșesc prin a înfrânge prejudecățile și a grăbi desnodământul fericit al dramei sufletești.

Asemănările de temă nu dovedesc totdeauna un împrumut direct; de aceea vom intra mai adânc în analiza comparativă a textelor, insistând nu numai asupra asemănărilor, ci și asupra deosebirilor, fiindcă ceea ce vom căuta să desprindem în concluzie nu este numai stabilirea precisă a sursei, dar și procedeele de remaniere, concepția de care a fost călăuzit prelucrătorul și realizările sale estetice.

Inceputul este identic în ambele opere. Paris, în romanul francez, Erotocrit, în poema greacă, îndrăgesc pe fiica suveranului lor. Cum distanța de clasă socială nu le îngăduie nicio nădejde, ei își destăinuie dragostea unui prieten (Paris lui Edoardo, Erotocrit lui Polidor), și, pentru a-și liniști durerea, își iau lăuta și pornesc în fiecare noapte împreună, sub ferestrele iubitei, revărsându-și focul dragostei în cântec (romanul francez precizează: *aubade*). Toți cei din palat ascultă uimiți; dar mai ales eroina, prinsă în vraja melodiei, se simte atrasă către cântărețul necunoscut, pe care-l vede într-o lumină ideală. Tatăl însuși (Delfinul Gaudeffroy de Lanson sau Iraclie, regele Atenei), ațâțat de curiozitate, vrea să afle cine sunt cântăreții misterioși. În acest scop dă o masă mare la care invită pe toți muzicanții iscusiți, nădăjduind că în toiul veseliei și al cântecului, îi va recunoaște după voce. Speranțele lui sunt însă înșelate. Zadarnic așteaptă tatăl, zadarnic așteaptă mai ales fiica; eroii nu vor să se dea pe față. Și Delfinul în romanul francez și împăratul în Erotocrit, împinși din ce în ce mai mult de curiozitate, trimit o ceată de 10 cavaleri cari să stea ascunși în jurul palatului când vor veni cântăreții, să-i lase să cânte și apoi să se repeadă asupra lor și să-i aducă la palat, cu voie sau fără voie. Slujitorii ascultă ordinul, îi pândesc, dar când se duc spre ei și îi invită la palat, tinerii sfātuindu-se, refuză să meargă. Se produce atunci o învălmășeală: cântăreții scot spada, câțiva cavaleri cad în luptă, iar ceilalți, înspăimântați, o rup la fugă, și a doua zi dimineața, povestesc împăratului sau Delfinului isprava lor. Aceștia măresc garda în nopțile următoare, dar tinerii nu se mai văd.

Inceputul acesta, identic în ambele opere, nu lasă nicio îndoială că autorul poemei grecești a cunoscut romanul francez medieval. Vom vedea mai jos că liniile intrigii în ambele romane, dacă uneori se îndepărtează, de cele mai multe ori se apropie și se suprapun chiar în cele mai mici detalii.

În Erotocrit, după încercarea neisbutită a regelui de a afla cine este cântărețul misterios, urmează scena în care Aretusa descoperă singură taina. În romanul francez această scenă este pusă ceva mai târziu fiindcă — după concepția cavalerismului — eroul, fără să se facă cunoscut, trebuie să câștige mai întâi dragostea fetei prin fapte răsunătoare de armă.

El ia parte în acest scop la două lupte de «tournoi»: una pusă la cale de Delfin pentru a înviora sufletul fiicei sale, cealaltă, pregătită de regele Franței pentru a pune capăt disputei care împărțise cavalerii săi în 3 partide dușmane: prima susținând că cea mai frumoasă femeie din lume este Constance, sora regelui Engliterei, a doua că este Floryane, fiica seniorului Jehan de Normandie și a treia că este Vienne, fiica Delfinului.

Paris ia parte la ambele lupte; intră în arenă, însoțit de prietenul său Edoardo, fără nicio insignă care să-l dea pe față; înfrânge toți cavalerii; câștigă victoria și, deși căutat pentru a fi sărbătorit, se strecoară de pe câmpul de luptă tot așa de enigmatic, precum venise. Ambele «jute» sunt descrise în culori vii, cu amănunte care desvăluie un pitoresc colț de viață medievală, dar, întru cât ne îndepărtează de subiectul nostru, trecem peste ele, pentru a ne opri mai pe larg la scena recunoașterii.

Paris pleacă în Brebant, dar, înainte de plecare, încredințează mamei sale cheia dela cameră, cu rugămintea de a nu lăsa pe nimeni să intre înăuntru.

În lipsa lui Paris, se întâmplă însă că tatăl său se îmbolnăvește rău. După ce a trecut primejdia și a intrat în convalescență, Delfinul se duce să-l vadă și trimite apoi, ca un act de curtenie, și pe soția și pe fiica sa. După ce femeile au mângâiat pe bătrân, mama lui Paris invită musafirii să viziteze casa. Doamnele pornesc și, străbătând mai

multe apartamente, ajung la camera lui Paris, unde Vienne dă peste armele, peste insignele albe și peste obiectele prețioase pe care Paris le câștigase luptând pentru ea. La vederea acestor scumpe amintiri, Vienne izbucnește în lacrimi.

Poema grecească urmărește și aci de aproape în intriga ei liniile romanului francez. Pezostrat cade și el bolnav după plecarea lui Erotocrit; regele vine să-l vadă; regina și Aretusa îl urmează. La plecare, mama lui Erotocrit le arată casa și astfel Aretusa intră și ea în camera eroului. Dar, în țesătura romanului grecesc, scena jutelor fiind așezată mai târziu, Aretusa găsește în camera lui Erotocrit nu trofee câștigate în luptă, ci versurile pe care el le cântase sub ferestrele căminului părintesc. Astfel ea descoperă, ca și Vienne, cine era cântărețul necunoscut.

După scena destăinuirii, atât Paris cât și Erotocrit se duc mai des la curtea suveranului lor. Eroinele — Vienne și Aretusa — înțelegându-se, prima cu prietena ei nedespărțită Ysabeau, cealaltă cu doica ei Frosina, dau o întâlnire iubitului. Întâlnirea are loc noaptea la palat. Vienne și Paris, Aretusa și Erotocrit, își pot astfel destăinui iubirea prin grațiile de fier ale ferestrei, până în revărsatul zorilor. În ambele opere, fără ca textele să se suprapună, fiindcă Erotocritul nu este o traducere — scenele acestea de o iubire plină de frăgezime, sunt zugrăvite cu o fină pătrundere psihologică. Perechile de îndrăgostiți se întâlnesc astfel în mai multe nopți, până când în cele din urmă — Vienne într-o parte, Aretusa în cealaltă — își sfătuiesc fiecare iubitul să trimită pe tatăl lui la al ei ca să le ceară mâna. Paris și Erotocrit, înviorați de speranțe, împărtășesc părinților dragostea lor; aceștia își dau seama de greutatea situației, dar neavând încotro, își împlinesc solia. Și împăratul Atenei și Delfinul Franței se înfurie de îndrăsneala vasalului, și, pentru a-l pedepsi, hotărăsc exilarea eroului. Urmează o ultimă scenă de întâlnire între tineri. Paris și Erotocrit aduc vestea tristă a despărțirii. Este o scenă de suspine și de lacrimi. Vienne și Aretusa jură iubitului credință veșnică, îl asigură că nu vor primi ca mire niciun alt bărbat și-i dăruiesc un inel ca simbol al logodnei lor.

În romanul francez, Vienne pune la cale chiar fuga din casa părintească, dar în drumul spre Aigues-Mortes, surprinși de o furtună și ajunși din urmă de cavalerii Delfinului, sunt nevoiți să se despartă. Vienne se întoarce acasă, iar Paris pleacă singur spre Genova.

În Erotocrit — fuga este înlăturată. Eroul condamnat la exil de regele Atenei, pleacă în insula Eubeea. În acest timp, părinții fetelor se străduiesc să urgenteze căsătoria lor. Delfinul crede că a găsit în fiul ducelui de Bergoigne un viitor ginere, regele Atenei, în fiul împăratului din Bizanț. Ambii părinți stăruiesc din răspuțeri pe lângă fiicele lor ca să le convingă la căsătorie, dar și Vienne și Aretusa refuză cu îndărătnicie. Infuriați, în nădejdea că le vor putea abate din hotărâre, ambii părinți le aruncă într-o temniță întunecoasă, însoțite: Vienne de Ysabeau, Aretusa de Frusina. Din exilul lor, Paris și Erotocrit se interesează de soarta iubitei prin prietenii lor Edoardo sau Polydor.

Suferințele eroilor ating astfel punctul culminant, dar evenimentele se precipită și desnodământul se apropie. Liniile intrigii, care până acum, cu mici excepții, au mers paralel, de aci înainte apucă drumuri diferite, pentru ca, în partea finală, să se apropie din nou.

Romanul francez ne povestește că Paris, desnădăjduit de știrile pe care le primea, pleacă în Bizanț și de-acolo în Taurida, unde învață limba maură, își lasă barbă și se îmbracă în haine orientale. În vremea aceea, Papa Saint-Ygnocent pusese la cale o cruciată împotriva necredincioșilor și însărcinase cu conducerea ei pe regele Franței. Acesta, cu sfatul baronilor săi, trimite pe Delfin, care singur se oferise, să spioneze travestit în pelerin, drumurile spre Ierusalim. Dar sultanul Babiloniei, care întreținea spioni în țările creștine, îl prinde și-l închide într-o temniță din Alexandria. Pe când tatăl Viennei zăcea astfel în închisoare, Paris plecase să se închine la Sfântul Mormânt și ajungând, la întoarcere, în cetatea sultanului, intră în serviciul acestuia, după ce îi vindecase șoimul favorit. El se găsea astfel în serviciul sultanului, când află, întâmplător, dela niște călugări, de nenorocirea Delfinului și, cuprins de milă, se hotărăște să-l scape. Obține

dela sultan învoirea de a se duce în Alexandria însoțit de un călugăr, fiindcă nevoind să-și descopere identitatea față de tatăl Viennei și preținzând că nu cunoaște altă limbă decât saracina, are nevoie de un tâlmaciu.

Paris și călugărul îmbată în timpul cinei garda, liberează pe captiv; se duc în port și, imbarcându-se pe o corabie creștină, ajung în cele din urmă la Aigues-Mortes. De acolo se îndreaptă spre curtea din Vienna. Supușii, cari aflaseră vestea fericită, ies înaintea suveranului lor, plângând și sărutându-i mâinile. Desnodământul acesta din romanul francez nu se putea însă încadra — din motive pe care le vom examina îndată mai pe larg — în acțiunea poemei grecești. De aceea prelucrătorul, inspirându-se din tradițiile populare grecești, a plăsmuit alt final, mai în conformitate cu restul poemei.

Iată cum ne înfățișează poema grecească, această parte inițială a desnodământului:

Trecuseră trei ani de când Erotocrit petrecea în exil, când într-o zi, regele Atenei este atacat de regele Vladistratos al Vlahilor, care ajunge cu oștile sale până sub zidurile Atenei. Lupta este sângeroasă; victoria șovăește de ambele părți, când deodată intervine în luptă un erou necunoscut. Este Erotocrit, care, aflând din pribegia sa cele ce se petreceau și cuprins de dragostea Aretusei și de nostalgia țării sale, se hotără să intre în vălmășagul luptei. Dela o vrăjitoare bătrână dobândise două sticlute cu apă miraculoasă: una prin care putea să devină negru ca un arap, alta prin care putea să-și curețe negreala și să-și recapete înfățișarea și frumusețea lui obișnuită. Cu ajutorul primei sticlute, Erotocrit își înegrește fața și pornește întins spre Atena. Își alege un loc ascuns sub un copac bătrân, departe de oraș și de câmpul de luptă, și de acolo, în revărsatul zorilor, când auzea sunând cornul de luptă, se avânta în tabără; intra în primele rânduri și da vâlvă mare oștirilor ateniene, punând vrăjmașii pe fugă. Nimeni nu-l cunoștea, deși toți erau curioși să afle cine este. Când soarele apunea după culmi, se retrăgea în grabă din tabără și se întorcea neștiut la locul său tănuit. Regele Vladistratos, înspăimântat de ravagiile pe care le făcea în oștirile sale acest necunoscut, hotărăște să reînceapă

a doua zi lupta, înainte de revărsatul zorilor, prin surprindere. Atenienii, atacați pe când erau încă cufundați în somn, sunt înfrânți. Regele însuși și Polidor cad grav răniți; zărurile armelor păreau hotărîte, când deodată intră în luptă eroul misterios. El se repede vijelios în ajutorul regelui Iraclie și împrășteie armata inamică. Vladistratos este în primejdie și dă semnalul de retragere. Polidor se retrage în cortul său să-și îngrijească rănile. Erotocrit rămâne singur cu regele Iraclie și acesta, recunoscător că l-a scăpat dela moarte, voiește să-i cedeze jumătate din regatul său, ceea ce Erotocrit refuză.

Urmează un armistițiu, în cursul căruia sosește «ὁχ τὴν Φραγκίαν» (din Francia), în tabăra lui Vladistratos, viteazul său nepot, Aristos. Văzând că nu poate cuceri Atena, regele Vlahilor, pentru a pune capăt măcelului, propune ca soarta armelor să fie hotărîtă printr'o luptă dreaptă între nepotul său — pe care-l credea invincibil — și între cel mai bun războinic din oștirea vrăjmașe. Regele Atenei era în mare desnădejde, neștiind pe cine să aleagă, când viteazul strein se oferă singur să intre în lupta care este crâncenă. Aristos cade în cele din urmă, fără suflare, dar și Erotocrit este rănit. Dus în palatul regelui și așezat în camera și pe patul Aretusei, este îngrijit cu multă atenție. Erotocrit nu vrea să se destăinuie, ci spune că se numește Kristidis, că și-a părăsit căminul părintesc, fiindcă moartea i-a răpit iubita și că de atunci, desnădăjduit, colindă lumea, petrecându-și vremea în lupte și în vânători.

Iraclie, umilit în fața celui ce-i mântuise viața și țara și plin de admirație pentru vitejia lui fără seamăn, îi oferă coroana, dar Erotocrit nu primește și cere un singur lucru: mâna Aretusei. De aci înainte, intriga poemei se apropie din nou de intriga romanului. Înainte însă de a urmări ultimele fire ale încheierii, subliniem chiar în partea desnodământului pe care am expus-o mai sus, câteva izbitoare asemănări: Erotocrit, ca și Paris, se travestește; își lasă barba să-i crească și-și înegrește fața ca să pară un adevărat maur. El nu se destăinuie tatălui iubitei sale, ci lăsându-l să creadă că ar fi un strein, îl mântuie din primejdia de moarte. Când

acesta, recunoscător, îi oferă tronul, el îl refuză, cerând o singură răsplată: mâna iubitei.

Finalul este identic în ambele opere, cu excepția unor mici complicații pe care le aduc în romanul « Paris et Vienne », situațiile create anterior.

Astfel în întrevvedereea lui Paris cu Vienne, îndrăgostitul, care, îmbrăcat în haine maure, nu voiește încă să se dea pe față, este însoțit de călugăr, care-și păstrează mai departe rolul de tălmăciu. La acesta, se adaogă episcopul de Saint-Vincent, pe care-l trimite Delfinul ca să pună toată autoritatea lui pentru a convinge fata la căsătorie. Episcopul aduce în temniță, din partea tatălui, mesagiul de împăcare și stăruiește pe lângă ea ca să primească de soț, pe cavalerul maur, povestindu-i cum Delfinul îi datorează acestuia viața. Călugărul, la rândul său, o încredințează că, deși cavalerul poartă haine maure și nu vorbește altă limbă, este totuși creștin și « chevalier de hault affayre ». Vienne amână răspunsul pe a doua zi, când, nebănuind cine este streinul venit să-i ceară mâna, mărturisește că și-a dat inima altuia și că e hotărâtă să părăsească lumea « pour estre au service de Dieu ». Paris, deși înduișat, totuși nu se destăinuie, ci îi trimite prin călugăr inelul cu diamant pe care ea i-l dăruise în clipa despărțirii. Fata, cercetând inelul, după plecarea streinului, îl recunoaște, și crezând că iubitul ei este mort, se sbate de durere. Paris, intrând din nou înăuntru singur și auzind-o suspinând: « O Paris, fleur de toute chevalerie, oures estes vous mort, et je suis en vie. Male fut pour moy et pyre pour vous l'eure que nous nous entregardames premierement », este mișcat de lacrimile ei: « elle ploiroit si tendrement que il n'est au monde cuer, tant soit felon, s'il l'eust oy, qu'il n'en eust pitié » și ne mai putând rezista, începe să-i vorbească « en langue latine », dându-se pe față. După primele țipete de bucurie, Vienne cade leșinată. Episcopul și călugărul intră înlăuntru spre a da ajutor. Fata își revine în simțire. Se recunosc cu toții și pornesc — împreună cu Edoardo, care află și el vestea fericită — la Delfin. Acesta recunoscându-și greșala este cuprins de « molt grant pitié » și cu lacrimile în ochi, luându-și copiii de mână, îi binecuvintează.

În Erotocrit desnodământul se înfățișează ceva mai simplu, fiindcă lipsesc călugărul și Episcopul. Ca și Paris, Erotocrit refuză coroana împăratului și singurul lucru pe care-l cere și el este mâna Aretusei. Regele, știind îndărătnicia fiicei sale, se întristează și caută să-i smulgă gândurile dela ea, dar Erotocrit voiește ca și Paris să vorbească el însuși cu cea urgentă. Este introdus în temniță. Aretusa nu vrea să știe de nimic și atunci Erotocrit, întocmai ca Paris în romanul francez, îi trimite, nu prin călugăr, ci prin doică, inelul. Tânăra prințesă la vederea inelului rămâne înmărmurită. Nu știe ce să mai creadă; cheamă pe strein și-l roagă să-i spună de unde are inelul. Erotocrit amână însă răspunsul pe a doua zi. A doua zi, intrând din nou în temniță, încearcă — spre deosebire de Paris — o ultimă ispitire, povestindu-i cum a primit inelul în Egipt, dela un tânăr, sfâșiat de fiare, pe care l-a găsit dându-și sufletul: « Aceste mâini, pe care le vezi, încheie el povestea — i-au săpat mormântul și l-au îngropat ». La auzul acestor cuvinte, Aretusa izbucnește în lacrimi, regretând că n'a fost la căpătâiul iubitului ei, ca să-l însoțească în călătoria spre lumea cealaltă. Mișcat de statornica ei credință, Erotocrit își spală negreala feței și astfel poema grecească se încheie și ea prin căsătoria îndrăgostiților.

INTERMEDIAR ITALIAN

Din cele expuse, reiese, cred, destul de clar că asemănările dintre intriga celor două opere duc la concluzia că Erotocritul este o prelucrare a romanului francez *Paris et Vienne*.

Pe ce cale a ajuns însă romanul francez de la începutul sec. al XV-lea în Creta veacului al XVII-lea?

Să fi cunoscut oare poetul grec romanul courtois în originalul francez? Nu ar fi exclus, întru cât fusese imprimat în secolul al XVI-lea, după cum am spus, în numeroase ediții: 1500 și 1520: Paris, Jehan Trepperel; Lyon, Claude Nourry; 1530: Paris, Al. Lotrian; 1530 sau 1540: Lyon, Jacques Moderne dict Grand Jacques; 1554: Lyon, François et Benoist Chaussard; 1595: Lyon Ben. Rigaud ¹⁾ ș. a.

¹⁾ Dr. Robert Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris et Vienne*, Erlangen, 1904, p. 21—22.

Este însă mai probabil că prelucrătorul grec, care era familiarizat cu Pulci, Bojardo și Ariosto și care are în opera sa italianisme, a utilizat romanul francez, printr'un intermediar italian. *Paris et Vienne* a intrat în literatura italiană încă din secolul al XV-lea prin două traduceri: una făcută în 1476 în dialectul toscan de către Carlo di Piero del Nero, care-și făcuse studiile în Montpellier, după cum mărturisește însuși; alta făcută de către Antonio de' Folcholeri da Pistoia. Romanul, în forma italiană, a fost tipărit pentru întâiași dată la Treviso în 1482, sub titlul: *La historia de li nobilissimi amanti Paris et Vienna* și a avut, se pare, în Italia o vitalitate mai mare decât în Franța, fiindcă a fost continuu tipărit în cursul veacurilor al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea, în nenumărate ediții — se cunosc până acum vreo 22 — la Venezia, Milano, Verona și Trevigi și în multe alte orașe din Italia. Ea se tipărește și în vremurile noastre ca o carte populară. După aceste traduceri în proză, s'au făcut două prelucrări în versuri — nu trei sau patru, cum susține Kaltenbacher printr'o confuzie de texte ¹⁾ — întâia de Mario Tuccini, care-și începe activitatea pe la 1543 și a cărei ²⁾ operă

¹⁾ Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris et Vienne*, pp. 26-27. Ediția trecută sub Nr. 2 a. cu titlul: « *Amori di Paris e Vienna, racconto in ottava rima del Pastore Poeta*, zu Florenz bei Salani, 1873, 16°. Brit. Mus. 11.436. a. este identică cu aceea trecută sub Nr. 3 a. « *Roma 1626*, bei Lod. Grignani eine andere Bearbeitung in Oktaven von Angelo Albano di Orvieto: *Innamoramento di doi fidelissimi amanti*. 12° fiindcă Angelo Albani di Orvieto este aceeași persoană cu Pastor Poeta, (Vezi și rectificarea făcută la sfârșit de Kaltenbacher, p. 392: « *Nachtrag und Berichtigungen* » după o ediție tipărită la Modena, fără dată). Iată de altfel și titlul ediției din 1794, necunoscută lui Kaltenbacher: « *Innamoramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna composto in ottava rima da Angelo Albani Orvietano detto il Pastor Poeta* diviso in otto canti con li suoi argomenti. Nuovamente stampato, con diligenza corretto ». Bassano, 1794.

Afirmația aceluiași: « *Vielleicht gehört auch hierher der bei Melzi angegebene Roman: La notabile et famosa historia del felice innamoramento del Delfino di Francia* (Titlul nu este complet la K. Trebuie adăugat: & *di Angelina Loria, nobile Siciliana. Novamente ritorvata et dall'antica*) lingua normanna *traditta* (nu: tradotto) nella commune italiana, da Giulio Philoteo di Amadeo Siciliano, Venetia Tramezzino 1562 » trebuie și ea rectificată. Poema nu are, după cum m'am putut încredința din titlurile de capitole și din extrasele pe care le datorez amabilității d-lor P. Zorzanello, Bibliotecarul Marcianei, și Agosto D'Este, nicio legătură cu romanul *Paris et Vienne*. Între cele 104 capitole ale romanului este și unul care se referă la ținuturile noastre: Cap. 101, « *Che le Reine, & il Re Tamerico, o Principe, & le donzelle si posero in viaggio per la via del Regno di Appolonia & che, furon albergati honoratamente dal Re di Transilvania* »

²⁾ Cf. Giulio Bertoni în *Giornale Storico della Letteratura Italiana*, XCIV (1929), p. 277 și nota 7.

a fost tipărită la Genova, în 1571, în tipografia lui Antonio Bellone; a doua în 8 cânturi, de Angelo Albani di Orvieto, supranumit Il Pastor Poeta, sub titlul: *Innamoramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna*, publicată la Roma în 1626, la Lod. Grignani ¹⁾ și republicată apoi în diferite ediții populare până în timpul nostru.

Dintre aceste două poeme Teluccini — judecând după excerptele pe care le datorez amabilității d-lui Claudiu Isopescu — se îndepărtează în unele părți de textul francez. Opera lui, dedicată «alli due illustri essemi di virtù: il Signor Iacopo de'Negri et la Signora Lelia sua dignissima consorte», introduce în acțiunea cântului al 8-lea pe un Giambattista Negri, după cum de altfel ne înștiințează și argumentul:

. . . . .
Quindi vedrem, nè men comme proveggia
Un Giambattista Negri, in dar soccorse,
A Paride, a cui fa gran cortesia
Che disperato se ne va in Turchia.

Angelo Albani se ține însă, după cum m'am putut încredința dintr'o ediție recentă (1865 Volterro ²⁾), strâns de textul în proză și deci de originalul francez, a cărui acțiune o concentrează uneori.

Dar fiindcă nu toate textele italiene ne stau la îndemână nu putem cerceta acum amănunțit întregul proces de remaniere, urmat de poetul grec. Lăsând la o parte chestiunile de detaliu, care deschid câmpul liber controverselor, putem totuși desluși din întreaga structură a poemei grecești unghiul de vedere în care s'a așezat remaniatorul, pentru a construi din materialul epic al Occidentului o poemă în limba sa.

PROCEDEELE DE REMANIERE

Dela o privire cât de superficială se poate vedea că intenția care a călăuzit pe poetul grec a fost să dea operei sale un colorit național, localizând acțiunea în ținuturile grecești.

¹⁾ Dr. Robert Kaltenbacher, *op. cit.*, pp. 23—27.

²⁾ Ediția mi-a fost pusă la dispoziție de « Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele » din Roma, prin Directorul Institutului de Cultură Italiană din București, d-l Manzone, căruia îi aduc mulțumirile mele și pe această cale.

Delfinul Viennei, Godeffroy de Lanson, a devenit în poema greacă Iraclie, împăratul Atenei; eroul principal Paris a luat numele de Erotocritos (din «*Ἔρως* = iubire și «*κρένω* = a chinui, deci chinuitul de dragoste); Vienne — Aretusa (dela grec «*ἀρετή*» = virtute); Diana, soția Delfinului — împărăteasa Artemi; vasalul Delfinului «*messire Jacques*» — sfetnicul Pezostrat; Eduardo, prietenul lui Paris poartă în poema greacă numele de Polidor («*πολὺν* = multe «*δῶρον*» = dar); Ysabeau, prietena Viennei, este înlocuită prin doica Frosina.

Acțiunea se petrece la curtea din Atena. Aci are loc marea luptă de tournoi și participanții sunt principii din ținuturile și insulele grecești: Pistoforas, fiul regelui din Bizanț; Andromahos, principele Naupliei; Kypridimos, principele Ciprului; Nicostrati, seniorul (grec «*ἀφέντης*») din Macedonia; Haridimos, fiul regelui din Creta; Heracles din Eubee; Dracocardos, seniorul din Patras; Glycostratos din Naxos. Această localizare a acțiunii în limanurile grecești, trebuia în chip firesc să atragă după sine o serie întreagă de transformări în structura romanului.

Astfel elementele de intrigă, care pregătesc desnodământul: papa, cardinalul, cruciata, delfinul în haine de pelerin — toate acestea nu numai că erau anacronice în Orientul balcanic și în vremurile vechi Atene, dar ele puteau jigni susceptibilitatea ortodoxă a poporului grec. Nu trebuie uitat că în epoca în care poema a fost alcătuită, aversiunile confesionale, nutrite de o întreagă literatură dogmatică și polemică și susținute de pravilele bisericești ¹⁾, ridica între popoare bariere greu

¹⁾ Această îndârjire a ortodoxilor împotriva catolicilor pornea și din faptul că Scaunul papal atrăgea tineretul din insulele grecești, pe care, după ce-l creștea în școlile iesuite, îl folosea apoi pentru opera de propagandă catolică în Răsărit, cum a fost de pildă cazul cu Leo Allatius, născut în Hios, la 1586 (cf. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIe siècle*, Paris, 1895, III, pag. 435 și urm.).

Lupta ortodoxiei grecești împotriva Papalității s'a desfășurat și pe pământul țărilor noastre. Chiar Domnul Moldovei, C. Duca, care era un cărturar de frunte, a participat și el la această luptă (vezi operele lui la D. Russo, în *Revista istorică română*, (IV) 1934, p. 10 — 12. Lupta s'a desfășurat cu îndârjire în Moldova, dar mai ales în Muntenia, pe timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. Astfel s'au tipărit: în 1682, la Iași, *Întâmpinarea în contra primatului Papei* a Patriarhului Nectarie din Ierusalim; în 1690, la București, *Manual în contra schismei papistașilor* a lui Maxim Peloponesianul; în același an, tot la București, *Întâmpinarea la principiile catolice și la chestiunile lui Chiril Lucaris* a lui

de trecut. Trebuind dar să renunțe la papa, la cardinal, la cruciată, la încurcăturile delfinului în pelerinaj, poetul s'a inspirat — cum au arătat Polites și Pernot — dintr'un basm popular, pe care l-a cunoscut probabil în forma greacă, dar care are variante și în alte literaturi populare: flamandă, italiană, slavă, etc.

La versiunile indicate de Polites se pot adăoga și variantele românești (*Făt-Frumos cel rătăcit* și *Făt-Frumos cu părul de aur* din colecția Ispirescu ¹⁾; *Cheleș împărat* din colecția N. D. Popescu; varianta macedoneană *Tânărul de aur* din colecția Cosmescu ²⁾, variante care au în unele părți ale lor trăsături mai apropiate de poema greacă decât basmul publicat de Jean Pio ³⁾ și analizat de Polites ⁴⁾ și Pernot ⁵⁾). Este vorba de un erou, care intrând în posesiunea unui cal năzdrăvan și a unor lucruri miraculoase, își pune pe cap o bășică de vită ca să-și ascundă părul de aur și să pară chel, se îmbracă în haine zdrențuite și se duce la curtea unui împărat, unde isbutește, prin vitejie sau prin iscusință, să se căsătorească cu fiica împăratului. Din pricina condiției lui umile și a înfățișării disgrațioase este disprețuit de împărat și ținut împreună cu soția lui la grajd. Dar în războiul crâncen pe care-l deslănțuie vrăjmașii împăratului, pleacă și el la bătălie. Împăratul este în mare primejdie, aproape să fie prins, când sosește deodată pe câmpul de luptă un erou necunoscut, care prinde pe căpetenia vrăjmașilor și pune capăt luptei, aducând

---

Meletie Sirigul, la care s'a adăogat și *Manualul în contra rătăcirii calvine* a lui Dositeiu Patriarhul Ierusalimului; în 1694, la Iași: *Discurs contra hotărîrii sinodului dela Florența* a lui Ioan Eugenicos; între 1692—1694, tot la Iași: *Volumul împăcării* (Τόμος καταλλαγῆς) de mai mulți, în care se « răsfoarnă din temelii dogma de Dumnezeu urită a Papistașilor »; în 1699, la Iași, *Tomul dragostei în contra Latinilor* a lui Dositeiu, Patriarhul Ierusalimului, ș. a. (Vezi titlurile complete în limba greacă în I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, pp. 251, 297, 298, 338, 369).

¹⁾ P. Ispirescu, *Legende sau Basmele Românilor adunate din gura poporului*. Colecția *Clasicii români comentați*, Scrisul Românesc, Craiova, p. 229.

²⁾ Lazăr Șăineanu, *Basmele românești în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Studiu comparativ. Buc. 1895, p. 286 și urm.

³⁾ *Contes populaires grecs, publiés d'après les manuscrits du Dr. J. G. de Hahn et annotés par Jean Pio*. Copenhague, 1879, pp. 159—179.

⁴⁾ Λαογραφία, vol. I, p. 60.

⁵⁾ *Études de littérature grecque moderne. Deuxième série*. Paris, Garnier Frères, 1918, pp. 66—77.

victoria. Este ginerele disprețuit al împăratului, care la sfârșit, spălându-și fața și ridicându-și bășica de pe cap, se arată în toată splendoarea lui.

Inspirându-se din asemenea tradiții populare numai pentru desnodământ — și nu, după cum se credea până acum, pentru întreaga poemă — prelucrătorul a transpus acțiunea, în deplină concordanță cu restul operei sale, din lumea fantastică a basmului, pe scena Răsăritului balcanic. Împăratul Iraclie al Atenei este atacat de regele Vlahilor, Vladistratos (*Βλαδυστρατος*), de sigur o aluzie la Români, fără să putem preciza dacă e vorba de Românii din Tesalia sau de cei din Nordul Dunării, cum crede d-l V. Grecu ¹⁾.

Necesitatea de a localiza tema franceză în condițiile specifice ale vieții grecești, a impus prelucrătorului să modifice și unele note din psihologia eroului, ce nu puteau fi înțelese în lumea conaționalilor săi. El a suprimat astfel din scenele de dragoste unele trăsături de « amour courtois » care stau la baza multor romane cavalierești ale evului mediu francez și pe care le-au scos într-o lumină mai plină, cercetările recente ale lui Charles V. Langlois, Myrrha Lot-Borodine, G. Cohen ș.a. ²⁾.

Amorul courtois s'a ivit, după cum se știe, în secolul al XII-lea, sub influența ideilor platonice, în sudul Franței, unde într-o vreme de liniște și prosperitate, obiceiurile se rafinaseră mai mult.

Din Languedoc și Provence concepția a pătruns la curtea Franței, în veacul al XII-lea, prin căsătoria lui Ludovic al VII-lea cu Liénor d'Aquitanie, protectoarea trubadurilor. Dela curte, moda literară, divinizând femeia, s'a răspândit în castelele marilor feudali și în literatura timpului, mulțumită mai ales prestigiului de care se bucura opera lui Chrétien de Troyes. *Paris et Vienne*, deși apare în sec. XV-lea, se leagă totuși de

¹⁾ *Op. cit.*, pp. 55—63.

²⁾ Charles V. Langlois în *La vie en France au Moyen Age de la fin du XII-e au milieu du XIV-e siècle d'après les romans mondains du temps*, Paris, Hachette, 1926; Myrrha Borodine, *La femme et l'amour au XII-e siècle d'après les poèmes de Chrétien de Troyes*, Paris, Auguste Picard, 1909; G. Cohen. *Un grand romancier d'amour et d'aventure au XII-e siècle: Chrétien de Troyes et son oeuvre*, Paris, Boivin, 1931; Andrée Bruel, *Romans français du Moyen Age, Essais*, Paris, E. Droz, 1934.

romanele de aventură ale secolului al XIII-lea, în care elementul « courtois » este în mare cinste.

Amorul courtois, așa cum este zugrăvit în romanele veacului al XIII-lea, este un sentiment puternic și constant în același timp, care purifică sufletul omenesc de tot ceea ce este pământesc și-l înobilează, ridicându-l la acea virtute supremă a cavalerismului, care este courtoisia.

Două sunt atitudinile care desvăluie această perfecțiune interioară la eroii romanelor courtois: glorificarea femeiei adorate și discreția. Tânărul cavaler îndrăgostit, hotărât să se facă demn de această iubire, intră în arena încăerărilor de tournoi, se luptă vitejește pentru gloria femeii pe care o iubește, cucerind în cinstea ei laurii biruinții. În al doilea rând, el caută să-și ascundă simțirea de privirile indiscrete ale mulțimii și adesea nu se destăinuie nici chiar ei. « Il l'aimait — spune romanul nostru — si courtoisement que la dame, que pucelle estoit, ne s'en apercevoit de rien ». La luptele de tournoi Paris, și prietenul său Edoardo, iau parte « covers eulx et leur chevalx d'ung drapt de soye, blanc sans nulle enseignes... et s'en vindrent au champ si secretement, qu'il n'estoit personne qui sceust dont ils estoient venuz, ne qui ilz estoient ».

După ce, în admirația tuturor, câștigă biruința, ei dispar fără ca nimeni să știe de urma lor. După marea victorie câștigată în lupta dela curtea regală, Paris primește să se așeze în fruntea alaiului care se îndreaptă spre palat, dar la poartă el se înclină dinaintea regelui și se retrage, fără să-și scoată viziera. Când a doua zi, la sărbătoarea închinată biruitorului, regina se scoboară în sala palatului cu o coroană de aur și întreabă unde este cavalerul cu insignele albe, care a câștigat lupta, nimeni nu răspunde, nimeni nu știe ce s'a făcut. El plecase din ajun spre casă. Nici la curtea Delfinului, când acesta povestește mișcat vasalilor săi minunile de arme pe care cavalerul necunoscut le săvârșise pentru gloria fiicei sale, nici atunci nu vrea să iasă din misterul în care se învăluisese, deși suveranul își arăta mâhnirea sinceră că nu-l cunoaște pentru a-i da « aucun guerdon de l'honneur que j'ay reçu par sa prouesse ». Ba încă, pentru a nu fi descoperit, pleacă în Brebant.

Punctul culminant al discreției sale îl vedește Paris în scena întâlnirii cu Vienne.

Vienne găsisese în camera lui — după cum s'a văzut mai sus — trofeelee revelatoare. Prin mijlocirea Episcopului de Saint-Vincent are o întrevvedere cu el și, întrebându-l de unde le are, Paris, respectând codul de iubire courtoise al cavalerului desăvârșit, îi răspunde că nu le-a câștigat el, ci « ung gentil chivalier de France les me donne, n'a pas long temps ». Trebuie ca Vienne să-l pună să jure că-i va spune adevărul, « pour l'amour de celle qu'il aime le plus au monde », pentru ca astfel să mărturisească în sfârșit că el i-a cântat « aubade »-le și că el este cavalerul care s'a luptat pentru gloria ei.

Este aci trăsătura unei mentalități și expresiunea unor obiceiuri, care smulse din epoca și mediul social în care s'au ivit și transpuse peste două veacuri și mai bine într'un mediu social cu totul diferit, anevoie puteau fi înțelese, necum gustate. Poetul grec, găsind aceste scene prea romanești, poate, le-a înlăturat. Erotocritul său păstrează taina, atâta timp cât este necesar. Când află că Aretusa l-a descoperit, nu mai are niciun cuvânt să se ascundă. În poema greacă — spre deosebire de romanul francez — isprăvile de vitejie sunt așezate *după* scena în cursul căreia eroina l-a identificat. În marea luptă de tournoi, el nu mai vine ca un necunoscut; dimpotrivă toți îl recunosc. Aretusa îl urmărește cu încordare și când iese învingător, ea este fericită să-i dea ca premiu coroana de aur. După scenele de întâlnire, de care am vorbit, Erotocrit, îndemnat de iubita sa, e convins că vitejia lui, recunoscută de toată lumea și de rege, este suficientă pentru a șterge diferențele de rang social, și de aceea trimite pe tatăl său să ceară mâna eroinei.

Mai puțin subtilă dar mai sinceră, iubirea așa cum a zugrăvit-o poetul grec are un caracter mai general omenesc și în orice caz mai accesibil maselor populare, mai puțin în curent cu codul curtoasiei occidentale.

Am putea duce mai departe această analiză comparativă a textelor, pentru a degaja mai amănunțit procedeele de remaniere ale prelucrătorului grec, dar se poate ca unele modificări

ale temei franceze să fi fost executate chiar în intermediarele italiene. Ne mărginim totuși, făcând aceste rezerve, să subliniem un alt aspect al poemei grecești.

Paris et Vienne are, după cum se știe, calități remarcabile, care-l așază alături de *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*, printre precursorii romanului modern.

Romanistul finlandez Werner Söderhjelm a subliniat simțul realist al autorului, observarea justă a caracterelor, naturalețea dialogurilor și zugrăvirea neobișnuit de vie a situațiilor ¹⁾. Dar romanul are și un mare cusur: acțiunea principală este înăbușită de episoade accesorii. Prelucrătorul grec, care are un real simț al compoziției, a înlăturat — dacă nu cumva se va fi făcut aceasta înaintea lui — toate acele episoade accesorii care turburau unitatea concepției. Astfel, în afară de omisiunea scenelor amintite mai sus, el a mai tăiat legăturile eroului cu episcopul Saint Vincent, legături care complică în mod inutil acțiunea; înlătură visurile revelatoare, care alină suferințele Viennei; renunță la scena disgrațioasă prin care aceasta izbutește să scape de ducele de Bergoigne și pe care o repetă mai târziu lui Paris ²⁾; reduce numeroasele călătorii ale eroului la două și, în sfârșit, a contopit cele două scene de tournoi într'una singură, căreia însă îi dă mai multă viață, mai multă culoare și mai multă extindere: un cânt întreg (al II-lea) din cinci.

CONCLUZII

Ajunși la capătul acestei comunicări, credem necesar să desprindem concluziile. Izvorul principal al poemei grecești Erotocritul — care a fost atât de prețuit la noi, încât a fost tradus în 3 rânduri, ultima dată de Anton Pann — nu este un basm popular grecesc, nici prototipul romanului francez Amadis, nici versiunea preshakespeariană a lui Romeo și Julieta, ci romanul francez cavaleresc dela sfârșitul evului mediu: «Paris et Vienne». Poema grecească urmărește de aproape

¹⁾ Werner Söderhjelm, *Pierre de Provence et la belle Maguelonne* in *Mémoires de la Société Néo-Philologique de Helsingfors*, VII, Helsinki, Helsingfors, 1924, p. 38 și urm.

²⁾ Eroina așază la subțioară o bucată de carne putrezită care răspândește în jurul ei un miros de nesuferit și pretinde că este atinsă de o boală incurabilă.

subiectul romanului francez, prin intermediarul italian, și, deși în unele episoade ale ei apucă o linie diferită, totuși în cele mai multe părți intriga ambelor creațiuni se suprapune până în cele mai mici deatlii.

Identificarea sursei occidentale, înlăturând părerea că autorul poemei s'a inspirat din basmele populare, aduce o lumină nouă și în ceea-ce privește problemele atât de discutate, a datării operei și a paternității lui Kornaros.

Dacă ținem seamă de faptul că « Paris et Vienne » a fost stilizat, în forma în care-l avem azi, în 1438 și a fost imprimat pentru întâiași dată în 1478. atunci nu mai poate fi vorba pentru alcătuirea Erotocritului de secolul al XIV-lea, cum credea Polites. Data trebuie însă scoborîta și mai mult, fiindcă cea mai veche versiune a prelucrării lui Angelo Albani Orvietano este, după cât știm, din 1626. Această dată ne apropie însă de cea fixată de Xanthudidis și militează pentru paternitatea lui Kornaros.

Poetul grec, care a fost om de gust și de talent, a naționalizat tema medievală occidentală travestind eroii, transpunând acțiunea în limanurile grecești și aducând câteva modificări importante în țesătura intrigii. El a izbutit apoi, printr'o fericită inspirație, să aducă la unitate elementele atât de complexe din romanul francez, înlăturând episoadele secundare, care înăbușeau desfășurarea limpede a acțiunii principale. Limba plină de metafore și proverbe împrumutate din graiul popular, atâtea aluziuni la obiceiurile și la superstițiile autohtone, ca de pildă prevederea viitorului după sborul sau cântecul păsărilor, au isbutit să dea operei un colorit grecesc așa de pronunțat încât, ademeniți de aceste elemente, specialiști eminenți ca Polites sau Pernot, au crezut în originalitatea Erotocritului și au fost convinși că i-au găsit surse în folclorul grecesc.

Prin determinarea sursei lui Paris et Vienne se îmbogățește ciclul romanelor courtois, intrate din evul mediu francez în literaturile balcanice, și din care au pătruns în literatura noastră, după cum am arătat în lucrări anterioare: *romanul lui Alexandru cel Mare*, *romanul Troiei*, în versiunea lui Guido delle Colonne, și, după cercetările de acum, *Paris et Vienne*.

ANEXA I

Pentru documentarea celor expuse mai sus și pentru a se vedea mai clar raporturile dintre originalul francez și dintre versiunile derivate, cred necesar a pune aci în paralelă textele. Aleg pentru aceasta un episod caracteristic alcătuit din înlănțuirea următoarelor 4 incidente:

1. Paris (Erotocrit) pentru a-și alina focul dragostei cântă, în tovărășia lui Edoardo (Polidor), «aubade» sub ferestrele palatului.

2. Suveranul și fiica sa (Vienne sau Aretuza), vrăjiți de farmecul melodiei, vor să cunoască pe misteriosul cântăreț.

În acest scop Delfinul sau regele dau o serbare la care invită oameni veseli, sperând că, în toiul oaspețului, vor recunoaște, după glas, pe cântăreți, dar aceștia nu vin, sau dacă vin, nu cântă.

3. Suveranul trimite atunci 10 ostași care să-i pândească în timpul nopții când vor veni să cânte și să-i aducă cu voie ori fără voie. Tinerii însă nu vor să vină; se încinge o încăerare; câțiva cavaleri cad în luptă, iar ceilalți, puși pe fugă, povestesc a doua zi suveranului pățania lor.

4. Delfinul sau Regele, mâniati, măresc în nopțile următoare garda, dar tinerii nu mai cântă.

Episodul este reprodus după următoarele texte:

I. Originalul francez după textul ediției critice publicată de Dr. Robert Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris et Vienne*, Erlangen, 1904, pag. 77—82.

II. Versiunea italiană după poema lui Angelo Albani Orvietano detto Il Pastor Poeta, *Innamoramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna*, după ediția din Bassano, 1794.

E interesant de știut că în edițiile recente ca cea din 1865 (Volterra) vesurile au suferit corecturi numeroase. Textul se publică aci după copiile fotografice ce ne-au fost puse grațios la dispoziție de D-l P. Zorzanello, Directorul de la « Biblioteca Nazionale di San Marco » din Veneția.

III. Versiunea grecească se publică după textul lui Ste f. X a n - t h u d i d i s. Acest text a fost publicat pentru întâiași dată într'o bună ediție critică, însoțită de un studiu documentat în 1915 în Iracleia din Creta, sub titlul: *Βιτζέντζου Κορνάρου Ἑρωτόκριτος, *Ἐκδοσις κριτικὴ γινομένη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρώτων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς σημειώσεων καὶ γλωσσαρίον*. Textul a fost republicat, fără aparat critic, cu ușoare rectificări în text de Xanthudidis într'o bună ediție populară apărută în colecția *Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἰδρυθεὶς Τῷ 1898, ὑπὸ Α. Βικέλα* nr. 53. Am reprodus episodul după această ultimă ediție corectată.

IV. Versiunea românească se reproduce după ms. 3514, din Biblioteca Academiei Române f. 9 v.—15 r., copiat în București la anul 1787 de logofătul Ioniță, după cum ne încredințează notița de la f. 224.

După numeroasele moldovenisme ale textului, se pare că această copie a logofătului Ioniță avea la baza ei un prototip ce venise din Moldova. E de observat că textul românesc nu este o traducere după textul lui Xanthudidis care reprezintă tradiția manuscriptelor, ci după edițiile populare tipărite la Veneția.

Comparația versiunii românești cu acestea dovedește că traducerea românească este cu totul liberă și că cel puțin în ms. 3514 — a suferit transformări interesante.

ORIGINALUL FRANCEZ

PARIS ET VIENNE

(după textul editat de Dr. Robert Kaltenbacher, p. 77—82)

I. Paris serchoit chemin de soy eslonyer de Vienne, mes riens ne luy valoit la longnyer, quar quant plus la longnoit, et plus ardoit le feu d'amours, que desir metoit en son cuer. Et aussi Paris, pour la grant amour qu'il avoit a Vienne, estoit en grant souscy, pansant que tropt avoit assis son cuer en hault lieu. Et pour ceste chose il commença a mener estrange vie, et en nulle chouse ne prenoit plaisir ne confort, fors tant seullement comme il parloit a son compaignon Edardo, qui doucement le confortoit. Souventes foiz Paris et Edardo aloient de nuyt soubz la chambre de Vienne, faisant oubades de leurs chanssons, quar ilz chantoient souveraynement bien, et puy jouoyent de leur instrumens chanssons mello-dyoses, comme ceulx qui de celluy mestier estoient les maistres.

II. Le dauphin en sa chambre estoit avecques madame Dyaine, sa fame, et Vienne, sa belle fille, ouyent bien le doux chant de Paris et d'Edardo et les melodies qu'ilz fasoient des instrumens, si y prenoient grant plaisir. Et moult avoit grant desir le douphin de savoir qui estoient ceulx qui ce faisoient, et pour en aprendre aucunes enseignes, ledit dauphin souvent fist ordener pluseurs festes, ou furent tous les aulx hommes du pais, pansant en son cuer que ceulx qui telles aubades luy fasoient, estoient gens joyeuses et notables, et par ainsi ilz vendroient a la feste, et lors a leur chanter et a leur jouer il les conestroit. Mes de ceste chouse faillit a son cuider, car Paris et Edardo, comme gentilz hommes et saiges, et comme ceulx qui bien vouloient seler leur fait, n'y vindrent point. Pluseurs aultres y vindrent chanter et jouer, mes le dauphin

VERSI UNEA ITALIANA

ANGELO ALBANI ORVIETANO DETTO IL PASTOR POETA

INNAMORAMENTO DI DUE FEDELISSIMI AMANTI PARIS E VIENNA

Ediția Bassano 1794. Bibl. Marciana, Venezia, (94. C. 242) Pag. 10—15.

- I. Udendo il fatto Paris raccontare,
Alquanto dentro al cor fu rallegato,
Dicendo: mi volevi confortare,
Ed hai bisongo d'esser confortato:
Tu pur non ti sapesti ben guardare,
Che li colpi d'Amor t'hanno impiagato;
E' pur folle colui, che s'innamora
Sul fior degl'anni suoi troppo a buon'ora.
Mentre ch'ognun di lor si consolava,
Narrando la cagion del rio tormento;
Il Giovane, l'Amico assai pregava,
Che portarlo con se fosse contento;
Perchè Odoardo, ed Egli ben sonava
Cetra, Leuto, e più d'uno strumento,
A segno, che nel Mondo non han pare,
Che sappia come lor si ben suonare.
La notte unitamente se ne andorno
Vicino dove Vienna ne dormia,
E le Cetre a suonare incominciorno,
Formando col cantar gran melodia;
Tal che Vienna, e la Balia si destorno
Ambi sorprese da quell'armonia,
E lor pareva, che fosse un suono quello,
Che alcun nel Mondo non udi il più bello.
Ciò udendo, trasse un gran sospir dal core
La Giovanetta, e incominciò a pensare,
Chi può esser colui, che per suo amore

cogneust bien que ceulx qu'il demandoit n'y estoient point. Et quant plus ledit dauphin metoit son estude a les conoytre, tant moins en pouoit aprendre nouvelles, et tousjours croysoit en son cuer le desir de les cognoistre et scavoir qu'ilz estoient.

Vienne, qui continuellement escoutoit les oubades que les deux compaignons fasoient, sy avysoit et pensoit et puis en soy mesmes disoit: « Tieulx chanter et tieulx sonner ont commansemant et son fais pour hommes qui m'aiment bien ». Mais toutesfoiz elle couvroit son courage et son cuer le plus secretement qu'elle pouoit, mais voient elle que son pere estoit si desirant de scavoir que tieulx aubades leur faisoit, elle encores en estoit plus desireuse, et grant fain avoit de scavoir que ceulx estoient. Mes a l'eure n'en peust il riens scavoir, et tousjours luy croissoit la volunte et le desir de scavoir qui ceulx estoient, entant qu'elle mostroit a en porter grant poine et douleur. Le dauphin la confortoit le plus qu'il pouoit. Ung jour se pansa qu'il failloit qu'il sceust ceste chouse.

III. Le dauphin ung autre jour fist venir ditz de ses chivaliers, et quant ilz furent venus devant luy, il leur dist: « Messeigneurs, je veul que ceste nuyt apres matines vous alyes hors de ceste maison, et vous ales mettre a l'envyron de ma chambre; et il viendront aucunes gens desoubz nostre chambre, qui ont a coustume de nous fere aubades. Quant ilz viendront, laissez les chanter et jouer, et quant ilz auront tout fait a leur plaisir, ales a eulx et leur dictes que ilz viennent parler a moy, et si els ne veulent venir, amenes les moy, bon gre ou mal gre ». Et lors les chivaliers respondirent que ilz feroient son commandement. La nuyt vint et les chivaliers s'alerent armer et ordener pour acomplir le commandement du dauphin, leur seigneur. Quant ilz furent armes et ordenes, ilz salirent hors du palays et s'en alerent cacher environ la chambre du Dauphin. Apres matines Paris et Edoardo vindrent et menerent avecques eulx ung valet, qui portoit leurs instrumens; quant ilz furent desoubz la chambre du dauphin, ilz commensserent a chanter et a sonner, ainsi comme ilz avoient a coustume, et quant ilz eurent chante et sone a tout leur

Era quivi venuto per suonare;
Forse, dicea; sarà questi un Signore:
Ah, lo vorrei, se lo sapesti, amare!
Ma la tormenta in sen malinconia,
Che nol conosce, e non sa dir chi sia.
La bella Giovanetta innamorata
Comprendere non può qual sia l'oggetto,
E tutto il giorno stette addolorata
Per l'occulta passion, ch'asconde in petto,
Gli seppe molto lunga la giornata,
Se l'ora non vedea d'andare in letto,
Essendo nel pensier ferma, e costante,
Che saria ritornato il fido Amante.
Ma voglio abbandonar la Giovanetta;
Sol per cantar del fido suo amatore,
Che tanto lo tormenta, e lo saetta
Per la sua bella Vienna il crudo Amore;
Oh, con quanto desio brama, ed aspetta,
Ch'il Sole asconda il chiaro suo splendore
Per portarsi là dove amor lo mena,
A far col canto udir sua acerba pena.
La sospirata notte fi presenta
Per compiacer' i due fedeli Amanti:
E già il Garzon gentil con voglia intenta
Vanne a sfogar l'acerbe pene, e pianti;
Era la bella Vienna assai contenta
In udir li soavi, e dolci canti,
Ma ben discopre in essi; e ben comprende
L'acerbo duol, ch'il Cantatore offende.
Pur tante notti in questo luogo vanno
Con suoni, e canti mai più uditi intorno,
Che a tutti invero maraviglia fanno
D'un sì dolce cantar, del suono adorno:
Il Re con la Regina intanto stanno:
Pensosi, e mesti ad aspettare il giorno,
Che giunto fer la Figlia a lor chiamare,
Dicendo: avete udito voi cantare?
La Giovanetta, che non può nascondere

plaisir, et s'en voloient aler, lors les chivaliers vindrent a eulx et les saluerent, et les deux compaignons leur rendirent leur salut cortoysement et au plus couvertement que ilz peurent, et puy s'en volerent aler leur chemin. Mes les chivaliers leur dirent que ilz demorassent, quar il convenoit et estoit force que ilz alassent avecques eulx, car ainsi l'avoit commande le dauphin, qui a eulx vouloit parler.

Paris entendit ce que les chivaliers disoient et saillist avant et leur dist: « Messeigneurs, je vous pryé que il vous plaise attendre ung peu, et je parleray a mon compaignon et puis nous vous responderons ». Les chevaliers leur acorderent. Lors Paris s'en vint vers Edoardo et luy dist: « Mon compaignon, vous aves ouy ce que les chevaliers demandent et dient, c'est que ilz nous volent mener devers le dauphin, donc moult me desplaieroit que vous deussiez avoir aucun desplaisir pour moy; toutesfoiz quant est a moy, j'ay conclus et suis plus comptent de morir en ceste place que si ilz me menoyent vif devant le dauphin. Pourquoy avises que nous devons faire, et faysons comme bons chevaliers. Et surtout gardons le valet, quar pour luy serions nous descovers, si il estoit pris. Avises donc bien que il vous en semble et me conseilless ». Edoardo, oyant les parolles de Paris respondit et dit: « Paris, mon conseil est petit, et de petit vous puis ayder, mes toutesfoiz avises vous en vous mesmes ce que vous en voldres fayre, quar je suis prest a fayre vostre volunte et de mourir avecques vous, s'il est neccessaire ».

Paris, qui entendit la response et la bonne volunte de son compaignon, s'en vint aux chivaliers et leur dist tieulx parolles: « Messeigneurs, je vous requier et prie tant comme je puy qu'il vous plaise vous en retourner, car certainement, je vous dy que nous sommes amys de monseigneur le dauphin, et ses serviteurs en tous cas. Et pourtant ne nous veulhes point destourner, car nous avons aucune besoigne a fayre, laquelle nous ne layrons pour chouse du monde, ne avecques vous ne yrons pour parolles que vous sceussies dire ». Les chivaliers responderent: « Seigneurs, ne vous desplaise, quar se vous ne voules venir pour amour, il vous fauldra venir pour force ». Quant Paris les entendit, il se tira aryere et mist

Le ferite d'amor sì crudelissime,
Che un sospiro al Padre ebbe a rispondere,
Ho udito ben l' alte armonie dolcissime;
Indi col pianto fa i sospir confondare,
E le doglie del sen rese amarissime,
Il padre ne restò, quasi insensato
Vedendo in Vienna il bel color mutato.

- II. E ben conobbe a un tratto, che ferito
Avea d'amor la sua Figliuola il core,
Per il bel canto, e per il suon ch' udito
Avea già molte volte per suo amore;
Onde pensò trovar qualche partito,
Per distrargli dal sen l' aspro dolore;
Che si faccia una festa intanto accenna,
Per recar spasso alla sua Figlia Vienna.
Fece intimar a tutti i Suonatori,
Che vi vada ciascun senz' altro accento,
E a quelli che saran li più migliori,
Un gran premio donar egli è contento;
Vi andorno tutti, poveri, e Signori,
Ciascheduno portando il suo strumento,
Ma non v' andiede il Giovane Parisse,
Per sospetto, ch' il Re non lo scoprisse.
Ed ecco giunto il desiato giorno,
Per far la bella, e grandiosa festa.
Onde molti Signor di rango andorno,
E chi vi puose entrar fuori non resta.
Oh bell' udire in tutto quel contorno
Una dolce armonia, che i cuori arresta;
Ma non conobbe il Re fra tanti, e tanti
Il dolce suono ch' avea udito innanti.
E conoscendo, che non è venuto
Il Suonator del più mirabil suono,
Pensò, che per non esser conosciuto
Lasciato avea la festa in abbandono.
- III. Perciò dentro di se già risoluto,
A tutto costo vuol saper chi sono,
E fe dieci chiamar della sua Corte

la main a son espee, en leur moustrant qu'il se vouloit defendre. Ung des chivaliers, qui moult estoit ardy se lansa avant et tandist la main pour prandre Paris, mes Paris, qui avoit ja son espee en sa main, le ferist de telle vertu, qu'il l'abaty a terre en tel estat, qu'il n'avoit pover de soy relever. Lors commanca la meslee entre eulx. Paris ferist le segont et le tiers et commanca a despartir coups de tous costez. Edoardo pareillement commenssa a ferir grans coups et ruer chivaliers pour terre. Briefment, tant firent les deux compaignons pour la prouesse de leurs espees, que en peu d'eure furent delivres de leurs ennemis, en telle maniere, que la plus grant partie des ditz chevaliers gysioient a terre mors et maubaillis, et les autres s'enfuyrent. Quant les deux compaignons se virent ainsi delivres de celles gens, ilz n'arestarent plus, ains s'en allerent a leur hostel, et le valet avecques eulx. Quant le jour fust venu, les chivaliers, qui foyz s'en estoient, vindrent devant le dauphin et luy compterent tout leur fait et la desaventure, qui leur estoit advenue, dont il fut moult dolant et courosse, et disoit en soy mesmes que a l'autre nuyt il y mettroit tant de gens, que ceulx, qui ceste chouse avoient faicte, seroient prys. Mes il faillit a son compte, car despuys Paris ne Edoardo n'y vindrent.

IV. Quant les chivaliers heurent fine leur compte, Vienne, qui les parolles escoutoit, en eust tres grant desplaisir. Si s'en vint vers Ysabee, qui sa compaignyere estoit, et luy dist: « Ysabee, saches de vray que ceulx qui font cestes aubades, sont gens qui m'ayment, et molt ay grant desir d'en savoir la verite, ne jamais en ma vie n'avray plasir jusques a tant que j'en sache la propre verite ». Maintenant est amoureuse Vienne, tant que plus n'en peut, et ne scet de qui. Paris pensa que tant plus seroit pres de Vienne, et plus la desireroit. Lors se pensa que il estoit asses scient, et entendoit les escriptures divines. En la ville avoit ung evesque, qui s'appeloit levesque de Saint Vincent, et estoit homme devot et de bonne vie, ledit evesque l'amoit molt. Si ala demorer en sa compaignye, et la passoit sa vie le plus couverteement et le plus doucement qu'il poveroit.

Armato ognun di lor sicuro, e forte.
E disse a quelli: voi dovete stare
Intorno al mio Palazzo alle quattr' ore,
Ove ciascun di voi deve vegliare,
E mostrar se bisogna anche il valore;
E se qui sentirete alcun suonare,
Fermateli per forza, o per amore;
Se bramate acquistar la grazia mia;
Perchè sol bramo di saper chi sia.
Risposer questi: o Sire, il vostro accento 14
Sarà da tutti noi tosto ubbidito;
Per vostro amore ognun di noi contento,
Metterà la sua vita a mal partito;
Eseguiremo pronti il vostro intento,
Nè sperate giammai d'esser tradito.
Se venir non vorran con buone voglie,
Li condurremo con tormenti, e doglie.
Ed ecco giunta l'ora destinata,
Che suol Paris andar con allegrezza,
Ove sta la sua bella addormentata,
Che tanto col pensier venera, e apprezza.
Ma la sorte crudel, che sempre ingrata,
Ogni fido amator odia, e disprezza,
Per non renderli mai lieti, e contenti
Sa prepararli mille infausti eventi.
Vi giunse il bel Garzone, e in dolce canto
Fece all'amata sua questa partenza:
Dicendo: a voi mi raccomando tanto
Donna gentile, e piena di prudenza;
Avete tra le belle il pregio, e il vanto,
E in voi regna virtù, regna clemenza:
Io parto, e lascio in questo augusto loco
Il mio misero cor tra fiamme, e fuoco.
Appena egli ebbe terminato il canto,
Ne restò circondato in un momento,
Come appunto ne resta in forte incanto,
Che di magica forza ha il rio portento;
Ma li Ministri per giustizia, e vanto

Le dauphin veoit demourer sa fille en plus grant pensement que ne souloit, et estoit en grant soussy, et ne pouoit penser dont tel pensement venoit a ladicte Vienne. Lors se pensa que, pour luy donner plaisir, feroit fayre une belle feste et feroit cryer au jour de la feste ung tournoyement, pensant que en celuy tornoyement vindroyent plusieurs jeunes hommes pour l'amour de Vienne, pour laquelle chose Vienne y prandroit aucun plaisir, et aussi Vienne en celluy temps ne scavoit que estoit plesir.

Non mostrorno con lui folle ardimento;
Sol dissero: venite, il Re al cospetto
Vi vuole, e non abbiate alcun sospetto.
Udendo il Giovanetto un tal parlare
Al suo fido Odoardo prese a dire:
Amico caro, che dobbiam noi fare,
Proveremo del Re l'oltraggi, e l'ire.
Gli rispose egli allor, non dubitare,
Che questi iniqui non farem pentire.
Alli miei moti, alli miei passi attendi,
E da' colpi nemici or ti difendi.
Ciò detto: si tirorno ambo in disparte,
E miser mano alle taglienti spade,
Sembrando ognun di lor un nuovo Marte,
Che contro i suoi nemici irato vade.
Un dal busto la testa altrui diparte,
L'altro fa, che più d'uno esangue cade;
E quei, che vivi a stento vi restorno,
Con estrema vergogna al Re tornorno.
Quando il Re sente il fatto, e il tutto vede,
S'accende di furor, d'ira, e di sdegno,
E or quinci, or quindi dibattendo il piede
Mostra della vendetta aperto il segno.
Giura, e promette, per la Regal Sede,
Di mettere in scompiglio tutto il Regno,
Fin che costoro possa aver in mano,
Ma restò il suo pensier fallace, e vano.

IV. Nella sera feguenta apparecchiati
Eran molti di braccio altero, e forte,
Che come Paladini erano armati,
De' più migliori, ch'egli avesse in Corte,
Quali tutti dal Re furno pregati,
Che se vivi non l'hanno, gli dian morte;
Ma nulla gli giovò, perchè quel suono
Fu posto da' compagni in abbandono.

PRELUCRAREA GRECEASCĂ EROTOCRIT
DUPĂ EDITȚIA XANTHUIDIDIS

ΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

- I. Φίλε, ἐβάλθηκα τραγοῦδι καὶ λαγοῦτο 405
γλήγορα νὰ μὲ γιάνουσι στὸ λογισμὸν ἐτοῦτο.
Σὰν τραγουδήξω καὶ νὰ πῶ τὸν πόνο, ποὺ μὲ κρίνει,
μοῦ φαίνεται πὼς εἶν νερό, καὶ τῇ φωτιά μοῦ σβήνει.

ΠΟΙΗΤΗΣ

- Ἐλόγιασ' ὁ Πολύδωρος, πὼς τοῦτο ν' ἀληθέψη,
καὶ νὰ περνᾷ μὲ τσι σκοπούς, κι ἄλλο νὰ μὴ γυρέψη. 410
καὶ πάμι τρόπο καρτερεῖ ὀγιά νὰ τὸν διατάσῃ,
ν' ἀπαρνηθῇ καὶ τσι σκοπούς, κι ἄλλη βουλή νὰ πιάσῃ.
Εἰς τούτῃ τὴν καλὴ καρδιά δὲν τότε δυσκολεύει,
σὰ φρόνιμος στὸ διάταμα πάντα καιρὸ γυρεύει,
κ' ἦτονε πάντα μετ' αὐτό, δὲ θὲ νὰ τὸν ἀφήσῃ 415
νὰ πηαίνει μοναχὸς ἐκεῖ, ὥστε νὰ λησμονήσῃ
ἐκεῖνα ποῦ τὸν τυραννοῦ, κ' ἔχουν ἀκόμη ρίζα,
ὥστε νὰ τοῦ βρομέσουσιν ὃ τι κι ἂν τοῦ μυρίζα.
II. Καὶ τὴν αὐγή, πρὶ ἄλλος τσι δῆ, στὸ σπῖτιν ἐγιαγέρνα,
κι ὁ Ρῆγας μὲ τὴ Ρήγισσα πολλὴ χαρὰν ἐπαῖρνα, 420
νὰ τοῦ γροικοῦ νὰ τραγουδῇ, κ' ἔτσι γλυκιὰ νὰ λέγῃ
τοῦ Ἑρωτα τσι πονηριές, τσι πρᾶξές του νὰ ψέγῃ.
Μ' ἀπ' ὅλους τς ἄλλους πλιά γλυκιὰ ἦσα στὴν Ἀρετοῦσα,
καὶ τὰ τραγοῦδια ξυπνητὴ συχνὰ τὴν ἐκρατοῦσα,
κι ὀληνυκτὶς ἀνάπασι δὲν εἶχε νὰ λογιάζῃ, 425
ποῖός εἶναι αὐτὸς ποῦ τραγουδεῖ καὶ βαρυσαστενάζει·
καὶ μέρα νύκτα ἢ πεθυμιὰ πληθαίνει νὰ τ' ἀκούῃ,
μὴ γνῶθοντας, κι ὁ Ἑρωτας ὄντ' ἐλᾷ, μᾶς κροῦει.

VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ

DUPĂ MANUSCRISUL 3514 DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

I. EROTOCRIT:

chemând pre prietenul său, îi zăce: fratele meu am găsit
leacu patimilor mele; am obicinuit de mergu | noapte aproape 10°
de lăcuința cei ce mă pedepsești ¹⁾, și cu cântare jăluescu
pătimirile mele, care, după ce le zîcu, mi sã pare cã mã ră-
suflu și mã răcorescu de toate necazurile. Și dar nu mai voi
nimică decât atâta; îmi este destul aăasta, sã-mi lecuescu
toati patimile.

POLIDOR:

Polidor încă vâzând aăastă făgăduială cu jurământ, au
datu credință, cã atâta va sã-i fii pohtorie, cu socotială ca iarăș
cându îi va veni îndămână, sã-i mai zică și sã-l mai înveți;
și așa cu acestu mijlocu cu încetul sã-i dizrădăcinezi di[n]
inimă aăastă fandasăie, dar până a-i găsi vremi sã-i zăcă și
sã-l sfătuiască, nu-l lăsa sângur sã miargă noapte, și-l în-
tovărășă și el, de merge amândoi în toati noptăle. Inșă Ero-
tocrit, ca unul ce-l dure inima, niciodată nu-i zice vorbă de
bine la aăastă faptă ce totu catigorii ²⁾, totu discolii ³⁾ totu
îngrozări și cătuși de și cătu umblau mergând amândoi cu
porturi schimbati și cu chipuri streine pusă la obrazuri ⁴⁾,
până aproapi de zioă; atunce sã întorce îndărăptu pe acasă. | 10°.

II. Deci sã arătăm acum cu ce energhie făce acele cânteci.
Intâiu împăratu cu împărătiassa, cu toate bătrânețale lor, ave
mare bucurie și pohtă ca, de ar fi cu puțință, nici o dată sã

¹⁾ Grec. παιδεύω = a chinui (înseamnă și a instrui).

²⁾ Grec. ἡ κατηγορία = aculare, imputare.

³⁾ Grec. δυσκολία = dificultate

⁴⁾ Adică: mascați.

- Εύρίσκοτο ταχιά κι' ἀργὰ πάντα στή συντροφιάν τσι
 κείνη, πού τὴν ἐβύζασε, Φροσύνη τ' ὄνομά τζι. 430
- Ἐτούτη χρόνους καὶ καιροὺς ἦτονε σὸ Παλάτι,
 τὴ Ρηγοπούλλα βύζασε, κι ὥς μάννα τὴν ἐκράτει
 στὴ βλέψησιν της ἐτουνηῆς τὴν εἶχαι δοσμένη,
 γιατί 'τον ἄξα, φρόνιμη, περίσσα τιμημένη.
- Καὶ μὲ τὴ Νέναν τσι συχνιά ἐμίλειε τοῦτα κείνα, 435
 πάντα γιὰ τὸν τραγουδιστὴ ἀθιβολὲς ἐκίνα,
 κι ὀληνυκτὶς νὰ τραγοῦδῃ τόσο πολλὰ ἤρεσέν τσι
 πὺν ὕπνο εἰς τὰ μάτια τζι δὲν ἦβανε ποτέ τζι,
 ἦπαιρνε τὰ τραγούδια ντον, συχνιά τὰ ξαναλέγει,
 κ' ἐρχίνισεν ἀπὸ μακριὰ ὁ πόθος νὰ δοξενύγη, 440
 καὶ δίχως νὰ τότε θωρῇ μὲ τὰ τραγούδια αὐτεῖνα
 ζ' ἀγάπην ἐμπερδεύετο, κ' εἰς πεθυμιὰν ἐκίνα,
 κ' ἐξύπνα καὶ τὴ Νέναν τσι, κ' ἐμίλειε μετὰ κείνη
 κουρφα κλεφτὰ τὴν πάτασσε τοῦ Ἐρωτ' ἡ-δδύνη.
- Ὅποιο τραγοῦδι τς ἤρεσε ἦπιανε κ' ἤγραφέν το, 445
 ἐθώρειε, ξαναθώρειεν το, ξεστήχου μάθαιέν το.
 Τὸ σῶθεμα τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ ἡ γλυκότη
 ἐσκλάβωνε συργουλιστὰ τσι κορασᾶς τὴ νιότη.
- Ταχιά ταχιά σηκώνουντο, πρὶ νὰ ξυπνήσου οἱ-ἄλλοι,
 κι ὁ λογισμός τσι βρῖσκοτο σὲ παιδωμὴ μεγάλη. 450
 Τοῦ ὕπνου τσι τς ἀνάπαψες τὴν ὀρδινιά, πὺν κράτει.
 πὺν ὕστερη νὰ σηκωθῇ ἦτον ἐκ τὸ κρεβάτι,
 ἦφηκε, δὲν τσι θέλει μπλιό, κ' εἰς ἄλλες ἔγνοιες μπαίνει
 καὶ φαίνεται τς ἡ-ἀργυπνιά τὴ θρέφει, τὴν παχαίνει.
- Ἡ Νένα δὲν ἐλόγιαζε, πὺς νᾶμπε ἔς πόθον ὀδύνη, 455
 καὶ τούτῃ τὴν καλὴ καρδιά νὰ παίρῃ τὴν ἀφίνει,
 ἔτσι κι αὐτὴ σὰν κοπελλιά ὠρέγετο ν' ἀκούη,
 δὲν ἔγνωθε κι ὁ Ἐρωτας συχνιά τσι κατακροῦει,
 κι ἂ δὲν τὴν εὔρη ξυπνητή, νὰ τοῦ τὸ πῆ νὰ πηαίνει,
 σὸ δεύτερο κατάκρουσμα ἀνοίγει του καὶ μπαίνει. 460
- Μ' ἀγκοῦσες, μ' ἀναστεναμοὺς ἐτέρνα νύκτα μέρα,
 καὶ δὲ θωρεῖ, πὺς ἦτονε ὄνους Ρῆγα θυγατέρα,
 νὰ μὴν ἀφήσῃ ὁ λογισμός ἐκεῖνος νὰ ριζώσῃ,
 νὰ τότε διώξῃ νὰ διαβῇ, νὰ μὴν τήνε προδώσῃ,
 ἀμ' ἦφηκε κ' ἐπλήθυνε ἡ λάβρα σὸ καμίνι, 465
 κι ἀπὸ μιὰ σπῖθα ἀτύμακρη φωτιά μεγάλη γίνῃ.

nu tacă cântărețul. Când împăratu ajunge la această pohtă pentru cântece, dară Aretusa, ticăloasa ¹⁾, cum socotești că va fi ascultatu aceli cântece! O ce rău, ticăloasa, că nu închide ochii toată noapte până la o vreme, ascultând cântecile și apoi tălmăcind cuvintele ce noimă au; și apoi gândești cine să fie acel ce cânta și arată cu atâta jali patimile lui. Ačasta gândești culcându-să; ačasta sculându-să; și începe a doa oră să auză cântărețul, nesocotind că ațâță lucruri mari dintru ačasta. Nu știe primejdie dragostei | că li iaste urzala dulci și 11^r băătura amară otravă. Ave lângă dânsa nelipsit pentru pază pe doica ei care îi didese țâță, fâmei foarte cu minte și cu socotială, ce o chema Frosini; de mulți ani ačastă jupăneasă în palatul împăratului cu cînste ei de la împăratul și de la împărătiasa. Și-i era Aretusii încredințată supt a ei purtari de grijă, avându-o și Aretusa întocmai ca o mamă. Și între alți vorbe ce ave cu dânsa, adesi aduce Aretusa vorbă pentru cântăreț și cântecele câti le cântasă Erotocrit, fiindcă le scrisesi. Aretusa le lua, le cânta, le cite. În scurtă vorbă, începe pohtă și dorința a prindi rădăcini; începe dragoste a răzbi la inima copilii și o rănești, după obiceiul ei. Incepe să asculte cântecile mai cu dragoste; și așa dulceața viersului și nostimada ²⁾ cuvintilor o răne ³⁾, sămțând inima Aretusii ace desăvârșită dragoste.

Ah! ah! ah! blestemată dragoste, cum nu-ți fusă milă de ačastă floriceică și o furași, fără de a sămți, în cursili tale au pohtitu să te scalzi, și în lațurile aceștia iată că ți s'au supus, mitiutica, cu totul. Oh de trei ori, ticăloasă Aretuso, de ai ști și de ai cunoaști ce foc ai începutu, mult ai fugi de dulceața acestui glas și de frumuseța acestor cântici. Aretusa era cari să culca înainte tuturor și să scula pă urma tuturor. Aretusa acum să culcă mai târziu și nu doarmi toată noapte; și să mănică înainte tuturor; lasă celi copilărești, intră la griji și la gânduri; și pari că ace neodihnă o îngrăși și o folosești.

Frosina doica, încă netrecându-i prin minte la ce poati să să înfundeze lucru, nu o opre de ascultare cântecilor,

¹⁾ Ticăloasa are aci sensul de *nenorocită*.

²⁾ Grec. *voosimáda* — *savoarea*.

³⁾ în ms. : *fără nesămțând*.

Ὁ Ρῆγας μὴ ἀπὸ τσὶ πολλὰς ἠθέλησε νὰ μάθῃ,
 ποὺ εἶν αὐτός, πὺν τραγουδεῖ τῆς ἐρωτιᾶς τὰ πάθη
 ἔτσι γλυκιὰ καὶ νόστιμα, πὺν ταίρ' ἄλλο δὲν ἔχει,
 κ' ἐβάρθηκε νὰ τόνε δῇ καὶ νὰ τόνε κατέχῃ, 470
 καὶ μὴν ἡμέρα κάλεσμά ἤκαμε στὸ Παλάτι,
 ξεφάντωσι ἀπὸ τὸ ταχὺ ὥς τὸ βραδὺν ἐκράτει,
 κ' ἐλόγιασε μὲ τσὶ πολλοὺς, πὺν ὅσανε καλεσμένοι,
 πὺν νᾶρθῃ κι ὁ τραγουδιστής, καὶ μὲ χαρὰ ἀνιμένει
 ἐκεῖνο, πὺν ἔτσι γλυκιὰ τὰ βάσανά ντου λέγει, 475
 ὁπὺν τὸν ἄθρωπο κινᾷ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ κλαίγῃ
 ἄμ' ἡσφαλέν του ὁ λογισμὸς γιὰ τότες, καὶ κομπῶθῃ,
 κι οὐδ' ἔνα, 'ς κεῖνα ποῦρχιον, ὄφελος δὲν ἐδόθη,
 γιὰτὶ ποτὲ ὁ Ρωτόκριτος δὲ θὲ νὰ τραγουδήσῃ
 στὸ φανερό, μὴν τόνε δῇ κιανεῖς νὰ τὸν γνωρίσῃ, 480
 καὶ δυσκολέψ' ἡ μοῖρά ντου μὲ τσὶ σκοποὺς ὁμάδι,
 καὶ χάσῃ τὴν παρηγοριά, πὺν παίρνει πᾶσα βράδν,
 κ' ἐπῆγε μὲ τὸν φίλον του, παράμερα καθίζει,
 δὲν εἶχε φῶς νὰ στρέφεται μὴδὲ ν' ἀνταντράνῃ.
 Τὰ μάτια ντου καμιά φορὰ στιανὸ ντου συντηροῦσα 485
 στὸν τόπον, ὁπὺν βρῖσκοντον κ' ἦτον ἡ-Ἀρετοῦσα,
 κι ὅσο τσὶ φεύγει τσὶ φωτιᾶς, τόσον καὶ πλιὰ σιμώνει,
 ὥρες ζεστός ἐπόμενε, κι ὥρες κρυγίος σὰ χιόνι.
 Ἦρχιον ἡ ξεφάντωσι, ἦρθαν οἱ καλεσμένοι,
 κ' ἡ-Ἀρετοῦσα μὲ χαρὰ στέκεται κι ἀνιμένει 490
 ν' ἀκούσῃ τὸν τραγουδιστὴ τσὶ νύκτας, νὰ γνωρίσῃ
 ποὺς εἶναι, πὺν τὴν τυραννᾷ, κι ὁπὺν τσὶ δίδει κρίσι.
 Ἀρχίσασι νὰ τραγουδοῦ, κι ὁ Ρῆγας τοὺς ἐγροῖκα,
 μέσα ντου λέει, σὰ θωρῶ, ὁπίσω τὸν ἐφῆκα
 τσὶ νύκτας τὸν τραγουδιστὴ, πὺν θέλα νὰ κατέχω· 495
 κεῖ πὺν θέλα νὰ ξεγνοιαστῶ, πλειότερην ἔγνοιαν ἔχω.
 Ἐθώρειν τοὺς κ' ἐγροῖκαν τοὺς ἐκεῖ, πὺν τραγουδοῦσα,
 μ' ἀπὸ τοῖ νύκτας τὸ σκοπὸ πολλὰ μακρὰ κρατοῦσα.
 Ἡ-Ἀρετοῦσα κάθοντο στὸ πλάι τοῦ κυροῦ τσὶ,
 κι ὅσον ἐγροῖκα τόσο πλιὰ ἦβανε μέσ' στὸ νοῦν τσὶ 500
 τσὶ νύκτας τὸν τραγουδιστὴ, γιὰτὶ κιανεῖς δὲ σώνει
 ὡσὰν ἐκείνον νὰ τὸ πῇ, οὐδὲ νὰ τοῦ σιμῶνῃ.
 Μεγάλῃ καλοθέλῃσι στὸ λογισμὸ κινᾶτο,
 κ' ἐκείνον τοῦ τραγουδιστὴ τσὶ νύκτας ἐθυμᾶτο.

socotind că, ca o copilă să înglindisască, ¹⁾ nu strică. Și au început gândurile a o săgita. Deci au început copila niști deosăbiti ohtaturi cu suspinuri dintru adâncul inimii. Au pierdut înțelepțeasca socotială, cumcă iasti fiica | împăra- ^{11^v} tului și trebuie să nu să lasă a să stăpâni de acestu feliu de gânduri. Au uitat cânticile, îi plac pă cântăreți; dorește să-l, știe și această dorință îi amestecă toți mințile. Împăratul încă au intratu la o perierghie ²⁾ cum de ar pute să afle și să cunoască pe acel ce cânta frumos și cu atâta artă ale dragostei lucruri, și numai decât deti poroncă de ziafet ³⁾ să facă la curte împărătiască de dimineață până în noapte și slobozenie să vie și bătrâni și tineri, și mari și mici, fără de oprială. Au adus totu feliu de zicături. Și pune | ^{12^v} împăratul totu feliu de sălințe ca cu acestu mijloc să afle pre cântăreți și să-și mulțămiască perierghie. Aretusa șide întru cafas ⁴⁾ făcut cu meșteșug de privia la toți și nu să vide de nimeni, dar la inima ei era îndoitu. Dar să cunoască pre cântăreți nu au putut împăratu nimic să isprăviască cu acestu mijloc, că Erotocrit își purta minte cu sâne și nu va nici să o de în știri cum că au cântat vreodată să-și piarză eglengioa ⁵⁾ noptăi, ce șide de o parte cu prietinel său Polidor și câte odată, pre supt cumpăt, își aruncară niștii ochi la locul unde șide Aretusa. Au început dar toți cântăreții pe rând | ^{12^v} să cânte cu toții. Și șadi împăratul cu mari luari aminte, ca să cunoască pre cântăreți, dar ticăloasa Aretusa, că-ș deschisasi urechile inimii și ale minții, ascultându, ca doar va pute afla pre cel ce toată noapte cântă, și o pedepsești; și zioa nici cum nu o slabești, dar vede că nici unul nu să asămăna nimic cu acel de noapte cântăreț. Au venit vreme de s'au răsipit toți, fieșcari pe acasă.

III. Au rămas împăratul cu oareșcari mahniri, cum de nu s'au pututu dovedi acel cântăreț al noptii și intră la alte gânduri și mai multi să nu fie.

¹⁾ Cuvânt turcesc: *să petreacă, să se distreze*.

²⁾ Grec. *περίεργεια* (*η*) = *curiositate*,

³⁾ cuvânt turcesc: *oaspeț*.

⁴⁾ *cafes* = *balcon închis, cu gratii*.

⁵⁾ *desfătarea*.

᾽Ηπαψεν ἡ ξεφάντωσι, ἐβράδειασεν ἡ-ώρα, 505
καὶ καθενεὶς στὸ σπῖτιν του ἐπῆγεν εἰς τὴ Χώρα.

III. Ὁ Ρῆγας βάνει λογισμό, πολλὰ βαθιὰ τὸν πιάνει,
εἰντά ᾽ναι κι ὁ τραγουδιστῆς τςὶ νύκτας δὲν ἐφάνη,
καὶ μ' ἄλλο τρόπο βάλθηκε, ποιός εἶναι νὰ κατέχῃ,
κι ὥστε νὰ μάθῃ καὶ νὰ δῇ, πλειότερην ἔγνοιαν ἔχει· 510
καὶ κράζει μιὰν ἀργατινὴ δέκα ἀπὸ τὴν Αὐλήν του,
ὅπου πλερώνουνταν καλὰ νὰ βλέπουν τὸ κορμὶν του,
λέει τως, « Πιάστε τ' ἄρματα χωστὰ καὶ μὴ μιλήτε,
κι ἀμέτε σὲ παράχωστο τόπο καὶ φυλακτῆτε,
κι ὡς ἐρθῇ αὐτός, πὺν τραγουδεῖ καὶ παίζει τὸ λαγοῦτο, 515
γλήγορα νὰ τὸν φέρετε εἰς τὸ Παλάτι τοῦτο ».
Κινοῦν καὶ πάσι τὸ ζιμιὸ κ' οἱ δέκα ἀρματωμένοι,
καθένας τὸν τραγουδιστὴ ἤστεκε κι ἀνιμένει.
Εἰς ὦραν ὀλιγούτοις, ὅπου ᾽σανε χωσμένοι,
θωροῦν τον μ' ἕνα σύντροφον ἀξάφνου καὶ προβαίνει, 520
κι ἀρχίζει πάλι τὸ σκοποὶ τὸ γλυκοζαχαρένιο,
κ' ἐκτύπα τὸ λαγοῦτόν του, σὰν τὸ χε μαθημένο.
Ἡ γλῶσσά ντον παρὰ ποτε ἐγίνηκεν ἀηδόνι,
καὶ τὸ μεσάνυκτο περνᾷ, τὸ φῶς τς αὐγῆς σιμώνει·
τότες ἀπὸ τὸ χάλασμα βγαίνουν οἱ-ἀντρειωμένοι, 525
κι ὡς τς εἶδεν ὁ Ρωτόκριος σκολάζει καὶ σωπαίνει,
καὶ τὸ λαγοῦτο σκόρπισεν εἰς ἑκατὸ κομμάτια,
νὰ μὴν τότε γνωρίσουσι κεῖνα τὰ ξένα μάτια,
καὶ λέει καὶ τοῦ φίλου ντον,

ΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

᾽Απόψε κάνει χρεῖα
νὰ δείξωμε τὴ δύναμη κι ὅλη μας τὴν ἀντρεία. 530
Ἡ-δρεξί σου ἃ σὲ βασιτᾷ νὰ μὴ μᾶς γνωρίσῃ,
ἀπόψε κάμε τὸ πρεπὸ καὶ σὺ μὲ τὸ σπαθί σου,
κ' ἐγὼ καλλιὰ ᾽χω θάνατο, παρὰ νὰ γνωριστοῦμε,
καὶ πρὶ μᾶς πάσι στοῦ Ρηγὸς θέλω νὰ σκοτωθοῦμε.
Ἐτοῦτοι, ποῦ στὸ χάλασμα ἐστέκα κι' ἀνιμένα, 535
ὁ Βασιλὸς τοὺς ἤπεψε νὰ πιάσουν ἐμένα,

Chemă pe unul din ofițeri și-i poroncești să margă cu zăci ostași cu arme, să păzască în noapte la un loc de taină. Și cum va veni acel cântăreț să încapă a cânta, îndată să sară asupra lui cu toții, și viu să-l prinză, să-l aducă înaintea împăratului. Au mersu ofițeriul după poroncă și acolo unde șide ei, străjuind, vede că vin doi întovărășiți: Erotocrit și cu Polidor. Și îndată începură a cânta cu acel minunat glas, cu atâta dulceață, încât și ofițerii și ostașii rămăseră amorțiți. Și așa ascultând, nu să îndura să sară asupra lui, până nu va isprăvi cântare. După ce au așteptat multe glasure, trecând miezul nopții, cătră zioă, au tăcut Erotocrit și numai decât ofițeriul și cu ostașii să răpezi asupra lor, care văzând Erotocrit, aruncă în pământ violiță ¹⁾ | de să sfărâmă ^{13^u} și zăce lui Polidor: frati, acesta esti časul care mai mult ca totudiauna ne trebuiești vetejiia, și numai cu sabie rămâne să ne ferim de a nu ne cunoaște. Șezi lângă mine de-mi ajută, să ne oștim bărbătești, ca să nu ne dăm voei în cunoștință, și de vom muri, să murim omorând, iar nu cu rușine. Acum cunoască fieștecare câtă puteri ari dragoste și câte minuni faci: înzăstrează pre toți cu tot feliul de daruri, faci pe proști isteți, pe scumpu ġumergi ²⁾ pe fricoși îndrăsneți, pre urăți frumoși, pre leneși îi îmbărbătiază și, în scurtu, nimică nu-i lipsești a înzăstra pre cei supuși armelor ei.

DRAGOSTE FACI PE EROTOCRIT DE SĂ OȘTEȘTI CU ZECI
ÎNARMAȚI ȘI CREDI CĂ-I VA BIRUI

Viind acei zăce, întâi cu înțelepciuni de să apropie, și le zăce cum că puternicul împărat îi pohtești ca să-i vază și să-i cunoască; că ari mare dragoste asupra acestor cântici mângâitoare la care și Erotocrit răspunzându-le cu evghenie ³⁾ le-au zis: fraților, nu sloboadi vreme nopții a mergi noi la împăratul, pentrucă supușii să ferescu și de vorbă a nu strica odihna stăpânilor, și noi cum să mergim cu cântice și cu strigări. | ^{13^v} Și așa zicându-le, își luară sara bună și plecară.

¹⁾ grec. τὸ βιολί = vioară.

²⁾ cuvânt turcesc: darnic.

³⁾ grec. ἡ εὐγένεια = noblețe.

κ' ἐγὼ δὲ θέλω νὰ πιαστῶ, καλλιὰ ἔχω νὰ ποθάνω,
 καὶ νὰ μὲ πάσινε νεκρὸ εἰς τὸ Παλάτ' ἀπάνω.
 Τὸ κάλεσμα, πὺν γίνηκε τὴν περασμένη σκόλη,
 κάτεχε ἔγώ ἔμουν ἀφορμή, καὶ μαζωκτῆκαν ὄλοι. 540
 Στέκε κοντά μου, βοῦθηθα μου, κι ἄς πολεμοῦμ' ὁμάδι.
 κι ὀλπίζω ἀπόψε ἀγδίκιωτοι δὲν πάμεν εἰς τὸν ἄδη.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Γροικῆσετε τοῦ Ἑρωτα θαμάσματα τὰ κάνει,
 κ' εἰσὲ θανάτους ἑκατό, ὅς' ἀγαποῦν, τσι βάνει,
 πληθαίνει τως τὴν ὄρεξι, καὶ δύναμι τῶς δίδει, 545
 μαθαίνει τσι νὰ πολεμοῦ τὴ νύκτα στὸ σκοτείδι,
 κάνει τὸν ἀκριβὸ φτηνὸ, πρόθυμο τὸν ὀκνιάρη,
 κάνει καὶ τὸν ἀκάτεχο νὰ ξέρη πᾶσα χάρι.
 Ἡ-ἀγάπη τὸ Ρωτόκριτο κάνει νὰ πολεμήσῃ
 μὲ δέκα, κ' εἰς τὸν Ἑρωτα ὀλπίζει νὰ νικήσῃ. 550
 Σιμώνουν ὄλοι σπλαχνικὰ καὶ χαιρετοῦν τσι δυὸ ντως
 λέγοντας, πῶς ὀρέγονται περίσσα τὸ σκοπὸν τως,
 κι ἄς συνοδέψουν ὄλοι ντως, κ' ἔτσι συντροφιασμένοι
 νὰ πάσινε στοῦ Βασιλιοῦ, ὁποῦ τοὺς ἀνιμένει,
 νὰ τραγουδήσουν τοῦ Ρηγός, τσι χάρες τως νὰ δείξουν, 555
 μὴν περπατοῦσι μοναχοί, μὰ κι ὄλοι ντως νὰ σμίξουν.
 Ἐτότες ὁ Ρωτόκριτος ἀρχοντικὰ μιλεῖ τως
 καὶ φρόνιμα, ὥς ἐγνώρισε κ' εἶδε τὴν ὄρεξιν τως,
 λέει τως,

ΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

Φίλοι κι ἀδελφοί, ἡ-ῶρα δὲν τὸ δίδει,
 νὰ πάμε τώρα στοῦ Ρηγός ἔς τσι νύκτας τὸ σκοτείδι, 560
 τς Ἀφέντες, ὅπ' ὀρίζουσιν, οἱ δοῦλοι προσκυνοῦσι,
 κι ὄχι μὲ κτύπους καὶ φωνές νὰ πὰ νὰ τσι ξυπνοῦσι.
 Ἐγὼ δὲ θεὸ νὰ καρτερῶ κ' ἡ-ῶρα μὲ σπουδάζει,
 κ' ἐκεῖνο, ποῦ μοῦ λέτε σεῖς, δὲν πρέπει μὴδὲ μοιάζει.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Σὰν τοὺς ἀποχαιρέτισε κ' ἐμίσησενγε, θωροῦσι, 565
 πῶς δὲ γροικᾷ μὲ τὸ καλὸ, κ' εἰς τὸ κακὸ θὰ μποῦσι.

Iar ofițeriul, văzând că cu bine nu vor să să supui, numai decâtu au scos armi și au năvălit asupra-le. Ei încă nu s'au lăsat lor, ce au scos săbiile și s'au amestecat unii cu alții, tăind și oștindu-să ca un ceas. Și când s'au dispărțitu, au căzutu doi ostași jos morți; s'au rănit și ofițeriu foarti rău și ceialalți, ca vai dă ei, zmerduiți au fugitu.

Iar Erotocrit și cu Polidor nici decum nu s'au vătămatu, fiindcă ei, ca unii ce ave acest felu de grijă, merge totu gata de războiu. După ce au fugit ostașii | și ei încă s'au apropiat ^{14^r} de casă, întrebă Erotocrit pe Polidor de s'au rănit undevași.

POLIDOR:

Ba, zice, frate, nu m'am rănit necăire, dar am ostenit rău. Ce să sâlim mai de grabă să ajungem acasă, căci aastă minuni, ce făcură ceriurile cu noi, trebui să mulțămim. Nu esti puțin lucru să biruim noi, doi oameni, pă zeci și să scăpăm noi nevătămați. Blemați ¹⁾ să ni astâmpărăm, și mâini să ascultăm ce va să zică norodul.

Și făcându-să lucrul acesta, miarsără de spusără împăratului vestire că, din zeci ostași ce au mersu pentru cântăreți, doi s'au omorîtu și ceialalți s'au întorsu răniți. Împăratul, cum auzi, și vre să afli lucru cum au fostu, | chemă doi de grabă ^{14^r} dintre ostași și pă ofițări care, venind înainte împăratului, îi vedea foarte răniți.

OFIȚERUL:

zice: Împărate, întru mulți ani să trăești. La acestu cântăreț de vei vre să ni mai trimiți, mai bine trimite să ni să tai capitile, că acestu cântăreț iaste om foarte mare, foarte vetiaz, zaharū îi esti glasul, dar minte îi este sabie; ca un șoimu să răpezie, când love cu sabie, și într'o parte lovie și în doaa părți răne. ²⁾ N'am mai văzutu, nici vom mai vede așa iuți și la trup și la mâini. | Doi era ei, și noi zeci; și ne-au ^{15^r} prăpădit, că de am mai fi stătutu, nu rămânem nici pentru

¹⁾ Formă veche de imperativ, păstrată din lat. *ambulare*, cu sensul de: *aidem*.

²⁾ în ms. *rămâne*; în textul grec. popular: *ἐπλήγωμε* = *rănea*.

Ἐφήκασι τις ἀθιβολές, στ' ἄρματα βάνου χέρα,
 σπιθίζου, λάμπουν τὰ σπαθιά, κ' ἡ νύκτα γίνη μέρα.
 Ὡς τοῦτα τ' ἀνακατώματα δυὸ πέσα καὶ ἴποθ' ἀνά,
 κ' οἱ δέκα ὀκτὼ γενήκασι, κ' ἀρχίσασι καὶ χάνα· 570
 καὶ πάλι τοῦτοι κ' οἱ-ὀκτὼ ἦσαν λαβωμένοι,
 καὶ ἄγγικτος ὁ τραγουδιστὴς καὶ ὁ φίλος του πομένει.
 Ἐχάσασιν οἱ πλείότεροι, π' ὠπλίζα νὰ νικήσου,
 κ' οἱ δυὸ τοὺς ἐντροπιάσασι δίχως νὰ τοὺς γνωρίσου,
 575
 γιὰ εἶχαν εἰς τὸ πρόσωπο γενεάδες καμωμένες,
 καὶ καθ' ἄργα τσι βάνασι μακρὲς ξεχουρδισμένες,
 καὶ δὲν ἐμπόρειεν ἄθροπος ποτὲ νὰ τσι γνωρίσῃ·
 πολλὰς βολὰς ἡ μαστοριά ἐνίκησε τὴ φύσι.
 Ἦσαν νέοι δροσεροὶ στὸ φόρον ὅλημέρα,
 καὶ καθ' ἄργα στολίζοντα ψωματινὰ τὰ γέρα. 580
 Ἐτοῦτα τὰ κομπώματα ἐκάνασιν τὰ γένεια,
 πὺν βάναν εἰς τὸ πρόσωπο κ' οἱ δυὸ τὰ ψωματένια.
 Τὴ δύναμιν τὼς οἱ-ὀκτὼ γροικουσι πὼς ἐχάθη,
 μισσεύγου, φεύγου ἀπὸ κεῖ, μὴν τς' εὗρου καὶ ἄλλα πάθη.
 Ἐτότε οἱ Ῥωτόκριτος τοῦ φίλου συντυχαίνει, 585
 ἀνὲ γροικῶ λαβωματιά, πὼς βρίσκεται, πὼς πηαίνει,
 λέει του,

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ

Δὲ μοῦ ἴγγίξασιν εἰσὲ κιανέναν τόπο,
 μὰ ἴχω μεγάλη κούρασι, γροικῶ μεγάλον κόπο,
 καὶ ἄς πορπατοῦμε γλήγορα, καὶ ἄς πάμεν εἰς τὴν κλίνην,
 καὶ τὸ καλὸ μας ριζικὸν ἦκαμεν ὅ τι ἴγνη, 590
 μὰ ἴγὼ δὲν τῶλπιζα ποτὲ ἐτοῦτο, πὺν ὅδε τῶρα,
 σὺν ξημερώσῃ θὲς γροικῶς, εἶντα μιλῶ σὴ Χώρα.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Καὶ μὲ τὰ ζάλα σιγανὰ στὸ σπίνιν τὼς γιὰ γέρνον,
 καὶ τὸ ταχὺ ἄλλοι τοῦ Ῥηγὸς κατὰ μαντὰ φέρνον,
 λέει του. « Οἱ δέκα, πὺν ἴπερες, ἐκαταλαβωθῆκα, 595
 καὶ σκοτωμένους δυὸ ἀπ' αὐτοὺς πολλὰ ἄσκημα εὗρηκα ».
 Ὁ Ῥηγὸς θέλει τὸ ζιμιὸ νὰ μάθῃ κάθε πρᾶμα,
 καὶ πὼς ἐπῆεν ἡ μαλιὰ τὴ νύκτα, κ' εἶντα κάμα.

a aduci vesti la împărăție ta. Cine au fostu nu i-am pututu cunoaște, una că era întunerecu, și al doile că avea chipuri străine la obraz.

POETICUL: ¹⁾

IV. Aretusa toate aceste le auzie și să făce în inima ei ca niște copaci cu temeinici rădăcini, de să înfășura, și fiica unde până acum socote cântăreț că poate a fi un sămnu de bine, acum aude și darul vetejiei cu atâte laude ce-i fac ostașii, și să rănește de toată isprava la dragoste cântărețului. Nu să poati așiza; o săgeta gândurile rănindu-o la inimă. Să miera ce să facă, ticăloasa; apucă niști izvoadi cu cântice; cum le apuca, așa le lăsa. Nu-și găse locu, ca să-și poată afla ușurința durerii. Apuca să citiască pă cărți, gândind cu minte oari ce esti; deșchide o carti, deșchide alta, — nu-i plăce nici una. Le lăsa [pe toate]; la cântăreț gânde și să tope.

---

¹⁾ *Poetul.*

Δυνὸ ᾗπηγα κ' εἵπασιν τοῦ το ἀπὸ τσι πονεμένους,
 κ' ἐθώρειεν τους ὁ Βασιλιὸς ἄσκημα λαβωμένους· 600
 ἐκράτειεν το γιὰ θάμασμα δυνὸ νὰ μπορέσουν τόσα,
 καὶ ἄλλους ἐσημαδέψαι, κι ἄλλους ἐθανατῶσα,
 λέειν του,

ΣΟΛΗΝΤΑΔΟΙ

Ἄφέντη, κάτεχε ὁ τ' εἶδαμεν ἀπόψε,
 ἃ μᾶς πέψης μπλιὸ ἐκεῖ, τὴν κεφαλὴ μας κόψε,
 κι αὐτόνος ὁ τραγουδιστής, κι αὐτὸς ὁ λαγουτάρις 605
 εἶναι μεγάλης δύναμις, εἶναι μεγάλης χάρις,
 κι ὁ τι γλυκότη κι ὁμορφιὰ εἰς τὸ τραγούδι δείχνει,
 τόσο φαρμάκι καὶ φωτιὰ μὲ τὸ σπαθὶν του ρίχνει.
 Ζάχαρ' εἶν' τὸ τραγούδι του, καὶ τὸ σπαθὶν του Χάρος,
 τς ἀλήθειες φανερώνομε, καὶ μὴν τὸ πάρος βάρος. 610
 Ὡσὼν αὐτὸς ἐπέτετο, καὶ τὸ σπαθὶν του ἐκράτει,
 βροντῇ ἵτονε τὸ χέριν του, κι ὥς ἀστραπὴ τὸ μάτι,
 ἐβάρισε στὴ μιὰ μερὰ, κ' ἐπλήγωνε στὴν ἄλλη,
 κι ἀπὸ μακρῶς τοῦ φαίνοντα τῆς ἀντρείας τὰ κάλλη.
 Δέκα ἵμασεν κ' ἐκεῖνοι δυνὸ, π' ἀνάθεμα τὴν ὥρα, 615
 ὅλοι ἱγεβεντιστήκαμε ἔς τσι γειτονιὲς στὴ Χώρα.
 Ποιοὶ ἔν τοῦτοι δὲν κατέχομε, δὲν ξεύρομε μὴδ' ἕνα,
 κανίσκια μᾶς ἐδώκασιν πρὶνὰ φαρμακεμένα·
 πολὺ σκοτεῖδιν ἦτονε, καὶ μόνο τῷ σπαθιῶν τως
 τὴ λαμπυράδα βλέπαμε, κι ὅχι τὸ πρόσωπόν τως. 620

IV.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Ἡ-Ἀρετοῦσα τὰ ἵκουγε ταῦτ' ὅλα πὸν μιλοῦσα,
 καὶ σὰ δοντρά φυτεύγοντα μέσ' στὴν καρδιά, κι ἀθοῦσα,
 κ' ἐπεριμπλέκαν οἱ βλαστοί, τὰ σωθικά τζι πιάνα,
 κ' εἰς ἔγνοια μεγαλύτερη καὶ παῖδα τὴν ἐβάνα, 625
 νὰ μάθῃ τὸν τραγουδιστή, ποιὸς εἶναι νὰ κατέχῃ,
 ὅπ' ἔτοιες χάρες κι ἀρετὲς κ' ἔτοια γλυκότην ἔχει.
 Ἐπλήθαιεν ἡ παῖδα τζι κ' ἡ πείραξί τζι ἡ τόση,
 κ' ἥπασκεν ὅσον τὸ μπορεῖ τὴν παῖδα ν' ἀλαφρώσῃ,

νὰ συνηφέρῃ ὁ λογισμός, ὅπου τήνε πειράζει,
 νὰ δροσερέψῃ τὴν καρδιά, ποὺ σὰν καμίνι βράζει. 630
 Κι ὥρες ψιλόττες ξομπλιῶν ἐγάζωνεν ἡ κόρη,
 κι ὥρες βιβλία τῶ φρόνιμω ἐδιάβαξε κι' ἐθώρει,
 κ' ἤπασκεν ὅσον τὸ μπορεῖ νὰ τσι βουηθήσ' ἡ γνῶσι,
 νὰ πάψῃ ὁ πόνος τσι καρδιᾶς κι ὁ νοῦς τσι νὰ μερώσῃ·
 μὰ οὐδὲ τὰ ξόμπλια τ' ἀκριβά, μηδὲ ψιλόττες γράμματα 635
 ἀλάφρωνιν εἰς τὸ κακόν, ὅπου 'χε, δὲν τσι κάμα.

ANEXA II

ABONAȚII LA „NOUL EROTOCRIT“ AL LUI DIONISIE FOTINO.

Lista abonaților la «Noul Erotocrit» constituie un interesant document cultural. Ea ne arată pe de o parte ecoul pe care l-a avut în societatea românească prelucrarea lui Dionisie Fotino, iar pe de altă parte cât de răspândită era la noi limba greacă pe la începutul veacului trecut. În original numele sunt scrise în caractere grecești. Le transcriem în caractere latine.

CATALOGUL SUBSCRIITORILOR IUBITORI DE FRUMOS ȘI DE MUZE)

DIN BUCUREȘTI:

	<i>Nr. exem.</i>		<i>Nr. exem.</i>
<i>Prea strălucitele Beizadele:</i>		Barbu Văcărescu	3
Grigore Sutzu	1	Iosif V. Vistier.	1
Grigore Ghica	1	<i>Boierii mari Vornici:</i>	
Constantin Caragea bă-		Gheorghe Golescu	1
trânul (ὁ γέγων).	2	Gheorghe Slătineanu	1
<i>Boierii mari Bani:</i>		Grigore Filipescu	2
Grigore Brâncoveanu	5	Grigore Bălianu	1
Grigore Ghica	1	Dimitrie Racoviță	1
Constantin Filippescu	5	Constantin Balacianu	2
Constantin Crețulescu	1	Constantin Dudescu	1
Radu Golescu.	2	Mihail Manu	1
		Alexandru Nenciulescu	1
<i>Boierii mari Vistieri:</i>		Dimitrie Hrisosculeu.	1
Grigore Romanitis	2	<i>Boierii Hatmani:</i>	
Ioan Moshu	3	Grigore Rali	1

1) Κατάλογος τῶν φιλοκάλων καὶ φιλομούσων Συνδρομητῶν.

	<i>Nr. exem.</i>		<i>Nr. exem.</i>
Constantin Golescu	1	Constantin Cămpineanu	1
Constantin Caridis		Mihail Cornescu	1
Chipriotul.	1	Manuil Florescu	1
		Martirakis Sevastian	1
<i>Boierii mari Logofeți:</i>		Barbu Știrbei	4
Alexandru Filipescu	5	Nicolae Văcărescu	1
Gheorghe Filippescu	2	Ștefan Lăcustianu	1
Mihail Racoviță	1	Șerban Grădișteanu.	1
Nicolae Golescu	1		
Scarlat Grădișteanu	1	<i>Prea nobilele boieroaice:</i>	
Ștefan Beliu.	2	Elena Dudeasca	1
		Catinca Fărcășanca	1
<i>Boierii Agi:</i>			
Constantin Razi	1	<i>Prea distinși Doctori:</i>	
Nicolae Filippescu	1	Rali arhiatros	1
Nicolae Sutzu.	1	Silvestros	1
		Constantin Caracaș	1
<i>Prea nobilii:</i>		Mihail Hristaris.	1
Alexandru Crețulescu	1		
Alexandru Ghica Scarlat	1	<i>Boierii Cluceri:</i>	
Alexandru Ghica Dimitrie	1	Alexandru Niculescu	3
Alexandru Bengescu	1	Alexandru Vilara, sameș	
Gheorghe Văcărescu	1	vistier	1
Dimitrie Druganescu	1	Gheorghe Deșliu (Δεσλῆς)	2
Ioan Văcărescu	1	Dimitrie Polizu	1
Ioan Ralet	1	Ioan Fălcoianu	1
Ioan Filipescu	1	Nicolae Glogoveni	1
Ioan Bengescu	1		
Ioan Rahtivani	1	<i>Boierii Paharnici:</i>	
Ioan Slătinianu	1	Anton Papazoglu	1
Constantin Cornescu	1	Dimitrie Niculescu	1
Constantin Cantacuzino	1	Manuil Coridaleu	1
Constantin Ralet	1	Nicolae Balacianu	1
Constantin Crețulescu	1		

	<u>Nr.</u> <u>exem.</u>		<u>Nr.</u> <u>exem.</u>
<i>Boierii Căminari:</i>		<i>Boierii Medelniceri:</i>	
Alexandru Caragea	I	Alecu Hina	I
Alexandru Vilara	I	Dirțianu	I
Ioan Cocorescu	I	Ioaniță	I
Chiriac Hristopulos	I	Nicolae Buescu	I
Constantin Manu Bondis	I	Stanciul	I
Filip	2		
<i>Boierii Stolnici:</i>		<i>Boierii Slugeri:</i>	
Voicu	I	Alecu Mincu	I
Grigore Mavrudoglu	2	Athanasie Carambulias	I
Dimitrie Ștefănică	I	Alecu Petrescu	I
Ioan Mavrudoglu	I	Gheorghe Porumbaru	I
Ioan Lahovari	I	Gheorghe Știrbei	I
Constantin Buris	I	Nicolae Crimbu	I
Manolache Rali	I	Hristodulos	I
Polizachi Dimitriu	I		
Răducanu Voinescu	I	<i>Boierii Pitari:</i>	
Spiridon Barțu Chipriotel	I	Velcea	I
Țani Orășianu	I	Ioan Apionis	I
Ștefan Theodoru	3	Ioaniță Bașcovanu	I
		Constantin Bombescu	I
<i>Boierii Serdari:</i>		<i>Boierii Logofeți:</i>	
Gheorghe Apionis	I	Athanasie August	I
Dimitrie Greceanu	I	Theodor Filip	I
Ilie Recutos	I	Lambru Resu	I
Ioan Voinescu	I	Nicolae Bașcovanu	I
Constantin Saitzis	I	Logofătul Mitropoliei	I
Constantin Paraschivescu	I		
Marin Butculescu	I	<i>Boierii Vătafi:</i>	
Marcu	I	Gheorghie Baltianu	I
Mihail Darvaris	I	Nicolae Pardalos	I
Nicolae Trăsnea	I	Tzanakis	I
Nicolae Lipănescu	I		
Pandele Cotruți	I		

	<i>Nr. excm.</i>		<i>Nr. excm.</i>
<i>Prea cinstiții:</i>		Triandafil ¹⁾ Porfiriu din Pitești	I
Gheorghe Pappa	I	<i>Domnii:</i>	
Gheorghe Riga Pelopone- sianu	2	Gheorghe Tzakeroglu	I
Dimitrie Triha	I	Gheorghe Stupi	I
Dimitrie Duca	I	Dimitrie Pappazoglu	I
Diamandis Dedu	I	Evghenie Predescu	I
Eustathie Pencu	I	Manuil Vlahidis	I
Eustratie Ioanu	I	Nicolae al lui Papa Fotie	
Theodor Vrana	I	al sfintei « Episcopii »	
Ioan Scufa	I	« Preotul » Buzăului ²⁾	I
Ioan N. Mimi	I	<i>Prea învățații:</i>	
Ioan Dimitrios	I	Vasile Nicolau	I
Ioan Nicolopulos	I	Gheorghe Mundaniotis	I
Ioan Caripoglu	I	Gheorghe Filipupolitis	I
Constantin Nazlimi	I	Dimitrie Fotilas	I
Mihail Bălăceanu	I	Constantin Nicolaidis	
Nicolae Triandafilu	I	Vizantios	I
Pascal Savvopul	I	Panaiot Kuritzopulos	I
Pandele Vasiliu	I	Prea instruitul în muzică,	
Panaiot Spahi	I	Marçakis, Protopsaltul	
Ștefan Gutzula	I	Curții	I
Ștefan Meitani	I		

DIN IAȘII MOLDAVIEI:

	<i>Nr. excm.</i>		<i>Nr. excm.</i>
<i>Boierii Mari Logofeți:</i>		<i>Boierii Vistieri:</i>	
Dimitrie Sturdza	I	Gheorghe Roset Rășcovanu	I
Constantin Balș.	I	Constantin Pășcanu.	I

¹⁾ Poate fi și Trandafir.²⁾ Νικόλαος Παππᾶ Φωτίου τοῦ ἀγίου Μπουζαίου.

	<u>Nr.</u> <u>exem.</u>		<u>Nr.</u> <u>exem.</u>
<i>Boierii Vornici:</i>		Mihalachi logofătul	
Gheorghe Balș	I	Vistieriei Moldovei.	I
Șerban Negel.	I		
		<i>Boierii paharnici:</i>	
<i>Boierii Agi:</i>		Grigorașcu dela Vistierie	I
Alexandru Beldiman	I	Dinul Negrutzi.	I
Dimitrie Peloponesianu	I		
Costachi Balș.	I	<i>Boierii:</i>	
		Serdar Costache Katzikis	I
<i>Boierii Spătari:</i>		Stolnicul Sandulachi	
Gheorghe Draghici	I	Katzikis	I
Gheorghe Balș	I	Grămăticul Gheorghe	
Gheorghe Bucșănescu	I	Lascaris Peloponesianul	I
Dimitrie Beldiman	I	Postelnicul Dimitrie	
Teodorașcu Balș	I	Plaghino.	I
Teodorașcu Sturza	I		
Nicolae Rășcovanu	I	<i>Prea cinștiții:</i>	
Petrachi Cazimir.	I	Constantin Radovici	I
		Panait Dioghenidis	I
<i>Boierii Căminari:</i>		Stavru Radovici.	I
Gheorghii Hermeziu	I		

DIN CONSTANTINOPOL:

	<u>Nr.</u> <u>exem.</u>		<u>Nr.</u> <u>exem.</u>
Prea ilustrul Mare Drago-		cei patru fii ai săi	
man al Puternicei Împă-		Alexandru, Constantin,	
rății Otomane Mihail Șu-		Gheorghe și Dimitrie	5
tzu	I	Prea nobilul domn Căminar,	
Prea nobilul domn Mare		Ioan Manu	I
Postelnic Iacov Rizu cu			

DIN VIENA:

	<u>Nr.</u> <u>exempl.</u>		<u>Nr.</u> <u>exempl.</u>
Prea nobilul domn Simon		Prea cinstiții domni Rali	1
Gheorghe Sina, Cavaler ¹⁾			
de Hodoș și Kisdia	1	<i>Filelenii englezi:</i>	
Baronul domnul Constan-		Prea distinsul Conte dom-	
tin Beliu	1	nul North Gilfordos ²⁾	1
Prea cinstitul domn Serghie		Siefeldos	1
D. Galatis	1	Glembervis	1

¹⁾ În textul grecesc *ἀρχων*; avea însă titlul nobiliar de cavaler. Cf. Victor Papacostea, *Câteva note despre familia Sina* (1788—1876) în *Revista macedo-română* vol. 2 nr. 1 (1930) p. 78—83. Cf. și o scrisoare a lui Cuza către el *ibidem* p. 109.

²⁾ *Νόρθ Γιλφόρδος*.

CUPRINSUL

	Pag.
Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut .	1
Discuții asupra izvoarelor	4
Paris et Vienne și Erotocritul	8
Intermediar italian	16
Procedeele de remaniere	18
Concluzii	24

A N E X E:

ANEXA I: TEXTE:

Originalul francez: Paris et Vienne	28
Versiunea italiană: Angelo Albani Orvietano detto il Pastor Poeta, « Inamoro- ramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna »	29
Prelucrarea grecească, Erotocrit	38
Versiunea românească ms. 3514 din Biblioteca Academiei Române	39

ANEXA II:

Abonații la Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino	52
---	----

PLANȘE :

Ms. 3514 al *Bibliotecei Academiei Române*, copiat în 1787 de logofătul Ioniță din București, are 132 de ilustrații colorate făcute de Petrache Logofătul. Reproducem aci:

- I. Erotocrit.
  - II. Împăratul, invitând la ospăț muzicanți iscusiți, își dă « tot felul de silințe » ca să distingă pe cântăreții misterioși.
  - III. Erotocrit și Polidor în luptă cu garda palatului.
  - IV. Aretusa destăinuind doicei sale, Frosina, dorința de a cunoaște pe cântărețul misterios.
  - V. Aretusa cu mama și cu doica sa se duc să viziteze pe tatăl lui Erotocrit, întremat după boală.
  - VI. Erotocrit, după întoarcerea din pribegie, își alină prin cântece focul dragostei.
  - VII. Haridimos, Domnul Cretei, luptând în « tournoi ».
  - VIII. Fiul împăratului din Bizanț intrând în arena luptelor.
  - IX. Erotocrit, învingător în luptă, primește coroana de aur din mâinele Aretusei.
  - X. Erotocrit după biruință, cu coroana pe cap, este petrecut cu alaiu împărătesc.
  - XI. Lupta Grecilor cu Vlahii.
  - XII. Împăratul Iracie, bincucuvântând pe tineri, le cedează tronul.
-

B. A. R. ms. 3514, f. 3 v. Erotocrit.

B. A. R. ms. 3514 f. 12. Impăratul, invitând la ospăț muzicanți iscusiți,
își da «tot felul de silințe» ca să distingă pe cântăreții misterioși,
cari cântaseră «aubadele» Aretusei.

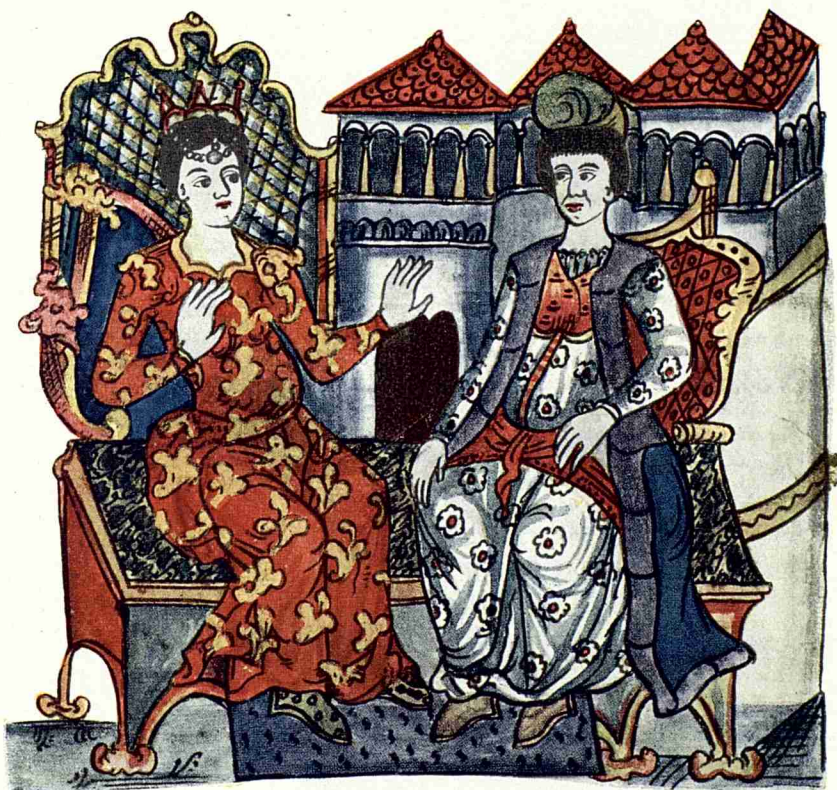

B. A. R. ms. 3514, f. 13 v. Erotocrit și Polidor în luptă cu garda palatului.

B. A. R. ms. 3514, f. 15. v. Aretusa destăinuind doicei sale, Frosina, dorința
de a cunoaște pe cântărețul misterios.

IV. B. A. R. ms. 3514, f. 31. Aretusa cu mama și cu doica sa se duc să viziteze
pe tatăl lui Erotocrit, întremat după boală.

B. A. R. ms. 3514, f. 42. Erotocrit, după întoarcerea din pribegie, își alină
prin cântece focul dragostei.

B. A. R. ms. 3514, f. 81 v. Haridimos, Domnul Cretei, luptând în « tournoi ».

B. A. R. ms. 3514 f. 58 v   59 r. Fiul împăratului din Bizanț intrând în arena luptelor.

A. R. — *Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. VII.*

B. A. R. ms. 3514 f. 88 Erotocrit, învingător în luptă, primește coroana de aur din mâinile Aretusei.

B. A. R. ms. 3514 f. 89v.—90. Erotocrit, după biruință, este petrecut cu alaiu împărătesc.

B. A. R. ms. 3514 f. 158 v — 159. Lupta Grecilor cu Vlahii.

B. A. R. ms. 3514 f. 214 v. Impăratul Iracie, binecuvântând pe tineri, le cedează tronul.

ROMÂNIA ȘI ELADA

DE

G. MURNU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința din 15 Noembrie 1934

*L'hellénisme reste la plus belle,
a plus nuancée, la plus vivante des
cultures humaines, celle qui donne
à l'esprit l'équilibre et l'harmonie
d'un temple.*

E. HERRIOT

Orientul european trăiește zile excepționale de vădită primenire și întremare spirituală și morală. În aceste momente de continuă sguđuire, îndeobște stăpânite de sentimentul unei deprimătoare neliniști și îngrijorări, când ordinea stabilită e subminată de nesocotite și iscusite uneltiri și oculte mobilizări de forțe protivnice, suntem bucuroși că putem aplauda o faptă de o reală și deosebită semnificație și amploare politică: încheierea pactului balcanic, întâia serioasă și trainică apropiere și înmănunchere amicală contractuală a trei dintre statele balcanice, la care este alăturată și țara noastră; ceea ce, după impresia generală, însemnează înfiriparea unui front de mare putere, ridicarea unui zăgaz de hotăritoare reacție împotriva strategiei subterane de răsturnare a măreței opere constructive datorite jertfelor supraumane ale celui mai crâncen rășboiu care a însăngerat pământul.

Un asemenea eveniment, date fiind multiplele și durabilele-i consecințe binefăcătoare ce le poate avea pentru consolidarea noastră națională prin legăturile contractate de guvernanții noștri cu națiunile respective, cred că e logic și firesc să aibă o repercusiune și în incinta de pură spiritualitate și obiectivitate

a Academiei Române care, ca instituție culminantă a conștiinței românești are, mai mult decât oricare alta, datoria de-a îmbrățișa și promova interesele de viață și propășire ale neamului nostru.

M'am gândit cu acest prilej, în primul rând, la legătura noastră istorică cu o țară străveche, cu Elada, la raporturile noastre cu ea din trecutul cel mai îndepărtat și până astăzi și, ca o concluzie, la condițiile impuse de unanimitatea împreriurilor date în vederea înfăptuirii celor mai bune și, pe cât se poate, mai trainice înțelegeri între cele două națiuni înrudite și împrietenite.

Procedând tot astfel și față de celelalte trei popoare federate, studiind și găsind modalitățile unei asemenea finalități, sunt convins că legăturile cu ele vor cuprinde tot mai multe laturi de conlucrare, se vor împleti și adânci tot mai vârtos, constituind treptat o structură organică viabilă și vitală pentru interesele legitime ale fiecărei părți constitutive.

Tema ce mi-am propus poate lua proporții vaste. Dar întru cât timpul disponibil mi-este restrâns și poate nici nu e momentul și locul de a-i da desvoltarea cuvenită, am căutat a o rezuma pe cât e cu putință tratând-o în liniamente generale, mai mult sugerând decât precizând în amănunte anumite chestiuni și considerații cu precădere de ordin cultural.

A fost o lungă și fericită perioadă de timp, epoca începutului de gestație care da naștere poporului român și neogrec, când Grecia și patria străbunilor noștri, lăundu-se peste întreg teritoriul dintre Mediterana, Adriatica și Marea Neagră erau o singură țară, când amândouă constituiau așa numita *Romania*, statul cazarilor de răsărit cu reședința imperială pe malurile Bosforului, care devenise acum Urbs, polis, și era fruntea cea mai splendid înstemată a cetăților de pe pământ.

Aveam astfel o Romanie continuă dela Carpați până la capul Matapan, unde poporul greco-latin era despărțit numai de peretele Balcanilor, de munții meridionali ai Moesiei inferioare și superioare, adică ai Bulgariei și Serbiei de azi. Ce era dincolo era elenic, ce era dincoace era o pânză de seminție traco-romană. Cultura unitară străveche împreunase amândouă rasele și plămădisse o civilizație unică, iar semănătura dragostei creștine,

care străbătuse întreaga împărăție, netezise toate asprimile centrifugale și înfrățise aspirațiile și idealurile lor de viață creștinească și umanitate pură.

Apropierea și contopirea culturală și morală erau așa de înaintate, încât poporul elen, cel mai cult și conștient din lume, cel mai mândru de ființa sa și de moștenirile sale strălucite — se leapădă de ilustrul său apelativ și adoptă numele poporului roman; devine nu numai *civis romanus*, ci și Roman, Romaioș, care în forma sa ulterioară neogrecizată *Romios* e, aproape de două milenii, adevăratul nume de moștenire istorică a neoelenismului întreg. De aceea și tradiția imperială romană domină *Bizanțul*; de aceea și el, în toată viața și structura sa administrativă, politică și militară, e roman, e continuitate de arhitectură romană, și însăși istoriografia bizantină, chiar atunci când imperiul e cu totul elenizat, porcede nu dela regii și arhonții Eladei clasice, ci din Roma de glorioasă memorie a lui August și Traian.

Dar, din nenorocire, contingențele unei fatalități inexorabile aduc presiunea irezistibilă a neamurilor primitive nordice, provocată de invazia hoardelor aziatice de origine ural-altaică și imperiul bătrân, sguduit în temeliile lui și incapabil să ție piept îndelung, la urmă e năpădit și cotropit de puhoiul năvăliților. Lupte crâncene seculare smacă și subțiază pătura deasă a populației indigene și dau prilej barbarilor, și mai cu seamă maselor slavone, să se infiltre în mai toată Dacia și peninsula balcanică și, în chip simțitor, să le altereze caracterul global greco-latin.

Ruptura spațială dintre elementul roman și cel elen a fost în cea mai mare parte definitivă; ba chiar însăși viața lor etnică a fost amenințată și grav primejduită; Traco-Romanii s'au adăpostit pe văile și podișurile masivelor mari, iar Grecii, într-o mare măsură, prin insule și în cetățile maritime. Împăratul Constantin Porfirogenetul din sec. al X-lea constată faptul dureros că în interval de câteva secole înaintea lui, într-o epocă de întunecare și decădere bizantină, după însăși celebra sa expresie, « toată Elada a fost slavizată ». De aceea și găsim încă din acea vreme o țară a Slavinilor, Slavina, întinsă nu numai până în Macedonia, ci chiar și în inima Eladei, în Peloponez.

Pericolul s'a agravat în deosebi când Bulgarii turanici, trecând Dunărea, au smuls din corpul imperiului provincia nordică Moesia, întemeind o Bulgarie devenită mai târziu slavă, un stat cerbicos, agresiv și turbulent, care și-a împins hotarele mai târziu până în Tesalia și-a ocupat cea mai mare parte din nordul peninsulei. Un noroc pentru elenism a fost reacția viguroasă ulterioară de fază elenizantă a imperiului bizantin, care sub energicul basileus Tzimiskes și Vasilie Bulgaroctonul, doborând domnia de acaparare mongolică a Bulgarilor, au distrus această teribilă excrescență exotică din sânul peninsulei după vreo trei sute de ani de înstrăinare totală a provinciilor nordice. Grecia e mântuită, elementul elen își recapătă forțele pierdute, și parte înlătură, parte asimilează în decurs de secole îndesitele infiltrații și aluviuni slavone, a căror mare însemnătate numerică o ilustrează până astăzi neștearsa mărturie așa de compact întipărită în toponimia Eladei. Cu mult mai îngreuiată și expusă era starea poporului daco-roman în noua sa ipostasă de vlah; el e asediat acum și risipit de mulțimea cotropitorilor. Dar înzestrat cu o minunată putere de adaptare și rezistență ancestrală, se strecoară cu masele-i principale prin toate tribulațiile și vicisitudinile vremii creându-și posibilități de existență, care par o minune, dacă se ține seamă de extrema gravitate a împrejurărilor vitrege în care s'a găsit.

Infailibilul său instinct de agregare și conservare îl silește să se concentreze dincoace de Dunăre înspre Carpați și prejmetele Carpaților și, cu o rară energie expansivă, să reocupe aproape tot patrimoniul teritorial daco-român, de unde desfundă elementul slavon, ale cărui resturi sporadice sunt absorbite de el.

Dar contactul intim și îndelungat cu slavo-bulgarii n'a rămas fără influență vădită în mentalitatea de atunci ca și în genere în fizionomia graiului latin al Românilor. Nevoi și interese comune au apropiat și întovărășit pe slavo-bulgari și Români; astfel s'au născut cele două «imperii bulgaro-române», din care unul a fost opera hoardei barbare dela Volga, iar al doilea o creațiune neaoșă românească datorită în primul rând Asaneștilor, adică masei de Români, care pe atunci, roind dela Nord, inundaseră cu câteva veacuri înainte amândouă versantele

Balcanilor. Această promiscuitate cu Bulgarii, impusă de mediu și de rațiuni de viață în luptă cu Bizantinii — și, pe lângă asta, interpunerea Bulgarilor între noi și Bizanț, ne-au îndepărtat tot mai mult de Elada și în cele din urmă ne-au înstrăinat sufletește cu totul de poporul elen.

N'au rămas decât două mari grupări de Români în continuă atingere nemijlocită cu elementul grec, aceea din munții Hemos și din Pind: două ramificații românești deosebite, despărțite de distanțe mari și lipsite de coeziune organică între ele; cea dintâi de aceeași nuanță cu Daco-românii, cum arată rămășițele nomenclurii balcanice precum și capacitatea ei de-a alcătui o unitate politică, iar cealaltă, de asemenea originară tot dela Nord și din aceleași motive și tot în același timp coborâtă și așezată în regiunile muntoase ale Epirului și Tesaliei — singura dela care se mai păstrează la fața locului progenitura răzleață, câtă vreme marea mulțime a Vlahilor balcanici, greșit socotită ca bulgarizată, s'a retras, după înființarea Statului româno-bulgar în țara sa de baștină, cu care niciodată n'a pierdut legătura și comunitatea tradiției.

A fost o bucată bună de vreme, de aproape peste un secol și jumătate, dela căderea primei domnii bulgărești și până la revoluția Vlahilor din Balcani, când relațiile acestora cu Bizanțul se netezesc și devin pașnice, așa încât fac cu puțință o conviețuire pe câmpiile Traciei împânzite de puzderia de turme românești.

Inmulțirea și prosperitatea acestor Vlahi vine repede ca urmare a înfloririi industriei lor casnice, capabilă să aprovizioneze armata și centrele bizantine — caz analog cu ceea ce s'a petrecut sub stăpânirea Turcilor. Era vremea când avangarda populației muntene înaintează colonizând șesul de sub poalele munților Balcani și apropiindu-se de așezările greco-bizantine. De aici, din rândul acestor Vlahi — cum am arătat într-o comunicare făcută congresului bizantinist ținut acum câțiva ani în București — după sigure date contemporane, se trage familia Comnenilor, care dă imperiului una din cele mai strălucite dinastii. Mărturia rabinului Benjamin din Tudela despre românitatea Comnenilor nu lasă nicio îndoială. Numai așa se explică protecția de care se bucură populația Vlahilor din partea împăraților

Comneni și ca urmare starea lor de «societate privilegiată» cum o caracterizează d-l N. Iorga printr'o intuiție fericită. Dar lucrurile se schimbă cu totul sub noua dinastie de extracție curat bizantină. Isac Anghel, nevrednicul ei întemeietor, urăște pe Români și-i despoaie de drepturile câștigate (mai ales sub raportul militar), ba chiar îngăduie agenților săi fiscali brutalizarea și jăfuirea lor pentru mărirea fastului căsătoriei sale imperiale. Prin aceasta deșteaptă furia unanimă a celor împilați și provoacă una din cele mai cumplite și sângeroase revoluții. Deaci lupta pe viață și moarte de o parte și alta. Năvălirea Vlahilor cu ajutorul hoardelor cumane prefăce în jalnice mormane de cenușă și «în adăposturi de fiare și arici» orașele și satele din Tracia, țara cea mai grecească, mai bogată și civilizată din Europa de atunci. Asaneștii, identificându-se cu cauza bulgară, și setoși de a răsbuna suferințele și umilințele din trecut — continuă cu înverșunare neîmpăcată lupta de stârpire și înlocuire a rasei bizantine. Cel mai de seamă istoriograf contemporan al Bizanțului Nicetas Acominatos, ne vorbește de «ura nemuritoare a Vlahilor moștenită din tată în fiu împotriva Grecilor» și plânge din tot sufletul într'o eremiadă scrisă în cel mai autentic stil biblic «Iliadele de amaruri» suferite de neamul său; și, dacă înfierează faptele nemaivăzute și auzite ale barbarilor năvălitori, dar biciul învinuirii lui cade îndeosebi asupra conducătorilor Bizanțului, pe care îi și consideră răspunzători de dezastrul național.

Și pe bună dreptate, căci autocrația despotică centralizase toată puterea Statului în capitala imperiului și lăsase administrația și întreaga soartă a provinciilor la discreția micilor tirani și a celor mai neomenoși și hrăpăreți exploatare ai maselor. Din cauza aceasta nu sufereau numai Vlahii și Bulgarii, ci toți supușii imperiului deopotrivă cu însăși națiunea din care guvernanții făceau parte. Fenomenul se repetă identic și în Vlahia Mare, adică la Românii din Epir și din Tesalia. Caracteristic este «tumultul» lor (*ὁ μούλος*) încă din jumătatea veacului al XI-lea, răsvrătirea înfricoșată stârnită de măsurile excesive fiscale ale harpagonului de pe tronul constantinopolitan, prototipul domnului fanariot, Constantin Duca. Beniamin din Tudela ne comunică în colori drastice relațiile încordate de

violentă și agresivă dușmănie dintre Megalovlahiți și populația indigenă a Grecilor. Dăinuia în această țară o necurmată stare de asediu. Românii erau ca și reținuți în cetatea inexpugnabilă a munților locuiți de ei. Aici erau stăpâni la ei acasă și-și apărau din răspuțuri și cu toată energia lor oțelită autonomia până târziu sub Turci. « Niciun rege nu i-a putut domoli » ne zice rabinul spaniol care a trecut pe la hotarele lor. Cerbicia lor de rasă n'a înfrânt-o decât numai biserica și școala grecească începând din secolul al XVII-lea, când, mulțumită unei hărnicii exemplare și mai ales comerțului întins cu străinătatea, — în frunte cu Italia și Austria — centrele lor de căpetenie înfloresc și devin focare de cultură elenică și de conspirație activă și eroică împotriva « păgânului », dușmanul comun al creștinismului. Ce au jertfit ei pe altarul neo-elenismului, ce cantitate și calitate de material omenesc au dat ei pentru ridicarea și strălucirea Eladei moderne, aceasta constituie un capitol, care e unul din cele mai impresionante și glorioase din istoria renașterii neelenice.

Contribuția continuă și astăzi esențială. Pretutindeni în Statul neogrec ei dețin și astăzi locuri de frunte și joacă un rol din cele mai onorifice și binefăcătoare. Cu toate acestea — o spunem cu durere — oficialitatea greacă așa de tolerantă astăzi, n'a fost niciodată recunoscătoare, ba a fost o vreme — înainte de cucerirea Macedoniei — când antagonismul național (susținut de patriarhia panellenică din Fanar și de comitetele revoluționare) a împins-o la măsuri indirecte de vrăjmașie și ofensivă fățișă care a degenerat pe alocuri și în deplorabile convulsii de încăerare fratricidă.

Dar mai întâi războiul balcanic, apoi războiul mondial care a schimbat esențial o parte bună din suprafața fizică a Europei, a rectificat hotare și a spălat lacrimile și sângele nedreptăților milenare, a surpat stăvilărilor nedrept și nefiresc dintre noi și Grecia și a adus preînnoiri sufletești și morale, a făcut să se uite rănilor trecutului, ne-au apropiat și împrietenit gândurile, ne-au împletit mâinile și ne-au arătat, că tăria și mântuirea stă în unirea sincer acceptată și devotată a celor două națiuni înrudite.

Ultimele evenimente care în modul cel mai fericit s'au încheiat cu pactul balcanic garantat și împuternicit cu

asentimentul Iugoslaviei și Turciei au consacrat definitiv legătura noastră indisolubilă. Ceea ce eminenții noștri oameni politici au pus la cale conduși de rațiuni superioare de stat și de imperativul intereselor comune e un cadru admirabil înlăuntrul căruia acum se poate desăvârși apropierea dintre noi și consolidarea prieteniei sub toate raporturile, dar mai ales sub cel spiritual care trebuie socotit ca un corolar al acestui acord diplomatic salutat cu aceeași însuflețire de amândouă părțile.

Prin aceasta vedem înzorind lumină nouă la orizontul veșnic tulbure și înnegurat al orientului nostru; sunt zorile ce prevestesc o luminoasă și mult așteptată eră de pace și deplină înțelegere, o eră de destindere și înălțare, de împuternicire și înflorire a virtuților constructive, de trainică izbândire și întemeiere a marilor imponderabile, acele neprețuite bunuri culturale și morale care, în ultima instanță, condiționează și legitimează pretențiile de viațuire liberă și demnă a indivizilor ca și a popoarelor.

Iată dar cum împrejurări extraordinar de prielnice și fericite ne-au ajutat ca să putem relua firul tradițiilor străvechi, moștenirile greco-latine întrerupte de aproape douăsprezece secole! Salutăm din tot sufletul zorile acestor zile nouă care ne deschid o mai vastă și mai promițătoare perspectivă de viitor. Din ruina Bizanțului greco-oriental răsare nou Fenix Elada de astăzi, Grecia mare, țara martiră care s'a sbuciumat și a pățimit nu mai puțin sângeros decât patria noastră, și care prin origină și prin voință continuă, după o prăpastie imensă de timp, Elada clasică și începe a inaugura faza modernă a spiritului elenic.

De acum nimic și nimeni nu ne mai împiedecă să ne îndreptăm privirile launtrice spre îndoita și prea-mărita Eladă, să preînnoim relațiile strânse de odinioară și, fideli frumoaselor datini străbune, să punem bazele temeinice ale unei vieți de spornică și binecuvântată prietenie pe timp de pace, de tovarășie sigură și ireductibilă în vârtejul zilelor grele.

Statul român a dat cel dintâi un exemplu de altruism aproape necunoscut în raporturile dintre două popoare și a acceptat un considerabil număr de excepționale concesiuni la cererea guvernanților din Atena în favorul conaționalilor lor din România.

El n'a cerut în schimb nicio contravaloare pentru interesele noastre din Grecia, fiind de bună credință și convins că Statul grec o va face din inițiativă proprie. Grație acestor privilegii Grecii din țară se bucură astăzi de o desăvârșită libertate în viața lor materială și culturală și se simt în mijlocul nostru ca la ei acasă. Tot așa ar trebui să se simtă și Românii în Grecia, chiar atunci când ei cugetă și simt românește. E drept că școlile și bisericile noastre din această țară funcționează libere ca nicăieri în P. Balcanică. O recunoaștem cu plăcere, dar aceasta nu e destul. Aceste școli sunt foarte reduse ca număr și rău întreținute, iar bisericile sunt și mai sporadice și servesc un număr neînsemnat de Români, nici măcar a zecea parte din numărul lor total. Grecia știe bine că n'are astăzi absolut nimic de pierdut, dacă ar acorda deplină libertate culturală tuturor supușilor ei români. Ba mai mult, ar fi o frumoasă pildă de mărinimie și gratitudine pe lângă dovada cea mai sigură și peremptorie de împăcare fățișă și lipsită de orice gând nemărturisit cu Statul și poporul român, dacă ea ar recunoaște printr'un act oficial existența națională a românimii din provinciile ei, mai ales din Tesalia și Epir, unde populația românească e mai deasă și mai bine păstrată, și dacă ar ajuta cu mijloace proprii așezămintele culturii românești ca o compensație minimă pentru sacrificiile seculare inapreciabile ale acestor Români pentru binele Greciei.

Ar fi aceasta nu numai un act de înaltă dreptate, ci și o măsură care ar face să dispară orice umbră de neîncredere dintre cele două națiuni, dând poporului macedo-român puțința de conservare și liberă dezvoltare națională. Intensificarea prieteniei noastre s'ar putea urmări în felurite chipuri. Inițiativa revine în primul rând « Societății amicilor Greciei » din București în înțelegere cu « Societatea amicilor României » din Atena. Sunt de preconizat o mulțime de mijloace de apropiere și comunicație și de strângere a relațiilor prietenești dintre cele două țări. De cel mai mare folos ar fi de bună seamă organizarea unor excursii de studii pentru tineretul școlar, manifestațiile culturale și artistice, schimbul de profesori și conferențieri, editarea unor publicații de interes comun, supravegherea presei care provoacă și întreține conflictele, înființarea unui organ consacrat

acestui ideal și în genere o asiduă activitate de cercetare și cunoaștere reciprocă. O încoronare a acestor tendinți de coordonare a eforturilor de unificare a gândurilor noastre trebuie să fie grabnica întemeiere a unei școli române în Atena, pentru care a și fost achiziționat un teren propriu cu banii unui generos fiu al Pindului.

Vom avea astfel prilej să satisfacem un îndoit interes național. Nu ne vom apropia numai națiunea elenă câștigând concursul ei prețios în lupta noastră cu acei cari ne subminează existența, ci și totodată ne vom familiariza cu mirifica lume antică și ne vom pătrunde tot mai mult de necesitatea contactului nostru viu și de aproape cu sufletul nemuritoarei Elade.

Vom peregrina spre templele'i sacre de nevestejită marmură pariană și pentelică, ne vom adăpa la fântâna Castaliei, la veșnicul, nesecatul și bogatul isvor taumaturgic al vindecării și inspirației înalte, al sevelor de însdrăvenire și întinerire, despotmolire și purificare, cumpănire și echilibrare a eului nostru, exaltare și fecundare a geniului creator. Căci acum, mai mult decât orișicând, negreșelnică virtute terapeutică a eternei Elade e neapărată pentru desotrăvirea sufletului nostru bolnav, bolnav nu de boală proprie endemică datorită greutății anilor și decrepitudinii firești, ci de boala Occidentului infectat de corozive inoculații hibride, de molima groaznică ce ne bântue ființa noastră colectivă tânără și viguroasă în giulgiul unei agonii rușinoase de vieță netrăită ca de o năpastnică brumă încremenită în primăvărată-i înmugurire și pârguire, în prima-i prometeică și orfeică avântare.

Ca moștenitori ai marilor străbuni din Roma ne vom călători spre Elada, neînstrăinată patrie a inimii, neclintită piatră unghiulară de întemeiere a sanctuarului august și majestuos al culturii și disciplinei spirituale europene. Nu Elada materială și materialistă, așa cum apare unui profan, unui banausos, unui Zoil și Efialt al vremilor de mărire, întinsă câmpie de năruituri și paragini, anacronică idolatrie scolastică, ci Elada cultului tuturor fiilor de frunte ai omenirii, Elada înălțimilor vertiginoase ale poeziei symposionului platonice, Elada unicului tezaur de frenezie ditirambică și de întruchipare plastică, delicii de fantome vii și radioase ale unei lumi ideale și legendare

creată și însuflețită de cea mai fastuoasă și triumfătoare fantazie și sensibilitate demiurgică ce a înflorit vreodată într'un fericit și rodnic ungher de pe fața pământului, miracolul neasemuitelor splendori de supraumană frumusețe și măreție, care e cel mai mare și mai statornic titlu de glorie, cea mai strălucită diademă neîntunecată a civilizației noastre.

La poalele sfințite ale Acropolei, în vestibulul sonor al Propyleelor, pe treptele de marmură aurie ale Partenonului, ne vom încovăia genunchii umili și cucernici, vom uni glasul fierbinte al rugei noastre de iperboreeni cu melodia peanului unanim al Greciei de astăzi intonat de noul Pindar al ei Costis Palamas, vom preînnoi cultul zeului profetic de strălucire solară precum și al zeiței înțelepciunii suverane ivită din focarul inteligenței supreme, vom invoca binevoitoarea lor ocrotire ca să înlocuim, sub părinteasca și indestructibila lor egidă, neantul elucubrației cerebrale de astăzi, creație factice și individual voluntară, nevertebrată și reptilă, cacofonică și stridentă, anarhic dizolvantă și negativă, cu acea salutară orchestrare superior umană de ierarhizare și etichetare sigură a eternelor valori de viață organic constructivă pe care, adâncit și contopit cu sufletul creștin, ne-o poate însufla duhul Heladei genial-plămăditor de lucrare echilibrată, deplin armonioasă, magic euritmă și împregnată de înaltă spiritualitate și solidaritate colectivă. În aceste vremuri de cumplită desorientare, ucenici însetoșați de vis și de lumină, de cultul frumuseții, vom cerceta școala Eladei, Elada școala omenirii, slăvită și pururi înfloritoare tovarășă scumpă tutelară a cugetului și inimilor noastre, ca din nou să ne înduhue, din nou să întraripeze sburătorul desaripat al ființii noastre firave și sbuciumate ca să se înalțe din adâncul prăpastiei de înjosire și orbecăire din zilele de astăzi spre culmile eterate ale Olimpului, spre regiunile iluminate și inaccesibile ale cetății divine, sediul puterilor de avânturi generoase și sublime, limanul orbitoarei străluciri de idealuri călăuzitoare unei omeniri conștiente și demne, pentru care moartea e preferabilă reptilismului animalității monstruoase, brutale și inerte.

SIMION BĂRNUȚIU, AL. PAPIU ILARIAN ȘI IOSIF HODOȘ LA STUDII ÎN ITALIA

— CU DOCUMENTE INEDITE —

DE

ALEXANDRU MARCU
PROFESOR UNIVERSITAR

Ședința dela 10 Mai 1935

I

1. Bărnuțiu student la Viena

I-a fost scris, pe cât pare, lui Simion Bărnuțiu, să rămână student mai toată viața, până târziu, după cei 46 de ani ai unei existențe de frământări și sacrificii. Într'adevăr, «profesorul» dela Blaj învățase carte nu numai acolo, dar la Carei, Șimlău, Sibiiu, Viena și la Pavia, din copilărie, până târziu, după 1854 ¹⁾. Indepărtat din învățământ la Blaj, nu șovăise a coborî iarăși pe banca de învățăcel, la Sibiiu, în atari împrejurări surprinzându-l revoluția din 1848—49, care avea să dea prilej acestui modest «student», să întruchipeze aspirațiile unei întregi Națiuni și să îmbogățească istoria oratoriei românești cu *Discursul* dela Blaj ²⁾. Discurs pe care ar fi bine să învățăm a-l socoti nu numai drept expresia conștiinței naționale a Românilor transilvăneni în lupta cu celelalte naționalități, dar și drept expresia revoltei românești împotriva

---

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, Academia Română, 1924; vezi și T. Latișu, *Panegiricul*, în broșura *Funerariile lui S. Bărnuțiu*, Iași, 1865, p. 21.

²⁾ *Românii și Ungurii*, editat, cu un bogat comentariu, de G. Bogdan-Duică (Cluj, 1924). Pentru unele precizări, vezi și V. Motogna, *Trecutul Ardealului românesc, etc.*, în *Cartea Unirei*, București, 1929, pp. 84 urm.

federalismului cosmopolit, atât de amenințător pe la 1848¹⁾. În cuvântarea dela Blaj pot fi surprinse, ciocnindu-se, două lumi: Europa carbonară și cosmopolită, a unui Mazzini, în Occident, ori a unui Bălcescu, în « țară »; și, împotriva acestei Europe, naționalismul refractar, xenofob, energic și dârz al lui Simion Bărnuțiu. Între cei doi antagoniști, oportunismul lui Kossuth.

Momentul acesta mare din viața învățăcelului dela Sibiiu trecuse totuși prea repede. Nu mult în urmă îl vom găsi pribegind, noaptea, prin zăpadă, slăbănog și bolnăvicios cum era de tânăr, cu puțini tovarăși, prin pasurile din Carpații Oltului, peste Râul Vadului (Martie 1849)²⁾. Arestat la R.-Vâlcea, după ce i se dădu drumul, prin Severin, Galați, iar de acolo pe mare, prin Bosfor, avea să se îndrepte pentru prima oară către acel Triest italian (pe atunci « austriac »), spre care îl vom întâlni coborînd, de bună voie, câțiva ani mai târziu. Dela Triest la Viena, unde ajungea, de data aceasta, în vara anului 1849. Drumul într'acolo și înapoi în Ardeal, trebuia să-l bată de mai multe ori, între acel an și 1852. Sunt anii de truda punerii în valoare, pe lângă Împărăția Habsburgică, a jertfelor românești, pentru Împărăție, în Revoluție. Iar atare trudă nu se isprăvea pentru Bărnuțiu, atunci când s'a văzut răsplătit (în 1850) cu marea cinste a unei decorații împărătești: « Crucea de aur cu coroană, pentru merite »³⁾; deoarece, până în momentul plecării sale în Italia (toamna anului 1852), avea să ia parte, cu tot sufletul, la străduințele celorlalți corifei români, pe lângă cei în drept, la Viena.

Iar Bărnuțiu, în acest răstimp nu era măcar sănătos. Îl chinuiau acele dureri « reumatice »⁴⁾, care se iviseră încă dela Sibiiu⁵⁾, înrăutățite din pricina pribegiei prin nămeții Carpaților, în 1849. Din care pricină, s'a văzut nevoit să-și caute

¹⁾ Precum am arătat, în ce ne privește, în *Conspiratori și conspirații în epoca Renășterii politice a României*, București, Așezăm. I. C. Brătianu, 1930.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *Viața, etc.*, pp. 124 urm. Apoi *Notița biografică* din cursul lui Bărnuțiu, *Dereptulu publicu, etc.*, Iași, 1867, p. XXIII.

³⁾ Decretul e publicat în « Amiculu Familiei », 1890, nr. 2, p. 23. Pentru devotamentul lui față de Austria, vezi și « Transilvania », XVI, 1885, nr. 13—14, pp. 101 urm.

⁴⁾ V. Pârvan, în « Convorbiri Literare », XXXVII, p. 176.

⁵⁾ « Amiculu Familiei », 1890, nr. 2, p. 21.

de sănătate, pe la locurile de cură din împrejurimile Vienei ¹⁾, într-o vreme în care se străduia și la învățătură, ca student al Facultății Juridice din Viena, audiind acolo prelegerile în decurs de trei semestre (1851—52) ²⁾. În felul acesta, Bărnăuțiu găsea, în studii, un refugiu, atunci când începea să-și dea seama — precizează cineva care-l cunoscuse la Iași ³⁾ — « că nu poate face să triumfeze drepturile Românilor ». Devenea iarăși student, « vedindu ca reaptiunea triumfeza în tote partile » ⁴⁾. Poliția nu-l cruța însă cu prea multă deferență, ba îl și pofti să părăsească Viena; până ce s'a învrednicit să-l lase a se înscrie printre studenții « ordinari », în urma înnoitei declarații de « fidelitate » față de Austria, pe care Bărnăuțiu se grăbea s'o întărească iarăși ⁵⁾. Inscris regulat abia la 5 Mai 1851 (fiind prins până atunci cu « lucrurile cauzei naționale, ca deputat »), nu se simțea totuși bine. Se gândea din ce în ce mai stăruitor să-și poarte studenția postumă prin alte părți. Poate mai prielnice decât Viena, împrejurărilor vitregi în care-i era dat să învețe carte și să dobândească în sfârșit un titlu academic mai înalt.

2. Dela Viena la Pavia (Octomvrie 1852)

Din motive pe care le vom cerceta, Bărnăuțiu, hotărînd să-și continue studiile în Italia, înainte să plece într'acolo luase informații și chiar scrisori de recomandare către profesorii din Pavia, dela unii cunoscuți italieni din Viena, precum era un Vincenzo Chiesa, « redactor al Legilor imperiale » ⁶⁾.

Datele cu privire la călătoria dela Viena la Pavia ne sunt relatate, cu precizie, de însuși Bărnăuțiu ⁷⁾, în felul următor: părăsind Capitala Austriei în seara de 11 Octomvrie 1852, ajungea (prin Mürzuschlag-Steinbrück) la Triest (13 Octomvrie), cercetând apoi, în treacăt, Veneția (a doua zi), Verona

¹⁾ Precizări în *Notița la Dereptulu publicu, etc.*, ed., cit., p. XXIII.

²⁾ « Amiculu Familiei », l. cit., p. 23.

³⁾ G. Mărzescu, *Discursul funebru*, în broșura *Funerariile, etc.*, p. 15.

⁴⁾ *Notița din Dereptulu publicu, etc.*, pp. XXIII urm.

⁵⁾ Precizări biografice, din G. Bogdan-Duică, *Notes-ul de însemnări al lui S. Bărnăuțiu (1849—1863)*, în « Anuarul Institutului de Istorie Națională », Cluj, II, 1923, pp. 205 urm., 214.

⁶⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

⁷⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 222 urm.

(15 Octomvrie), unde-l întâlnește pe transilvăneanul Tomuț, ofițer în armata austriacă, despre care va fi vorba mai târziu ¹⁾, Milano (17 Octomvrie), iar de acolo, cu « malposta », la Pavia, unde-și făcea intrarea în ziua de 18 Octomvrie 1852 ²⁾.

În *Gazeta Transilvaniei* din acel an ³⁾ s'au publicat mai multe « scrisori din Italia », rar de interesante, în care se descrie tocmai o călătorie dela Viena la Milano, în toamna lui 1852 și pe care, dacă unele nepotriviri de date nu ne lasă a le atribui de-a-dreptul lui Bărnuțiu, le vom folosi aci ca ale unui Ardelean, care a văzut aceleași locuri, în aceeași vreme, cu aceiași ochi ca și celălalt. « Jurnalul » acesta de călătorie îmbogățește de altfel, prin sine, capitolul călătoriilor români în Italia, la jumătatea veacului trecut.

Pornind spre Triest prin « Cilli », drumețul nostru ajungea pe malurile Adriaticei noaptea, fără să poată admira deci « maretî'a panorama susu dela obeliscu spre marea », mulțumindu-se cu « magica vedere » a portului luminat. Popasul i-a plăcut să-l facă la « cel mai elegante » hotel din Triest, spre a se bucura de aceeași vedere asupra mării. După o zi de plimbare prin port, în tovărășia unui prieten milanez, pleca a doua zi, dis-de-dimineată, spre Veneția, pe ploaie, cu vaporul « Istria ». Furtuna și urmările ei neplăcute pentru călătorii de pe vapor, sunt însemnate cu destul simț plastic: « Cei ce mai stau pre petiore și se încercau a pasi, erau ca pruncii candu se inveti'a a amblă, tienenduse de totu ce potea prende cu man'a... ». Cât despre drumețul nostru, se ținea bine de « marulu divanului... se nu lunecu ne fiendu dedatu cu atari leganature de candu eram pruncu ». Mărturisire care, singură, înlătură presupunerea că acest « ziar » de călătorie este scris de Bărnuțiu, întru cât se știe că acesta umblase pe mare, dela Dunăre la Triest, după revoluția din 1849. Scăpat cu bine de furtună, urmează anonimul, ieșind pe punte din « caiuta », în față îi apărea viziunea Veneției de pe mare, « ca o alata Venere esita dein spumele marei ». Între timp, tovarășul

¹⁾ Despre această întâlnire vorbește Bărnuțiu și în scrisoarea din ms. 4583 (8 Nov. 1852) dela Academia Română.

²⁾ Pentru această dată, vezi și Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 132.

³⁾ Nr. 75, p. 1; 76, p. 1; 85, p. 1; 86 p. 333. Semnalate de G. Bogdan-Duică, în « Societatea de Măine », Cluj, II, 1925, nr. 32—3, p. 581.

milanez îi arăta, punct cu punct, minunile arhitectonice ale Veneției. Vaporul s'a oprit între Dogana și Palatul « regal », dând puțință drumețului ardelean să exclame: « Salute dein Italia, dein vechiulu nostru pamentu, de unde sumu de atati seculi esilati, catu frati pre frati nu ne mai cunoscemu, atat'a ne amu uitatu unii de altii, atat'a ne amu stramutatu, — si io inca sunt numai in marginea Italiei, ca inca n'am pusu petiorulu pe acelu pamentu sacru, ci numai l'am veduitu depre Adria și depre Turnulu dein plate'a Stului Marcu... »¹⁾. Nu este uitată originea Veneției, « pre care nu mana omenesca se pare a o fi potutu redica, ci numai Neptunu cu divinitatea lui ».

Prietenul milanez l-a instalat la « Ospetari'a franciuzesca » de sub Procuratiile Sf. Marc. Numaidecât, abia găzduit, intră în Bazilică, cercetează « Piazza », Arsenalul dela Giardini. Seara, din nou Piazzetta, « ce stralucea tota ca o besereca de o mie de lampe de gazu », în vreme ce mulțimea forfotea pe la cafelele de sub Procuratii, ascultând cântăreții din chitare și viori. A doua zi vizita Palatul Ducal, Biblioteca Marciana (cu cărțile « straportate » în Palat), « puntea suspinurilor », Canal Grande, unde surprinde, cu ochi de romantic, înainte de Eminescu, palatele « plangandusi ore cum vechile tempuri de gloria care nu se voru mai intorce; tristu spectaclu de neconstantia sortei omenesci ». Nu este uitat Ponte di Rialto, bisericile mai puțin cercetate de străinii grăbiți (în ziua de 1/13 Septemvrie 1852 Ardeleanul era tot în Veneția), insulele din împrejurimi, Lido, « minunatu locu de scalda de mare », dar, mai ales, așezarea Armenilor dela S. Lazzaro (unde cercetează biblioteca, face o listă de cărți și exclamă: « Unde suntemu noi romanii, carii avemu mai multa independentia politica decatu Armenii si pote si mai multe midiloce, cu scole, monastiri avute, barbati invetiati, etc., pe langa acesti monaci?... Anim'a se rumpe, candu vede cineva, ca inca si Armenii ne intrecura in starea literaria »).

Familiarizat cu frumusețile Veneției, a început să-i vadă « decadenti'a » și să asemenea strigătul negustorilor de pe stradă cu acela al precupeților din București²⁾. La teatru nu s'a putut

¹⁾ Campaniul din Piața S. Marco.

²⁾ Această aluzie și altele la fel, ni-l amintesc de aproape pe Dinicu Golescu, călător în Italia.

duce ¹⁾, intimidat de acel « labirintu de cali strimte și tortuose, unde un cane pre usoriu pote sari de pre o fereștra într'alt'a preste cale »; apoi teatrele de operă era închise, iar « proza » nu-l atrăgea.

Plecând din Veneția (2 Septemvrie 1852), fără popas la Padova, se îndrepta către Vicenza, impresionat pe drum, ca și Dinicu Golescu odinioară, de frumusețea câmpului, mai bine zis a « gradinilor, si inca ce gradini! ». La Verona (unde a ajuns cu trenul, în seara de 3 Septemvrie) ²⁾ se grăbește să vadă Arena, « maretia ruina, grandiosa pan' la spaimantare ». Iar seara, la « Teatro Valle », unde se reprezenta opera « melodramatica buffa » *Don Procopio* ³⁾. Dorea să audă « cantareti actori curatu italici », nu ca la Viena.

Și apoi, la 4/16 Septemvrie, către amiază, cu « carulu de vapore », se pornea la Mantova. Pe drum « cu ochii cercam se vediu fagii lui Virgiliu si citisulu pentru capre, ci au ca erau numai fictiune poetica, au si ei au peritu, astadi numai vedi decatu popi si muri fragari ».

Interesul pentru teatrul italian nu e absent nici de data aceasta, declarându-se chiar superioritatea actorilor italieni față de cei « germani », datorită temperamentului « infocatu », preciziei și volubilității în dicțiune, dar, mai ales, sonorității elegante a limbii lor. Prin Brescia și Bergamo (drumul îl face în tovărășia « unuia dein cei mai invetiati barbati ai Italiei » ⁴⁾), ajungea în sfârșit la Milano în ziua de 6/18 Septemvrie 1852, pentru a declara, dela început, că « neci Domulu dein Milan numi respunse ideei ce mi o fecusem », cu toate că-l interesează « ferestrele de vetru picturate », ori clopotele ce se trag din biserică, « cu machina », sunând armonios, nu « monotonu au confusu ca ale nostre ».

Spectacolul de operă (cu trupa dela « Scala ») la Teatrul Canobbiana și anume, melodrama « semiseria » *Fiorina* ⁵⁾, i-a

¹⁾ Vezi « Gazeta Transilvaniei », I. c., nr. 85, p. 330.

²⁾ Vezi « Gazeta Transilvaniei », I. c.

³⁾ Este un « centone » al lui Carlo Cambiaggio, dat întâia oară în Teatrul din Triest, la 6 Sept. 1844.

⁴⁾ Vezi « Gazeta Transilvaniei », I. c. nr. 86, pp. 333 urm.

⁵⁾ *Fiorina o la Fanciulla di Glaris* a lui Carlo Pedrotti, reprezentată prima oară la Verona, în 1851. Vezi G. Albinati, *Piccolo dizionario di opere teatrali, etc.*, Milano, Ricordi, [1912], p. 100.

displăcut într'atâta, că a părăsit sala, spre a fi mai odihnit când avea să cerceteze manuscrisele și incunabulele din Biblioteca Ambrosiana (a admirat manuscrise ale lui Petrarca, Torquato Tasso, Leonardo da Vinci și a căutat zădarnic vizitatori români în registrul dela intrare). În sfârșit, mai înainte să părăsească Italia pe altă cale — după cum mărturisește — călătorul nostru ținea să cunoască și împrejurimile Milanului, în deosebi Monza și Lacul Como, de unde se întorcea la 9/21 Septemvrie 1852, cu « cea mai delicioasă aducere aminte ». « Nu ca noi nu amu ave asemenea puncte maretie, pentru esemplu pre cursulu Muresiului pan' la Aradu, ci celebritatea locului e decantata în tota Europa » ¹⁾.

În loc să părăsească Italia, Bărnățiu, puțin timp în urmă, cobora spre Pavia, orașul ales pentru continuarea studiilor universitare. De ce părăsise Viena și înfruntase atâta depărtare, spre a se răzleți, necunoscut, în acel orașel din Lombardia?

3. De ce s'a dus Bărnățiu la Pavia?

Cauzele, căci nu poate fi vorba de una singură, au fost arătate, întâmplător, în parte de biografi, în parte de Bărnățiu însuși. Ele trebuiau să fie, de sigur, hotărâtoare și grave, deoarece « Bătrânul », după ce la 23 de ani ajunsese profesor la Facultatea Filosofică din Blaj și după ce coborâse iar pe banca de școlar la Sibiiu, înălțat pe amvonul redeșteptării naționale în 1848, se învoia acum, spre bătrânețe, să redevină student, cu toată celebritatea de acasă. Primul sacrificiu, în 1846-47, îl făcuse, poate, din aceeași convingere: « Armatu cu sciintile juridice se pota folosi mai bine neamului seu » ²⁾.

Resemnarea și râvna cu care se apucase de studii la Sibiiu, cât și lipsurile cu care a luptat acolo, erau cea mai bună ucenicie la școala perseverenței și a răbdării, din anii șederii sale în Italia ³⁾. Mergerea într'acolo ne-am aștepta să fi fost provocată, în primul rând, de nostalgia de-a vedea odată Patria

¹⁾ Pentru felul cum se călătorea cu diligența în acei ani dela Milano la Padova, vezi descrierea din G. A. Cesena, *Ricordi di un giornalista*, Milano, 1890, p. 78.

²⁾ « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 2, pp. 21 urm.

³⁾ Pentru anii dela Sibiiu, vezi G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnățiu*, pp. 67 urm.

străbunilor Romani. G. Bariț amintește de altfel ¹⁾ și această cauză, printre altele. Nu se dovedise Bărnăuțiu, încă de prin 1842, un înfocat adept al Școalei Latiniste și un mare admirator al lui Petru Maior ²⁾. Iar în 1848, nu se întrebese el, perorând la adunare : « Nu puteau merge Românii la învățătură la Roma și ca neuniți, acolo, unde merg Sineni și Japoni, Judei și Protestanți, Mahomedani și Păgâni » ³⁾. Românii, care « sînt viță de sub cerul cel blînd al Italiei » ⁴⁾.

Că Bărnăuțiu, mergând în Italia la învățătură, va fi suferit și înrăurirea aceluia curent care se formase, spre această direcție, în tineretul românesc către 1855—60, nu ni se pare, într-un câț studentii care se vor duce la Torino — mai ales — mergeau acolo, din Principate în primul rînd, sub alte auspicii ⁵⁾.

Printre cauzele personale, mai greu de amînat, vom aminti apoi alte cîteva. Știm ⁶⁾ că în vara anului 1852 se depuneau mari stăruințe pe lângă Împăratul Austriei să le dea Românilor Transilvăneni dreptul de a deschide o Facultate Juridică Filozofică proprie, cerută încă din 1850, prin Șaguna, Ion Maiorescu, Iancu, Bărnăuțiu, alții. Iar Bărnăuțiu, cunoscînd ascendentul moral de care se bucura, în plus, de cînd lăsase catedra dela Blaj, își dădea seama cît de ușor i-ar fi fost să ocupe un loc de profesor la noua Facultate românească, dacă ar fi avut, mai repede, titlul de doctor în Drept. Iar ca să atingă acest scop mai nestingherit, după cum vom arăta, s'a dus la Pavia ⁷⁾.

La Viena, unde se dusesese tot cu gândul să-și treacă doctoratul, i se punea în cale o piedică în plus : « nespusa » greutate de a trece examenele în limba germană, după cum mărturisește

¹⁾ În « Observatoriulu », Sibiu, 1881, nr. 72, pp. 289 urm.

²⁾ Vezi *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*, în « Foaia pentru minte », etc., 1843, nr. 4, p. 26.

³⁾ Vezi *Discursul* dela Blaj, ed. Soccec, București, 1909, p. 99.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 213. Vezi apoi pp. 248 urm. Pentru admirația pe care o arăta după 1860 aceluiași înaintași latiniști, cît și pentru avîntul cu care discuta problema descendenței noastre dela Roma, vezi *Dreptulu Publicu Romanu*, Iași, 1867, pp. 39, 43, 51, 74 urm.

⁵⁾ Vezi N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, Casa Școalelor, 1928, p. 320.

⁶⁾ Vezi G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 132.

⁷⁾ Date cu privire la Facultatea (« Academia ») românească și la fondurile strîne în acest scop, vezi și în N. Bănescu-V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, București, 1912, p. 305.

G. Bariț ¹⁾); de altfel același lucru se deduce dintr'o scrisoare (inedită) a Părintelui Balint către Papiu-Ilarian, din 25 Septemvrie 1853 ²⁾, în care le dă de știre celor din Italia, că pricina pentru care li se refuza acordarea bursei din Ardeal, era tocmai faptul că renunțaseră la buna intenție de a sta la Viena, unde puteau învăța limba germană. Pe de altă parte, în măsura în care deprinderea cu aceasta i se părea lui Bărnăuțiu mai greoaie, îl atrăgea ușurința cu care ar fi izbutit să învețe italienește, ceea ce i-ar fi fost de mare folos și pentru îndeletnicirile filologice. La toate aceste cauze trebuiesc apoi adăugate necazurile cu Poliția din Viena, mai ales în urma apelului lansat, cu Ioan Maiorescu, pentru colectarea fondurilor necesare Academiei românești ³⁾).

Cât despre întrebarea ce ar putea naște, firească, cu privire la preferința acordată Paviei, față de alte centre universitare italiene, vom preciza că Bărnăuțiu avea tot interesul să rămână între granițele Monarhiei, trebuind deci să aleagă între Pavia, Milano, sau Padova (cele trei Universități din Italia austriacă pe atunci). Și, în dorința lui de a trece cât mai neobservat, s'a dus la Pavia, unde n'avea să se teamă că autoritățile polițienești austriace îl vor ține prea din scurt. Se știa destul de bine intenționat față de Împărat și Monarhie, iar pe Italieni, studenții și mulți dintre profesorii dela Pavia mai ales, nu prea compromiși față de aceeaș stăpânire, în urma mișcării revoluționare din 1848-49 ⁴⁾. De nu altceva, acești semeți patrioți italieni urmăreau totuși alipirea provinciei lor la Piemontul apropiat, din motive invocate ca fiind de ordin economic. Considerente pe care, dela Viena, Bărnăuțiu nu le va fi bănuț. Precum n'a bănuț, de sigur, nici asprimea climei dela Pavia, iarna. Cu toate acestea, se hotărîse a părăsi Viena și din cauza aerului neprielnic stării tot mai rele a sănătății lui. «... Mi-au sfătuit Doctorii — îi scria, într'adevăr, Bărnăuțiu unchiului său la 8 Ianuarie 1853 ⁵⁾ — că să învăț aici în Italia până ce voi

¹⁾ În « Observatoriulu » Sibiiu, 1881, nr. 70, pp. 289 urm.

²⁾ Academia Română, ms. 4585.

³⁾ Precizări în « Transilvania », XVI, 1885, nr. 13—14, p. 101.

⁴⁾ Dovada în R. Soriga, *Il biennio 1848—49 in Pavia*, în « Bolletino Società Pavese di Storia Patria », XIX, 1919.

⁵⁾ În. C. Suci, *Correspondența Ioan Maniu-S. Bărnăuțiu*, Blaj, 1929, pp. 20, 196.

găta pentrucă aerul din Viena e prea aspru pentru plămânile mele cele slabe, și așa am fost silit să viu aici...».

Care mai mult, care mai puțin, aceste cauze l-au hotărât pe Bătrân să se despartă de toți prietenii și tovarășii din Viena, în toiul luptelor naționale, spre a se așeza, pentru doi ani, în orașelul de provincie din marginea Lombardiei.

4. *Așezarea lui Bărnăuțiu la Pavia (Octombrie-Noembrie 1852)*

Străbătută de Ticino, râul aducător aminte de Mureșul transilvănean; dominată de silueta masivă a catedralei de cărămidă, în cel mai expresiv stil gotic-lombard; aducând aminte de portalele dela San Zeno veronez, prin acelea dela San Michele; cu aerul său vetust și podul acoperit cu olane, de peste apă; străjuită până azi, ca toscanul San Gimignano, de turlile medievale ale diferitelor palate de feudatari îmbogățiți din îmbelșugarea câmpurilor din preajmă; păstrând azi, necum pe la 1850, modesta înfățișare a unui târg studentesc, cu case vechi și gazde ieftine; năpădită de nămeți iarna și vara dogorită de arșiță, ca părțile lui Simion Bărnăuțiu, Pavia — celebră pentru Certosa din apropiere — putea fi locul cel mai potrivit din câte ar fi dorit Bătrânul nostru, pentru continuarea, discretă și sigură, a studiilor universitare ¹⁾.

Insemnat centru al civilizației longobarde în Evul Mediu, orașelul acesta, cu străzi pașnice și înguste, l-a cunoscut, de mult, pe un Boețiu (pare că și-a scris acolo *Consolația* lui), pe un Petrarca, dar, mai ales, pe Sfântul Augustin, al cărui mormânt își doarme somnul de veci în S. Pietro in Ciel d'Oro. La câțiva kilometri de oraș, răsărită din iarba câmpului, se înalță din marmoră și aurării Certosa, una din cele mai bogate biserici din câte a fost în stare să împodobească Renașterea italiană.

Amintiri ilustre deci și monumente impresionante îl întâmpinau, din capul locului, pe Ardeleanul nostru, făcându-și intrarea în Pavia. Dar nici în primele momente, nici

---

¹⁾ Un ghid recent al orașului a publicat E. Travaglini, *Pavia e provincia*, Milano, 1932, 204 pp.

mai târziu, semne că l-ar fi impresionat într-o câțva, nu avem ¹⁾.

Din chiar mărturiile lui Bărnăuțiu aflăm ²⁾ că, odată ajuns cu bine, se instalase la un hotel, de unde însă, din motive de economie, se grăbea să se mute la o gazdă, care stătea în casa cu numărul 1080, plătind pentru odaie 5 f.c.m. pe lună. Cercetări întreprinse de mine la Pavia acum nouă ani (în 1926), mi-au îngăduit, nu fără greutate, să identific această casă, în urma investigațiilor făcute în vechile catagrafii ale Primăriei ³⁾.

Locuința studentului transilvănean se găsea în « Contrada di Santa Mostiola », corespunzând cu actuala « Via Luigi Porta », no. 7. Este unul din cele mai retrase și mai pitorești colțuri ale târgului, unde locuia pe vremea lui Bărnăuțiu și « celebrul » profesor Porta. Impresionant este însă faptul că locuința Ardeleanului se găsea chiar sub una din cele mai vechi și înalte turle medievale, care au dat, totdeauna, nota caracteristică orașului de pe malurile Ticinului. Detaliu menit să fi impresionat pe oricine. Nu pe Bărnăuțiu, care, și de data aceasta, se ferește de orice efuziune sentimentală, fie chiar în scrisorile pe care le trimetea din Pavia ⁴⁾.

« Civitas turrigera, civitas centum turrium » i se spusese odinioară. Iar pe la 1850 partea cea mai bine păstrată, din acest punct de vedere, era tocmai ulița dosnică în care-și descoperise Bărnăuțiu gazda de care avea nevoie. Potrivită cu sărăcia lui, dar și cu firea. Cu înfățișarea lui chiar, așa cum o surprinsese, încă din 1848, un Sion, în ale sale *Suvenire contemporane* ⁵⁾: «...Acest om avea un aer de tot comun; vorba lui îngăimată, natura lui timidă, manierele lui ordinare, fizionomia lui liniștită, nu exprimau mai nimica; din contra părea a fi o jumătate

¹⁾ Pentru lipsa de preocupări artistice la Bărnăuțiu, vezi *Pedagogi'a sa* (Iași, 1870, p. 107), unde vorbește de educația artistică, dar nu găsește loc pentru exemple din arta italiană (dovadă și de compilație, în afara experienței personale). În legătură cu aceeași lipsă de preocupări artistice, vezi și I. Lupăș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardeleni*, Sibiu, Astra, 1926, p. 106.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul etc.*, o. cit., p. 223.

³⁾ Pentru îndrumările date cu acest prilej, cât și pentru unele indicații bibliografice, țin să-i aduc mulțumirile cele mai cordiale d-lui A. Soriga, Director al Muzeului Civic din Pavia.

⁴⁾ Pentru celebritatea turnurilor din Pavia, vezi G. Natali, *Pavia e la sua Certosa*, Pavia, 1925, pp. 100 urm.

⁵⁾ București, 1915, p. 229.

de om, o fantasmă ce ar fi abandonat Purgatorul, ca să se mai întoarcă odată pe lume. Dar după ce ne mai lipirăm de el, recunoscurăm un bărbat în adevăr superior ». Intre acest portret și cel schițat mai târziu de G. Panu («...Vedeam pe la orele două pe un bătrân slab, cu o figură blândă, cu un aer foarte modest, în spate cu o pelerină cenușie, furișându-se printre elevi și intrând în cancelarie...») ¹⁾, se strecoară umbra aceluiași Bărnuțiu, strângându-și peste umeri aceeaș pelerină sură, pe sub strașinele ulițelor din Pavla, în acea toamnă, necunoscut de nimeni, frământat de multe griji. Prudent, potolit, învățat de nevoi cu oportunismul; dârz însă, modest, mărinimos uneori, preocupat totdeauna de atitudinea morală.

5. *La Universitate*

Cel dintâi gând, odată de bine de rău așezat, i-a fost să se înscrie printre studenții dela Drept ai Universității din Pavla. Cum însă nicio formalitate de felul acesta nu se putea face fără prealabila autorizație de « liberă petrecere » din partea autorităților austriace (din Milano), îl vom vedea grăbindu-se cu înaintarea unei « supplica... colla quale implora il permesso » de a putea locui în Pavla, « per continuarsi i suoi studi legali » în anul școlar 1852/53. În această cerere, redactată în limba italiană (corectitudinea ortografică indică ajutorul unui Italian) ²⁾, sunt amintiți acei « parecchi anni » de studii de Drept la Sibiiu și Viena, pentru care adusesese cu el și atestate. Cererea, adresată Locotenenței pentru Lombardia, implora aprobarea liberei petreceri în Pavla, pentru un an școlar. În favoarea sa, Bărnuțiu invoca de altfel autorizația prealabilă de a veni acolo a Poliției din Viena, cât și pașaportul.

Dar, oricât de întemeiate și drepte, atari cereri nu erau degrabă soluționate de precauția vigilentă a Poliției Imperiale, în paza căreia stătea siguranța vastului Imperiu, mai amenințat ca oriunde în Italia. Așa că, deocamdată, bătrânul student ardelean se va fi mulțumit să se apropie, furiș, de gangul

¹⁾ *Amintiri dela Junimea*, București, 1908, vol. I, pp. 13 urm.

²⁾ Textul în C. Suciu, *Correspondența lui I. Maniu-S. Bărnuțiu*, Blaj, 1929, p. 195.

Universității din centru, poate uneori să cuteze a intra într'o sală de curs.

Fațada edificiului universitar din Pavia, vastă dar inexpresivă, n'ar lăsa a bănuî interiorul, cu cele cinci cortiluri în stil Renaștere, cu galerii și statui de marmoră, evocând străvechile glorii ale celei mai îndătinată Universități din lume. Așa cum se vedea pe la 1850, drept este, ea data numai din sec. XV, după ce fusese mărită în vremea Mariei Tereza. Unică prin continuitatea din epoca romană până azi și revendicând meritul de a fi cea dintâi școală de Stat care a instituit diploma de « laureat » ca titlu academic, Universitatea din Pavia este prototipul acelei « Universitas », din care s'au desvoltat cu timpul Universitățile lumii ¹⁾.

Intr'adevăr, la curtea Regilor longobarzi din « Papia » (cum i se spunea orașului), se găsea, recunoscută oficial ca atare, încă de prin anii 825, o școală («studium»), cu maștri celebri în ale Retoricii, Filozofiei, Dreptului (mai ales pentru Dreptul comparat longobardo-franco-roman), școală din care aveau să iasă celebrități ca Paolo Diacono ori Pietro di Pisa, la rândul său maestrul lui Carol cel Mare ²⁾. Astfel că înainte de Renaștere, încă de prin 1360, acest centru era celebru în Europa, ca Parisul, Bologna, Oxfordul, sau Montpellier. În epoca Umanistilor ³⁾, când faima Ateneului Ticinez era servită de un învățat ca Grisolară, se numărau acolo peste trei mii de studenți (printre ei, poate, Cristofor Columb), atrași, în decursul veacului următor, de reputația unor maștri ca G. Cardano, ori de prezența unor discipoli ca Leonardo Da Vinci. Mai mult ca orice interesează însă faptul că de timpuriu această Universitate atrăgea mulți studenți străini, « ultramontani », și anume: francezi, englezi, spanioli, germani, flamanzi, suedezi,

---

¹⁾ Pentru istoricul acestei Universități, vezi G. Natali, *o. cit.*, pp. 125 urm. Dar mai ales: *Memorie e documenti per la storia dell'Università di Pavia*, Pavia, 1877—78; *Statuti e ordinamenti dell'Università di Pavia dall'a. 1361—1859*, Pavia, 1925; *Contributo alla storia dell'Università di Pavia*, Pavia, 1925; *L'Università di Pavia e i suoi istituti*, Pavia, 1925.

²⁾ Pentru toate datele, vezi D. Spadoni, *Cenno storico dell'Università di Pavia*, în publicația festivă *Universitatis Ticinensis Saecularia Undecima*, Pavia, 1925, pp. 1 urm.

³⁾ Pentru care vezi art. lui P. Vaccari, în *o. cit.*, pp. 12 urm.

greci și chiar unguri (în 1439)¹⁾, cu rectorul lor, cu căminurile colegiale, capelele, cimitirele, societățile goliardice și privilegiile legale.

Decăzută în timpul dominației spaniole, Universitatea din Pavia avea să-și recapete, cât de cât, strălucirea sub Austriaci, mai ales sub domnia Mariei Tereza, când avu și norocul să-și illustreze faima științifică maeștri ca Lazzaro Spallanzani — mare naturalist al secolului XVIII, călător, în această calitate, prin părțile noastre²⁾ — ori ca Alessandro Volta el însuși (marea invenție avea să iasă din laboratoarele acestei Universități, în 1800), ca Abatele Boscovich — om de știință și călător, deopotrivă, în Principate³⁾ — sau ca enciclopedistul G. D. Romagnosi. În felul acesta, Universitatea la care se pregătea să se înscrie Simion Bărnuțiu în 1852, continuase a fi celebră în lume în tot decursul timpului și, ceea ce este mai important pentru tradițiile ei în părțile Austriei și ale Transilvaniei, încă de prin 1783 se înființase acolo un « Collegio germano-ungarico », frecventat un timp de studenți din Impărăție⁴⁾. Mergând acolo, studentul nostru urma deci și o tradiție locală, poate chiar una ardeleană.

Cât despre viața studențească în sine, la care Bărnuțiu, și prin firea lui retrasă, și prin strâmtorarea în care se găsea între străini, va fi participat mai degrabă puțin, această viață ne este evocată de un martor contemporan, ziaristul G. A. Cesana⁵⁾, în felul următor:

«...Pe vremea mea [tocmai prin 1850] studentul era o ființă *sui generis*, pe care oricine o putea recunoaște dela o poștă și, în unele cazuri, s'o și evite. Neglijent îmbrăcat, cu o bleandă de pălărie haiducească pe cap, cu luleaua de lut în gură, cu un băț gros în mână, cu aerul provocator, sau de om care nu se sinchisește de nimic, gălăgios de parcă toată lumea ar fi fost numai a lui, nepoliticos, ba uneori chiar trivial cu sexul frumos, provocant —

¹⁾ L. C. Bollea, *Gli studenti ultramontani nell'Università di Pavia*, în *o. cit.*, pp. 29 urm.

²⁾ Vezi Alexandru Marcu, *Romanticii italieni și Români*, în « Anal. Acad. Rom. », secția lit., s. III, t. II, mem. 2, București, 1924, indice.

³⁾ *Ibid.*

⁴⁾ L. C. Bollea, *l. cit.*

⁵⁾ În *Ricordi di un giornalista (1821—1851)*, Milano, Bortolotti, 1890, vol. I, pp. 61 urm.

atunci când putea, fără frică de pedeapsă — cu sexul tare... Iată studentul de pe acele vremuri... Rarele excepții nu stricau regula. Duceam viață aparte, mâncam în birturi ale noastre, frecventam cafenele anumite; la teatru ne duceam numai pentru a face gălăgie, adesea chiar în mod scandalos; evitam societatea burgheză care... ne detesta, iar pe la baluri dansam servitoarele... ori și mai rău. Nu vreau să spun că nu ne ocupam cât de cât și cu politica; ne ocupam însă când ni se oferea prilejul; dar era o politică de alt gen, o politică fără mânuși, mai potrivită cu felul nostru de-a ne îmbrăca și de-a trăi, în general: știam să luăm la bătaie un vardist, să ne apucăm la harță prin cârciumi cu soldații austriaci, să le mănjim uniforma albă cu o pompă plină de cerneală, să dăm jos stemele imperiale de pe la autorități și alte isprăvi asemănătoare... O suverană hotărîre îi oprea pe studenți să poarte barbă și, mai ales, mustăți. Doar Ungurii și Croații făceau excepție dela regulă...¹⁾).

Cât despre cursuri, pe lângă alte mărturii contemporane pe care le vom invoca, e bine să amintim că ele se reduceau, adesea, la simple exercitări ale memoriei, și din partea celor care le predau, și a celor chemați să le audieze²⁾).

În felul acesta, studenții puteau să se consacre mai ales activității patriotice, dat fiind că Pavia era, către 1850, unul din cele mai agitate centre, din punct de vedere al reacțiunii împotriva reîntronării dominației habsburgice. În acest sens ar fi destul să amintim că acolo era un cunoscut centru carbonar și mazzinian, unde locuia cunoscuta familie de patrioți revoluționari a Cairoli-lor³⁾. De altfel, încă din perioada napoleoniană studenții acestei Universități își făcuseră o bună educație la școala luptelor naționaliste, alături de unii maeștri ai lor⁴⁾. Putem deci ușor înțelege starea de spirit a tineretului italian, atunci când un Împărat ca Francisc I, în chiar Aula Mare a Universității, «îi avertiza pe profesori și pe studenți că lui nu-i trebuiau nici literați, nici studioși, ci supuși devotați

¹⁾ Pentru mediul studențesc din Pavia, vezi și L. Fasso, *G. B. Bazzoni*, Città di Castello, 1906; A. Scalvini, *La mia pipa*, Roma, Perino, 1885.

²⁾ În acest sens, vezi G. Solitro, *Maestri e scolari dell'Università di Padova, etc.*, Venezia, 1922, p. 32, n. 3.

³⁾ G. Adamoli, *Da San Martino a Mentana*, Milano, Treves, 1892, ed. II, pp. 1 urm.

⁴⁾ R. Sòriga, *L'Università di Pavia nei primordi del Risorgimento italiano*, în *Universitatis Ticinensis, etc.*, p. 57.

Casei lui ». Rezultatul, firesc, trebuia să fie tocmai contrariu așteptărilor dela Viena: ură crescândă împotriva « străinului » și îndepărtarea studenților dela cursuri, dar pentru a se deda agitațiilor conspiratoare, iar la nevoie, ca în 1848-49, pentru a muri pe baricade ¹⁾). Cu atât mai mult, cu cât Pavia, prin situația sa geografică, nu departe de granițele Piemontului liber și italian, servea de centru de răspândire a literaturii politice clandestine, care pătrundea în Împărăție prin opera contrabandiștilor mazzinieni și a studenților dela Universitate. Dar cu privire la mediul politic din Pavia, pe vremea când își făcea apariția acolo fostul revoluționar din Câmpia Libertății, este bine să invocăm următoarea mărturie a patriotului italian Cadolini ²⁾):

« În cei doi ani care-au urmat după 1849 în Lombardo-Veneto, Universitățile au fost ținute închise. Tinerii erau obligați să învețe prin capitalele de provincii, cu profesori particulari, anume autorizați de Guvern și apoi să treacă examenele la Universitatea respectivă, la finele lui Iulie. La începutul anului școlar 1851—52, în sfârșit, Universitățile (cu excluderea, dacă nu mă înșel, a Facultății de Drept) au fost redeschise. . . . Studenții trebuiau să aibă la mână un document de « siguranță », eliberat de autoritatea locului de origină. Odată ajunși la Pavia, erau obligați să se ducă la biroul Siguranței Publice, unde comisarul, după ce le lua zisul document, le elibera un altul, chemat « foaie de liberă petrecere », în care sta scris că era formal oprit de a lipsi din Pavia fără o specială învoire a Poliției. Nici nu era o interdicție de luat în glumă, deoarece, dacă vreunul din noi s'ar fi dus la Milano, ajungând la porțile aceluia oraș, se pomenea că-i cere foaia, care era retrasă de agentul Poliției. Pentru a o avea înapoi, trebuia să te duci în persoană, înainte cu douăzeci și patru de ore, la Siguranță, unde era dus de-a-dreptul, cum sosea, cine n'ar fi avut documentul în regulă. Dar vexațiunile nu se sfârșeau aici. Pe puținele drumuri de fier care existau pe atunci, stătea un personal volant al Siguranței și care, pe când trenul era în mișcare, intra în compartimente și cerea tuturor călătorilor documentul. Acest sever control se făcea metodic, de mai multe ori în acelaș tren; și vai de cine n'ar fi avut la el pașaportul. Atâta supraveghere totuși n'a împiedecat cumva să călătorească, adesea, în voie, cei ce conspirau împotriva aceluia regim. La Pavia consemnarea foii de liberă petrecere în

¹⁾ P. Ciapessoni, *Il R. Collegio Ghislieri, etc.*, o. l. cit., pp. 34 urm.

²⁾ În *Memorie del Risorgimento, dal 1848 al 1862*, Milano, Cogliati, 1911, pp. 168 urm.

mâna studenților se făcea cu o pompă solemnă, de către Comisarul Superior. Când mi-a venit rândul, am fost introdus, cu mulți alți tovarăși, la domnul Comisar (un oarecare Confalonieri), care ne-a dăscălit bine și ne-a atras în mai multe rânduri luarea aminte să nu ne ținem de politică, amenințându-ne cu severe măsuri împotriva celor ce ar fi cutezat să-i iasă din cuvânt. După aceea, le-a înmănat tuturor tovarășilor mei respectivele foi și i-a trimis acasă. . . »

Transilvăneanul Simion Bărnuțiu, pripășit în Italia dela Viena, unde avusese de-a-face cu Poliția în mai multe rânduri, nu putea fi scutit de toate acele formalități, spre a se înscrie la Universitate. Iar formalitățile, vom vedea, nu se puteau îndeplini prea ușor. Pe de o parte nesiguranța în care se găsea la Pavia, în primul moment, din acest punct de vedere; iar pe de altă parte, speranța unui ajutor din partea prietenilor dela Viena, îl făceau să fie tot mai îngrijorat (la 26 Octomvrie 1852) de tăcerea lui Ioan Maiorescu ¹⁾ și cu atât mai bucuros de grija ce-i purta Al. Papiu Ilarian, fostul său elev și tovarăș de luptă, care, în aceleași zile de răstriașe, îi procurase 50 de florini ²⁾, după ce Bătrânul i se plânsese din nou de tăcerea lui Maiorescu ³⁾ (la 8 Noemvrie 1852).

II

1. Papiu Ilarian student la Viena

Papiu Ilarian se găsea într'acestea la Viena, adus acolo ca student al Facultății Juridice, încă din 1850, de însuși Bărnuțiu, fostul profesor și tovarăș de luptă, pe care discipolul îl venera. Chiar înainte de Revoluție, legăturile dintre cei doi naționaliști fuseseră atât de strânse, încât Bărnuțiu influențase

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.*, p. 230. Pentru legăturile dintre Bărnuțiu și I. Maiorescu, anterioare acestei date, vezi între altele: N. Bănescu și V. Mihăilescu, *I. Maiorescu*, București, 1912, p. 130; I. Lupaș, *o. cit.*, pp. 88, 46 urm.; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 107; « Transilvania », XVI, 1885, nr. 13—14, pp. 101 urm. Pentru atitudinea lui Titu Maiorescu față de același Simion Bărnuțiu, vezi articolul *Contra Școalei Bărnuțiu* (în « Convorbiri literare », 1868) din *Critice*, Minerva, București, 1908, vol. II, pp. 185 urm.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.* p. 224.

³⁾ Scrisoarea dela Academia Română, *ms.* 4583.

până și lecturile discipolului; iar în marea zi dela Blaj, Papiu pregătise, chiar asigurasă în bună parte, succesul profesorului, a cărui înrâurire (prin anii 1844, petrecuți în acelaș Blaj, ca elev), fusese hotărâtoare pentru formația spirituală a celui care acum îi era tovarăș și colaborator ¹⁾. S'ar părea că Papiu îl chemase pe Bărnăuțiu la adunarea dela 15 Mai; și tot el îl înfățișase poporului. Destoinic ca un adevărat luptător, deplin format sufletește la douăzeci de ani, cancelistul din Murăș-Oșorhei se dovedise vrednic de învățătura primită, când striga: «... Să nu dăm de rușine numele roman, să-l facem cunoscut în toată lumea, să-l facem iarăși nume de glorie și teroare barbarilor din secolul XIX » ²⁾. Școala o începuse totuși cu puțini ani în urmă, întâi la Murăș-Oșorhei, apoi un an de «Filosofie» la Blaj (unde-i fusese dascăl tânărul pe atunci Simion Bărnăuțiu), iar în urmă la liceul din Cluj, ajungând să se mândrească (în 1847) cu titlul de «jurist absolut de Transilvania» ³⁾.

Râvna de afirmare și-o arătase de timpuriu, în anii studiilor dela Cluj, prin încercarea de a publica acea revistă literară, dar și de retrezire națională a Românilor la cultură, acele *Zori* (*Diorile*, Cluj, 1845) ⁴⁾, în care se întrevade și altă tendință romantică: spre exotismul căruia va să-i atribuim traducerea unei anonime *Istori'a Neapolitana* (f. 17 v.), a unei serii de anecdote traduse tot din italienește (f. 25 v.) de A. Pop, același care dădea chiar pagini din *Cortigiano* lui Baldassar Castiglione (f. 34 v.).

Astfel, omul care mai târziu, după anii de învățătură în străinătate, avea să se învrednicească, față de conștiința Neamului, de a merita «să fie pus la catapeteasmă» ⁵⁾, când se va porni mai mult nevârstnic spre Viena, ca de acolo să coboare

¹⁾ I. Rațiu, în «Unirea», Blaj, 1902, nr. 43, pp. 366 urm. Pentru aceleași legături (în 1848), vezi și G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnăuțiu*, pp. 85, 109.

²⁾ V. Pârvan, *Activitatea politică a lui Al. P. Ilarian*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, 1903, pp. 375 urm. Vezi și «Neamul românesc literar», II, 1910, pp. 157 urm.; N. Hodoș, S. Balint, București, 1913, pp. 109 urm.

³⁾ I. Rațiu, *l. cit.*

⁴⁾ Vezi la Academia Română ms. 553 (exemplar de mână).

⁵⁾ N. Iorga, în «Neamul Românesc», 9 Dec. 1930; vezi și aprecierile lui I. Clopoșel, în «Societatea de Măine», VII, nr. 7, p. 128. Apoi: I. Bianu, în «Revista Nouă», 1888, nr. 10, p. 361; «Albina Carpaților», I, 1877, p. 119.

către «țara străbunilor», va fi pregătit și cărturărește, dar, mai ales, cu sufletul, prin cutezătoarea faptă săvârșită de tineretul românesc un an abia în urmă: Revoluția. Pe Ilarian îl întârise sufletește și prin altceva: tatăl său, preotul greco-catolic Popu (de unde Papiu) din Budiul de Câmpie, fusese spânzurat de Unguri la Turda ¹⁾, iar maică-sa, după ce le arseseră casa părintească ²⁾, din cinstită preotească, ea însăși fiica preotului Hodosiu de pe Mureș ³⁾, ajunsese fugară din sat în sat, cu două copile în seamă. «...Până în ziua de astăzi — mărturisirea Papiu în toamna lui 1849 ⁴⁾ — în cea mai mare sărăcie, mișeletate, golăciune, cu featele sale își plânge gelnica sa stare».

Indemnat de Bărnuțiu (și de alte motive pe care le vom arăta), să-și potolească durerea pentru cei lăsați în urmă prin străini; după ce însuș abia se întorsese din pribegie, în dorința de a continua studiile și a merge la Universitate, Papiu își dădea dimisia din «dregătoria de inspector al cercului Blaj», spre a putea pleca la Viena ⁵⁾, împreună cu vărul său Iosif Hodoș și cu Simion Bărnuțiu (în toamna anului 1849) ⁶⁾.

Bizuindu-se și pe purtarea din timpul Revoluției, și pe suferințele îndurate apoi din pricina ei, Papiu adresa într'acestea Împăratului o cerere de ajutor, pentru ai săi și pentru sine, la studii, sub formă de bursă. Prezentată la începutul anului 1850, această cerere i-a fost satisfăcută, acordându-i-se bursa dela Blaj, având astfel puțința să-și înceapă studiile la Viena sub auspicii oarecum favorabile ⁷⁾.

Sigur este că în primăvara anului 1850 Papiu se găsea înscris în registrele Facultății de Drept din Viena (14 Februarie ⁸⁾—12 Martie ⁹⁾), ducând vieța de student transilvănean, închinată studiilor, dar și rosturilor naționale, părăsite acasă. Pentru

¹⁾ I. Rațiu, *l. cit.*

²⁾ I. Bojoru, *Al. P. Ilarianu*, Tg.-Mureș, 1930, pp. 60 urm.

³⁾ *Vezi Panteonul* lui I. Vulcan, Buda-Pesta, 1869, pp. 125 urm.

⁴⁾ Citat de V. Pârvan, *Din viața lui P. Ilarian*, în «Convorbiri literare», XXXVII, 1903, p. 54.

⁵⁾ I. Bojoru, *o. cit.*, pp. 60 urm.

⁶⁾ I. Rațiu, *l. cit.*, p. 422.

⁷⁾ V. Pârvan, *l. cit.*

⁸⁾ Pentru înscriere și foaia de cursuri, vezi la Academia Română *ms.* 996, f. 94.

⁹⁾ V. Pârvan, *l. cit.*, p. 55.

sfârșitul celui an, Împăratul, în marea-i clemență, pregătise o surpriză Românilor: decorarea celor care se distinseseră, prin fidelitate față de Austria, în Revoluție. Printre alții (S. Bărnuțiu), și Papiu Ilarian ¹⁾. După cum se știe însă, atare răsplată nu-i putea mulțumi pe luptătorii români, care au primit cinstea cu supărătoare șovăire ²⁾. Îndreptățiți se credeau să aspire la recunoașterea unor drepturi naționale, cu mult mai presus de satisfacerea unei vanități personale, chiar dacă decorarea se decretase pentru 60 de tribuni și legionari transilvăneni ³⁾. Cât despre Papiu, decretul pentru decorarea lui cu Crucea de argint cu coroană, poartă data de 21 August 1850, astfel că până în primele zile ale anului următor (când avea să aibă loc în public solemnitatea decorării), putea să se facă și el ecoul curentului de refuz, afirmat printre Românii dela Viena, sfătuindu-și în același sens prietenii ⁴⁾. Vom înțelege astfel atitudinea tânărului student, convocat împreună cu colegii în ziua de 9 Ianuarie 1851 ⁵⁾ în sala festivă a Universității, pentru ca, de față cu profesorii, decanul să-i înmâneze decorația ⁶⁾. Acceptarea condiționată a lui Papiu și, mai ales, aluziile nefățarnice la nemulțumirea Românilor (care «degeră în cenușa bordeelor arse») ⁷⁾, făcute de el în alocuția rostită cu acest prilej ⁸⁾, precum și declarația că avea să poarte îndoliată decorația, «până când Românilor nu li se va acorda meritele și promisiunile drepturi și libertăți» ⁹⁾, nu puteau decât să-i crească prestigiul față de conaționali, dar, în aceeași măsură, să-i creeze atmosferă neprielnică în cercurile Poliției vieneze. Deocamdată continua (împreună cu vărul său Hodoș) să primească bursa de 300 fl. m. c. pe an, din fondul Ramonțianu

¹⁾ I. I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi*, în «Analele Academiei Române», mem. secț. ist., s. III, t. XI, mem. 10.

²⁾ Pentru Avram Iancu și Bărnuțiu, vezi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.*, pp. 213 urm.

³⁾ I. Rațiu, în «Unirea», *l. cit.*; de același, *Al. Papiu Ilarian și decorațiile dela 1850*, în «Luceafărul», 1903, nr. 1, p. 4.

⁴⁾ Cfr. o scrisoare către G. Bariț (28 Sept. 1850), în I. Rațiu, *Al. Papiu Ilarian și decorațiile, etc., l. cit.*

⁵⁾ V. Pârvan, *Din viața lui Al. P. Ilarian*, *l. cit.*

⁶⁾ Iosif Popescu, în «Albina Carpaților», III, 1879, nr. 24, p. 372.

⁷⁾ I. Clopoșel, în «Societatea de Măine», VII, 1930, nr. 7, p. 128.

⁸⁾ Textul la Academia Română, ms. 1061, ff. 346, 348.

⁹⁾ Iosif Popescu, *l. cit.* Vezi și *Intâmpinarea lui V. Pârvan*, din «Luceafărul», 1903, nr. 4, pp. 62 urm.

dela Blaj ¹⁾, cu toate că procesul pendinte nu se isprăvise, ceea ce avea să provoace suspendarea, oarecum valabilă, a bursei, odată cu trecerea lor în Italia.

Rezultatul studiilor lui Papiu la Institutul Therezian, cât și materialul strâns de pe la cunoscuți, îi dăduseră prilejul să publice, în vremea studenției dela Viena, cele două volume ale *Istoriei* (la publicarea lor îl ajutase mult vărul Hodoș) ²⁾, care, dacă îi sporeau și mai mult prestigiul de « tânăr excepțional », îi aduceau neplăcerea suspendării bursei (1852) ³⁾, cât și dușmănia multor Români de acasă.

Iată unul din motivele care, alături de îndemnul lui Bărnăuțiu dela Pavia, îl vor determina pe Papiu să plece din Viena, spre a-și continua studiile la Padova, luându-l cu sine și pe nedespărțitul Iosif Hodoș.

Cu ce mijloace bănești? Poate cu banii de pe la rude, mai ales cu banii trimiși de Popa Balint, ori din câștigul realizat cu vânzarea *Istoriei* ⁴⁾.

2. Iosif Hodoș student la Viena

Cu douăzeci și unu de ani mai tânăr ca Bărnăuțiu și numai cu unul mai nevârstnic decât Papiu Ilarian, Hodoș ⁵⁾, fecior și el de preot cu oarecare dare de mână, învățase carte pe la Târgul Mureș, Blaj (acolo îi fusese profesor Bărnăuțiu) și apoi, în 1845, când cu scandalul știut, la liceul « regesc » din Cluj, unde își căpătase cu distincție « absolutoriul » în vara anului 1848 ⁶⁾. Timpuria legătură sufletească și nedespărțita prietenie față de Papiu Ilarian, datorită căreia va înfrunta deopotrivă primejdiile studenției în Italia, fuseseră mărturisite, dela început, prin colaborarea la acele *Zori* ale lui Papiu, în care Hodoș făcea să apară o serie de anecdote traduse din

¹⁾ Date despre încurcăturile cu acest fond, în G. Bariș, « Observatoriulu », Sibiu, 1881, nr. 71, p. 285, Vezi și V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, p. 149.

²⁾ I. Rațiu, în « Unirea », *l. cit.*

³⁾ V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, p. 149.

⁴⁾ I. Rațiu, în « Unirea », *l. cit.*

⁵⁾ G. Bariș, *Momente din viața lui dr. Iosifu Hodosi, în « Observatoriulu », Sibiu, 1881, nr. 70, pp. 281 urm.*

⁶⁾ G. Bariș, în « Observatoriulu », *l. cit.*; vezi și *Panteonul* lui I. Vulcan Buda-Pesta, 1869, pp. 143 urm.

italienește (ceea ce ni-l arată cunoscător al acestei limbi, încă de prin anii 1844—45) ¹⁾.

După ce luase parte la Revoluție (avea 19 ani și i se dăduse rangul de « vice-prefect »); după sbuciumul pribegiei prin București, abia întors în Ardeal, Hodoș ascultase de îndemnul lui Papiu și al lui Bărnuțiu de a-și continua studiile la Viena, în vederea ocupării unei slujbe ²⁾. În primăvara anului 1850 (5 Aprilie) îl vom găsi într'adevăr înscris la Facultatea Juridică de acolo ³⁾, urmând cursurile cu oarecare regularitate, până în primul semestru al anului 1852, când grijile mutării la Padova nu i-au mai îngăduit s'o facă.

Ca și Papiu, beneficiase în acest timp de bursa Consistoriului din Blaj (pe care se îndurase s'o împartă și cu Ion Rațiu ⁴⁾), ocupându-se, pe lângă studiile juridice universitare, cu acelea literare, deprinzând bine limba franceză și italiană ⁵⁾. Mult mai timid decât vărul, sau chiar decât fostul său profesor; înfruntând riscul și amenințările Austriacilor, care îi notau rău pe tinerii din Monarhie, ce ar fi cutezat să meargă în Italia, necum să se ducă la Universitățile de acolo («... Celoru ce mergeau in Itali'a, ori in Franci'a, li se dicea, in facia sau in dosu: « Ține minte! ») ⁶⁾, Hodoș a găsit curajul necesar să-l urmeze pe Papiu la Padova, bine știind că la alte încurcături avea să se adauge pierderea bursei.

3. De ce s'au dus la Padova?

G. Bariț, în răspunsul la cuvântarea academică a lui Papiu Ilarian despre *Vietia, operele si ideile lui G. Sincai* ⁷⁾, vorbind despre sacrificiul de « dille si nopti, bani si sanetate », pe care-l făcuse Papiu, din tinerețe, spre a cunoaște și studia trecutul Patriei, amintește de mergerea în Italia, « adeca in acea tierra,

¹⁾ Vezi la Academia Română ms. 553, f. 32 v. Notez aci că n'am putut cerceta hârtiile lui Hodoș din mss. 994 și 995 ale Academiei Române, fiind printre cele dela Moscova.

²⁾ G. Bariț, *l. cit.*

³⁾ G. Bariț, *l. cit.*, nr. 72, pp. 289 urm.

⁴⁾ I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, Sibiu, 1928, p. 20.

⁵⁾ *Panteonul*, *l. cit.*

⁶⁾ G. Bariț, *l. cit.*

⁷⁾ București, 1869, p. 64.

pe allu carei pamîntu luasse si Georgiu Sincai aspiratiunile...». Cu alte cuvinte, și pentru Papiu Italia era «pamentulu celu sacru alu strabuniloru nostri»¹⁾, iar rostul mergerii unui Român acolo, același ca rostul lui Gh. Șincai, odinioară; al celui Șincai pe care-l preamărea drept «geniu nemuritoriu», care «ne-ai redatu consciinti'a de noi insine; sementi'a neperitoria a latinității în noi tu o-ai reinviatu...»²⁾.

Hotărînd să părăsească, neisprăvite, studiile dela Viena, atât Papiu cât și Hodoș ascultau, așa dar, de chemarea conștiinței de latinitate, trează în sufletul lor de convinși latiniști, în plin secol romantic. Cu toate că, față de Bărnăuțiu, reprezentau altă generație: cea nouă. Ascendentul fostului lor profesor dela Blaj era însă neștirbit prin anii 1852, astfel că a fost deajuns hotărîrea lui Bărnăuțiu să se ducă la Pavia, pentru ca și cei doi școlari să-l urmeze în Italia³⁾. Le surâdea apoi, și celor tineri, perspectiva ca, odată pusă în sfârșit la cale «Academia» românească din Transilvania, să ajungă acolo profesori; iar întru aceasta, să se grăbească cu luarea diplomei de doctor⁴⁾, de care aveau nevoie și pentru a putea practica advocatura.

Din punct de vedere al limbii de predare a cursurilor, în nicio altă parte a Împărăției Transilvănienii noștri nu și-ar fi putut lua diploma cu mai multă ușurință ca în Italia⁵⁾; în schimb, limba de predare dela Viena le făcea aproape cu neputință continuarea studiilor acolo⁶⁾, mai ales că nici de carte nu prea aveau timp să se țină, prinși cum erau, fie cu scrierile istorico-politice, fie cu nesfârșitele intervenții pe la autoritățile imperiale, în vederea punerii în dreaptă valoare a sacrificiilor făcute de Români în vremea Revoluției⁷⁾. Ținând seama, în sfârșit, și de faptul că «din cauze politice, în Viena nu mai erau în siguranță», mai ales de când cu refuzul

¹⁾ Din o scrisoare a lui Papiu către S. Balint (13 Noemvrie 1852) în *ms. 4585* dela Academia Română.

²⁾ A. Papiu Ilarian, *Vietî'a, operele si ideile lui G. Sincai*, I. cit., pp. 60—61.

³⁾ Pentru acest ascendent, vezi V. Pârvan, *art. cit.*, în *Prinosul Sturza*, pp. 381, 383; N. Hodoș, *S. Balint*, p. 111.

⁴⁾ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnăuțiu*, p. 132.

⁵⁾ Scrisoarea lui Papiu către Balint (nedată), la Academia Română, *ms. 4585*.

⁶⁾ V. Pârvan, în «Luceafărul», 1903, p. 149, n. 5.

⁷⁾ V. Pârvan, *Anul 1850 și studenții români ardeleni din Viena*, în «Luceafărul», 1903, nr. 5, p. 89.

decorației și cu apariția cărții lui Papiu ¹⁾, credem a fi amintit motivele care i-au îndemnat și pe cei doi studenți transilvăneni să plece în Italia, spre a-și continua studiile la Universitatea din Padova. Nu la Pavia, unde se găsea Bătrânul, pentru ca nu cumva strângerea lor acolo să trezească și mai mari bănuieli. Căci, în primul rând, se duceau în Italia cu gândul curat și numai cu acela, de a învăța carte și a lua diploma de doctor.

Departate de ei orice amestec în frământările politice ale Italiei carbonare, atât de prezentă totuși în conștiința tinerețului dela noi, ca din întreaga Europă, către 1850.

4. *Papiu Ilarian la Padova, urmat de Iosif Hodoș*

După o mărturie proprie, Papiu a părăsit Viena în ziua de 1 Noemvrie 1852 ²⁾, în vreme ce Bărnăuțiu dela Pavia începuse demersurile pentru admiterea ca student la acea Universitate. O scrisoare pe care i-o adresa lui Papiu ³⁾, ne relatează în amănunt aceste demersuri:

«...Pene in 2 Nov. n'am fostu la nimene, in 2 Nov. mam (sic) ⁴⁾ dusu la Cancellariulu Universitatii, iam aretatu testimoniale din Sabiniu si din Vienna, mi au disu ca voiu debea se facu esame din studiale care leam ascultatu in Viena, si din care n'am facutu esame, dar se dau o petitiune la Direptiunea Studialoru politico-legali; danduo in man'a Direptorelui dopa mediadi acesta mi au disu ca mai anteiu semi scotu permesu dela ufeciulu politicu, apoi se vin cu petitiunea, in 3-a la 11 ore am fostu la ufeciulu politicu pentru permesu de a puté invetia in antiquissima et celeberrima Univ. Ticinensi, mai antei mi au cerutu Nationalulu ⁵⁾, l'am scrisu in casa la Protocollistulu, acesta miau disu se vinu peste una ora, m'am dusu, atunci miau spusu ca dee semi scotu facultate din Mediolanu ⁶⁾ dela Locutenintia ca se invetiu in Pavia, i'am refletpatu ca in passulu ⁷⁾ mieu din Vienna sta espressamente facultatea de a invetia in Pavia, m'au chiamatu la Comandantele

¹⁾ I. Rațiu, în « Unirea », 1902, nr. 52, pp. 438 urm.

²⁾ Scrisoarea lui către Balint (13 Noemvrie 1852), Academia Română, ms. 4585.

³⁾ La 8 Noemvrie 1852; Academia Română, ms. 4583.

⁴⁾ Notăm, odată pentru totdeauna, că vom reproduce în ortografia lor originală fragmentele din aceste scrisori inedite.

⁵⁾ Declarația de naționalitate.

⁶⁾ Milano, de care depindea Pavia.

⁷⁾ Pașaportul.

locului în traptulu din... (?), care è uficiariu militarescu, acesta miau disu ca «er geht nicht», dee se'mi ceru permesu dela Luogotenenzia din Mediolanu, mi au datu o carta de permanentia ¹⁾ pe 15 dile, asta o am alaturatu langa celelalte documente, testimonii, intre care am pusu si scrisoria dela Wolgemuth care mio scrie ca la Professor pentru decoratiune...».

Peste două zile (4 Noemvrie 1852) Bărnăuțiu, intrat la grijă, s'a dus, de dimineață, iarăși la Poliție, să vadă ce hotărâre se luase cu privire la autorizația din Milano ²⁾.

Tot din acea zi datează prima scrisoare pe care i-o adresa lui Papiu ofițerul ardelean Tomuț, din armata austriacă, cu garnizoana în Italia de Nord și căruia studentul nostru îi dăduse de știre că se vor întâlni. Tomuț, în rândurile pe care i le trimetea din Treviso (la 4 Noemvrie 1852) ³⁾ și în care își exprima aceeași dorință, face unele destăinuiuri, foarte expresive pentru starea de spirit din Italia:

«...Amicitia între oficiali militari și Italienii nu è pre mare — în cele mai multe locuri nici că essiste de cumva socoti ca umblându cu mine te vei compromite nainte studentiiilor — care nici io nu ti-o-asii dori — pentru acesta întimplare apoi socotu se ne damu la Bahnhof rendezvous — unde descallecandu vom devorbi celelalte ».

Papiu avea să ajungă la Padova a doua zi, la 5 Noemvrie 1852 ⁴⁾, spre a-l întâmpina acolo o scrisoare ca aceasta, nu prea încurajatoare pentru viața nouă în care intra: compromițător pentru Tomuț, ofițer «austriac», să stea de vorbă, pe stradă, la Padova, cu studentul Papiu; dar compromițător și pentru acesta, față de noii colegi italieni. Bătrânul, la rândul său, tot pe la Poliția din Pavia, după răspuns ⁵⁾. Iată de ce nu va fi împărtășit cu mult entusiasm gândul lui Papiu de a intra în legături epistolare cu «Piemontezul» G. Vegezzi Ruscalla dela Torino, căruia Papiu, din prima zi a sosirii în Italia,

¹⁾ Foaie de liberă petrecere.

²⁾ Scrisoarea lui către Papiu (8 Noemvrie 1852), Academia Română, ms. 4583.

³⁾ Academia Română, ms. 2242, f. 231.

⁴⁾ Mărturia lui Papiu, în scrisoarea către Balint, la Academia Română, ms. 4585.

⁵⁾ Scrisoarea lui către Papiu (8 Noemvrie 1852), la Academia Română, ms. 4583.

s'a gândit să-i trimeată, prin Bărnăușiu (Pavia fiind la granița Piemontului), un exemplar al *Istoriei* sale ¹⁾. Mai ales că îndemnul întru aceasta îi venise și dela Iacob Mureșianu, din Brașov ²⁾:

«...Te rogu, ca daca n'ai cunoscintia cu literatul italianu Veggezi-Ruscala (*sic*) dein Turinu, se i te adresedi cu unu esemplaru dein istoria dtale, ca doresce multu in interesul nostru a deveni la cunoscintia asemeniloru opuri, după cum mi se rugă...».

Luat cu astfel de griji, Papiu nu va fi avut nici el răgazul să cerceteze mai întâi acea Padovă «pre-vechia, ale carei fundamente anca Antenore le puse» ³⁾, în care îi era dat să trăiască, doi ani, zilele cele mai mulțumitoare ale vieții.

Preocupat cu studiile juridice; încolțit de nevoile materiale; dedat lecturilor literare și filologice, nici Papiu (ca și Hodoș) n'a acordat cuvenita atenție frumuseților naturale, mai ales artistice, ale orașului în care se găsea. Ori, cel puțin, n'a crezut de cuviință să-și consemneze impresiile, din acest punct de vedere, în scris. În lucrările sale, în epistolele din Italia, nici urmă de așa ceva: nimic despre Il Santo (faimosul sanctuar al popularului Sant'Antonio di Padova), sau despre Capela degli Scrovegni, cu afrescurile lui Giotto; nimic despre Universitate (ea însăși monument de artă), despre străzile cu «portici», despre celebra cafenea studențească Pedrocchi, despre Piazza delle Erbe, ori biserica Eremitanilor, cu neuitatele afrescuri ale lui Mantegna, spre a nu mai pomeni de Donatello, cu falnicul «Gattamelata», de serbările populare din Prato della Valle, sau de excursiile, atât de potrivite cu gustul și firea unui tânăr de pe la 1850, spre Colinele Euganee, prelungite până la Arquà, în fața mormântului lui Petrarca.

Abia ajuns la Padova, gândul lui Papiu a fost să ia contact cu Bărnăușiu ⁴⁾, care, la rândul-i, îi adresa la 8 Noemvrie 1852

¹⁾ Alexandru Marcu, *Un prieten uitat: G. V. Ruscalla*, în «Convorbiri Literare», Sept. 1927, p. 17 (extras).

²⁾ Scrisoarea lui către Papiu (22 Septemvrie 1852), la Academia Română, ms. 2242, f. 106.

³⁾ Scrisoarea lui către S. Balint (13 Noemvrie 1852), la Academia Română, ms. 4585.

⁴⁾ I-a adresat o scrisoare la 8 Noemvrie 1852; vezi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.*, p. 230.

o lungă și amănunțită scrisoare ¹⁾, în legătură cu împrejurările în care se găsea la Pavia. Din această scrisoare vom reține următoarele:

Bărnuțiu începe prin a se bucura că prietenul său ajunsese cu bine la Padova (Hodoș era poate pe drum), fără a i se face vreo dificultate cu « passulu ». Relatează apoi asupra tratativelor cu autoritățile din Pavia pentru înscrierea la Facultate, ajutat fiind întru aceasta chiar de un profesor de acolo, botanistul Santo Garovaglio, la care (ne informează în altă parte Bărnuțiu) ²⁾ îl recomandase Vincenzo Chiesa, « redactor al legilor din Viena ».

Celebru în toată Europa pentru studiile sale criptogamice și de Patologie Vegetală, Garovaglio (1805—1882) era pe atunci în deplinătatea reputației, în calitate de director al Grădinii Botanice, al Laboratorului de Botanică Criptogamică (de el înființat) și de profesor la Facultatea de Medicină ³⁾. În ce privește raporturile lui cu Bărnuțiu, este interesant să menționăm că Poliția din Pavia îl socotea pe Garovaglio un om « onest », care avusese mult de suferit de pe urma Revoluției din 1848-49, datorită « dreptelor sale principii »; cu alte cuvinte, era unul din puținii profesori italieni bine văzuți de Austriaci ⁴⁾.

«...Sambata sera — relatează Bărnuțiu — au venit la mine D. Dr. Garovaglio și m'au spus, ca è deciso ca se nu mai ceru facultate din Mediolanu, ca me lasa se continuu numai se punu esame; Sambata, si Dumineca nu mamu dusu la Cancellariulu, pene astadi la 10 ore; mi au datu decretulu Direptiunei in care sta ca dupa ce au ascultatu si pe Collegiulu profesoriloru studiulu politico-legale ⁵⁾, « potrà il Petente essere iscritto presso questa I. R. Università e compiervi il corso legale, voltachè assista alle lezioni sul regolamento delle dogane e privative dello Stato; del

¹⁾ La Academia Română, ms. 4583. Notez că nu am putut vedea ms. 993, conținând scrisorile către Bariț (1839—1861), fiind la Moscova.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 223 urm.

³⁾ Vezi *La storia dell'Università di Pavia. Memorie e documenti*, Pavia, 1878, pp. 21, 416; L. Montemartini, *Tra le piante*, în vol. *Universitatis Ticinensis*, cit., p. 17.

⁴⁾ R. Sòriga, *Il biennio 1848—94 in Pavia, etc.*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », Pavia, 1919, p. 10 (extras).

⁵⁾ Consiliul profesoral al Facultății de Drept.

Diritto Mercantile e del diritto Marittimo, sostenendo a suo tempo sopra queste due materie i relativi esami; e sostenga inoltre gli esami per le cattedre già da lui frequentate della Statistica, del diritto Ec[clesiasti]co, del diritto feudale, del diritto Cambiario, del codice delle gravi trasgressioni di Polizia e della Procedura Notarile ». Aste su conditiunile subtu care me primescu ».

Cursurile din care era obligat să treacă examene ținând două semestre, nu mai putea trece acele examene până în primăvara următoare, mai ales că « testimoniul » din Blaj nu era luat în considerație (în schimb era recunoscut cel din Sibiiu). Și apoi: «...Acum candu capetai scrisorea, togma compuneam o rugaminte catre Direptiune ca se nu me constringa acum cu depunerea esaminiloru din studiale nesubtrase »¹⁾, dându-i răgaz până la finele semestrului. Ocupându-se apoi de chestiuni mai « de acasă » și anume de « refutarea » *Istoriei* lui Papiu, Bărnăuțiu demasca amestecul « Canonicilor » dela Blaj, întrebându-l pe Papiu ce anume nu le făcea plăcere într'ansa și îndemnându-l să-i ceară explicații întregitoare lui Kovacs. Apoi :

«...Cartile lui Vegezzi anca nu leamu tramisu, ca n'am cutezatu cu tote ca su carti tiparite in Viena, pentruca Pavia è chiaru in marginea Piemontului, si m'am temutu ca va socoti Policia ca nu sciu ce correspondintie am cu Piemontesii, apoi fiindu nou aici anca n'am sciotu cum si de unde se ieu lucru, se potu tramite si de aici inainte ».

În schimb, Papiu să facă bine să-i trimeată cartea lui Desprez, împreună cu *Gazeta* (pe care, la rândul său, o ceruse din Ardeal): circumspectului Tomuț îi venea peste mână ! Bărnăuțiu îl credea totuși « omulu nostru » și îl îndemna pe Papiu să-i mai trimeată un exemplar din *Istorie*, deoarece, într'o seară, din nebagare de seamă, ofițerul arsese o parte dintr'ansa la lumânare !

Întâmplarea îl caracterizează definitiv pe Tomuț.

În legătură cu aceeași *Istorie*, Bătrânul aproba faptul că Papiu i-o lăsase spre vânzare, cu jumătate preț, librarului Gerold; căci Rațiun le-ar fi dat cu mult mai greu.

---

¹⁾ Nesubliniate în această scrisoare.

«... De bani acum n'am lipsa, ca am 15 galbini, dar fiti economi pe catu se pote, ca daca voiu avè lipsa, se me puteti ajuta, ca aici n'am dela cine cere neci unu ajutoriu. Precum vam scrisu aici anca è mai scumpu decatu în Viena, si panaea, si mancarea în ospetaria. Pe cvarțiru dau pe luna 15 zwangi cu servitiu cu totu, asta e rubrica cea mai eftina ».

Era dorit de vești din Transilvania, de vești despre Șuluțiu ¹⁾, Avram Iancu și Gh. Bariț ²⁾. Cât despre Mureșianu și Munteanu, Papiu trebuia să-i asigure

« si din partea mea ca'i voiu ajuta si eu dela Ticinu cate cu unu articulu dupa ce me voiu asedia aici, asigura-i si despre intentiunile nostre, ca n'am venit în Italia numai ca se invetiamu corpus juris, si il codice austriaco, ci afara de acestea se vedemu cu ochii nostri si monumentele marimei strabuniloru nostri, ca se putemu aduce si noi de aici cate unu surcelu la vetrele nostre d'în Dacia, si se tienemu foculu Natiunalitatii nostre ca se nu o stinga borea getica si sarmatica ».

În zilele următoare (12 Noemvrie 1852), pe când Papiu primea această lungă epistolă dela Bărnățiu și îi dădea de știre lui Balint că « betranul Simeone » izbutise să se înscrie la Universitate ³⁾, același dădea vești despre sine prietenilor Iancu și Major dela Viena ⁴⁾.

Cât despre Hodoș, aflăm din epistola lui Papiu către Balint ⁵⁾ — preotul cel cu parohia în Roșia, nu departe de Budiul tatălui lui Papiu, îndemnat și de acest considerent să-i ajute pe « băieți » la carte prin străini — aflăm despre Hodoș că sosise într'acestea la Padova (în ziua de 13 Noemvrie 1852 se afla acolo), cu toate că Papiu încă nu se așezase « cum se cade ». Căci îl aștepta pe profesorul Francesco Nardi, Abatele cu care se

¹⁾ Vezi C. Suciu, *Corespondența I. Maniu, etc.*, pp. 15, 121, 123, 124, 125, 135, 179, 207, 360, 363.

²⁾ Vezi « Tribuna Poporului », VII, 1903, nr. 43.

³⁾ Academia Română, ms. 4585 (13 Noemvrie 1852).

⁴⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

⁵⁾ Despre aceasta: [Nerva Hodoș], *Simeon Balint*, București, 1913; N. Buta, *S. Balint*, în « Țara noastră », Cluj, V, 1924, nr. 35, p. 1123; N. Bănescu-V. Mihailescu, *I. Maiorescu*, ed. cit., p. 532 (indice); E. Hodoș, *S. Balint*, Sibiu, Tip. Arhidiecezană, f. a.

cunoscuse la Viena, după publicarea *Istoriei*. Iar la acea dată Nardi se găsea într-o călătorie de studii în « Impărăția Otomană », mai bine zis de-a-lungul Dunării, urmând să publice apoi chiar « ziarul » acestei călătorii, cu importante date referitoare la Principatele Dunărene ¹⁾. Abatele (« profesor de Padua », cum îl nota Papiu la Viena, pe lista persoanelor cărora le dăduse *Istoria*) ²⁾ avea faimă de mare erudit, nu numai în domeniul specialității sale (Dreptul Canonic și Statistica, pe care le profesa la Facultatea de Drept din Padova) ³⁾, dar și în acela al Geografiei, fiind unul din neobosiții cercetători ai Europei vremii sale, cu legături de prietenie prin mai toate țările. Faptul acesta ne va explica și împrietenirea cu studenții transilvăneni, care veneau acum să-i ceară sprijin în Italia, nefiind exclus ca Papiu ori Hodoș să-i fi pus la îndemnână ceva date privitoare la Principate, pentru acele *Elementi di Statistica europea* (vol. I), publicate la Padova, în 1851 ⁴⁾.

Papiu și Hodoș, așa dar, așteptau întoarcerea profesorului Nardi ca să-i ajute, cum făcuse Garovaglio pentru Bărnuțiu, la înscrierea în Facultate. Deocamdată se plâng de lipsa veștilor de acasă, noi cum sunt de loc și izolați.

Papiu vrea să știe apoi dela Balint dacă se vindeau exemplarele din *Istorie*, pe care i le trimesese în acest scop din Viena. Il lăsa jandarmii să le distribue pe la oameni? Oricum, să-i fi trimes grabnic bani, « ca sunt în mare lipsa »: el, Hodoș și Bărnuțiu (ceea ce nu era adevărat). De unde să ceară pe acolo, n'ar fi avut.

În așteptarea banilor din Transilvania, a lui Nardi și a înscrierii în Facultate, studenții noștri își petreceau timpul, nelăsând să treacă aproape zi fără a-și da de veste unul altuia ⁵⁾.

¹⁾ *Ricordi di un viaggio in Oriente (fatto nel Danubio nel 1852)*, în « Letture di Famiglia », Trieste, I, 1852, pp. 25 urm.; pentru care cf. N. Iorga, în « Revista Istorică », XVIII, 1932, nr. 1—3, pp. 14 urm.

²⁾ Lista în ms. 4586, la Academia Română.

³⁾ Date biografice în *Elogio funebre di mons. Francesco Nardi, per Girolamo Pio Saccheri*, Roma, Tip. di Roma, 1877, 47 pp. (cu o bibliografie a operelor lui Nardi).

⁴⁾ Padova, Bianchi, 1851, 404 pp. Date despre noi și în voll. următoare.

⁵⁾ Tot în ziua de 13 Noemvrie 1852 Bărnuțiu primise o scrisoare dela Papiu și îi răspundea chiar atunci. Vezi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.* p. 230.

5. *Vieața la Padova*

Din primele zile ale sosirii la Padova, Papiu știa și afirma ¹⁾ că Universitatea de acolo «este cea mai vechia și cea mai celebre» ²⁾, deși nu-l impresiona faptul — pe care pare de altfel a nu-l fi cunoscut — nu numai că înaintașul pe această cale îi era Stolnicul Cantacuzino, dar că însăși originile învățământului superior românesc, erau de căutat și acolo ³⁾. «Cea mai veche» Universitate nu; deși acea «Universitas studiorum», menită să dea ospitalitate profesorilor și studenților plecați ostentativ dela Bologna, datează la Padova încă din 1222. Chiar dacă unii istoriografi coboară începuturile acestei instituții până la Tit-Liviu, ori Carol-cel-Mare, spre a nu mai vorbi de școlile ecclesiastice și laice înfloritoare la Padova prin sec. IX—X. Faptul care merită însă mențiune, este acela că, dela început, această Universitate italiană a atras mulți studenți străini (în sec. XV pe polonezul Copernic), organizați în «națiuni» (din cea «germanică», în sec. XVI făceau parte și «Transilvanii»), mare fiind mai ales numărul Orientalilor și al Polonezilor (ceea ce este foarte important pentru pătrunderea — indirectă — a culturii italiene la noi). Iar dacă este să evocăm momentele cele mai semnificative din viața celebrei Universități, nu trebuie de sigur omisă trecerea pe acolo, ca profesor, a lui Galileo Galilei ⁴⁾.

Pe vremea studenției lui Papiu și Hodoș (deși sub ocupație habsburgică, trecând pragul Universității intrau pe sub aripile întinse ale Leului venețian, care străjuște până azi statuia Zeiței din bolta gangului de intrare, în «cortilul» sansovinesc al stemelor nobilitare), pe vremea studenției lor domnea la Padova, mai strașnic ca oricând, sistemul «disciplinei» de fier al Poliției austriace, cu specială supraveghere a vieții universitare: a studenților «liberali» și a unora dintre profesori (ceilalți fiind trecuți în rândul «spionilor» Impărației) ⁵⁾. Ca

¹⁾ Intr'o scrisoare către Balint; la Academia Română, *ms.* 4585 (13 Noemvrie 1852).

²⁾ Pentru Universitatea padovană și istoricul ei, vezi Antonio Favaro, *L'Università di Padova*, Venezia, 1922.

³⁾ Cfr. N. Iorga., *Comemorarea a 250 de ani dela întemeierea unei Facultăți de Litere la București*, București, 1928; pentru care cfr. Alexandru Marcu, în «Giornale di Politica e di Letteratura», Roma, Februarie, 1929, pp. 256 urm.

⁴⁾ Date complete în Favaro, *o. cit.*

⁵⁾ G. Solitro, *Maestri e scolari, etc.*, Venezia, 1922, pp. 4 urm.

mediu politic deci, Padova era destul de suspectă și de suspectată, mai ales din pricina Universității.

Ca orice oraș italian, era, deopotrivă, centru de comitete secrete, cele mai multe afiliate mișcării mazziniene ¹⁾. Încă de prin 1841 Padova își avea reputația bine stabilită ca loc de răspândire clandestină a cărților oprite de cenzură, precum și aceea de « cuib » de spioni, ca să nu mai vorbim de nenumărații « conspiratori » ²⁾.

În toate aceste frământări, studențimea padovană avusese rol atât de activ, încât pe la 1852, când se duceau acolo să-și ia doctoratul cei doi Ardeleni, Universitatea era iremediabil compromisă în fața autorităților din Viena. Vom spune deci, din capul locului, că nu mic le-a fost curajul. După cum ne vom explica astfel și greutățile cu care aveau să lupte, datorită tocmai prezenței lor la Padova.

După 1848, într-o vreme studenții italieni luptaseră pe viață și pe moarte în acea încercare insurecțională, răzbunarea Austriacilor nu mai cunoștea limite: mulți profesori destituiți; Universitatea un timp închisă; furia lui Radetzky la culme; emisarii mazzinieni urmăriți cu înverșunare; într'un cuvânt, atâta teroare polițienească și reacționară, încât între 1850—54 (perioada care ne interesează), profesorii și studenții padovani au fost nevoiți să se complacă într-o « cumințenie » care dădea de gândit. Cu toate acestea, vigilența austriacă nu se lăsa înșelată, astfel că între 1850—59 autoritățile imperiale au făcut tot chipul, spre a împiedeca afluența studenților la Padova. Ceea ce adaugă un amănunt interesant, în legătură cu ai noștri ³⁾.

Sigur este apoi că, închisă după Revoluție, Universitatea aleasă de ei pentru continuarea studiilor, abia fusese redeschisă de un an și ceva, dar pusă sub continua și vexatoria supraveghere polițienească (împinsă până acolo, că profesorii și studenții, neavând voie să poarte barbă și mustăți — spre a nu se confunda cu « revoluționarii » — în caz de boală, chiar

¹⁾ *Ibid.*, p. 42.

²⁾ *Ibid.*, pp. 51 urm. Vezi și R. Barbiera, *Ricordi delle terre dolorose*, Milano, Treves, 1918, pp. 70 urm.

³⁾ G. Solitro, *o. cit.*, pp. 58 urm.

cei mai «austrofili» dintre profesori, erau nevoiți să ceară autorizație specială autorităților din Veneția, spre a nu se rade un timp).

Această stare de lucruri, interesantă pentru istoria Risorgimentului italian și, indirect, pentru formarea celor doi Ardeni, era cu totul neprielnică studiilor, degenerate către 1852 într'o adevărată parodie. Contemporanul Cesana, a cărui mărturie ¹⁾ a mai fost invocată, citează, în legătură cu ușurința de a continua studiile la Padova, următoarea replică a unui profesor dela Pavia: «Toți cei ce n'au chef să învețe carte, se duc la Padova, să urmeze anul trei de Drept». Până și Poliția ajunsese să se plângă de indulgența cu care se treceau examenele dela acea Facultate, mărindu-se astfel afluența studenților, atrași la Padova de pretutindeni ²⁾.

Poate că niciodată nu s'au făcut mai dureroase glume și aluzii acolo, ca în acei ani, în legătură cu vechea denumire a Universității, «il Bo», aducător aminte de acel «Bue» (bou) de pe firma ospătăriei, în locul căreia s'a înălțat în sec. XVI edificiul Universității. Aparent, viața studentască era atât de disciplinată și morală, încât înscriși dela toate Facultățile aveau obligația, fără excepție, să asiste Dumineca și sărbătorile la slujba (urmată de predica unui profesor anume rânduit) din Biserica Eremitanilor ³⁾. În realitate însă, de pomină au rămas în analele vieții italiene dela jumătatea veacului trecut, isprăvile «goliarzilor» padovani, colegii necăjiților noștri studenți. De altfel, îi mâna spre aceasta o îndătinată tradiție, în virtutea căreia puneau la cale manifestații cu scandaluri, chefuri în oraș ori la câmp, glume, adesea crude, pe care le făceau pașnicilor cetățeni ori cetățence, procesiuni mascate, totul fără niciun scrupul moral ⁴⁾. Nu pierise încă din amintire «Societatea secretă a Sălbaticilor», pusă la cale de studenții padovani către 1817 și «care profesa că omul trebuie să fie brutal în tovărășia fiarelor, să se îmbrace în sdrențe murdare de pe

¹⁾ *Ricordi di un giornalista*, Milano, 1890, pp. 77 urm.

²⁾ G. Solitro, *o. cit.*, p. 56.

³⁾ *Prospetto degli studii dell'Imperiale Regia Università di Padova per l'anno scolastico 1852—1853*, Padova, G. Antonelli, 1853.

⁴⁾ G. Solitro, *o. cit.*, p. 45.

maidane, să-și potolească setea cu sânge și să mănânce carne crudă, chiar și de om!»¹⁾).

Preocupările politice nu-i distrăgeau pe tineri dela viața destrăbălată, care găsea bun orice pretext pentru petreceri: licențele, comemorate la « Cavalletto »; întâlnirile prin cârciumile și cafenelele repartizate între studenții italieni pe « regiuni »; scandalurile « patriotice » dela Teatrul Concordia, sau Duse; bătăile provocate de aceiași studenți, cu cetățenii ziși « i pace ».

Ca atare, rectorul din anii 1845-46 se văzuse nevoit a cere Guvernului Imperial luarea grabnică de măsuri și, în primul rând, închiderea de vreme a cârciumilor și localurilor de noapte, precum și obligativitatea pentru studenți de a merge regulat la biserică! Pentru a nu mai aminti de aceea să-l salute pe rector și pe profesori²⁾). Mai presus de orice totuși, curaj civic și înaltă conștiință patriotică, la acești tineri care au făurit, în aparenta lor neseriozitate, independența Patriei. Provoacărilor la adresa Poliției austriace, cu grave riscuri, luau cele mai variate forme: pălării « all'italiana », oprite; refuzul de-a fuma țigările de foi ale « Monopolului », spre a pufăi, în nasul polițiștilor, din pipe de lut, în formă de cizmă (simbolizând Italia); subscripții imediat acoperite, pentru martirii cauzei naționale, comemorați în public, sub amenințarea baionetelor necruțătoare³⁾).

Unul din locurile de întâlnire al tinerilor « patrioți », mai ales al celor care se fereau de excese grosolane, formând elita intelectuală a Universității, era celebra cafenea din centrul orașului, rămasă aidoma până azi și cunoscută sub numele de « Caffè Pedrocchi »⁴⁾). În deaproape supravegheată de Poliție drept suspectă, această cafenea se găsea la câțiva pași de gangul Universității, ceea ce ne va explica asiduitatea profesorilor (aveau masa lor rezervată), alături de studenți și de intelectualii

¹⁾ O. cit., p. 48.

²⁾ O. cit., pp. 53—56.

³⁾ O. cit., p. 68.

⁴⁾ Pentru istoricul și rostul ei în cultura timpului, vezi D. C. Pedrocchi, *Il Caffè Pedrocchi. Memorie edite ed inedite*, Padova, Prosperini, 1881; G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, ed. I, vol. II, p. 972; « Il Marzocco », Firenze, 1923, nr. 46, p. 2.

orașului, peste zelul cotidian al cărora plana zâmbetul înțeleghător și complice al patronului, bătrânul Pedrocchi (mort în 1852). La aceste mese fusese hotărâtă Revoluția din 1848, pe canapelele acestei cafenele își odihniseră inspirația lirică (mai ales patriotică), poeți ca Prati, Fusinato, Nievo, ori Aleardi ¹⁾).

Vor fi trecut vreodată pragul acestei cafenele ai noștri, circumspecți cum erau și cu gândul la necazurile de acasă?

Impresii ori mărturii directe ne lipsesc. După cum ne lipsesc pentru eventuala frecventare, timp de doi ani, a spectacolelor dela Teatrul Nou, a cărei deschidere fusese impusă de autoritățile austriace după 1849, spre a nu spune Italienii că erau persecutați. Spectacole pe care însă « patrioții » tocmai de aceea se fereau să le frecventeze ²⁾).

Din cele relatate mai sus cu privire la mediul politic dela Padova, se poate constata că lui Papiu nu i-ar fi lipsit prilejul, în acea Italie conspiratoare și carbonară, de a-și continua activitatea politică, începută cu destul succes acasă. Așa că mai mult oportunismul, sau grija de a-și termina studiile cu bine, îl vor fi îndemnat, ca și pe cei doi colegi, să se abțină dela manifestațiile politice ale colegilor italieni.

Din acest punct de vedere, nu împărtășim părerea lui V. Pârvan, care afirmă ³⁾): «...Dacă în tot timpul cât a stat în Italia, dela 1852, Noemvrie, la 1854, Ianuarie, ... nu s'a arătat în vreun act de politică de acțiune, e că n'avea unde, n'avea cu cine și n'avea pentru ce ».

Pentru întregirea acestui cadru, pe care se vor proiecta anii de învățătură la Padova a celor doi Ardeleni, vom adăoga în sfârșit câteva date cu privire la profesorimea de acolo. Datele acestea, culese din relatările contemporane italiene, nu sunt, din capul locului, favorabile prestigiului de care se bucura către 1850 faimosul Ateneu padovan. Ce să mai vorbim de unii profesori bătrâni, purtând încă peruca goldoniană și prizând tabac dela studenți; sau de unii profesori complet

¹⁾ C. Cimegotto, *A. Fusinato*, Padova, Drucker, 1898, pp. 1—77. Pentru mediul literar padovan, vezi și G. Solitro, *o. cit.*, pp. 50 urm.

²⁾ B. Brunelli, *I teatri di Padova, dalle origini alla fine del sec. XIX*, Padova, A. Draghi, 1921, pp. 357 urm.

³⁾ *Art. cit.*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, p. 387.

infirmi, care țineau cu sfințenie cursuri, în fața sălilor pustii? ¹⁾. Prestigiul măștrilor era apoi greu pus la încercare și prin felul vexatoriu cum erau tratați de Poliția austriacă: puteau fi lăsați pe drumuri, dacă nu se conformau ordinului de-a nu purta barbă și de-a nu se îmbrăca «all’Italiana» ²⁾. În schimb, cel mai umilitor spectacol îl ofereau aceia care se făceau, din oportunism, delatorii colegilor, ba chiar ai studenților, în folosul autorității despotice ³⁾.

Cât privește valoarea în sine a acestor profesori, iată câteva nume: Alessandro Racchetti («Preside» al Facultății de Drept pe vremea lui Papiu și Hodoș), profesorul de «Procedură», care, împreună cu Cristoforo Negri (cel de Economie Politică), i se părea unui martor contemporan singurul demn de misiunea sa, din toată Universitatea ⁴⁾. În schimb, «...cu predarea Dreptului Civil — mărturisea același contemporan, student la Padova ⁵⁾ — era însărcinat profesorul Cicogna, un fost chirurg de Marină. Cel puțin așa se spunea la Padova; eu cred însă că era multă răutate în această afirmație și că fusese răspândită, pentru că Cicogna explica și comenta Codul mai mult ca un chirurg decât ca un jurist. Într’adevăr, citea un paragraf și pe urmă adăoga: «Dară sensul prezentului paragraf a fost modificat de o suverană notificare posterioară». Și nu mai spunea nimic... Se poate înțelege ce pramatii de avocați eram meniți să ajungem noi, datorită lecțiilor profesorului Cicogna». Mult mai distins, în schimb, era de sigur acel Abate Lodovico Menin, autor al unei considerabile Istории Universale (*Il costume di tutte le nazioni e di tutti i tempi, descritto ed illustrato...*, Padova, Minerva, 3 voll., 1833—43), în care, de altfel, se întâlnesc multe pasagii, compilate, privitoare la viața poporului nostru ⁶⁾. Abatele Menin, «il bel pretone», cum i se spunea, cu reputația de «cinic de prima forță», mai mult decât lecții obișnuia să țină apreciate conferințe, în fața unui public foarte variat, în care se rătăceau prea puțini studenți, neputând trage niciun

¹⁾ G. Solitro, *o. cit.*, p. 37 și nota.

²⁾ *Ibid.*, pp. 34 urm.

³⁾ *Ibid.*, p. 38.

⁴⁾ G. A. Cesana, *Ricordi di un giornalista*, Milano, 1890, p. 84.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 80.

⁶⁾ Au fost semnalate de mine, în *Romanticii italieni și României, cit.*, (indice).

profit din atare lecții ¹⁾. Dar, mai ales, pentru că Menin era compromis încă din 1848 în fața studenților padovani, pentru atitudinea lui puțin patriotică ²⁾. Trebuie să observăm apoi că Menin era profesor la Facultatea Filozofică, având numai unele cursuri comune la cea Juridică.

Dreptul Natural, atâta de apreciat pe vremea lui Bărnăuțiu și Papiu, era predat la Padova de Giampaolo Tolomei, al cărui tratat de Drept Natural (*Corso elementare di Diritto naturale o razionale*, Padova, per Bianchi, 1855, 2 voll., in-8°) tocmai apăruse în fascicule, când veneau în Italia ai noștri ³⁾.

În scrisorile lor, vom vedea, se plâng de chinul cu care-i ascultau prelegerile, iar între cărțile lui Hodoș, cumpărate în Italia ⁴⁾, se găsea și tratatul aceluiași Tolomei, care, e bine să menționăm, predă mai multe discipline, dintre cele fundamentale: în 1852—53, cursul de Introducere Enciclopedică la studiul politic-legal, acela de Drept Natural Privat și Public, acela de Drept și Procedură Penală, suplinind, totodată, catedrele de Drept Roman, Statutar și Feudal ⁵⁾.

Rectorul Magnific, Giuseppe De Menghin (dela Facultatea Juridică) trecea drept spion austriac și era de fapt magistrat, introdus ca supranumerar în Învățăământ, pentru merite politice « speciale » ⁶⁾.

Să adăogăm, în fine, că Decan al Facultății Juridice era Angelo Rinaldini, precum merită să-l amintim, poate, pe Zambelli, profesorul de Drept Comercial, pe Lanfranchi (Dreptul Civil), pe Antonio Valsecchi (scos din Învățăământ în 1854, pentru că avusese o polemică științifică cu juriștii austriaci) ⁷⁾, sau, mai ales, pe Meneghelli, despre care avem unele mărturii foarte expresive: era preot, trecut de șaptezeci de ani, « înalt, uscat, deșirat, cu peruca albă. Nu-i lipsea decât codița între umeri, ca să semene leit cu notarul din comediile lui Goldoni. Era

¹⁾ G. A. Cesana, *Ricordi di un giornalista*, cit., p. 84.

²⁾ G. Solitro, *Maestri e scolari*, cit., p. 59.

³⁾ Mai târziu (1863), același jurist publica un tratat de Drept Penal, iar în 1874 un *Diritto e Procedura penale, ecc.*, Padova, Sacchetti, 1 vol.

⁴⁾ Vezi inventarul lor, la Academia Română, ms. 4760.

⁵⁾ *Vezi Prospetto degli studii, etc., cit.*

⁶⁾ G. Solitro, *o. cit.*, pp. 28, 33.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 33.

aproape orb și tare de ureche... Făcea apelul în toate zilele și-i interoga pe studenți adeseori asupra materiei. De cele mai multe ori striga apelul la începutul lecției și atuncia noi, care stăteam afară, sub galeria de colonade din curte, intram cu toții grămadă în sală. Pe măsură ce fiecare era strigat, țipa cât îl lua gura *prrrresente!*, ca să-l audă profesorul și pe urmă, *stânga 'mprejur marș!*, se întorcea din nou la soare, când era. Astfel, isprăvind de strigat catalogul, sala rămânea goală ca la început » ¹⁾.

Sau poate, sfioși, de treabă, rămâneau într'un ungher mai nevăzut, cei doi studenți ardeleni.

Spre a întregi lista profesorilor dela care au învățat carte în Italia, vom pomeni în sfârșit numele lui Pietro Canal, profesorul de Filologie Clasică, de Literatură Italiană și Latină (studii de care s'a ocupat la Padova, de plăcere, mai ales Hodoș), cu mari succese printre studenții chiar dela alte Facultăți (era profesor la Litere) ²⁾; iar, cel din urmă, căci ne este cunoscut bine prin Papiu și Hodoș încă dela Viena, Francesco Nardi (cel cu călătoria pe Dunăre), profesor de Drept Canonic și suplinitor al catedrei de Statistică.

6. Intre Padova și Pavia (1852, iarna)

Intr'acestea, continua cea mai frățească și neîntreruptă corespondență între Bărnăuțiu și Papiu-Hodoș. Astfel, la 13 Noemvrie 1852 Bătrânul le adresa o lungă epistolă ³⁾, drept grabnic răspuns la alta, pe care tocmai o primise din Padova.

Cu privire la înscrierea în Universitate, Bărnăuțiu nu știa cum să-i sfătuiască mai bine: nici el nu era înscris; i se dăduse numai autorizația de liberă petrecere, și aceea condiționată.

«...Joi — preciza Bărnăuțiu — am datu suplica la *Luogotenenza* din Mediol. ca semi dee permessu de a puté învetia aici, oam datu in man'a Comandantului locului care s'au promis ca o va comonica la locotenentia, acum asceptu pana va sosi permesulu. Testimonii din Filosofia nu mi-au cerutu ».

¹⁾ G. A. Cesana, *o. cit.*, p. 84.

²⁾ G. Solitro, *o. cit.*, p. 66.

³⁾ Academia Română, *ms.* 4583.

Profesorului Garovaglio, care-l ajutase la Facultate cu înscrierea, îi fusese prezentat, prin scrisoare, de prietenul comun Chiesa, dela Viena.

« Dr. Garovaglio dicea ca aici le au venit nu demult ordinatiune dela Ministeriu ca se nu'i iee pe cei ce vinu dela Universitati nemtiesci si din Viena pana nu voru face esamieni din cele ce n'au facutu sub libertatea invetiamentului ».

Dacă Papiu și Hodoș ar fi fost cercetați la Poliția din Padova asupra motivului venirii lor în Italia, aveau să declare — îi învață Bătrânul — că veniseră să audieze cursuri nefăcute la Viena și să învețe limba italiană. Mult mai bine, de sigur, i-ar fi putut sfătui profesorul Nardi, dacă ar fi fost acolo. În orice caz, să-i fi scris, spre a-i spune că «ati ajunsu necunoscuti la omeni cu totul necunoscuti».

Să-i fi recomandat deci unui prieten dela Padova, mai ales că aveau să le ceară și o garanție că erau în stare să se întrețină la studii (lui Bărnățiu nu-i ceruseră încă atare garanție; îi ceruseră numai un «testimoniu de subsistență», pe care i-l procurase Ioan Maiorescu și de care, deși netimbrat, se putuse folosi). Dela asemenea griji studentești, Bărnățiu mai trecea și la cele literare, rugându-i pe «Padovani» să-i scrie din nou lui Iacob Mureșianu în chestia colaborării lui Bărnățiu la *Foaia*: dacă nu va avea timp pentru moment, îi va trimete totuși articole din Italia.

De altfel, tocmai lucra la un lung studiu relativ la Academia (Universitatea) Transilvană (studiu despre care ne vom ocupa imediat), pe care avea să-l trimeată în curând: conform obiceiului său, mai întâi celor din Padova, ca să-l vadă, să-l întregească, să-l copieze și apoi să-l trimeată mai departe, acasă.

Luat iar de grija înscrierii la Universitate, Bărnățiu adăoga apoi că înfățișase și certificatele dela Blaj (nu au vrut să țină seama de ele!), și pe cele dela Sibiiu (acestea bune). Cât despre Maiorescu, «leneș» la scris, nu-i răspunsese la epistolele din urmă. Cu Tomuț, ofițerul, se văzuse și el, primind aceleași sfaturi oportuniste:

« ...Dicea ca acum lu lassa pe ori care R[omân] se vinia aici, dar 'i numera toti passi, sii insemna tota vorb'a, de aceea deve

sene purtamu dupa dat'a nostra ca in tempuri critice, cu nesce omeni, carii nu... invetiati a precipita lucrurile ».

Din aluziile cuprinse în scrisoarea aceasta a lui Bărnăuțiu, relative la proiectul înființării Academiei Transilvănene, se constată, așa dar, că abia sosit la Pavia, cu toate greutatea ce-l întâmpinaseră la Universitate și la Poliție, pe lângă o intensă corespondență, Bătrânul găsea timpul și starea de spirit necesară, pentru a se ocupa cu redactarea unui întins memoriu în această privință. Deși, la Viena fiind, aflase că Împăratul nu aprobase proiectul (hotărînd să fie o Universitate pentru toate trei « năciunile »)¹⁾, Bărnăuțiu nu înțelegea să renunțe atât de ușor la un proiect pe care-l înfățișase a-lor săi, în momentul solemn dela 1848²⁾ și care, în Ardeal, avea o tradiție cu mult mai veche, de prin anii 1811—12³⁾. Gândul lui Țichindeal găsise astfel un aprig sprijin în fapta lui Șaguna și a lui Avram Iancu⁴⁾, acela care, cu încredințarea că naționalismul românesc avea să se întărească, și-a lăsat toată averea, încă din 1850, pentru înființarea mult doritei Academii românești de « Drep-turi »⁵⁾. Bărnăuțiu, în 1852, se întâlnea deci la gând nu numai cu atari tovarăși de luptă și ideal scriind memoriul amintit, dar și cu prietenul I. Maiorescu, acela care tocmai atunci adresa o epistolă « Cătra romanii dela Brasiovulu a. 1852 în cause nationali » și în care se citește aceeaș cerință⁶⁾.

Cât despre *Cuventulu unui studente despre necesitatea Academiei la Romani*, cum se intitulează memoriul redactat de Bărnăuțiu la Pavia, el a fost publicat târziu⁷⁾, după manuscrisul dela Academia Română⁸⁾.

Urme ale faptului că a fost compilat în Italia se găsesc prea puține, datorită împrejurării că Bărnăuțiu abia se așezase

¹⁾ Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 212 urm., 217.

²⁾ *Discursul ținut în catedrala din Blaj, etc.*, în *Biblioteca Românească Enciclopedică*, Socec, București, 1909, p. 157.

³⁾ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Casa Școalelor, 1928, p. 126.

⁴⁾ O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, în volumul festiv *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, București, 1929, II, pp. 850 urm.

⁵⁾ I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, Sibiu, 1928, p. 20.

⁶⁾ « Epistola » lui I. Maiorescu, în « *Transilvania* », XVI, 1885, nr. 13—14, p. 101.

⁷⁾ În « *Amiculu Familiei* », XIV, 1890, nr. 14, pp. 197 urm.

⁸⁾ Ms. 4583.

acolo; se poate însă observa că titulatura Facultăților este influențată de cea italiană (Facultatea « legilor », sau Facultatea « medica »), în vreme ce autorii citați ca autoritate în argumentare, sunt cei dela Viena ori dela Blaj: un Hegel, Sf. Toma Aquinatul, Aristotel. Pe ici pe colo, comparații plastice, vrednice de reținut. Pentru Bărnăuțiu poporul care nu se îngrijește de cultura superioară a fiilor, « vrendu a'i trece preste unu riu mare, le face punte numai pana la mediloculu riului, si candu ajungu la capetulu puntii 'i arunca in apa, ca se invetie de odata si nuotulu, si se ésa la tiermure, fora se fie invetiati a nuotà mainainte, seu numai prin balti ».

Tot așa, Nația care are Universitate națională, i se pare atât de întărită, încât « unesce ap'a si foculu la un scopu, si duce o suta de carre mai incarcate de catu a le carausiloru brasioveni asia catu nu fugu ci sbora... ».

Din punct de vedere stilistic, pe lângă inevitabilele latinisme, se observă lipsa totală a italianismelor, care vor inunda peste puțin scrisul lui Bărnăuțiu.

În vreme ce le trimetea celor din Padova memoriul, spre a-l revedea și îndruma mai departe, Tomuț, ofițerul dela Treviso, îi dădea de știre lui Papiu (la 15 Noemvrie 1852)¹⁾ că aflase dela Bătrân de sosirea lui la Padova. Bucuria îi era atât de mare, încât hotărăște să-l viziteze; căci « suntemu numai una óra departati — firesce prin drumulu ferrecatu ». Îi propune deci pentru Dumineca apropiată un « rendez-vous » (*sic*) în gara Mestre, spre a merge împreună la Veneția. Dintr'o scrisoare posterioară a aceluiași Tomuț²⁾, facem cunoștință însă cu o primă « trădare » a acestuia: s'a dus la Veneția singur, a vizitat « magnificulu palastu alu Dogeloru », dar la Padova n'ar fi putut merge, căci îl rețineau la Treviso grijile serviciului: tocmai îl înlocuia pe Șeful de Stat Major al Corpului.

În realitate se sfiia să apară pe străzile unui oraș italian, în tovărășia unui student, și suspect — fiind străin — pe lângă toate.

¹⁾ Academia Română, ms. 2242, f. 227.

²⁾ Datată totuși 30 Septemvrie 1852. Academia Română, ms. 2242, f. 228.

Intre timp, Bărnuțiu însemna în carnetul său de toată ziua, la 17 Noemvrie 1852:

« Am fost chemat încă de eri cu scrisoare, la poliție, dela 1—2 după pr. M'au tot întrebat, până mi-am descris toată biografia: și în urmă mi-au zis comisarul, că mâne va veni la mine »¹⁾.

De altfel, găsim confirmarea acestui amănunt interesant pentru auto-biografia lui Bărnuțiu (cercetările întreprinse acum câțiva ani la Pavia nu m'au putut duce la niciun rezultat în această direcție), găsim, repet, confirmarea acestui amănunt și în scrisoarea lui Bărnuțiu către « Padovani », dela 24 Noemvrie 1852²⁾:

« ...astadi è septeman'a [17 noemvrie] am fostu chiamatu la politia de m'au întrebatu, seu mai apriatu [?], m'au benignizatu despre tote dela diu'a nacerii pana acum, unde am fostu, ce am fostu, cum lau chiamatu pe tata si pe mam'a, si au scrisu mai bine de o diumetate de cola, la urma mi au spusu ca in ceea ți vine la mine... ».

Din precizarea dela urmă, că « au scris mai mult de o jumătate de coală », deducem însă că avem de-a-face cu un obișnuit interogatoriu polițienesc, lipsit de interes deosebit, spre a deplânge prea mult necunoașterea lui.

Toate acestea se petreceau la Pavia, târziu, către iarnă, pe când starea sănătății Bătrânului era atât de rea, încât, precum singur nota la 20 Noemvrie 1852³⁾, se scălda în râul Ticino, ca să scape de emoroizii « care i se suiau la cap și nu putea să învețe ».

În această stare îi vor fi făcut mult bine răvașele cu vești de pe acasă, primite dela Ioan Maiorescu din Viena (la 22 Noemvrie 1852), ori dela devotatul Papiu (a doua zi)⁴⁾. Acestuia din urmă Bărnuțiu îi răspundea la 24 Noemvrie, pe larg⁵⁾, trimețându-i și textul memoriului în chestia Academiei:

« ...ca selu copiatu, si selu spediti mai incolo. La inceputu l'am fostu scrisu numai in forma de articlu de Gazeta, ma candu eram catra finitu, mi s'a parutu ca mai semena a oratiune decatu articlu,

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.*, p. 224.

²⁾ Academia Română, *ms.* 4583.

³⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., p. 224.*

⁴⁾ G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 230.

⁵⁾ Academia Română, *ms.* 4583.

pentru aceea iam datu form'a asta cu atatu ma (*sic*) virtosu, ca n'am vrutu se aiba importantia mai mare de catu lucrulu unui studente, care se incerca la Ritorica; dein contra se asi fi inceputu a insirâ argumintele intrunu tonu catedraticu mai seriosu, mai grave, lesne ar crede cineva, ca mi amu propusu se unescu leii, si tigrii, si cumca speru ca voiu plecâ pe Șaguna ca se puna petr'a din capulu anghiului, si Solutiu cunun'a pe coperisiulu Academiei, quod absurdum esset; asiadar nu l'amu scrisu pentru altii decatu pentru studenti, ca se culega cate o idea, si cate o frase d'in densulu, si se se indemne. Legetilu, si daca veti aflâ ce nu se cuvine, mai schimbati descriindulu... ».

Mai departe, Bătrânul cere să-i trimeată și lui, urgent, scri-soarea dela Rațiu ¹⁾, iar, totodată, să-i scrie Papiu cuiva dela Blaj (cuiva de încredere), spre a afla părerea lui Șuluțiu despre « carte » (*Istoria* lui Papiu) și despre « discursulu cea ecclesiastica » (*sic*). Preocupat de chestia burselor ²⁾ și, oportunist cum se dovedea, găsește că părerea lui Șuluțiu « noue near fi de lipsa pote pentru îndreptarea si orientarea nostra ».

Iar în altă ordine de idei, foarte interesantă pentru noi, adăoga pentru cei din Padova:

«...Bine faceti ca insemnati cuvintele italienesci care semena cu ale nostre, io anca insemnez, facetive unu protocolu anume pentru acestu scopu, ca apoi la capetulu anului sele adunamu la unu locu si cele de pe acolo, si ceste de pe aici cate le vom aflâ in carti, vocabulare (mai insemnati alioquin, afara de cele obvie) si in gura poporului mai cu sema; pene atunci anca le pote tramite omulu la Gazeta, dar la urma totu va fi de lipsa ca sase tiparesca intrunu locu ca se le aiba fiecare intrunu locu ».

Cu alte cuvinte: Hodoș, foarte probabil, se și apucase de studii de Dialectologie Comparată; ba, ar fi vrut să publice în *Gazeta* primele rezultate. Bărnățiu îl împiedică însă, poate din oarecare gelozie, dar, mai degrabă, din grija de a întregi atari studii cu anchete orale, pe care avea să le și întreprindă în tot timpul șederii în Italia. Ceea ce constituie o precizare importantă, în capitolul influenței italiene asupra Filologiei românești din secolul trecut.

¹⁾ Pentru legăturile acestuia cu frunțașii Revoluției dela 1849, cfr. I. Georgescu, *o. cit.*, p. 16.

²⁾ Cfr. și C. Suciuc, *Al. Papiu Ilarian, câteva inedite*, în « Societatea de Măine », Cluj, IV, pp. 564 urm.

În aceeași scrisoare Bărnăuțiu dădea apoi alte amănunte, în legătură cu viața lui dela Pavia: permisul Poliției nu-i sosisese încă, deși l-au cercetat acasă, spre a-l pune să semneze « benignul » (în urma instrucțiunilor dela Milano). Fără permis nu se putea înscrie la Facultate. Dar fusese la unele lecții de deschidere:

«...amblu la preleptiune din Diritto mercantile, professor Dr. Volpi ¹⁾, care è totudeod. si Rector Magnificus, esplica mai bine decatu Spr. si multi din Vienna, indesertu se tienu Viennensii, ma pe Dr. Volpi nulu intrece neci unulu, am mai fostu la o preleptiune a unui betranu din jus civ. éra bine ²⁾; am fostu de doe ori a casa la Rector mag., bine m'au primitu, indata mi au datu o carte de Handelsrecht a lui Soulecthad [?], ca se legu din ea, eri am fostu adoa ora la elu de iam dusu si io unu Tentamen Crit. ³⁾ ca se lega despre limb'a nostra dacalu va interessà, iau parutu bine, iam spusu ca noi ne numimu Romani, numai strainii ne numescu Vlachi, Blachi etc. ma si asta anca insemnezu Italianu, asiadar, dice elu, suntemu patrioti, Istori'a ⁴⁾ nu io dau pentruca vine si persona nostra pre de multe ori, si nu vreu se scia, ca mu fostu asia tare mestecatu in lucruri, cruce scie ca am ⁵⁾ m'au gratulatu, cartea ⁶⁾ i oiu da catra capetulu anului de oiu fi pe aici ».

Cu alte cuvinte, putem preciza, pe baza acestei scrisori, că « studentul » Bărnăuțiu a avut de timpuriu legături de oarecare prietenie cu Rectorul Universității din Pavia, profesorul Volpi, legături bazate și pe grija Italianului de a se lua bine cu un « supus » foarte devotat Împăratului (devotat și decorat pentru aceasta), și pe grija Ardeleanului de a-și ascunde cât mai bine trecutul revoluționar. Peste acest oportunism, și de o parte, și de alta, într-o măsură oarecare al vremurilor, se ridică însă orgoliul lui Bărnăuțiu de a se ști Român, înfrățit cu Italianul, sub auspiciile latinității celor două graiuri: « Românul și Italianul se recunoscără frați » ⁷⁾.

¹⁾ Lămuriri despre acest profesor, care l-a ajutat mult pe Bărnăuțiu, voiui da ulterior, vorbind de toți profesorii cu care și-a trecut doctoratul, în 1854. Vezi aci, p. 122.

²⁾ Bătrânul profesor de Drept Civil Austriac, era Agostino Reale. Va fi vorba și despre el. Vezi aci p. 121.

³⁾ Cartea lui Laurian apăruse la Viena, în 1840.

⁴⁾ Cartea lui Papiu Ilarian.

⁵⁾ Aluzie la decorația împărătească.

⁶⁾ Lui Papiu.

⁷⁾ Însemnarea lui Bărnăuțiu, în Bogdan-Duică, *o. l. cit.*, pp. 223 urm.

La primirea scrisorii lui Bărnăuțiu, cei din Padova îi răsunseră și la 27, și la 29 Noemvrie, cam odată cu Maiorescu dela Viena. Intr'acestea, anume la 24 Decemvrie 1852, Papiu primea cele dintâi scrisori în Italia, din partea inimosului și darnicului Popă Balint, din Roșia. Papiu îi scrisese din Padova la 13 Noemvrie, iar acum primea entuziastul răspuns, început cu vorbe de îndemn și încurajare pentru pasul făcut ¹⁾:

«...Cu toate că de o parte ne întristăm pentru atâta depărtare de noi, de alta ne bucurăm, că sânteți în pământul străbunilor noștri, și veți avea ocaziunea a face cunoscută acelor de acolo o plasă a ginților aruncată în valurile lumii, spuindu-le că noi aici inscripțiunile de pe mormintele străbunilor lor și ai noștri în toată ziua le cetim...».

Balint îi da apoi lui Papiu vești în legătură cu *Istoria*, din care vânduse până la acea dată 35 de exemplare: luate de oameni, dar neplătite; ceea ce nu-l împiedeca pe Balint să-i trimeată banii, punându-i «pe delegianț». «Că de cumpărat le cumpără, dar când e la soluție, îs cam morosi oamenii». După ce adaogă și că acei bani nu-i va trimete în aur (era scump), căci «...știu că nu-i puneți pe dungă», dă vești despre Avram Iancu și cele dintâi semne ale nebuniei sale, în legătură cu vizita Împăratului în Ardeal și cu opunerea de a se înscrie la fisc pădurile Moților.

Correspondența între Pavia și Padova se urma într'acestea cu aceeași râvnă prietenească, dintr'o parte și alta, cu toată neregularitatea poștelor italiene, de care se plângea Bărnăuțiu în epistola dela 11 Decemvrie acelaș an ²⁾.

Vești dela «Padovani» nu mai primise în timpul din urmă, nici nu știa dacă le-a ajuns acolo manuscrisul articolului cu «studentul» și dacă putea «merge» la *Gazeta*. Care le era părerea? De când se găsea în Pavia, nici Maiorescu, nici Major nu i-au mai scris deloc, cu toate că le-a lăsat o petiție, s'o trimeată la «Guberniulu din Ardelu... pentru passu». Vor fi trimes-o oare acolo? Căci dela Poliția din Pavia i se cerea mereu pașaportul, ceea ce-l neliniștea cu atât mai mult, cu

¹⁾ Scrisoarea este reprodusă în E. Hodoș, *Simeon Balint*, Tip. Arhidiecezană, Sibiu, f. a., p. 69.

²⁾ Academia Română, ms. 4583.

cât nu venise încă dela Locotenența din Milano, permisul de înscriere în Facultate. « Per conseguenza » — și sunt cele dintâi cuvinte italienești cu care Bărnuțiu începe să-și împrăștieze scrisul — « anca nu sunt inscristu ». Pe lângă toate aceste necazuri, « de vreo patru zile erau miau venitu congestiunile cele de astavera, mi se sue sangele la capu, si de n'o inceta, noiu putea invetia ».

Prins de grijile școliei, Bătrânul îi întreba apoi pe cei dela Padova despre un bun tratat de Statistică și de Drept Feudal.

Acelora, la primirea epistolei, numai la cărți și studii nu le va fi fost gândul, amărâți cum erau: tocmai primiseră vestea din Ardeal (9/11 Decemvrie 1852), că li se va suprima bursa, deoarece veniseră la studii în Italia ¹⁾. Greutățile li se făceau dela Viena, căci autoritățile imperiale se temeau, evident, de influența iredentistă italiană în Transilvania și de răspândirea, prin tineretul universitar, a ideilor mazziniene. Din aceeași cauză și spre a se încuviința măcar rămânerea studenților noștri la Padova, a fost nevoie ca preotul Vasile Hodoș să dea o declarație, întărită legal, prin care se obliga să-i trimeată feciorului banii necesari la învățătură (actul e din 11/23 Decemvrie 1852) ²⁾. Pe lângă toate, adaogă aceeași informație, tinerii care studiau în Italia « erau trecuți din capul locului în cartea neagră. ... Celoru ce mergeau în Itali'a, ori în Franci'a, li se dicea în fața sau în dosu: « Ține minte ». De aci oprirea bursei și tot felul de greutăți cu înscrierea în Facultate.

La data la care suntem, Papiu Ilarian și Iosif Hodoș stăteau la Padova într'o casă pe care am putut-o identifica, după adresa unei scrisori dela Bărnuțiu (din 11 Decemvrie 1852): « Contrada Sal Vecchio », numărul 8, nu departe de Via Vesco-vado și Seminario Vecchio, lângă Dom și Universitate, în Piața Mare din Padova, la doi pași de centru, în partea veche, zgomotoasă, mizeră a târgului. Chiar sub turla Primăriei, printre casele dărăpănate (astăzi, în mare parte, nu mai sunt), într'o uliță care ducea în larga Piazza de' Frutti, cea cu tarabele de precupeți sub corturi albe, cu dughene întunecoase în fundul bolților de sub Loggia della Gran Guardia, cu zilele

¹⁾ V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, p. 149.

²⁾ G. Bariț, în « Observatoriulu », Sibiu, 1881, nr. 72, p. 289.

de târg de săptămână, când nu mai poți străbate spre Pedrocchi de țărani chiaburi din Venețio; Piazza de' Frutti, închisă într-o parte de imensa clădire a Palatului Della Ragione, cunoscut la Padova sub numele popular de «Salone».

Ardelenii noștri se așezaseră deci în partea cea mai puțin prielnică pentru studiile lor, în ce privește mediul; dar poate în cea mai lesnicioasă, despre partea chiriei și a traiului prin «trattoriile» populare de sub bolțile din jurul Pieții.

Acolo, în odăița lor de studenți străini, singura mulțumire în preajma Crăciunului, nu le putea veni decât dela scrisorile de pe acasă și dela Bărnuțiu, căruia îi răspundeau fără întârziere ¹⁾. La rândul-i, acesta le și scria la 16 Decemvrie ²⁾, după primirea epistolei din 13 Decemvrie și a celei, întârziată, dela 27 Noemvrie.

Bărnuțiu începuse să primească mai regulat *Gazeta*, precum și scrisori dela Viena (Major: 22 Noemvrie și 9 Decemvrie). Mai mare îi fusese însă bucuria, când poștarul i-a adus 50 florini, trimeși de Papiu și Hodoș, din puținul lor: cu ei își va cumpăra ceva cărți.

Trecând la veștile din Viena, Bărnuțiu precizează că Șuluțiu nu spusese a-lor săi rezultatul audienței la Impăratul, care-l primise bine. «Majorescului — scria Major — anca i sau imputitu branza cu Ep[iscopu]lpu». Se adaogă știri despre «seminariștii» din Blaj (I. Maniu, Pamfilie, Cipariu), pe lângă informația — rea pentru Papiu — că la Brașov Poliția începuse a strânge *Istoria*. Intr'acestea Bariț s'a întors dela Paris (la Viena); și apoi:

«Causa D. Laurianu cu professorii de acolo ³⁾ se vede ca anca nu è potolita. Professorii lau acusat pe Voda la Consulul russ care iau scrisu lui Voda pentru ce lau pusu în fruntea scoleloru fiindu asia periculosu, provocandulu se respunda, Voda apoi au respunsu ca cum pote se fie periculosu candu sau batutu cu Russi pentru o cauza etc. etc.».

Cam odată cu epistola aceasta din Pavia, primea Papiu alta (18 Decemvrie) ⁴⁾ dela Tomuț din Treviso, prin care-l pofta

¹⁾ Din nou, la 13 Decemvrie 1852.

²⁾ Academia Română, ms. 4583.

³⁾ Din Iași.

⁴⁾ Academia Română, ms. 2242, ff. 231 urm.

să petreacă acolo Crăciunul, dar... «să nu fi acompaneat de alți studenți înainte carora te-ai compromite»! Iar deoarece și Tomuț aflase de confiscarea cărții prietenului Papiu, ține să-l sfătuiască:

«Stai în paze — ca nu cumva se ți cerce vreo dată lucrurile — leapadeti cărți, una alta — ce te-ar potè compromite — Erta ca-ți fac osservatiuni de aceste, inse sunt din intentiune bună».

Tot despre confiscarea volumului al doilea din *Istoria* lui Papiu, vorbește din nou și Bărnuțiu, într-o scrisoare dela 20 Decemvrie ¹⁾, învinuindu-i pe «popii cei mari», care aveau trecere la autorități și determinaseră «oprirea». Pe de altă parte, Bărnuțiu voia să afle odată ce se făcuse cu articolul lui despre «Academia» din Ardeal; căci alt articol pentru *Gazeta*, până ce n'ar fi primit un răspuns categoric, n'avea să mai dea.

Starea sănătății lui era proastă:

«...Io anca nu potu invetià nimicu, ca-ci indata cum incepu a lege, mi se sue sangele la capu, si cauta se punu cartea giosu. Aici audu totu infinitivi scurtati» — adăoga, trecând la predilectele lui preocupări filologice — «si z... [romanicu?]; voiu aduna orecate esemple, cuvinte, ca-ci voiu putè medità, ca se le vedeti, si se le tramiteti si la Gazeta. Dialectulu Pavense (*sic*) se distinge de tote celelalte, Mediolanulu e numai 3 ore si 1/2, si are altu dialectu, numai în ũ se unescu toti Lombardii».

Bolnav, așa dar, necăjit cu nesiguranța dela Universitate, Bătrânul nu pierdea totuși vremea, ci se deda tot mai mult studiilor de Dialectologie Comparată, îndemnând să-i urmeze exemplul cei din Padova.

Ei nu erau mai puțin amărâți în preajma Crăciunului acela, cu toate scrisorile primite fie dela Șuluțiu (21 Decemvrie 1852), fie dela Popa Balint (24 Decemvrie: vești despre Avram Iancu; scrisoare trimeasă în copie lui Bărnuțiu), fie dela acesta din urmă (aceeaș dată) ²⁾, cu muștrări la adresa lui Iacob [Mureșianu], în chestia confiscării *Istoriei*:

«...Io nu sciu ce au aflatu ei în istoria, ca se nu cuteze a se desfasiurà si a desvelui, pentruca d'în istori'a aceea nu va esi nimicu în contra Austriei chiaru de oar storce cineva în tescu cum

¹⁾ Academia Română, ms. 4583; notată și în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. Dela aceeași dată, scrisori către Bran și Major (Viena).

²⁾ Academia Română, ms. 4583.

storcu oleulu, si strugurii, ca ce nu este, nu pote se țsa de nicairi; invetiatiu nostrii nau vediutu pene acum neci o istoria, pentru aceea neci nu sciu censurȃ neci pro neci contra; me miru la ce au pusu « cȃ se bata la ochi » ast'a se pote luȃ ca o acusatiuue nedrepta fia cu prepusu, fia d'in nepricepere ».

Dacȃ unii « prieteni » din Ardeal i-au cerut exemplare spre desfacere lui Papiu, Bȃtrȃnul ȃl sfȃtuește sȃ fie cu bȃgare de seamȃ: sȃ nu cadȃ ȃn cursa spionilor lui Erd[ely?] ¹⁾, care voiau sȃ afle dacȃ mai avea exemplare și anume unde. Cȃci aceea, mai mult poate decȃt Poliȃia austriacȃ, aveau tot interesul sȃ opreascȃ desfacerea *Istoriei*.

Urmeazȃ apoi, ca de obicei, vești de tot felul: i-a scris lui Avram (la 12 Noemvrie 1852), dar n'a primit rȃspuns; i-a scris și lui Bran sȃ grȃbeascȃ trimeterea « passului ». Nimic dela Major, nici dela Maiorescu. Inscrierea la Universitate n'a putut-o face ȃncȃ. Cȃt despre Tomuț și alȃi militari ardeleni ce s'ar mai fi gȃsit la Padova, Papiu este sfȃtuit sȃ nu le acorde prea mare ȃncredere. Cȃci — și reflecȃia caracterizeazȃ firea lui Bȃrnuțiu, sau, ȃn orice caz, starea lui sufleteascȃ din acei ani,

«...cautel'a este o massima generale, care deve sete indrepte chiaru si in conversatiunile cele mai intime cu amicii dupa dis'a lui Aristot. — 'Ο φίλοι, ουδεν φίλος! (-ic). O amici nullus amicus! ».

Trei zile dupȃ acest rȃvaș, Bȃrnuțiu ȃi adresa lui Papiu o lungȃ relatare ȃn legȃturȃ cu sȃrbȃtorile Crȃciunului, petrecute ȃn strȃini ²⁾. Aceste pagini mȃrturisesc odatȃ mai mult religiozitatea din sufletul chinuitului Ardelean, preot celibatar ȃncȃ din 1840 ³⁾ și admirator al cuvioșiei primitive a clerului romȃnesc de odinioarȃ ⁴⁾. De data aceasta le ȃmpȃrtȃșește « Padovanilor » unele știri privitoare la datinele de Crȃciun la Italiani. Nimic de seamȃ,

¹⁾ Pentru care, cfr. Dr. Radu Iacob, *Episcopul Vasile Erdeli*, extras din *Istoria Diecesei romȃno-unite a Orȃzii*, Oradia Mare, IV/1926, nr. 2—14.

²⁾ Academia Romȃnȃ, ms. 4583.

³⁾ C. Suciu, *o. cit.*, pp. 180—181.

⁴⁾ Vezi articolul lui Bȃrnuțiu *Sȃborul cel mare al Episcopiei Fȃgȃrașului*, ȃn « Foaie pentru Mȃnte », etc., 1843, nr. 4, pp. 26 urm.

« decatu ca si aici punu pe focu butuculu Craciunului in preser'a Craciunului că pe Ternavi, colinde n'au ; facu si colaci la Craciunu, care'i numescu « panetoni » ma unde nu facu colaci la Craciunu, afora de Norvegia ? ».

La acestea, adaogă impresii dela slujba din Dom, începând prin a declara că dela sosirea lui în Pavla fusese de trei ori la predica Episcopului, a căruî sobrietate în gesturi este lăudată. Căci iată cum obișnuia să predice:

« ... Domnulu Episcopu dupa ce se sue in catedra petrecutu de doi Capitulari carii stau unulu de drept'a, altulu de a steng'a lui in catedra, petrecutu si de alti preoti concelebratori, pentruca catedra è larga de potu incapè si 12 intrens'a, unulu dein Canonici i pune in nainte o carte cum este Archieraticulu in folio, in cartea acest'a è pusa predic'a domnului Episcopu, si Santi'a sa o spune dein carte, adeca o lege, inse acestu metodu, care'lu urmeza si predicatorii Angliloru, nu micusiozeza nimica puterea, si impresiunea care o face inventiatur'a domnului Episcopu in animile ascultatoriloru ».

Nu va înșira conținutul predicei, spusă « in limb'a lui cea clasica »; tendința era însă practică, cu pilde nemerite din *Vieața Sfinților*, în stare să dea putere de vieață vie Bisericii, prin fapta unor Sfinți îndrumători, precum fusese Carlo Borromeo.

A doua zi, continuă Bărnăuțiu, se dusesese să vadă « Il Presepio », Ieslea cu Nașterea Domnului, făcută din păpușele de pământ:

« Cà cei avuti se invetie de acolo umilintia, èra cei imbracati in panuri grose si rupte se iee coragiu spre purtarea sortii loru, mai vertosu celoru avuti tare leau legatu de sufletu si eri că se ofere, ca fiacare dupa fortun'a sa la repararea catedralei. Asia domnulu Episcopu pene acum nu s'au desputatu neci cu Evreii, neci cu Protestantii in predicele sele cu tote ca subtaltariulu è plinu de reliquii ; daca voru fi predicandu asia si alti Episcopi dein Italia atunci sunt mai bigoti multi superintendenti decatu preotii Italiani, si daca'i voru fi indemnatu asia si alti Episcopi pene acum pe Italiani atunci nu è minune ca vedi atate Institute si opere de arte in Italia.

« Candu ascultămu aceste predici mi veni in minte, ce lucru frumosu arfi candu siaru indreptă si Episcopii nostrii predicele mai multu spre partea cea prapteca, si candu ar pune la o parte

disputele cele scolastece în contra ereticilor, și a schismaticilor, care acum n'au neci unu întielesu, și candu iară îndemnă pe credincioși la redicarea institutelor, foră de care opulu creșterii nu pote înainte de locu, atunci aru produce mai multe fructuri învetiaturele lor ».

În legătură cu asemenea preocupări, Bărnăuțiu nu uita să laude fapta Episcopului de Oradia, care tocmai publicase (în nr. 94 al *Gazetei Transilvaniei*) un îndemn către cler și popor, spre a da cuvenitul ajutor culturii naționale românești. Fapta fiind cu totul rară, după Bărnăuțiu, în istoria culturii noastre, o epocă nouă începea, așa dar, în viața sufletească a Ardealului, chiar dacă îndemnul n'avea să dea imediat roade. Spiritul nou, asemeni celui din Italia, îl interesa și satisfăcea deocamdată. Păcat că Blăjenii nu se înduplecau și ei la atari fapte!

Gazeta nicăieri n'avea mai puțini cititori ca în clerul unit. Vina, indirect, o purta un anumit procedeu al lui Petru Maior, în sensul următor:

« Sciti ca P. Major au censuratu în istoriile seale amenestratiunea Episcopului I. Bobu cu care au trasu asuprași ur'a Maimariloru Clerului, care apoi s'au întinsu nu numai la cartile lui, ce fura traptate la Blasiu ca o contrabanda pene în anii cesti mai dein urma, ci afora de acest'a au fundatu o presumtiune sinistra și asupra altoru produse literarie esite dela barbati însufletiti de același spiretu natiunale; pote ca acesta persecutiune preliminară va fi avutu influintia și asupra *Gazetei* de nu oau imbraciosiatu cu mai multa caldura Clerulu unitu ».

Bărnăuțiu crede, firește, că și alte cauze au împiedecat sau oprit dragostea de cultură la Români: persecutarea unor scriitori ca Maior, Șincai și Klein. În locul lor, cine să se fi îndemnat a scrie pentru luminarea poporului? « Culp'a va zacea pe sufletulu acelu ce ridica resbellu asupra cartiloru și a scriitoriloru ». Iată de ce era, mai ales, bine venită fapta Episcopului de Oradia.

Clerul nu numai nu va persecuta cultura națională, dar se va strădui întră răspândirea ei în popor. În felul acesta se putca nădăjdui mai temeinic în apropiata înființare a « Academiei », prin colecte făcute de cler. Iar când Nația va avea « institutele » culturale de trebuință,

« atunci va ave numai pentru cine se scia ma si cine se scia, pentruca scriitorii nationali nu cresc in paduri, ci in institute nationali ».

In cea din urma zi a anului 1852 Bărnăuțiu îi adresa lui Papiu (Hodoș) o nouă lungă epistolă ¹⁾, în care începe prin a-i da sfaturi celui dintâi cum să răspundă la critica adusă *Istoriei*, datorită felului cum înfățișase rolul diferitelor persoane în Revoluția din 1848-49. Printre alții îi scrisese în acest sens un Șandor, arătând cum « Crișanii » erau cei mai vehemenți în a ridica proteste. Să le răspundă — observa Bătrânul — că scriind *Istoria* n'a făcut regionalism, n'a făcut deosebire între Crișani, Maramureșani, ori alții. Toți fiind Români! Acele denumiri regionaliste le folosise numai spre mai mare claritate.

Cât despre atitudinea lui Iacob Mureșianu în aceeași chestie (în legătură cu un articol din *Gazeta*), Bărnăuțiu o socotește ireparabilă. De aceea îi și trimete lui Papiu o ciornă de răspuns (în felul acesta se vede până unde i se substituie la nevoie), îndemnându-l să ceară explicații pentru atacul din *Gazeta*, fie chiar și pe ton prietenos; arătând că în cartea lui, Papiu avea doar două atitudini mai evidente: credința către tron și « amorea catra natiunea nostra ». Puteau fi atacate valabil aceste sentimente? Destui dușmani avea doar Papiu, din pricina acelei *Istории*; de ce s'ar fi adăogat acum și Mureșianu, spre a găsi ceva « bătător la ochi »?

În altă ordine de idei, Bărnăuțiu precizează că scrisoarea cu impresiile de Crăciun dela Pavia, nu era un articol pentru *Gazeta*, ci o « circulară », de trimes « mai încolo », netipărită, în Ardeal (nu și la Blaj), « la orecare, ca se amble pe acolo », iar numai după ce va colinda peste văi și dealuri, să ajungă și la Blăjeni!

Neuitând apoi de studiile filologice, la care-i îndemna deopotrivă pe « Padovani », Bărnăuțiu dă în această scrisoare unele informații de preț în legătură cu studiul lui Carlo Cattaneo, asupra paralelismului dintre limba italiană și română.

---

¹⁾ Academia Română, ms. 4583; vezi și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. Bărnăuțiu i-a scris în acea zi și lui Avram Iancu.

Acest studios italian, economist, om politic și filolog, una din cele mai expresive figuri ale publicisticei italiene de pe la 1850, tipărise încă din 1837 în periodicul *Gli Annali di Statistica* un lung și documentat studiu, intitulat *Del nesso fra la lingua valaca e l'italiana*, retipărit apoi (1846) în *Alcuni scritti del dr. Carlo Cattaneo*, la Milano ¹⁾. În felul acesta, Cattaneo își înscrisese de timpuriu numele printre numeroșii publiciști italieni, care s'au ocupat de Români într'un fel sau altul, în tot decursul epocii romantice, din motive pe care le-am precizat cu alt prilej. De data aceasta ajunge să stabilim că, odată ajunși în Italia, Ardelenii s'au interesat de studiul lui Cattaneo, descoperind chiar, în unele afirmații ale sale, inadvertențe, pe care le vor combate.

Indemnați de Bărnăuțiu, se hotărâseră, într'adevăr, să le rectifice printr'un studiu amănunțit, sub formă de *confutatio*, redactată în limba latină (căci italiana n'o puteau încă poseda suficient), de către Iosif Hodoș, în colaborare cu Papiu Ilarian. Astfel, în scrisoarea de care ne ocupăm, Bărnăuțiu le dădea îndrumări în vederea redactării definitive a răspunsului și, anume, în privința obiecțiunii lui Cattaneo că Românii n'aveau o literatură propriu-zisă, ci numai opere gramaticale, dovedind un exces filologic fără precedent.

Bărnăuțiu era de părere să i se dea dreptate Italianului din acest punct de vedere, observându-se totuși că și țara sa trecuse prin aceeași stare de confuzie filologică, până să ajungă la unitate lingvistică, de altfel destul de imperfectă pe la 1850, nici definitivă, nici unanim aprobată (Bărnăuțiu invoca aici autoritatea lui Fornasari, din *Gramatik*, ed. IX, Viena, 1840). În al doilea rând, Românii trebuiau desvinovați de acuzația că n'aveau literatură națională, arătându-se că Heliade, Gr. Alexandrescu, Bolliac, Sion, Rosetti, ori Andrei Mureșeanu nu erau filologi, autori de gramatică, ci poeți.

Prilejul ar fi fost de altfel bine venit, spre a se provoca, prin *Gazeta*, o anchetă în rândul scriitorilor români, cu privire la deplânsa lipsă a literaturii naționale, propunându-se chiar

---

¹⁾ Date complete, în studiul meu *Romanticii italieni și Români*, indice, (în special pp. 49 urm., unde se dă rezumatul scrierii lui Cattaneo).

premii pentru cele mai bune răspunsuri în această arzătoare problemă, pusă categoric și dureros de către scriitorul italian.

În acest loc, scrisoarea lui Bărnuțiu este întreruptă de o criză a bolii care-l chinuia din ce în ce mai înțet: « ...Numai potu scrie ca mi vine la capu, si cautu se stau... ».

Reluând-o peste câteva zile, schimbă totodată șirul ideilor: polemica în jurul *Istoriei*; posibilitatea de a trece la Universitatea din Padova examene, după doi ani dela ultimul (în această privință Papiu avea să-l întrebe pe Abatele Nardi); eventuala publicare a articolului cu impresiile de Crăciun în *Gazeta*, în care scop ar fi fost bine să i-l trimeată lui Rațiu la Viena; cât despre surprinderea celor din Padova că-l lăudase în articol pe Episcopul Erdely, nu trebuiau să uite că fusese astfel redactat, încât să nu se știe cine-l scrisese din Italia (!), totul fiind să se simtă înduplecat Episcopul, căci absurd ar fi să persecuți cărțile și, totodată, să îndemni la citit. Bărnuțiu nu se sfiia de altfel să-și pună mai bine în evidență oportunismul, exprimându-și încredințarea că s'ar fi născut confuzie cu privire la proveniența articolului: Pavla ori Padova! Rău nu i-ar fi părut, dacă « meritul » de a fi scris acel articol le-ar fi fost atribuit celor din Padova. Se va fi spus despre ei că erau în stare să-și expună gândurile, iar răspunderea ideilor aveau s'o împartă cu Bătrânul. Cu atare nădejde încheia acesta lunga sa epistolă, cea din urmă pe care o vom cita din anul 1852, atât de nesigur și plin de griji pentru studenții noștri.

III

1. O polemică cu C. Cattaneo (Ianuarie 1853)

Printre hârtiile celor dela Padova, păstrate azi la Academia Română (*ms. 4585*), se găsește și o lungă « disertație », datată din Padova la 1 Ianuarie 1853 și semnată de Papiu Ilarian, cu toate că deasupra acestei semnături se vede acum, scris cu litere îngroșate, numele lui Iosif Hodoș. Scrisul este tot al acestuia. Ceea ce înseamnă că Hodoș, mai târziu, după plecarea lor din Italia, fiind deținătorul documentului despre care e vorba, a crezut bine să restabilească adevărul: el, nu Papiu

ascultase de îndemnul lui Bărnăuțiu de a redacta răspunsul la observațiile lui Carlo Cattaneo.

Fapt pe care îl confirmă de altfel și confruntarea scrisului lui Hodoș cu alte manuscrise și epistole ale sale, din aceeași grupă de documente.

Ceea ce nu exclude, firește, colaborarea dintre el și Papiu Ilarian.

Cât despre acel « Vir clarissime » căruia îi este adresată dizenția Ardelenilor, deși rămâne nenumit, avem suficiente motive — și vor fi arătate — să-l identificăm în persoana Abatelui Nardi, călătorul din Principatele noastre, profesor al celor doi colaboratori la Padova.

Din context se deduce că aceștia discutaseră în prealabil cu Italianul ideile cuprinse în scrierea lui Cattaneo și că acum se țineau de făgăduiala de a prezenta în scris obiecțiile lor (fie și într'o latinească imperfectă, datorită neștiinței, ori grabei).

Lucrarea începe astfel cu constatarea (eronată) că unul din meritele lui Cattaneo era acela de a se fi ocupat, singur, de problema limbii și culturii românești, în Italia.

Păgubitoare ignoranță din partea filologilor italieni ! Deoarece, pentru înțelegerea problemelor filologice italiene, studiul limbii române este de mare folos (mai ales în privința formelor arhaice, comune celor două limbi). Precum multe sugestii le puteau veni celor care se ocupau cu discutatele — pe atunci — origini ale limbii italiene, din cercetarea împrejurărilor în care s'a format cea daco-română. Cu acest prilej, bine înțeles, nu se omit afirmațiile cu privire la continuitatea elementului latin în Dacia, încercându-se, totodată, convingătoare explicații asupra diferenței de progres cultural dintre domeniul romanic de Apus și cel al nostru, răsăritean.

La tot locul, exemple bine alese, fie din graiul sau folklor-ul românesc, precum și din autorii latini ori italieni. Sunt astfel invocate obiceiurile populare care datau de pe vremea Romanilor (în legătură cu nașterea, cu moartea ori cununia, cu răpirea « Sabinelor », cu portul, etc.). Se insistă asupra caracterului năvălirilor barbare în părțile dunărene și se explică tenacitatea romanității prin izolare și inadaptabilitate. În felul acesta se va lămuri « puritatea » latinității Românilor din punct

de vedere al sângelui, al moravurilor și al graiului. Unii filologi străini, din rea credință ori ignorantă, au căutat să discute ori să nege, integral, această latinitate. Bine înțeles, atari filologi, mai ales unguri, dar și unii germani, sunt combătuți de Ardeleni, după ce se explică, omenește, patima acestora și se face un simțit apel la oamenii de știință din Italia și Franța, să restabilească adevărul. Francezii, ba chiar și Englezii își făceau datoria în această privință. Italienii? Hodoș și Papiu, alături de Bărnăuțiu, dovedesc aci că auziseră despre Enea Silvio Piccolomini, despre Callimachus, Bonfini și alți umaniști italieni, care se ocupaseră cândva de problema latinității noastre ¹⁾. Dintre numeroșii filologi și istorici ai epocii lor, nu-l citează însă decât pe Grisellini și pe Cattaneo. Alături de acest merit al studiosului acesta, nu puține erori, constatau ai noștri, se strecuraseră în opera sa asupra « paralelismului », erori pe care-și vor lua osteneala ei să le emendeze. În prealabil declară că, spre a dovedi grațitudinea Românilor pentru fapta lui Cattaneo, prezenta dizertație avea să fie rezumată și în românește, spre a însoți traducerea studiului filologului italian, care trebuia să apară astfel în *Gazeta Transilvaniei*.

Ca atare, capitol cu capitol, se trece în revistă expunerea lui Cattaneo, începând cu « nomenclatura dacoromană » (paragraful II din ms.): fenomenul nazalizării; numele de « rumâni » și acela de « valachi ». Al treilea paragraf este consacrat, în schimb, « originii limbii române », combătându-se rezervele lui Cattaneo față de afirmațiile unor scriitori, ca Sasul transilvănean Topeltin (fost el însuși student la Padova), că daco-româna ar fi cea mai asemănătoare, dintre limbile romanice, cu italiana. În această privință se discută cu destulă îndemânare problema dialectelor italice, prin raportare la limba vorbită de Români. Nu se omite chestiunea articolului « ille » și altele asemănătoare, spre a se dovedi că limba italiană, împreună cu daco-româna ar fi cele mai vechi graiuri romanice, față de celelalte, toate. Dovada apropiatei lor înrudiri. Iar particularitățile dialectale italice (din documente ca « Tablele Eugubine »), nu s'ar putea lămuri fără ajutorul daco-românei.

¹⁾ Date complete în studiul meu *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, în *Ephemeris Dacoromana*, I, 1923, pp. 338 urm.

Dela preocupările filologice se trece (în paragraful IV) la cele istorice, în legătură cu « origina gîntei române »: colonizarea față de populațiile autohtone și față de Slavi ¹⁾; aceeași « puritate » a sîngelui roman, constatată și în privința graiului; grija de a rectifica datele eronate, în ce privește configurația etnografică a Românilor pe la 1850, surprinse în studiile tipărite și în cursurile profesate la Universitatea din Padova de același Nardi; imposibilitatea retragerii peste Dunăre a tuturor legionarilor; aberația descendenței din Daci; rectificarea importanței de atribuit înrîuririi slave; înstrăinarea poporului de această înrîurire cultă; ingrata așezare geografică și totuși, una din cele mai interesante istorii din întregul Răsărit.

Fără prea multă sistematizare, se revine la probleme filologice, pentru a se discuta (în paragraful V) « vocabularul limbii daco-române » (Cattaneo, p. 173): din acest punct de vedere, limba italiană și a noastră nu ar reprezenta decât două dialecte ale aceluiași graiu; afară de sunetele nazale, pronunțarea lor se identifică; asemenea gramatica, ca și terminațiile, ori trecerea lui o la u, etc. Din punct de vedere al gramaticii (paragraful VI), aceeași identitate: concordanță în reguli și excepții; declinare prin prepoziții sau postpoziții; formarea pluralului și a diminutivelor; la fel, conjugările.

Nu se omite, în sfârșit, nici delicata problemă a « literaturii » românești (paragraful VII), asupra căreia rezervele lui Cattaneo fuseseră mai categorice. Falșă, în orice caz, pentru Ardelenii noștri afirmația lui că n'ar fi existat o literatură românească pe la 1850. Atare afirmație putea să dovedească, cel mult, ignoranța Occidentalilor în ce ne privea. Cu acest prilej se dau precizări destul de interesante în legătură cu mișcarea cărturărească ardeleană din sec. XVIII și cu raporturile dintre Catholicism și scrierile corifeilor Școalei Latiniste. La urmă, aluzii la starea culturală a Românilor către 1850, fără a se omite arătarea raporturilor de dependență — dăunătoare — față de Rusia și Turcia, iar în Ardeal față de Austria și Unguri, ceea ce nu excludea nădejdea în apropiatele și multiplele progrese

¹⁾ Cu acest prilej se citează *Statistica* Abatelui Nardi în așa fel, încât se confirmă impresia că dizertația aceasta a fost redactată de studenții ardeleni pentru folosința lui.

ale neamului românesc; îndreptăţite, mai ales, de faptul că Românii, mulţi la număr, alcătuiesc, la poalele munţilor, un grup etnic compact şi unitar sufleteşte, în stare să izoleze insulele de Unguri şi Saxoni.

Trecutul îşi are, de sigur, păcatele lui faţă de latinitatea şi puritatea romană a acestui neam; dar cea mai mare vină o va purta depărtarea de Biserica Romei, care a îngăduit împetritarea culturii şi a graiului românesc cu elemente slave şi bizantine. Salvarea va veni însă dela unitatea sufletească, de nimic întreruptă ori compromisă de-a-lungul veacurilor, a tuturor Românilor, oricare ar fi stăpânirile vremelnice care-i subjugă.

Iată, în linii mari, care erau ideile expuse de Papiu şi de Hodoş, la îndemnul lui Bărnuţiu, în răspunsul dat lui Carlo Cattaneo, la studiul său asupra paralelismului dintre română şi italiană, răspuns de care s'ar fi folosit Abatele Nardi în studiile de Statistică şi de Istorie Orientală.

2. *Inchiderea Universităţii din Pavia (Februarie 1853)*

În primele zile ale anului 1853, în vreme ce Papiu îi adresa Bătrânului o nouă epistolă ¹⁾, acesta se plângea că încă « patimesce de bol'a lui cea veche » ²⁾, fapt care nu-l oprea totuşi să-şi continue activitatea universitară şi să întreţină aceeaşi neîntreruptă corespondenţă cu Ardealul, prin « Padovani » mai ales. Astfel, din aceeaşi scrisoare a lui Papiu către Balint (4 Ianuarie 1853), aflăm că la acea dată Bărnuţiu îi răspunsese lui Balint la epistola despre Avram Iancu, prin mijlocirea lui Papiu, adăogând şi rugămintea « ca forte tare doresce scrisoria dela Janculu ».

Scrisoarea lui Papiu începea însă propriu-zis « de unde me dore si ne dore mai tare »: aveau grabnică nevoie de bani, fie şi cei încasaţi pentru *Istoria* lui.

N'au primit încă bursele dela Blaj, pentru care li se făceau « adeverate dificultati absurde ». Să nu întârzie apoi Balint cu

¹⁾ Semnalată în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

²⁾ Afirmaţia e a lui Papiu Ilarian, într'o scrisoare dela 4 Ianuarie 1853, către Popa Balint. Vezi la Academia Română, *ms.* 4585.

scrisorile, pe care Papiu le păstra « cu scumpetate ca documente istorice despre starea presente », mai ales că o parte din ele îi serveau pentru compilarea volumelor următoare ale *Istoriei*. Dar, cu un îndemn cât se poate de expresiv, să nu lase treaba de azi pe mâine, « pan'ce arde lumin'a la degetu ».

Din ziua de 6 Ianuarie același an putem semnala mai multe epistole: una a lui Papiu către Bărnăuțiu, alta a acestuia către Ioan Maiorescu, alta a lui Major din Viena către Bărnăuțiu ¹⁾ și, în fine, o scrisoare a lui Bărnăuțiu către Papiu Ilarian ²⁾. Din aceasta aflăm că Bătrânul, în calitatea lui de mentor, le cerea învățăceilor dela Padova știri despre o scrisoare pe care o primiseră dela Șuluțiu (21/9 Decembrie 1852) și prin care acesta le pretindea o declarație, al cărui rost Bărnăuțiu nu-l înțelege.

Îi ținea de rău că trecuseră în Italia? Credea poate că veniseră acolo fără de « *espressa personale licentia* » de-a se înscrie la altă Universitate? Doar au scos și « *passu* » în regulă! Iar altă formalitate știau că nu se cerea în « *ordonanța Mareșalului Radezky* ».

Cât despre burse, aveau să răspundă că dacă plecaseră în Italia înainte de « *deslegarea* » acestei chestiuni, o făcuseră spre a nu pierde termenul de înscriere la Padova, urmând ca bursele să le vină acolo. Cu toate că în testamentul ramonțian se specificau « *institutele* » unde puteau să urmeze cursurile eventualii bursieri, credeau, pe drept cuvânt, că specificarea nu era limitativă, întru cât și la Padova puteau să realizeze același scop: să fie folositori « *Statului* », Patriei și Nației « *noastre* ». Doar în Universitatea italiană se « *propuneau* » aceleași materii ca la Viena, iar ei ținuseră a vedea cum se predă acolo, spre a face mai bună practică « *pedagogică* ». Mai mult, îi îndemnase grija să capete mai repede dreptul de-a profesa advocatura, căpătând titlul de doctori.

Bărnăuțiu (care, cu multe abilități, se desvinovăța pe sine, învățându-i pe cei doi în ce fel să ticluiască răspunsul către Șuluțiu) îi sfătua apoi să adauge că Hodoș, înainte să plece din Viena, îl căutase pe Episcop ca să-i dea toate aceste și alte explicații, dar că nu-l aflase.

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

²⁾ La Academia Română, *ms.* 4583.

De altfel, se hotărîseră în ultimul moment să se mute în Italia, aflând de ordonanța lui Radezky pentru redeschiderea Universității din Padova și Pavia.

Să-i fi lăsat deci să-și isprăvească cu bine studiile începute acolo, că doar « nu suntem cei mai de pre urma în sirulu celoru ce au suferitu pentru esistenza » « Statului ». Să facă deci bine Șuluțiu, împreună cu « Capitolul », să prezinte suplica lor Guvernului.

În aceeași scrisoare, pe lângă aceste instrucțiuni precise, Bărnuțiu dă tot felul de știri în legătură cu șederea lui la Pavia în acel timp: nu avea nicio știre despre « passu », căci Maiorescu și Major, sfiindu-se — crede — să corespundă cu cei din Italia, nu-i mai dăduseră niciun semn de viață până la acea dată (de fapt, scrisorile se încrucișaseră pe drum). Se adăoga apoi sfatul de-a se adresa și lui Dobranu în chestia burselor, dacă sprijinul lui Șuluțiu n'avea să fie de ajuns. Ținând seama de faptul că « Blăjenii » nu s'au împăcat niciodată cu ideea că Papiu și Hodoș învățau în străinătate: « sciti ca Blasiulu nu s'au pututu impaca neci odata cu cei invetiati pentru aceea neci nu iau ajutatu bucurosu, ci mai bucurosu leau pusu pedici pe unde au pututu ».

Vești, indirecte, despre necazurile lui Bărnuțiu, în acest răstimp, putem avea și din epistola lui Tomuț (din Treviso, la 7 Ianuarie 1853) ¹⁾ către Papiu, din care vedem că «...D. Bar... anco nu-i asediatu! Cattiva sorte...!». Aceasta, în loc de oarecare ajutor pe lângă autoritățile austriace, la care Tomuț putea avea atâta trecere. Dacă intervenția în favoarea unor studenți « suspecti » nu l-ar fi compromis iremediabil. Dovada acestei temeri o vedem clară: Tomuț îl ruga pe Bărnuțiu să nu-i scrie direct, ci prin mijlocirea lui Papiu, evident mai puțin cunoscut decât Bătrânul dela Pavia.

În ce privește traiul prietenului dela Padova, ca și al « vărului » Hodoș, nici el nu trebuie să fi fost mai puțin chinuit; căci iată ce adăoga Tomuț: «...Nu-ți aplica mintea de totu — mai piano piano tote si au tempulu seu... apoi pote si odaia-camera-stanza-casa sau cum sei mai zicu, anco ti rece? ». La

---

¹⁾ La Academia Română, ms. 2242, f. 234.

sfârșit, o nouă dovadă a oportunismului ofițerului transilvănean: să nu-i mai trimeată ziare românești « politice », ca *Gazeta* și *Telegraful*, plăcere făcându-i cel mult cele « literare ».

Din 8 Ianuarie 1853, pe lângă o scrisoare a lui Papiu către Bărnăuțiu ¹⁾, putem semnala alta a acestuia către unchiul său, parohul din Bocșa Română ²⁾, în care explică încă odată motivul mergerii în Italia (sfătuit de doctori, aerul la Viena fiind « prea aspru pentru plămânile mele cele slabe ») și, nu uită să adauge, că « io tot în năcazuri mari am trăit ».

Prin scrisoarea lui Bărnăuțiu către Papiu dela 11 Ianuarie ³⁾, ni se întregesc știrile în legătură cu « targulu Blasianiloru », aflând și despre un proces al Episcopiei de acolo, în care fusese amestecat Bărnăuțiu; în sensul că scosese copii de pe unele documente, pe când se găsea la Blaj, la « restauratiune », în toamna anului 1848.

Din faptul că se interesa apoi de regulamentul Facultății din Padova, în ce privește posibilitatea de transferare a unui student cu o parte din examene trecute (informația trebuia căpătată prin Abatele Nardi), deducem că la acea dată Bărnăuțiu se mai gândea încă la eventualitatea mutării lui, împreună cu ceilalți doi prieteni, la Padova.

Cât despre *Istoria* lui Papiu, despre care acesta îi va fi scris, în legătură mai ales cu nemulțumirile pe care le trezise, Bătrânul ținea să declare:

«...au capetatu coragiu vedendu pornela asupra istoriei, ma gurile odata voru tacè, era istori'a va remanè si nu va tacè neciodata ».

Revenind la polemica cu Cattaneo, Bărnăuțiu arată apoi cât de lesne îi venea oricui, chemat ori nechemat, să se ocupe cu chestiunile filologice (« ortografice »), fără cea mai mică răspundere. De aceea toate sistemele ortografice adoptate de Români erau greșite; de aceea, scriitori ca italianul Cattaneo puteau deplânge lipsa unei literaturi românești, întru cât toate forțele naționale se pierdeau în luptele filologice, de aproape șapte decenii.

¹⁾ Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

²⁾ Cfr. C. Suci, *o. cit.*, p. 196.

³⁾ La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230, unde se semnalează o altă scrisoare a lui Bărnăuțiu către Major din Viena.

Astfel, Bărnăuțiu aproba conceptul dizertației celor dela Padova, ca răspuns la observațiile lui Cattaneo, cu rezerva unor pasagii în care fuseseră poate prea tăioși cu erudiții italieni, aceștia trebuind, în orice caz, să fie tratați cu menajament și prudență.

Intr'acestea însă (la 15 Ianuarie 1853), iată că *Gazeta Transilvaniei* aducea știrea oficială a confiscării *Istoriei* lui Papiu, mai ales a volumului al doilea, cu toate că nu era vorba de o înlăturare cu totul din circulație, cel puțin clandestină ¹⁾. Nu știm dacă în scrisorile pe care i le adresa Papiu și Hodoș lui Bărnăuțiu la 20 și 28 Ianuarie același an ²⁾, vor fi fost unele aluzii la acest nou necaz, ivit în viața lor de studenți cu rosturi mai mari decât simpla grijă a învățaturii.

Sigur este că la 29 Ianuarie 1853 Bătrânul le adresa o lungă epistolă ³⁾, în care declară, dela început, că aflase din ziarele italiene (*Gazzetta di Milano*) că autoritățile imperiale porniseră o adevărată campanie contra cărților suspecte, pe care le confiscau fără multă cercetare. Iată, într'un cuvânt, explicația confiscării *Istoriei* lui Papiu, care nu putea fi deci socotită drept o măsură îndreptată numai împotriva lui.

Deocamdată, sfătuia Bătrânul, bine făcuseră «Padovanii» disculpându-se față de Șuluțiu, în speranța că le va da bursele în Italia; iar de unde nu, mai bine să se întoarcă la Viena, decât să râdă cei de acasă de dâșșii, că au umblat fără rost la învățatură. Fără doctorat, aveau să rămână «intr'o classe cu zapcii și cu pomosnicii», fără a putea ajunge și ei magistrați ori адвоcați, să aibă cine-i apăra pe Români. Atare îndeletnicire practică (fără de care «omul remane sempre numai unu metafisicus»), nu i-ar fi îndepărtat dela preocupările literare. Totul era însă cum să capete bursele, spre a-și asigura puțința de învățatură mai departe.

Nici Bărnăuțiu nu era mai liniștit; căci «passulu» din Ardeal încă nu-i venise, bun pentru Pavla. Noroc de rectorul Volpi, care-l încuraja, cu încredințarea că, până la urmă, se vor

¹⁾ V. Pârvan, în «Luceafărul», 1903, nr. 9, p. 159. La 25 Ianuarie vestea avea să apară în «Gazzetta di Venezia».

²⁾ Notate în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

³⁾ La Academia Română, ms. 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *op. l. cit.*, unde se amintește, la aceeași dată, de o scrisoare a lui Papiu către Bărnăuțiu.

îndura să-l lase acolo; ba chiar îl înscrisese în catalogul Facultății, astfel că, adăoga mai liniștit bătrânul nostru student, «acum me striga si pe mine impreuna cu ceilalti».

Intre timp, l-a mai lăsat și durerea fizică: hemoroizii nu i se «mai sue asa tare la capu», astfel că poate citi și merge la cursuri.

Bani însă abia de mai are pentru o lună. Ce se va face apoi? Nu știe nici el.

Iar ca o complectare a acestui tablou destul de mohorât, epistola sfârșește cu o dureroasă întrebare: făceau foc cei dela Padova? La Pavia îngheța noaptea, iar ziua era negură și ploaie.

Două zile mai târziu (1 Februarie 1853), în vreme ce-i venea Bătrânului o scrisoare dela «băeții» din Padova ¹⁾, le răspundea el la aceea dela 28 Ianuarie ²⁾, în primul rând spre a-și mai arăta odată nedumerirea pentru confiscarea *Istoriei*, pe care o socotea, în întregime, o «apologia a Austriei asupra tendințielor separatistice unguresci».

Nu va fi fost oare de vină citarea poeziei «dela pagina 176», în care se vorbea despre «căderea tronurilor»?.

În altă ordine de idei, comunicându-le «Padovanilor» că Maiorescu și alți prieteni din Viena îl sfătuiau să se mute și el la Universitatea din Padova, Bărnățiu, deși obiectează că era tocmai la jumătatea semestrului, se arată destul de nehotărât în această privință, mai ales că nici clima dela Pavia nu-i suferea de loc: de când venise în Italia, n'a avut parte decât de negură și ploi, iar umezeala aceea rece îi dăuna plămânilor săi prea șubrezi, precum îi spusese un doctor cu care s'a sfătuit («de aceea mi se sue si sangele catra capu, ca fiindu slabe plamanile nu se pote ossida sangele cum deve, remane venosu si reu»). De învățat avea destul, căci s'a înscris la multe materii pentru examenele apropiate, spre a nu-l mai apuca iar pe acolo negurile și frigul, din pricina cărora evitase Viena, unde nu s'ar mai fi întors cu nici un preț, spre a nu da iar peste «cuiburile cele puturose», unde aerul «è saturatu cu pulbere de granitu».

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. c.*

²⁾ Academia Română, ms. 4583.

Sfatul lui Papiu și Hodoș de a se lăsa de carte din cauza stării sănătății, nu făcea decât să-l înciudeze; căci nu putea rămâne fără «diplomă», acum că era aproape să-și ajungă scopul. În orice caz, mai bine s'ar fi mutat și el la Padova, astfel că cere să-i dea lămuriri în această privință.

Poate că în felul acela ar fi scăpat, în parte, și de grijile bănești, cu care lupta acuma singur ¹⁾.

Bolnav, așa dar, fără bani, chinuit de gândul de-a pleca din acel loc neprielnic sănătății sale șubrede, tolerat de autorități, istovit de grija examenelor, obsedat de rolul de conducător spiritual al tineretului de acasă, din Viena și chiar dela Padova; mai hotărât ca oricând să facă orice sacrificiu, dar măcar să se întoarcă din străini cu diploma de doctor, Bărnuțiu avea să trăiască la Pavia, în acel început de primăvară, zile și mai chinuite.

Din cauza unei răscoale mazziniene, care avea să ducă, drept primă și eficace măsură, la închiderea Universității.

Cu alte cuvinte, în timp ce Bărnuțiu se găsea în Italia, în unul din cele mai îndârjite centre ale agitației revoluționare și naționaliste din câte a cunoscut Risorgimentul, izbucnea o mișcare, la care fostul agitator din Câmpia Libertății transilvănene ar fi putut lua parte, dacă nu altfel, măcar sufletește.

Iată de ce ni se pare nimerit a da unele precizări în plus, când este vorba de acest episod, menit să fixeze odată mai mult și ideologia politică a lui Simion Bărnuțiu, și firea omului, în anii bătrâneții lui premature.

Pavia, încă dela începutul secolului XIX, era un cunoscut centru de conspiratori și agitatori politici, în dauna stăpânirii austriace, studenții Universității sale neînțelegând să renunțe la orgoliul de a putea scrie «una din cele mai strălucite pagini de glorie în istoria Risorgimentului italian» ²⁾. Către 1850, anii șederii lui Bărnuțiu acolo, atare agitații, folosite de Partidul Mazzinian, erau în accentuată creștere. Astfel că de îndată ce se simțeau oarecare semne de noi agitații undeva, autoritățile

---

¹⁾ În acele zile (4 Februarie 1853), Bărnuțiu îi adresase o scrisoare lui Major, la Viena. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

²⁾ R. Rampoldi, *Gli studenti della Università di Pavia nel Risorgimento italiano*, în vol. *Universitatis Ticinensis*, Pavia, 1925, pp. 55 urm.

austriace începeau prin a trimete acasă pe studenții din Pavia, cunoscut și temut cuib de « Jacobini » încă de prin 1799.

Orașul ales de Bărnăuțiu, pentru continuarea studiilor!

Iată de ce Poliția nu cruța cele mai mici abateri, nu rare fiind victimele printre studenții compromiși încă din 1848, când « cele mai puternice mișcări de răzvrătire au pornit din acea Universitate » din apropierea Milanului, dar, mai ales, a frontierelor Piemontului totdeauna liber ¹⁾. Așa că, îndată după 1821, studenții aceia păreau mai mult voluntari decât tineri studiosi, mai mult contrabandiști de arme și de manifeste mazziniene, decât mănuitori de coduri și pandecte. Iar alături de studenți, unii dintre profesori erau încarcerați pentru « italianism excesiv », sau participare la diferitele societăți secrete carbonare.

Dintre toți însă, cei mai aprigi luptători s'au dovedit membrii familiei Cairoli, strâns legați de Mazzini și de « La Giovane Italia ». După 1848, datorită crudelor represalii la care se dedaseră Austriacii, studențimea paveză trăia cu ura în suflet și cu dorința răzbunării, în așteptarea unui nou prilej de provocare a « tiraniei », care împiedeca unirea Lombardiei cu Piemontul.

Nu degeaba Mazzini, care de altfel în acei ani și-a făcut apariția la Pavia, spusese că din școlile ei « a ieșit cel dintâi strigăt de războiu împotriva Austriei » ²⁾.

Sub conducerea unui Benedetto Cairoli, între 1849 și 1859 — sunt anii care ne interesează aici — patriotismul pavez se limita la un grup de inimoși mazzinieni, la nevoie soldați și conspiratori, profesori și colegi de Universitate ai Transilvăneanului ³⁾, căruia, în împrejurări personale atât de neprielnice, i-a fost dat să trăiască la Pavia zilele unei serioase mișcări revoluționare, izbucnită la 6 Februarie 1853 ⁴⁾.

Foarte interesant ar fi, de sigur, să putem preciza că Simion Bărnăuțiu ar fi participat, cu fapta sau măcar cu gândul, la

¹⁾ Cfr. și R. Sòriga, *Pavia nel Risorgimento italiano*, Pavia, Fusi, 1925.

²⁾ Pentru propaganda mazziniană printre studenți, cfr. Giov. Cadolini, *Memorie del Risorgimento*, Milano, 1911, cap. IV.

³⁾ R. Sòriga, *XII lettere di G. Mazzini a cittadini pavesi*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », XVI, 1916, pp. 91 urm.

⁴⁾ Relatarea împrejurărilor, în G. Visconti Venosta, *Ricordi di gioventù*, Milano, Cogliati, 1904, ed. II, pp. 229 urm.

mișcarea mazziniană, în anii șederii sale în Italia, tocmai în cel mai agitat mediu și moment al Risorgimentului. Unele convingeri ale sale, surprinse mai târziu, în cursurile dela Iași ¹⁾, precum ar fi « naționalismul republican », prigoana contra despotismului, independența Patriei, federalizarea Principatelor sub un « duce » comun, ori antislavismul, deși comune cu ideile preconizate de agitatorul italian, făceau de fapt parte din marele program romantic în general, neputând constitui dovezi pentru un cât de vag mazzinianism bărnăuțian. De altfel, în aceleași scrieri patriotul transilvănean a ținut să ia atitudine împotriva celui mai eficace mijloc de propagandă folosit de Italian: societățile secrete ²⁾.

Dacă este însă a găsi adevăratul punct de despărțire, să nu uităm că Mazzini, expresie a cosmopolitismului romantic, susținea federalizarea tuturor popoarelor din Orient, deci și a Ungurilor, contra despotismului rusesc și, mai ales, austriac ³⁾.

Ceea ce nu-i putea conveni lui Bărnăuțiu, nici din punct de vedere practic, nici ideologic. În general, acesta se dovedea un xenofob, declarat antic cosmopolit și antisemit, în încordatul sau naționalism, dus până la neacceptarea unui domnitor străin ⁴⁾.

Am arătat cauzele personale care l-ar fi oprit pe Bărnăuțiu să participe, ca student străin și suspectat din Viena, la mișcările subversive din Pavia mazziniană, unde îl adusese numai gândul să ia diploma de doctor.

Dar mai era și alt motiv: în discursul din Câmpia Libertății, Bărnăuțiu făcuse punct de onoare din a lupta contra uniunii cu Ungurii aceluiași Kossuth, cu care lupta alături, tocmai prin 1853, italianul Mazzini.

Iată de ce putem afirma, cu toată încrederea, că mișcarea dela 6 Februarie nu numai că nu l-a atras, dar l-a necăjit cel mult, amărît și bolnav cum era, depărtându-l — prin închiderea Universității — dela ajungerea mai repede a scopului și

¹⁾ *Dreptul Publicu alu Romaniloru*, Iași, 1867, pp. 41, 50, 82, 92, 319, etc. Revăzând corecturile, am luat cunoștință de apariția studiului d-lui Petre Pandrea, *Filosofia politico-juridică a lui S. Bărnăuțiu*, București, Fundația pentru Literatură și Artă « Carol II », 1935.

²⁾ Cfr. *Dreptul Publicu Naturalu*, Iași, 1870, p. 63; *Dreptul Publicu*, cit., p. 104.

³⁾ Dovezile în lucrarea mea *Conspirații și conspiratori*, etc., indice.

⁴⁾ Cfr. *Dreptul Publicu*, etc., pp. 65, 86, 99, 106, 140, 156 urm.

îndreptându-l, cel mult, după cum vom arăta, spre studiile predilecte de Filologie și Literatură. Mai ales că reacțiunea austriacă, după acele încercări revoluționare — de altfel neizbutite — a fost din cele mai necruțătoare ¹⁾, măsurile contra studenților compromiși fiind luate de acord cu rectorul Universității, Volpi, prieten al Austriei și al Transilvăneanului nostru.

Căruia, drept răsplată a cumințeniei arătate în acele împrejurări, i s'a recunoscut chiar în ziua de 7 Februarie dreptul să se prezinte la întâiul examen «riguros» ²⁾; de altfel, în aceeași zi — tulburările erau în toi — le adresa prietenilor «padovani» o scrisoare ³⁾, în care nu vom surprinde cea mai mică aluzie la acele evenimente. În schimb, nu omite să-l sfătuiască pe Papiu de a face recurs contra opririi *Istoriei*, prin Dobranu dela Viena, cu toate că-l știau legat de Șuluțiu, care era «tare interessatu ca se fia oprita Stori'a».

Ca de obicei, Bărnăuțiu nu omite să indice ideile pe care să le cuprindă protestul, mai ales în legătură cu meritele Românilor față de Imperiali în timpul Revoluției. În acest loc, epistola cuprinde unele afirmații, pe care se cuvine a le reda întocmai:

«Natiunea romana care au tienutu cu Imperatulul, si astepta că se o apere cineva in contra atacuriloru, care leau suferitu dela inceputulu miscariloru pentruca au tienutu cu Imperati'a, si suferu si acum. (Aci deve se spui pe largu cu citate cum descria Ungurii pe Austria inaintea Romaniloru, si cum'ii mortifica si astadi intrebându: ce ati dobanditu pentruca ati tienutu cu Imperatulul?), Asiadar cum ca scopulu tiau fostu că dandule dreptate ca au tienutu cu Imperatulul se'i animeri că se stea tari in estu spiretu de aderintia, dupa acestă se espui ca prin oprirea cartii se da mare argumentu celoru ce nu voescu binele Austriei, si'i infrunta pe Romani care au tienutu cu Austria, prin urmare ca prin asta oprire Austriei nu se adauge neci unu folosu, ci numai bucuria celoru ce mai nutrescu sentieminte in contra ei etc».

Natural, întreprinzând acea acțiune, s'ar fi convenit să dea dovadă de toată prudența, folosind protestul numai în cazul

¹⁾ G. Romano, *Provvedimenti di Polizia in Pavia e provincia nell'anno 1854*, în «Bollettino della Società Pavese di Storia Patria», XIII, 1913, pp. 389 urm.

²⁾ Precizare care se găsește în documentele identificate de mine în Arhiva Universității din Pavia și pe care le folosesc cronologic, la partea referitoare la data de 6 Iunie 1854. Vezi aci, p. 118.

³⁾ La Academia Română, ms. 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

că l-ar fi cercetat Poliția din Padova, spre a nu adăoga și alte urmări la confiscarea cărții.

În restul acelei scrisori, Bărnuțiu se interesează de chestiuni literare (ar vrea să citească începutul dramei *Mihulu*, publicată de Istrati în *Gazeta Transilvaniei* și pe care o socotește « minunată », din cât citise), sau, în legătură cu planul strămutării sale la Padova, vrea să știe dacă pe acolo era râu de scăldat vara și apă bună de băut, cu toate că, de-ar fi avut bani, deocamdată ar fi preferat să se ducă « intralte parti ».

Dorință pe care, vom vedea imediat, și-o va mulțumi totuși, mergând să-l viziteze pe filologul italian Pietro Monti, într-o localitate de pe Lacul Como.

3. În căutarea filologului Pietro Monti din Brunate (Februarie 1853)

Aflându-l strâmtorat, ca totdeauna, « Padovanii » se grăbiseră a-i trimete Bătrânului bani (40 florini)¹⁾, mai ales că aflaseră de închiderea Universității din Pavia. Evenimentele în legătură cu acest fapt îl îngrijoraseră mult pe Bărnuțiu, iar starea sufletească i se poate deduce din scrisoarea dela 14 Februarie, către aceiași²⁾, din care transpiră panica, deși nu pomeneste fățiș de revoluția mazziniană. Sigur era că studenții « sunt menati acasa toti pene la altu avisu », astfel că și el ar fi trebuit să părăsească Pavia. Unde să meargă? Ce făceau ei, « Padovanii »? Nenorocirea era cu atât mai mare, cu cât afară ninge și nu se putea porni la drum, « reumaticosu si ofticantu » cum se simțea. De aceea își propunea să se roage mai degrabă de cei dela Poliție (care îl aveau în ochi de bun, drept austrofil ce era), spre a-și amâna plecarea până la îndreptarea vremii, când avea să întreprindă, nesupărat de nimeni, o excursie « științifică » spre Lacul Como³⁾.

¹⁾ Anunțați prin scrisoarea lui Papiu dela 8 Februarie 1853. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

²⁾ La Academia Română, ms. 4583.

³⁾ În acel timp (18 Februarie 1853) autoritățile imperiale întreprindeau cercetări în legătură cu *Istoria* lui Papiu, în Transilvania (la Arad). Vezi ms. 1016, f. 238, la Academia Română: lămuririle date la Poliție de Dr. Atanasie Șandor. La 19 Februarie același an, Papiu îi adresa lui Bărnuțiu o scrisoare. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul*, p. 230.

Poate nu atâtă atras de pitorescul locurilor, cât de faima Abatelui Pietro Monti din Brunate, pe care am găsit prilejul a-l mai prezenta odată în legătură cu Bărnăuțiu ¹⁾, dar, mai înainte, și în legătură cu activitatea sa de hispanist ²⁾.

Afirmat încă din 1835 ca erudit cunoscător al literaturii spaniole, printr'o serie de *Saggi in verso e in prosa di letteratura spagnuola dall'origine della lingua sino al secolo XIX*; citit mai ales ca traducător al lui Calderon, al *Romancer*-ului (1838) și al culegerii de *Romanze storiche e moresche* (1850), însoțite de un erudit studiu introductiv, Abatele Monti se bucura de mare prestigiu către 1853, când avea să-l cerceteze la Brunate filologul ardelean. Nu numai pentru renumele lui de profund cunoscător al literaturii spaniole — și atare merit nu era de trecut cu vederea, în anii exotismului romantic — dar și pentru reputația lui de filolog, specializat în probleme de Dialectologie; căci Pietro Monti, pentru Bărnăuțiu al nostru, era mai ales autorul unui *Vocabolario dei dialetti della città e diocesi di Como. Appendice. Saggio di vocabolario della Gallia Cisalpina e Celtica* (Milano, Classici Italiani, 2 voll., 1845 și 1856) ³⁾, precum și a altor opere similare mai mărunte.

Ca mulți scriitori și studioși italieni din epoca romantică, Abatele Monti avea știință de limba românească și de problemele pe care le puneau analogia ei cu italiana ⁴⁾. Iată adevăratul motiv pentru care l-a cercetat Bărnăuțiu în Brunate, mai sus de Milano, profitând de faptul închiderii Universității din Pavia. După cum aflăm dintr'o scrisoare către Papiu (dela 22 Februarie 1853) ⁵⁾, dintr'o alta către Cipariu (din Pavia, la 10 Decembrie 1853) ⁶⁾, precum și din unele fragmente de studii filologice ale lui Bărnăuțiu, publicate postum în *Amiculu Familiei* ⁷⁾, îl cercetase pe « pop'a Monti » spre a putea discuta

¹⁾ În *Omăgiu lui I. Bianu*, București, Cultura Națională, 1927, pp. 251 urm.

²⁾ În lucrarea *La Spagna ed il Portogallo nella visione dei Romanticisti italiani*, în *Ephemeris Dacoromana*, II, 1924, pp. 66 urm.

³⁾ Opera este folosită de Bărnăuțiu și la Iași, în *Dereptulu Publicu, etc.*, Iași, 1867, p. 69, n. 72.

⁴⁾ Pentru interesul Romanticilor italieni în această direcție, cfr. lucrarea mea *Romanticii italieni și Români, cit.*

⁵⁾ La Academia Română, ms. 4583.

⁶⁾ Publicată în « Arhivu filologicu » 1867, nr. 9, p. 179.

⁷⁾ XIV, 1890, nr. 8, p. 125.

cu el unele probleme de Dialectologie italiană, în legătură cu limba română, bine înțeles, aflând la învățatul italian o mulțime de vocabulare ale dialectelor italice, pe care Transilvăneanul, coborînd dela Como la Milano, se și grăbea să le cumpere, spre a i le trimete lui T. Cipariu, prin I. Maiorescu, dela Viena. Darul acesta era însoțit și de sfatul, pentru Cipariu, de a nu omite să-l cerceteze pe Monti, dacă ar mai fi trecut prin Como, unde Bărnăuțiu notează și o impresie de altă natură, foarte rară în scrisorile sale: « baserec'a dein Como in vervulu dealului ».

Cât despre scrisoarea către Papiu, din ea aflăm câte ceva în plus pentru Monti (care pricepea limba română, deși n'avea cărți românești, afară de scrierea lui Grisellini despre Banat ¹⁾, în care era și o listă de cuvinte românești). De altfel filologul italian considera daco-româna un dialect italian, de care nu se putea dispensa nimeni, când era vorba să studieze comparativ dialectele italice. Constatare menită să confirme felul de a proceda al lui Bărnăuțiu și al tuturor filologilor ardeleni din vremea sa, printre care, alături de Cipariu, se număra Laurian, profesor la Iași, de care Bărnăuțiu se interesa încă din 1853, făcând să i se trimeată din Milano unele studii de Linguistică.

După o lipsă de puține zile din Pavia, îl vom regăsi pe Bărnăuțiu iarăși acolo, ceea ce înseamnă că avusese destulă trecere la Poliția Imperială, spre a nu fi trimes la urma lui, împreună cu studenții italieni. Faptul ne este confirmat de el însuși, prin scrisoarea pe care i-o adresa lui Papiu, din Pavia, la 24 Februarie 1853 ²⁾, confirmându-i primirea a încă 40 florini ³⁾ și arătând constant interes pentru *Istoria* lui Papiu, nu numai în ce privește soarta primului volum, dar și pregătirea celui de al doilea, pentru care îi dădea instrucțiuni cum să procedeze (colectare de material prin Negruțiu dela Cluj).

¹⁾ Pentru care cfr. *Romanticii italieni și Români*, indice.

²⁾ La Academia Română, ms. 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230 (semnalează două scrisori la această dată).

³⁾ Din însemnările lui Bărnăuțiu (G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 224), aflăm același lucru. Laurian îi trimisese și el 20 galbeni imperiali. Cât despre Papiu, în acel timp primise dela Popa Balint, în contul *Istoriei*, 100 de florini. Vezi la Academia Română, ms. 4585 (Scrisoarea lui Papiu către Balint, din 8 Martie 1853).

Răgazul nevoit, prin închiderea Universității din Pavia (unde în acele zile era tot frig și zăpadă), pe lângă drumul la Milano și Como, îi îngăduise lui Bărnăuțiu să redacteze un studiu mai mare, sub formă de epistolă, asupra dramei lui N. Istrati, *Mihulu*¹⁾ și pe care, tot la 24 Februarie, îl trimetea celor dela Padova, să-l revadă și, eventual, să-l trimeată la *Gazeta*, unde Bărnăuțiu făgăduise că va colabora. Ceea ce « Padovani » au și făcut, trimetând însă impresiile lui Bărnăuțiu la *Foaia*, unde s'au publicat o lună mai târziu²⁾, însoțite de măgulitoare aprecieri ale redacției, care le considera model de stil curat românesc și « neafectat ». Articolul, ca toate cele destinate de Bărnăuțiu să fie publicate prin tinerii săi prieteni dela Padova, are aerul unei scrisori cu caracter intim (la nevoie era bine să se poate invoca acest caracter, spre a evita cine știe ce muștrări); este datat « dein Italia » (aceeași prevedere), la 24 Februarie 1853 și începe « Fratiloru ».

Ne găsim în fața unui document din cele mai interesante, când este vorba de configurația culturală a lui Simion Bărnăuțiu și, în ce ne privește, el este menit să întregească aspectul personalității sale, în anii șederii în Italia; ani în care, pe lângă cultura juridică ori filologică, și-a însușit-o pe cea literară, fie că era vorba de celelalte literaturi clasice, occidentale, fie că era vorba de cea italiană.

Punctul de plecare îl oferea drama scriitorului moldovean, la care laudă alegerea subiectului, din istoria națională. Ceea ce ni-l arată pe Bărnăuțiu, din capul locului, un convins partizan al școalei romantice. În privința stilului, meritele nu erau mai mici, căci « ... în ghirland'a sa cea frumoasă impletesce și câte o floare de speranția italică pe lângă nădădă sauomatică », aluzie la formele italiene, întâlnite alături de cele slave. Căci rostul poeziei — după credința lui Bărnăuțiu — era să purifice limba de străinisme, apariția unui Homer, Virgiliu, Dante ori

¹⁾ Este vorba de scriitorul moldovean Nicolae Istrati (1818—1862), care publica poezii în « Foaia pentru minte » către 1840, pe lângă drama *Mihulu* (1850), o culegere de satire și diferite scrieri politice. Cfr. D. R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor*, București, 1898, p. 105. Vezi și I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardeleni*, Sibiu, « Astra », 1926, p. 10.

²⁾ « Foaie pentru minte, anima și literatura », nr. 11—12, 25 Martie 1853, pp. 81 urm.

Schiller neputându-se explica, în literaturile naționale respective, mai înainte de acest proces de purificare. Căci

«dereptulu primatului limbei nostre in contra barbarismiloru   neinstrainaveru, eternu si nemuritoriu precum este si numele celu frumosu alu gintei nostre, care n'are neci o asemenare cu barbarismulu strainiloru ».

Altfel, limba românească va fi «ca o f t  de principe in carpe de cersetoria, ca madonn'a lui Rafaelu unsa cu colori mestecate de piptorii dela Nicula ».

În această epistolă, care din multe motive ar merita să figureze în antologia prozei bărnuțiene, se găsesc  i unele precizări în legătură cu literatura italiană, care ne fac dovada că în anii șederii sale la Pavia B rnu iu a cultivat-o în  sa măsură, încât să-l cunoască destul de bine pe Dante  i al i clasici. Iar pentru ceea ce va trebui să fie cândva istoria soartei lui Dante  n România, este bine să semnalăm aici în ce măsură se apropiase ardeleanul B rnu iu de *Divina Commedia*. Din aluziile surprinse în scrisoarea de care ne ocupăm, se constată, fără îndoială, că nu vorbea de opera Florentinului numai din auzite, ci în urma unor atente lecturi, fie  i limitate, până în primăvara anului 1853, la c nturile de început ale *Infernului*. Iată, într'adevăr, cum știe să transpună B rnu iu atmosfera din primele două c nturi ale Poemei, în aceste impresii ale sale:

«...Poesia la Romani se afla anca in demanetia la resarit'  sorelui, unu coru de genii au plecatu odata cu diorile că se se sue susu pe culmea muntelui, unde sesi inaltie monumentulu nemuririi, care se vorb ca la generatiunile viitorie cum vorbesc Iliad'a lui Omeru, si Eneid'  lui Virgiliu... ».

Atâta numai că pe drumul  nn l r ii spre m ntuirea lor  i a neamului, poeții români sunt  nt mpina i de piedici  nfrico etoare, asemeni fiarelor  nt lnite de Dante în pădurea rătăcirilor:

«...ma le ese in cale limb'  că o *pantera* maculata cu culori multe ¹⁾, si'ii impedece de nu potu inaint , li se mai arata anca si

---

¹⁾ Este «lonza... che di pel maculato era coverta » din *Infernul* dantesc (*Inf.* c. I, vv. 32—33).

cate unu ursu, cate unu leu, si cate o luponia¹⁾, care'i face de tremura dein tote medularile²⁾, scadu cu anim'a, si perdu speranti'a se ajunga pe culmea dorita...».

Scăpare de atari fiare (simbolice și la Bărnăuțiu: străinismele din limbă!), poeții români n'aveau să afle decât alegându-și, ca Dante, un «duce», un maestru, ca Virgiliu pentru Florentin, «fontana nesecata dein care curgu riuri de elocintia si astadi ca inainte de doe mii de ani, elu este lumin'a si onorea poetiloru si astadi ca pe tempulu lui Dante»³⁾, Virgiliu făcând «nume si onore» poezilor români, cu stilul său cel frumos, «numai se'i invetie carte cu studiulu si cu amorea lui Dante». Indreptați, așa dar, de stilul cel curat «de tota rugin'a straina» al unui scriitor ca Virgiliu, iar pe de altă parte de studiile filozofice (este vorba de Filozofia «Naturii», în care excelase Schiller), poeții români aveau să înainteze fără teamă spre culmile perfecțiunii, cântând «minunile viitoriului de aur si virtutile eroiloru romanesci». Ajuns aci, Bărnăuțiu continuă a se arăta obsedat de reminiscențele dantești, căci adaogă, vorbind de poetul român, intrat pe calea perfecției și aclamat de întreaga lui Nație, «de s'ar sui în ceriu, cu cantarea sa va storce aplausulu celoru ceresci, de va descinde la iadu, acolo anca'i va deschide portile iadului cu respektu Cerberu canele celu cu trei capete⁴⁾ si Plutu lupulu celu turbatu i se va inchina ca unui Virgiliu si Alighieri»⁵⁾).

Atari aluzii la un text literar precis ne arată îndrumarea spirituală a studentului nostru în Italia, mai ales că la asemenea lecturi, făcute în scopul primordial de a colecta material lingvistic comparativ, se vor adăoga, numeroase, altele.

¹⁾ La Dante nu este vorba decât de trei fiare: pantera, leul și lupoica.

²⁾ Este evidentă reminiscența din *Inf.*, c. I, vv. 46 urm.

³⁾ Este parafrizarea vv. 79 urm. din c. I al *Infernului*:

«Or se' tu quel Virgilio e quella fonte
che spandi di parlar sì largo fiume?...
«O degli altri poeti onore e lume,
vagliami il lungo studio e 'l grande amore...
Tu se' lo mio maestro e 'l mio autore...

⁴⁾ Infățișat de Dante în cântul VI din *Infern*.

⁵⁾ Vezi Dante, *Inf.*, c. VII.

4. *Iarăși preocupări filologice (Martie-Aprilie 1853)*

« În urma evenimentelor din lun'a trecuta », îi scria Papiu lui Balint la 8 Martie 1853 ¹⁾, Universitatea din Pavla era tot închisă, ceea ce mărea neliniștea lui Bărnăuțiu în ce privește puțința de a-și termina studiile cât mai repede, însă îi dădea răgazul necesar să se consacre studiilor de Linguistică, Istorie și Literatură, ale căror urme le vom surprinde în documentele pe care le vom invoca din acest răstimp.

Starea sufletească a celor trei Ardeleni, porniți de capul lor la studii în Italia, se mai îmbunătățise și ea între timp, mai ales în urma știrilor primite de acasă, fie în legătură cu banii ce li se trimeteau de unul și de altul, fie cu atitudinea Episcopului în chestia burselor. Ba chiar I. Faur din Blaj îi scria lui Papiu la 3 Martie 1853 ²⁾, spre a-i da vești bune în chestia strămutării bursei în Italia, adăogând:

« ...Atâta am știutu ca M. Sa Episcopul e multumitu cu mergerea voastră la Itali'a, si se bucura forte, ca aveți ocașiune ai face cunoscuti mai de aproape pre Românii dein Transilvania cu Fratii Italiani » ³⁾.

Lucru de care Papiu se și grăbea să-l anunțe pe Bărnăuțiu, în scrisoarea ce-i adresa la 4 Martie.

O altă veste bună, sosită la Padova câteva zile mai târziu, îl privea pe Hodoș: cu ordinul nr. 1723/145, Ministerul Instrucției din Viena îi îngăduia (la 8 Martie 1853) să treacă examenele la Universitatea padovană ⁴⁾. Dacă Papiu, la aceeași dată, scriindu-i Popii Balint ⁵⁾, se arăta oarecum tot îngrijorat, o făcea poate mai mult spre a nu-și schimba atitudinea față de generosul lor sprijinitor și apoi, deoarece chestia burselor (pe care « cu nedreptate si cu preteste absurde vreu se

¹⁾ Academia Română, ms. 4585. Notăm că la 24 Februarie 1853 adresa lui Hodoș la Padova era: Piazza de' Frutti, nr. 519.

²⁾ Academia Română, ms. 2242, ff. 52 urm.

³⁾ Documentul este folosit și de V. Pârvan; cfr. *art. cit.*, în « Luceafărul », 1903, nr. 8, p. 150. Pentru suspendarea bursei lui Papiu, cfr. și A. Viciu, *Al. Papiu Ilarian stipendiat din Blaj*, în « Unirea », Blaj, 18 Septemvrie 1900, nr. 38, p. 312.

⁴⁾ Precizare găsită în documentele de școlaritate ale lui Hodoș, aflate în Arhiva Facultății de Drept din Padova și folosite în acest studiu pentru data de 10 Ian. 1854.

⁵⁾ Academia Română, ms. 4585, scrisoarea dela 8 Martie 1853. Hârtia înfățișează, în culori, fațada Sf. Marc din Veneția.

ni le ia ») tot nu se lămurise, mulțumită « inamicilor din departare » care și acolo « cerca a ne face sicane ».

Între timp Bărnuțiu suspendase regularitatea cu care le scria, aproape zilnic, celor din Padova, deoarece dăduse peste o carte interesantă, pe care citind-o, extrăgea cu râvnă material pentru problemele ce-l pasionau mai mult. Acea carte era *L'Italia avanti il dominio dei Romani* a lui Micali și Bărnuțiu tocmai se pregătea să trimeată o dare de seamă despre ea la *Gazeta*, când cei din Padova îi trimeseseră un număr din *Telegraful*, cu un articol despre « neologisme ». Citindu-l, Bărnuțiu întrerupea lectura lui Micali, spre a răspunde la acel articol, care cuprindea păreri menite să atingă unele din punctele cele mai sensibile ale convingerilor sale. Odată răspunsul redactat, îl trimesese, ca de obicei, la Padova, pentru ca Papiu și Hodoș să-i aducă modificări de detaliu, să-l corecteze din punct de vedere ortografic la copiere, să introducă fie chiar și adaosuri. Toate aceste precizări le găsim într-o scrisoare a lui Bărnuțiu către « Padovani », dela 16 Martie 1853 ¹⁾, în care ni se indică alte opere de ale filologilor italieni cu care se ajuta în acel timp, pentru precizarea părerilor sale, ba ni se indică și alte legături personale cu acei filologi, pe lângă cele cu Pietro Monti din Brunate. În prima categorie intra dicționarul dialectului milanez, recent apărut la Milano, al lui Giuseppe Banfi, ca și un altul al dialectului pavez, ambele puse pe fișe pentru Ioan Maiorescu. În a doua categorie, a legăturilor personale, intra eruditul Carlo Gambini, autorul acelui dicționar ²⁾, pe care, mărturisea Bărnuțiu, avea puțința să-l cerceteze acasă, discutând împreună asupra problemelor de Dialectologie.

Este deci cazul să-l înfățișăm în câteva cuvinte pe acest al doilea filolog italian, cu care Bărnuțiu a strâns relații de prietenie, în timpul șederii sale la studii în Italia.

Magistrat din Pavia (unde s'a născut în 1799), Carlo Gambini trece astăzi drept un filolog și un jurist de puțină însemnătate, fiind oarecum socotit printre precursorii lui G. I. Ascoli, într-un câtuș de parte la luptele pentru unificarea limbii italiene

¹⁾ La Academia Română, ms. 4583.

²⁾ *Vocabolario pavese italiano ed italiano pavese*, Pavia, Fusi, 1850; prima ediție din 1829.

și la polemicile manzoniene, în legătură cu aceeași problemă ¹⁾. Compromis în urma Revoluției din 1848 și condamnat în anul următor de Austriaci, după ce obținuse grațierea se mulțumea să facă pe profesorul de latinește în Pavia, unde, în atare împrejurări, avea să-i facă cunoștința Bărnăuțiu. Apreciat printre filologi încă din 1829, când publicase dicționarul dialectului din Pavia ²⁾ — operă modestă, dar folositoare, după cum dovedesc cele trei ediții pe care le-a avut — Gambini și-a continuat variata lui producție juridică, filologică și literară, până către sfârșitul secolului trecut ³⁾.

În studiile sale de Dialectologie Comparată, Bărnăuțiu s'a folosit mult de luminile acestui Gambini, fie prin convorbirile ce au avut la Pavia ⁴⁾, fie prin folosirea dicționarului pavez, dat fiind că acel dialect îi era mai familiar și îl invoca de predilecție, când era vorba să fixeze puncte de reper în paralelismul dintre italiană și română.

Revenind însă la scrisoarea pe care le-o adresa celor din Padova la 16 Martie 1853, aflăm că Bărnăuțiu, mai liniștit despre partea banilor acum (primise și dela Laurian), nu putea folosi îndestul răgazul cu închiderea Facultății, căci îl supărau tot mai des « congestiunile ce mi se aduna la capu ». Preocupat, într-o câțva, se arăta apoi și de eterna chestie a burselor, cu care « vedu ca è lucrulu dracului », sfătuindu-i chiar pe ceilalți doi să plece din Padova, înapoi la Viena, dacă bursele ar continua să le fie refuzate și dacă n'ar avea încredințarea că pot trece examene acolo.

La această scrisoare se găsește anexat și acel lung studiu intitulat *Neologismulu Telegrafului Romanu* ⁵⁾, de care am amintit mai sus. În el se cuprind cunoscutele teorii bărnăuțiene în privința purismului său moderat și denotă, în orice caz, cât de predilecte au rămas pentru autorul lor îndeletnicirile filologice în anii șederii în Italia, când nu s'a depărtat de atari

¹⁾ G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, ed. I, vol. I, p. 337.

²⁾ *Dizionario domestico pavese-italiano e italiano-pavese*, Pavia, Bozzoni, 1829.

³⁾ Date care-l privesc, în A. Corbellini, *Per una nuova nomenclatura di vie in Pavia*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », XIX, fasc. 1—4, 1919, p. 114.

⁴⁾ Atestate în documentul publicat în « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 8, p. 110, unde este vorba și de discuții filologice directe, și de « corespondență literară ».

⁵⁾ Academia Română, ms. 4583 (sub data respectivă).

preocupări, ci, dimpotrivă, a folosit prilejul de a-și perfecționa teoria cu ajutorul științei italiene (pe care, de sigur, o punea la contribuție în compilarea unor studii ca acesta pe care îl semnalăm aici) și în care sunt numeroase exemplele din limba italiană, căci din Italia « au venit parintii noștri ».

Ca și acest studiu, toate cele întreprinse la Pavia în primăvara anului 1853, abundă în dovezi că Bărnăuțiu cerceta cu mare răbdare studiile filologilor italieni, textele de limbă veche italiană mai ales, spre a-și lămuri problema originilor comune și a găsi astfel îndreptățirea introducerii de termeni italici, în locul străinismelor slavo-maghiare. Atari dovezi se pot găsi și în documentul amintit din *Amiculu Familiei* (XIV, 1890, nr. 8, pp. 110 urm.), unde Bărnăuțiu discută în amănunt particularitățile fonetice asemănătoare dialectului pavez și daco-românei, spre a trece apoi la dialectul milanez, studiat după dicționarul lui Giuseppe Banfi, pe care dovedește a-l fi cercetat, vorbă cu vorbă, din scoarță 'n scoarță (el, sau ciracii dela Padova, puși de el). Pe lângă autoritatea lui Pietro Monti, este invocată apoi aceea, mult mai discutabilă, a unui Giulio Perticari ¹⁾, drept dovadă că Bărnăuțiu nu selecționa cu prea multă scrupulozitate izvoarele; fapt care, de altfel, nu i se poate imputa numai lui, fie chiar și în Italia, într'o epocă în care studiile filologice abia începeau să se îndrumeze, prin Biondelli mai ales, către un program științific bine definit.

Un postulat se impunea tot mai categoric pentru Bărnăuțiu, ca și pentru filologii italieni: studierea reciprocă a celor două graiuri, deplângându-se chiar că această convingere și-a făcut drum în conștiințe prea târziu, cu toată străduința Latiniștilor români din sec. XVIII, cu studiile desăvârșite la Roma.

În cercetările filologice pe care le-a întreprins la Pavia, Bărnăuțiu s'a ajutat mult cu Papiu și Hodoș, pe care, îndrumându-i, îi punea sistematic la treabă, fie să-i facă extrase din cărți, fie să-i copieze și să-i îndrepte, ca stil, articolele trimese pe la revistele din Ardeal. O dovadă în acest sens o găsim și în scrisoarea trimisă « Padovanilor » la 17 Martie 1853 ²⁾, împreună

¹⁾ În opera căruia am surprins vagi preocupări în legătură cu româna. Vezi *Romanticii italieni și Românii cit.*, indice.

²⁾ La Academia Română, ms. 4583.

cu un manuscris pentru *Gazeta*; epistolă în care, pe lângă nelipsitele sfaturi în chestia burselor, se adaogă aprecieri ca acestea, la adresa poeților din Transilvania: «...Poesia nu pre merge pe la Blasiu, ar fi bine ca se studieze pe poetii dein tera româneasca si dein Moldova, ca sesi capete orecare inlesnire in limb'a poetica, ca limb'a Blasiului è numai de teologia si de predice la morti».

Alt grup de scrisori inedite ne îngăduie însă a deduce și vieța celor doi studenți dela Padova, în răstimpul în care am ajuns.

O atare scrisoare îi era adresată lui Papiu de către Popa Balint la 22 Martie 1853 ¹⁾, spre a-i da de știre, între altele, consternarea generală provocată în Ardeal, cu excepția a doi «trădători», de confiscarea *Istoriei*. Ca să-i știe mai liniștiți la carte prin străini, și Balint, cu toate că era «omu pucinu» ca influență, pusese o vorbă bună în vederea acordării burselor în Italia, pentru care aveau a dovedi «che cu voia si passu dela Guvernu vaci dusu; vi se va da; care lucru — cuteza să observe Balint — totu de risu vrednicu; cha cand dein una Patrie in alta teai pute duce cha la crisme»; căci, voia să înțeleagă, nevoia de pașaport fiind presupusă, nu ar mai fi fost obligați să facă nicio dovadă în acel sens. Totul era însă, după această nouă confirmare a lui Balint, că «cei din Blaj» ar fi vrut ca ei să învețe acolo, nu în Italia.

Dar Papiu nu primea în acest timp scrisori numai din Ardeal, ci și din Italia, fie dela prietenul Tomuț, fie dela unii prieteni italieni, pe care, asemeni lui Bărnăuțiu, știe să și-i facă în timpul șederii sale la Padova. Spre deosebire însă de Bărnăuțiu, era în stare mai mult de prietenia colegilor italieni de Universitate, precum trebuie să fi fost un Andrea Petri, cu care îl găsim în corespondență în primăvara anului 1853.

O scrisoare a acestuia, datată 22 Martie acel an ²⁾, din Pinzano, ne îngăduie, prin atare precizare, să deducem că era de loc din părțile orașului Udine, venit pentru studii la Padova, unde se împrietenise cu Papiu și cu Hodoș, dovedind și preocupări politice, în legătură cu Orientul din care-i știa veniți.

¹⁾ Academia Română, *ms.* 4583.

²⁾ La Academia Română, *ms.* 2242, f. 293.

Căci Papiu, mărturisește Italianul în această epistolă, îi trezise interesul « di meglio studiare lo stato attuale di quelle nazioni . . . Ed ora più che mai penso al come può darsi tanta ignoranza nella massima parte dei dotti italiani, del tuo paese, della tua nazione, e dei paesi e nazioni vicine ».

Tovarăș de plimbări la Veneția cu cei doi studenți ardeleni și de discuții la Padova, în cămăruța lor din Piazza dei Frutti, de lângă Cafeneaua Pedrocchi, acest Petri își încheia scrisoarea cu accente de indignare împotriva imperialismului moscovit (și se simte aci înrâurirea liberalismului mazzinian), căci tocmai aflase din ziare despre eventualitatea intrării Rușilor în Principate.

Schimbul de scrisori cu acest corespondent italian nu se limita numai la atâta ¹⁾; întâmplarea face să avem și copia răspunsului lui Papiu Ilarian, în formă de concept, databil prin aluziile pe care le cuprinde ²⁾ și pe care, spre a ne da seama și de felul cum a știut să-și apropie limba italiană, îl reproducem aici:

« Amico!

« Ieri sera ricevetti la tua lettera. Io l'ho letta con gran soddisfazione, vedendo quanto t'interessi per la causa orientale, ed in specie per (*sters* : la nostra nazionale) quella di nostra nazione che (*sters* : la prudenza) collocata all'estremità della civilizzazione (*sters* : orientale), che costituisce l'avanguardia (*sic*) della (*sters* : Europa) cultura europ. contro la barbarie asiatica. Mi stimo felice se le nostre conversazioni, che per me erano [tanto] preziose, t'avranno forse dato un' maggior spinta ed interesse allo studio di questa causa in confronto colla quale, nessuna delle cause europee ha, secondo mio parere che tante volte te l'ho esternato, maggior influenza sulla sorte generale d'Europa, nessuna che darebbe maggior pena agli uomini di stato attualmente e finatantochè non sarà decisa definitivamente, e secondo quel p[er]inci[pi]o di libertà nazionale che è il fondamento di tutte le libertà. Tu sei felice potendo occuparti con cose tanto attraenti, mentrechè io son costretto tutto il giorno divertirmi colle paglie (?) del Tolomei; nè potrò quest'intiero anno studiar altre cose oltre le scolastiche.

¹⁾ Cfr. în acelaș ms., f. 295, o altă scrisoare, dela 29 Martie 1853.

²⁾ L-am identificat în pachetul cu scrisori ale lui Papiu dela Academia Română (ms. 4585); pe dosul conceptului se citește o ciornă de petiție către Facultatea de Drept din Padova, în chestia examenelor ce aveau de trecut.

Con. Mold. ...e prob[abile] potrà verificarsi che mi scrivi; la causa della malattia di quel ottimo p[rinci]pe (?) non te la potrei imaginare (*sic*), nè io te la posso scriber con quest'occasione. Quella causa che pochissimi la conoscono (*sic*) fuori del rispettivo paese, e (*sters*: che io) in conoscenza della quale in questi giorni son venuto, ti darà una chiave molto interessante per poter di (*sic*) giudicar l'indole del protetto russo (?) sui paesi protetti. In Padova siamo quasi noi soli; ci annojiamo orribilmente.

« Nei giornali niente d'interesse (*sic*). Scrivimi anche qualche volta. e vive felice (*sic*) ».

Reținând și de data aceasta râvna cu care Papiu și Hodoș știau să profite de șederea lor în Italia, spre a atrage atenția aceloră cu care veneau acolo în contact asupra problemei naționale a Românilor, vom relua firul, întrerupt o clipă, al corespondenței lui Bărnuțiu. Acesta le scria, într'adevăr, la 23 Martie 1853 ¹⁾, spre a reveni asupra chestiei neologismelor, în legătură cu articolul din *Telegraful*, ca să întărească odată mai mult afirmația că se impunea « reîmpatriarea cuvintelor vechi latinești », înlăturate de străinisme, în decursul vremii. Incolo, Bărnuțiu făcea alte rectificări de detaliu la articolul de răspuns trimis « Padovanilor », cu toată discreția cuvenită. Căci—adăoga

« oare n'ar fi bine a trămite neologismul la oarecare de'n Blaju, ca de acolo să i-l trămită lui Iacobu, copiindu-l, ca să nu știe nici Brașovenii că e făurit în Italia; cu atât mai vârtosu că-s mai mulți neologisti... ».

O altă scrisoare dela Bărnuțiu (2 Aprilie 1853) ²⁾ ne duce iar spre lumea de griji mărunte, dar de toată ziua, a celor din Italia: Maiorescu nu-l ajută destul pe Bărnuțiu; prin Major Șuluțiu se plânge că au plecat din Viena, fără a-i cere consimțământul; de acasă, dela Moți, vești rele: le-au luat pădurile, astfel că, de disperare, « își vor lua lumea în cap »; Avram Iancu, « cam betegosu », stă la Vidra; Crainic, liberat din închisoare, e la Orăștie, orb și bolnav, « ca vai de capulu lui ». Blăjenii, din răzbunare, vor să le ia cu orice chip bursele; dar cei doi din Padova sunt sfătuiți de Bătrân să nu se lase, spre a face

¹⁾ Academia Română, ms. 4583 (cu slove chirilice).

²⁾ La Academia Română, ms. 4583. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230, unde, pe lângă această scrisoare, semnalează una a lui Bărnuțiu către I. Maiorescu.

jocul « blestematiloru »: să părăsească chiar Italia, dar să nu renunțe la burse; să se întoarcă la Viena, chiar de ar avea bani din altă parte. De bine de rău, șederea în Italia tot le folosise: au învățat limba italiană, cât n'ar fi învățat toată viața la Viena; iar, ca filologi, acest lucru era indispensabil. Și apoi

« ati intratu in literatura italiana, care ve va prinde bine daca veti avè tempu că se stati de cultivarea limbei nostre, cu asta'o se'i intreceti pe toti carii n'au modu seu voia a inveti'ă in Italia, si vigoroze si alte secaturi diplomatice anca aveti tempu se faceti, pe care noi, spuindu adeverulu numai pentru aceea punemu ceva pretiu si momentu, că se ne putemu varî la o pusetiune, de unde se folosimu mai multu Romaniloru, cum è procuratur'a ».

Dacă totuși ar fi rămas la Padova și ar fi avut de-a-face cu rectorul Universității de acolo, sau cu alți reprezentanți ai autorităților imperiale-austriace, să nu se fi înfățișat fără decorația dela Împărat (« crucea »), sfat din care trebuie dedus umilul devotament față de Austria al lui Simion Bărnuțiu.

Ceea ce este deosebit de interesant pentru a preciza caracterul lui Al. Papiu Ilarian și ceea ce-l deosebea, din acest punct de vedere, de maestrul său Bărnuțiu, este faptul că scrisoarea de care ne ocupăm, în dreptul rândurilor de mai sus, poartă următoarea apostilă: « Me rogu de ertare, dar asta nu va fi neci decatu » ¹⁾.

Declarația aceasta, cu atât mai prețioasă în ce privește sinceritatea, cu cât nu era destinată a ajunge la cunoștința cuiva, capătă mai mare relief sufletesc, cu cât aflăm cât de amărît era tocmai atunci Papiu, din cauza încurcăturilor cu bursa și cât de justificat i-ar fi putut părea lui Bărnuțiu oarecare oportunism.

Despre necazurile lui Papiu — și ale vărului său Hodoș — luăm cunoștință din scrisoarea pe care i-o adresa Popii Balint

¹⁾ La 2 Aprilie 1853 îi scria lui Papiu și Tomuț (avansat căpitan), spre a-i da de știre că se muta cu garnizoana din Italia, la Brünn. Vezi la Academia Română, ms. 2242, f. 237. La 3 Aprilie 1853, Bărnuțiu dela Pavla îi scria lui Eudoxiu Hurmuzachi la Viena. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. La 4 Aprilie 1853 îi scria lui Papiu prietenul italian Andrea Petri, tot dela Pinzano, spre a-i mulțumi pentru inițierea în problemele orientale și pentru sprijinul ce i-l acorda la Padova. Vezi la Academia Română, ms. 2242, f. 297.

la 6 Aprilie 1853¹⁾. O veste rea le venise de curând : « Blăjenii » scosese ră hotărîre contra lor dela Viena, cu toate că invocarea testamentului ramonțian nu era nimerită, întru căt nicio dispoziție dintr'însul nu se opunea la continuarea studiilor în Italia. Argument peste care Episcopul trecuse fără multă vorbă. Pe lângă aceasta, ceruseră încă din Ianuarie la Ministerul Instrucției dela Viena aprobarea să treacă examene la Padova; și nicio rezoluție nu se luase încă. Apoi, confiscarea *Istoriei*, pentru a nu mai adăoga la aceste necazuri mari « lucrurile și miseriile de acasă, și alte o miie », în care se întrevăd cele mai dureroase amintiri: tatăl său ucis în 1849, casa părintească arsă, maică-sa cu două fete pe la rude, ținute de milă; iar el la Padova, chinuindu-se cu pregătirea examenelor, de al căror rost nu știa încă nimic.

Împotriva oricăror necazuri însă și, mai ales, împotriva sfaturilor Bătrânului dela Pavia, cu orice preț, « de aici totu nu ne miscam, pentruca miscandu-ne amu perde unu anu scumpu întregu ». Vor rămâne deci în Italia, cu oricât de puțini bani, să-și treacă examenele. Știau că, printre alții, Balint n'avea să-i lase neajutorați (aici Papiu îi făgăduiește să-i ia apărarea în scris bietului preot, contra unui atac « pe catu de nedereptu pe atata de magarescu », întru căt și-ar fi arogat dreptul să reprezinte Nația românească în fața Împăratului, el, care, cu Moții lui, o reprezenta totuși mai « expresiv decatu doi episcopi », fie aceștia chiar Șuluțiu ori Șaguna. Sfătuindu-se și cu Bărnuțiu, Papiu făgăduia să trimeată răspunsul la acel atac prin « altucineva ».

În restul scrisorii se citesc amănunte în legătură cu Avram Iancu și cu primele semne de demență, despre care cei din Italia aflaseră prin Balint²⁾. Papiu are grija să-l sfătuiască pe

¹⁾ I.a Academia Română, ms. 4585.

²⁾ V. Pârvan, *art. cit.*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, p. 377; N. Bănescu, scrisori publicate în *Neamul Românesc Literar*, II, 1910, p. 187; N. Hodoș, *S. Balint*, București, 1913, pp. 104 urm., 113; pentru ajutorul bănesc dat de Avram lui Bărnuțiu, pe când acesta era student la Sibiu, cfr. G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 69; pentru vremea Revoluției, pp. 77, 82, 102; pentru legăturile cu Papiu, p. 105; vezi apoi studiile speciale asupra lui Avram Iancu: I. Lupaș, în « Anuarul de Istorie Națională », Cluj, III, 1926, pp. 1 urm.; S. Dragomir, *Avram Iancu* (rec. G. Bogdan-Duică, în « Societatea de Măine », Cluj, I, 1924, nr. 29, p. 58); N. Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Cluj, 1924; I. Tolan, *Date ungurești despre moartea lui Avram Iancu*, în « Societatea de Măine », VII, 1930, p. 196; C. Suci, *o. cit.*, p. 139.

acesta să se poarte bine toți cu dânsul și să nu scrie nimic la Viena despre starea lui Iancu, dat fiind că acolo sunt mulți Români « buni si rei amestecati », nefiind nimerit să se cunoască « tote partile noastre si bune si rele ».

Grijă din care deducem cât de sus trăia Avram Iancu în sufletul generației dela 1848, încât și o calamitate ca demența să fie socotită o știrbire a prestigiului său și a Națiunii românești. Nici chiar Maiorescu nu trebuia să știe că bietul Iancu înnebunise,

« pentruca se nu se latiesca vorbe rele, ca or si cumu dar   rusine pentru toti, pentruca noi toti impreuna facemu numai o persona, si durerea si patima, si onorea si rusinea unuia, este durerea si onorea tuturor ».

« Padovanii » nu știau că, după atâtea necazuri, curând avea să le vină și cea dintâi veste mai bună: Ministerul Instrucției din Viena, cu ordinul nr. 2890 din 8 Aprilie 1853, aproba ca atât Papiu cât și Hodoș să fie admiși a trece examene la Facultatea de Drept din Padova ¹⁾. Faptul îl bucura și pe Bărnutușu dela Pavia, care le scria în această privință la 11 Aprilie 1853 ²⁾, nu mai puțin bucuros; căci în aceeași zi în care le scria, se dăduseră dispoziții pentru redeschiderea Universității din Pavia. Cu aceasta, se adunau iarăși oarecare griji asupra Bătrânului: trebuia să se prepare de examene și n'avea cărți. Le cerea deci « Padovanilor » (printre altele o *Statistică* de Nardi). La acestea se adăogau unele lămuriri în chestia sfatului dat lui Papiu de a purta decorația (probabil că Papiu nu se sfiise a-i replica!), în sensul că Bătrânul se gândise la eventualitatea prezentării la rectorul din Viena. La Padova însă, dacă nu-l obliga Poliția Imperială s'o poarte, n'avea decât să se lipsească. Același oportunism îl îndemna apoi pe Bătrân să-l sfătuească pe Papiu în chestia bietului Balint: Papiu să-și fi văzut de treabă, mai bine să nu se fi amestecat ei în acea polemică, neștiind cum stăteau lucrurile, într'o chestie atât de delicată ca aceea a vizitei Împăratului în Ardeal. Deși Bărnutușu pregătise — rugat de Papiu — două răspunsuri la amintitul

¹⁾ Cfr. documentele lor de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova; cfr. și G. Bariț, în « Observatoriulu », 1881, Nr. 72, p. 289.

²⁾ Academia Română, ms. 4583.

atac împotriva lui Balint, era de părere să se lase mai degrabă păgubaș. Papiu, lucru surprinzător, deși era atâta de îndatorat față de Balint, avea să asculte de atare îndemn, asupra căruia Bărnuțiu revenea și în scrisoarea dela 14 Aprilie 1853 ¹⁾, arătând încă odată ce bine ar fi făcut, dând dovadă de prudență și expectativă.

La acestea se adăoga sfatul pentru Papiu de a nu se încrede în Dobranu în chestia confiscării *Istoriei*, acela fiind omul lui Șaguna; tot mai sigură era calea prin Maiorescu.

În altă ordine de idei, dă amănunte asupra scrisorii pe care Bărnuțiu i-o adresase cu o zi mai înainte lui Crainic ²⁾. Din ea aflăm care erau îndeletnicirile Bătrânului în acel răstimp al șederii sale la Pavla. Într'adevăr, îi scrisese lui Crainic

« despre economia de aici, cum ara, cum facu pergolato de viia, despre fabric'a casului formaggio lodi ³⁾ seu di grana dein Columbarone ⁴⁾ iam insemnatu la urma si orecate cuvinte Etrusce, Osce, Sabine, Volsce cum le am aflatu in Lanzi ⁵⁾ reu mi pare ca n'am datu de estu scriitoriu la inceputulu vacantie est trecute ca è minunatu. Literatii nostrii anca nu sciu nimicu mai multu decatu ce se afla in scriitorii latinesci, candu voru intrà in literatura Italiana, voru lege pe Vermiglioli ⁶⁾, Dempster (esta credu ca è Holandezu ⁷⁾, Lanzi, Marini, Lami ⁸⁾, etc. voru avè alte idei, o lume noua ortograficale, si Gramaticale, atunci o se vedi disertatiuni si Articuli, neci Sinkai, Major, Klein nu lau lesu pe Lanzi ca si au datu opulu 1789 in Roma candu venisera ai nostri de acolo, si n'au mai avutu nexu cu Romani ».

Așa dar, griji în legătură cu apropiatele examene la Drept, dar și constante preocupări filologice, dovedind râvna de a

¹⁾ Academia Română, ms. 4583.

²⁾ La 13 Aprilie 1853 Bărnuțiu îi scrisese într'adevăr lui Crainic, la Blaj. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

³⁾ Localitate în provincia Milano, renumită pentru brânzeturile sale.

⁴⁾ Loc necunoscut mie.

⁵⁾ Operă capitală: *Saggio di lingua etrusca*, 2 voll., Roma, 1789 (ed. indicată de Bărnuțiu).

⁶⁾ G. B. Vermiglioli din Perugia, celebru etruscolog, autor al unei culegeri de *Iscrizioni perugine* (1833). Cfr. G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, ed. II, vol. I, p. 487.

⁷⁾ În realitate este scoțianul Th. Dempster (1579—1625), mort în Italia; citat aici pentru studiile sale de Etruscologie și Antichități Italice.

⁸⁾ Autor al unor *Lezioni di antichità toscane e specialmente della città di Firenze*, Firenze, Bonducci, 1766.

strânge cât mai mult material lexical comparativ, de prin opere italiene, pe care Bărnăuțiu le răsfoia cel dintâi.

Alături de atari preocupări intelectuale, stăruia în mintea lui Bărnăuțiu gândul cu polemica lui Balint, pentru care îi scria din nou lui Papiu, la 19 Aprilie 1853 ¹⁾).

După o mai adâncă gândire, Bătrânul credea că hotărîrea putea fi luată: Balint mai bine să tacă, neavând ce răspunde fără puțință de replică; mai ales că reaua credință a « fricoșilor » (pentru care Axente era « magariu », iar Iancu « nebunu »), s'ar fi bucurat, văzându-l compromis și pe bietul Balint, eroul dela 1849, « pe care nu l'au pututu bate ostile unguresci ».

Aceasta fiind părerea lui Bărnăuțiu, totdeauna ascultat când era vorba de treburile politice de acasă, Papiu îi putea scrie lui Balint la 21 Aprilie 1853 ²⁾ că, după multe discuții, se hotărîseră a-l sfătui să nu răspundă nimic la acel atac; căci, după spusa lui Bărnăuțiu, « Eroul de in munte se nu se lase nici decum a se trage de in pusetiunea sa, la siesu, la certe si cincufuri ». Cât despre discreția recomandată în privința lui Avram Iancu, ea ar fi fost inutilă, căci la Viena tot se răspândise într'acestea zvonul despre boala lui.

Deocamdată (21 Aprilie 1853), venise și la Pavia învoire ca Bărnăuțiu să fie înscris printre studenții regulați ai Facultății Juridice ³⁾, câteva zile mai înainte să sosească aceeași învoire și la Padova, pentru Iosif Hodoș ⁴⁾).

În felul acesta vedeau deslegându-se cu bine una din problemele cele mari, cu care luptaseră cei trei neobișnuiți studenți ardeleni, mai bine de șapte luni. Astfel că se puteau gândi mai temeinic la studii și nu numai la cele în legătură cu examenele, dar și cu Istoria sau Filologia, pentru care le venea îndemn din Ardeal. Este cazul lui Papiu, căruia Iacob

¹⁾ Academia Română, *ms.* 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. Cu o zi mai înainte, Bărnăuțiu primise o scrisoare dela Major din Viena (cfr. *ivi*). La 17 Aprilie 1853 Locotenenta din Veneția, cu ord. nr. 7859, comunicase Facultății de Drept din Padova, că lui Iosif Hodoș i s'a admis să se înscrie la examene acolo. Vezi documentele de școlaritate în Arhiva Facultății de Drept din Padova.

²⁾ Academia Română, *ms.* 4585.

³⁾ Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 223 urm. La 23 Aprilie, Bărnăuțiu primea o scrisoare dela Papiu (*ivi*, p. 230).

⁴⁾ G. Bariș, în « Observatoriulu », Sibiu, 1881, nr. 72, p. 289.

Mureșianu dela Brașov îi scria la 25 Aprilie 1853, printre altele : « ... O paralela între limb'a poporului italian și a noastră near placea a citi dela Dvoastră, dar a poporului agricultorului ». ¹⁾). Această tendință a punerii în paralelă a celor două graiuri italiice, preconizată cu mult înainte de Italieni, spre a fi reluată în Principate de Ion Heliade Rădulescu, după cum se vede, era încă de actualitate în revuistica românească de după 1850.

5. Cele dintâi examene în Italia (Mai-Iulie 1853)

Pe când Ioan Maniu, nepotul lui Bărnuțiu, învăța spre a se prezenta cu bine la examenul de maturitate, nu alta făcea la Pavia, unchiul său « cel bătrân », în primăvara anului acela ²⁾). Cât despre « Padovani », ei erau în și mai mare înfrigurare, căci la 6 Mai Consiliul Facultății îi admisesse pe amândoi să se prezinte la cel dintâi « riguros » ³⁾.

Noroc că la Pavia nu se gândea încă nimeni la examene, căci închiderea Universității întârziase cursurile. Bărnuțiu era suferind (8 Mai 1853) ⁴⁾, lucru de care-i înștiința pe « Padovani »:

« Nu v'am scrisu demultu pentruca dela 25 Prieru m'au cuprinsu o durere de siele, incatu abia me puteam miscă, cu temperatur'a primaverii miau venitu și reumatismulu în picioare și aici nu è baia de vapore, eri și alaltaeri m'au atacatu și friguri reumatice, astadi su mai serinu, durerea de siele au mai ingheduitu, frigurile nu m'au fertu asta nopte că eri nopte ».

Cu toate acestea, nu a omis a citi *Gazeta* și *Foaia*, pe care i le trimiseseră, căci tocmai apăruse « Cuventulu studentului », articolul său deci, în chestia Academiei transilvănene,

¹⁾ Academia Română, ms. 2242, f. 109.

²⁾ Scrisoarea lui Ioan Maniu din Blaj, dela 3 Mai 1853, în C. Suci, o. cit., pp. 107 urm. Tot atunci Balint, cu nobilă resemnare, îi scria lui Papiu în chestia polemicii cu *Telegraful*. Vezi scrisoarea dela 4 Mai 1853, la Academia Română, ms. 4585.

³⁾ Cfr. documentele de școlaritate în Arhiva Facultății de Drept din Padova. Împreună cu deliberarea Consiliului profesoral dela 6 Mai 1853, am găsit și o cerere a lui I. Hodoș, prin care solicită să fie admis a trece examenele acolo, fixându-i-se și materiile. Rezoluția, pe lângă rezumarea examenelor ce trecuse la Cluj și la Viena, specifică examenele de diferență.

⁴⁾ Academia Română, ms. 4583.

cu modificări însă, care nu-l mulțumeau, după cum nu-l mulțumea prezentarea redacțională ¹⁾. Îi poftea deci pe « Padovani » să scrie la redacție, cerând să se arăte că unele lucruri se culeseră din greșală, iar acele « lucruri » se refereau la delicata chestie a raporturilor dintre limba națională românească și celelalte limbi oficiale din Impărăție, capitol în care Bărnățiu credea nimerit să fie cât mai cuminte. Ceva mai mult: de l-ar fi atacat cineva pe această chestie, ar fi dezavuat redacția! Că adaosul cu pricina nu era al lui, trebuiau să-l înștiințeze și pe Rațiu dela Viena.

Deocamdată însă « Padovani » aveau altă grijă: pregătirea apropiatelor examene. Ce folos însă că Bătrânul nu mai afla pace, din pricina « adaosului » la articolul cu Academia și al prezentării, în care era atât de mult lăudat, încât îi ruga să protesteze; căci modestia lui suferise prea din cale-afară și pe viitor n'ar fi dorit să se mai repete cazul; protestarea aceasta, sinceră, luminează caracterul lui Bărnățiu din altă parte. Iată ce scria ei, textual:

« ... nu'i multiamescu necidecatu pentruca m'au pusu in foia de deunadi intre Romanii cei mari, ajungea sesi arete complacerea catra stilu daca iau placutu, cu tote ca neci acest'a nu eră de lipsa, laudele numa pentru cei ambiciosi sunt bune că sele stempere setea, si că surogatu pentru cei ce siedu in scaune si nu le implū, intre amici su ciarlateneria, că motivu nu su prapteece, fiindca pentru cei cesi cunoscū detoriile, sunt deprisosu, pe ambiciosi anca mai de multeori iau impetritu in rele decatu iau indreptatu, numa descepta invidia, si vetema ambitiuinea altora, asia ne arata speriinti'a » ²⁾.

Nemulțumit era încă Bărnățiu și de ecoul pe care-l avusese în Ardeal articolul în chestia Academiei Românești, opusă celor două, maghiară și săsească, la Sibiiu, împotriva dorinții Brașovenilor. Despre atare gânduri, cât și spre a le da de știre tinerilor săi prieteni că, în sfârșit, sosise un « dispaciu » dela

¹⁾ Lista articolelor trimise de Bărnățiu din Pavia la « Foaie pentru minte, etc. », în G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnățiu*, pp. 135 urm.

²⁾ În această scrisoare, la urmă, Bărnățiu îl ține de rău pe Balint că a protestat totuși, fără știrea « lor ». Am găsit și textul acestui protest, cu litere chirilice, în pachetul cu scrisorile lui Bărnățiu dela Academia Română (ms. 4583), după scrisoarea dela 14 Mai 1853.

Ministerul din Viena, prin care i se îngăduia și lui să treacă examene la Pavia, le adresa Bărnăușu două scrisori la 23 Mai 1853 ¹⁾, din care nu lipseau alte precizări în legătură cu materiile de studiat, cu taxele, ori alte griji mai mărunte. În plus, apar aci unele preocupări politice, în deosebi pentru evenimentele din Orient, a căror deslegare n'o putea întrezări, influențat mai ales de presa italiană, în ce privește Rusia ²⁾.

Dar la Padova, în dimineața zilei de 1 Iunie 1853, la ora zece, Papiu trecea primul său examen « riguros », din următoarele materii, cu profesorii și notele însemnate în dreptul lor ³⁾: Statistica—examinatorul a lipsit; Dreptul Natural și Criminal—prof. Tolomei, cu « valde bene »; Dreptul Canonic—prof. Nardi, la fel; Dreptul Roman—examinatorul « impedito »; Dreptul Civil—prof. Cicogna, cu « valde bene »; Dreptul Comercial-Financiar, cu prof. D. Muschetti, la fel; Științele și Legile Politice, la fel; iar examinatorul de Procedură Civilă « impedito ». Decanul Rinaldini acordând și el nota « valde bene », rezultatul final era din cele mai măgulitoare: « pieni voti con lode », observându-se că i se recunoșteau candidatului examenele de Drept Maritim și Financiar Austriac, precum și acela de Procedură « Notariale », pe care le trecuse la alte Facultăți.

Înștiințat imediat, Bătrânul dela Pavia se grăbea să-și felicite imediat fostul învățacel, observând că, în ce-l privea, examenele de acolo aveau să mai întârzie, poate chiar până la toamna următoare (scrisoarea lui Bărnăușu dela 6 Iunie 1853) ⁴⁾.

Între timp însă trecea întâiul « riguros » și Iosif Hodoș, în după amiaza zilei de 8 Iunie 1853, la aceleași materii, cu aceiași profesori, dar cu rezultate mai slabe ca vărul său Papiu: trei de « bene » și cinci « sufficiente » ⁵⁾; aprobat însă și el, cu mențiunea « pieni voti », cu aceeași observație în privința examenelor trecute la alte Facultăți. Astfel că amândoi puteau

¹⁾ La Academia Română, ms. 4583.

²⁾ Nu lipsesc din această scrisoare unele răutăți la adresa lui Șaguna (ca « filolog »!) și a lui Iacob Mureșeanu.

³⁾ Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

⁴⁾ La Academia Română, ms. 4583. În acea zi Bărnăușu i-a scris și lui I. Man, la Blaj. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

⁵⁾ Cfr. documentele de școlaritate, în amintita Arhivă.

să-i scrie în acele zile bunului Părinte Balint, sprijinitorul la învățătură: «...Atata de norocosi am fostu ca din rigoroze capetarumu gradulu de «voturi unanime cu lauda», care sententia è cea mai onorifica la rigoroze»¹⁾.

În vara anului 1853, fără a cuteza să plece undeva, în Italia, mai la răcoare, cei trei studenți ardeleni au profitat de libertatea ce le-o acorda vacanția, spre a relua cu râvnă activitatea lor filologică și istorică. Ne-o mărturisește o lungă scrisoare (împestrită la tot pasul cu fraze italienești), pe care o adresa Bărnăuțiu lui Papiu și Hodoș, la 15 Iunie 1853²⁾. După stăruitoare sfaturi de a trimite imediat la Blaj certificate cu rezultatul examenelor (pentru ca «măriile» de acolo să vadă cu cine aveau a-face!), urma o serie de indicații cu privire la îndeletnicirile celor doi studenți pe timpul verii: să-i caute în presa italiană știri și articole în legătură cu problema orientală; să-i facă extrase de prin cărțile, de el arătate, la bibliotecă și de care spunea că are nevoie spre a le trimite lui Maiorescu și Laurian, după cum făgăduise, în legătură cu studiile de Dialectologie Comparată. Bărnăuțiu începuse lucrul; îl «petrecuse» pe Lanzi, Vermiglioli, Dempster, Muratori, Cittadini³⁾, dar nu mai putea să continue, căci avea de învățat pentru examene și apoi, i se tot urca sângele la cap. Astfel că Hodoș, mai ales, era ținut să facă extrase din Muratori (volumul V), spre a identifica «poesii rozze», texte vulgare din vechea italiană, bine înțelese acele versuri care ar semăna cu limba română. Cât despre Papiu, el trebuia să-și ia grija de a-l cerceta pe Lanzi, celebrul autor pe care Bărnăuțiu îl considera fundamental pentru studiile de Filologie Comparată și pe care, ține să declare, nu-l cunoscuse niciun studios român până la dânsul.

Ca să se încredințeze că «Padovanii» n'aveau să piardă vremea de geaba, extrasele erau așteptate fără întârziere, pentru ca, apoi, investigațiile să fie extinse la opera unui Passeri⁴⁾,

¹⁾ La Academia Română, ms. 4585.

²⁾ La Academia Română, ms. 4583.

³⁾ Celso Cittadini, autor a unor studii ca *Trattato della vera origine e del processo e nome della nostra lingua*, etc., Venezia, 1601; *Origini della volgar toscana favella*, Siena, f. a.

⁴⁾ Autorul operei *Linguae oscae specimen singulare*.

Chierico, Marini, Bianconi ¹⁾, ori Lami. Și apoi o precizare de evidentă importanță, în legătură cu preocupările de Toponimastică italică ale lui Bărnuțiu:

« Anca ve mai refleptu la una : legundu scriitori italiani, vechi, noi, Gazete, vocabulaire, calendarie etc. italienesci aveti grigia daca veti afla nume de ale satelor, padurilor, locurilor nostre, ca vreu se facu unu micu vocabulariu de sate etc. care au nume italice : cum sunt p. e. Bratej, Borsa, Bistra, Calata, Clusiu, Desiu, Losna, Gherla, Borgo, Panada, Mosna, Feldru, Fratta etc. am aflatu mai multe de 60 pene acu.

« Cu observatiunea asta nu ve ocupati fora numai candu nu veti ave altu de lucru, o veti vrè se schimbati » ²⁾.

După cum vom vedea, « Padovanii », foarte ascultători, se vor așterne curând pe lucru ³⁾, liniștiți despre partea examenelor. Mai era, drept este, chestia burselor și, eventual, a altei surse, până la încheierea termenului șederii lor în Italia. Dar le rămânea o speranță și un refugiu: Popa Balint. Ca să-i încerce buna dispoziție, îi adresa Papiu o lungă epistolă la 16 Iunie 1853 ⁴⁾, în care, firește, se interesa de atitudinea Blăjenilor în chestia bursei lor, mai ales în urma trecerii cu bine a examenelor. Dacă însă aceia n'aveau să le facă dreptate, « nu ne remane alta de câtu « se-i tienemu minte ». Dar atâta? Iată de ce Papiu cutează a-l întreba pe Balint, dacă nu s'ar găsi cineva în tot Ardealul, care să-i înlesnească, cu oricâtă dobândă, banii de care mai aveau nevoie; căci « ni s'ar despica inim'a se lasamu lucrulu pe jumetate », acum că erau « mai la meta ». Totul se reducea la suma de 400 florini, fără de care s'ar fi făcut de rușine în fața Italienilor, « cari ar vedè ca numai doi romani venira aici, si acestia se intorsera din caus'a... ». Aluzia era prea directă, iar bunătatea lui Balint prea lesne de înduioșat, pentru ca tâlcul scrisorii să rămână ascuns și fără urmare.

¹⁾ Citat pentru *De antiquis litteris Hebraeorum et Graecorum libellus*, Bologna, 1748.

²⁾ În pachetul cu scrisori bărnuțiene dela Academia Română (ms. 4583), după scrisoarea dela 23 Mai 1853, găsesc un ms. intitulat *Ludi saeculares*, cu slove chirilice, de altă mână.

³⁾ O primă dovadă: la Academia Română, ms. 4586, se păstrează un articol politic (*La Turchia ed il protettorato cristiano*), copiat de Hodoș, din « Il Crepuscolo », nr. 25—26, Iunie 1853.

⁴⁾ La Academia Română, ms. 4585.

De bani avea mare nevoie și Bătrânul, căci era tocmai vorba să se admită o sesiune de examene în vară și n'avea cu ce să plătească taxa: 53 de florini. Se adresa deci « Padovanilor » (la 26 Iunie 1853) ¹⁾, care, printre alte rosturi față de dânsul, îl aveau și pe acela de a procura bani cu împrumut.

Sărmanul Bărnățiu! Aproape nici haine nu mai avea pe el

« ca n'am numai 30 f. cu care me ajungu anca într'o luna, hainele anca mi s'au rosu de nu su de a le purtă neci in San Pedar necum in Pavia. Nu masi intorce bucurosu de aici pana nasi pune esaminile rigoroze, scriemi indata daca ai sperantia de a mi putè mediloci ajutoriu spre acestu scopu ».

Pe lângă ajutor bănesc, cerea dela Papiu și unele cărți pentru examenele la care se pregătea, neputând, din această cauză, să le trimeată un « raport » despre dialectul pavez: învățătura și multipla corespondență nu-i îngăduiseră a-și orându-i încă însemnările, iar autorii de consultat erau foarte mulți, vechi și noi. Acel raport voia totuși să-i fie trimes, odată și odată, lui Laurian dela Iași, despre care Bărnățiu, prin Papiu, începe să se intereseze tot mai mult, pregătindu-și astfel mergerea ca profesor în Capitala Moldovei ²⁾.

În vreme ce singura distracție a « Padovanilor », rămași la muncă în bibliotecile pustii și încintate de soarele torid, erau poate scrisorile prietenilor italieni — nelipsite cele dela Andrea Petri, studentul agricultor, atâta de potrivit ca fire și mentalitate cu Transilvănenii ³⁾ —, ca o ușurare a grijii banilor, le venea la 7 Iulie 1853 răspunsul dela Popa Balint ⁴⁾: se va ocupa de bursele « băieților », mai ales că la Sibiiu se spunea că nu le vor mai fi ținute; iar de unde nu, Balint va umbla din om în om să le facă rost de bani. Dela el, mai slabă nădejde ca totdeauna: mare sărăcie în țara Moților, cu « băile » care mergeau prost și cu potopul de dări apăsătoare. Totuși, ceva bani

) Academia Română, ms. 4583. La 19 Iunie 1853 îi adresa o scrisoare Ioan Maiorescu.

²⁾ Din *Notes-ul* bărnățian (cfr. G. Bogdan-Duică, *l. cit.*, p. 230), aflăm că Bărnățiu îi scria lui Laurian la 1 Iulie 1853; în aceeași zi, lui Major, la Viena.

³⁾ La Academia Română, ms. 2242, ff. 299, 301, 303, se găsesc scrisorile acestui student italian, datate 27 Iunie, 6 și 15 August 1853.

⁴⁾ La Academia Română, ms. 4585.

i-a trimis lui Bărnăuțiu, prin I. Maiorescu. În viitor, « eu cu toate puterile mele voi stredui aici a procura cât voi pute ».

În scrisoarea pe care Bărnăuțiu o adresa la 14 Iulie 1853 lui Papiu și Hodoș ¹⁾, drept răspuns la un evident protest al aceloră împotriva pretențiilor Bătrânului de a cerceta operele scriitorilor vechi italieni, găsim o pagină din cele mai expresive, când este să determinăm locul lui Bărnăuțiu în mișcarea filologică românească a veacului trecut, mai ales în ce privește meritul său special de a fi fost primul care să preconizeze studiul științific al paralelismului dintre d. rom. și dialectele italice ²⁾. Iată această pagină:

« Dreptu aveti ca n'am devè se amblamu dupa copite de cai morti candu avemu atatea lucruri dein t[im]pulu presente care striga dupa lucratori si nu se afla. Ciò non ostante suntemu costrinsi a adoperà tota antecetatea ori in care parte o aflamu buna pentru desmortirea presintelui. Pentru acestu scopu vam fostu provocatu că se insemnati totu ce ve vine inainte asemine limbei si datineloru nostre, ca Istori'a anca nu s'a inchisu si limb'a este unica istoria, dein teinpurile betrane ale natiunei nostre, totu cuventulu este unu monumentu, si daca e pretuita o inscriptiune de pe petra, di ce se n'aiba pretiu in gur'a ominiloru. Identitatea si analogia limbei nostre cu cea Italiana è cunoscuta, si traptata de multi, ma nu è esausta ca nimene n'au comparato cu dialeptele italice pro merito, fiind aceste multe tare, si fiindu cu neputintia a le invetià. Totusi nu mise vede lucru de prisosu ai provocà pe literatii nostrii a se apucà de studiulu limbei italice pentrucà se ne pota intielege limb'a bine, mai alesu pe aceia carii vreu se stee inainte că Dascalii ai limbei, si imputa altora ca nuscui limba ».

Revenind apoi la desbaterea problemei dialectelor la Italieni, Bătrânul observa că din studierea lui Lanzi făcuse constatarea că și acolo existaseră mai multe sisteme ortografice regionale, ceea ce merita să fie adus la cunoștința studiosilor români, spre a-i feri mai departe de « confusiunea dela turnulu babilonului » și a-i convinge că nu se poate concepe o singură ortografie pentru toată « lumea ». Citind deci mai multe « ortografii din dialecte »,

---

¹⁾ La Academia Română, ms. 4583.

²⁾ În aceeași scrisoare, diferite vești mărunte: dintr'o scrisoare dela Maiorescu aflate vești din Principate (urcarea lui Ghica pe tron), despre Axente, Iancu, Aca-demie, etc.

« miau venit în minte, ca ar fi bine că se urmăm și noi ortografi a, seu mai bine punctuațiunea în totu loculu unde se pote « notate bene » unde se pote, și se pote în multe fora se ne perdemu originalitatea nostra ortografica, fiindcă alt'a n'avemu. p. e. noi anca putemu scrie *é*, *amà* că Italianii ».

La sfârșit insistă asupra paralelismului toponomastic surprins în Lanzi, Gambini, Monti ori Banfi, în ce privește numele de locuri din Italia și acelea ale satelor ardelenene, precum: Ardelu, Balla, Borla, Bistra, Bela, Buja, Bojanu, Berso, Calata, Clusiu, Cosia, Esi, Fogora, etc.

Cu toate că la 3 August 1853, în plină vară, începându-se în sfârșit examenele și la Pavia, Bărnățiu era tare « cuprinsu », găsea răgazul necesar să-i mai întrețină pe ceilalți doi despre chestiunile filologice, dar, în altă ordine de idei, să le dea de știre că acuma era el în stare să le întoarcă o parte din banii împrumutați ¹⁾: primise dela Balint și dela Ioan Maiorescu, dela primul 100, dela al doilea 14 florini ²⁾. Cu toate că «... în Clusiu vorbescu Ungurii ca Professorii dein Blasiu tienu correspondentia cu « Italianii », cum li se zicea deci, cu suspiciune, studenților noștri pe la începutul lui August 1853 ³⁾.

Istovit de învățătură, pe Bărnățiu îl aflăm bolnav în acel răstimp, după propria-i mărturisire (10 August 1853) ⁴⁾:

« Asta nopte si mie mi'a fostu reu, ca mi se sue emoroidale la capu, si candu incepu se adorm, me descepta indata, si greu potu se invetia de patima asta.

« Durerea de capu vine dela stricarea stomachului, medicin'a è ca so iei purgatiune pentru prevenirea friguriloru. Bine è in tota demanetia pe ne mancate a bè un pahariu de apa rece, *prospetu* asta è cea mai buna medicina si pentru cei sanitosi anca de mare folosu ».

Deocamdată nu se mulțumea numai cu astfel de sfaturi de igienă, ci, din toată sărăcia lui și învrednicirea altora, le

¹⁾ Academia Română, ms. 4583.

²⁾ Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 224, pentru data de 24 Iulie 1853. Maiorescu luase banii dela D. Sturza și Dr. Câmpianu. *Ivi*, p. 230: Bărnățiu, în aceeași zi i-a scris lui Balint.

³⁾ Din scrisoarea lui I. Faur din Blaj, către Papiu. La Academia Română, ms. 2242, f. 60.

⁴⁾ Academia Română, ms. 4583.

trimetea celor dela Padova, din banii împrumutați, 50 de florini ¹⁾. La bucuria aceasta se adăoga pentru Papiu și Hodoș invitația, din partea lui Andrea Petri, să petreacă o parte din vacanție la el, la țară, în Alpi ²⁾. Binemeritată recompensă; căci munciseră toată vara, cu râvnă, citind nenumărate opere literare și istorice. Drept mărturie, ne stă în față caietul lor de însemnări.

6. *Caietul de însemnări al lui Papiu Ilarian (1853)*

Între scrisorile găsite la Academia Română (*ms. 4585*), s'a păstrat și materialul de lucru al lui Papiu Ilarian, adică un caiet cu însemnări (folosit în decursul șederii sale în Italia, dar început în 1853), pe lângă multe fișe, alte caiete mici și liste de cărți.

Sunt însemnările variatelor și multiplelor lecturi, cu rezumate făcute, de cele mai multe ori, în limba italiană, pe care deducem și în acest fel că o scria curent; alte însemnări sunt chiar bi-lingue, în românește și italieneste. În general, citea și rezuma tot ce-i cădea sub ochi, dela articolele politice de actualitate, la etimologii italo-române, dela inscripții etrusce, la maxime și versuri din Scribe. La contribuție nu erau puse numai cărțile, ci și presa timpului, italiană, franceză (mai ales), germană și română. În general însă, predominantă este tot preocuparea filologică, în care Papiu nu dădea totuși dovadă de niciun sistem și nicio ordine. Poate că se îndeletnicea cu atari studii, în primul rând spre a asculta de îndemnul Bătrânului dela Pavia, pentru care făcea extrase de « vechituri », fără a se neglija pe sine, când era vorba să-și satisfacă nevoia de a se iniția în cultura modernă europeană. Nu totdeauna apoi aceste însemnări sunt simple rezumate impersonale, căci, pe alocurea, se citesc observații ale lui Papiu, mai ales când este vorba de analogia dintre italiană și română. Iată în acest sens un exemplu, care este, în acelaș timp, un prețios punct de reper în idealismul național iredentist al studentului nostru. Citim, într'adevăr, între două însemnări filologice, în acest caiet de

¹⁾ La 22 August 1853. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 224.

²⁾ Academia Română, *ms. 2242*, f. 305.

studii al lui Papiu: « Il n'y a plus des Pyrénées, dise Ludovicu XIV; candu vomu dice noi... des Carpathes? ».

În același pachet se păstrează și multe foi volante, fișe, cu tot felul de însemnări disparate, foarte multe din ele referindu-se la *Istoria* lui Papiu, pe atunci în pregătire și constituind schemele, chestionarele cu răspunsuri pentru compilarea celui de-al doilea volum.

Tot acest material dovedește, dacă nu spiritul strict științific de care se călăuzea Papiu în studiile sale, o impresionantă hărnicie.

După cum am amintit, cea mai mare asiduitate era îndreptată către studiile filologice, urmărite fie în general (sensul filozofic al vorbirii; Toponomastica și Geografia; Dialectologia italică; Epigrafia; Romanistica, dusă până la spaniolă și portugheză; paralelismul între limba literară italiană și vorbirea din Ardeal), fie urmărite în detalii (etimologii — uneori de felul acesta: « addobbare = îndopa; colpire = ciopli; rotolare = rotogolu »).

Cât despre autorii — în deosebi italieni — citați în vederea culegerii de material analogistic, pe lângă Micali (*L'Italia avanti il dominio de' Romani*, voll. II și III) și Lanzi (*Saggi di lingua etrusca*, ed. 1789), impuși ca lectură de bază de Bărnăuțiu, se găsesc citați în caietul lui Papiu următorii autori — mai toți oferind material în legătură cu vechea italiană — pe care îi vom înșira în ordine alfabetică: Amaduzzi (etruscolog și clasicist în genere); Bardetti (vechea ital.); Beaufort; Bergier; Burguy; Chevallet; Clerc; Cluverio; D'Auvergne La Tour; D'Auville; Dempster; Di Arezzo Guido; Diez; Du Meril; Durandi; Guarnacci (Origini italice); Giunta (Școala Siciliană); Gori (etruscolog); Hervas; Heyne; Lami; Leibnitz; Sc. Maffei; Marini; Mazzocchi (etruscolog); O. Müller; Muratori; Olivieri (etruscolog); Passeri (la fel); Rossini; Scaligero; Vermiglioli; Volpi, sau, în fine, Vossio.

Nu lipsesc apoi, mai puține, textele literare. Astfel, se citează, dintre italieni, fragmente din: Alfieri, *Fatti di Enea*, Goldoni (în dialect), Machiavelli (cu trei citate, din care unul în limba franceză), Petrarca, N. Tommaseo (pentru culegerea de versuri dalmatine *Iskrice*), sau Verri (fără specificare dacă este vorba de Pietro sau de Alessandro).

Dintre francezi: Corneille, M-me de Staël (teoria romantică), Lamartine, Molière, E. Renan (din presa timpului), ori Scribe. Iar dintre clasici: Horațiu și Juvenal, după care urmează o serie de scrieri politice, în deosebi problema orientală, văzută de publiciști francezi (scrieri sau articole de gazetă). Studiile juridice, care reprezentau totuși specialitatea lui Papiu, sunt aproape inexistente.

Din aceste însemnări deducem cu prisosință felul cuim își întrebuințau timpul, în vacanța anului 1853, studenții noștri « padovani ».

Că Bărnăuțiu dela Pavia nu arăta mai puțină râvnă din acest punct de vedere, ne-o dovedește cu rândurile pe care i le adresa lui Ioan Maiorescu la 1 Septembrie 1853 ¹⁾, în care, pe lângă grija examenelor («...amu asteptatu si amu invetiatu pe caldurile cele mari in Augustu candu muria ominii de caldura ca se fiu gata pe 1-u 7-brie ma facultate ²⁾ n'au venitu ») și pe lângă lamentarea lipsei de mijloace, pentru el și « Padovani », nu omite să anunțe pe Maiorescu că a dat dispoziții librарului Fusi din Milano, să-i trimeată la Viena unele cărți (Biondelli în deosebi), atât pentru el, cât și pentru Laurian ori Cipariu.

Papiu și Hodoș nu se îndeletniciseră însă numai cu atari lecturi, în paguba studiilor universitare. Căci în ziua de 1 Septembrie 1853 s'au prezentat amândoi la al doilea examen « riguros », din următoarele materii ³⁾:

Papiu Ilarian (dimineata): Statistica — profesorul absent; Dreptul Natural și Criminal — profesorul scuzat; Dreptul Canonic, cu Abatele Nardi, « bene »; Dreptul Roman și Feudal — profesorul scuzat; Dreptul Civil, cu prof. Cicogna, « bene »; Dreptul Mercantil și Financiar, prof. Muschetti, « bene »; Științele și Legile Politice, cu « valde bene »; Procedura Civilă, cu « bene », iar nota decanului Rinaldi « valde bene ». In totul, un rezultat bun, mai puțin strălucit însă decât cel dintâi « riguros » din vară.

---

¹⁾ Publicate de T. Maiorescu în « Convorbiri Literare », XXXVI, 1902, pp. 994 urm. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnăuțiu*, p. 133.

²⁾ Aprobarea ministerială dela Locotenentă, de a depune examene la Pavia.

³⁾ Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

Hodoș a trecut examenul în după amiaza aceleiași zile, la aceleași materii și profesori, obținând un singur « bene » (dela « prietenul » lor, Abatele Nardi), iar restul de note « suficiente ». Ceea ce nu-i împiedeca să-i scrie, a treia zi, lui Balint ¹⁾ că trecuseră examenul tot așa de bine ca primul, trimețând despre aceasta atestat la Blaj ²⁾. Ca să impresioneze însă dărnicia bunului Părinte Balint (căruia Papiu îi și făgăduia să-l « încondeeze » în volumul următor al *Istoriei* sale, drept un mare Român), îl încredința că în « ajutoriele omenilor buni » le era nădejdea, dându-și seama că, evident, « câtu vomu fi in Padua, din fundatiune nimicu nu vomu capeta ». Ajutorul îl așteptau, bine înțeles, sub formă de împrumut, pe care să-l plătească la întoarcerea acasă, când n'aveau să mai fie așa de « miserabili in tre'a baniloru, cum suntemu acum ». De nu pentru altceva, le trebuia de taxele de examen (al treilea), « si io n'am niciunu creitaru ». Ca « dein fundulu pamentului » ceruse bani și celor dela Viena, dar îi știa pe toți niște « ticali », care tot lui Balint îi vor cere. Ca atare, el să le trimeată, din banii luați despăgubire din vremea Revoluției, fără a-i divulga față de cei de acasă.

Indemn în același sens, de a găsi cu orice chip bani, le venea « Padovanilor » și dela Bărnățiu, prin scrisoarea dela 10 Septembrie 1853 ³⁾, în care le dădea îndrumări în chestia unu articol, trimis de aceia în concept. Din el desprindem aci unele observații, care întregesc concepția bărnățiană despre limba națională:

« Inse intr'o epoca de nobila emulatiune candu se intrecu toti a adauge ceva la cultura limbei, lesne putemu retaci in probele nostre, detori'a fiecaruia este a inventia limb'a bine dela poporu si dela scriitorii aprobat, vechi, si noi, si a pasi inainte cu sciintia. . . »

« Candu va intră limb'a nostra in beserec'a sciintieloru si a artiloru frumoase, candu va intra in tote ramurile vietii publice, atunci se va putè cultivà si ea dimpreuna cu natiunea, fiindca limb'a este natiunea, cultur'a limbei este cultur'a natiunei incesi, precum s'a disu de multe ori ».

¹⁾ Academia Română, ms. 4585.

²⁾ La 4 Septembrie 1853 Bărnățiu primea o scrisoare dela Papiu; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

³⁾ La Academia Română, ms. 4583.

Incurcat din pricina întârzierii autorizației de scutirea unui termen pentru depunerea primului examen «riguros», Bărnăuțiu, deși declara că nu mai avea bani cu ce să se țină și să plătească taxele, se hotărâ să facă drumul la Como, unde se împrietenise cu Abatele Monti. Dintr'o însemnare a sa ¹⁾ știm, într'adevăr, că între 12—21 Septemvrie 1853 lipsise din Pavia, mergând la Como și Milano, unde cumpăra *Il saggio sui dialetti gallo italici* al lui Biondelli (primele două volume).

La rândul lor «Padovani» se pregăteau să facă și ei o escapadă, spre a petrece, stăruitor invitați, câteva zile la bunul lor prieten Andrea Petri dela Pinzano, mai sus de Treviso și Tagliamento, unde, precum le scria la 15 Septemvrie 1853 ²⁾ «non avrete divertimenti da città, ma un amico, dei passeggi attraverso delle belle colline e torrenti, un'aria libera ed aperta» ³⁾.

Lipsiți de bani, sau ținuți de studii la Padova, Papiu și Hodoș n'au putut merge însă la prietenul lor, cu toate stăruirile și repetatele lui invitații ⁴⁾.

Cât despre Bărnăuțiu, odată reîntors la Pavia, așternea un adevărat raport filologic, drept rezultat al investigațiilor ce făcuse în drumul la Como și Milano, spre a-l trimite lui Ioan Maiorescu (la 27 Septemvrie 1853) ⁵⁾. Datele se mărginesc mai ales la dialectul pavez, dar ele fac dovada întinselor cunoștințe ale lui Bărnăuțiu în domeniul Dialectologiei italiice și, prin mărturia că umblase să viziteze pe cei mai renumiți reprezentanți de pe atunci ai Filologiei italiene, ne arată până unde mergea grija lui de documentare.

Date în legătură cu asemenea probleme comparatiste, se pare că-i fuseseră în prealabil cerute de Maiorescu, iar Bătrânul, din atâtea și atâtea motive, nu-i putuse împlini voia decât acum. Mai ales că multipla varietate a dialectelor și subdialectelor italiice, presupunea o vastă erudiție, în care nimeni nu

¹⁾ Din *Notes-ul* publicat de G. Bogdan-Duică, *l. cit.* pp. 223 urm., 227.

²⁾ *Academia Română, ms. 2242*, f. 309. La 8 Septemvrie le scrisese (f. 307) de moartea prietenului comun Verzignasi.

³⁾ Din ce aprecia Petri în natură și din alte atitudini ale sale, îl deducem un romantic. Astfel, când era sătul de vieață, «...prendo il Dante e viaggio seco lui per lo Inferno» (scrisoarea dela 26 Septembrie 1853, f. 311).

⁴⁾ Scrisorile dela 8 Octomvrie 1853, ff. 313, 315 și 317 din același *ms.*

⁵⁾ Cfr. «Convorbiri Literare», *l. cit.*, pp. 994 urm.

excelase până atunci în Italia mai mult ca Bernardino Biondelli, eruditul din Milano, autor al citatului *Saggio sui dialetti gallo italici*, tocmai atunci în curs de publicare (ed. Bernardoni, Milano, 1853), cunoscut personal de Bărnăuțiu și recunoscut astăzi drept unul din iluștrii precursori ai lui G. I. Ascoli, întemeietor al Glotologiei științifice italiene ¹⁾). După spusa lui Bărnăuțiu în scrisoarea către Maiorescu, acela care « deschide unu campu largu celoru ce dorescu a se ocupa cu studiulu dialepteloru italice » ²⁾); înainte de mulți învățați italieni chiar, Transilvăneanul nostru și-a dat seama deci de valoarea studiilor biondelliene, ceea ce nu poate fi decât spre meritul său ³⁾). În restul scrisorii sale, Bărnăuțiu insistă asupra importanței școlii comparatiste dialectale italiene, expunând cu multă bogăție de exemple teoria lui Biondelli, dar și a unui Monti, Cattaneo, sau Perticari, spre a ajunge la concluzia, că după cum din etruscă plus latina vulgară s'a ajuns la dialectul toscan, la fel din traco-daca noastră, plus aceeași latină vulgară, s'a ajuns la vorbirea Românilor de sub Carpați. De aci și marele interes, pentru filologul român, de a studia și cunoaște limba italiană, cu dialectele ei, din punct de vedere istoric; după cum filologul italian — și aci este invocată, cu un citat, autoritatea lui Pietro Monti — nu se poate lipsi de cunoașterea celorlalte limbi romanice apusene, « cui aggiungo volentieri la valacca ». Așa că « de sine urmeza ca neci Romanii anca nu voru putè neglege studiulu celei italianesci, si alu suroriloru, daca voru vrè se faca studia intemeate in limb'a nostra romanesca » (p. 998). În

¹⁾ Amintim câteva din operele lui Biondelli: *Atlante linguistico D'Europa*, Milano, Chiusi, 1841; *Studii sulle lingue furbesche*, Milano, Civelli, 1846; *Sunto di alcune lezioni sulle antichità americane*, Milano, Valentini, 1853; *Studii linguistici*, Milano, Bernardoni, 1856; alte studii de Numismatică, Arheologie sau culegeri de vechi texte lombarde.

²⁾ După ce a atras atenția asupra lui Biondelli, Bărnăuțiu i-a creat reputație de maestru printre învățații români de după 1860. Câteva dovezi: Ar. Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1894, ed. II, p. 7; Laurian, scrisoarea din « Amiculu Familiei », 1890, nr. 2, p. 24; Academia Română posedă exemplarul cu însemnarea « Ex libris A. Papii Ilariani » (în Sala de Lectură). Pentru un studiu în legătură cu Românii din Transilvania, la care pare a fi lucrat Biondelli, cfr. Alexandru Marcu, *Romanticii italieni și Românii*, p. 132.

³⁾ În urma propunerii lui Al. Odobescu, în ședința dela 7 Septemvrie 1871 Academia Română l-a ales pe Biondelli, profesor și Director al Muzeului de Antichități din Milano, membru onorar al ei. Președinte era Laurian, secretar I. Hodoș, iar printre membrii prezenți, Al. Papiu Ilarian.

restul scrisorii se dă un amănunțit rezumat, capitol cu capitol, al cărții lui Biondelli, spre a se adăoga, sub formă de concluzie la teoriile de mai sus, o listă de « cuvinte si diceri care semena cu ale nostre », culese din cele mai variate texte italiene (spre care îl îndrumase și filologul Gambini din Pavia, personal cunoscut de Bărnăuțiu, ca și însuși Biondelli, cercetat la Milano de curând, dar pe care Bărnăuțiu l-a aflat plecat, de vacanție, la țară) (p. 1003).

Accentuata prietenie dintre Maiorescu dela Viena și Bărnăuțiu dela Pavia în acest răstimp, nu putea fi decât binevenită, cel puțin pentru speranța că Maiorescu, prin cunoștințele sale, avea să stăruie pentru rezolvarea chestiei bursei celor dela Padova, despre care dădea vești cât se poate de rele Părintele Balint, la 28 Septemvrie 1853 ¹⁾, drept răspuns la scrisoarea anterioară a lui Papiu. Induioșat de starea lor în Italia, bunul Părinte nu pregetase a se duce la Sibiiu, încă din August, unde aflase însă cât de rău fusese încondeiată cererea lor, datorită faptului că se duseseră în Italia, dar, mai ales, datorită intrigilor, din pricina cărora Balint nu îndrăznea să facă o colectă în Țara Moților, spre a căpăta bani pentru dânsii ²⁾. Atari vești de acasă nu-i descurajau însă pe « Padovani ». În ziua de 5 Octomvrie 1853 treceau cu bine și al treilea examen « riguros », Papiu Ilarian, ca de obicei, dimineața și cu notarea « bene », iar vărul său Hodoș cu aceea de « suficiente ». Materiile și profesorii examinatori, ca la examenele precedente ³⁾.

Bărnăuțiu în schimb își vedea de studiile lui filologice, găsim chiar răgazul să redacteze două studii pentru *Gazeta Transilvaniei*, pe care, ca de obicei, le trimetea, spre revedere ortografică și copiere pe curat, celor din Padova, la 5 Octomvrie 1853 ⁴⁾. « Studiile » acestea, intitulate *Statistica și Educațiunea romana*, socotite de însuși Bărnăuțiu « di poco rilievo », sunt

¹⁾ Academia Română, ms. 4585.

²⁾ Pentru întregirea listei corespondenței lui Bărnăuțiu din acest răstimp, notez scrisorile adresate din Pavia: la 29 Septemvrie 1853 lui Aron Florian la Viena; la 30 Septemvrie lui Ion Babeș, tot acolo; la 1 și 2 Octomvrie lui Ioan Maiorescu; cfr. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

³⁾ Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

⁴⁾ Academia Română, ms. 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

declarate simple traduceri de prin manualele de școală italiene, ori cel mult compilații făcute cu scopul de a pune în paralelă felul de gospodărie la Italieni și la Români; căci asemeni preocupări de ordin practic rural a avut Bărnăuțiu constant în Italia. Alături de atari preocupări, revine însă la cele filologice, predilecte, în legătură cu Biondelli mai ales, arătând tot entuziasmul cu care lua tocmai cunoștință de opera sa. (Aceasta cu toate rezervele pe care i le exprimase Monti, relativ la felul cum împărțea Biondelli dialectele).

De altfel, aceleași preocupări formau și obiectul celei de-a treia scrisori « filologice », pe care i-o adresa Bărnăuțiu lui Ioan Maiorescu, la 6 Octomvrie 1853 ¹⁾, « continuare la Ortografia Italiei », prin care-și informează prietenii ardeleni asupra ultimelor cercetări și studii filologice apărute în Italia, dovedind cât de strâns urmărea ultimele rezultate în domeniul Lingvisticei Comparate, obținute de învățații italieni.

Interesat de data aceasta mai ales de problema alfabetului italian și romanic în general, Bărnăuțiu rezuma — sau, mai bine zis, copia rezumatul făcut de Papiu Ilarian — amintitul studiu al lui Micali, aglomerând observații personale peste idei luate din cele mai disparate surse și domenii: Guarnacci, Lanzi, Monti, Carlo Porta, De Brosses, Biondelli sau Cattaneo, pentru date privitoare la Etruscologie, Tablele Eugubine, « labirintul incurcat de sisteme ortografice » din Italia (ceea ce era o ușurare pentru Transilvănean), Fonetică («... În dialeptulu Pavese este... *ă* ca la noi... Am ascultat bine și pe popor și am aflat că este *ă* romanescu... »). Cât despre găsirea unui sistem ortografic unitar, preconizat pentru Italia de Biondelli prin stabilirea unor sunete fixe (« ca și în Italia încă mai atâtea ortografii sunt, câți scriitori în dialepte, ca și la noi »), Bărnăuțiu suggera ideea înființării unei Academii filologice, cu Cipariu, Laurian și I. Maiorescu, care să lucreze în vederea acestei unificări ortografice. Suggerie care avea să ducă nu peste mulți ani la înființarea Academiei Române. Căci, adăoga Bărnăuțiu, « io voiu fi multiamitu cu oricare [sistem ortografic], numai să avemu odata o ortografia în locu de o mie ».

¹⁾ Publicată în « Convorbiri Literare », *l. cit.*, pp. 1127 urm.

De altfel, această lungă scrisoare « filologică » era continuată două zile mai târziu (8 Octomvrie 1853)¹⁾, printr'un alt raport către Maiorescu, în care se ocupă în deosebi de arzătoarea problemă a paralelismului dintre italiană și română, considerat de Bărnăuțiu nu la fel cu un Heliade ori Cattaneo, ca analogie între cele două limbi literare, ci, mult mai convingător, între dialectele italiene și vorbirea poporului dela noi. Scopul nu putea fi decât acela să arăte că « Românii sunt poporu de Itali'a ». În acest scop se anexează și la scrisoarea de acum o listă de cuvinte paralele, găsite de Bărnăuțiu (și de « Padovani », ceea ce omite să menționeze) în dialectul milanez, toscan și în limba română.

În felul acesta știa Bărnăuțiu să satisfacă dorința prietenului său dela Viena, care îi ceruse tot felul de informații filologice, studii și dicționare dialectale, îndată ce-l știuse pe Bărnăuțiu în Italia. Căci Maiorescu lucra în aceeași direcție prin anii 1853-54²⁾. Curios cum tocmai în acest răstimp, când Bătrânul aștepta să-și treacă în sfârșit examenele de Drept la Pavia, găsea mai multă vreme ca oricând pentru îndeletniciri filologice și pentru așternerea pe hârtie a unei noi serii de articole pentru revistele din Transilvania, pe care le trimetea lui Papiu spre revedere³⁾.

Acesta, ca de obicei, se zbătea să găsească bani, pentru toți trei; și, ca de obicei, i se adresa lui Balint (la 12 Octomvrie 1853)⁴⁾, spre a-i da de știre că « noue ne merge reu, reu preste tota întipuirea »; că fără ajutorul lui ar fi rămas cu taxele de examen neplătite, făcând astfel bucuria « blestematiloru »; că se angajau să restitue, până la un ban, sumele primite și, mai ales, că-l rugau pe Balint « se se publice prin tiera starea nostra », să se ducă deci vorba că cei trei studenți se țineau în Italia cu bani ceruți la unul și la altul.

Cât de activ fusese în acel sfârșit de toamnă Bărnăuțiu la Pavia, stau dovadă, pe lângă celelalte, articolele trimese pentru

¹⁾ *L. cit.*, p. 1137.

²⁾ Dovada în scrisoarea lui I. Maiorescu către Bărnăuțiu, publicată în « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 8, p. 109. La 9 Octomvrie 1853 Bărnăuțiu îi trimetea acel material; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

³⁾ La 10 Octomvrie 1853 îi trimetea articolul *Corona Sf. Stefan*; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

⁴⁾ Academia Română, *ms.* 4585.

Gazeta la 14 și 15 Octomvrie 1853, prin I. Maiorescu ¹⁾ și Papiu ²⁾; care însă apăreau, cel puțin unele, în *Foaie pentru minte* din acelaș an ³⁾, sub titlul de *Observatiuni statistice despre cultivatiunea pamantului Europei*, denotând — fie și prin traducere din italienește — preocupări în legătură cu buna stare și emanciparea țăranului român, al căror ecou avea să se întâlnească până mai târziu în opera lui Simion Bărnuțiu și anume, în cursurile universitare dela Iași ⁴⁾.

Toată corespondența lui Bărnuțiu dela sfârșitul anului 1853 este plină de aluzii la astfel de preocupări, pe care le împărtășea, în tot felul, numeroșilor săi corespondenți, dar mai ales celor din Padova, cărora le trimetea până și rețete medicale practice, între două etimologii, sau sfaturi cum să determine pe Blăjeni să le acorde bursa ⁵⁾.

Bărnuțiu, după un an de ședere în Italia, era mai dispus ca niciodată să împărtășească cititorilor din Transilvania cât mai mult din știința sa, sub formă de articole, simple compilații sau adaptări de prin revistele și cărțile ce găsea la îndemână în Italia, în cele mai variate domenii. Pe lângă cele amintite, iată-l trimetând lui Papiu la 3 Noemvrie 1853, cu rugămintea de a-l prelucra și publica, un extras din scrierea politică a lui Fr. Bouvet despre problema orientală și Turcia, apărută atunci la Paris; sau, ceva mai târziu, un alt studiu despre *Ingropaciunea Romanilor* (datat din Pavia, 14 Noemvrie 1853) ⁶⁾. Prins cu astfel de studii mai atrăgătoare, Bătrânul nu se putea apuca de pregătit examenele, mai ales că nici bani de taxe nu avea și nici aprobarea dela Viena nu sosise.

¹⁾ Articolul *Cuventu dein Dacia la sate*; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

²⁾ Urmarea la articolul despre *Statistică*, cu o scrisoare. Academia Română, ms. 4583 și G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 229.

³⁾ 21 Octomvrie 1853, pp. 320 urm. și Septemvrie 1854.

⁴⁾ *Dereptulu Publicu alu Romanilor*, Iași, 1867, pp. 131 urm. (împroprietărirea țăranilor).

⁵⁾ Vezi de ex. scrisoarea dela 21 Octomvrie 1853 (la Academia Română, ms. 4583 și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229), prin care trimetea lui Papiu urmarea la studiul statistic; iar lui I. Maiorescu urmarea la articolul filologic.

⁶⁾ Primul articol însoțea scrisoarea dela 3 Noemvrie 1853. Academia Română, ms. 4583. În acel timp (21 Oc. — Nov. 1853) Papiu începea să primească asigurări că li se va acorda bursa. Cfr. ms. 2242, ff. 117 și 135 urm., la Academia Română.

Noroc de o veste bună, pe care le-o dădea « Padovanilor » la 8 Noemvrie 1853 I. Rațiu dela Viena: avea să li se plătească bursele, ba chiar și din trecut ¹⁾.

Neștiind nimic despre atare hotărîre de necrezut, bine înțeles, Papiu își făcea datoria să ceară iar bani lui Balint (la 8 Noemvrie 1853) ²⁾ pentru taxele de examen, de diplomă și de drum, la întoarcerea acasă, pe care o prevedeau cu puțință pe la Anul Nou. În vreme ce Bătrânul dela Pavia, care sosise cel dintâi în Italia, nu se învrednicise a trece nici primul examen, aprobat de Poliția de acolo tocmai în ziua de 10 Noemvrie 1853 ³⁾; căci fără « passulu » dela Poliție (cum se numea pe atunci foaia de liberă petrecere), n'ar fi putut să mai stea în Italia; și i se acordase prelungire pe încă șase luni. Despre aceasta se grăbea să-i înștiințeze pe cei dela Padova (la 15 Noemvrie 1853) ⁴⁾, adăogând și obișnuitele observații cu privire la articolele trimise spre publicare, prin ei, la *Gazeta* lui Iacob Mureșianu, ținut de rău pentru « scandalu » cu ortografia pe care o introducea ca un « cameleone », fără a ține seama de ortografia autorilor. Totodată și poate în legătură cu activitatea academică profesorală, la care își dădea seama că vor fi chemați toți trei după terminarea studiilor în Italia și întoarcerea acasă, Bărnuțiu le propune să compileze împreună, fiecare câte o serie de capitole, mai multe « carti despre obieptele iuridice politice ».

« Am face o epoca în literatur'a noastră, le amu dà Romaniloru de invetiatu, si iamu abate pe multi dela cali ratecite; am face respectu limbei si inaintea Romaniloru carii nu credu în limba noastră, si amu dà prob'a prima ca avemu limba si pentru sciinti'a, totudeodata amu proba si diferinti'a, care este, si va fi între cei ce invetia în scola sasesca, si între cei ce invetia în scola italiana, pe literatii nostrii anca iamu mai miscă dela ABC că sa merga mai incolo ».

¹⁾ V. Pârvan, *art. cit.* în « Luceafărul », 1903, pp. 149 urm.

²⁾ Academia Română, *ms.* 4585.

³⁾ După cum rezultă din actele de școlaritate ale lui S. Bărnuțiu, din Arhiva Facultății de Drept din Pavia.

⁴⁾ Academia Română, *ms.* 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230, de unde se vede că la 10 Noemvrie îi scrisese lui Man la Blaj, iar la 12 Noemvrie lui I. Maiorescu.

Planul mergea chiar mai departe, la compilarea unei adevărate Enciclopedii românești, cu mulți colaboratori și răspândire în toate ținuturile românești, cu tipografie proprie, românească, printr'o asociație națională, « ca se nu platimu procente la Nemți ».

Pe lângă această propunere, cât se poate de interesantă pentru istoricul inițiativelor naționale bărnuteiene, scrisoarea de care ne ocupăm cuprinde și o apreciere de natură estetică, în legătură cu obiectul poeziei, pe care e bine s'o cităm pentru precizarea fizionomiei sale și din acest punct de vedere:

« Cine e Delianu ? bine o mena, de s'ar incerca si la alte obiepte nu numa totu de amore ca è tema pre ordenaria, candu s'ar incercà a descrie eroi si batalii, tirani, si tiraniti, cum ei prindu, seu mai bine cum ei venera pe șerbii dein africa, si cum ei traptau pe iobagi in seclulu iobagiei si altele asemenea, ma ar devè sa fia fostu si poetulu iobagu cà sa scie ce au fostu iobagi'a. »

7. Studii și examene, în iarna anului 1853 (Noemvrie-Decemvrie)

Sub îndemnul atâtor inițiative bărnuteiene, cei dela Padova, pe lângă râvna pe care-o arătau în a-l ajuta și secunda în multe, puneau la cale realizări proprii. Intre altele, Papiu se apucase, mai de mult, de-o gramatică româno-italiană, de care îl întreba la 19 Noemvrie 1853 prietenul său Tomuț ¹⁾, dar ale cărei urme nu le-am putut identifica nici măcar în fișele și însemnările lui Papiu ²⁾.

Spre atari îndeletniciri le dădea curaj și ne-mai-întâlnita bunătate a lui Balint, care iarăși nu se desmițea. Cu toate că sărăcia în Țara Moșilor era cumplită în toamna anului acela (25 Noemvrie 1853) ³⁾, căci băile de aur erau « forte sterpe »

¹⁾ Academia Română, ms. 2242, f. 239 v.

²⁾ Din scrisoarea pe care i-o adresa acestuia Bărnuteiu la 20 Noemvrie 1853 (Academia Română, ms. 4583), nu reținem decât amănunte relative la chestiuni bănești (din sărăcia lui Bătrânul i-a trimis nepotului Ion Maniu dela Blaj, știindu-l bolnav, 10 florini) și la chestia examenelor.

³⁾ Scrisoarea lui Balint (la Academia Română, ms. 4583), ca răspuns la cererea de bani a lui Papiu, dela 8 Noemvrie 1853.

(de 12 săptămâni « stiampurile » nu mai umblaseră), avea să le trimeată banii ceruți pentru examene și pentru diplomă, ca să-i vadă întorși odată acasă, cu bine.

« Acumu — sfârșea epistola bunului Părinte — fie cie ce va fi absolutis absolvendis exacte et genuine, redite in patriam ducatis vitae sociam, — alte nu amu ce ve scrie dinu monti de câtu de o nespuse miserie, si mulctele ¹⁾ cele multe care le platescu mocii ²⁾ pentru che esi taie lemne de focu fere taxe, spunu ce saru fi suitu peste 25 mif. Avram totu ca vai de-elu, dupe alte ince fu si bolnavu trupestu ».

Luându-și angajamentul să aibă grijă mai departe și de Bărnăuțiu, cu toate că aflaseră de acordarea bursei (când s'ar fi întors la Viena), « Padovanii », nerăbdători, îl rugau din nou pe Balint să le trimeată măcar 200 de florini (el le scrisese că greu ar fi găsit 20, în toată Țara Moților), în scrisoarea lor dela 2 Decemvrie 1853 ³⁾. Bani, puțini, le trimesese și Iacob Mureșianu din Brașov; îi ceruseră apoi lui Maniu dela Blaj, dar nădejdea și-o puneau tot în Balint, care primea noi asigurări că-și va vedea, odată și odată, banii înapoiți.

Ca să-l înduioșeze mai mult, adăogau apoi că le rămânea doar să amaneteze ultimele lucruri, dacă nu le-ar fi trimes grabnic banii ceruți; dar dela el, nu din « colete », căci « n'avemu lips'a de mila ». Și tot în scopul de a-i atrage atenția lui Balint asupra stării lor la Padova, țineau să adaoge: « ... Noi nu putemu face focu in odaie pentruca Italianii avendu erna nensemnatu n'au cuptorie in casa, pentru aceea de abe potu purta pen'a de frigu » ⁴⁾.

La aceste supărări, se adăogase însă una tragică: lui Iosif Hodoș îi murise tatăl, în vreme ce feciorul era la studii, prin străini.

¹⁾ Amenzile.

²⁾ Moții.

³⁾ La Academia Română, ms. 4585. La aceeași dată Ioan Maniu din Blaj îi mulțumea lui Bărnăuțiu pentru banii trimiși, ca să-și îngrijească de sănătate; cfr. C. Suciu, *o. cit.*, pp. 202 urm.

⁴⁾ Dintr'o scrisoare a lui I. Faur din Blaj, trimisă lui Papiu la 3 Decemvrie 1853 (Academia Română, ms. 2242, f. 62), se vede că la acea dată mergerea lor în Italia îndemna pe mulți tineri dela școlile din Blaj să facă același lucru, știind că limba de predare era mai ușoară ca la Viena. La f. 63, se relatează despre un proces din Ardeal, pentru o scrisoare trimisă din Italia de I. Hodoș.

Pentruca «baetii» dela Padova, aflați în așa de mare încurcătură, să primească banii mai repede, Părintele Balint se pornise pe drum de iarnă, până la Alba Iulia, spre a le mai trimete, prin I. Maiorescu dela Viena, încă 108 florini pentru taxe (la 7 Decemvrie 1853)¹⁾, iar cu restul — denotând din partea Părintelui, pe lângă osteneală și sacrificiu, bună voie și voioșie — «...se beci cate unu pocul de vinu de bono grano lacrima Christi — apoi unu toestu pentru sanatatea mea, dicandu eviva nostro amico Simeone».

Intre timp se lămurise situația lui Bărnăuțiu la Universitate: în ziua de 6 Decemvrie 1853 se putea în sfârșit înscrie la întâiul examen «riguros»²⁾, pe care îl și trecea în seara zilei următoare, răspunzând italienește, iar nu latinește, cum ar fi dorit³⁾. Materiile din care a fost examinat, profesorii și rezultatele, le-am identificat, ca și pentru cei dela Padova, în documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Pavia: G. Zuradelli, decan și Statistica; P. Barinetti, Dreptul Natural și Criminal; Fr. Beccali, Dreptul Roman și Feudal; Abatele Pertile, Dreptul Ecclesiastic; Ag. Reale, Dreptul Civil Austriac; A. Volpi, Dreptul Comercial, Maritim și Finanțe; A. Zambelli, Științele și Legile Politice; L. Gennari, Procedura Civilă și Notariat. Ce reprezentau ca personalitate și activitate științifică acești profesori — dintre care mulți erau suplinitori — vom arăta atunci când vom relata despre examenul de doctorat al lui Bărnăuțiu. Pentru moment, observăm că la acest examen parțial obținuse toate notele «valde bene», fiind admis «per unanimitate cum applausu».

Vestindu-i pe cei din Padova despre acest rezultat, Bărnăuțiu îi adresa totodată o scrisoare de condoleanțe lui Hodoș, pentru moartea părintelui său (la 9 Decemvrie 1853)⁴⁾, scrisoare din care desprindem acest expresiv fragment, spre a întregi cu un aspect mai puțin obișnuit, cel sentimental, personalitatea lui Bărnăuțiu; deplângând soarta lui Hodoș, pe care tatăl său

¹⁾ La Academia Română, *ms.* 4585.

²⁾ Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

³⁾ *Ivi*, p. 223.

⁴⁾ La Academia Română, *ms.* 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

n'a apucat să-l vadă măcar « laureatu », adăoga, într'adevăr, că cei vii se vor bucura în locul morților

« si campi'a va prinde augurii noue de lietiseme sperantie, vediendu ca resaru preste ea luminile Clainiloru, si Maioriloru; cum n'am dori că sa ne veda progresele mosii si parintii, carii au doritu că sa nu fia mai invetiati decatu noi pe delurile, si valile nostre, ma noi nu le putemu muta cele ce le-au satoritu ursit'a cu decretu absolutu, si cu putere nestramutata, numai atata putemu că sa luminam cu sciintiele nostre mormintele parintiloru, si daca nui putemu nici imbucură nici ajută pe cei morti, sa'i ajutam pe cei vii că Advocati si Invetietori, si sa facemu si noi ceva pentru glorificarea timpului nostru, de unde se pota luă indennu viitorii cum luamu si noi dela mai marii nostrii cei ce au stralucitu ore-candu in patri'a nostra cu sciinti'a, si cu virtutile lor. »

Ca o compensație pentru această nouă durere ce se abătuse asupra « Padovanilor » (Hodoș, oricât de îndurerat, se pregătea de ultimul « riguros »), în primele zile ale lui Decemvrie 1853 le venise știrea îmbucurătoare, prin Cipariu, însărcinat de Consistoriul din Blaj, că li s'au acordat bursele Ramonțiane, care însă, după cererea lor înșile, avea să le fie plătite la Viena (unde trebuiau să plece curând). Cel puțin așa îi declarau lui Balint ¹⁾, adăogând: « ...Nu mai putemu de dorulu patriei si a tuturor amiciloru nostri ».

Bărnuțiu dela Pavia, scăpat de examene, își relua între timp corespondența sa filologică, de data această cu Timoteiu Cipariu, căruia îi adresa la 10 Decemvrie 1853 un lung raport ²⁾, similar celor trimese lui Maiorescu. Pretextul era cererea lui Bărnuțiu de a-i procura un certificat că funcționase ca profesor la Blaj, precum și sfaturile necesare cum să procedeze Cipariu la alcătuirea gramaticii, la care Bărnuțiu aflase că tocmai lucra.

Prima grijă trebuia să-i fie în legătură cu ortografia, pentru care este citat la tot pasul cazul Italienilor și a unor filologi ca Biondelli (în primul rând), Cattaneo sau Monti (autorități recunoscute în studiul comparativ al limbilor, de mare actualitate pe atunci în Italia), cu care Cipariu bine ar fi făcut să

¹⁾ Intr'o scrisoare datată numai Dec. 1853. Academia Română, ms. 4585.

²⁾ Publicat apoi de Cipariu în « Arhivă pentru filologia și istoria », Blaj, 1867, nr. 6, pp. 117 urm; nr. 9, p. 179. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.* p. 230.

intre « în comerț literar », dacă ar mai fi trecut vreodată prin Milano. Alături de acești filologi, nu sunt omiși, bine înțeles, autorii clasici, ca Muratori, Lanzi (fără de care Cipariu nu trebuia să cuteze a-și publica gramatica!), ba chiar și Dante (pentru ideile și constatările din *De Vulgari Eloquentia*). În felul acesta ne dăm seama, într'adevăr, cât a contribuit de mult Bărnățiu, în timpul șederii sale la studii în Italia, cu sila uneori, la promovarea școlii filologice ardelenice de pe vremea lui Cipariu, în direcția Filologiei și a Dialectologiei italiene. Căci, declara textual Bărnățiu, « e neapărat, ca se intrati catu de afundu in literatur'a italiana, si pentru aceea ca se coregeti unele opiniuni ratecite ale scrietoriloru italiani despre romani, care le tienu dela nemti mai cu sama », dar și pentru că « limb'a nostra ori cumu e un dialectu italianu, si precum nu se pote cunosce totulu fora cunoscinti'a fundamentale a partiloru, asia nece partea nu se pote tracta fora cunoscinti'a totului »¹⁾.

Dacă acesta era conținutul scrisorii adresate de Bărnățiu lui Cipariu, dintr'o altă, către « Padovani » (dela 16 Decembrie 1853)²⁾, desprindem o pagină de autobiografie, expresivă nu numai pentru ceea ce ne poate interesa în prezentul studiu:

« Sa credi frate ca nu este lucru asia usioru a fi studente candu au trecutu peste tine 45 de erni grele, masi fi multiamitu cu jurisprudentia dein Sabiniu, ma precum v'am fostu scrisu mainainte, m'au totu pascutu speranti'a, ca dora dora o voru scote cumva si ai nostrii ca sa avemu si noi scole de legi, si atunci asi fi fostu si io de ceva ajutoriu, ma si daca nu vomu ave scole de aceste, lips'a anca va fi mai mare ca se facemu si noi ceva in literatur'a nostra, ca Romaniloru numa asia vomu folosi ceva daca vomu raspandi sciinti'a intre densii toti de tote partile cata vomu pute, altmintrele de amu fi chiaru domni la [. . .] numa noe neamu folosi, natiunalitatea nostra tota numa pe bes[. . .] Jrti'a va resima ca inainte de 1848, sciu io ca o sente asta totu Romanulu a caruia anima bate

¹⁾ În revista « Amiculu Familiei » din 1890 (nr. 7, p. 94) se găsește publicat răspunsul lui Cipariu la această scrisoare a lui Bărnățiu; răspuns (datat din Blaj, la 15 Decembrie 1853), din care se deduce că Cipariu folosea materialul italianesc semnalat de Bărnățiu, dar că nu împărtășea în totul vederile sale, în privința raporturilor dintre italiană și română.

²⁾ La Academia Română, ms. 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. Totodată Bărnățiu îi scria lui Balint, lui Major și Stoia, la Viena.

caldu pentru ginta sa, pentru acestu scopu m'am supusu si io la aceste obligatiuni scolastece, care cu atatu mi cadu mai grele, ca ve sunt si D-vostre spre nespusa greutate, ma ve promitu ca de voiu avè dile ca sa potu merità si io ceva dupa ostenelele mele, cea d'antei mi va fi a ve reintorce spesele care le faceti cu mine »¹⁾.

La greutățile proprii cu studiile universitare, se adăogase atunci o nouă grijă pe capul bietului Bătrân: « Padovanii », în preziua trecerii doctoratului lor, îi trimeseseră subiectele, ca să le compileze el, fără cărțile respective măcar, așa zisele « teze ». Dată fiind natura prieteniei și a colaborării dintre cei trei studenți în timpul șederii în Italia, Bărnăuțiu s'a supus, iar dovada o avem în scrisoarea sa dela 16 Decemvrie 1853²⁾ către Papiu. În adevăr, le dădea prin această scrisoare, punct cu punct, soluții pentru fiecare problemă în parte, ba pe alocuri le redacta, în italienește, contextul, adăogând indicații cum să procedeze spre a compila de prin cursuri părțile care lipseau, el fiind prins cu învățatul, cu frigul de afară și cu « congestiunile ». Să fi fost tot atâtea scuze, spre a evita obligația de a redacta tezele « Padovanilor » în întregime, cum poate aceia trăgeau nădejde? ³⁾. Citind o nouă scrisoare pe care le-o adresa Bătrânul la 23 Decemvrie 1853⁴⁾, n'ar fi avut însă motive să se mai îndoiască, aflând că trecuse tocmai atunci un nou examen parțial de diferență (Istoria Austriei)⁵⁾, că o ducea greu cu iarna rea (casa era cu lespezi pe jos — ca toate din Italia — și fără « cuptoriu », ci numai cu vatră), fiind mai mult « inflamatu de recela ». Trist Crăciun la Pavia pentru Bărnăuțiu, după cum se întrevește și din scrisoarea dela 25 Decemvrie 1853⁶⁾, odată cu care le mai trimetea « Padovanilor » noi întregiri pentru tezele lor (Dreptul Canonic, în latinește).

¹⁾ Reținem din aceeași scrisoare durerea lui Bărnăuțiu, aflând că starea sănătății lui Avram Iancu se înrăutățise; dădea sfatul — prin Balint — să facă băi de aburi și reci, la Viena. La Pavia ningeau tare, ca în Ardeal.

²⁾ La Academia Română, *ms.* 4583.

³⁾ Notez că la data de 22 Decemvrie 1853 îl băteau gândurile și pe Ioan Maiorescu să se ducă în Italia, pentru studiile lui filologice. Vezi în acest sens o scrisoare a lui către Balint, la Academia Română, *ms.* 4584.

⁴⁾ La Academia Română, *ms.* 4583; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul. etc.*, p. 223.

⁵⁾ Pentru Istoria Universală — din care nu dăduse examen nici la Viena (căci « nici nu gandiamu la Doctoratu ») — trebuia să aducă certificatul doveditor că predase acea materie, ca profesor, la Blaj.

⁶⁾ La Academia Română, *ms.* 4583.

Aceștia erau, într'adevăr, peste fire de ocupați — îi scriau lui Balint la 28 Decembrie 1853 ¹⁾ — căci «avemu de a deslega in scrisu cate o intrebare din tote sciintiele; afara de acêsta avemu de a tipari cel pucinu 3 intrebari (thesis) din fiecare sciintia. Din 3 avemu de a tiene disputa publica ». Iar tezele fiind la tipar și taxele de diplomă neplătite, «Padovanii », bine înțeles, mai așteptau 200 de florini dela bunul Părinte.

Iată care era starea sufletească a studenților noștri la Pavia și la Padova, în cele din urmă zile ale anului 1853, după încordate lupte cu nevoile și greutatea studiilor, gata să se vadă ajunși — după spusa lor — la « meta ».

IV

1. *Doctoratul lui Papiu și Hodoș; plecarea lor din Padova* (*Ianuarie — Aprilie 1854*)

La știința lui Bărnățiu ajunsese într'acestea (la 1 Ianuarie 1854) că un poet «romanesco », din Roma deci, Domenico Francesco Vallardi (cu totul necunoscut în istoria literaturii italiene din sec. XIX) ²⁾, scrisese versuri în care era vorba despre Români. Iar pentru că « una ca asta pote ca-i va indemna pe unii si pe altii a mai lege si itlaienesce, vediandu ca scriu mai cu simpatiea Italianii de noi decatu Nemtii », Bărnățiu tradusese acele versuri în românește, trimețându-le celor din Padova care, oricât de ocupați cu examenele — ca și Bărnățiu — ar fi găsit răgazul necesar să le copieze, să le îndrepte și să le trimeată lui Iacob Mureșianu pentru *Foaie* ³⁾.

Rămas iar fără bani de examene (căci cheltuisese și pentru dicționarele trimise lui I. Maiorescu, fără a fi despăgubit), Bătrânul se îngrijea în primele zile ale lui Ianuarie 1854 de plecarea «Padovanilor » către Viena, după luarea doctoratului, dându-le sfaturi fie pentru găsirea unui loc de practicanți (la

¹⁾ La Academia Română, ms. 4585.

²⁾ Nu-l menționează Guido Mazzoni, în *Ottocento* său.

³⁾ Academia Română, ms. 4583.

un avocat italian din Viena, prin Abatele Nardi), fie pentru drumul până acolo, peste mare, prin Triest. Și apoi ¹⁾:

« Io acu n'am ce se ve mai scriu, numa ca'mi pare reu ca ve duceti dein Padova, ca pene candu erati aici, gaudiamu ca sunteti numa in celalaltu capu de satu, acum remane Italia numa pe mine singuru ».

Bătrânul avea dreptate să se grăbească cu atari sfaturi, căci Papiu și Hodoș, mai norocoși ca dânsul, treceau al patrulea examen «riguros» în ziua de 7 Ianuarie 1854 (la materiile și profesorii știuți, Papiu cu toate notele «valde bene» și cu aprobarea «a pieni voti con lode»; Hodoș cu «sufficiente», dar aprobat și el «a pieni voti») ²⁾, pentru ca trei zile mai apoi, la 10 Ianuarie 1854, ora 12 ziua, să aibă loc examenul lor de doctorat, cu tot ceremonialul obișnuit în Universitățile occidentale, de față fiind, pe lângă public, comisia alcătuită din profesorii Cicogna (înlocuindu-l și pe directorul Facultății), Nardi, Tolomei, Zambelli, Delluschich și decanii tuturor celorlalte Facultăți, pe lângă Rectorul Magnific. Ca de obicei, ședința festivă a avut loc în sala Senatului Academic, candidații fiind prezentați de Abatele Nardi — constant prieten al studenților noștri — după care, depunând jurământul în regulă și fiind în prealabil distribuite exemplare din tezele de doctorat tipărite (oponenții lui Papiu fuseseră Cicogna, Nardi și Zambelli, iar la Hodoș Cicogna își cedase locul lui Delluschich, ambii candidați răspunzând «con soddisfazione»), li se decernase titlul de «dottore in ambe le leggi».

Pentru susținerea tezei propriu-zise, fiecare candidat era ținut să pregătească o serie de șapte chestiuni din toate materiile, așa zisele «tesine», pe care le-am găsit în manuscris, însoțind documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova. Redactate curent în limba italiană (fiindu-le, de sigur, revăzute), subscrise de candidații noștri, aceste «tesine» (în manuscris) privesc chestiuni de Drept Comercial, Roman, Natural, Științele Politice, Statistică, Drept Canonic și Drept Civil Austriac.

¹⁾ Scrisoarea din 6 Ianuarie 1854, la Academia Română, ms. 4583.

²⁾ După cum rezultă din documentele lor de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

Cât despre textele propriu-zise, ele fuseseră cu anticipație tipărite (la Padova); se reduc de fapt la o simplă înșirare schematică a diferitelor probleme alese a fi tratate oral, la Dreptul Natural, Privat, Public și la Codul Penal Austriac; la Statistică; la Jus Canonicum; la Dreptul Roman și Feudal; la Dreptul Comercial, Cambiar și Maritim; la Dreptul Civil Austriac; la Științele Politice și la Procedura Civilă și Notariat.

În Biblioteca Academiei Române se păstrează câte un exemplar din aceste « teze » ale lui Papiu și Hodoș ¹⁾, intitulate */Tesi/che/Alessandro Papiu* ²⁾/di Transilvania/si propone difendere nella publica (*sic*) sua promozione/al grado di/*Dot-tore in ambe le leggi*/nella Imp. Regia/*Università* di Padova/Gen-najo 1854/Padova/Dalla Tipografia Bianchi/ al Santo/ 8 pp. ³⁾.

Pentru întregirea materialului documentar din prezenta lucrare, public în apendice textul tezei lui Papiu.

Diplomele de doctorat sunt eliberate la 10 Ianuarie 1854, dată după care s'au grăbit să părăsească Italia, ducând cu ei, pe lângă știința de carte sporită, ca și experiența lingvistică, multă oțelire sufletească în lupta cu nevoile prin străini, precum și câte o ladă cu cărți italiene, care vor constitui multă vreme tezaurul enciclopedic al celor doi viitori academicieni ⁴⁾. Mai vagă, amintirea despre frumusețile artistice ale Padovei sau Veneției, din care Papiu reținuse, cu adevărată încântare, mai ales « frumoasa biserica monumentale dein Venezia [San Marco], acarei asemenea n'am mai vedutu anca, nici nu voiu vedè ».

Oraș cu vechi tradiții universitare medievale, Padova cunoaște până azi — cunoștea deci pe vremea studenției lui Papiu și Hodoș — obiceiurile goliardice în legătură cu obținerea titlului de doctor, fie în sensul burlesc al poeziilor satirice

¹⁾ Pe a lui Papiu se citește dedicația: « Al chiarissimo Sgr. Prof. Dre. Emilio Recì in segno di grato animo, e di profonda stima il suo discepolo Dr. A. Papiu ».

²⁾ Cealaltă « Giuseppe Hodosiu ».

³⁾ Teza lui Papiu este semnalată și de G. Adamescu, *Contribuțiune la Bibliografia Românească*, București, Cartea Românească, 1921, vol. I, p. 101.

⁴⁾ În ms. 4586 dela Academia Română se găsește un alt carnet de note al lui Papiu, cu extrase din autori italieni, ca Muratori (*Della perfetta poesia italiana*, etc.), Plutarc (în ital.), Dante (lingvistică), Vincenzo Filicaja (copiază sonetul « Italia, Italia, o tu, cui diè la sorte, Dono infelice », etc.), sau iarăși Dante, dar prin A. De Musset (« Nessun maggior dolore... »; *Inf.*, c. V). Pentru preocupări similare la Bărnăuțiu în acest timp, cfr. Bogdan-Duică, *Notes-ul*, etc., p. 229 (poetul italian Mazzotti și filosoful P. Galuppi).

schimbate de studenți între ei și aduse la cunoștința publicului prin afișare, fie în sensul laudativ, al «odelor» improvizate.

Colegii italieni, între care ai noștri, precum am arătat, se bucurau de simpatie ¹⁾, au folosit în cazul lor acest din urmă mijloc, spre a le sărbători doctoratul; iar întâmplarea face să pot semnala aici chiar textul a două omagii închinatelor lor. Unul pare a fi redactarea unui afiș mural: «Ad Alessandro Papiu e Giuseppe Hodosiu Transilvani, cui la nobiltà dello spirito e l'ampiezza delle dottrine sommamente distinguono, in questo dì faustissimo dell'alloro legale affinché la ricordanza di essi resti fra noi cara ed illustre e la patria li accolga e li onori quali degni suoi figli. Gli amici sconsortati della partenza votano. Padova, nel gennajo 1854 » ²⁾.

Al doilea document, încă nesemnalat de cineva, este o odă, închinată de un improvizator necunoscut, cu acelaș prilej, studenților noștri ³⁾. Iată acest text, destul de expresiv și pentru ceea ce era conștiința intelectualității italiene despre Români, în preajma războiului Crimeii și a Unirii Principatelor:

O D E

O Romani qual nobile desio
Vi condusse all'Italico mio ciel?
Al sorriso anelate almo di Dio
Senza nubi perenne e senza vel?

A questa terra memori nepoti
Un omaggio veniste ad iterar?
Alla scienza alla storia devoti
Cercate forse il tempio, il sacro altar?

Dal momento che all'Aquile romane
Troncaro i fati il glorioso vol,
Quale memoria tra di voi rimane
Di questo grande ed infelice suol?

¹⁾ Intre hârtiile din *ms.* 2242 dela Academia Română (ff. 325, 327 și 329) se păstrează scrisori dela colegii lor padovani, după plecarea lui Papiu la Viena (Ianuarie 1854).

²⁾ Text publicat de I. Rațiu, în «Unirea», Blaj, 1902, nr. 52, p. 438.

³⁾ Am găsit-o între scrisorile rămase dela Papiu, la Academia Română, *ms.* 4585. Este o foaie volantă autografă.

Alla Donna che spinta alla ruina
Da stranie genti e da suoi figli ancor...
E scaduta si chiama una reina,
Il saluto portate dell'amor?

La mestizia che il volto vi colora
Dell'anima rivela a me il sospir...!
O generosi — questa sia l'aurora
Annunziatrice di un limpidò avvenir...!

Questo mio sol che placido scintilla
V'educava o Romani — pell'allor...
Doni a quello un tributo la pupilla —
E poi la speme vi riscaldi il cor.

O figli della Dacia un santo amplesso
Noi dobbiamo fratelli ricambiar...
Peroche (*sic*) un sangue ed un linguaggio istesso
Le nostre vene e l'animo infiammar¹⁾.

Nimeni (poate nici chiar Papiu și Hodoș), nu se bucura însă mai sincer într'acestea de succesul lor, ca bunul Părinte Balint din Roșia Montană, care le și adresa o epistolă, ultima din timpul șederii lor în Italia — îi va mai fi găsit la Padova? — la 21 Ianuarie 1854²⁾, spre a le arăta cât de fericită avea să fie întreaga Nație românească, de titlul înalt ce căpătaseră, «de cari — adăoga Părintele cu nebănuīt simț poetic — ei mai insetate Natiunea nostre, decat cerbu celu prigonitu 3 dile prinu pustie de isvoru apeī cei limpede».

Cu privire la data când au părăsit Italia «Padovaniī», putem preciza că Hodoș n'a plecat odată cu Papiu, după cum pe rând sosiseră în Italia, poate spre a deruta oarecum bănuelile asupra unui plan bine aranjat mai dinainte. Sigur este că la 22 Ianuarie 1854 Hodoș îl vestea pe Bărnūțiu că Papiu plecase la Viena³⁾, unde se întâlneise cu Ioan Maiorescu; și aducându-i la cunoștință acestuia că se găsea în Italia doctor în Drept,

1) Pe verso un *Sonetto*, copiat de altă mână. Incepe:
Avvinto ed oppresso da feodal ritorte

2) La Academia Română, ms. 4583.

3) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. La aceeași dată Bărnūțiu primea 300 lire dela Balint; cfr. *ivi*, p. 224.

într'atâta îi trezise și lui Maiorescu dorința de a se duce acolo, încât îi scria la 24 Ianuarie 1854 din nou lui Balint, să-i ceară bani, până ce avea să izbutească a-și transfera bursa în Italia. Intre scrisorile lui Papiu dela Academia Română ¹⁾, am găsit și acest bilet al lui Maiorescu către Balint, prin care putem stabili cât de hotărât era primul să urmeze calea pe care apucaseră, cu Bărnăuțiu, Papiu și Iosif Hodoș.

« Jo sum resolutu — scria Maiorescu — deve seme ducu la Ital. cu ori se ce pretiu la ori si ce intemplare, se trasneasca se fulgere. Asta daca nuo potu face tota viatia isu ne multiumitu cu mine, si cu tota lumea, pentruca isu pre mari interesele care le perdu decumva nu me potu duce, de catu se se mai pota recapeta vro data ».

În ce-l privește pe Papiu, avem certitudinea că la 29 Ianuarie 1854 ajunsese de o săptămână cu bine la Viena, căci îi scria de acolo lui Balint ²⁾, căruia îi arăta că nu putea primi generoasa ofertă de a renunța la banii împruțuți în timpul studiilor lor în Italia; tot în acele zile, abia ajuns deci la Viena și în căutarea unui loc de practicant la un avocat, Papiu avusese totuși grijă să-i mai trimeată Bătrânului dela Pavia ceva bani (50 de florini) ³⁾, pe care acela îi și primea la 30 Ianuarie 1854. Cu atât mai bine veniți, cu cât la 2 Februarie 1854 primea încuviințare dela autoritățile polițienești să se prezinte și el la al doilea examen « riguros » ⁴⁾, pe care l-a și trecut, cu bine, în ziua de 7 Februarie ⁵⁾, la aceleași materii și cu aceiași profesori ca la întâiul examen parțial, obținând la toți « valde bene », astfel că-l aprobau « per unanimia cum applausu ».

Bani îi trimesese Bătrânului, iarăși, deopotrivă și Balint (scrisoarea lui către Papiu, dela 21 Februarie 1854) ⁶⁾, cu tot

¹⁾ Ms. 4584.

²⁾ Academia Română, ms. 4585.

³⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 224, 230.

⁴⁾ Cfr. documentele de școlaritate ale lui Bărnăuțiu, în Arhiva Facultății de Drept din Pavia. La 6 Februarie 1854 Bărnăuțiu primea o scrisoare dela Major din Viena (cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230) și tot în aceeași zi îi scria el lui I. Popp, profesorul dela Blaj (cfr. C. Suciu, *op. cit.*, p. 204) și lui I. Maniu (*ivi*, p. 205).

⁵⁾ Cfr. documentele menționate; însemnare și în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

⁶⁾ La Academia Română, ms. 4583.

amestecul lui Ioan Maiorescu, gelos oarecum și interesat, precum am văzut, să fie el ajutat cu bani de generosul preot, la studii în Italia. Că Balint se supăraseră pentru atare purtare a lui Maiorescu, avem dovada tocmai în această scrisoare, în care îl învinuiește de « metode » deprinse poate « în codicele Comunistilor »; căci nu-l recunoștea drept « dispensator peste averea » sa și, mai ales, nu-i îngăduia să uneltească împotriva lui Bărnăuțiu. Căci, « eu adevărat — mărturisea Balint — sunt unu pope de pe sate, cumu se dice prostu, nu stiu nici potu strebate în Diplomatiei, si politica cei adânce a viacului de acuma, si ase cu ideile mele cele satești nici cumu se potu combina, neste apucaturi ca a D[omnului] M[aiorescu] » ¹⁾. Apărat cu atâta devotament și ajutat cu atâta statornicie de Balint, Bătrânul își putea îngădui într'acestea să părăsească Pavia, spre a se duce la Milano pentru un timp, ca să mai schimbe — cum însuși spunea — « l'aria buffa del Ticino »: se plictisise la Pavia, în așteptarea celorlalte examene ²⁾. Din ce în ce, Bătrânul se simțea în Italia ca într'o « pustietate » și abia aștepta să-și regăsească prietenii la Viena, spre a relua planul cu publicarea bibliotecii enciclopedice. Deocamdată nu mai putea fi la curent nici cu ziarele; căci, neavând bani cu ce să plătească « limonada » prin cafenele, nu le mai citea și nici dela Padova nu-i mai erau, firește, trimise. Pe lângă aceasta, era tot mai încolțit de gândul că, odată terminate studiile în Italia, n'ar fi știut de ce să se apuce și unde să se stabilească. Atâta numai că deseale întrebări ce adresa prietenilor despre Laurian dela Iași, ne fac să întrezărim calea pe care avea s'o urmeze în curând ³⁾.

¹⁾ Odată plecat din Padova, Papiu își uitase de prietenii săi italieni, chiar și de Andrea Petri. Se deduce aceasta din scrisorile pe care i le adresa la 21 Februarie și la 4 Martie 1854 (Academia Română, *ms.* 2242, ff. 331, 333), din care aflăm și despre un proiect de căsătorie a lui Papiu la Padova.

²⁾ Scrisoarea lui dela 8 Martie 1854, către Papiu (la Academia Română, *ms.* 4583); tot atunci îi scria lui Maiorescu (cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230). Dintr'o scrisoare a nepotului Ioan Maniu din același răstimp (3 Martie), aflăm că și el învăța italienește, voind a-și continua apoi studiile în Italia. Cfr. C. Suci, *o. cit.*, pp. 204 urm., 218 (intenția de a-l trimete în Italia era de fapt a lui Bărnăuțiu).

³⁾ Notăm că la 9 Martie 1854 Ioan Maiorescu, poate față de refuzul lui Balint, se mai depărtase de gândul de a merge în Italia. Cfr. la Academia Română, *ms.* 4584.

Deocamdată se îndeletnicea cu compilarea de articole de cultură generală, menite să trezească interesul asupra țărânimii românești, ca acela publicat în *Foaia* lui Mureșianu din Brașov ¹⁾. Și, bine înțeles, nu uita de examene, spre a-și realiza cu un ceas mai de vreme idealul de-a obține în sfârșit titlul de doctor în Drept ²⁾. Așa că la 5 Aprilie 1854 își trecea al treilea « riguros », cu rezultatul excelent dela cele anterioare (« approbatus per unanimia cum applausu ») ³⁾, având chiar puțința de a « doctoriza de totu » peste alte două luni, cum îi scria lui Balint la 6 Aprilie 1854 ⁴⁾, dacă acela i-ar fi trimes, firește, bani pentru taxe, pe care Bătrânul se lega să-i dea înapoi. Iar de cei douăzeci de galbeni pe care îi trimetea în acel timp (19 Aprilie 1854) Laurian dela Iași, era cu atâta mai bucuros, cu cât vedea interesul pe care i-l purta și pentru alt ajutor, acela ⁵⁾. Altă ușurare îi venea tot atunci din partea autorităților academice italiene: scutirea de examenul de Istoria Universală, în urma prezentării certificatului că fusese profesor de aceea materie la Blaj ⁶⁾.

¹⁾ Un astfel de articol, în care se făcea descrierea unei școli sătești din Italia, îi era trimes lui Mureșianu, cu o scrisoare, la 24 Martie 1854 (cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 229, 230). Articolul a apărut în « Foaie pentru minte » la 7 Aprilie 1854 (pp. 65 urm.) și este intitulat *O școla sătească din Italia*. Pare o traducere, în scopul de a stimula îndrumarea școlii românești spre mai multă preocupare sufletească. În ziua de 27 Martie prietenii Andrea Petri și Policretti îi scriau lui Papiu cea din urmă scrisoare, impresionai de ingratitudea lui, după plecarea din Padova. (La Academia Română, ms. 2242, f. 335).

²⁾ La 2 Aprilie 1854 A. Florian și Ioan Maiorescu îi oferiseră un loc de avocat la Satu-Lung. Dar Bărnăuțiu îl refuzase, până la obținerea titlului academic. (Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 223, 230).

³⁾ Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Pavia.

⁴⁾ Academia Română, ms. 4583. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. La sfârșitul scrisorii, Bărnăuțiu apare indignat de servilismul prelaților transilvăneni față de Austria. La aceeași dată se semnalează (*ivi*) o scrisoare a lui către A. Florian. La 8 Aprilie, către Iacob Mureșianu. La 9 Aprilie, către Ioan Maiorescu, Major, Oroș și Papiu (aceasta, la Academia Română, ms. 4583), care, se vede din scrisoare, începuse practica de avocat la Viena, împreună cu Hodoș.

⁵⁾ Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 224, 227 (însemnări filologice, pentru paralelism, cu citarea lui Carlo Cattaneo, *Del nesso della lingua valacca, etc.*, citat din *Annali di statistica*, voll. 133—140).

⁶⁾ La 26 Aprilie 1854. Cfr. G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 223. La p. 230, o scrisoare către I. Maiorescu, la 29 Aprilie 1854. Acela îi scria lui Balint la 23 Mai (Academia Română, ms. 4584), despre doctorul Pascu, dela care luase lecții de germană « faimosulu » Canova, sculptorul italian.

2. Doctoratul lui Bărnăuțiu; plecarea din Pavia și tratative pentru mergerea la Iași (Iunie — Iulie 1854)

Admis în ziua de 5 Iunie 1854 la al patrulea examen parțial (cu toate notele « valde bene »)¹⁾, a doua zi, la opt de dimineață²⁾, își susținea doctoratul, în fața comisiei dela Facoltă Politico-Legale presso l'I. R. Università di Pavia, cu ceremonialul obișnuit și cu prealabila susținere orală a celor patru « tesine », identificate de mine (manuscrise) în documentele de școlaritate dela Facultatea de Drept din Pavia și tratând, în formă de compilații nepersonale după manuale și cursuri, chestiuni de « Politică », de Drept Roman, de Drept Civil Austriac și de Drept Natural. Teza de doctorat propriu-zisă (deși foarte modestă ca proporții și conținut: 7 pagini), fusese tipărită în prealabil (la tipograful Fusi din Pavia) și a fost produsă de G. Bogdan-Duică (cu greșeli de ortografie), în anexele studiului său despre Bărnăuțiu³⁾. Așa fiind, vom stăru mai mult asupra unui alt aspect al acestei importante împrejurări din viața tribunului ardelean și anume, asupra personalității profesorilor cu care și-a trecut doctoratul.

După mărturia contemporanilor și după documentele oficiale pe care le vom pune aici la contribuție, putem spune, dela început, că tabloul nu va fi prea măgulitor pentru buna reputație a ilustrei Universități Ticinese, datorită și împrejurărilor politice, cu totul excepționale, în care s'a dezvoltat timp de câteva decenii, sub auspiciile Poliției austriace.

« Împăratul Francisc I, vizitând în 1825 Universitatea din Pavia — observa un martor ocular⁴⁾ — le spusese profesorilor, care-l omagiau : — Domnilor, eu nu doresc să-mi faceți savanți, doresc să-mi faceți buni supuși ai Austriei. Iar profesorii nu s'au prăpădit prea mult cu firea și au satisfăcut prima dorință a Maestății Sale ; păcat numai că n'au izbutit să i-o îplinească și pe a doua ! ».

Cât despre epoca de care trebuie să ne interesăm în primul rând, observăm — prin același martor — că în vreme ce

¹⁾ Cfr. documentele citate.

²⁾ După cum nota însuși Bărnăuțiu, în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

³⁾ *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, cit., pp. 242 urm.

⁴⁾ G. A. Cesana, în *Ricordi di un giornalista*, cit., pp. 65 urm.

Facultățile de Medicină și Științe erau la înălțimea reputației lor din trecut prin profesori iluștri, Facultatea de Drept «nu era alcătuită decât din nulițăi», de tipul unui Giuseppe Zuradelli, care «preda Statistica: nu numai că-și înflorea stilul, dar se mulțumea să ne citească zece-douăsprezece pagini din tratatul de Statistică europeană al lui Schnabel, tradus și tipărit în italienește, iar pe urmă — adaogă același Cesana, fostul lui student ¹⁾ — ne interoga pe rând asupra celor citite. Ii răspundeam cum ne pricepeam și noi, căci pentru el tot una era». Și totuși, acest Zuradelli, care în 1838 fusese rector, era însemnat de Poliția Imperială drept un inimos patriot, «fanatic pentru revoluția din 1848», organizând batalionul studenților ²⁾; iar în ce privește activitatea sa științifică, era autorul unui *Saggio di una teoria della scienza statistica* (Pavia, Fusi, 1823).

Pe vremea studenției lui Bărnăuțiu, Zuradelli era decan și profesor de Statistică.

Abatele G. B. Pertile, profesor de Drept Ecclesiastic (între 1841—1858) ³⁾, despre care Poliția Imperială credea că «non apparterebbe alla casta dei più cattivi preti moderni» ⁴⁾, având o activitate publicistică cu totul modestă, apare în memoriile studenților de prin anii lui Bărnăuțiu, drept un om simpatic, dar ca profesor foarte «indigest», întru cât pretindea să se ia însemnări la curs, astfel că la examene «a trebuit să digerăm o jumătate tonă de hârtie scrisă și, vai!.. scrisă de noi» ⁵⁾.

Luigi Lanfranchi, despre care Poliția avea cele mai bune păreri, drept un om perfect «onest» ⁶⁾, fost profesor de Științele Politice și de Drept Comercial Austriac, retras în 1845 din cauza bolii de piept de care suferea, în 1854, pe vremea lui Bărnăuțiu deci, bătrân de 72 de ani, era totuși Directorul Facultății de Drept ⁷⁾.

¹⁾ O. cit., p. 73.

²⁾ Cfr. R. Soriga, *Il biennio 1848—49 in Pavia, secondo una inchiesta riservata del Governo austriaco*, în «Bollettino della Società Pavese di Storia Patria», XIX, 1919, fasc. I—II, Pavia, 1920, pp. 148 urm.

³⁾ Cfr. *Memorie e documenti per la storia dell'Università di Pavia e degli uomini più illustri che v'insegnarono*, Pavia, Bizzoni, 1878, p. 300.

⁴⁾ R. Soriga, o. l. cit.

⁵⁾ G. A. Cesana, o. cit., p. 75.

⁶⁾ R. Soriga, o. l. cit.

⁷⁾ Cfr. *Memorie e documenti*, etc., p. 298.

Cavalerul Pietro Barinetti, profesor suplinitor, l-a inițiat pe studentul nostru în Dreptul Natural și Criminal, în acea ramură a Dreptului deci, care l-a interesat în așa de mare măsură pe Bărnăuțiu, în cursurile dela Iași. Dar Barinetti nu era specialist în Dreptul Natural. Advocat la Milano până în 1852, i se dăduse aceea însărcinare provizorie, pentru ca în 1854 să fie numit profesor de Drept Roman, în direcția căruia și-a publicat lucrările ¹⁾.

Nu mai fericit putuse fi Bărnăuțiu în studiile sale de Drept Roman la Pavia, încredințate tot unui profesor suplinitor, avocatul Francesco Beccali (între 1847—1854), excelând prin obscuritate ²⁾.

Una din materiile fundamentale, Dreptul Civil Austriac, era predat în schimb de profesorul Agostino Reale, blajin slujitor al intereselor austriace ³⁾, autor a peste douăzeci de lucrări de specialitate (între anii 1829—1853), din păcate prea bătrân în anii studenției lui Bărnăuțiu și mai având numai un an până la moarte (născut în 1790, în 1854 avea deci 64 de ani) ⁴⁾; în orice caz, una din cele mai proeminente figuri ale Universității din Pavia.

Alături de Reale, nu mai puțin ilustru și respectabil se arăta nobilul Andrea Zambelli, profesor de Științe și Legi Politice, «glorie» a acelei Universități pe la 1850, autor a unsprezece opere istorico-politice, din care unele fundamentale pentru disciplina pe care a ilustrat-o până la 1861 (în 1854 era și el bătrân), cu «l'acume dell'ingegno» și «la vastità del sapere» (după cum îl elogiază marmora din curtea interioară a Universității sale). Maestru într'adevăr iubit și respectat, avea reputație de savant în știința istorică și sociologică, rămânând până astăzi citat pentru opera sa (neterminată) *Differenze politiche fra i popoli antichi e moderni* ⁵⁾.

Procedura Civilă și Notariatul, de care Bărnăuțiu, cu gândul să se facă avocat practicant, trebuia să se intereseze în mod

¹⁾ *Ivi*, p. 300.

²⁾ *Ivi*, p. 300.

³⁾ R. Sòriga, *o. l. cit.*

⁴⁾ *Memorie e documenti*, etc., p. 299.

⁵⁾ *Ivi*, p. 299.

special, era încredințată profesorului Leonardo Gennari, foarte activ, ca publicații de specialitate, către 1850 ¹⁾).

În sfârșit, Cavalerul Antonio Volpi, profesor de Drept Comercial, Cambiar, Maritim și Financiar, de protecția și prietenia căruia s'a bucurat tot timpul studentul nostru, excela prin devotamentul său «exemplar» față de Austria ²⁾), ceea ce va fi strâns și mai mult această prietenie între Italian și Transilvănean. Ca activitate publicistică, inexistent, deși în 1854 era în ultimii ani de profesorat (început în 1838 și încheiat în 1859) ³⁾).

În rezumat, se constată că în anii în care și-a trecut Bărnuțiu doctoratul în Drept la Pavia, Universitatea aceea în general și Facultatea Juridică în special, se găseau într'o gravă criză, de care se face mențiune în istoria lor, ca de una din cele mai obscure epoci pe care le-au trăit vreodată. Aceasta datorită mai ales faptului că profesorii cei mai distinși erau compromiși prin atitudinea lor patriotică în Revoluția din 1848 și refugiați în apropiatul Piemont, rămânând numai «austrofili», cei mai mulți bătrâni.

Oricum ar fi fost, de bine, de rău, Bărnuțiu își luase doctoratul și chiar a doua zi, Miercuri 7 Iunie 1854, se pornea și el spre Viena, cu o ladă de cărți italiene, cu multă experiență filologică în formă de însemnări și manuscrise, dar, mai ales, cu diploma care să-i deschidă calea învățământului academic ⁴⁾).

Drumul l-a făcut prin Milano, cu un scurt popas, folosit totuși spre a-l cerceta pe filologul Biondelli, cu care a avut o nouă discuție în legătură cu origina romană a Românilor, pe care Italianul nu voia să-i socotească altfel decât Daci romanizați, spre marea surprindere a Transilvăneanului. Căci Biondelli, cu o rară intuiție istorică și filologică pentru acele vremuri, susținea principiul imposibilității de-a anula o nație și un graiu printr'o cucerire, mai ales sporadică, precum fusese cea romană în Dacia. De aceea îl sfătuia pe Bărnuțiu să continue cercetările sale în legătura cu origina limbii vorbite la

¹⁾ *Ivi*, p. 299.

²⁾ R. Sòriga, *o. loc. cit.*

³⁾ *Memorie e documenti*, p. 299.

⁴⁾ Data plecării din Pavia, însemnată chiar de el. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

poalele Carpaților, folosind textele scrise dar și limba vie a poporului, spre a afla, după eliminarea străinismelor recente, forme vechi « dace ». Iată în ce fel tempera latinismul excesiv al Transilvăneanului știința filologului italian, care-l sfătuia totodată pe cel dintâi să renunțe la prejudecăți în cercetările sale lingvistice, în care trebuia să primeze numai adevărul istoric, chiar dacă s'ar fi ajuns la constatarea că Românii nu ar fi Latini puri, ci Daci latinizați, precum Italienii puteau fi Latini celtizați, înrudiți deci cu Dacii dintr'o epocă pre-romană ¹⁾. Din această convorbire filologică dintre Biondelli și Bărnăuțiu, în trecerea acestuia prin Milano, trebuie să reținem, de sigur, pentru istoria Filologiei românești, rara intuiție a eruditului italian, în ce privește criteriul de apreciere a problemei fundamentale în legătură cu originea daco-românei, pe care Bărnăuțiu va continua să le caute într'un paralelism mai de suprafață, între graiul poporului său și dialectele italiice.

Plecat din Milano, în toiu verii, Bătrânul se oprea în drum la Verona (8—9 Iunie 1854) ²⁾, profitând și de acel popas pentru îmbogățirea experienței sale în altă direcție: a economiei rurale; căci îl vedem cercetând acolo Academia Rurală, condus de profesorii De Betta și Manganotti, cu care « am vorbit de un plan cum se facemu si noi, in Ardeal, o scola de agricultura » ³⁾.

Continuându-și drumul prin Brescia (de unde îi scria lui Papiu să-i caute, cu Maiorescu, o « stanza » la Viena, spre a evita cheltuiala unui « albergu ») ⁴⁾, Bătrânul « doctor » în Drept, își făcea intrarea în Viena la 13 Iunie 1854 ⁵⁾, îndeletnicindu-se în cursul acelei veri cu întregirea diferitelor articole

¹⁾ Ideile lui Biondelli sunt rezumate de Bărnăuțiu însuși, în *Notes-ul* publicat de G. Bogdan-Duică, p. 227.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

³⁾ Notez că Bărnăuțiu, mereu preocupat de ridicarea țăranilor noștri, nu s'a dezinteresat nici în timpul șederii sale la Pavia de astfel de probleme agronomice. În *Notes-ul* său (la pp. 226 urm.) se citesc observații despre starea agricolă din Lombardia, notându-se și manuale speciale de Chimie Agrară. Atari preocupări, care ar fi dus la înființarea unei Academii Agronomice, se întâlnesc și în cursurile dela Iași. Cfr. de ex. *Pedagogi'a*, Iași, 1870, (curs litografiat), pp. 308 urm.

⁴⁾ Academia Română, *ms.* 4583.

⁵⁾ Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223; *Viața și ideile lui S. Bărnăuțiu*, p. 133.

începute în Italia, spre a i le trimete lui Iacob Mureșianu pentru revista brașoveană ¹⁾.

Intors din Italia, Bărnăuțiu era foarte nedumerit asupra căii pe care s'o apuce, deși înclina tot mai sigur către profesorat, fie chiar și la « Academia » din Sibiiu, dacă nu l-ar fi reținut excluderea limbii românești ca limbă de predare. Atât în privința nesiguranței lui Bărnăuțiu, cât și în aceea a demnității sale patriotice, ne apare deci cât se poate de elocvent următorul crâmpei din scrisoarea pe care i-o adresa la 18 Iulie 1854, din Viena, Părintelui Balint ²⁾:

« Acum me gandescu ce sa facu, si anca nu vedu nici o cale in cotro sa pornescu. Asi face concursu la professura in Sabiniu ma sunt puse nesce conditiuni de care nu me potu legă, ca afora de altele se cere sa faci preleptiuni nu numai nemtiesce, ma anca si unguresce! numa de limb'a romanescă nu e nici o lipsa, firesce ca cu atari conditiuni vreu sa ne inchida calea noe Romaniloru dela deragatorieile aceste, ca sciu ca nu ne putemu legă fora mare scandalu inaintea lumii a prelege chiaru si in limb'a lui Kossuth cu renegarea limbei nostre, si a dreptului nostru. Pentru Advocati'a se cere practica de vr'o trei ani, si io n'am neci subsistintia neci tempu sa mai facu de acum inainte praxis de trei ani, asia nu sciu ce sa facu, aici nu potu sta ca e scumpete mare; in tier'a rom. ³⁾ si Moldova sunt Rusi; vedi in ce imprejurari me aflu, si catu sunt de strimtoratu; 'ti voiu scrie daca me voiu determina la ceva ».

Din atare încurcătură avea să-l scoată Ioan Maiorescu, începând tratative cu Laurian, pentru chemarea lui Bărnăuțiu ca profesor la Universitatea ieșeană (20 Iulie 1854) ⁴⁾; aceste tratative, duse apoi direct între cei doi interesați, au durat în tot decursul verii și toamnei anului acela ⁵⁾, cu observația că la un moment dat Maiorescu îi oferise să rămână în Viena, la « Redacția Legilor », unde lucra și el ⁶⁾.

---

¹⁾ În *Notes-ul* publicat de G. Bogdan-Duică se menționează (p. 229) articolul *Progresul și Congresele științifice* (apărut în « Foaie pentru minte, etc. », 8 Septembrie 1854, p. 193).

²⁾ La Academia Română, ms. 4583.

³⁾ Muntenia.

⁴⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

⁵⁾ *Ivi*, scrisoarea lui Bărnăuțiu către Laurian, dela 4 Septembrie 1854.

⁶⁾ *Ivi*, p. 223 (17 Septembrie 1854).

Intr'acestea, Iosif Hodoș, cel de-al treilea student, se întorsese acasă, cu gândul să se apuce de advocatură, destul de suspectat și de compromis, prin simplul fapt că se întorcea din Italia ¹⁾.

3. *Insemnările lui Papiu despre încercările de asasinat la viața lui Bărnăuțiu și plecarea acestuia la Iași, urmat de primul (1854—55)*

În caietul cu însemnări al lui Papiu, început încă de pe când se aflate la Padova și identificat acum între hârtiile sale dela Academia Română ²⁾, intercalate între extrasele și notițele celor mai disparate lecturi cu putință, sub data de 1 August 1854, deci după întoarcerea din Italia, se citesc mai multe «însemnări despre Bărnăuțiu», de cel mai mare interes pentru viața și firea acestuia, după știința noastră nepuse încă la contribuție de biografi ³⁾.

Ele tratează despre o serie de atentate la viața lui Bărnăuțiu, cu ani în urmă, încă de prin 1834—1842 ⁴⁾ și din simpla consemnare a lor în notițele lui Papiu, putem deduce înrăutățirea legăturilor sale de prietenie cu Bătrânul, după întoarcerea din Italia. În orice caz, reproducem aici însemnările:

«Istori'a, dice, nu se pote scrie. la acesta s'ar cere că istoricul sa cunosca deplinu pe agenti, patimele, motivele, chiaru si cugetele loru cele mai intime — aceea ce è cu neputintia. — Acesta mi o spunea a sera, vorbindu despre procesulu densului cu e[pi]scopulu Lemenyi.

«'Mi vorbia a séra despre Consiliariulu Méhefy, si Fiscalu V. Direptorulu D...., acestia facea petitiunile lui Klein si Greg. Major. Acesta a scrisu o-data catra Greg. Major: «Carissime fili, pater Gregori. fiindu anca calugaru. Acestu Direptoru fiscalu, datu fiindu in susi de catra Romani că espilatoriu (?), in apararea sa (care s'a perdutu cu aptele din lada lui B.) facu o istoria întreaga

¹⁾ G. Bariț, în «Observatoriulu», Sibiiu, 1881, nr. 72; cfr. și *Panteonul*, Buda-Pesta, 1869, pp. 146 urm.

²⁾ Ms. 4585 («Insemnări din Micali»).

³⁾ În anii dinaintea morții sale, i-am comunicat aceste însemnări profesorului G. Bogdan-Duică.

⁴⁾ Povestite, de altfel, și în notița biografică din vol. lui Bărnăuțiu *Dereptulu publicu al Romaniloru*, (curs), Iași, 1867, pp. XII, XXI. La asemenea încercări de asasinat din partea Ungurilor și Sașilor (socotite însă «scornituri infame»), face aluzie și G. Bariț (cfr. «Amiculu Familiei», XIV, 1890, nr. 1, p. 4).

bisericesca a Romaniloru: suptu Unitari, calvini, catolici etc. si dîce: «perversissima ista gens» aceste fapte se afla resumpte in protestulu profesoriloru asuprà Strigoniului.

«La 34. Se facù din Prof. de Filosofia, Notariu de Consistoriu; episcopulu i trase plat'a profesorele din serii (?). Mai tardi'u denumindu-se unii de Canonici, B. cã Notariu le lese Diplomele in biserica. Ratiu venì la densulu si vru-a-i admanuà unu onorariu de doi galbini. B. nu-i primi, dîcandu «aceea am facutu din oficiu, nu-su... ci dati-mi plat'a» care i se si dede.

«La 36. Merse cu ep[isco]pul cã secretariu la diet'a din Sab. nu vrù mai multu a-i fi secretariu.

«Dupa cinci ani cã Notariu, in care tempu multu avu a se luptà in Consistoriu cu canonicii si episcopii, la 41. se fece (*sic*) Prof. de filosof.

«La 42 scrise in Vasarnapi Ujság. érna «Szborna» (aptikar in fora).

«Avea visuri grele inainte de a venì hotii noptea asuprai. Numai o-data dice, m'am speriatu in vieti'a mea. In acea nopte candu, in casa lui Boer Canonicu, am vedutu strangurile.

«In 42 vara in Septembre (éram si io in Blasiu, chiaru atunci sosisem in Blasiu). Séra catra 10. ore lu atacara a dou ora hotii in piati'a Blasiului. Io dîce strigàm, éra hotii mi dice cãtinelu «taci taci». Candu, dice, ajunsei langa port'a casei mele, fiindu adunati mai multi, io am strigatu «hoti sunteti si voi, dar mai mare hotiu è ep[isco]pulu care v'a tramisu». Cipariu anca me audì din fe-restr'a lui, si-improbà mai tardiu »¹⁾.

Dar sã revenim la împrejurările în care Bărnuțiu, la Viena fiind, după ce respinsese propunerea lui Ioan Maiorescu de a primi «dregatoria austriaca», «fu provocatu de Ministerulu Instruptionei publice din Moldov'a spre a primi catedr'a de filosofia in gimnasiulu academicu dein Iasi» (29 Septemvrie 1854)²⁾. De fapt, mergerea lui Bărnuțiu în Capitala Moldovei corespundea cu un întreg curent, prielnic dascălilor ardeleni și datorită căruia însuși Papiu Ilarian avea să-l urmeze pe aceeași

¹⁾ Intre hârtiile din acelaș ms. 4585 am identificat și un caietel-inventar al cărților cu care se întorsese Papiu din Italia, pe lângă manuscrise și tăeturi de ziare. Lista de cărți italiene cuprinde: Tolomei (Drept Natural); Gritti (Fabule); Zambelli (*Proposta*); Nardi (Dialectologie); Romagnosi (*Costituzioni*); Nardi (*Statistica*); Cantù (*Letteratura*); Al. Manzoni (*Promessi Sposi*); Sofocle (*Edipo Re*, în italiană); Calendare Friulane; Machiavelli (*Il Principe*); apoi *Paralelismul* (*sic*) lui Heliade; dicționar al dialectului venețian; altul latin-italian; altul italian-francez (Alberti); Petrarca; (* în totalu 31 opere *).

²⁾ *Notița biografică* cit., pp. XXIII urm. I se oferea leafă de 200 galbeni pe an. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

cale, alături de un Stoica, Suciu, Micle, ori Zaharia Columb. Cât despre Treboniu Laurian, el se găsea la Iași încă din 1852, patronând oarecum acest curent ¹⁾.

Dacă postul găsit la Viena de Maiorescu nu i se părea lui Bărnăușu compatibil cu trecutul său naționalist, nici în Ardeal nu putea să-și întemeieze speranțe mai mari, compromis cum era, după întoarcerea din Italia ²⁾. Astfel că răspundea afirmativ invitației dela Iași (la 3 Octomvrie 1854) ³⁾, urmând ca, în prealabil, Guvernul Austriac să-și dea învoirea cuvenită, Bărnăușu neînțelegând să se sustragă obligației de bun cetățean « austriac » ⁴⁾. De altfel învoirea i s'a dat (la 21 Decemvrie 1854) ⁵⁾. Așa că, de Crăciunul aceluiași an, prin Cracovia și Lemberg, Bătrânul se pornise către Iași ⁶⁾, unde își începea foarte curând (în Ianuarie 1855) activitatea de profesor de Logică, la « Gimnaziul Academic » ⁷⁾. În curând, prin prestigiul său de mare naționalist, prin asiduitatea cu care-și ținea cursurile și prin ascendentul față de colegi, avea să impună în atenția Guvernului Moldovei nevoia unei Facultăți Juridico-Filosofică, la care Bărnăușu a și ocupat catedra de Drept Natural, creind un adevărat curent în această direcție (dovadă poate fi editarea postumă a cursurilor sale), cunoscut sub denumirea de « școala » Bărnăușu, contra căreia avea să ia atitudine feciorul lui Ioan Maiorescu. Din punct de vedere național, cursurile Ardeleanului au avut mai ales răsunet prin faptul că ele puneau bazele științifice ale Dreptului Public Românesc, luând ca punct de plecare Dreptul Natural, expresie a ideologiei romantice.

Profesor model, celebru pentru meticuloasa îndeplinire a datoriei, sărac, dar ajutând din sărăcia lui studenții mai săraci — în amintirea apropiatelor zile dela Pavia — bolnăvicios, Bărnăușu muncea până la istovire, spre a întemeia învățământul

¹⁾ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Casa Școalelor, 1928, pp. 299 urm. Pentru grija lui Laurian de a învăța limba italiană, vezi R. Rosetti, *Censura în Moldova*, IV, 71 (gramatica limbei italiene — în nemțește — a lui Fornasari).

²⁾ G. Bariș, în « Observatoriulu », Sibiiu, 1881, nr. 72.

³⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

⁴⁾ Se considera atare și la Iași, până târziu. Cfr. Marin Popescu-Spineni, *Instituții de înaltă cultură*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1932, p. 120, n. 1.

⁵⁾ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

⁶⁾ Ivi; C. Suciu, *o. cit.*, p. 24.

⁷⁾ G. Mărzescu, *Discursul funebru*, în broșura *Funerariile lui S. Bărnăușu*, Iași, 1865, p. 15; cfr. și *Notița biografică*, din *Dreptulu*, etc., pp. XXIV urm.

academic al Moldovei, ajungând să predea următoarele materii: Logica, Psihologia, Metafizica, Estetica, Pedagogia, Etica, Istoria Filozofiei, pe lângă cursurile de Drept ¹⁾).

Nemilos cu el însuși, când era vorba să fie corect cu alții, abia ajuns la Iași, Bătrânul s'a învrednicit să ajute cu bani pe Papiu rămas la Viena, în căutarea unei situații și cu gândul să plece iarăși în străinătate pentru studii științifice, care să-i asigure un loc tot la Universitatea ieșeană (scrisoarea lui Bărnăuțiu, din Iași, la 19 Ianuarie 1855) ²⁾; de altfel, ca în Italia în tovărășia lui Hodoș, care însă preferase să se retragă deocamdată în Ardeal, ca practicant de avocat la un Ungur din Abrud ³⁾, continuând să se ocupe cu multă râvnă, mai mult ca Bărnăuțiu și Papiu, de literatura italiană, pentru care arătase încă dela Padova preferințe deosebite. Ne-o dovedește (pe lângă studiile speciale pe care le-a publicat în această direcție și de care ne vom ocupa), un caiet de însemnări, mai bine zis un inventar de cărți, datat 3 Iunie 1855 și pe care l-am găsit printre hârtiile din ms-ul 4760 dela Academia Română. Majoritatea cărților sau revistelor notate sunt italiene, chiar dacă este vorba de traduceri din literatura universală în această limbă (precum este cazul următorilor scriitori: Milton, Virgiliu, în traducerea lui Annibale Caro; Homer, în traducerea lui V. Monti; J. J. Rousseau, *Biblia*, tradusă de G. Diodati; Thiers, V. Hugo; Byron, în traducerea lui Nicolini; Eschil). Cât despre autorii italieni, se menționează: Ariosto (*Orlando Furioso*, în 5 voll.); Dante (*La Divina Commedia*); F. D. Guerrazzi (*L'Assedio di Firenze*); Manzoni (*I Promessi Sposi*); V. Gioberti (*Del Primato*); Muratori (*Della perfetta poesia italiana*); U. Foscolo (*Ultime lettere di Iacopo Ortis*); C. Cantù (*Letteratura italiana*); Gritti (*Favolette*); Petrarca (*Rime*); V. Alfieri (*Tragedie*); la care se adaugă antologii, studii juridice, dicționare, gramatici, puține studii filologice (dialecte) și diferite opere cu caracter politic-social sau istoric (dintre aceste cărți nelipsind Spontoni, cu *Istoria della Transilvania* (Venezia, 1638).

¹⁾ *Notița cit.*

²⁾ La Academia Română, ms. 4583; în acelaș sens și scrisoarea lui Bărnăuțiu, dela 29 Ianuarie 1855.

³⁾ G. Bariț, în « Observatoriulu », 1881, rr. 72.

De altfel și corespondența lui Hodoș din acest răstimp se face ecoul acestor asidue preocupări de literatură italiană, nelipsind chiar citatele din poezii italieni, când era vorba să-și împodobească scrisul; aceasta, bine înțeles, în afara italianismelor din stilul său, de atribuit și tendinței ardeleni, în general ¹⁾.

Papiu Ilarian, la rândul său, chemat profesor la Universitatea ieșeană într'acestea, pentru catedra de Drept Penal, apoi pentru aceea de Drept Roman și Statistică ²⁾, nu omitea, fie și prin astfel de studii juridice, să pună la contribuție convingerile sale despre raporturile dintre italiană și română, afirmând, în cursul inedit despre *Statistica generală a Europei* ³⁾, că dintre limbile romanice « limb'a italiana si cea romana pastraza mai fidelu de catu celelalte tipulu celu anticu alu limbelor celoru primitive ale Italiei. Si anume limb'a romana espurgata de sunete barbare reproduce in marginea resaritena a Europei spiritulu si cugetarea italiana » (fila 142). Astfel de afirmații apar drept rezultatul experienței filologice făcută în timpul studiilor din Italia ⁴⁾ și ele se întâlneau cu atenția pe care continua s'o acorde studiilor de Filologie Comparată, dela Iași, Simion Bărnuțiu, cu toate multiplele lui griji profesoriale.

4. Italia mereu prezentă în activitatea celor trei Ardeleni (1855—1880)

Permanența preocupărilor filologice în activitatea lui Bărnuțiu, preocupări în general trecute cu vederea de ultimii săi biografi ⁵⁾, se constată însă chiar și indirect, prin stilul adoptat

¹⁾ Intr'o scrisoare a lui Hodoș către Balint, datată Viena, 10 Ianuarie 1853 (la Academia Română, ms. 4583), voind să consoleze de moartea unei tinere fete, după ce invoacă Parcele, continuă cu aceste versuri italiene:

il dì che ornarle
Dovea le membra d'Imeneo la veste,
Bruno la circondò drappo funebre.

²⁾ N. Iorga, o. cit., pp. 299 urm.; cfr. și I. Bianu, în « Revista Nouă », 1888, nr. 10, p. 361; apoi N. Bănescu, în « Neamul Românesc Literar », 1910, pp. 171 urm. (dă anul 1858 pentru mergerea lui Papiu ca profesor la Iași).

³⁾ La Academia Română, ms. 207.

⁴⁾ Cursul acesta este o compilație după cele folosite ca student la Padova, autorii italieni (printre care și Petrarca, alături de Balbi) fiind mereu folosiți.

⁵⁾ Cfr. totuși: O. Densusianu, *Scoala latinistă în limba și literatura română*, în « Noua Revistă Română », 1900, pp. 17 urm.; B. Kanner, *La Société littéraire Junimea de Jassy, etc.*, Paris, 1906, pp. 18, 69, 84 urm. În schimb, G. Bogdan-Duică vorbește numai în treacăt, în *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 133.

în scrierile ori cursurile dela Iași, dar și direct, prin unele studii de Filologie, pe care le-a întreprins în acea epocă a activității sale.

Dintre cele trei curente lingvistice care-și disputau întâietatea în cultura românească pe la 1850—65 și anume: direcția Latiniștilor extremiști — a lui Laurian — ; aceea anarhică — a scriitorilor din Muntenia lipsiți de program doctrinar — ; și, în sfârșit, direcția istorică latinistă moderată — a lui Cipariu — Bărnăuțiu îi rămăsese fidel acesteia din urmă ¹⁾, întrebuițând un vocabular pe cât latinizant, pe atâta italianizant ²⁾, convins, ca și Heliade Rădulescu, că fiind vorba să se înlăture străinismele compromise din limba românească, înlocuirea cea mai fericită s'ar fi făcut prin termeni adaptați din limba italiană ³⁾. Cerând deci înlăturarea străinismelor eteroclite, care duceau la desnaționalizare românismul, Bărnăuțiu susținea ⁴⁾ nevoia de a nu se ajunge la « una limb'a despartita de a poporului cu cuvinte neromane »; neologisme deci, însă « romane », sau, mai bine zis, « italiene ».

De fapt, din acest punct de vedere Bărnăuțiu continua după 1850 o tradiție adânc și de mult pătrunsă în conștiința filologilor ardeleni, de pe vremea lui Maior și, mai cu seamă, după ce Heliade îi dăduse nou răsunet ⁵⁾, convins că « cu cât înaintăm spre italiana veche, cu atâta asemănarea ei cu a noastră este mai izbitoare ». Doctrină filologică, al cărui substrat naționalist-politic se integra perfect în atmosfera ideologică a Romantismului.

Cu toate că se formase în Italia din punct de vedere filologic și cu toate că acolo a putut lua cunoștință de opera câtorva susținători ai tezei paralelismului dintre italiană și română —

¹⁾ Cfr. «Amiculu Familiei», XIV, 1890, nr. 5, pp. 65 urm.; A. Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, pp. 201 urm.; G. Panu, *Amintiri dela Junimea*, București, «Adevărul», 1908, I, pp. 20, 161.

²⁾ La sfârșitul prezentului studiu se găsește o listă alfabetică de italianisme, găsite în unul din cursurile dela Iași ale lui Bărnăuțiu. Se notează aci că și alt curs, *Pedagogi'a* (Iași, 1870, publicat postum), abundă în neologisme italiene, mai ales ca termeni tehnici.

³⁾ Pentru preferința aceasta a lui Heliade, față de limba franceză, cfr. P. V. Haneș, *Desvoltarea limbii literare românești în sec. XIX*, București, Casa Școalelor, 1927, p. 115.

⁴⁾ De ex. în *Pedagogi'a*, Iași, 1870, pp. 220 urm.

⁵⁾ Cfr. O. Densusianu, *Istoria literaturii române*, I, pp. 56, 170; pentru Maior, G. Pașcanu, *Părerile lui P. Maior*, în «Anuarul de Istorie Națională», Cluj, I, p. 109.

cel mai de seamă fiind Carlo Cattaneo — Bărnăuțiu nu a căzut în excesele italianizante ale lui Heliade, căci după 1850 experiența acestuia era făcută și făcută fără succes. Astfel că Ardeleanul s'a mulțumit să rămână între curentul latinist și cel italianizant, încercând o cale de mijloc. Aci stă și nota sa personală.

Că a păstrat până la urmă, dela Iași, contactul cu problemele filologice și, ca punct constant de plecare, cu cele deprinse în Italia, dovada o fac studiile pe care le-a compilat prin anii 1855, publicate abia după moartea sa ¹⁾. Așa era dizertația *Apărarea principiului romanității în limbă*, în care-și propunea să răspundă la grava și arzătoarea întrebare dacă literații români puteau introduce în scrierile lor elemente străine, sau trebuiau să desvolte graiul numai în spiritul tradiției naționale. Bine înțeles, considerentul național, politic, ca și cel al romanizării limbii cu orice preț, erau cele impuse. Iar în susținerea acestei teze, folosește la tot pasul nu numai știința sa de limbă italiană, dar și autoritatea filologilor italieni, între care-l distinge acum și pe un Vegezzi Ruscalla ²⁾.

Oricum ar fi fost, desvoltarea limbii române, readucerea ei la matca latinității, trebuia făcută în «armonie perfectă cu originea, cu formele, cu sintaptica și cu eufonia sa cea italiană». Iar în ce privește programul autohton, odată această limbă națională reîmprospătată, trebuia adusă în mijlocul poporului, pe care trebuia să-l trezească la viață nouă cultura și libertatea națională.

Dacă mai rămânea o greutate, promovarea culturii superioare în această limbă nouă națională, după credința lui Bărnăuțiu nu neînstare de atare străduință, greutatea putea fi înlăturată prin adoptarea neologismelor necesare, a terminologiei științifice, din limba italiană, menită să desvolte și să susțină principiul sacro-sanct al romanității. Deoarece, după afirmațiile lui Bărnăuțiu, limba românească, simplu dialect italic, nu afla

¹⁾ De ex. în revista «Amiculu Familiei», XIV, 1890, nr. 5, pp. 65 urm.

²⁾ Pentru îndeletnicirile filologice ale cunoscutului filo-român, cfr., pe lângă studiul meu *Un fedele amico dei Rumeni: G. V. Ruscalla* (din «Giornale di politica e di letteratura», Livorno, 1926, q. VIII), precizările din *V. Alecsandri și Italia*, București, Academia Română, 1927, mem. secț. lit., indice.

asemănare cu nicio altă limbă romanică în aceeași măsură; fiind apoi într'o fază critică de dezagregare, limbii românești de pe la 1850 trebuia să i se impună un model unitar — cel italian — sperându-se ca în felul acesta să se producă revirimentul dorit, în sensul apropierii noastre de romanitatea occidentală. Iată de ce, oricare Român ar fi aspirat la un grad mai înalt de cultură, trebuia să învețe limba italiană, preconizată de Bărnuțiu drept limba cultă a Românilor, precum fusese odinioară latina în Italia însăși. Fiind italiana «si cultă destulu, si mai frumoasă decâtu tote limbile de pre pământu » (p. 84).

Ingrijorat totuși de căderea în excesele teoriei heliadiste, Bărnuțiu introducea la sfârșitul studiului său corectivul că, în orice caz, folosirea limbii italiene nu putea trece de rolul unei simple limbi subsidiare, fără a se disconsidera evoluția firească a limbii românești.

În afară de această importanță hotărîtoare pe care o dădea Bărnuțiu limbii italiene, nu trecea cu vederea în cursurile sale dela Iași nici Istoria Italiei ¹⁾.

Iar pentru ca anii petrecuți la studii în Italia să-i pară mai aproape și — totodată — spre a nu se desminți în interesul părintesc purtat celor ce-l însoțiseră acolo, Bătrânul se gândise a-l aduce la Iași nu numai pe Papiu, dar și pe Iosif Hodoș. Acesta însă prefera altă soluție: să se însoare cu fata Popii Balint, inimosul lor susținător la studii în Italia (1857) ²⁾.

Din păcate însă, nu numai că trinitatea lor nu s'a putut desăvârși în Moldova, dar relațiile dintre Bărnuțiu și Papiu au suferit o gravă criză (prin anii 1860), acesta din urmă renunțând de a mai crede « toate și orbește » — ca în anii din Italia — când era vorba de prietenia lor. Iată un dureros prilej pentru Papiu să-și amintească, în atari împrejurări, de o

¹⁾ Invocată în discursul pentru inaugurarea Facultății Juridice din Iași (1856) (cfr. « Amiculu Familiei », 1890, nr. 10, p. 170), cât și în cursuri (cfr. *Dereptulu Publicu*, etc., pp. 167, 178, 184, 186; *Pedagogi'a*, p. 30).

²⁾ Despre propunerea de a merge și el la Iași, în *Panteonul* lui Vulcan, Buda-Pesta, 1869, pp. 146 urm. Pentru căsătoria cu fata lui Balint (mamă a lui Ion Gorun și a lui Nerva Hodoș), cfr. E. Hodoș, *S. Balint*, p. 9. Observ că în acei ani (1857) Iosif Hodoș, cu toate că mai pierduse din îndemnarea de a scrie corect italianeste din punct de vedere ortografic, se folosea de acel mijloc spre a scrie o adresă omagială pentru o « Altezza imperiale » (cfr. la Academia Română, ms. 4760 — conceptul lui Hodoș).

vorbă a Bătrânului, trimeasă dela Pavia: « Amice, nullus amicus » ¹⁾).

Mai liniștit în modesta vieată de avocat practicant pe la Abrud, Hodoș se îndeletnicea într'acestea cu traducerea lui Alfieri, ca un anacronistic ecou al faimei de care se bucurase printre Români tragicul piemontez, în epoca celor dintâi redeșteptări ²⁾).

Atare interes pentru cultura italiană, constant și mereu sporit, era cu atâta mai măgulitor cu cât, între timp, prestigiul lui Iosif Hodoș în Ardeal era din ce în ce mai mare, până la a fi ales secretar — cel dintâi — al Asociației sibiene, președinte apoi al Societății pentru înjghebarea unui teatru românesc în Ardeal și, câțiva ani în urmă, printre cei dintâi membri ai Academiei Române ³⁾.

În timp ce Papiu Ilarian (a cărui trecere prin Italia nu-l putuse împăca cu politica de înfrățire a Ungurilor cu România sub auspicii mazziniene, chiar atunci când recunoașterea alegerii Principelui Cuza atârna de participarea lui la cunoscuta conspirație a lui Cavour-Kossuth-Klapka-Principele Napoleon) ⁴⁾;

¹⁾ Dintr'o scrisoare a lui Papiu către Iacob Mureșianu (datată Iași, 13/25 Martie 1858), publicată de N. Bănescu în « Neamul Românesc Literar » II, 1910, p. 171. Cfr. și I. Rațiu, în « Unirea », Blaj, 1903, Nr. 6, p. 60.

²⁾ Am găsit această precizare în scrisoarea inedită a lui Hodoș către un « redactor » (dela « Foaia »?), datată Abrud, 23/4 1859, la Academia Română, între mss-ele necatalogate (acum trei ani), rămase dela N. Hodoș — 1923 Febr. Iosif Hodoș anunța trimeterea tragediei alfieriene *Virginia* (pe lângă două studii de Drept). În același an, Bărnățiu dela Iași, poate pentru nevoile cursurilor de acolo, cerea cărți italiene nepotului său Ioan Maniu, pe atunci student la Viena (cfr. C. Suciu, *o. cit.*, p. 239).

³⁾ *Calendarul Minerva* pe anul 1903, București, Minerva, 1903, pp. 72 urm.

⁴⁾ Problemă căreia i-am consacrat studiul *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii politice a României*, București, Așezământul Ion. C. Brătianu, 1930. Între hârtiile lui Papiu dela Academia Română (*ms. 219*, f. 7), am găsit o copie de pe Memoriul Comitetului Național Maghiar, datat Torino, 15 Sept. 1860. Memoriul, adresat de Papiu lui Cuza, spre a combate punctul de vedere maghiar, a fost publicat în « Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie », București, I, 1883, pp. 133 urm. Pentru amestecul lui Papiu în aceste tratative cu emisarii unguri veniți la Iași, cfr. și « Românul », 10 Nov. 1868, 2—3 Dec. 1868. Pentru vizita pe care i-a făcut-o în 1863 Türr, pe când Papiu era ministru în Guvernul Kogălniceanu, spre a-l îndupleca să adere la punctul de vedere al conspiratorilor, cfr. V. Pârvan, *art. cit.* în *Prinos lui D. A. Sturza*, p. 388. Între hârtiile lui Papiu dela Academia Română (*ms. 219*) găsesc și o copie de pe o scrisoare a lui I. A. Vaillant (Paris, 27 Nov. 1861), către Garibaldi (« veteranului filo-românilor »), în care-l sfătuiește să nu-i sprijine pe Unguri, în ipoteza planuitei Confederații Danubiene. În aceeași privință apărea și cunoscuta broșură a lui Papiu Ilarian, în Italia (traducerea îngrijită de G. V. Ruscalla; cfr. lucrarea mea citată, p. 5). Era intitulată *Independența constituțională a Transilvaniei* și apăruse, în parte, în « Foaie pentru minte », etc., 1861, nr. 26 și urm. Apoi în broșură (Iași, 1861); în traducere franceză (București, 1861), germană (Breslau, 1862) și italiană (Torino, 1862). Cfr. și V. Pârvan, *art. l. cit.*

în timp ce Papiu Ilarian, prins tot mai mult cu studiile istorice și culegerea de documente prin bibliotecile străine, se depărtase de Iași (în anii 1860-61 era la Berlin) ¹⁾, Bărnuțiu își continua activitatea de profesor și de propagator, în orice fel, al convingerii sale că « despărțirea noastră de Italia totu-de-a-una a fostu fatală pentru noi; la alte națiuni mai culte decât noi putem afla știința, dar' mediatori a unirei cu popoarele latine ele nu ne pot fi decât Italia » ²⁾, ajungând până la a susține, pentru o eventuală federalizare a celor trei Naționalități din Transilvania, ca « în adunarile comuni se vorbesca fiecare în limb'a sa deca nu se voru pote învoi, ca se adopte una limb'a comune pentru discusiunile și negotiale comuni pentru esemplu pre cea Italiană » ³⁾.

Astfel de afirmații, care ni-l prezintă pe Bărnuțiu categoric în italianismul său ca însuși Heliade, erau făcute în anii din urmă ai marelui său prestigiu, atât în Ardeal — unde i se oferea candidatura de Episcop la Gherla ⁴⁾ — cât și la Iași — unde personalitatea sa exercita o adevărată fascinație asupra tinerilor elevi, izbutind să aibă « o influență așa de irezistibilă asupra studenților și elevilor lui, încât îi ipnotizase, le inculcase în cap fanatismul ideilor lui » ⁵⁾.

Veneau, din păcate, anii răi de boală și apoi anul morții — 1864 —, după care, drept semn al aceleiași afecții admirației din partea discipolilor, apăreau, postume, cursurile universitare din anii 1860—63, dintre care *Dereptulu Publicu alu Romaniloru* (Iași, 1867) era prezentat de editori ca « fructulu

¹⁾ Academia Română, mss. 948, 949.

²⁾ Dintr'o scrisoare a lui Bărnuțiu către Vegezzi-Ruscalla, cu care era în corespondență la 2 Septembrie 1861; cfr. « Amiculu Familiei », 1890, nr. 4, p. 54.

³⁾ Dintr'o scrisoare a lui Bărnuțiu (Iași, 27 Septembrie 1861), în anexele la *Dereptulu Publicu alu Romaniloru*, Iași, 1867, p. 440. Pentru raporturile epistolare dintre Papiu și Vegezzi-Ruscalla în 1862, cfr. lucrarea mea cit., pp. 19—23 (scrisori inedite). Pentru culegerea de documente istorice în arhivele străine în acest răstimp, cfr. N. Iorga, *Adunarea și tipărirea izvoarelor, etc.*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, 1903, pp. 53 urm. Apoi prefața la Hurmuzachi, *Documente*, p. I, vol. X; pentru Papiu ca istoriograf, cfr. apoi și I. Lapedatu, *Noui condiții de dezvoltare a istoriografiei românești*, în « Anuarul Institutului de Istorie Națională », Cluj, 1921, vol. I.

⁴⁾ În 1863; cfr. C. Suciu, în « Cultura Creștină », Blaj, 1926, nr. 10, pp. 291 urm.

⁵⁾ G. Panu, *Amintiri dela Junimea*, București, « Adevărul », 1908, vol. I, pp. 13 urm. Pentru lupta de mai târziu contra « școlii » bărnuțiene, pornită de T. Maiorescu, cfr. și I. Negruzzi, *Amintiri din « Junimea »*, în « Convorbiri Literare », LII, 1920, nr. 3—4, p. 167.

séu mai bine rezultatulu laboriloru întregi lui vieti »¹⁾). In ce ne privește și ca o încheiere a străduințelor lui Bărnăuțiu de a-și apropria și apoi divulga cunoștințele de cultură și limbă italiană, vom semnala din aceste cursuri ce poate să dovedească atari preocupări²⁾.

Dacă din anii studiilor în Italia nu se trezeau în sufletul Bătrânului decât vagi amintiri despre înfățișarea pitorescului italian — pe care îl trecuse și atunci cu vederea — indicând ca teme de Retică descrierea din « natură » a Etnei ori a Vesuviului³⁾, nu omite să facă tot felul de aluzii la viața poporului italian, în trecut și prezent, față de meritele sale în civilizația omenirii, notând caracterele Italianilor, mari improvizatori⁴⁾ și iscusiti diplomați (citând ca exemplu pe Dante, Petrarca, Boccaccio (*sic*), Guicciardini și Machiavelli)⁵⁾.

Date fiind calitățile de altă natură ale acelu popor și, mai presus de orice considerent, faptul că erau cei mai apropiați de noi dintre Latini, Bărnăuțiu, intransigent în naționalismul său xenofob față de orice amestec de populații străine, susținea totuși înființarea de colonii italiene (franceze și chiar spaniole, în al doilea rând), în legătură cu nevoile îndrumării vieții românești spre industrie și alte îndeletniciri de care era lipsită⁶⁾.

In compilarea cursurilor sale, deși — precum s'a amintit — juriștii germani aveau precăderea, nu lipsesc cei italieni, precum un Alberico Gentili, Lampredi⁷⁾, Machiavelli el însuși, Martini, Sismondi, Galliani, Beccaria, Filangieri, Romagnosi⁸⁾;

¹⁾ Prefața la ed. 1867, p. III, Iași, Tip. Tribunei Române. Se formase și o asociație a admiratorilor lui Bărnăuțiu, pentru publicarea manuscriselor sale.

²⁾ Trebuie observat totuși că, în afară de aluziile întâmplătoare la cultura italiană, baza de informație și spiritul cursurilor de Drept ale lui Bărnăuțiu, cu toată trecerea lui prin Italia, rămăneau tratatele germane, austriace. Cfr. în acest sens G. Bogdan-Duică, în « Convorbiri Literare », 1924, p. 433; și apoi P. Marcu-Balș, *Izvoarele doctrinei lui Bărnăuțiu*, în « Revista de Drept Public », București, III, 1928, nr. 2, pp. 370 urm.

³⁾ *Pedagogi'a*, Iași, 1870, p. 264.

⁴⁾ *O. cit.*, p. 266.

⁵⁾ *Dereptulu Naturale Publicu*, Iași, 1870, p. 227. Despre legământul Italianilor cu pământul Patriei, care-i face să semene cu Românii, cfr. *Pedagogi'a*, Iași, 1870, p. 179.

⁶⁾ Cfr. *Dereptulu Publicu*, etc., p. 93. La p. 321 numai lucrători italieni. Astfel de propuneri făcea pe atunci și M. A. Canini, pentru care cfr. *Romanticii italieni și Românii*, indice.

⁷⁾ *Dereptulu Naturale Publicu*, pp. 225, 360; pentru ceilalți, pp. 2, 24, 360.

⁸⁾ *Dereptulu Naturale Privatu*, Iași, 1868, pp. 93, 108—9.

Grisellini, Mamiani, Vico (în traducerea lui Michelet), Albini, Ortolani, Vallardi, Angelo Mai, P. Monti (printre juriști ¹⁾); Fabri, Galletti ori Facciolati ²⁾). Se observă, în orice caz, faptul că citarea acestor autori italieni rămâne cu totul întâmplătoare, față de a celor germani (sau chiar francezi și englezi), aceste cursuri ale lui Bărnăușiu reducându-se la traducerea, prescutarea și rareori modificarea manualului de Drept al lui Karl von Rottek ³⁾).

Dar, alături de juriști, își au locul lor, drept este, tot modest, scriitorii italieni: dela Muratore (*sic*) și Giovane Pico de Mirandol'a (*sic*) (citați pentru fenomenala lor memorie ⁴⁾), la Galilei (*sic*) (episodul înțemnițării sale presupuse fiind oferit ca temă de compoziție literară model ⁵⁾) și, mai ales, la Machiavelli (citată printre marii istorici ai lumii ⁶⁾) și apoi ⁷⁾ ca autor al *Principelui*, fiind cel dintâi care a despărțit ideea de Drept de Morală, învățându-ne « că de cate ori voiesce unu dominatoriu se ajunga vre unu scopu, se nu caute in măsurile sale la dreptu, la detoria si la onore, ci se caute numai la aceea daca acele promitu rezultate seau nu ». Citându-se și părerea unui Alberico Gentili, spre a se justifica, istoricește, imoralitatea doctrinei machiavelliste, autorul nostru ținea să adauge: « Inse veri care a fostu scopulu lui Macchiavelli (*sic*), atatu e certu că elu desemna in acesta opera imaginea cea trista a societatii si a dreptului publicu, care eră in Europ'a in secululu 16, unu abisu de coruptiune », care reclama grabnica apariție a unui reformator, în stare să « puia termenul acestui flagelu morale » ⁸⁾).

Elogiul literaturii italiene, chiar când era vorba de celelalte literaturi romanice, nu este omis din aceste cursuri, în care

¹⁾ *Dereptulu Publicu alu Romaniloru*, pp. 39, 58, 68, 69, 146, 159, 168, 169, 438.

²⁾ *Pedagogi'a*, pp. 231, 260.

³⁾ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile, etc.*, p. 161. Cfr. și studiul aceluiași, *Cantiani români*, în « Sămănătorul » II, 1904, p. 81.

⁴⁾ *Psicologi'a empirica si Logica*, Iași, 1871, p. 35; cfr. și *Pedagogi'a*, p. 94 nota.

⁵⁾ *Pedagogi'a*, p. 285.

⁶⁾ *Pedagogi'a*, p. 236.

⁷⁾ În *Dereptulu Naturale Publicu*, pp. 2 urm., 233.

⁸⁾ Aluzii la literatura italiană, într-o foarte stranie ordine cronologică sau după valori, în *Pedagogi'a*, p. 11: Petrarca, Boccaccio (*sic*), Dante, Ioan de Ravenna (*sic*), Lorenzo de Medici (*sic*).

Bărnăuțiu găsea prilejul să ceară învățarea limbilor străine, romanice ¹⁾, a italienei chiar înaintea limbei franceze, care ar fi contribuit la « corumperea » limbii noastre; căci « limb'a italiana a fostu cea de antaniu, carea s'a perfeptiunatu in poesia si in prosa; operele ei intrecu pre tote operele cele contemporane ale Galiloru si Britaniloru. Ea a fost totudeun'a in legatur'a cea mai intima cu music'a » ²⁾).

Dacă acestea erau preocupările din urmă despre Italia ale lui Bărnăuțiu, cel dintâi student român la Pavla; și dacă, în acei ani Papiu Ilarian, ajuns la un moment dat ministru de Justiție la București, se simțea tot mai atras de cercetările pur istorice, în legătură cu *Tesaurul* său, în care Italia nu putea avea rol precumpănitor ³⁾; în schimb cel de-al treilea tovarăș la studii în Italia, Iosif Hodoș, tocmai când i se făcea deosebita cinste ca, împreună cu alți puțini aleși, să reprezinte Ardealul în noua Academie Română (1866), dovedea încă odată constantul său interes pentru literatura italiană, pe care o cunoștea mai bine și mai complet decât ceilalți doi, publicând un *Discursu despre istori'a literaturei italiene* (în *Familia* din 1866) ⁴⁾, citit în adunarea generală a Asociației Transilvănene dela Alba Iulia, ținută în acel an.

Din atare conspect, poate cel dintâi încercat de un scriitor român, se deduce că Hodoș era în măsură a oferi bune informații despre limba și literatura italiană, cunoscute din experiență proprie în anii petrecuți la Padova, dar și în cei următori, în Transilvania ⁵⁾. Având caracterul evident al unei compilații, acest conspect nu este lipsit pe alocurea de vederi proprii și de observații sintetice asupra celor mai reprezentativi scriitori italieni, dintre care se menționează, mai însemnați, cu rezumatul operelor: Dante, Petrarca, Boccaccio, Villani,

¹⁾ *Pedagogi'a*, pp. 307, 311, dar mai ales 243 urm.

²⁾ Notez în aceste cursuri multe italianisme, dacă nu chiar intercalări de cuvinte italiene propriu zise. De ex. în *Dereptulu Publicu*, pp. 11, 17, 19, 23, 33, 161, 164, 174, 209, 226, 243. La p. 69 (notă), toponomastică italiană, comparată cu cea română.

³⁾ Papiu avea totuși legături politice cu Italienii, putând dispune de ospitalitate în unele ziare din Italia, pentru cauza românească din Ardeal. Cfr. N. Bănescu, *Correspondența lui Bariț*, în « Neamul Românesc Literar », II, 1910, pp. 199 urm.

⁴⁾ Pp. 340—344, 352—357, 364—368, 378—379.

⁵⁾ O nouă dovadă se poate găsi în versurile italiene cu care i se părea nimerit să încheie cuvântarea funeabră pentru G. Popa din Brad, la 23 Aprilie 1867. Cfr. « Albina », Viena, II, 1867, nr. 49, p. 156.

Lorenzo Dei Medici, Ariosto, Machiavelli, G. B. Guarini, A. Caro, T. Tasso, A. Tassoni, Galileo Galilei, Muratori, Beccaria, Parini, Baretta, Metastasio, Alfieri, Monti, Foscolo, Pindemonte, Leopardi, Pellico, Manzoni, Tommaseo, sau Cesare Cantù, ultimul până la care credea nimerit să ajungă, dintre contemporani. Nume, multe din acestea, pentru prima oară semnalate pe atunci publicului românesc, într-o înșirare de fapte istorice nelipsită de expresie, când se încearcă precizarea fizionomiei specifice a epocilor literare și a marilor capodopere. În orice caz, date prețioase pentru îmbogățirea capitolelor privitoare la soarta acestor scriitori în Romantismul nostru.

De altfel, Hodoș avea prilejul să-și mai pună în evidență știința despre marea civilizație italică și în comunicarea intitulată *Litteratura si belle-arti*, pe care o făcea la Academia Română, (în toamna anului 1868) ¹⁾, în care își exemplifica observațiile despre evoluția literaturii și artei umane, mai ales prin evocarea marilor glorii ale Renașterii toscane, dela Dante, Petrarca și Boccaccio, la Cimabue și Giotto, Ariosto, Tasso, Raffaello, Michelangelo, Tiziano sau chiar Coreggio și Caracci ²⁾.

Erau cele din urmă semne ale unei întregi cariere de propovăduitor al entuziasmului pentru limba și literatura italiană, din partea celui mai modest dintre cei trei studenți ardeleni în Italia, prin străduința cărora programul lui Heliade Rădulescu se perpetua dincolo de 1860, trăindu-și cele din urmă momente.

Cu Bărnuțiu, până în 1864; cu Papiu Ilarian până în 1877; cu Iosif Hodoș mai târziu, până în 1880.

Gândindu-ne la ce putea reprezenta această întreită străduință din partea unora din cei mai de seamă fruntași ai ideologiei noastre romantice în Ardeal, putem vedea în grija lui Bărnuțiu, Papiu și Hodoș de a îndruma limba, cultura și sufletul național către matca italică, cel din urmă moment al marelui act inaugurat în cultura românească, sub auspiciile aceleiași tradiții italice, de către marii dascăli ai Școlii Latiniste, aproape cu un secol mai de vreme.

¹⁾ Cfr. *Annalele Societății Academice Române*, s. I. t. I, București, 1878, pp. 173 urm. A fost publicată și în «Archivul pentru filologia, etc.», 20 Octomvrie 1868, pp. 375 urm.

²⁾ În discursul de recepție la Academia Română al lui Papiu Ilarian (1869), *Vietî'a, operele si ideele lui G. Sincai* (București, 1869), abia dacă se găsesc întâmplătoare aluzii la Italia; se citează: Del Chiaro (p. 5), Raicevich (id.), Muratori (p. 56).

APENDICE

I

//Tesi/che/Alessandro Papiu/di Transilvania/si propone difendere nella pubblica (sic) sua promozione/al grado di/Dottore in ambe (sic) le leggi/nella Imp. Regia/Università di Padova/Gennajo 1854/Padova/Dalla Tipografia Bianchi/al Santo/de 8 pp.//

Diritto Naturale Privato, Pubblico, e Codice Penale Austriaco

1. Le successioni ereditarie non trovano appoggio nel Diritto razionale privato: cioè è della massima importanza per le conseguenze si nel Diritto civile dello Stato, e nel Diritto delle Genti.

2. I poteri della sovranità trovano il loro fondamento e la loro estensione nella stessa natura della costituita società, e del fine che essa propone.

3. La massima: *rubrica legis non est lex*, non regge nel Codice Penale Austriaco.

4. Il Codice Penale al § 2 lett. g., dicendo che non sono da imputarsi a crimine le azioni ed omissioni quando il fatto è conseguenza d'una forza *irresistibile*, comprese sotto questa espressione anche qualche caso di morale violenza.

5. La donna maritata, che acconsente di essere rapita, può rendersi correa del crimine di ratto.

Statistica

6. La popolazione è ben lontana dal crescere nel medesimo paese in proporzioni uguali, in intervalli della medesima durata.

7. La causa principale che Germania scarseggia di canali si è il suo minuto spartimento politico.

8. La mescolanza delle stirpi in nessun paese europeo è maggiore che in Transilvania.

Jus Canonicum

9. Celebratio Synodorum diocesanarum, jure ac more antiquo, non sine considerabili Ecclesiae damno hodie negligitur.

10. Patriarchae et Metropolitae hodierni antiquis Patriarcharum et Metropolitatum juribus minime gaudent.

11. Episcopi dioceses suas jure proprio et ordinario regunt atque gubernant.

12. Bona fides nil confert ad validitatem matrimonii, sed juvat at legitimandam prolem.

Diritto Romano e Feudale

13. Il figlio nato maturo, anche vivendo un solo istante, è capace di diritti, sia o non sia vitale.

14. La istituzione del peculio castrense mirava a destare il valore della romana gioventù.

15. La sostituzione quasi pupillare non può aver luogo se non nel caso che esista un unico ascendente.

16. I figli nati fuori di matrimonio, ed entrati in famiglia pel susseguente matrimonio, possono succedere nei feudi in mancanza di figli legittimi.

Diritto Commerciale, Cambiario e Marittimo

17. L'ingerenza governativa è necessaria nell'istituzione delle società commerciali anonime e delle accomandite per azioni.

18. Meglio avvisando alla funzione economica anzichè all'origine storica delle cambiali, saggiamente la nuova Legge Cambiaria austriaca non richiede la diversità fra il luogo della tratta e quello del pagamento.

19. Coll'abbandono della nave e del nolo gli armatori sono liberati da ogni responsabilità derivante dai contratti conchiusi dal capitano.

Diritto civile austriaco

20. La buona o mala fede del possesso acquistato dall'incapace col mezzo del suo legittimo rappresentante, si giudica dalla buona o mala fede di quest'ultimo.

21. La limitazione al diritto di testare del prodigo, contenuta nel § 568, pare che non sia ordinata che in favore degli eredi legittimi ai quali si devolve la porzione riservata, e non anche in favore del Fisco.

22. Quando il testatore abbia annichilata o espressamente revocata la disposizione posteriore scritta, la precedente, sebbene nuncupativa ma giudiziale, riacquista la sua validità.

Scienze Politiche

23. Gli inconvenienti economici della piccola proprietă agricola si potrebbero togliere mediante l'associazione.

24. Nella grande produzion industriale il lavoro è a considerarsi come principale agente, e non come mercanzia.

25. La mezzadria in agricultura è l'associazione del lavoro col capitale.

26. La conversione della publica (*sic*) rendita è conveniente economicamente e politicamente, ed è giusta.

Procedura Civile e Notariato

27. La confessione è indivisibile riguardo a tutti i fatti influenti nella decizie d'uno stesso punto di controversia.

28. La restituzion in intiero può chiedersi e accordarsi anche contro la scadenza di quei termini che non ammettono proroga.

29. Il Notajo non può ricevere un atto che contenga dispozițiuni in favore di una persona a lui congiunta in forza dell'adozione.

II

ITALIENISMELE LUI BĂRNUȚIU

identificate în « *Dreptulu Publicu alu Romaniloru* », Iași, 1867 (*curs universitar*) *

A *abandonare*, pp. 52, 53; *abitantii*, p. 215; *abitate*, p. 314; *abundante*, p. 39; *acomodata*, pp. 246, 254, 279, 322; (*le*) *acomodau*, pp. 29, 144, 146; (*va*) *adoperă*, pp. 164, 235; *amă* (it. amare), pp. 50, 152; *ambigue* (f. pl.), p. 53; *amore*, p. 156; *anarchia* (neart.), p. 94; *animale* (adj.), p. 134; *antico* (dat.-ei), pp. 15, 32, 70, 72, 233, 257;

* Unele latinisme folosite de Bărnățiu în discursul dela Blaj, se pot identifica și cu forme italianizante, datorite stilului latinist al epocii. Cfr. *Discursul ținut la Catedrala din Blaj*, în *Biblioteca Românească Enciclopedică*, București, Socec, 1909: (*se*) *adoperă*, pp. 67, 141, 213; *amă* (it. ama, iubește), pp. 133, 167, 201; (*vor*) *amira*, p. 167; *amăd* (it. annua, anual), p. 139; *aratrul*, pp. 73, 213; (*atari*) *augurie*, p. 69; (*un*) *banc* (it. il banco, banca), p. 31; *campana* (de moarte), p. 25; *catene*, pp. 39, 45, 203; *cente* (de ani, sute de ani), pp. 25, 33, 39, 53, 77, 127, 159, 195, 205, 243; (*casa*) *colonului* (țăran), pp. 73, 75; *comitat*, p. 47; *cornucopia*, p. 117; (*vor*) *custodi*, pp. 153, 213; *dechiard*, pp. 57, 59, 63, 69, 205, 217, 219; *deve* (să ne, trebue), pp. 39, 43, 45, 71, 155, 157, 173, 177, 183, 185, 193, 199; *domesticii* (servitorii), p. 109; (*se pot*) *gloria*, pp. 61, 189, 213; *milioni*, pp. 183, 213; *muri* (ziduri), pp. 125, 149, 207; *patrele* (padre-le, pater, preot), p. 91; *pulvere*, p. 49; *subordinată*, p. 69.

- anualmente*, p. 213; *anuaru* (it. annuario, pe fiecă an), p. 214; *anue* (it. annuo), p. 34; *arbitrariamente*, p. 23; (a) *archivului* (it. archivio), p. 204; *ardore*, p. 309; *arlechinii*, p. 160; *arte* (sing.), pp. 43, 103; *artea*, pp. 175, 188, 190; *artile* (it. le arti), pp. 42, 54 n., 427.
- B** *basinale* (geogr.), p. 86; *base-ea* (it. la base), pp. 84, 92, 181; *basu* (adj. it. basso), p. 258; *Belgii*, p. 186; *bene* (subst.), pp. 32, 42, 51, 53, 83, 173, 174, 176, 177, 180, 189, 198, 201, 232, 237, 258, 269, 279, 289, 298, 303, 318, 320, 421; *benefica* (adj.), p. 29; *bracia*, p. 137; *braciale* (pl. art.), pp. 107, 136, 162, 271; *bracie*, p. 159; *brutale* (adj. sing.), p. 182.
- C** *calat'a* (coborîrea), pp. 195, 235; *cali-ile* (căi), pp. 13, 137; *capace*, p. 291; *capaci* (adj. pl. masc.), p. 226; *capitale* (subst., capitală), p. 58; *capoluogo*, p. 69 n.; *caristia*, pp. 137, 140; *cassa*, Anexa p. 422; *casualmente*, p. 1; *catene*, p. 183; *cede* (it. cedere), pp. 4, 215; *celebra* (ind. prez., III-a pl., it. celebrare), p. 72; *cena* (cină), p. 170; *cente* (de ani), pp. 75, 165, 239; (a) *cercundatu* (inconjurat), p. 240; *certe* (it. certe, alcune, unele), pp. 22, 28, 211, 224, 250; (e) *certu*, pp. 232, 264; *Cesare*, p. 222; *cesarea-o* (adj.), pp. 34, 232; *cetu* (it. il ceto, clasă), p. 194; *chiare* (strălucite), p. 166 (lămurite), p. 236; *civile-i*, pp. 5, 28, 56, 105, 130, 174, 178, 225; *clasi* (it. pl. classi), pp. 13, 17, 19, 39, 82, 88, 118, 206, 210; *cliente*, p. 206; *codici-i*, pp. 21, 23, 41, 42, 150; *colônie* (colonii), pp. 45, 53, 57, 120, 215, 223; *colônii* (coloniștii), pp. 33, 48, 80, 84, 98, 108, 120, 125, 135, 139, 163, 188; *a combină* (potrivi), p. 237; *comerciale* (sing.), pp. 84, 141; *competente*, p. 281; *competuesce* (it. competere), p. 2 n.; *complesu* (it. complesso), p. 23; *completa*, pp. 1, 2, 10, 17, 189, 201; *comune* (adj. sing.), pp. 25, 77, 80, 137; *comune* (subst. sing., comună), pp. 84, 124; *comunemente*, pp. 26, 41, 101, 124, 177, 211, 214, 222, 225, 242, 280; *comunistico -e*, p. 15; *conforme*, pp. 2, 106; *consensulu* (publicului), p. 37; *consentite*, p. 9; *consiste -ea* (it. consistere), pp. 1, 17, 25, 37, 100, 143, 263, 286; *consule* (acuzativ sing.), p. 230; (se va) *conteni* (it. contenersi, a se stăpâni), p. 174; (au) *contenitu* (it. contenere), p. 198; *coorte*, p. 208; (a) *corege*, p. 28; *corporale*, p. 110; *costuose* (adj. fem. sing. și pl.), pp. 75, 164, 210; (se) *crea* (se creiază), p. 308; *creature* (subst. pl., creații politice), p. 175; *credentiari*, p. 225; *crescendu*, p. 174; *cultivabile*, p. 16; *cultorii* (artiloru), pp. 83, 107; (o) *custodiau*, p. 125.
- D** *decorulu* (it. decoro), p. 193; *demonstrata* (it. (valore) demonstrata), p. 46; *denegau*, pp. 208, 213; *dependenti*, pp. 94, 119; *deve*, *deveau*, *devut*, pp. 42, 43, 49, 57, 98, 114, 117, 161, 169, 173, 183, 185, 186, 199, 204, 208, 211, 218, 221, 224, 237, 240, 252, 281; *diecesi*, p. 59; *dificile* (sing.), p. 175; *dinasti* (subst.), pp. 183, 186; *direga*, *diregea*, *diregu* (it. dirigere), pp. 2 n., 10, 222; *dispendioase* (sing.), p. 164; (l'au) *disuasu* (it. disuadere), p. 33; *doganali*,

- pp. 283, 289; *doganarie*, p. 269; *dogane*, p. 161; (le) *dona*, p. 186; (au) *donatu*, p. 74; *donuri*, pp. 46, 232; *Ducatulu*, p. 254.
- E *egoistica -ticu*, pp. 15, 41, 131, 282; *emeriti* (pl.), p. 64; *enormi* (adj. f. pl.), p. 55; (a) *eră* (it. errare), pp. 123, 254; *eredii*, p. 64; *ereditaria*, p. 143; (n'a) *ereditatu*, p. 174; *eronea* (adj. f. sing.), p. 239; (n'ar) *esauri*, p. 180; *esclusivamente*, p. 324; *esentiale*, pp. 13, 70, 176, 190, 235; *esentiali* (pl.), pp. 34, 95; *esentialmente*, pp. 9, 75, 78, 311; *esiliatiloru*, p. 205; *esiliu*, pp. 54, 206; *esiste*, pp. 104, 105, 157, 158, 183; *esperimente*, pp. 175, 177; *espresamente*, p. 8, 211, 219, 290, 316; *esterna*, pp. 2, 36; *esternamente*, p. 212; *estorsiunea*, p. 139; *extraordinariamente*, p. 228; *evangeliu*, p. 191; *evidente*, pp. 155, 159, 200, 294.
- F *fachinii*, p. 160; *faci'a*, pp. 163, 305, 406; *facie* (pl. it. faccia), pp. 13, 35, 73, 186; *facilitau*, p. 190; *fatale* (sing.), pp. 86, 98; *favore*, p. 51; *favoriau* (imperf. pl. III), p. 63; *federale* (adj. masc. sing.), p. 295; *feodale* (sing.), p. 75; *feudalistica*, pp. 109, 137; *finale*, p. 1; *firmu* (it. fermo), p. 27; *fondiaria*, p. 108; *fontane-le* (izvoare), pp. 17, 24, 27, 37, 38, 40, 182, 217, 220, 251; *fortun'a*, p. 55; *fortunate* (adj. fem. pl.), p. 183; *francesca* (adj.), pp. 75, 160, 193; *fundamentale* (adj. sing.), p. 91; *funerali* (adj.), p. 23.
- G (s'a) *garantitu*, p. 296; *generale* (adj.), pp. 15, 42; *genti*, pp. 180, 196; *già* pp. 10, 106, 126, 171, 203, 213, 214, 253, 255, 308; *gradinata*, p. 69 n.; *grandiosa*, pp. 90, 126; *gravi* (adj. fem. pl.), p. 166; (limb'a) *greca*, pp. 37, 42, 186.
- I *ideale* (adj. f. sing.), p. 89; *imaginaria*, pp. 85, 165; *imposte* (impozitele), pp. 170, 224; *incivilite* (adj., civilizate), p. 181; (au) *incivilitu*, p. 196; *indiferente*, p. 162; *individuu -o*, pp. 6, 12, 13, 15, 75, 97, 98; *individui* (pl.), pp. 75, 94, 131, 185; *industriale* (sing.), pp. 84, 141; *inferiore*, p. 55; *infernale*, p. 160; *inglese*, pp. 137, 138; *inquilina*, Anexe, p. 422; *intensa*, p. 286; *interesante*, p. 162; *interesii* (subst. masc. (*sic* !)), pp. 97, 107, 134, 135, 169, 177, 184, 277, 289, 290, 303, 312; *internationale* (masc. sing.), p. 184; *intestine* (adj., lăuntrice), pp. 175, 178; *Ispani'a*, pp. 170, 178, 240; *Italianele*, p. 71; *Italianii*, pp. 27, 160, 181, 223, 233, 254; *italica* (adj.), p. 43.
- L *legali -e*, p. 19; *legalmente*, p. 250; (se) *lega*, *lege*, *legea*, (it. leggere, a citi), pp. 35, 218, 219, 237; *leguleju*, p. 7; *liberalmente*, p. 310.
- M *ma* (dar), pp. 142, 145, 175, 216, 221, 224, 226, 227, 230, 233, 237, 302, 306, 310; *magiara*, Anexe, p. 428; *mani* (subst., mâini), p. 103; *manifesta* (adj. f. sing., vădită), p. 312; *Marchesi* (pl.), p. 100; (se) *memora -are*, pp. 20, 22, 63, 67; *memorabile* (sing.), pp. 44, 100, 201; (a) *mentitu*, p. 237; (a) *mercateloru*, p. 213; (una) *merce*, *mercile* (mărfurile), pp. 186, 279; *meridiunale*, p. 251; (unu) *milione*, p. 44; *Minoreniloru*, p. 210; *mirabile*, pp. 43, 98; *miseria* (neart.), p. 177; *morale*, pp. 10, 11; *moralea* (subst. art.), pp. 185, 186; *moralmente*, pp. 253, 298; *morbu*, p. 72; *monarchica*,

- p. 145; *montanistica*, p. 310; *municipale* (sing.), p. 222; *muri* (ziduri), p. 121.
- N** *Napoleone*, pp. 157, 285, 286; *napoleonistica*, pp. 75, 90; *natiunalmente*, pp. 99, 105, 109, 328; *naturale* (sing.), pp. 4, 5, 7, 36, 78, 155, 156, 181, 184, 276, 277, 327, 329; *naturalmente*, pp. 162, 193, 281, 310, 312, 323, 324; *necesariamente*, pp. 78, 110, 198, 279; *nemice*, *nemici*, *nemiciloru*, *nemicu*, pp. 77, 109, 168, 175, 196, 198, 206, 301, 317; *nemicește* (it. nemicare), p. 10; *nobile* (adj.), p. 32; *notitie* (it. notizia), pp. 18, 229; *novelele*, p. 21; *nulla* (it. nulla), p. 323.
- O** *ocasiunalmente*, p. 20; *ocidentale*, p. 170; *Ocidente*, p. 161; *oligarchi*, p. 110; *ordina*, *ordinau*, *ordinata*, *ordinati* (it. ordinare, a orândui), pp. 17, 27, 43, 85, 121, 190, 194, 196, 298, 314; *ordine* (subst.), p. 118; *ordini* (pl.), p. 26; (a) *organa*, *organata*, pp. 168, 270; *orientale* (adj.), pp. 37, 59, 239, 253, 298; *Oriente*, pp. 36, 37, 130, 145, 159, 161; *originaria*, p. 17; *oscura* (adj. fem.), p. 202, 271; *ostile* (adj. sing.), p. 132.
- P** *palesa*, p. 313; *parentela*, p. 208; *parenti*, pp. 42, 109, 228; *parisina* (it. parigina), p. 170; *partitulu* (it. partito), p. 200; *pasi* (it. passo, intervenție), p. 226; *patriarcale* (adj. fem. sing.), p. 79; *penale*, p. 20; (se) *perdure* (să dureze), p. 307; *pericolosa*, p. 94; *permanente* (sing. masc.), p. 313; *perpetua*, p. 140; *personale* (adj. sing.), p. 175; *personalmente*, p. 295; *peruchiarii* (it. parrucchiere), p. 169; (au) *pervenitu* (it. pervenire, a ajunge), p. 306; *piramide*, p. 301; *politicului* (subst., om politic), pp. 83, 87, 88, 114, 116, 145, 146, 153, 164, 188, 198, 199, 257, 292, 293; (a) *portă*, p. 250; *posibile* (adj. fem. sing.), p. 73; (a) *postulă*, p. 131; *potenti* (adj.), pp. 124, 131, 183; *potere*, *poterea*, *poteri*, pp. 17, 31, 35, 85, 115, 150, 214; *pratulu* (it. prato), Anexe, p. 406; *preda* (subst.), p. 129; *presedea*, *presedutu* (it. presedere), pp. 248, 284; *presidele*, pp. 45, 46, 49, 223, 224, 225, 226; *pretende*, pp. 13, 52, 62, 104, 157, 165, 196; *primatulu* (it. primato), p. 58; *principale* -i (adj. sing.), pp. 32, 58; *principeschi* (adj.), p. 115; *probabile*, pp. 161, 219; *probabilmente*, pp. 48, 99, 203, 232, 241; (se) *proceda* (it. procedere), p. 25; *profana*, p. 11; *program'a*, Anexe, p. 427; (a) *proibi*, *proibiau*, *proibitu*, pp. 73, 103, 246, 315; *propositu* (impuls, hotărîre), p. 101; *propriamente*, pp. 22, 29, 34, 112, 184, 312, 427; (a) *provede*, p. 274; *puntele*, *puntu*, (it. punto), p. 189, 282, 323.
- R** *ratiune* (it. ragione, motiv), pp. 26, 224, 232; *reale* (adj. f. sing.), p. 89; *recuperata*, p. 52, 55; *referisce*, (si) *referescu* (it. riferirsi), pp. 6, 20; *regente*, pp. 148, 292; *religiose* (adj. fem. sing.), p. 72; (a) *renuntia*, pp. 156, 174; *reordina*, p. 92; *resiede*, p. 170; *resiste*, p. 41; (au) *resuscitat'o*, pp. 128, 186, 196; (se) *revela*, p. 41; *una rivale*, p. 58.
- S** *salutari* (adj. pl.), p. 81; *salute* -a, pp. 1, 2, 6, 46, 81, 90; *santa*, (adj.), pp. 87, 125; *sante* (subst.), pp. 11, 156, 157, 213, 405;

santiloru, p. 68; *santifice*, pp. 185, 190; *santita* (adj.), p. 72; *santitate*, p. 195; *sartorii* (it. sarto, croitor), p. 326; *scaturiginea*, p. 302; (au) *scaturitu* (it. scaturire), p. 271; *scientifice*, p. 287; *seculariu* (it. secolare [eccles.]), p. 251; *semplicemente*, p. 290; *sente*, *senti'o*, *sentiu* (it. sentire), pp. 24, 58, 133, 134, 178, 193; *sepulcrali* (adj. fem. pl.), p. 69; *sepultura*, p. 221; (va) *serbà* (it. serbare, a păstra), p. 128; *servile*, pp. 15, 16, 240; *sinioroti* (it. signorotto), p. 90; *sistema*, pp. 86, 117; *situlu* (subst., it. sito), p. 86; *soci*, pp. 142, 215; *sociale* (adj. sing.), pp. 80, 81, 106, 109, 170, 174; *sorgenti*, pp. 75, 271; *speciale* (sing.), pp. 141, 220; *specialmente*, pp. 33, 213, 220, 280, 282, 309; *in specie*, *in specia* (mai ales), pp. 92, 146, 174; *specie* (fel), pp. 17, 34, 37, 109, 157, 163, 210, 233, 283; *spese* (it. spesa, cheltuială), pp. 268, 274; *spirituale* (adj. fem. sing.), pp. 81, 303; *spiritualmente*, p. 193; *splendore*, p. 109; *stemperata* (adj.), p. 146; *stirpea*, *stirpile*, pp. 63, 117, 160; *strade* (ferecate), p. 162; *straplantati*, p. 239; *subordinati*, pp. 202, 208, 226, 232; *sucesore -ele* (subst.), pp. 174, 175, 232; *superflue*, p. 169.

T (au) *tentatu* (it. tentare), p. 124; *teritoriale* (adj. sing.), p. 84; *tesi* (sing.), p. 142; *tiene* (it. tenere), p. 9; *tute* (it. tutte), p. 308.

U *ulteriore*, p. 25; *Unii* (Hunii), pp. 248, 298; *universale* (sing.), pp. 53, 96, 115, 173, 226; *universalmente*, pp. 30, 176.

V *valore* (bravură), pp. 33, 46; *variabili* (adj. fem. pl.), p. 75; (a) *vende*, p. 127; *venerabili* (adj.), pp. 32, 181; (s'au) *verificatu* (s'a dovedit), pp. 85, 164; *vigili'a*, (it. vigilia, ajunul), p. 72; *vili* (adj. fem. pl. it. vile, josnic), p. 311; *viola* (it. violare), p. 174; *violente* (adj. fem. sing.), p. 56; *vitale*, p. 139; *voli'a* (it. voglia), pp. 2, 307.

RIASSUNTO

Identificando nell'Archivio dell'Accademia Rumena di Bucarest un carteggio inedito, non ancora messo a contributo dagli storici della letteratura rumena, l'A. ha la possibilità di ricostruire la vita menata giorno per giorno, fra il 1852—54, quali studenti delle Università di Padova e di Pavia, da S. Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian e I. Hodoș, tre insigni esponenti della rivoluzione dei Rumeni Transilvani del 1848—49.

Simion Bărnuțiu, già professore a Blaj (rinomato centro culturale di quella Provincia), all'età di 44—5 anni, tormentato dai patimenti fisici e morali; convinto però che «armato delle scienze giuridiche potrà meglio giovare al suo popolo» e spinto inoltre dalla «nostalgia di vedere finalmente la Patria degli avi Romani» (cit., p. 7), si recava per primo in Italia (da Vienna, dove aveva seguito per alcuni anni i corsi di quella Facoltà Giuridica), passando per Trieste, Venezia, Verona e Milano, per stabilirsi (il 18 ott. 1852) a Pavia, coll'intento di iscriversi alla Facoltà Giuridica.

Intanto, Papiu Ilarian e Iosif Hodoș si trovavano ancora a Vienna, per le stesse ragioni di studio. Ma seguendo l'esempio e l'impulso del loro maestro Bărnuțiu, costretti, in parte, anche da motivi politici, Papiu per primo si recava a sua volta in Italia, a Padova, dove era già arrivato verso i primi di novembre 1852 e dove il suo primo pensiero fu di prendere contatto con Bărnuțiu (il quale, per poter far fronte alle tante formalità richieste dalla Polizia Imperiale, si giovava del benvolo appoggio del prof. Santo Garovaglio), i Transilvani iniziando così il loro copioso «carteggio italiano».

Iosif Hodoș si trovava anch'esso a Padova il giorno 13 novembre 1852. Dove, insieme al suo compagno e parente Papiu, aspetterà il ritorno (da un viaggio lungo il Danubio) dell'ab. prof. Fr. Nardi, che li doveva aiutare nell'adempimento delle stesse complicate formalità. Chiusa in seguito alla Rivoluzione, l'Università padovana, scelta dai due Transilvani, appena era stata riaperta da un anno e più, ma lasciata sotto la continua sorveglianza della Polizia austriaca (p. 32), la cui severità non riusciva però a frenare gli eccessi dei giovani patrioti italiani, dei goliardi padovani soprattutto, che si davano convegno al celebre Caffè Pedrocchi. Per ciò che era poi dei professori,

ai tempi dei Nostri, pochi — secondo la testimonianza del contemporaneo G. A. Cesana — erano all'altezza della loro missione. Fra questi, lo stesso ricorda un Alessandro Racchetti, Cristoforo Negri, ma specialmente, l'ab. Lod. Menin (p. 35).

Il piccolo gruppo di studenti rumeni venne presto accresciuto da un certo Tomutz, di Verona, ufficiale transilvano dell'esercito austriaco, il quale però, cauto e troppo devoto agl'Imperiali, non manteneva con i tre studenti, ottimi patrioti, se non rapporti di prudente, non sempre aperta amicizia.

I Nostri invece continuavano la loro corrispondenza, la loro collaborazione anzi, fra Padova e Pavia. In attesa di potersi iscrivere alla Facoltà, Bărnăuțiu attendeva alla compilazione di vari articoli, che inviava poi alle riviste transilvane (fra altri studi di quest'epoca, un rilevante progetto per la fondazione, eventuale, di una « Accademia » (Università) rumena in Transilvania), nonché alle ricerche glottologiche, in rapporto alle analogie fra il rumeno ed i vari dialetti italici (in tali ricerche si faceva molto aiutare dai due « Padovani »). Infatti, sotto l'impulso venutogli da Pavia, Iosif Hodoș aveva cominciato le sue ricerche di Dialettologia Comparata. Ma, purtroppo, assai presto la borsa di studio, regolarmente pagata a Vienna ai due Transilvani (Papiu e Hodoș), fu sospesa, perché si erano recati in Italia: in quei tempi le autorità imperiali temevano, evidentemente, l'influsso dell'irredentismo italiano nella Transilvania e « la diffusione, per mezzo della gioventù studiosa, delle idee di Mazzini » (p. 46).

A sua volta, Bărnăuțiu, che non trascurava mai gli studi glottologici, dava ai « Padovani » preziose indicazioni relative al noto saggio di Carlo Cattaneo, *Del nesso fra la lingua valacca e l'italiano*. Non mancava però di scoprire in alcune affermazioni dell'Italiano, delle inavvertenze che, aiutato dagli altri due, si proponeva di combattere. Credeva di dover dar retta a Cattaneo, per ciò che riguardava la sua affermazione che i Rumeni, verso quell'epoca, mancavano di una vera e propria letteratura, ricchi, più che altro, di opere grammaticali; osservando però che anche l'Italia aveva conosciuto lo stesso momento di confusione filologica; inoltre, i Rumeni, accanto ai « grammatici », avevano anche i loro poeti, quali l'Helade, Gr. Alexandrescu, Bolliac, Sion, Rosetti o A. Mureșeanu (p. 53).

Che i due « Padovani » abbiano accolto la spinta di Bărnăuțiu verso tali studi, ci sta quale evidente prova la lunga « dissertazione » (in latino), conservata oggi nell'Archivio dell'Accademia Rumena (ms. 4585), fin'ora sconosciuta e compilata a Padova (1 genn. 1853) da Papiu-Ilarian e da I. Hodoș (in primo luogo), indirizzata, secondo tutte le probabilità, all'ab. Nardi, il maestro padovano dei nostri studenti. Tale dissertazione, in cui le affermazioni di Carlo Cattaneo sono largamente discusse e assai spesso combattute, presenta esempi

assai bene scelti, della lingua e del folklore rumeni, cercando di spiegare in tutti i modi la persistenza della romanità in Dacia, coll'isolamento e l'inadattabilità. Capitolo per capitolo, i tre collaboratori a questa risposta al saggio dell'Italiano, esaminano da vicino tutti i problemi, dalla « nomenclatura » daco-romana, al fenomeno della « nazionalizzazione », dall'origine stessa del rumeno, alla storia del loro popolo, ma, soprattutto, ai problemi filologici in rapporto al vocabolario rumeno, che i Transilvani vogliono considerare semplicemente come il vocabolario di un dialetto parallelo a quelli d'Italia.

Ma intanto Bărnuțiu era stato iscritto, provvisoriamente, fra gli studenti dello Studio Legale di Pavia, dovendo ciò al personale intervento dell'austriacante Rettore Volpi. La sua permanenza in Italia si faceva, nonostante ciò, sempre più precaria, dato lo stato della sua salute, non buona, la mancanza di mezzi materiali, il clima rigido di Pavia e l'improvvisa chiusura dell'Università, in seguito al tentativo di rivoluzione (mazziniana), in cui gli studenti locali, istigati dai Carbonari, avevano avuto una parte rilevante (p. 64). Col poco danaro inviatogli dai « Padovani », Bărnuțiu anche se minacciato di dover lasciare presto l'Italia per mancanza di mezzi materiali, andava a visitare il glottologo Pietro Monti (di Brunate), il celebre ispanista, per discutere personalmente intorno ai problemi di Dialettologia italiana, tanto più che il Monti « considerava il daco-rumeno un dialetto italiano, di cui nessuno poteva fare a meno, trattandosi dello studio comparativo dei dialetti d'Italia » (p. 70).

Tornato presto a Pavia, Bărnuțiu approfittava delle obbligatorie vacanze, per darsi allo spoglio del celebre libro di Micăli, *L'Italia avanti il dominio dei Romani*, senza trascurare i rapporti personali con altri glottologi italiani del tempo, quali per es. un Carlo Gambini.

Alla loro volta, più modesti, Papiu e Hodoș stringevano rapporti di amicizia (ed epistolari) con alcuni dei loro colleghi italiani (fra i quali ricorderemo un Andrea Petri), che erano riusciti ad interessare alle aspirazioni nazionali dei Rumeni, ai tempi della Guerra di Crimea.

Mentre a Pavia l'Università era ancora chiusa, il 6 maggio 1853 veniva, finalmente, concesso ai « Padovani » di fare i primi esami « rigorosi ». Venti giorni dopo, tale attesa facoltà veniva concessa anche a Bărnuțiu.

Papiu passava così i suoi primi esami a Padova (giugno 1853), con « pieni voti e lode », seguito (il giorno 8), da Hodoș. Dopo che, mentre Bărnuțiu si accingeva a preparare i propri esami, lasciava ai due « Padovani » le sue cure filologiche e la lettura di antichi testi italiani (Muratori, Lanzi, Passeri, Marini, Bianconi, o Lamini) (p. 90), per scoprire le eventuali analogie di vocabolario col rumeno. Ai protesti dei due discepoli, i quali, in un primo tempo si rifiutarono di percorrere tali opere, Bărnuțiu rispondeva « con una pagina, che ci permette di determinare il suo posto nella storia della Glottologia

rumena del secolo passato e, soprattutto, di precisare il suo merito di aver richiesto fra i primi lo studio del parallelismo fra il rumeno ed i dialetti italici» (p. 92).

Infatti, è di quell'epoca il « vero e proprio rapporto filologico » (p. 98), che Bărnuțiu inviava al suo amico transilvano Ion Maiorescu (di Vienna), intorno alle investigazioni fatte anche direttamente sul dialetto pavese. Tali preoccupazioni intendeva giustificarle, affermando che « siccome i filologi italiani non possono fare a meno delle altre lingue romanze, cui aggiungono volentieri la valacca », così, va da sè, « nè i Rumeni potranno trascurare lo studio dell'italiano e delle altre lingue sorelle, se intendono fare studi fondamentali nella nostra lingua rumena » (p. 99). Ed in rapporto al tentativo di « trovare un sistema ortografico unitario, preconizzato in Italia da un Biondelli (il geniale glottologo, con cui il Transilvano, suo vivo ammiratore, ebbe anche rapporti personali), il Nostro suggerisce l'idea di fondare, con i connazionali Cipariu, Laurian e I. Maiorescu, un' Accademia (filologica); suggerimento dal quale, non molti anni dopo, doveva sorgere l'attuale Academia Română (p. 101). In realtà, tutte queste preoccupazioni (alle quali, massime per i « Padovani », si aggiungevano quelle letterarie propriamente dette, in rapporto alla letteratura italiana, da Dante e gli altri classici, ai Romantici), volevano dimostrare che « i Rumeni sono un popolo d'Italia », mentre il parallelismo fra le due lingue non era per Bărnuțiu, come per Heliade o per Cattaneo, semplice analogia fra esse, bensì analogia fra « i dialetti d'Italia e la favella della nostra gente » (p. 102).

Rimasto indietro con gli esami, Bărnuțiu, studente in Italia a 46 anni, passava intanto i primi appena il 7 dic. 1853, per essere ammesso « unanimia cum applausu ».

Gli altri due, saputo finalmente che le borse dovevano essere loro pagate di nuovo, sia pure a Vienna e dopo tanti disperati interventi, si accingevano a lasciare l'Italia, non appena consegnata la laurea. Il che avveniva il giorno 10 genn. 1854: presentati dal loro protettore l'ab. prof. Nardi, i due Transilvani furono dichiarati pubblicamente « dottori in ambo le leggi » (p. 112).

Rilasciati i rispettivi diplomi lo stesso giorno, si affrettarono a lasciare l'Italia, portando con loro, « oltre il più ricco sapere, una cassetta di libri italiani, che costituirà per molti anni il tesoro enciclopedico dei due futuri accademici rumeni » (p. 123). Non presto dovevano essi dimenticare, s'intende, anche la festa che, con i soliti manifesti murali, prepararono in loro onore i colleghi padovani (« Ad Alessandro Papiu e Giuseppe Hodosiu Transilvani, cui la nobiltà dello spirito e l'ampiezza delle dottrine sommanente distinguono, in questo dì faustissimo dell'alloro legale, affinché la ricordanza di essi resti fra noi cara ed illustre e la patria li accolga e li onori quali degni suoi figli. Gli amici sconsortati della partenza votano. Padova, nel gennajo 1854 »),

o anche l'ode (questa pure inedita), che dedicava loro un improvvisatore anonimo.

Bărnuțiu, rimasto ormai solo, passava (il 5 giugno 1854) l'ultimo esame « rigoroso » e subito dopo consegnava anch'esso la laurea in Legge, dopo la discussione pubblica delle quattro tesine, identificate dall'A. nell'Archivio della Facoltà di Legge di Pavia. L'indomani, Bărnuțiu lasciava a sua volta l'Italia, recandosi a Vienna, dopo una sosta a Milano, per salutare Biondelli.

Tornato in Transilvania, Bărnuțiu, doveva essere presto chiamato come professore all'Università di Iassi, (Moldavia), allora recentemente creata. E sempre a Iassi, tre anni dopo, doveva venire come professore, alla stessa Università, Al. Papiu Ilarian. Solo Iosif Hodoș, più giovane, verso quell'epoca praticante presso un avvocato ungherese di Abrud (Transilvania), continuava ad occuparsi, con più metodo ed entusiasmo ancora degli altri due, della letteratura italiana (traccandone anche una completa storia), per la quale aveva dimostrato fin da Padova speciali preferenze (p. 128).

Fedeli cultori della lingua e della letteratura italiane, alle quali si erano avvicinati con tanto amore e tenacia, i tre studenti di Padova e di Pavia dovevano lasciare, in tutte le opere che illustrarono la loro attività dopo il ritorno in Patria, i segni incancellabili di quella cultura, tanto profondamente assimilata. Ecco perchè, alla fine del presente studio (accanto al testo della tesi di laurea di Al. Papiu-Ilarian), si dà, sotto forma di appendice, l'elenco alfabetico degli « italianismi » di Bărnuțiu, identificati nel corso di lezioni tenute a Iassi nel 1867, intorno al *Diritto pubblico dei Rumeni*.

INDICE

A

Abrud, pp. 128, 133, 133 n. 2.
 Academie Agricolă în Transilvania (proiectată), p. 123.
 Academia din Sibiiu, p. 124.
 Academia Română, pp. 22 n. 1, 27 n. 1, 40, 54, 94, 99 n. 2, 3; 101, 113, 116, 125, 128, 133, 133 n. 2, 4; 137, 138, 138 n. 2.
 Academia Rurală din Verona, p. 123.
 Academia Transilvană (proiectată), pp. 8, 8 n. 7, 23, 39, 40, 42, 43, 45, 48, 51, 86, 87, 92 n. 2, 109, 127.
 Actori austriaci, «germani», p. 6.
 Actori italieni, p. 6.
 Adriatica, pp. 4, 5.
 Adunarea din Câmpia Libertății (Blaj), pp. 8, 18.
 Africa, p. 105.
 Agronomia lui Bărnuțiu, pp. 84, 101, 103, 123.
 Alba Iulia, pp. 107, 137.
 Alberti, p. 126 n. 1.
 Albini, p. 136.
Alcuni scritti del Dr. Carlo Cattaneo, p. 53.
 Aleardi A., p. 35.
 Alexandrescu Gr., p. 53.
 Alfieri V., pp. 95, 128, 133, 133 n. 2, 138.
 Alpii, p. 94.
 Amaduzzi, p. 95.
 Ambrosiana (vezi Biblioteca).
Amiculu Familiei, pp. 69, 77.
 Anglicanii, p. 50.
Annali (Gli) di Statistica, pp. 53, 118 n. 5.
 Antenor, p. 26.
 Antislavismul lui Bărnuțiu, pp. 66, 71.
 Antologia prozei bărnuțiene, p. 72.
Apărarea principiului romanității în limbă (art. de Bărnuțiu), p. 131.
 Arad, pp. 7, 68 n. 3.
 Ardealul (vezi Transilvania).
 Ardelean (Anonim), pp. 4, 5.
 Ardeleni (vezi Transilvăneni).

Ardelu (vezi Transilvania).
 Arena din Verona, p. 6.
 Arhiva Universității din Padova, pp. 74 n. 4, 83 n. 1, 85 n. 1, 86 n. 3, 88 n. 3, 5; 96 n. 3, 100 n. 3, 112, 112 n. 2.
 Arhiva Universității din Pavia, pp. 67 n. 2, 104 n. 3, 107, 116 n. 4, 118 n. 3, 119.
 Ariosto L., pp. 128, 138.
 Aristotel, pp. 41, 49.
 Armata austriacă, pp. 4, 25.
 Armenii dela S. Lazzaro (Veneția), p. 5.
 Arquà, p. 26.
 Arsenalul dela «Giardini» (Veneția), p. 5.
 Arta italiană, p. 11 n. 1.
 Ascoli G. I., pp. 75, 99.
 Asociația admiratorilor lui Bărnuțiu (Iași), p. 135 n. 1.
 Asociația Sibiană, p. 133.
 Asociația Transilvăneană, p. 137.
Assedio (L') di Firenze, p. 128.
 Augustin Sf., p. 10.
 Austria, pp. 2, 2 n. 3, 3, 14, 20, 48, 57, 63, 65, 67, 81, 110, 118 n. 4, 119, 122, 127.
 Austriaci, pp. 14, 15, 20, 22, 27, 32, 65, 66, 76.
 Avram Iancu, pp. 8, 20 n. 1, 2; 29, 40, 45, 48, 49, 52 n. 1, 58, 80, 82, 82 n. 2, 83, 85, 92 n. 2, 106, 110 n. 1.
 Axente, pp. 85, 92 n. 2.

B

Babeș Ion, p. 100 n. 2.
 Balbi, p. 129 n. 4.
 Bălcescu N., p. 2.
 Balint S., pp. 9, 21, 23 n. 1, 5; 24 n. 2, 25 n. 4, 26 n. 3, 29, 29 n. 5, 30, 31 n. 1, 45, 48, 58, 58 n. 2, 70 n. 3, 74, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86 n. 2, 87 n. 2, 89, 90, 91, 93, 93 n. 2, 97, 100, 102, 104, 105, 105 n. 3, 106, 107, 108, 109 n. 2, 110 n. 1, 3; 111, 115, 115 n. 3, 116, 117, 117 n. 3,

- 118, 118 n. 6, 124, 129 n. 1, 132, 132 n. 2.
 Balla (localit.), p. 93.
 Banat, p. 70.
 Banfi G., pp. 75, 77, 93.
 Bardetti, p. 95.
 Baretti G., p. 18.
 Barinetti P. (prof. Pavla), pp. 107, 121.
 Bariș G., pp. 8, 9, 20 n. 4, 22, 27 n. 1, 29, 47, 125 n. 4.
 Bărnăușiu S., pp. 1, 2, 3, 4 n. 1, 7, 8, 9, 10, 11, 11 n. 1, 12, 14, 16, 17, 17 n. 1, 18, 18 n. 1, 19, 20, 20 n. 1, 2; 21, 22, 23, 24, 25, 25 n. 2, 26, 26 n. 4, 27, 28, 29, 30, 30 n. 5, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 44 n. 1, 45, 46, 47, 48, 49, 49 n. 4, 50, 51, 52, 52 n. 1, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 61 n. 3, 62, 62 n. 3, 63, 64, 64 n. 1, 65, 66, 67, 68, 68 n. 3, 69, 69 n. 3, 70, 70 n. 3, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 80 n. 2, 81, 81 n. 1, 82, 82 n. 2, 83, 84, 84 n. 2, 85, 85 n. 1, 86, 87, 87 n. 1, 2; 88, 88 n. 4, 89, 90, 90 n. 2, 91, 91 n. 2, 92, 93, 93 n. 2, 94, 95, 96, 97, 97 n. 2, 98, 99, 99 n. 2, 100, 100 n. 2, 101, 102, 102 n. 2, 103, 104, 104 n. 3, 105, 105 n. 2, 106, 106 n. 3, 107, 108, 109, 109 n. 1, 2; 110, 110 n. 1, 111, 112, 113 n. 4, 115, 115 n. 3, 116, 116 n. 4, 117, 117 n. 2, 118, 118 n. 2, 4; 119, 119 n. 2, 120, 121, 122, 122 n. 4, 123, 123 n. 1, 3; 124, 124 n. 5, 125, 125 n. 4, 126, 127, 128, 128 n. 2, 129, 130, 130 n. 2, 131, 132, 133, 133 n. 2, 134, 134 n. 2, 3; 135, 135 n. 1, 2; 136, 137, 138, 141, 141 n. 1.
 Beaufort, p. 95.
 Beccali Fr. (prof. Pavla), pp. 107, 121.
 Beccaria C., pp. 135, 138.
 Bela (localit.), p. 93.
 Belgienii, p. 142.
 Bergamo, p. 6.
 Bergier, p. 95.
 Berlin, p. 134.
 Bernardoni (editor în Milano), p. 99.
 Berso (localit.), p. 93.
 Bianchi (tipograf în Padova), pp. 37, 113, 139.
 Bianconi, pp. 90, 90 n. 1.
Biblia, p. 128.
 Biblioteca Ambrosiana (Milano), p. 7.
 Biblioteca Marciana (Veneția), p. 5.
 Biondelli, pp. 77, 96, 98, 99, 99 n. 1, 2, 3; 100, 101, 108, 122, 123, 123 n. 1.
 Biserica Romei, p. 58.
 Bistra (localit.), pp. 90, 93.
 Blachi, p. 44.
 Blaj, pp. 1, 2, 7, 8, 18, 19, 21, 22, 23, 28, 39, 41, 43, 47, 51, 52, 58, 60, 61, 74, 78, 80, 82, 84 n. 2, 86 n. 2, 88 n. 4, 89, 90, 93, 93 n. 3, 97, 103, 104 n. 4, 105 n. 2, 106, 106 n. 3, 4; 108, 109 n. 1, 110 n. 5, 116 n. 4, 118, 126.
 «Bo» (II) (Padova), p. 33.
 Bobu I. (Episcopul), p. 51.
 Boccaccio G., pp. 135, 136 n. 8, 137, 138.
 Bocșa Română, p. 61.
 Boeșiu, p. 10.
 Bogdan-Duică G., pp. 119, 125 n. 3, 129 n. 5.
 Boianu (localit.), p. 93.
 Bolliac C., p. 53.
 Bologna, pp. 13, 31.
 Bonfini, p. 56.
 Borgo (localit.), p. 90.
 Borla (localit.), p. 93.
 Borromeo (San) Carlo, p. 50.
 Borsa (localit.), p. 90.
 Boscovich (Abatele), p. 14.
 Bosfor, p. 2.
 Bouvet Fr., p. 103.
 Brad, p. 137 n. 5.
 Bran (prietenul lui Bărnăușiu), pp. 48 n. 1, 49.
 Brașov, pp. 26, 40, 41, 47, 80, 86, 87, 106, 118, 124.
 Bratej (localit.), p. 90.
 Brescia, pp. 6, 123.
 Britanii, p. 137.
 Brunate, pp. 68, 69, 75.
 Brunn, p. 81 n. 1.
 București, pp. 5, 22, 133 n. 4, 137.
 Budiul-de-Câmpie, pp. 19, 29.
 Buja (localit.), p. 93.
 Burguy, p. 95.
 Bursele lui Papiu-Ilarian și I. Hodoș, pp. 9, 19, 20, 21, 22, 43, 46, 58, 59, 60, 62, 74, 74 n. 3, 76, 78, 80, 81, 90, 91, 100, 103, 103 n. 6, 104, 106, 108.
 Byron, p. 128.

C

- Cadolini, p. 16.
 Cairoli Benedetto, p. 65.
 Cairoli (familia), pp. 15, 65.
 Calata (localit.), pp. 90, 98.
 Călători români în Italia, p. 4.
 Calderon, p. 69.

- Calendare Friulane, p. 126 n. 1.
 Callimachus, p. 56.
 Calvinii (în Transilvania), p. 126.
 Cambiaggio C., p. 6 n. 3.
 Campanilul din Piața S. Marco (Veneția), p. 5.
 Câmpeanu, dr., p. 93 n. 2.
 Câmpia Libertății, pp. 16, 64, 66.
 Canal Grande (Veneția), p. 5.
 Canal Pietro (prof. Padova), p. 38.
 Canini M. A., p. 135 n. 6.
 « Canonicii » din Blaj, p. 28.
 Canova, p. 118 n. 6.
 Cantacuzino (Stolnicul), p. 31.
 Cantù, C., pp. 126 n. 1, 128, 138.
 Capela « Degli Scrovegni » (Padova), p. 26.
 Caracci, p. 138.
 Carbonari, pp. 2, 15, 24, 35, 65.
 Cardano G., p. 13.
 Carei, p. 1.
 Caro A., pp. 128, 138.
 Carol cel Mare, pp. 13, 31.
 Carpații, pp. 2, 95, 99, 123.
 Casa de Austria, p. 16.
 Castiglione B., p. 18.
 Caolicism, pp. 57, 126.
Cătra romanii dela Brasiovulu a. 1852 in cause nationali (I. Maiorescu), pp. 40, 40 n. 6.
 Cattaneo C., pp. 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 99, 101, 102, 108, 118 n. 5, 131.
 Cavalletto » (cafenea studențească la Padova), p. 34.
 Cavour, p. 133.
 Cerber, p. 72.
 Certosa (din Pavia), p. 10.
 Cesana G. A., pp. 14, 33, 120.
 Chevallet, p. 95.
 Chietico, p. 90.
 Chiesa Vincenzo, pp. 3, 27, 39.
 Chinezi (« Sineni »), p. 8.
 Cicogna (prof. Padova), pp. 36, 88, 96, 112.
 « Cilli », p. 4.
 Cimabue, p. 138.
 Cipariu T., pp. 47, 69, 70, 96, 101, 108, 108 n. 2, 109, 109 n. 1, 126, 130.
 Cittadini, pp. 89, 89 n. 3.
 Clerc, p. 95.
 Clerul catolic, p. 50.
 Clerul românesc, pp. 50, 118 n. 4.
 Clerul unit, p. 51.
 Cluj, pp. 18, 21, 70, 86 n. 3, 90, 93.
 Clusiu (vezi Cluj).
 Cluverio, p. 95.
 « Collegio germano-ungarico » (la Pavia), p. 14.
 Colonii franceze în Principate, p. 135.
 Colonii italiene în Principate, pp. 135, 135 n. 6.
 Colonii spaniole în Principate, p. 135.
 Columb Cristofor, p. 13.
 Columb Zaharia, p. 127.
 Columbarone (localit. în Italia), pp. 84, 84 n. 4.
 Comitet Național Maghiar (Torino), p. 133 n. 4.
 Como (Lacul), pp. 7, 68, 70, 71, 98.
 Confalonieri (comisar din Pavia), p. 17.
 Confederația Danubiană, p. 133 n. 4.
 Consistoriul din Blaj, pp. 22, 108.
Consolatione Philosophiae (Boețiu), p. 10.
 Consulul Rusiei la Iași (1852), p. 47.
 Contrabandiști (mazzinieni), pp. 16, 65.
 Contrada di Santa Mostiola (Pavia), p. 11.
 Contrada Sal Vecchio (Padova), p. 46.
 Copernic, p. 31.
 Coreggio, p. 138.
 Corneille, p. 96.
Corona Sf. Ștefan (art. de Bărnățiu), p. 102 n. 3.
Corso elementare di Diritto naturale o razionale (G. P. Tolomei), pp. 37, 37 n. 3.
 Cortigiano (Il) (B. Castiglione), p. 18.
 Cosia (localit.), p. 93.
Costituzioni (G. D. Romagnosi), p. 126 n. 1.
Costume (Il) di tutte le nazioni, etc. (Ab. Lod. Menin), p. 36.
 Cracovia, p. 127.
 Crainic, pp. 80, 84, 84 n. 2.
 Credința lui Bărnățiu față de Austria, pp. 3, 9, 52, 60, 63, 81, 118 n. 4, 127, 127 n. 4.
Crepuscolo (Il), p. 90 n. 3.
 « Crișanii », p. 52.
 Croații, p. 15.
 Cultura națională românească, p. 51.
Cuventu dein Dacia la sate (art. de Bărnățiu), p. 103 n. 1.
Cuventulu unui studente despre necesitatea Academiei la Romani (art. lui Bărnățiu), pp. 40, 45, 48, 86, 87.
 Cuza Al. I., pp. 133, 133 n. 4.

D

- Dacia, pp. 29, 55, 103 n. 1, 115, 122.
 Dacii, pp. 57, 122, 123.
 Daco-româna (limba), pp. 55, 56, 57, 70, 77, 99, 123.

Dante Alighieri, pp. 71, 72, 72 n. 1, 73, 73 n. 1, 4; 98 n. 3, 109, 113 n. 4, 128, 135, 136 n. 8, 137, 138.
 D'Arezzo Guido, p. 95.
 D'Auvergne La Tour, p. 95.
 D'Auvill, p. 95.
 Da Vinci Leonardo, pp. 7, 13.
 De Betta (prof. din Verona), p. 123.
 De Broses, p. 101.
 Decorația lui Bărnuțiu, pp. 2, 25, 44, 44 n. 5.
 Decorația lui Al. Papiu-Ilarian, pp. 20, 24, 81, 83.
 Dei Medici Lorenzo, pp. 136 n. 8, 138.
 Dej, p. 90.
 Del Chiaro, p. 138 n. 2.
 Delianu, p. 105.
 Delluschich (prof. Padova), p. 112.
 De Menghin G., p. 37.
 Dempster, pp. 84, 84 n. 7, 89, 95.
 De Muset, A., p. 113 n. 4.
 Densusianu Ar., p. 99 n. 2.
Dereptulu Naturale Privatu (Bărnuțiu), p. 135 n. 8.
Dereptulu Naturale Publicu (Bărnuțiu), pp. 66 n. 2, 135 n. 5, 7; 136 n. 7.
Dereptulu Publicu alu Romaniloru (Bărnuțiu), pp. 2 n. 2, 3 n. 1, 8 n. 4, 66 n. 1, 4; 69 n. 3, 103 n. 4, 125 n. 4, 134, 134 n. 3, 135 n. 6, 136 n. 1, 137 n. 2, 141.
 Desprez, p. 28.
 De Staël (M-me), p. 96.
De Vulgari Eloquentia (Dante), p. 109.
 Dialecte italiene, pp. 56, 70, 92, 95, 98, 99, 101, 102, 109, 123, 128.
 Dialectologie Comparată, pp. 43, 48, 69, 70, 75, 76, 85, 89, 92, 95, 98, 99, 101, 109.
 Dialectul milanez, pp. 48, 75, 77, 102.
 Dialectul pavez, pp. 48, 75, 76, 77, 91, 98, 101.
 Dialectul toscan, pp. 99, 102.
 Dialectul venețian, p. 126 n. 1.
 Dieta din Sibiiu, p. 126.
 Diez, p. 95.
Differenze politiche fra i popoli antichi e moderni (A. Zambelli), p. 121.
 Diodati G., p. 128.
Diorile (Zorile) (revista lui Al. Papiu-Ilarian, 1845), pp. 18, 21.
 Di Pisa Pietro, p. 13.
Diritto e procedura penale (G. P. Tommei), p. 37 n. 3.
Discursu despre istoria literaturii italiene (I. Hodoș), p. 137.

Discursul lui S. Bărnuțiu (la Blaj), pp. 1, 2, 8, 66, 141 n. 1.
Divina Commedia, pp. 71, 128.
Dizionario domestico pavese-italiano e italiano-pavese (C. Gambini), pp. 76, 76 n. 2.
 Dobranu, pp. 60, 67, 84.
 Dogana (Veneția), p. 5.
 Dominația spaniolă în Italia, p. 14.
 Domul din Milano, p. 6.
 Domul din Padova, p. 46.
 Domul din Pavla, pp. 10, 50.
 Donatello, p. 26.
Don Procopio («centone» de C. Cambiaggio), p. 6.
 Dreptul (comparat vechiu), p. 13.
 Dreptul Public Românesc, p. 127.
 Du Meril, p. 95.
 Dunărea, pp. 4, 30, 38, 57.
 Durandi, p. 95.

E

Edipo Re, p. 126 n. 1.
Elementi di Statistica Europea (F. Nardi), pp. 30, 57 n. 1, 58, 83, 126 n. 1.
 Eminescu M., p. 5.
 Enciclopedie românească (proiectul lui Bărnuțiu), pp. 105, 117.
Eneida, p. 72.
 Englezii, p. 56.
 Episcopul de Oradia, pp. 51, 74, 82.
 Erdely V. (Episcopul), pp. 49, 54.
 Eremitani (biserica din Padova), pp. 26, 33.
 Eschil, p. 128.
 Esi, p. 93.
 Etna, p. 135.
 Etruscologie, p. 101.
 Euganei (colinele de lângă Padova), p. 26.
 Europa, pp. 2, 7, 13, 24, 27, 30, 79, 103, 129, 136.
 Evrei, p. 50.
 Evul Mediu, p. 10.
 Exotism (în lit. românească), p. 18.
 Exotism romantic, p. 69.

F

Fabri, p. 136.
 Facciolati, p. 136.
 Facultatea de Drept din Padova, pp. 30, 33, 36, 37, 46, 61, 79 n. 2, 83, 83 n. 1, 85 n. 1, 86.

- Facultatea de Drept din Pavia, pp. 12, 16, 27, 39, 44, 46, 63, 76, 84, 85, 102, 119, 120, 122.
- Facultatea de Medicină din Pavia, pp. 27, 120.
- Facultatea de Științe din Pavia, p. 120.
- Facultatea Filozofică din Blaj, pp. 7, 8.
- Facultatea Filozofică din Padova, pp. 37, 38.
- Facultatea Juridico-Filozofică din Iași, pp. 127, 132 n. 1.
- Facultatea Juridică din Viena, pp. 3, 17, 19, 22, 44.
- Facultatea Juridică-Filozofică românească (proiectată) (vezi Academia Transilvană).
- Familia* (revistă), p. 137.
- Fatti di Enea*, p. 95.
- Faur I., pp. 74, 93 n. 3, 106 n. 4.
- Favolette* (Gritti), p. 128.
- Federalism romantic cosmopolit, pp. 2, 66, 134.
- Feldru (localit.), p. 90.
- Filangieri p. 135.
- Filicaja, V., p. 113 n. 4.
- Filologia românească, pp. 43, 53, 123, 130.
- Filozofia, pp. 13, 73.
- Fiorina o la Fanciulla di Glaris* (melodramă de C. Pedrotti), pp. 6, 6 n. 5.
- Florin Ar., pp. 100 n. 2, 118 n. 2, 4.
- Foaia pentru minte, inimă și literatură*, pp. 39, 71, 71 n. 1, 86, 87 n. 1, 103, 111, 118, 133 n. 2, 4.
- Fogora (localit.), p. 93.
- Fonduri pentru «Academia Transilvană», pp. 8 n. 7, 9, 51.
- Fonetica, p. 101.
- Fornasari, pp. 53, 127 n. 1.
- Foscolo U., pp. 128, 138.
- Francisc I (Împăratul Austriei), pp. 8, 9, 15, 19, 20, 40, 44, 45, 47, 67, 81, 82, 83, 119.
- Franța, pp. 22, 46, 56.
- Fratia (localit.), p. 90.
- Fusi (librar din Milano și Pavia), pp. 96, 119, 120.
- Fusinato A., p. 35.
- Galuppi P., p. 113 n. 4.
- Gambini C., pp. 75, 76, 93, 100.
- Garibaldi, p. 133 n. 4.
- Garovaglio S., pp. 27, 30, 39.
- Gattamelata, p. 26.
- Gazeta Transilvaniei*, pp. 4, 28, 43, 45, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 56, 61, 62, 68, 71, 75, 78, 86, 100, 103, 104.
- Gazzetta di Milano*, p. 62.
- Gazzetta di Venezia*, p. 62 n. 1.
- Gennari L. (prof. Pavia), pp. 107, 122.
- Gentili Alberico, pp. 135, 136.
- Germani (filologi), pp. 109, 111.
- Germania, p. 139.
- Gerold (librarul), p. 28.
- Gherla, pp. 90, 134.
- Ghica Alex. Gr. (Principele Moldovei), pp. 47, 80, 92 n. 2.
- Giardini (Veneția), p. 5.
- «Gimnaziul Academic» din Iași, pp. 126, 127.
- Gioberti V., p. 128.
- Giotto, pp. 26, 138.
- Giovane (La) Italia*, p. 65.
- Giunta, p. 95.
- Goldoni C., pp. 35, 37, 95.
- Golescu Dinicu, pp. 5 n. 2, 6.
- Gori, p. 95.
- Gorun I., p. 132 n. 2.
- Grădina Botanică din Pavia, p. 27.
- Gramatica lui T. Cipariu, pp. 108, 109.
- Gramatica româno-italiană (proiectată de Papiu-Ilarian), p. 105.
- Gramatik* (Fornasari), p. 53.
- Grisellini, pp. 56, 70, 136.
- Grisolara, p. 13.
- Gritti, pp. 126 n. 1, 128.
- Guarini G. B., p. 138.
- Guarnacci, pp. 95, 101.
- Guerrazzi F. D., p. 128.
- Guicciardini F., p. 135.

H

- Hegel, p. 41.
- Heliade-Rădulescu I., pp. 53, 86, 102, 126 n. 1, 130, 130 n. 3, 131, 132, 134, 138.
- Hervas, p. 95.
- Heyne, p. 95.
- Hodoș Iosif, pp. 19, 20, 21, 22, 22, n. 1, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,

G

- Galați, p. 2.
- Galii, p. 137.
- Galilei G., pp. 31, 136, 138.
- Galletti, p. 136.
- Galliani, p. 135.

- 64, 67, 68, 71, 74, 74 n. 1, 4; 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 85 n. 1, 86, 86 n. 3, 87, 88, 89, 90, 90 n. 3, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99 n. 3, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 106 n. 4, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 113 n. 2, 114, 115, 116, 118 n. 4, 125, 128, 129, 129 n. 1, 132, 132 n. 2, 133, 133 n. 2, 137, 138.
- Hodoș Nerva, pp. 132 n. 2, 133 n. 2.
- Hodoș Vasile (tatăl lui Iosif), pp. 19, 19 n. 3, 46, 106, 107.
- Hodosiu (bunicul), p. 19.
- Homer, pp. 71, 72, 128.
- Horățiu, p. 96.
- Hugo V., p. 128.
- Hunii, p. 145.
- Hurmuzachi Eud., p. 81 n. 1.
- I
- Iași, pp. 3, 47 n. 3, 66, 69 n. 3, 70, 91, 103, 117, 118, 119, 121, 123 n. 3, 125, 126, 127, 127 n. 4, 128, 129, 129 n. 2, 130, 130 n. 2, 131, 132, 132 n. 2, 133 n. 1, 2, 4; 134, 134 n. 3.
- Iliada*, p. 72.
- ille (art.), p. 56.
- Impărăția Habsburgică, pp. 2, 9, 12, 14, 15, 16, 22, 23, 31, 34, 64, 67, 87.
- Impărăția Otomană, p. 30.
- Improprietărea șăranilor, p. 103 n. 4.
- Incerări de asasinat la vieața lui Bărnuțiu, pp. 125, 125 n. 4.
- Independența constituțională a Transilvaniei* (Papiu-Ilarian), p. 133 n. 4.
- Infernul* (Dante), pp. 72, 72 n. 1, 73 n. 2, 3, 4, 5; 113 n. 4.
- Influența slavă în Principate, pp. 57, 58.
- Ingropaciunea Romanilor* (art. de Bărnuțiu), p. 103.
- Institutul Theresian (din Viena), p. 21.
- Iobagi, p. 105.
- Iredentism italian, p. 46.
- Iskrice* (N. Tommaseo), p. 95.
- Istoria, în concepția lui Bărnuțiu, p. 125.
- Istoria della Transilvania* (Spontoni), p. 128.
- Istoria Filologiei românești, p. 92.
- Istori'a Neapolitana* (Al. Papiu-Ilarian), p. 18.
- Istori'a Romanilor din Daci'a Superiore* (Al. Papiu-Ilarian), pp. 21, 24, 26, 28, 29, 30, 43, 44, 44 n. 4, 45, 47, 48, 49, 52, 54, 58, 59, 61, 62, 63, 67, 68, 70, 70 n. 3, 78, 82, 84, 95, 97.
- Istrati, N., pp. 68, 71, 71 n. 1.
- « Istria » (vaporul), p. 4.
- Italia, pp. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 81 n. 1, 82, 86, 89, 90, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106 n. 4, 108, 109, 110, 110 n. 3, 113, 115, 116, 117, 117 n. 2, 3; 118 n. 1, 124, 125, 126 n. 1, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 133 n. 4, 134, 135, 135 n. 2, 137, 137 n. 3, 138, 138 n. 2, 143.
- Italia (La) avanti il dominio dei Romani*, (Micali), pp. 75, 95.
- Italia, Italia, o tu, cui diè la sorte* (Filicaja), p. 113 n. 4.
- Italianii, pp. 9, 25, 35, 44, 49, 50, 56, 74, 90, 92, 93, 101, 106, 111, 123, 135, 137 n. 2, 143.
- Italianismele lui Bărnuțiu, pp. 41, 130, 130 n. 2, 137 n. 2, 141, 141 n. 1.
- Italianismele lui I. Hodoș, p. 129.
- Iudei, p. 8.
- J
- Jacobini, p. 65.
- Japonezi, p. 8.
- Juvenal, p. 96.
- K
- Klapka, p. 133.
- Klein S., pp. 51, 84, 108, 125.
- Kogălniceanu M., p. 133 n. 4.
- Kossuth, pp. 2, 66, 124, 133.
- Kovacs, p. 28.
- L
- Laboratorul de Botanică Criptogamică din Pavia, p. 27.
- « Lacryma Christi » (vinul), p. 107.
- Lacul Como (vezi Como).
- Lamartine, p. 96.
- Lami, pp. 84, 84 n. 8, 90, 95.
- Lampredi, p. 135.
- Lanfranchi (prof. Pavia), pp. 37, 120.
- Lanzi, pp. 84, 89, 92, 93, 95, 101, 109.
- Latina vulgară, pp. 99, 123.

- Latini, pp. 123, 135.
 Latinismele lui Bărnăuțiu, pp. 41, 123, 130, 141 n. 1.
 Laurian A. T., pp. 47, 70, 70 n. 3, 76, 89, 91, 91 n. 2, 96, 99 n. 2, 3; 101, 117, 118, 124, 124 n. 5, 127, 127 n. 1, 130.
 Lazzaro (San) (Veneția), p. 5.
 Legionari transilvăneni (1848—1849), p. 20.
 Leibnitz, p. 95.
 Lemberg, p. 127.
 Lemenyi (Episcopul), p. 125.
 Leopardi G., p. 138.
Letteratura italiana (C. Cantù), pp. 126 n. 1, 128.
 Lido (Veneția), p. 5.
 Limba etruscă, p. 99.
 Limba franceză, pp. 22, 130, 137.
 Limba germană, pp. 9, 23.
 Limba italiană, pp. 6, 9, 12, 22, 23, 39, 43, 46, 50, 53, 56, 57, 71, 77, 79, 81, 89, 94, 99, 102, 106, 107, 110, 117, 127, 129, 130, 131, 132, 132 n. 2, 134, 135, 137, 138.
 Limba latină, pp. 53, 55, 110, 132.
 Limba portugheză, p. 95.
 Limba română, pp. 53, 57, 69, 70, 72, 73, 81, 87, 92, 97, 99, 102, 104, 109, 122, 123, 124, 129, 130, 131, 132, 137.
 Limba spaniolă, p. 95.
 Literatura italiană, pp. 72, 81, 84, 109, 111, 128, 129, 136, 136 n. 8, 137, 138.
 Literatura română, pp. 53, 57, 61, 72, 73, 78, 109.
 Literatura spaniolă, p. 69.
Litteratura si belle-arte (I. Hodoș), p. 138.
 Lodi (localit. în Italia), pp. 84, 84 n. 3.
 Loggia della Gran Guardia (Padova), p. 46.
 Lombardia, pp. 7, 10, 12, 65, 123 n. 3.
 Lombardo-Veneto, p. 16.
 Longobarzi, pp. 10, 13, 48.
 Losna (localit.), p. 90.
Ludi saeculares (manuscris în chirilice), p. 90 n. 2.
 Ludovic XIV, p. 95.
 Luogotenenza di Milano, pp. 12, 24, 25, 38, 46, 96.
 Luogotenenza di Venezia, p. 85 n. 1.
 Luptele filologice (la noi), p. 61.
- M
- Machiavelli N., pp. 95, 126 n. 1, 135, 136, 138.
 Maffei Sc., p. 95.
 Mahomedani, p. 8.
 Mai Angelo, p. 136.
 Maior Gr., p. 125.
 Maior Petru, pp. 8, 51, 108, 130, 130 n. 5.
 Maiorescu Ion, pp. 8, 9, 17, 17 n. 1, 39, 40, 42, 45, 47, 49, 59, 60, 63, 70, 75, 80, 80 n. 2, 83, 84, 89, 91 n. 1, 92, 92 n. 2, 93, 93 n. 2, 96, 98, 99, 100, 100 n. 2, 101, 102, 102 n. 2, 103, 103 n. 5, 104 n. 4, 107, 108, 110 n. 3, 111, 115, 116, 117, 117 n. 2, 3; 118 n. 2, 4, 6; 123, 124, 126, 127.
 Maiorescu Titu, pp. 17 n. 1, 96, n. 1, 127, 134 n. 5.
 Major (prietenul lui Bărnăuțiu), pp. 29, 45, 47, 48 n. 1, 49, 59, 60, 61 n. 3, 64 n. 1, 80, 85 n. 1, 91 n. 2; 109 n. 2, 116 n. 4, 118 n. 4.
 « Malposta », p. 4.
 Mamiani, p. 136.
 Man I., pp. 88 n. 4, 104 n. 4.
 Manganotti (prof. din Verona), pp. 123.
 Maniu Ion, pp. 47, 86, 86 n. 2; 105 n. 2, 106, 106 n. 3, 116 n. 4, 117 n. 2, 133 n. 2.
 Mantegna, p. 26.
 Mantova, p. 6.
 Manzoni, Al., pp. 76, 126 n. 1, 128, 138.
 Maramureșeni, p. 52.
 Marciana (vezi Biblioteca).
 Maria Teresa, pp. 13, 14.
 Marini, pp. 84, 84 n. 8, 90, 95.
 Martini, p. 135.
 Mârzescu G., p. 3 n. 3.
 Mazzini G., pp. 2, 46, 64, 65, 65 n. 2, 66, 68, 79, 133.
 Mazzinieni, pp. 15, 16, 32, 64.
 Mazzocchi, p. 95.
 Mazzoni G., p. 111 n. 2.
 Mazzotti, p. 113 n. 4.
 Mehefy, p. 125.
 Meneghelli (prof. Padova), p. 37.
 Menin Ab. Lod., pp. 36, 37.
 Mestre, p. 41.
 Metastasio P., p. 138.
 Micali, pp. 75, 95, 101, 125 n. 2.
 Michelangelo, p. 138.
 Michelet, p. 136.
 Micle, p. 127.
 Mihulu (drama lui N. Istrati), pp. 68, 71, 71 n. 1.
 Milano, pp. 4, 6, 7, 7 n. 1, 9, 12, 16, 24, 25, 27, 38, 44, 46, 48, 53, 65, 69, 70, 71, 75, 84 n. 3, 96, 98, 99,

99 n. 3, 100, 109, 117, 121, 122, 123.
 Militari ardeleni în Italia, pp. 4, 49.
 Milton, p. 128.
 Ministerul Instrucției din Moldova (1854), p. 126.
 Ministerul Instrucției din Viena, pp. 74, 82, 83, 88.
 Mirandola (Pico della), p. 136.
 Moldova, pp. 78, 80, 124, 126, 127, 128, 132.
 Molière, p. 96.
 Monarhia Austriacă (vezi Impărația Habsburgică).
 Monti Pietro, pp. 68, 69, 70, 75, 77, 93, 98, 99, 101, 108, 136.
 Monti Vincenzo, pp. 128, 138.
 Montpellier, p. 13.
 Monza, p. 7.
 Moscova, pp. 22 n. 1, 27 n. 1.
 Mosna (localit.), p. 90.
 Moții, pp. 45, 80, 82, 91, 100, 105, 106, 106 n. 2.
 Müller O., p. 95.
 Munteanu, p. 29.
 Muntenia, pp. 2, 78, 124, 130.
 Murăș-Oșorhei, p. 18.
 Muratori, pp. 89, 95, 109, 113 n. 4, 128, 136, 138, 138 n. 2.
 Mureșianu Andrei, p. 53.
 Mureșianu Iacob, pp. 26, 26 n. 2, 29, 39, 48, 52, 80, 85, 88 n. 2, 104, 106, 111, 118, 118 n. 1, 4; 124, 133 n. 1.
 Mureșul, pp. 7, 10, 19.
 Mürzuschlag, p. 3.
 Muschetti (prof. Padova), pp. 88, 96.
 Muzeul de Antichități din Milano, p. 99 n. 3.
 Muzeul Civic din Pavia, p. 11 n. 3.
 Muzica (Bărnăuțiu), p. 137.

N

Napoleon Bonaparte, p. 144.
 Napoleon Jérôme, pp. 15, 133.
 Nardi Francesco, pp. 29, 30, 38, 39, 54, 55, 57, 57 n. 1, 58, 61, 83, 88, 96, 97, 112, 126 n. 1.
 Naționalismul lui Bărnăuțiu, pp. 2, 29, 52, 66, 73, 83, 109, 124, 127, 130, 131, 135.
 Naționalitățile din Transilvania, pp. 1, 40, 134.
 Negri Cristoforo, p. 36.
 Negruțiu, p. 70.
 Neologismul Telegrafului Romanu (art. de Bărnăuțiu), pp. 75, 76, 80.

Neptun, p. 5.
 Nesso (*Del*) fra la lingua valaca e l'Italiana (C. Cattaneo), pp. 53, 53 n. 1, 118 n. 5.
 Nicolini, p. 128.
 Nicula, p. 71.
 Nieveo Ip., p. 35.
 Norvegia, p. 50.

O

Observațiuni statistice despre cultivarea pământului Europei (art. de Bărnăuțiu), p. 103.
 Occidentul Europei, pp. 2, 55, 57, 132, 144.
 Odobescu, Al., p. 99 n. 3.
 Ofițeri ardeleni în Italia (vezi Militari).
 Olivieri, p. 95.
 Oltul, p. 2.
 Oradea, p. 51.
 Orăștie, p. 80.
 Orientul Europei, pp. 53, 57, 66, 78, 79, 81, 88, 89, 96, 103, 144.
 Originea latină a Românilor, pp. 5, 7, 8, 8 n. 4, 18, 22, 44, 45, 55, 56, 57, 58, 77, 102, 114, 122, 123.
 Originele limbii italiene, pp. 55, 77, 123.
 Orlando Furioso, p. 128.
 Oroș, p. 118 n. 4.
 Ortolani, p. 136.
 O școală sătească din Italia (art. de Bărnăuțiu), p. 118 n. 1.
 Oxford, p. 13.

P

Padova, pp. 6, 7 n. 1, 9, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 71, 74, 74 n. 1, 75, 76, 77, 78, 79, 79 n. 2, 80, 81, 81 n. 1, 82, 83, 85, 85 n. 1, 88, 94, 97, 98, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 117 n. 1, 118 n. 1, 125, 128, 129 n. 4, 137, 139.
 Palatul Ducal (Veneția), pp. 5, 41.
 Palazzo della Ragione (Padova), p. 47.
 Parnilie (seminarist la Blaj), p. 47.
 Panada (localit.), p. 90.
 Pandrea P., p. 66 n. 1.
 Panu G., p. 12.

- Paolo Diacono, p. 13.
 « Pavia » (Pavia), p. 13.
 Papiu-Ilarian Al., pp. 9, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 23 n. 1, 24, 24 n. 2, 25, 25 n. 2, 4; 26 n. 2, 27, 28, 29, 30, 30 n. 5, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 58 n. 2, 59, 60, 61, 62, 62 n. 3, 63, 64, 67, 68, 68 n. 1, 68 n. 3, 69, 70, 70 n. 3, 71, 74, 74 n. 3, 75, 76, 77, 78, 79, 79 n. 2, 80, 81, 81 n. 1, 82, 82 n. 2, 83, 84, 85, 85 n. 3, 86, 86 n. 2, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93 n. 3, 94, 95, 96, 97, 97 n. 2, 98, 99 n. 3, 100, 101, 102, 103, 103 n. 5, 6; 104, 105, 105 n. 3; 106, 106 n. 4, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 113 n. 1, 3, 4; 114, 114 n. 1, 3; 115, 116, 117 n. 1, 2; 118 n. 1, 4; 123, 125, 126, 126 n. 1, 128, 129, 129 n. 2, 132, 133, 133 n. 1, 4; 134, 134 n. 3, 137, 137 n. 3, 138, 138 n. 2, 139.
 Paralelism între ital. și rom., pp. 43, 52, 55, 56, 58, 69, 70, 73, 76, 77, 80, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 98, 100, 102, 108, 109, 109 n. 1, 115, 118 n. 5, 126 n. 1, 129, 130, 131, 132.
 Parcele, p. 129 n. 1.
 Parini G., p. 138.
 Paris, pp. 13, 47, 103, 133 n. 4.
 Pârvan V., pp. 35, 74 n. 3.
 Pascu Dr. (profesorul lui A. Canova), p. 118 n. 6.
 Passeri, pp. 89, 89 n. 4, 95.
 Pavia, pp. 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 11 n. 3, 12, 13, 14, 15, 15 n. 1, 16, 17, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 38, 40, 42, 44, 45, 47, 50, 52, 54, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67 n. 2, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 81 n. 1, 82, 83, 84, 85, 86, 87 n. 1, 88, 91, 93, 94, 96, 96 n. 2, 98, 100, 100 n. 2, 102, 103, 104, 108, 110, 110 n. 1, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 122 n. 4, 123 n. 3, 127, 133, 137.
Pedagogi'a (lui Bărnăuțiu), pp. 11 n. 1, 123 n. 3, 130 n. 2, 4; 135 n. 3, 4; 136 n. 2, 4, 5, 6, 8; 137 n. 1.
 Pedrocchi, p. 35.
 Pedrocchi (Il Caffè) (Padova), pp. 26, 34, 35, 47, 79.
 Pedrotti Carlo, p. 6 n. 5.
 Pellico, S., p. 138.
Perfetta (Della) poesia italiana (Mura-tori), pp. 113 n. 4, 128.
 Perticari G., pp. 77, 77 n. 1, 99.
 Pertile G. B. (prof. Pavia), pp. 107, 120.
 Perugia, p. 84 n. 6.
 Petrarca F., pp. 7, 10, 26, 95, 126 n. 1, 128, 129 n. 4, 135, 136 n. 8, 137, 138.
 Petri Andrea, pp. 78, 79, 81 n. 1, 91, 91 n. 3, 94, 98, 98 n. 3, 117 n. 1, 118 n. 1.
 Piazza delle Erbe (Padova), p. 26.
 Piazza de' Frutti (Padova), pp. 46, 47, 74 n. 1, 79.
 « Piazzetta » din Veneția, p. 5.
 Piccolomini E. S., p. 56.
 Piemontul, pp. 9, 16, 25, 26, 28, 65, 122, 133.
 Pindemonte I., p. 138.
 Pinzano, pp. 78, 81 n. 1, 98.
 Pirinei, p. 95.
 Plutarc, p. 113 n. 4.
 Pluton, p. 73.
 Poezia lirică (obiectul ei), p. 105.
 Policretti, p. 118 n. 1.
 Poliția Austriacă, pp. 3, 9, 12, 16, 17, 20, 25, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 62, 64, 65, 68, 68 n. 3, 70, 83, 104, 116, 119, 120.
 Polonezi (studenți la Padova), p. 31.
 Ponte dei Sospiro (Veneția), p. 5.
 Ponte di Rialto (Veneția), p. 5.
 Pop A., p. 18.
 Popa G. (din Brad), p. 137 n. 5.
 Popp I., p. 116 n. 4.
 Popu (tatăl lui Papiu-Ilarian), p. 19, 29, 82.
 Porta Carlo, p. 101.
 Porta Luigi (prof. Pavia), p. 11.
 Poșta italiană (sec. XIX), p. 45.
 Prati G., p. 35.
 Prato della Valle (Padova), p. 26.
 Preocupări artistice la Bărnăuțiu (lipsa de), pp. 11, 11 n. 1, 70.
 Presepio (II), p. 50.
 Prieteni italieni ai lui Bărnăuțiu și Papiu, pp. 3, 4, 5, 6, 12, 78, 112, 114, 114 n. 1, 117, 137 n. 3.
 Primăria din Padova, p. 46.
 Primăria din Pavia, p. 11.
Primato (Del) (V. Gioberti), p. 128.
 Principatele Dunărene, pp. 8, 14, 30, 55, 66, 79, 86, 92 n. 2, 114.
Principe (Il) (N. Machiavelli), pp. 126 n. 1, 136.
 Procurățiile Sf. Marc (Veneția) p. 5.
Progresul și Congresle științifice (art. de Bărnăuțiu), p. 124 n. 1.
Promessi (I) Sposi, pp. 126 n. 1, 128.
Proposta (Zambelli), p. 126 n. 1.

Protestanți, pp. 8, 50.
Psicologi'a empirica si Logica (Bărnăuțiu),
 p. 136 n. 4.
 Purgatoriul, p. 12.
 Purismul lui Bărnăuțiu, pp. 71, 72, 73,
 76, 77, 80, 123, 130, 131.

R

Racchetti, A., p. 36.
 Radetzky (Mareșalul austriac), pp. 32,
 59, 60.
 Raffaello, pp. 71, 138.
 Raicevich, p. 138 n. 2.
 Râmnicul-Vâlcea, p. 2.
 Ramonțian (Testamentul), pp. 20, 59,
 82, 108.
 Rațiu I., pp. 22, 28, 43, 43 n. 1, 54,
 87, 104, 126.
 Râul Vadului, p. 2.
 Ravenna (Ioan de), p. 136 n. 8.
 Războiul Crimeei, p. 114.
 Reale Agostino (prof. Pavla), pp. 44
 n. 2, 107, 121.
 Reci Emilio (profesor italian), p. 113 n. 1.
 Regionalism (Bărnăuțiu), p. 52.
 Religiozitatea lui Bărnăuțiu, p. 49.
 Renan E., p. 96.
 Renașterea italiană, pp. 10, 13, 138.
 Retorica, pp. 13, 43, 135.
 Revoluția dela 1848—49 (în Italia), pp.
 16, 27, 32, 35, 37, 65, 76, 120, 122.
 Revoluția dela 1848—49 (în Transilva-
 nia), pp. 1, 2, 3, 4, 7, 9, 17, 19, 20, 22,
 23, 40, 43 n. 1, 52, 60, 61, 67, 82
 n. 2, 83, 85, 97, 109.
 Rime (Petrarca), p. 128.
 Rinaldi (Decan Facultatea Drept Padova),
 p. 96.
 Rinaldini Angelo, pp. 37, 88.
 Risorgimento (Il), pp. 33, 64, 66.
 Roma, 8, 8 n. 4, 77, 84, 111.
 Romagnosi G. D., pp. 14, 126 n. 1, 135.
Romancero, p. 69.
 România, p. 72.
 Romanii, pp. 8, 13, 18, 19, 23, 29, 44,
 45, 55, 57, 58, 75, 122.
 Românii, pp. 5, 8, 18, 23, 36, 39, 44,
 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 72,
 80, 84, 87, 90, 97, 99, 101, 102, 104,
 109, 111, 114, 115, 122, 123, 132, 133,
 135, 135 n. 5.
 Românii Transilvăneni (vezi Transilvă-
 neni).
 Romanticii italieni, p. 69 n. 4.
 Romanticism (tendențe la Al. Papiu-Ila-

rian și Bărnăuțiu), pp. 18, 71, 127.
 Romanticismul românesc, p. 138.
Romanze storiche e moresche (trad. P.
 Monti), p. 69.
 Rosetti C. A., p. 53.
 Roșia Montană, pp. 29, 45, 115.
 Rossini, p. 95.
 Rousseau J.-J., p. 128.
 * rumâni », p. 56.
 Ruscalla (vezi Vegezzi G.).
 Rusia, pp. 57, 88.
 Rusii, pp. 66, 69, 80, 124.

S

Sabinele, p. 55.
*Săborul cel mare al Episcopiei Făgăra-
 șului* (art. de Bărnăuțiu), p. 49 n. 4.
Saggi di lingua etrusca (Lanzi), p. 95.
*Saggi in verso e in prosa di letteratura
 spagnuola dall'origine della lingua sino
 al secolo XIX* (P. Monti), p. 69.
*Saggio di una teoria della scienza sta-
 tistica* (Zuradelli), p. 120.
*Saggio di vocabolario della Gallia Cis-
 alpina e Celtica* (P. Monti), pp. 69,
 69 n. 3.
Saggio sui dialetti gallo italici (B. Bion-
 delli), pp. 98, 99, 100.
 * Salone » (Il) (Padova), p. 47.
 Sănătatea lui Bărnăuțiu, pp. 2, 9, 10, 42,
 46, 48, 54, 58, 61, 63, 64, 66, 68, 76,
 86, 93, 110, 134.
 San Gimignano (Toscana), p. 10.
 San Marco (Veneția), pp. 5, 74 n. 5, 113.
 San Michele (din Pavla), p. 10.
 San Pedar, p. 91.
 San Pietro in Ciel d'Oro (Pavla), p. 10.
 Sansovino, p. 31.
 Sant' Antonio (di Padova), p. 26.
 Santo (Il) (Padova), p. 26.
 San Zeno (din Verona), p. 10.
 Sașii, pp. 58, 87, 104, 105, 124, 125 n. 4.
 Satu-Lung, p. 118 n. 2.
 Scala din Milano, p. 6.
 Scaligero, p. 95.
 Schiller, pp. 72, 73.
 Schismaticii, p. 51.
 Schnabel, p. 120.
 Scribe, pp. 94, 96.
Scrisori din Italia (1852), p. 4.
 Seminario (Il) Vecchio (Padova), p. 46.
 Sibii, pp. 1, 2, 7, 7 n. 3, 12, 24, 28,
 39, 82 n. 2, 87, 91, 100, 109, 124, 133.
 Sion G., pp. 11, 53.
 Sismondi, p. 135.

Sistemele ortografice (la noi), pp. 61, 92, 93, 101, 104, 108.
 Slavii, pp. 57, 58, 66, 71, 77.
 Sofocle, p. 126 n. 1.
 Sòriga A., p. 11 n. 3.
 Soulethad (?), p. 44.
 Spallanzani L., p. 14.
 Spania, pp. 14, 143.
 Spontoni, p. 128.
Statistica generală a Europei (Papiu-Ilarian), pp. 129, 129 n. 4.
Statistica și Educațiunea română (art. de Bărnăușiu), pp. 100, 103 n. 2.
 Steinbrück, p. 3.
 Stilul gotic-lombard, p. 10.
 Stoia, p. 109 n. 2.
 Stoica, p. 127.
 Studenți români la Torino, p. 8.
 Studenți străini la Padova, p. 31.
 Studenți străini la Pavia, pp. 13, 14.
 Sturdza D., p. 93 n. 2.
 Suciu, p. 127.
Suvenire contemporane (G. Sion), p. 11.

Ș

Șaguna, pp. 8, 40, 43, 82, 84, 88 n. 2.
 Șandor Atanasie, pp. 54, 68 n. 3.
 Școala Bărnăușiu, pp. 127, 134, 134 n. 5.
 Școala Latină, pp. 8, 8 n. 4, 57, 77, 138.
 Școala Siciliană, p. 95.
 Șimlău, p. 1.
 Șincai, G., pp. 22, 23, 51, 84.
 Șuluțiu, pp. 29, 43, 47, 48, 59, 60, 62, 74, 80, 82.

T

«Tablele Eugubine», p. 56, 101.
 Tagliamento, p. 98.
 Târgul-Mureș, p. 21.
 Târnavale, p. 50.
 Tasso T., pp. 7, 138.
 Tassoni Al., p. 138.
 Teatrele din Veneția (1852), pp. 5, 6.
 «Teatro Valle» (Verona), p. 6.
 Teatrul Canobbiana (Milano), p. 6.
 Teatrul Concordia (Padova), p. 34.
 Teatrul Duse (Padova), p. 34.
 Teatrul din Trieste, p. 6 n. 3.
 Teatrul italian, p. 6.
 Teatrul Nuovo (Padova), p. 35.
Telegraful Român, pp. 61, 75, 76, 80, 86 n. 2.

Tentamen Criticum (Treb. Laurian), pp. 44, 44 n. 3.
 Teologia, p. 78.
Tesaurul (A. Papiu-Ilarian), p. 137.
 Theresian (vezi Institutul).
 Thiers, p. 128.
 Ticino (râul), pp. 10, 11, 42, 117.
 Tit-Liviu, p. 31.
 Tiziano, p. 138.
 Tolomei G. (prof. Padova), pp. 37, 37 n. 3, 79, 88, 112, 126 n. 1.
 Toma d'Aquino (Sf.), p. 41.
 Tommaseo, N., pp. 95, 138.
 Tomuț (ofițer în armata austriacă), pp. 4, 25, 28, 39, 41, 47, 48, 49, 60, 78, 81 n. 1, 105.
 Topeltin, p. 56.
 Toponomastică, pp. 90, 95, 137 n. 2.
 Torino, pp. 8, 25, 26, 133 n. 4.
Tragedie (V. Alfieri), p. 128.
 Transilvăneni, pp. 1, 3, 8, 20, 21, 23, 31, 40, 52, 67, 74, 81, 99 n. 2, 114, 124, 125, 126.
 Transilvania, pp. 2, 9, 14, 18, 22, 23, 28, 29, 30, 40, 45, 46, 49, 51, 52, 57, 58, 62, 68 n. 3, 74, 77, 78, 82, 83, 85, 87, 90, 93, 95, 102, 103, 106 n. 4, 108, 110 n. 1, 113, 123, 127, 128, 133, 134, 137, 137 n. 3, 138, 139.
 Treviso, pp. 25, 41, 47, 60, 98.
 Tribuni transilvăneni (1848—49), p. 20.
 Trieste, pp. 2, 3, 4, 112.
 Turcia, pp. 57, 90, 103.
 Turda, p. 19.
 Turnul Babilonului, p. 92.
 Turnul Severin, p. 2.
 Türr, p. 133 n. 4.

Ț

Țăranul român, pp. 103, 118, 123.
 Țichindeal, p. 40.

U

Udine, p. 78.
Ultime lettere di Jacopo Ortis (U. Foscolo), p. 128.
 Umaniștii italieni, pp. 13, 56.
 Ungurii, pp. 14, 15, 19, 57, 58, 63, 66, 67, 77, 85, 87, 93, 124, 125 n. 4, 133, 133 n. 4, 143.
 Unirea Principatelor, p. 114.
 Uniții, p. 126.
 Universitatea din Iași, pp. 124, 128, 129.

Universitatea din Padova, pp. 24, 26, 30, 31, 31 n. 2, 3; 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 46, 54, 57, 59, 60, 63, 74, 78, 81, 112, 113, 139.
 Universitatea din Pavia, pp. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 24, 27, 29, 39, 40, 44, 48, 49, 58, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 74, 83, 86, 107, 119, 120, 121, 122.
 Universitatea din Viena, pp. 20, 39.
 Universitățile italiene (sec. XIX), pp. 16, 22.

V

Vaillant I. A., p. 133 n. 4.
 «Valachi», p. 56.
 Vallardi D. F., pp. 111, 111 n. 2, 136.
 Valsecchi, Antonio, p. 37.
Vasarnapi Ujság, p. 126.
 Vegezzi Ruscalla G., pp. 25, 26, 28, 131, 131 n. 2, 133 n. 4, 134 n. 2, 3.
 Venera, p. 5.
 Veneția, pp. 3, 4, 5, 6, 31, 33, 41, 74 n. 5, 79, 85 n. 1, 113, 128.
 Veneto, p. 47.
 Vermiglioli G. B., pp. 84, 84 n. 6, 89, 95.
 Verona, pp. 3, 6, 6 n. 5, 123.
 Verri Pietro-Alessandro, p. 95.
 Verznigasi (prieteni cu Papiu și Hodoș), p. 98 n. 2.
 Vescovado (stradă în Padova), p. 46.
 Vezuviu, p. 135.
 Vicenza, p. 6.
 Vico G. B., p. 136.
 Vidra, p. 80.
Vieața Sfinților, p. 50.
 Vieața studentască în Italia (1840—60), pp. 14, 15, 25, 31, 32, 33, 34, 65, 67, 68, 70.
 Viena, pp. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12,

16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 44 n. 2, 45, 46, 47, 48 n. 1, 53, 54, 59, 61, 61 n. 3, 62, 63, 64, 64 n. 1, 66, 67, 70, 74, 76, 80, 81, 81 n. 1, 82, 83, 85, 85 n. 1, 86 n. 3, 87, 88, 91 n. 2, 96, 97, 100, 100 n. 2, 102, 103, 104, 106, 106 n. 4, 107, 108, 109 n. 2, 110 n. 1, 5; 111, 114 n. 1, 115, 116, 116 n. 4, 117, 118 n. 4, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129 n. 1, 133 n. 2.

Vietia, operele și ideile lui G. Sincai (Papiu-Ilarian), p. 22.

Villani, p. 137.

Virgiliu, pp. 6, 71, 72, 73, 73 n. 3, 128.

Virginia (V. Alfieri), p. 133 n. 2.

Vlachi, p. 44.

Vocabolario dei dialetti della città e diocesi di Como. Appendice. Saggio di vocabolario della Gallia Cisalpina e Celtica (P. Monti), pp. 69, 69 n. 3.

Volpi A. (prof. Pavia), pp. 44, 44 n. 1, 62, 67, 95, 107, 122.

Volta Alessandro, p. 14.

Von Rottek (Karl), p. 136.

Vossio, p. 95.

W

Wolgemuth, p. 25.

Z

Zambelli A. (prof. Padova), pp. 37, 112, 121, 126 n. 1.

Zambelli (prof. Pavia), p. 107.

Zorile (revista lui Al. Papiu-Ilarian) (vezi *Diorile*).

Zuradelli G. (prof. Pavia), pp. 107, 120.

CUPRINSUL

CAPITOLUL I

Bărnăuțiu student la Viena, pp. 1—3; Dela Viena la Pavia (Octombrie 1852), pp. 3—7; De ce s'a dus Bărnăuțiu la Pavia?, pp. 7—10; Așezarea lui Bărnăuțiu la Pavia (Octombrie—Noembrie 1852), pp. 10—12; La Universitate, pp. 12—17.

CAPITOLUL II

Papiu Ilarian student la Viena, pp. 17—21; Iosif Hodoș student la Viena, pp. 21—22; De ce s'au dus la Padova?, pp. 22—24; Papiu Ilarian la Padova, urmat de Iosif Hodoș, pp. 24—30; Vieța la Padova, pp. 31—38; Intre Padova și Pavia (1852, iarna), pp. 38—54.

CAPITOLUL III

O polemică cu C. Cattaneo (Ianuarie 1853), pp. 54—58; Inchiderea Universității din Pavia (Februarie 1853), pp. 58—68; In căutarea filologului Pietro Monti din Brunate (Februarie 1853), pp. 68—73; Iarăși preocupări filologice (Martie-Aprilie 1853), pp. 74—86; Cele dintâi examene în Italia (Mai-Iulie 1853), pp. 86—94; Caietul de însemnări al lui Papiu Ilarian (1853), pp. 94—105; Studii și examene, în iarna anului 1853 (Noembrie-Decembrie), pp. 105—111.

CAPITOLUL IV

Doctoratul lui Papiu și Hodoș; plecarea lor din Padova (Ianuarie-Aprilie 1854), pp. 111—118; Doctoratul lui Bărnăuțiu; plecarea din Pavia și tratative pentru mergerea la Iași (Iunie-Iulie 1854), pp. 119—125; Însemnările lui Papiu despre încercările de asasinat la vieța lui Bărnăuțiu și plecarea acestuia la Iași, urmat de primul (1854-55), pp. 125—129; Italia mereu prezentă în activitatea celor trei Ardeleni (1855—1880), pp. 129—138.

APENDICE

I.—Tesi che Alessandro Papiu, etc. (pp. 139—141).

II.—Italianismele lui Bărnăuțiu (pp. 141—145).

RIASSUNTO (pp. 146—150).

INDICE (pp. 151—162).

BIBLIOTECI MÂNĂSTIREȘTI IN EPIR, RODOS ȘI PAROS

DE

MARCU BEZA

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 11 Octomvrie 1935

În lunile din urmă mi-am întins câmpul cercetărilor în Epir, în Rodos și în Paros. Nu voiu aduce înaintea Academiei toate descoperirile făcute; ci numai câteva din ele, cari mi se par mai însemnate.

La mitropolia Ianinei se păstrează o evanghelie de mâna iscusitului caligraf Matei al Mirelor, egumen al mănăstirii Dealu, sub Radu Mihnea. Are 325 de pagini, mărimea de $0,42 \times 0,27$, inițiale aurii și, pe lângă icoanele evangheliștilor, niște frontispicii măestrit zugrăvite, vădind o netăgduită înrîurire apuseană. La sfârșit inscripția spune:

Mâna presbiterului și monahului Matei din Pogoniana vechiului Epir a scris această carte dumnezeiască ¹⁾.

În biblioteca gimnaziului Ianinei, se sub conducerea d-lui H. I. Șuli, el însuși cunoscut cercetător, am dat peste un manuscris de muzică, datând din 1783 și cuprinzând la pagina 382 rândurile grecești:

Această carte a luat sfârșit de mâna mea, Calist Ieromonahul, muzicant, fiind domn în Ungrovlahia preacinstitul Io Constantin Brâncoveanu Voevod.

---

¹⁾ Προβυτέρου χειρὸς καὶ μοναχοῦ Ματθαίου Πωγωνιανῆς ἐκ παλαιᾶς Ἑπείρου ἔγραψε ταύτην τὴν θεόπνευστον βιβλίον.

De asemeni în aceeași bibliotecă am găsit un exemplar din pravila lui Vodă Caragea ¹⁾, purtând cu litere slavonești însemnarea:

Dela logofeția mare a țării de sus, această pravilă a pomenitului s'au dat adistătoare la sfânta episcopie Buzeu ca să urmeze giudecățile dupe dânsa, precum i de măria sa prea înălțatul nostru domn s'au poruncit. Și spre a fi știut să nu să înstreineze de către nimeni o adeverezu cu iscălitură.

1818 August 12

(ss) Văc(ărescu) vel vornic.

(ss) Răducan sârdar.

Din Ianina, însoțit de d-l Șuli, mă îndrept spre mănăstirea Zița, cântată de Byron în *Childe Harold's Pilgrimage*. Se știe, că această mănăstire avea drept metoh la București biserica sfântului Ioan, pe care a clădit și a înzestrat-o la începutul veacului al XVII-lea Andrea Vistierul. Ginerile său, Preda Banul Buzescu, a contribuit la îmbogățirea bisericii. Un hrisov de închinarea ei la mănăstirea Zița l-a dat Duca Vodă în 1675, întărindu-l peste douăzeci și doi de ani Constantin Brâncovanu ²⁾ — de unde legăturile strânse cu Valahia și numeroasele daruri păstrate la Zița. Pomenesc două:

O cruce de altar, prețioasă, din vremea când Dosofteiu Filiti nu ajunsese încă mitropolit. Inscripția grecească sună:

A lui Dosofteiu, Arhimandrit la Sfântu Ioan, dăruită Profetului Ziței, anul 1776.

O altă cruce de lemn, migălos sculptată, în felul cum se obișnuște la Muntele Athos, a episcopului Buzăului Costandie din 1806, cu inscripție românească.

¹⁾ *Νομοθεσία*, tipărită la Viena, 1918.

²⁾ Amândouă hrisoavele în traducere grecească le dă I. Λαμπρόδης: «*Ἡπειρωτικά Μελετήματα*», Atena, 1888, pp. 61—64.

Apoi, într'un pomelnic, trimis din Valahia Sfântului Ilie al Ziței, se citesc numele:

*Alexandru Voevod, Ruxandra
Doamna, Scarlat Voevod.*

La un ceas depărtare de Zița cu piciorul se află mănăstirea Sfinților Părinți, căreia Matei Basarab i-a închinat la 1635 Sărindarii Bucureștilor. Lăsată acum risipei, are numai un diptih vechiu, în care, sub titlul de Vlahia, îs amintiți:

*Ioan Tulla (?) Voevoda
și Alexandru Voevoda.*

Drumul mă duce înainte spre mănăstirea *Μολυβδοσκεπαστος*, acoperita-cu-plumb, tocmai la hotarul dintre Epir și Albania. Foarte pitorească și în părăsirea-i de astăzi, cuprinsă între ziduri și chiparoși bătrâni. Am găsit aci o icoană frumoasă cu însemnarea:

*S'a zugrăvit această icoană cu cheltuiala și cu truda
cinstitului arhon Panu Arsenie și a fratelui său Teodor.*

Amândoi frații, trăitori în Valahia, au ridicat și Sfinții Apostoli din satul apropiat Dipalița. Cum intri, pe zidul stâng al bisericii, sunt zugrăviți în calitate-le de ctitori și în bogate strae boerești. Data e 1646. Adaug, că din satul Dipalița se trăgea și Ghiorma Banul, care a clădit la București mănăstirea Grecii.

Tot un Epirot, așezat în Valahia, Ioan Simota, cu ajutorul fraților săi Chiriță și Emanoil, a durat și mănăstirea Sosini, de lângă târgul Pogdoriani sau Vlahopogdoriani, locul nașterii mitropolitului Dosoftei Filiti. O frescă a bisericii ni-i înfățișează pe câte-și trei frații; iar în dosul altarului cetim pe o bucată de piatră inscripția grecească:

Ruga robului lui Dumnezeu Ioan Simota...

Rândul al doilea e ciocănit. Pomenea cuvântul de Valahia ce nu-l puteau suferi călugării Greci după secularizare.

Poate nu se știa până astăzi, că și la Rodos există o ctitorie valahă: mănăstirea Sfintei Marii a lui Alexandru Ipsilanti. Cică Voevodul, călătorind odată pe mare spre Valahia, fusese prins de o cumplită furtună. Și-ar fi pierdut viața, dacă n'ar fi căzut în genunchi și nu s'ar fi rugat Prea Milostivei Fecioare. Drept recunoștință i-a închinat pe înălțimea zisă Calopetra, dinaintea mării cu pricina și nu departe de orașul Rodos, o strălucită mănăstire. Chiliile și celelalte încăperi se află astăzi năruite. Parte din biserică mai rămâne; și deasupra intrării o cruce cu data și inițialele:

17	84
ΑΑ	ΞΑ
ΥΨ	ΒΒ
ΜΛ	ΔΒ

cari înseamnă Alexandru Voevod Ipsilanti Moldovlahia. Urmează inscripția ce spune de ctitor:

Ipsilanti Alexandru, Principele Valahiei, plin de teama lui Dumnezeu...

o dau pe toată în grecește:

✝ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΗΓΕΜΩΝ ΒΛΑΧΙΑΣ ΙΙ
 ΠΛΗΡΗΣ ΦΟΒΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ Κ. ΠΑΣΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΕΙΣ ΡΟΔ.
 ΑΦΙΚΟΜΕΝΟΣ ΤΑ ΧΙΛΙΑ ΕΠΤΑΚΟΣΙΑ ΣΥΝ ΟΓΔΟΗΚΟΝΤΑ
 ΔΥΣΙ ΧΡΟΝΟΙΣ ΑΠΟ ΚΥΡΙΟΥ Κ. ΔΩΡΟΝ ΑΙΤΙΣΑΜΕΝΟΣ ΠΑΡΑ
 ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ ΑΠΕΛΘΕΙΝ ΑΥΘΕΙΣ ΤΑ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ
 [ΕΠΙΤΥΧΩΝ
 ΤΟΥ ΠΟΘΟΥ ΠΡΟΣ ΧΑΡΙΝ ΤΗΣ ΘΕΟΠΑΙΔΟΣ ΑΝΕΚΟΔΟΜΗΣΑ
 ΤΟΙΚΟΝ ΣΥΝ ΤΟΙΣ ΚΕΛΛΙΟΙΣ ΤΑΠΑΣΙΝ ΩΝ ΕΔΕΙ ΤΟΙΣ
 ΣΥΝΟΥΣΙ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΙΕΡΑΡΧΟΥ
 ΤΟΥΤΟΝ ΛΑΟΝ ΙΘΥΝΟΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΣ ΖΩΗΦΟΡΟΥΣ
 [ΕΙΣ ΤΕΛΟΣ
 ΔΕΞΕ ΠΕΡΑΣΕ ΕΠΙΣΤΑΤΗΣΑΣ ΤΟΥΤΟΙΣ ΥΙΟΣ ΔΑΥΙΔ Ο ΤΙΜΙΟΣ
 Ο ΚΥΡ ΠΑΥΛΗΣ ΤΗΝ ΚΛΗΣΙΝ ΑΛΛ' ΕΥΜΕΝΩΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑΝ
 ΔΕΧΘΕΙΣΑ ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΝ ΚΤΗΤΟΡΑ ΚΑΥΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΦΡΟΥΡΕΙ
 [ΕΝ ΕΥ
 . . . ΤΥΧΙΑ ΦΥΛΑΤΤΕ ΑΝΕΝΟΧΑΝΤΟΝ ΕΠΗΡΙΩΝ ΤΟΥ ΦΘΟΝΟΥ
 [ΠΡΕΣ . . .
 ΤΑΥΤΗΣ ΚΥΡΙΕ Κ. ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΥΤΩ ΣΥΖΥΓΩ Κ.
 . . . ΤΟΙΣ ΠΕΠΟΝΗΚΟΣΙ ΑΦΘΟΝΩΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΩΝ ΤΑ ΘΥΑ . . .

. . . ΤΑ ΤΕ ΕΓΚΟΣΜΙΑ ΑΓΑΘΑ Κ. ΥΠΕΡΚΟΣΜΙΑ ΣΟΥ
 [ΕΝ ΓΗ ΠΕ . . .
 ΑΙΠΑΡΩ ΤΗΣ ΘΥΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΑΞΙΟΝ ΑΠΕΡΓΑΣΑ . . .
 ΠΑΣΗ ΤΗ ΟΙΚΗΑ.

Răscolesc înăuntrul bisericii printre lucruri și găsesc: Un disc de aramă, în mijlocul căruia e bătută scena păcatului dintâi cu Adam și Eva; o icoană a ospătării îngerilor de către Avraam; și o altă icoană, foarte ștearsă, ce vrea să reprezinte legenda înființării mănăstirii.

Paros trăiește sub amintirea binefăcătorului Nicolae Mavrogheni. Trei fântâni îi poartă numele de-a-lungul străzii ce duce la mănăstirea Ecatontapoliani. Legenda a ridicat pe aceasta la treapta faimei unei biserici ca Sfânta Sofia din Stambul. Pe lângă icoanele Mavrogheni, cunoscute din lucrarea lui Theodor Blancard ¹⁾, deosebesc o cruce românească în argint ce poartă steaua și inițialele Voevodului și o evanghelie. Nu e manuscris, ci dintre cărțile tipărite în Valahia; are însă copertile în aur, luxos împodobite, potrivit vechiului tip de legătorie.

Intr'un codice al mănăstirii, dintre anii 1769—1845, citesc rândurile următoare, datate 1786:

« A dăruit bisericii Ecatontapoliani Preaînălțatul Domn a toată Ungrovlahia Nicolae Mavrogheni șapte veșt-minte sfinte, pe cari le-am primit ».

Pe câteva din acestea le găsesc: Un sacos lucrat în aur, o nebederniță și un patrahir ce are printre podoabe pe evangheliști și jos inscripția greacă:

Μάνα lui Ioasaf Arhiereu.

Stăruie încă la Paros membri ai familiei Mavrogheni, mândri de numele strămoșului ajuns Voevod în Valahia. La unul din ei am văzut și originalul pânzei: « Inscăunarea lui Nicolae Mavrogheni », după care s'au luat cunoscutele copii, una la Academie și alta la Patriarhia Ortodoxă din Stambul.

¹⁾ *Les Mavroyéni*, tom. I., Paris 1909.

ELEMENTUL POPULAR ÎN LITERATURA CULTĂ

DE

ARTUR GOROVEI

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 1 Noembrie 1935

La toate popoarele, și în toate timpurile, literatura populară a exercitat o mare influență asupra literaturii culte și, uneori, ambele se confundă.

Întreaga literatură a popoarelor celor mai vechi, despre care avem astăzi cunoștințe, nu-i, în realitate, decât folklorul acelor popoare.

Literatura Indienilor, a Egiptenilor, este o bogată colecție de folklor, în care se perindă credințele și superstițiile lor, aranjate în mod mai artistic, de către oameni cari erau reprezentanții culturii din vremurile acelea.

Iliada lui Homer, care a făcut admirația atâtor veacuri, nu ar fi — după cum spun specialiștii — decât o combinație măiestrită a unor producțiuni populare, ca și Kalevala, cu care se mândresc Finezii, și o scot mereu la iveală, atrăgând asupra ei atenția lumii culte.

Ar fi inutil să urmărim, în cursul veacurilor, sumedenia de scriitori în operele cărora se răsfrânge influența literaturii populare. E suficient să menționăm pe unul dintre cei mai geniali, pe Shakespeare, care s'a inspirat, cu atâta succes, din folklorul poporului englez, ba chiar a intercalat, în una din tragediile lui, texte întregi din producțiile poporului, unele rămase și până astăzi în folklorul universal.

O veche baladă engleză este fondul celei mai strălucite din tragediile lui Shakespeare: « Regele Lear ».

Simțind că se apropie vremea când trebuia să-și puie la cale succesiunea regatului, între cele trei fiice ale sale: Gonerilla, Regana și Cordelia, a voit să afle dragostea filială a fiecăreia, și le-a întrebat, pe rând, cât de mult îl iubesc.

Gonerilla, cea mai mare dintre fiice, îi răspunde:

— Doamne, te iubesc mai presus decât poate spune graiul omenesc; îmi ești mai drag decât ochii, decât aerul și libertatea; mai mult decât orice bogăție și decât orice lucru scump; mai mult decât vieța împodobită cu grație, cu sănătate, cu frumusețe și onoare; te iubesc așa cum a iubit un copil vreodată sau cum a fost cândva iubit un părinte; amorul meu îmi face graiul neputincios și respirația săracă.

Măgulit de manifestarea unei dragoste așa de intensă, Regele Lear o face pe Gonerilla suverană peste păduri și câmpii, peste pâraie și livezi mănoase, care să rămâie în veci moștenire urmașilor ei.

Regana, fiica mijlocie, răspunde:

— Sunt plămădită din același metal ca și soră-mea și mă prețuesc pe mine însămi după valoarea ei. Descopăr, în fundul inimii mele, că ea a definit natura amorului meu, dar mă simt mai presus de dânsa, deoarece eu mă răzvrătesc împotriva celorlalte bucurii, pe care le poate simți cineva, și mă simt cu totul fericită numai iubindu-te, Alteță.

Regele îi hărăzi Reganei o treime din regat, în aceeași întindere, valoare și frumusețe ca și partea dată Gonerillei.

Veni rândul celei mai mici dintre fiice, a Cordeliei.

— Ce-mi poți spune ca să capeți o parte și mai bogată decât a surorilor tale? Vorbește.

— Nimic, Majestate, răspunse Cordelia.

— Nimic?

— Nimic.

— Nimic vine din nimic. Mai spune.

— Sărmana de mine, nu pot să-mi am inima în gură; te iubesc, Majestate, după cum îmi este datoria; nici mai mult, nici mai puțin.

— Cum, Cordelio! Indreaptă-ți vorbele, de nu vrei să-ți pierzi norocul.

— Bunul meu Stăpân, m'ai născut, m'ai crescut, m'ai iubit, și eu întorc precum se cuvine aceste datorii: te iubesc, te ascult, te onorez mai presus de toți. Pentru ce surorile mele mai au bărbați, dacă spun că te iubesc numai pe Maiestatea Ta? Când mă voiu mărita și eu, poate că soțul meu îmi va răpi jumătate din dragostea mea, din îngrijirea mea, din datoria mea; fără îndoială, eu nu voiu putea să mă mărit, ca surorile mele, ca să iubesc numai pe tatăl meu.

Nedumerit, regele o întreabă:

— Pornesc, oare, vorbele acestea din inima ta?

— Da, bunul meu Stăpân.

— Așa de tânără și cu așa de puțină gingășie?

— Așa de tânără, și așa de sinceră, Stăpâne.

Furios, Regele o desmoșteni și o alungă dela curtea lui, împărțind regatul între celelalte două fete, pe care le mărită cu doi duci.

Cordelia, deși nu avea zestre, se mărită cu regele Frâncilor: nu avea zestre, dar era frumoasă.

Fiițele cele înzestrate se purtară foarte rău cu părintele lor, pe când urgisita de Cordelia îl ajută să-și recapete tronul. Regele, recunoscând că, în adevăr, fiica aceasta îl iubea după cum îi era datoria, și nu-l lingușise, ca surorile ei mai mari, o lăasă pe dânsa moștenitoare a întregului regat.

Legenda aceasta, consemnată și într'o cronică bretonă, culeasă apoi ca baladă populară, este cunoscută și la alte popoare.

În Franța, în Bretania de Sus, într'un basm « La Pouilleuse », împăratul are două fete și se hotărește să dea împărăția aceleia dintre ele care îl iubește mai mult. Cea mai mare îl iubește « ca lumina ochilor », pe când cea mică îl iubește « ca sarea în bucate ».

Nemulțumit, regele dădu împărăția fiicei celei mari, iar pe cea mică o izgoni.

Imbrăcată în cerșetoare, se duse la altă împărăție, unde fu primită ca păzitoare la oi; ciobanii, din pricină că era așa de murdară, o porecliseră *Păduchioasa*.

Intr'un rând, pe furiș, se îmbracă în hainele ei de domniță; feciorul împăratului, care se întâmplase pe acolo, zăbind-o așa de frumoasă, precum era, prinse așa de mare dragoste de ea, că se cunună cu dânsa, și la nuntă fu poftit și tatăl miresei, împăratul.

Ea porunci bucătărițelor să pregătească mâncările fără sare. La masă, împăratul musafir se plânse că mâncările nu au niciun gust fără sare, și atunci mireasa îi aduse aminte de răspunsul ei, că-l iubește ca sarea în bucate.

În « *La gardeuse des dindons* », din versiunea gasconă, împăratul are trei fete. Cele două mai mari îl iubesc « mai mult decât orice pe lume », iar cea mică « după cum iubești sarea ». Împăratul împărțind țara între cele două fiice mai mari, porunci unui servitor să o ucidă pe cea mică, și să-i aducă limba drept dovadă. Sluga ucise o cățea și-i duse împăratului limba.

Rătăcind prin lume, fata ajunsese la o curte împărătească, unde fu primită să păzească niște curcani. La o petrecere se arătă în toată splendoarea ei de fată de împărat, și descoperind-o feciorul împăratului, o luă de soție. La nuntă veni și tatăl fetei, pe care-l ajută apoi să-și recapete împărăția.

În versiunea walonă, fata cea mai mare îl iubește pe împărat « ca pânea »; cea mijlocie « ca vinul », iar mezina îl iubește « ca sarea ». Alungată, nemerește la curtea unui alt împărat, și la o petrecere fiind poftit și tatăl ei, mâncările erau nesărate.

Sfârșitul poveștii e același: regele își luă fata înapoi acasă.

Versiunea corsicană, « *Maria fiica Regelui* », vorbește de împăratul care are două fete și un fecior. Fata cea mai mare îl iubește « mai mult decât viața »; feciorul: « mai mult decât domnia », iar fata cea mai mică îl iubește « ca o fată supusă și iubitoare ».

Izgonită, fu primită păstoriță la un împărat vecin, se mărită cu feciorul împăratului, dar când să poftască la masă și pe împăratul vecin, tatăl miresei, acesta înebunise de purtarea neomenoasă a celorlalți copii. Fata însă îl aduse pe tatăl său, îl îngriji bine și el își veni în fire.

Ca și în versiunea wallonă, aceleași răspunsuri dau cele trei fiice ale împăratului, din versiunea italiană: « *Ochii cu urdori* ».

Alungată dela curte, fata cea mai mică pornește pe drum, cu doica sa, și cumpără pielea unei babe moartă la vârsta de o sută de ani. Imbrăcată în pielea aceasta, e primită la curtea unui alt împărat, unde-i zic: «Ochi cu urdori». Feciorul împăratului o surprinde când își lepădase pielea de babă, și se înfățișase în frumusețea ei de fată de împărat, se cunună cu ea, și la nuntă fu poftit și tatăl ei.

La masă i se dădu mâncare fără sare.

Restul povestei e același.

«Sarea și apa» este varianta portugheză.

Fetele îl iubesc pe împărat: «mai mult decât lumina soarelui», «mai mult decât pe ea însăși», iar cea mai tânără «ca bucatele cu sare».

Izgonită, ajunge bucătăriță la un alt împărat, cu al cărui fiu se mărită. La nuntă, tatăl ei se convinge că fiică-sa în adevăr că-l iubea ¹⁾).

Ispirescu ni-a dat o variantă muntenească «Sarea în bucate», a căreia autenticitate poate să fie pusă la îndoială, deoarece, după cum s'a dovedit, unele din basmele lui nu sunt de origine populară românească, ci adaptări ale unor povestiri străine, traduse și tipărite în românește, și apoi povestite lui Ispirescu de mahalagii bucureșteni, de prin Delea-Veche, oameni cu știința cetitului, cari l-au indus în eroare, făcându-l să creadă că sunt vechi basme românești ²⁾).

Varianta aceasta *unică* în literatura noastră, publicată în 1888 în «Revista Nouă», dar nereprodusă de Ispirescu în volumul tipărit la 1892 — ceea ce ar fi un indiciu că nici el n'o mai considera ca basm românesc — cunoaște un împărat care întreabă pe cele trei fiice ale sale: cum îl iubesc.

«Ca mierea», spune cea mai mare; «ca zahărul», răspunde cea mijlocie; «ca sarea în bucate», spune mezina.

Izgonită, intră chelăreasă la curtea altui împărat, pe al cărui fecior, întors rănit din războiu, îl îngrijește și el o ia de soție. La masa mare, mireasa servește tatălui ei mâncare

¹⁾ Lazăr Șăineanu, *Basmele române*. București, 1895.

²⁾ Artur Gorovei, *O chestie de folklor*, în volumul jubiliar «Petru Poni», 4 Ianuarie 1906.

fără sare. Fata povesti ce se întâmplase cu dânsa și sfârși așa: «Acum am vrut să-ți dovedesc, tată, că fără miere și fără zahăr poate omul să trăiască, dar fără sare, nu ».

* * *

Macbeth, tragedia lui Shakespeare, este o icoană fidelă a unor părți din folklorul tuturor popoarelor: credința în puterile supranaturale a vrăjitoarelor.

Prima scenă din actul I începe cu un sfat al celor trei vrăjitoare, care au un rol așa de important în această tragedie, și hotăresc în ce loc se vor întâlni cu Macbeth.

În scena III-a, Shakespeare ni arată ce se credea, în Anglia veacului al XVI-lea, despre aceste ființe supraomenești.

Iată o parte din această scenă, în care parcă vorbesc țigăncile noastre care prezic, în ghioc, viitorul:

Prima vrăjitoare. — Unde ai fost, soră?

A doua vrăjitoare. — Am făcut să moară porcii.

A treia vrăjitoare. — Și tu, soră?

Prima vrăjitoare. — Femeia unui marinar avea în pestelcă niște castane, pe care le molfăia, le molfăia, le molfăia...: — Dă-mi și mie, i-am zis. — Pleacă de aici, vrăjitoare, a strigat ea. Soțul ei a plecat spre Alep ca patron al Tigrului; dar am să mă îmbarchez după el într'o sită, și sub forma unui șoarece fără coadă, am să fac, am să fac, am să fac...

A doua vrăjitoare. — Am să-ți dau unul din vânturi.

Prima vrăjitoare. — Ești foarte bună.

A treia vrăjitoare. — Ți-oiu mai da și eu un vânt.

Prima vrăjitoare. — Și eu le am pe toate celelalte la ordinele mele, și știu toate porturile în care ele suflă, și toate punctele care li sunt însemnate pe harta marinarilor. Il voi uşa precum este uscat fânul, și nu voi lăsa nici ziua, nici noaptea să se prindă somnul de geana lui. Va trăi ca un interzis. De nouă ori nouă săptămâni de oboseală îl vor slăbi, îl vor face plâpând și va tânji; și dacă barca nu se va prăpădi, o vor bate toate furtunile. Uitați-vă ce am eu aici.

A doua vrăjitoare. — Să văd și eu.

Prima vrăjitoare. — Degetul cel mare al unui marinar naufragiat la întoarcerea în patrie.

În actul V, scena I, se reproduce — fără îndoială — un farmec care trebuie să fi fost întrebuințat, în mod curent,

de poporul englez; este un adevărat document de folclor:

SCENA I

O peșteră întunecoasă: în mijloc o căldare în clocote.
(Tunet. — Intră cele trei vrăjitoare).

Prima vrăjitoare. — Pisica tărcată a miaunat de trei ori.

A doua vrăjitoare. — Da, de trei ori; și în același timp ariciul a gemut.

A treia vrăjitoare. — Scorpia țipă: a venit vremea, a venit vremea.

Prima vrăjitoare. — Să ne învărtim în jurul căldării:

Să aruncăm în căldare mațele otrăvite!
Broscoiule, care sub lespedea rece,
În timp de treizeci de zile și treizeci de nopți,
Ai adunat dormind un venin căldîșor,
Fierbi întâi în căldarea vrăjită.

Tustrele împreună. — Să muncim mai mult și mai cu grijă:

Arzi, focule, și clocotește, căldare.

A doua vrăjitoare:

Șerpe de baltă
Fierbi în căldare;
Ochiu de șopârlă de apă, picior de broască,
Păr de liliac, limbă de câne,
Limbă spintecată de vipere, bot de cârțiță,
Picior de șopârlă, aripă de bufniță,
Pentru un farmec aducător de tulburări,
Ca o supă din iad, fierbeți și clocotiți.

Tustrele împreună. — Să muncim mai mult și mai cu grijă:

Arzi, focule, și clocotește, căldare.

A treia vrăjitoare:

Solz de balaur; dinte de lup;
Momie de vrăjitoare; stomac și bot
De rechin răpitor, din mările sărate;
Rădăcină de cucută, smulsă pe întunerec;
Ficat de evreu blăstămaț;
Fiere de țap; rămurele de chiparos,
Tăiate pe timp de eclipsă de lună;
Nas de turc și buză de tătar;

Deget de plod gătit în timpul nașterii,
De prostituata care l-a lepădat într'un șanț;
Faceți fiertura groasă și lipicioasă;
Să mai punem prapur de tigru,
Ca ingrediente în căldarea noastră.

Tustrele împreună. — Să muncim mai mult și mai cu grijă:

Arzi, focule, și clocotește, căldare.

A doua vrăjitoare. — Să răcim aceasta cu sânge de babuin:

Atunci farmecul este sigur și perfect.

(Intră Hecata și alte trei vrăjitoare).

Hecata. — Totul e foarte bine; meritați laudă pentru îngrijirile voastre:

Și fiecare va avea parte la câștig.
Acuma cântați în jurul căldării,
Ca dracii și zânele în horă,
Pentru a fermeca ceea ce ați pus în căldare.

CÂNTEC

Spirite negre și albe,
Spirite roșii și cenușii,
Amestecați, amestecați, amestecați,
Voi care știți să mestecați.

În folklorul nostru românesc este cunoscut farmecul « de fapt », care se face aproape în același mod cum se făcea, în Anglia, pe vremea lui Shakespeare, întrebuintând lucruri bizare, care se pun la clocotit în căldare, de către vrăjitoare.

În descântecul « de desfăcut de fapt », se arată lămurit cu ce se face farmecul:

Lună luminată,
fapt de 99 de chipuri
și de 99 de feluri;
fapt cu lut dela topilă,
fapt cu creieri de broască,
fapt cu păr de muieri,
fapt cu ou de pui înădușit,
fapt cu cârțiță,
fapt cu aruncat în vânt,

fapt cu urinul înapoi,
fapt cu rac,
fapt cu talpă de guzgan orb,
fapt cu piele de șarpe,
fapt cu sânge și mațe de ariciu,
fapt cu rugumătură de sfredel,
fapt cu ștreang de om spânzurat,
fapt cu puiu de rândunică,
fapt cu liliac,
fapt cu țărână de cai,
fapt cu său de vacă crăpată,
fapt cu sarea vitelor,
fapt cu culcuș de iepuri,
fapt cu mână de om mort,
fapt cu țărână dela mormânt,
fapt cu vine și gâtlej de lup,
fapt cu sgură dela cuptor părăsit,
fapt cu praf dela țâțana ușii,
fapt cu scârnă de lup,
fapt cu cupac de car,
fapt cu piedecă dela mort,
fapt cu păr dela mort,
fapt cu creieri dela coțofană,
fapt cu resteu,
fapt cu clocitură dela rațe,
fapt cu lac,
fapt din fântână părăsită,
fapt din răspânturi de drum,
fapt cu cărbuni,
fapt cu luatul manei vacilor
și a oilor,
și împrejurul Sfântului Gheorghe,
fapt cu luatul manei grăului
și al păpușoilor
și a toate sămănăturile,
și din grădini,
fapt cu usturoiu descântat la Sf. Andrei,
fapt cu strechie,
fapt cu prăzneală de mătă,
fapt cu hărășeală de câni,
fapt cu hârburi din nouă târguri,
fapt cu apă dela roata morii care împrășcă,
fapt cu praf dela scuturătură de găină,
fapt cu plisc de cioară,
fapt cu cenușă lepădată dela cămeși,
fapt cu mătură lepădată,

fapt cu potlogi lepădați,
fapt cu aramă,
fapt cu marmură,
fapt cu cremene,
fapt cu hârtie,
fapt cu broască cusută la gură,
fapt cu turtă de grâu,
și cu țâță de muieri,
fapt cu legatul cununiei
flăcăilor și a fetelor,
fapt cu făcutul pe ursită,
fapt de adus cu farmeci
pe care ți-i drag,
fapt cu mătrăgună,
de a trăi rău în casă,
și de pagubă
și de urît,
și de nebuneală,
și de despărțire de soți,
fapt aruncat în fața casei,
fapt aruncat în dosul casei,
fapt aruncat în horn,
fapt aruncat în așternut...¹⁾.

* * *

Trecem peste literatura cultă a altor popoare, în care elementul popular este împregnat în unele dintre cele mai valoroase opere, și să ne oprim la literatura noastră românească.

Unul dintre cele mai frumoase cântece populare românești, este acela în care se descrie jalea ce cuprinde pe turturică, « o, sărmana vai de ea », când își pierde soțul.

Alecsandri ni dă varianta pe care a cules-o el, înainte de 1866:

Amărita turturică,
o! sărmana, vai de ea!
cât rămâne singurică,

---

¹⁾ *Carte de desfăcut farmecele*. Broșură de 20 pagini. Sibiu, 1867. La finele broșurei se spune: « aceste sfinte rugăciuni pentru de desfăcut de farmece, s'au găsit la Mănăstirea Kif, într'o carte la finitul ei, scrisă de Sfântul Damaschin, și până acum n'au fost tipărită, ci s'au aflat numai în scris ». (Reprodusă de G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, p. 374).

o ! sărmana, vai de ea !
sboară tristă prin pustie,
mai mult moartă decât vie !
Cât trăiește, tot jelește,
cu alta nu se 'nsotește !
Trece prin pădurea verde,
dar ea pare că n'o vede.
Sboară, sboară pân' ce cade,
și pe lemn verde nu șade,
și când stă câteodată,
tot pe ramură uscată,
ori se pune pe o stâncă,
și nici bea, nici nu mănâncă !
Unde vede apa rece,
ea o turbură și trece;
unde vede-un vânător,
cătră el se duce 'n sbor.

Marian cunoaște două variante, una din Bucovina și alta din Transilvania.

Varianta bucovineană:

Amărîta turturică,
sboară, sboară pân' ce pică,
se face a nu ști nimică.
Sboară 'ntr'o pădure deasă,
de viață nici că-i pasă;
*sboară 'ntr'o pădure adâncă,
nici nu bea, nici nu mănâncă.*
Unde vede apă bună,
ea fuge ca o nebună;
*unde vede apă rea,
ea o turbură și bea.*
Unde vede un vânător,
ea merge la el în sbor,
vânătorul s'o pălească,
de pe lume s'o sfârșească,
*să nu se mai necăjească*¹⁾).

Varianta din Ardeal:

Amărîta turturică,
când rămâne singurică

¹⁾ S. Fl. Marian, *Ornitologia*, II, p. 201. Același cântec cules din Corovia (Bucovina), la Elena Niculiță-Voronca, *Datînele și credințele poporului român*. Partea III, p. 454.

sboară pe pădurea verde
și se duce de se pierde.
Sboară până de tot cade,
pe copac verde nu șade ¹⁾,
și când șade câte-odată
șade pe ramur' uscată.
Unde dă de-o apă rea,
ea o turbură și-o bea;
unde aude vânătorul
acolo o duce dorul
ca să dea să o lovească,
să nu se mai pominească.

Cântecul acesta nu ni aparține numai nouă, Românilor; este un patrimoniu comun și altor popoare. Sunt variante așa de asemănătoare cu a noastră, încât ai putea să crezi că un maestru popular de pe meleagurile noastre a tradus una din variantele străine.

Tata lui Hasdeu îi atrăgea atenția, încă la 10 Februarie 1859, asupra filiațiunii externe a acestui cântec: « Bagă bine « de seamă, că doina noastră despre *Turturica* își are surori « gemene în multe alte țări. Iată ce zice, de pildă, sărmana « turturică într'o romanță spaniolă din veacul al XVI-lea, « pe care vezi-o în *Cancionero de Romances*, Antverpia, 1550, « pag. 245:

Que ni poso en ramo verde,
ni en prado que tenga flor,
que si hallo el agua clara
turbia la bevio yo...

« Apoi o baladă daneză cu același înțeles a pus-o vestitul « Oelenschläger în tragedia sa *Axel und Walbor*, după cum « ni-o spune și Ampère în *Littérature et voyages*. În sfârșit, « îmi aduc aminte că Serbii au și ei o doină foarte asemă- « nată cu a noastră » ²⁾.

În Italia, « Amărîta turturică » este cunoscută în toate regiunile.

---

¹⁾ În original, este pus greșit: « pe *pelin* verde... ».

²⁾ Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, p. 443.

O variantă toscană:

La tortora che ha perso la campagna,
dice che non la sa più ritrovare;
e se trova dell'acqua lei si bagna,
e se l'è chiara la fa intorbidare...

Varianta siciliană:

Quannu la turturidda si scumpagna,
si parti, e si ni va a dda virdi locu;
passa di l'acqua, e lu pizzu s'abbagna,
prima lu sguazza, e poi ni vivi un pocu...

În varianta istrieană se găsește până și lamentația din variantele noastre « Amărîta, vai de ea! »: « la mischiniela, puovera mei... »:

La tuortura ch'à pierso la cunpagna,
la mischiniela è doûta dulusa;
la va per aqua ciara a la funtana,
e la la bivo doûta turbidusa.
La va curendo soun per la muntagna,
la va cercando el sul che nu' la broûsa.
E cu' li ale la se bate el core,
puovera mei chi iè pierso lu me' Amore! ¹⁾

Cântecul acesta, « Amărîta turturică » a fost utilizat de frunțași ai literaturii noastre din trecut, cari și l-au însușit, l-au intercalat în lucrările lor, ba chiar l-au copiat aidoma, și l-au dat lumii ca propria lor producțiune.

În veacul al XVI-lea domnea, în Muntenia, Neagoe Basarab, « acest Marc-Aureliu al Țării Românești, principe artist și filosof, care ne face a privi cu uimire, ca o epocă excepțională de pace și de cultură, în mijlocul unei întune-coase furtune de mai mulți secol, scurtul interval dintre anii 1512—1521 », după cum zice Hasdeu. Acest Neagoe Basarab a scris o carte, reproducă în București, după un manuscris din 1654, sub titlul « Învățăturile bunului și credinciosului Domn al Țării Românești Neagoe Basarab Vv., către fiul său Teodosie Vv. ».

¹⁾ Citate de Hasdeu în *op. cit.*, pp. 728—730.

În lucrarea aceasta se găsesc bucăți de o frumusețe neobișnuită. Unul din aceste mărgăritare a vechei noastre literaturi, nu-i decât reproducerea, în proză, a vechiului nostru cântec popular « amărîta turturică ».

Iată acest pasaj, citat de Hasdeu:

« ... ca turtureaua ce se desparte și-i pierе soția; multă jale și dor
« are pentru dânsa, și *niciodată pre copaciu verde nu se pune, ci tot*
« *pre uscat; și când va să bea apă, întâiu o turbură cu picioarele și*
« *atunci bea, și niciodată inima ei nu dobândește veselie* ».

Neagoe Basarab, pătruns de frumusețea ideii cuprinsă în cele câteva versuri din cântecul popular, în care se descrie, cu atâta simplitate și tărie, jalea unei turturele despărțită de soțul ei, a reținut acea idee și a reproduș-o, când a simțit nevoie de ea.

Peste câțva timp, poetul Ienăchiță Văcărescu nu se mulțumește numai a lua ideea din cântecul popular și a o reda, sub altă formă; nu face, bunăoară, ca Anton Pann cu bucățile sale « de prin lume adunate și la lume iarăși date »; Văcărescu reproduce cântecul întocmai, așa cum l-a auzit, îl dă ca propria lui producție, adăugând numai câteva versuri, care se deosebesc « cu desăvârșire de mersul nemeșesugit al operei poporului »¹⁾.

Iată cum sună poezia lui Văcărescu:

*Amărîta turturea
cât rămâne singurea,
căci soția și-a repus,
jalea ei nu e de spus.
Cât trăiește, tot jelește,
și nu se mai însoțește!
Trece prin flori, prin livede,
nu se uită, nici nu vede.
Și când șede câte-odată,
tot pe ramură uscată.
Umblă prin dumbrava adâncă;
nici nu bea, nici nu mănâncă.
Unde vede apă rece
ea o turbură și trece;*

¹⁾ Hasdeu, *op. cit.*, p. 445.

unde e apa mai rea,
o mai tulbură și bea.
Trece prin pădurea verde
și se duce de se pierde;
dar pe lemn verde nu șade.
sboară până de tot cade.
Unde vede vânătorul,
acolo o duce dorul,
ca s'o vadă, s'o lovească,
să nu se mai pedepsească.

Versurile subliniate sunt în cântecul cules de Alecsandri.

Alecsandri a cules cântecele populare ca *poet*, nu însă ca *folklorist*; de aceea le-a făcut oarecare modificări, prin care nu au pierdut din frumusețe, suprimând din cântecele populare unele repetiri sau lucruri care i se păreau lui de prisos. Forma veche a acestui cântec, probabil că era ceva mai lungă de cum o găsim la Alecsandri, și acea variantă a reprodus-o Văcărescu; toate versurile care lipsesc la Alecsandri, le găsim în variantele lui Marian. Astfel se poate restitui, în întregime, varianta acestui cântec, cunoscută în Muntenia, pe vremea lui Văcărescu, rămânând ca o creațiune a lui proprie, versurile banale, ca următoarele: «căci soția și-a repus, jalea ei nu e de spus».

Ca și Neagoe Basarab, ca și Enăchiță Văcărescu, scriitorii culți din alte țări, și din alte vremuri, au utilizat acest cântec, l-au intercalat în scrierile lor.

Adam Oelschläger (la Hasdeu: *Oelenschläger*), cunoscut mai mult sub numele latinizat: *Adam Olearius*, scriitorul german care a trăit dela 1603 până la 22 Februarie 1671, a utilizat cântecul acesta în o tragedie a sa.

Unii poeți italieni n'au rămas indiferenți.

În veacul al XV-lea, *Olimpo de Sassoferrato*, într'un sonet, pune o parte din cântecul popular cunoscut pe vremea lui:

Se tu sarai qual questa tortorella...
Se perde la compagna meschinella,
Al viver solitario s'abbandona;
Non d'acqua chiara alla sua bocca dona,
Torbida, fosca, verminosa e fella;

Nè mai posar si vuole in arbor verde,
In qualche tronco secco piange e lugge;
Et cosi a poco la sua vita perde...

Un altul, *Panfilo Sasso*, intercalează același cântec într'o poezie a sa:

La tortorella dolorosa e trista
Dopo ch'ha perso la dolce compagna,
Soletta va per boschi e per campagna,
Fuggendo quanto può l'umana vista;
Nè mai si annida ove fiorisce arista,
Nè d'acqua chiara mai si lava o bagna,
Ma sempre amando più, si duole e lagna...¹⁾

* * *

Scriitorii noștri din veacul al XIX-lea, vechii noștri scriitori, au fost aproape toți influențați de literatura populară. O mică pildă cu poetul *Ion Catina*, care în volumul de versuri apărut în 1847, în poezia *Osânda*, ni dă sub forma literaturii culte, o prea cunoscută legendă populară: *Corbea*.

Iată, în rezumat, poezia lui Catina:

Vedeți cel june 'n umbră, a căruia sprinceană,
Căzută 'n suferințe, pe ochiul lui de ghiață,
Vestește-un blăstămat;
A nedreptății pradă, — a durerilor icoană,
A cărui grea osândă e însuși pe viață
A fi întemnițat.

Pe junele acesta:

Arare câte-odată pe bătătur' afară
Il scot în mare pază, când soarele izbește
Pe zidul mucezit.

Tatăl său a fost:

Haiduc de codru neaoș, pe care-l spânzurară
Sub Ștefan cel vestit.

---

¹⁾ Citate de Hasdeu.

și aceasta este singura lui vină, pentru care stăpânirea l-a întemnițat:

Fatalitatea oarbă-l împinse 'n întunec,
Durerea-i elementu-i: el nu-și cunoaște vina,
Așa s'a pomenit.
Lui nu-i vorbi nimica de tatăl său nemernic
Pe care nici că-l știe; el n'a aflat pricina
De ce l-a urgisit.

Cu toate acestea «junele» trebuie să fie spânzurat:

Se dete sfoară 'n țară că, Joia viitoare,
S'ar spânzura în piață un osândit la moarte,
Un fiu de hoț vestit.
Moldova 'n ziua ceea era toată 'n picioare:
Chiar Vodă cu a sa fiică veni ca să ia parte
La scena de 'ngrozit.

Vodă vrea să facă un act de mărinimie; vrea să-i acorde împlinirea dorinței care-și va manifesta-o, în acest moment solemn:

— Ascultă-mă, voinice, cu fața 'ntunecată,
Ii zice Vodă vesel, noi vrem de astădată
Să uiți ce-ai suferit;
Mă jur pe-a mea coroană, atâta de spinoasă,
Să-ți dau orice vei cere, pe mâna mea cea dreaptă.
Zi. — Vei fi fericit.

Și așa de neînsemnată favoare cere osânditul:

O! mulțumită, Doamne, dă-mi calu-ți ce nechează,
Să'ncalec și eu odată, și'n furci, spânzurătoare,
Pe urmă voiui muri.

Vodă îi satisface dorința:

Și'ncălecând, el dete o raită haiducească:
Trecu pe lângă Prințul — pe fiica lui răpise,
Și-o aruncă pe cal.

Corbea din legenda populară, stă în temniță:

Frunzuliță trei foi late,
de ce în temniță-mi șade?

Pentru'n paloș ferecat,
numa'n aur îmbrăcat,
de nu știu cine furat;

« Junele » lui Catina, ca și Corbea, stau în temniță fără nicio vină.

Poezia poporului îl zugrăvește astfel pe Corbea:

În temniță m'am uscat,
că'n ea, de când am intrat,
din chica ce mi-a crescut
mi-am făcut de așternut,
cu barba m'am învelit,
cu mustăți m'am ștergărit.

Mama lui Corbea vine să-l vadă în temniță; el o sfătuiește să se ducă la Ștefan-Vodă — același Domn ca și la Catina — să-l roage de iertare, dar să se ducă Duminecă.

Baba se duce Sâmbătă, la Vodă, și nu obține grațierea lui Corbea, care *foia viitoare* — ca și la Catina — urma să fie spânzurat. Ea interpretase favorabil cuvintele lui Vodă, care spuneau lămurit, pentru alții, ce soartă îl așteaptă pe Corbea:

Ascultă, babo, la mine,
ca să-ți spui de Corbea bine:
Azi e sfânta Sâmbătă,
mâne e Duminecă,
chiar Dumineca cea mare,
zi de sfântă sărbătoare,
și ai să fii d'o soacră mare.
Lui Corbea, pecetluit
cu cinci litri de argint,
fată mare i-am găsit,
frumoasă cum nu e'n lume,
și-o cheamă, babo, pe nume
jupâneasa Carpena,
adusă din Slatina,
numai din topor cioplită,
și din bardă bărduită,
pe la vârf cam ascuțită,
pe la mijloc e strujită,
la tulpină văruiată,
pentru Corbea-al tău gătită.
Babo, am mai îngrijit

lăutari de i-am tocmit,
lăutari de București,
pe galbeni împărătești,
cu papucii gălbiori,
cu ceacșării roșiori,
când îi vezi te înfiori
și te cutremuri să mori.

Când bătrâna, veselă, îi duce vestea lui Corbea, acesta-i spune:

Ci, taci maică la naiba,
că așa e femeea:
poale lungi și minte scurtă,
judecată mai mărunță,
cap legat, inimă'ncinsă
și de minte necuprinsă.
Eu ți-am zis Duminecă,
tu mi te-ai dus Sâmbătă.

Mireasa lui Corbea, pe care i-o pregătise Ștefan-Vodă:

Jupâneasa Carpena
adusă din Slatina,
nu-mi e, maică, soția,
ci-mi este, maică, țeapa
să mă cunune cu ea.

În ziua când trebuia să fie executat Corbea, maică-sa, după îndemnul lui, îi aduse calul, pe « roșul » din groapa cu șapte nuci « deșelat și deșolat, ca păunul nerotat ».

Lumea de pe lume se minuna de frumusețea calului; Vodă însuși voia să-i vadă umbletul, dar când încerca cineva să-l încalece:

Roșul nimic nu făcea,
făr' de numai c'aștepta
călărețul când sărea,
ș'atunci bine că-i venia,
numa'n tafturi se umfla,
și departe-l asvârlea,
fierea'ntrânsul cătrănea,
mort pe jos îl așternea.

Numai Corbea a putut să-l încalece:

Iată Corbea că-mi pornea.
 Drumul roșului când da,
 brazdă neagră răvărsa;
 când pe roșu-l frâncuia,
 cu copita când lovea,
 pietrele că scăpăra,
 brazdă roșie vărsa:
 cât e brazda plugului,
 atât e a roșului.

Și după cum «junele» din poezia lui Catina *dete o raită haiducească*, și trecând pe lângă Ștefan-Vodă, *pe fiica lui răpise și o aruncă pe cal*, Corbea:

O dată curtea'nvârtea,
 iar când fu d'a doilea,
 printre lume se băga,
 de mă-sa s'apropia,
 nimeni samă nu-i băga,
 iar dacă s'apropia,
 mâna pe mă-sa puneă,
 d'a'ncălare o arunca,
 lângă el c'o așeza

Și când bine că-i venia,
 unde zidul nalt era,
 pe roșul că-l sprijinea,
 și roșul că-mi sforăia,
 dincolo de zid sărea
 cu Corbea și cu mă-sa ¹⁾).

Mai puțin frumos, mai puțin logic decât în poezia populară, descrie Catina isprava «junelui» său, care nu e altul decât Corbea al poporului. Până și micul amănunt din Catina, că hoțul vestit era să fie spânzurat «Joia viitoare», se găsește în o variantă a legendei populare, pe care trebuie să o fi cunoscut poetul:

Foică de cicoare,
 în zi sfântă de *foi-mare*
 iaca biata mama Corbii

¹⁾ G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, p. 517.

tocmai din țara Moldovii,
se'mbrăca de serbătoare,
și pleca pe drumul mare,
cu trei ouă roșioare,
să le ducă de mâncare
la băiat, în depărtare
. . . . .

Să nu mai întârziem, răsfoind opera celorlalți scriitori din vechime ai noștri, unii tot așa fără de talent, ca și Catina, și tot așa de uitați ca și el, și să ne oprim asupra celui mai genial poet al neamului nostru, *Eminescu*.

În « O! Mamă... », poetul se roagă iubitei lui să-i puie la cap, la mormânt, o ramură de teiu, copacul așa de mult iubit al lui *Eminescu*:

Când voiuri muri, iubito, la creștet să nu-mi plângi,
Din teiul sfânt și dulce o ramură să frângi,
La capul meu, cu grijă, tu ramura s'o 'ngropi...

Tot așa-i cere, iubitei lui, făuritorul unei doine din Transilvania:

Mândră, când oiuri muri eu,
vină la mormântul meu
și-mi seamănă siminic... ¹⁾

Obiceiul de a semăna flori pe mormântul ființelor iubite, este răspândit, în poporul nostru; fie că asupra lui *Eminescu* a influențat acest obicei românesc, fie că a cunoscut cântecul citat, și sub influența lui a scris această frumoasă poezie, pentru noi este indiferent: dintr'un izvor popular s'a inspirat *Eminescu*.

În aceeași poezie, la *Eminescu*:

Iar dacă împreună va fi ca să murim,
Să nu ne ducă'n triste zidiri de țințirim:
Mormântul să ni-l sape la margine de riu,
Ne pună'n încăperea aceluiași sicriu,
De-a pururea aproape vei fi de sinul meu,
Mereu va plânge apa, noi vom dormi mereu.

¹⁾ S. C. Măndrescu, *Literatură și obiceiuri populare din comuna Râpa-de-jos*, p. 98.

Intr'o doină, tot din Transilvania, poetul țăran își roagă iubita să moară odată cu el, să-i închidă pe amândoi în același copârșău (sicriu), să-i îngroape în grădinuță (nu în țințirim), și în același mormânt, ca să nu le fie urît:

Mori, mândră, să mor și eu,
să ne'nchidă'n copârșeu,
să ne'ngroape'n grădinuță,
cu capul la scânteuță,
să ne'ngroape'ntr'un mormânt,
să nu ni fie urît ¹⁾).

Luceafărul lui Eminescu e un poem admirabil. O fată de împărat se îndrăgește de steaua care strălucește mai frumos pe cer, de luceafăr.

Intr'o poveste populară, o fată de împărat se îndrăgește de *soare*. După multe străduinți, străbate până la locuința soarelui, dar mama lui, o bătrână răutăcioasă, temându-se ca nu cumva și Soarelui să-i cadă dragă fata, o prefăce în *rândunică* ²⁾).

Povestea aceasta este izvorul *Luceafărului* lui Eminescu.

Dar nu numai că ideea fundamentală a acestui poem e de obârșie populară, ci urmele unora din amănunte le găsim în gura poporului. Așa, chiar la început, vorbind de fata de împărat, Eminescu zice:

Și era *una la părinți*,
Și mândră'n toate cele,
Cum e fecioara *între sfinți*
Și luna *între stele*.

Intr'un cântec din Neagra-Șarului (județul Suceava din Vechiul Regat), o fată se plânge că e singură la părinți « ca și luna printre stele »:

Ș'apoi frunză trei văzdoage,
la crâșmuță'ntr'e priloage,
țin orândă trei jidauce:
rachiu bun de trei soroace,
și vinuț de trei pritoace:

¹⁾ Mândrescu, *op. cit.*, p. 92.

²⁾ Marian, *Ornitologia*, I, p. 356.

cine bea, copii nu face.
 Ci ¹⁾ știut și mama mea
 că m'ar face singurea,
 se ducea și ea de bea,
 de copii nu mai făcea;
 c'am fost *una la părinți*,
ca și luna între sfinți,
 fără frați, fără surori,
 ca și luna printre nori;
 fără frați, făr' surorele,
 ca și luna printre stele :-).

În poezia populară s'ar părea un non-sens expresiunea « ca și luna între sfinți »; dar să nu se uite că în credințele poporului au rămas încă urme păgânești, și că pentru el, Soarele și Luna sunt sfinți.

În « Satira a III-a » unul din fiii lui Mircea-Vodă, în lagărul dela Rovine scrie, pe genunchi, o carte ca « s'o trimeată dragei sale dela Argeș mai departe », și-i zice:

Te-am ruga, mări, ruga
 să-mi trimeți prin cineva
 ce-i mai mândru'n valea Ta:
 codrul cu poenele,
 ochiul cu sprincenele;
 că și eu trimete-voiu
 ce-i mai mândru pe la noi:
 oastea mea cu flamurile,
 codrul și cu ramurile,
 coiful nalt cu penele,
 ochii și sprincenele.
 Și să știi că-s sănătos,
 că, mulțămind lui Hristos,
 Te sărut, Doamnă, frumos.

Intr'un cântec popular, o catană scrie același lucru iubitei lui, cu deosebire că el vorbește ca o catană, pe când « fiul falnicului Domn » vorbește ca un fiu de Domn:

*Trimete-mi, mândră, trimete
 ce-o fi'n sat la voi mai verde:
 cosița, petelele,*

¹⁾ În loc de « să fi știut ».

²⁾ Șezătoarea, I, p. 14.

ochii și sprincenele ;
ochiții și gurița
să-mi stâmperei inimuța,
sara și dimineața,
peste zi totdeauna.
*Că și eu, mândră, ți-oiu trimete
ce-o fi'n catane mai verde:*
chivăra și penele,
ochii și sprincenele ;
ochiții și gurița,
să-ți stâmperei inimuța
sara și dimineața,
peste zi totdeauna ¹⁾.

Aceste citații ajung, pentru a ne convinge câtă influență a avut, asupra lui Eminescu, poezia populară, pe care o cunoștea așa de bine. Iar dacă ni aducem aminte că el însuși pune, sub *Călin*, un subtitlu: *file din poveste*, poveste în care ni se vorbește de feți-frumoși cu păr de aur, de smei cu solzii de oțele, și de acel popor de găze, care petrec la nunta fetei Craiului; dacă ni amintim de poeziile lui « în formă populară », nu mai putem sta la îndoială că asupra lui Eminescu, poezia populară a exercitat o influență hotărâtoare.

Prin această introducere a *elementului popular*, opera lui Eminescu a câștigat în frumusețe, făcând să sune o notă nouă, în monotonia poeziei noastre culte.

Eminescu a fost conștient de adevărul exprimat așa de plastic, de un cugetător al zilelor noastre: « O producție proprie însă nu ar însemna mare lucru la simfonia universală, dacă nu oglindește *partea originală din substratul adânc etnic* » ²⁾.

De aceea Eminescu este un mare poet.

---

¹⁾ Căntece culese din Ardeal, de V. Alexiu și publicate în « Convorbiri literare » din 1 Noembrie 1888, p. 686.

²⁾ Prof. I. Simionescu, membru al Academiei Române, *Energii române în strdăntate*, p. 3. București, 1935.

ALEXANDRU DEPĂRĂȚEANU

STUDIU CRITIC

DE

AL. CIORĂNESCU

Sedința dela 30 Mai 1935

INTRODUCERE

Un *Voi, răspunse ea* și un *Locuința mea de vară e la țară* au salvat numele lui Alexandru Depărățeanu dela uitarea pricinuită de înneceul anilor ce au trecut peste el. Datorită acestor frânturi de versuri care continuă încă să se citeze, fără ca aceasta să însemneze că toți câți le spun știu și cine le-a alcătuit, literatura oficială a convenit să-l înregistreze printre acei privilegiați cari, îngăduiți în manualele de școală, sunt presupuși a reprezenta întreaga istorie literară a țării. Cu Depărățeanu s'a întâmplat însă acest lucru curios, că din toată opera lui, care nu e prea mare, posteritatea, această sită cu găuri atât de inegale, n'a consimțit să rețină nimic altceva în afară de cele două fragmente amintite; nici măcar poeziile întregi din care ele fac parte, de vreme ce, comentând valoarea celei care se numește *Vara la țară*, critica oficială găsește că aceasta « în afară de unele expresiuni prea crude și câteva neologisme, nu păcătuiește decât prin unele tendințe prea satirice și prin lungime », încât se poate întreba cineva cu drept cuvânt, prin ce nu păcătuiește.

Astfel redus la această ultimă expresie a activității lui literare, poetul încetează să mai fie o câtime însemnătoare, și rămâne tolerat în istoria literaturii doar ca un semn al

bunăvoinței pe care i-a câștigat-o greșala de a fi scris odată două versuri frumoase. De aceea nimeni nu e ținut să știe despre el mai mult decât atât, nici chiar această faimoasă istorie a literaturii care își îngăduie să-i ignoreze cu totul viața. După reaua prețuire a operei lui trebuia neapărat să vină lipsa de interes pentru ceea ce-i fusese viața. Și într'adevăr, alături de o variație a judecăților asupra valorii scrierilor lui, atât de fluctuante și de nesigure încât pentru a da asupra lor o idee clară ar fi foarte instructivă înfățișarea lor în mod separat, alături de laude și batjocuri alterne, mergând dela contemporani până în anii din urmă, informația asupra vieții lui, amănunțele biografice, sunt tot atât de capricioase și de incerte, rezumându-se de cele mai multe ori la posibilitățile de fantezie ale unor biografi improvizați de cine știe ce întâmplătoare prilejuri.

O singură dată interesul pentru viața și pentru opera lui păruse că începe să se deștepte din nou; dar însăși împrejurarea în care numele avea să-i fie împropătat în conștiința marelui public, e caracteristică pentru reaua lui soartă de totdeauna. Întâmplându-se ca un avocat și om politic să treacă într'unul din turneele sale electorale prin necunoscutul și de nimeni cercetatul sat teleormănean în care a trăit o vreme poetul și de unde era de fel familia lui, i s'a părut acelui politician în căutare de voturi că ar fi pentru el un frumos fel de a-și face propagandă dacă și-ar arăta dragostea pentru județul ale cărui sufragii le solicita, dacă s'ar interesa de mormântul scriitorului uitat până și de ai săi, îngrijind să i se ridice un monument și făcând să se publice încă odată o parte a operei lui. Sigur că intenția în sine nu poate fi decât lăudată, și că sunt puține feluri de a face propagandă electorală care ar trebui încurajate în aceeași măsură cu felul acesta; dar poezia lui Depăreașeanu înviată dintr'un interes politic nu arată decât lamentabila uitare care o înfășurase până atunci. De altă parte, străduindu-se, cu o bunăvoință remarcabilă din partea unui diletant, ceea ce însemnează că punea în această cercetare și un interes mai adânc decât acela al folosului imediat, să culeagă tot ce se mai putea culege privitor la viața lui, biograful ocazional al poetului nu găsisese

asupra lui decât vagi amintiri, a căror părăginire numai belșugul buruenilor crescute peste mormântul din curtea bisericii dela Deparați o echivalează. Luând act de silințele răsplătite numai în parte ale acestui cercetător, istoriografia literară s'a mulțumit de atunci cu conștiința existenței poetului între două hotare vag definite, și cu două frânturi de versuri pe care s'a pregătit să le transmită posterității, ca pe depozitul unic lăsat în păstrarea ei de poet, care pare astfel sortit să rămână cunoscut viitorului ca unul din acei poeți greci ai antichității, din ale căror versuri nu ne-au parvenit decât câteva cioburi.

Intru cât e îndreptățită această uitare? Depărățeanu nu e de sigur un poet genial; dar literatura, ca și astronomia, nu se interesează numai de stelele de întâia mărime, a căror licărire nu e singura care stabilește configurația hărții cerești. De altfel însăși noțiunea de poet mare e în deajuns de susceptibilă de variațiuni, între o maximă și o minimă situate la nemăsurate depărtări, ca să nu i se atribue în judecățile noastre decât un rol modest și circumscris. Astfel, pentru a nu cita decât un exemplu, Ronsard, care pare a fi unul dintre maeștrii lui Depărățeanu, și care n'a fost pentru Boileau și pentru întreaga școală clasică decât « ce poète orgueilleux, trébuché de si haut », cu două sute de ani mai târziu avea să fie considerat de Brunetière drept « le plus grand poète, le plus complet que la France eût connu ». Aprecierile subiective sunt atât de supuse schimbării, și în atât de strânsă dependență față de contingente adeseori fortuite, încât ne ferim să punem pe ele vreun temei.

În schimb ceea ce se poate înfățișa cu mai multă încredere, e locul ce trebuie să i se restituie în epoca din care pornește, și căreia îi datorează în mare parte atât calitățile cât și slăbiciunile sale. Ceea ce mai cu seamă s'a invocat de obicei împotriva lui a fost lipsa simțului său pentru limbă și mania de a-și încheia fraza din bucăți tăiate întregi și fără schimbare din limba franceză. Nu e greu pentru criticul de astăzi să-i ironizeze forma, și să râdă de flamma internă care îl penetrează, sau de buzele vermeliu ale bellei pe care o iubește; e mai greu însă să înțeleagă pentru ce a făcut poetul apel la

aceste cuvinte, de vreme ce e absurd să se presupună că n'ar fi știut să le dea un corespondent românesc, și e greu ca trecând peste aceste baricade formale, să întrevadă înapoia lor ceea ce e adevărata inspirație a poetului. De asemenea judecăți superficiale ne vom sili să nu ne lăsăm înșelați, într'u cât ar însemna să facem pe Depărățeanu să plătească păcatele unei generații întregi; simțul limbii i-a lipsit și lui Grigore Alexandrescu, și într'o măsură exagerat de mare și lui Eliade, și tuturor acelor cari au încercat o primenire în epoca dintre 1850 și 1870. Pentru Depărățeanu o asemenea învinuire ar fi cu atât mai nedreaptă cu cât, penibil îndrăgostit al decalcului franțuzesc în poeziile sale din vremea stagiului parizian, timpul făgăduia în cele din urmă să-l cumintească, astfel încât ultima lui operă, *Grigore-Vodă*, e scrisă într'o limbă incomparabil mai pură.

Epoca în care a scris Depărățeanu avea să-l mai deservească și în alt fel. Intors în țară în momentul când din urnele dela București și dela Iași sta gata să iasă unirea, publicându-și poeziile într'un moment când puținul public cetitor românesc era preocupat de orice mai mult decât de literatură, și drama într'un ziar, atunci când ziarele luptau din răspuțeri să se mențină împotriva măsurilor restrictive și să combată despotismul a cărui victorie avea s'o consacre în curând lovitura de Stat, încetat din viață într'o vreme când frământările unei noi organizări care se dibuia îi lăsaseră trecerea cu totul neobservată, și pe deasupra tuturor acestora mai bucuros să-și petreacă puținii ani de activitate publică în monotonia provinciei decât în redacțiile bucureștene care i-ar fi adus cel puțin o glorie efemeră, poetul trecuse și se stinsese ca un necunoscut, lăsând după el câteva scrieri de care niciun prieten nu avea să se îngrijească, și față de care nimeni nu mai avea să arate pentru mult timp vreun interes. Oricât de tare și-ar proclama posteritatea independența de opinii și infaibilitatea criteriilor sale, nu e mai puțin adevărat că și în fața judecăților ei un scriitor care vrea s'o câștige trebuie să se prezinte însoțit de reclamă. Niciun poet nu e mare atâta timp cât e un necunoscut, și în schimb atâția poeți sunt mari pentru singurul merit de a fi știut să se facă de

toți cunoscuți și a fi inculcat în mintea generațiilor succesive axioma talentului lor. Talentul nu i-a fost contestat lui Depărățeanu de niciunul dintre criticii lui, dar i-a fost lăsat cu un fel de jenă că trebuie să se recunoască un asemenea lucru unui necunoscut, și faptul însuși că istoria literară a luat cunoștință, s'ar putea spune, mai întâi de talentul lui și numai apoi de existența lui propriu zisă, a fost în detrimentul bunului renume pe care ea avea să i-l păstreze.

De aceea Depărățeanu nu poate fi studiat altfel decât în mijlocul epocii întregi căreia îi aparține, și căreia îi datorește faptul că, supunându-se recomandărilor ei în ceea ce privește instrumentul lingvistic, nu va fi niciodată un poet cetit. Dar literatura română cunoaște și această prejudecată, de a crede că un scriitor este atât de mare cât e de cetit și de cunoscut, lucru care nu se potrivește în nicio literatură, fie pentru o epocă mai veche, fie pentru cea contemporană. Tocmai pentru că nu va fi cetit niciodată decât de acei puțini cari își vor găsi curajul să înfrunte aspectul rebarbativ al unei limbi desuete, și tocmai pentru că este un necunoscut chiar acolo unde n'ar trebui să fie, căci *Grigore-Vodă* e o dramă care poate și trebuie să fie cetită oricând și de oricine, Depărățeanu merită atențiunea unui studiu special. Iar când, părăsind criteriile unui absolutism estetic care își ajunge sieși și a cărui măsură egală e pentru opera literară ca un pat al lui Procust, se va considera activitatea lui sub perspectiva unei înțelegeri istorice mai potrivite, vor trebui să se întoarcă acestui poet incontestabilele merite pe care se va sili să le pună în lumină lucrarea de față.

V I E A Ț A

Deși niciun contemporan nu s'a ostenit să însemneze pentru posteritate biografia poetului, totuși această vieță se poate reconstitui într'un chip destul de mulțumitor în liniile ei mari, datorită faptului că unii cercetători ulteriori au consemnat în scris, mai înainte de a se fi pierdut definitiv, cele din urmă știri ce se puteau aduna pe atunci despre ea. Nu știm de unde își vor fi luat aceia informațiile, în momentul

târziu în care scriau, dar consensul datelor oferite de studiile lor, și de altă parte potrivirea lor cu actele scrise pe care le-am putut afla ulterior, ne îndreptățesc a crede că informația lor e în general tot atât de bună și asupra punctelor pe care nu le-am putut controla în felul acesta. De aceea urmându-i în încercarea lor de biografie, și adăogind sau îndreptând acolo unde lucrul va fi cu putință, ne vom sili să înfățișăm într-o formă mai încheată această viață, înainte de a proceda la analiza operei celui mai ignorat dintre poeții români din veacul trecut ¹⁾.

Pe la începutul secolului trecut un boierinaș Sandu, cu nume patronimic necunoscut, pleca din locurile lui de baștină, din Stârcii județului Argeș, și se așeza în Roșiorii-de-Vede, ocupând o vreme în acest oraș, care era pe atunci capitala județului Teleorman, funcțiunea de condicar la isprăvnicie. Sandu era fiul unui Stancu Căpitanul altfel necunoscut; locuitor încă în Roșiori la 1829, dată la care se întocmea o catagrafie a tuturor boierilor din Țara Românească, era trecut în acea catagrafie cu rangul de sluger, și arătat ca stăpân peste două moșii care nu se numesc; începând chiar dela această dată el începe să fie numit Sandu Depărățeanu ²⁾.

Asupra originii acestui nume ni se pare că nu poate să încapă vreo îndoială, și că a fost greșit interpretat până astăzi. Boierul Sandu era, cel puțin pentru vremea lui, un renumit inginer hotarnic, și cunoscut de toată lumea ca un om atât de inteligent și de priceput, mai cu seamă în afaceri de drept, încât îi rămăsese numele Căpățână. Ori, pe vremea aceea persista încă în vechiul ritual al delimitărilor de moșii un obicei care consta în a părui atunci un număr de copii, în fața hotarelor abia trase, pentru a-i face să le țină minte mai bine, și operația aceasta, pe care o menționează

---

¹⁾ Biografiile poetului sunt C. G. Dissescu, *Alexandru Depărățeanu*, în *Analele literare, politice, științifice* (1904), pp. 457—77, și A. Marian, *Alexandru Depărățeanu*, în *Literatura și arta română*, VIII (1904), pp. 218—25. Toate informațiile pe care le-am adăugat la ale lor fără a le arăta proveniența le deținem dela d-l C. A. Vetra, nepot de vară al poetului.

²⁾ I. C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, în *Revista Arhivelor*, II (1927—1929), p. 334.

documentele vremii, se numea depărare ¹⁾). Biograful poetului a dedus, într'un fel cam confuz, că de aici vin deopotrivă numele moșiei Depărăți, din Teleorman, și al stăpânului ei, care, ca inginer hotarnic, va fi rămas cunoscut oamenilor ca unul ce a executat atâtea depărări. Ceea ce poate fi însă socotit ca sigur e că, indiferent dacă delimitatea moșiei dela Depărăți se va fi făcut de el sau de un altul, nu el a dat numele moșiei, ci intrând în stăpânirea ei și-a însușit și numele acesteia, fiind de atunci înainte cunoscut concetățenilor săi din Roșiori ca stăpânul moșiei dela Depărăți, ca Depărățeanu.

Născut, după toate probabilitățile, la 5 Ianuarie 1770 ²⁾, boierul Sandu se căsătorise, mai înainte de începerea noului veac, cu o Maria, fata unui Bulgar de fel din Șiștov, și numit Kior Boiar pentrucă era orb. Din această căsătorie se născuseră doi băieți, Spiridon, și Petru care, născut în 1800, avea să suporte pedeapsa unei crude eredități, căci fusese din prima zi lipsit de vedere. În schimb însă el avea să fie împărțășit cu alte daruri care, contribuind ca să-i consoleze întunericul din care niciodată nu mai avea să iasă, arată totodată o explicație prin ereditate a viitoarelor înclinări ale fiului său. «El era înzestrat cu o inteligență vie și cu un adevărat talent muzical, cântând regulat duminica la biserică cu o voce admirabilă și cu o precizie de execuție care fermeca pe ascultători. Vioara, chitara, flautul și naiul erau mângâietorii lui nelipsiți de soarta amară ce-l izbise » ³⁾ Se mai spune de asemenea despre el că se pricepea numai prin pipăit să repare un ceasornic stricat, și seratele muzicale pe care le dădea uneori concetățenilor săi, cântându-le din gură și din vioară, au rămas multă vreme în amintirea locuitorilor din Roșiori.

Astfel iubit și apreciat de orășeni, se înțelege însă că, lipsit cu totul de vedere cum era, lui Petru avea să-i fie greu să-și găsească o soție în societatea bună a Roșiorilor-de-Vede, și se spune că numai după mai multe încercări infructuoase

---

¹⁾ Cf. C. G. Dissescu, *Alexandru Depărățeanu*, pp. 459—60, și A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. III, vol. VII, București 1929, pp. 112—3.

²⁾ Așa rezultă dintr'o însemnare autografă a lui; cf. C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 461. Totuși catagrafia din 1829 îl face de 52 de ani.

³⁾ A. Marian, *o. c.*, p. 221.

izbutise bătrânul Sandu a-l căsători cu Elisabeta, fiica negustorului Altenliu din Mavrodin și, după cât se spune, o femeie de o rară inteligență și frumusețe. Orbul trăi cu dânsa până la moarte, întâmplată în 1854, având împreună doi băieți, pe Tudorică și Alexandru Depărățeanu, și trei fete, pe Cleopatra, Maria și Sevastița.

Alexandru Depărățeanu s'a născut la 25 Februarie 1834, în casa părintească din Roșiorii-de-Vede, fiind botezat tot acolo de preotul Alecu sin Enache și de nașul său Teodor Basarabescu ¹⁾. La Roșiori a început el să învețe carte, în școala primară a acelui oraș, unde a avut coleg pe Moscuna, viitorul secretar intim al lui Ion C. Brătianu, și profesor pe un Urzescu, unul dintre nenumărații dascăli ardeleni trecuți peste munți în vremea aceasta. Învățătorul, suspendat după revoluția dela 1848 pentru vina de a fi răspândit ideile revoluționare, își va fi jucat și el cu credință rolul de apostol al unei înalte chemări în care cu toții credeau pe atunci, și care a dat o pregătire atât de clar și de deosebit caracterizată întregii generații ce le-a urmat.

În vremea revoluției viitorul poet nu era decât un copil, și preferând, cum era și firesc la asemenea vârstă, prafului și monotoniei dezolatelor mahalale ale Roșiorilor din vremea aceea, casa de țară dela Depărăți, se pare că mai cu seamă acolo a petrecut el acel timp fericit. Deși harta îl situiază în întinderea incoloră a unor ținute socotite principial ca lipsite de orice frumusețe, se pare că satul menajează între câmpii pierdute sub orizont și dealuri cu nesfârșite păduri, un cuib de plăcută odihnă privirii. « Nimic mai frumos decât priveștiștea ce înfățișează această vale, cu pământul ei puțin accidentat, cu dumbrăvile sale răcoroase, cu boschetele ei de sălcii și de arbori roditori. Depărății ca și alte sate vecine stau pe povârnișul dealurilor din ale căror coaste se ivesc izvoare limpezi, umbrite de vii și de salcâmi cari dau peisajului ceva transparent și aerian. Prin frunzele lor pasări cu

---

¹⁾ V. anexa nr. 2, p. 118. Data nașterii rămăsese necunoscută, și era în general socotită a fi 1835.

glasuri felurite înveselesc natura și măresc frumusețea locului. Pe ici, pe colea se întind codri seculari, cu umbra lor adâncă și cu cărări șerpuitoare pe sub poalele lor »¹⁾ În acest cadru, care ar putea să pară, mai curând decât copiat din realitatea acelor locuri, născocit de o fantezie amatoare de peisaje idilice, dacă n'ar corespunde atât de aproape câmpiilor unde

Spicul blond cu paie de-aur,
Scump tezaur
Pentru mari și pentru mici,
Ondulează 'n mii de valuri
Intre maluri
De sulfină și de-aglici.

în mijlocul acestor tablouri multiple și variate la infinit ale bucuriilor vieții la țară, avea să culeagă un prim capital de impresii copilul cu o personalitate încă neprecizată, dar în care se va întrevădea mai târziu influența clipelor de fericire idilică petrecute la Depărați în neștiutoarea lui copilărie.

De altfel în curând trebuia să se desprindă el de acolo, pentru a intra în lumea deosebită a cărții și a învățaturii. Cine știe din ce împrejurări, Depărățeanu își începe studiile liceale foarte târziu. Nu știm la ce școală, nici când va fi trecut el examenele primelor clase, căci la Sfântul Sava îl găsim intrat abia în anul 1852, în toamnă, când e înscris pentru clasa a treia gimnazială. Avea deci pe atunci 18 ani împliniți, vârstă care ni se pare astăzi cu mult prea mare pentru clasa aceea, dar nu va fi însemnat pe atunci cu totul o raritate. Colegii lui făceau parte în general dintr'o serie mai nouă, născută în preajma anului 1839; se află printre ei un Mihail Georgiade, care e viitorul doctor Obedenaru, filolog amator, diplomat și membru al Academiei Române; un Petre Grădișteanu, un Ioan Catopol, G. Geanoglu, Ioan Lerescu, Dimitrie Orbescu, Const. Polizu, Ioan Robescu, Sava Șoimescu, și un Mihail Zamfirescu, despre care nu știm dacă trebuie să credem că e viitorul poet, deoarece are notele

---

¹⁾ A. Marian, *o. c.*, p. 221.

cele mai rele, și o purtare care îl face să fie gonit pentru o lună, în Decembrie 1856 ¹⁾).

În clasa a treia gimnazială se studiau pe atunci la Sfântul Sava limba latină, în care se subînțelegea și limba română, geografia și științele fizico-matematice cuprinse toate într'un singur obiect, istoria sfântă și desemnul; se adăugau în clasa a patra limba germană și limba franceză, iar istoria sfântă se înlocuia cu cea profană a epocii vechi. Notele erau eminent, 1, 2, 3 și 4, în ordine descrescândă. La toate materiile enumerate mai sus elevul Depărățeanu are în general note foarte bune, deși se combină, în clasa a patra, cu destul de numeroase absențe ²⁾). Condicile și matricolele pentru cei doi ani școlari următori lipsesc din arhiva actuală a Colegiului Național, iar în matricula clasei a șaptea pe anul 1856-7, Depărățeanu nu mai figurează printre elevi. Deși nu se poate stabili cu precizie data la care a părăsit școala, presupunem că acest lucru s'a întâmplat încă din 1854, când, după moartea lui Petru Depărățeanu, bătrânul Sandu, care se pare că încă mai trăia în vremea aceasta, va fi voit să-și aibă nepotul aproape în ultimii ani ce-i mai rămăneau.

Incepute atât de târziu și terminate înainte de vreme, studiile viitorului poet nu putuseră astfel să conducă la un rezultat pozitiv, poate și pentru că va fi domnit în familia lui boiereasca prejudecată că un fecior de familie nu are nevoie de certificate. Fără îndoială că boierul Sandu va fi văzut altfel viitorul nepotului său, căruia puțina carte pe care o deprinsese până atunci îi era mai mult decât de ajuns ca să administreze moșia ce i-ar fi venit în parte. Dar încă de pe acum se arătau în acest tânăr neliniștitoare înclinări care, scuzabile câtă vreme fac petrecerea unui nevolnic ca Petre cel orb, nu știm în ce fel vor fi fost privite atunci când apăreau, simptomatice, la Alexandru. Oare, chiar pe vremea când abia își începuse o învățătură puțin mai înaltă, nu se oprise el îndelung pe malul Argeșului, poate la moșia străbunului său, și contemplându-i unda în romantice atitudini

¹⁾ Cf. și Șt. Pop, *Colegiul Național Sfântul Sava*, în *Boabe de Grâu*, IV (1933), p. 416.

²⁾ V. Anexele nr. 3 și 4, pp. 118—120.

care se vor fi potrivit acestui tânăr înalt și subțire, îmbrăcat în uniforma de colegian, nu încercase el să-i vorbească în incantații care deveniseră versuri picurate pentru prima oară de pe strunele unei lire imperfecte, dar făgăduitoare pentru viitor:

Argeșule, cântă,
Cântă unda sfântă
Ce nu pot a zice
Din timpii ferice
Când prin România
Scăldai vitejia,
Când oglinda-ți lină
Răsfrângea lumină
Care ca ăst soare
Ce acum dispare
Răsări, apuse,
Străluci, se duse...

Era atunci în 1851. Era vremea când, împreună cu preotul Ilie dela biserica Sfinții Apostoli din Roșiorii-de-Vede, pune uneori mâna pe colori și pensule ca să-și încerce puterile asupra vreunui sfânt zugrăvit, în chip de icoană, pe câte o scândură sau un petec de zid pe care ploile l-au spălat de atunci. Era vremea când, aplecat la studiu și de o seriozitate rămânând neînțeleasă camarazilor cu cinci ani mai mici decât el, și cari pentru această neconținută consacrare a ceasurilor lui meditației și lecturii îl porecliseră Voltaire, se silea să-și acumuleze cunoștințe ca să câștige pe cât posibil ceva din timpul pierdut, și se cultiva cu o râvnă pentru care stă mărturie diversitatea cunoștințelor lui. Și, dacă nu e numai o legendă aceasta, la o dată pe care o punem curând după plecarea dela liceu, trebuie să presupunem că Depărățeanu și-a părăsit casa părintească pentru o bucată de vreme și, întocmai ca mai târziu Eminescu, s'a înrolat pentru o vreme în trupa de teatru a cunoscutului Costache Caragiali, fără să știm cu ce rost, și fără a putea preciza dacă a urcat vreodată pe scenă ¹⁾.

Toate acestea arată în Depărățeanu, dacă ne e îngăduit să-l judecăm după puținele aparențe prin care mai putem

¹⁾ Gr. Andronescu, *Poezii noastre. I. Alexandru Depărățeanu*, București 1886, p. 4

să-l cunoaştem astăzi, un neliniştit, un romantic în căutare de experienţe variate şi vii prin care să-şi cunoască şi să-şi definească mai bine personalitatea, şi de altă parte un iubitor de largi orizonturi deschise minţii pe căile culturii, de unde dragostea lui pentru studiul de orice fel. De aceea, deşi pleca din ţară fără vreun titlu care ar fi putut să-i deschidă porţile şcolilor înalte din Apus, tot pe seama dorinţei lui de a se cultiva trebuie să punem lungă lui călătorie europeană, începută după cât se pare încă din 1856, şi sfârşită în toamna anului 1858. În lipsa oricăror informaţii precise asupra felului cum a petrecut aceşti ani, itinerariul călătoriei lui refuză să se lase reconstituit, încât suntem reduşi la a ne mulţumi cu informaţia biografului său, că a vizitat Germania, Franţa, Spania şi Italia, trecând cea mai mare parte a aceluia timp la Paris. Urmând unei mode romantice pentru care cercetătorul nu poate să-i fie decât mulţumitor, Depărăţeanu obişnuia să-şi însemneze versurile cu data şi locul unde le alcătuisese, încât graţie acestei împrejurări se pot stabili cu siguranţă şi unele date extreme ale turneului lui european. Cea mai veche dintre destul de numeroasele lui poezii scrise la Paris poartă data 7 Martie 1857 şi arată a fi fost compusă la Fontenay-sous-Bois, micul suburbu de lângă Vincennes. La 10 Noembrie al anului următor îl vedem în sfârşit înapoi, la Roşiorii-de-Vede, unde fără îndoială nu se întorsese cu prea multă vreme mai înainte, cele mai nouă poezii pariziene ale lui fiind din Iulie 1858.

Ce a văzut şi ce a studiat poetul în timpul celor doi ani de străinătate, nu vom putea hotărî. Duiliu Zamfirescu, care şi-a construit din câteva date reale ale vieţii lui Depărăţeanu o nuvelă romantică în general cu totul lipsită de valoare informativă, îl înfăţişează în momentul petrecerii lui pariziene, în momentul când se frământa şi acolo, ca şi la Bucureşti şi la Iaşi, unirea îndelung pregătită. « La Paris îl văzură băieţii în toamna anului al doilea, căutând locurile cele mai retrase, bibliotecile, muzeele, Luxemburgul, — sau deodată aruncându-se în vârtejul vieţii destrăbălate, ori urmărind cu furie debaterile Parlamentului francez, nelăsând să-i scape nicio şedinţă. Dimineaţa se ducea la Versailles, spre a se

întoarce cu cohorta deputaților și a senatorilor, cari discutau, se agitau, gesticulau în tren, spre marea lui bucurie »¹⁾). Deși Duiliu Zamfirescu greșește altădată când e vorba de aceeași călătorie, separând-o în două drumuri distincte, la interval de câțiva ani, credem totuși că portretul de mai sus e veridic, el părând a fi comunicat nuvelistului de vreunul din numeroșii Români ce mișunau pe atunci la Paris, și cari desigur l-au cunoscut pe Depărățeanu. Studiul, întrerupt de violente chemări ale vieții și de excursii tot atât de vehemente în domeniul politic, în care se punea atâta nobilă patimă în acele vremuri de neîncetată construcțiune, se potrivesc destul de bine temperamentului pe care ni s'a părut că-l vedem schițându-se din puținele dovezi surprinse mai înainte ale înclinărilor lui. De altfel toți biografi consună în a-i acorda asemenea preocupări. Deși lipsit de studiile de bază necesare pentru a se putea înscrie să urmeze cursurile universitare, cum e probabil că va fi avut în gând²⁾), totuși « el studiază dreptul, literale, cercetează muzeele europene, ascultă cursurile profesorilor celebri, făcând chiar legături cu unii din ei. Studiile însă nu le face în mod sistematic și în vederea unei banale diplome, care să-i dea dreptul de înscriere în buget »³⁾). Avem astfel înainte pe un autodidact, a cărui serioasă pregătire se va putea judeca din opera lui. Școala, la care împrejurările îl făcuseră să se adreseze atât de târziu, atunci când, om de 20 de ani, nu mai putea să stea alături de colegii lui, niște copii, nu i-ar fi dat mai mult decât curiozitatea firească a unui spirit lacom de știință și doritor de învățătură, astfel încât ca o a doua școală trebuie să-i considerăm această călătorie care-l lămurise, mai bine decât ar fi putut să facă singură cartea, asupra atâtor lucruri pe care dorise să le învețe, dela muzică la artele plastice și dela cea mai nouă poezie a vremii la frământările politice de ultimă oră.

Dar nu numai la studiu se reduceau ocupațiunile lui din vremea stagiului parizian. Depărățeanu era în vremea aceasta

¹⁾ D. Zamfirescu, *Amintiri din vremuri*, în *Fără titlu*, București 1883, p. 104.

²⁾ Numele lui Depărățeanu lipsește din ale studenților români înscriși la Sorbona între 1818—1860. Cf. Pompiliu Eliade, *Din arhivele Sorbonei*, în *Viața nouă*, I (1905), pp. 223—32.

³⁾ C. Dissescu, *o. c.*, p. 463.

un tânăr de 24 de ani, și venise aducând din țară, pe lângă dorurile câmpiilor natale a căror icoană se întoarce uneori în versurile lui, amintirea unor idile construite din la fel de senine peisaje și a unor incipiente iubiri, la care vin să se adauge acum altfel de experiențe, transparente sub apa sinceră a poeziilor lui. Câte o grisetă va fi apărut trecătoare în viața lui, căci pentru ea stă seara sprijinit în pervazul ferestrii, lăsând privirile să-i alunece în intimitatea secretă a unei încăperi vecine, unde o întâlnește prin îngăduința ferestrei întredeschise; câte o femeie din lumea bună românească transportată vremelnice aici va fi consimțit să asculte suspinul romantic al tânărului și frumosului poet, alcătuitor de stihuri într-o limbă care amintea de plaiurile de curând părăsite; și pe lângă toate acestea amintirea iubirii uitată acolo, acasă, a rusticei idile rămase în umbra Depărăților, unde pentru prima oară se lăsase poetul înfiorat de un asemenea dor, va mai fi înflorit câteodată printre modulările lirei lui ¹⁾.

De altă parte altfel de preocupări îi atrăgeau în același timp atenția. E vremea divanurilor ad-hoc, și a luptelor înverșunate pentru unire, cu un în deajuns de puternic ecou în Apus, unde trei jurnale, *L'étoile du Danube* la Bruxelles, *Buciumul* și *Opiniunea* la Paris, se întâlneau să apere cauza românească. De vârtejul nouilor idei și al generoaselor aventuri grație cărora ele aveau să se realizeze, nu va fi stat de sigur la o parte nici Depărățeanu, amestecat în societatea românească a Parisului, alcătuită mai cu seamă din oameni politici militând pentru marele act. La el însă preocupările politice derivă deopotrivă din dorul unirii și al soartei mai bune a neamului său, și dintr'un scop mai larg umanitarist, care îl face să-și propună probleme sociale de ordin mai general, și să le caute deslegarea cea mai fericită în luptele politice și în ideile, ce se frământau pe atunci. Așa cum se întâlnește din opera lui, idealul lui politic e incert și amestecat, consistând din deziderate socialiste care ar fi, atâta vreme cât e vorba de poezie, niște simple locuri comune,

---

¹⁾ Cf. mai jos, capitolul despre iubire în poezia lui Depărățeanu.

dacă n'am ști că poetul a avut mai târziu și o misiune politică, și printr'însa posibilitatea de a milita pentru ele.

Tot în vremea șederii lui la Paris credem că trebuie așezată desăvârșirea cunoștințelor lui literare, mergând dela Victor Hugo și Musset până la Byron și la epica populară spaniolă, și dela Petrarca până la Ronsard. Fără a putea preciza mai mult, în afară de aceste puține indicațiuni extrase din chiar opera lui, încotro i se îndreptau preferințele literare, vom observa dela început că numele de mai sus, când nu sunt romantice, nu se împotrivesc idealului romantic, și desemnează unele din puținele autorități pe care revoluționarii dela 1830 consimțiseră să le recunoască. Ca o influență a romantismului vom socoti și dragostea mai târziu dovedită pentru Spania, pe care a și cunoscut-o în călătoriile sale, ca și interesul lui pentru noua soartă politică a Italiei abia renăscute, leagăne unul ca și celălalt de inspirație pentru o generație întreagă de poeți de cari nu trebuie separat nici al nostru.

Căci pentru Depărățeanu, ca pentru orice adevărat romantic, învățătura, iubirea, lupta politico-socială și experiența literară a altora sunt forme din care se distilează unica lor esență viabilă, poezia: Lăsând la o parte comedia *Don Gulică*, despre care vom vorbi la loc cuvenit, și două neînsemnate încercări de versificare, opera lui poetică începe din timpul șederii lui la Paris, și se simt într'însa variatele îndrumări și experiențe ale unui spirit mereu curios să știe mai mult. Astfel când, cu puține luni înainte de momentul istoric hotărâtor al Unirii, Depărățeanu se întorsese în țară, poate și îndemnat de marile înoineri ce se pregăteau acolo, nu mai venea cu el tânărul încă nesigur de viitoarele sale destine, care îl însoțise în momentul plecării, ci un om turnat în tiparul definitiv al unui temperament și al unui spirit la a căror statornică închegare contribuiseră deopotrivă ascendența unui bunic cărturar și a unui părinte artist, amintirea plaiurilor înSORITE și a umbrii codrilor dela Depărăți, arma sigură a unei culturi solide, dacă nu întinse, ispitele unei vieți sentimentale active pentru care părea anume făcut, și însușirea, prin conviețuirea cu el în locurile chiar în care se născuse acesta, a idealului romantic, poetic și umanitar al vremii călătoriei lui în apus.

Intors în țară, Depărățeanu pare a nu fi avut în primul moment o ocupație bine precizată. Nepotul boierului Sandu Depărățeanu era, împreună cu fratele și surorile lui, stăpân al unei moșii de 2.000 de pogoane, redusă la 1.400 abia în 1864, prin împrăștierea lui Cuza. Averea era de sigur suficientă pentru cei cinci frați, dacă se mai adaugă moșiei dela Depărăți casele dela Roșiori și o altă moșie cu nume necunoscut. Dar tânărul crescut în lumea artistică pariziană și obișnuit cu noutățile politice ale fiecărei zile, nu se mai putea împăca de acum înainte cu liniștea casei bătrânești dela Depărăți, o casă lungă, alcătuită din odăi înșirate una după alta în lungul unui nesfârșit pridvor și clădită din leasă de nuele lipite cu pământ, totuși de o soliditate neobișnuită ¹⁾. De altă parte, poetul idealurilor umanitariste avea prilejul acolo să-și vadă visele jicnite la fiecare pas de arendașii, în mare parte străini, cari spoliau ca totdeauna pe țărani sub ochii unei justiții nesigure și de o inactivitate complice. Asemenea nemulțumiri îl făceau să alerge uneori la București, unde se amestecă pe încetul în viața politică a vremii și unde începe să pătrundă în redacțiile marilor ziare, poate scriind din primul an al întoarcerii articole în foi care ne scapă. În *Naționalul* din 1859 trebuia să apară primul lui articol politic pe care îl cunoaștem, o apologie a atitudinii politice a lui Eliade, rămas nepublicat de acel ziar din pricini necunoscute, și tipărit apoi într'o broșură separată, împreună cu alte scrisori referitoare la același subiect.

Era un proces întreg pe care prietenii lui Eliade se sileau să-l încheie în felul acesta; pricinuit de conduita acestuia încă din ani mai vechi, pretextul care îl făcuse să izbucnească acum fusese o recentă polemică a lui Eliade cu C. A. Rosetti, director al ziarului *Românul*. Anume, în 1859, la alegeri, Partidul Național susținuse la Târgoviște candidatura lui Cezar Bolliac, care se prezenta, conform legii electorale pe atunci în vigoare, solicitând voturile celor 12 alegători direcți din oraș. Din aceștia însă 6 votaseră la primul scrutin pe Eliade Rădulescu, care nici nu era înscris pe listele

¹⁾ Casa a fost dăruită în 1885 de Anton Vetra, tatăl d-lui C. A. Vetra, proprietarul actualei clădiri.

electorale, astfel încât alegerile trebuiseră să fie casate. Rosetti publicase însă în *Românul* un articol în care își arăta indignarea pentru îndrăzneala cu care Eliade, denunțat de el ca om al Turcilor, se prezenta alegătorilor, în loc să facă a se șterge în uitare trecutele lui fapte de tristă amintire. Se desgropau și se aduceau înaintea pentru această împrejurare anumite momente dela sfârșitul revoluției dela 1848, când Eliade, trecut de partea lui Omer-Pașa, suferise să vadă mișcarea înăbușită și pe tovarășii lui de mai înainte arestați și risipiți în toate părțile. La aceste învinuiri Eliade nu întârziase să răspundă prin *Naționalul*, atât el personal cât și prin pana unor apărători improvizați, între cari se numără un profesor G. Popescu, un N. R. Locusteanu și necunoscuții C. Moșescu și I. N. Macențian. Toate aceste articole, împreună cu cel nepublicat al lui Depărățeanu, au apărut în același an în broșură separată, sub titlul *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, părintele națiunii Române, redactate și editate cu spesele mai multor juri români*¹⁾.

Articolul lui Depărățeanu, intitulat *Politica defăimărilor lui Eliade*, se silește a înfățișa pe acești defăimători ca pe niște instrumente ale influenței rusești, căreia Eliade i s'ar fi împotrivit în toată cariera lui, conștient de primejdia rusificării care amenința ambele principate. Campania pornită împotriva lui Eliade e deci o abilă înscenare contra unui mare persecutat care, «ca un al doilea Dante Alighieri gonit și persecutat chiar de ai săi», susține împotriva unor dușmani meschini atitudinea cea mai potrivită binelui țării. Pe acei dușmani îi înștiințează autorul că zadarnice sunt toate uneltirile lor, căci *Românul*, înțelept din fire și conservator, va ști singur să aleagă din ceea ce i se oferă ce e bun de ce e rău, și să hotărască de partea cui e dreptatea. Articolul întreg, și mai cu seamă acele ultime rânduri în care se descrie firea țaranului nostru, nu se citesc nici astăzi fără un oarecare interes, și de aceea am crezut potrivită o desgropare a

---

¹⁾ V. despre această publicație și G. D. Scraba, *Ioan Heliade-Rădulescu. Inceputurile filosofiei și sociologiei române*, București 1921, p. 205.

lor din paginile uitate ale broșurii în care zăcuseră până acum ¹⁾).

Pentru faptul că viața lui ne e atât de puțin cunoscută, rămân pentru această epocă multe chestiuni de amănunt pe care nu le putem clarifica. Știm astfel, din mențiunea pe care o face el însuși mai târziu, într'un articol de ziar publicat în 1861, că prin 1860 a scris mai multe articole privitoare la instrucțiunea publică în ziarul *Secolul*, al cărui director era G. R. Bossueceanu, și la care fusese o vreme redactor Petre Grădișteanu, fostul coleg de școală al poetului ²⁾); articolele însă nu le-am putut găsi, fie pentrucă vor fi ascunse sub anonim, fie pentrucă vor fi apărut în numere ale ziarului pe care nu le-am putut vedea ³⁾). Tot așa nu înțelegem cum s'a putut la un moment dat ca Depărățeanu, colaborator la ziarul lui Bossueceanu, care nu era un om prea bine văzut în lumea politică bucureșteană, și apologist cu puțină vreme mai înainte al lui Eliade, a putut să devină în 1860 prieten al rivalului acestuia dela Târgoviște, Cezar Bolliac. Prietenia ne e mărturisită chiar de acesta din urmă, care spune de asemenea că el e cel care l-a îndemnat, văzându-i dragostea pentru țărani și speranțele lui în pregătirea unei soarte mai bune pentru aceștia, să caute a-și da el însuși, în limita puterilor sale, osteneala spre a remedia reaua stare de lucruri, asumându-și o răspundere politică și administrativă oricât de modestă.

« Am avut fericirea, spune Bolliac, să cunoaștem mai de aproape pe acest june cu fruntea lată și cu inima fierbinte. Auzindu-l adesea vorbind despre țărani, despre asupririle ce li se fac și despre ignoranța lor, « De ce nu te faci subprefect? » i-am zis odată; pentrucă după părerea noastră subprefectul este cel ce pune mâna de-a-dreptul la civilizațiunea țăranului. « O să mă fac », ne răspunse, și peste puțin timp

---

¹⁾ V. anexa, p. 129.

²⁾ Cf. N. Iorga, *Istoria presei românești dela primele începuturi până la 1916*, București 1922, p. 111.

³⁾ Colecția *Secolului* din Biblioteca Academiei Române are mai multe lacune, dintre care cea mai însemnată între 16 Aprilie și 15 Iunie 1860. Pentru colaborarea lui Depărățeanu la acest ziar, v. anexa nr. 10, p. 123.

aflarăm că D. Depărățeanu este subprefect în districtul Teleorman »¹⁾).

Convorbirea pe care o relatează Bolliac trebuie să fi avut loc în vara anului 1860; decretul prin care Domnul numea pe Alexandru Deperiețeanu « subprefect în vacantul post al plășii Teleormanului », cu reședința în satul Balaci, e din 5 August 1860, pe când ministru la interne era G. Costaforu²⁾. Poetul devenit subprefect căpăta în felul acesta posibilitatea de a interveni într'un mod mai direct pentru ameliorarea stării țăranilor din diviziunea administrată de el; dar abia instalat la Balaci și abia îmbrăcat cu noua uniformă de subprefect pe care Domnitorul o decretase la 20 August al aceluiași an, fusese mutat la 10 Iulie 1861, fără îndoială după cererea lui, la reședința dela Roșiorii-de-Vede, ca administrator al plășii Târgului³⁾. Era de acum înainte în mijlocul alor săi, în orașul unde se născuse și cunoștea pe atâția dintre administrații săi de acum, încât în slujba aceasta avea să rămână mai bine de trei ani neîntrerupți.

În ce fel a petrecut Depărățeanu în acest răstimp, rămâne să ne închipuim după puținele informații și anecdote ce ne-au rămas despre el. Convinși de excelența politicii Domnitorului, el îl urmase cu entusiasm în schimbarea de front dela 2 Mai 1864, și același Bolliac care îl îndemnase să ceară locul de subprefect relatează că registrele plebiscitului privitoare la plasa lui, și depuse de Depărățeanu la Prefectură, nu conțineau niciun vot potrivit loviturii de Stat. Se pare că învățământul, care la țară se afla pe atunci în cea mai proastă stare, l-a interesat de asemeni în cea mai largă măsură, și că a luat « măsuri pentru sporirea numărului școlarilor și mergerea lor la școală regulat. Sub administrația sa s'au văzut fetele țăranilor mergând cu ghiosdanul la școală »⁴⁾, ceea ce va fi fost o raritate pentru vremea aceea. Dar pe când lucra în

¹⁾ *Buciumul*, II (1864), p. 963. Cei doi scriitori n'au fost totdeauna prieteni. În articolul citat al lui Depărățeanu sunt și unele deghizate înțepături la adresa lui Bolliac și a teoriilor lui istorice. Cf. *infra*, p. 131.

²⁾ V. anexa nr. 5, p. 120. Poate locul îl va fi obținut cunoscând pe Costaforu, care avea moșie în Teleorman. Cf. anexa nr. 7, p. 122.

³⁾ Anexa nr. 9, p. 123.

⁴⁾ C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 466; cf. *Buciumul*, II (1864), p. 963.

domeniul restrâns ce-i fusese încredințat, el nu încetase să viseze aceleași lucruri pe mai vaste planuri, închipuindu-și asemenea măsuri pentru încurajarea învățământului generalizate și susținute de inițiativa particulară. Într'un articol publicat în 1861 în *Naționalul*, și scris cu o vigoare care amintește uneori de proza politică a lui Eminescu, el preconiza un număr de măsuri necesare progresului culturii la țară, și printre acestea înființarea unei *Societăți pentru încurajarea tinerilor țărani la învățătură*, care ar fi ajutat în această privință Statul în importanta lui misiune ¹⁾.

Biurocrația și treburile administrative nu-i vor fi fost încă dela început cu totul străine, dacă e adevărat că bunicul său, fostul condicar al isprăvniciei, găsisse cu cale că e bine să-l pregătească de timpuriu, făcându-l chiar din 1849 scriitor la subprefectura la care fusese numit acum. Felul în care înțelesese poetul să-și exerciteze slujba nu fusese fără a ridica unele nemulțumiri, mai cu seamă din partea arendașilor cari nu puteau vedea cu ochi buni amestecul unui organ administrativ, până atunci cu totul neutru, în raporturile lor cu țărani. Astfel un oarecare Burchi se plânsese în 1864 ministrului de interne, care era pe atunci Kogălniceanu, că subprefectul dela plasa Târgului tăragănează fără încetare punerea în executare a zapiselor pe care el, Burchi, le avea cu țărani. Kogălniceanu ordonase anchetă, la care Depărățeanu răspunsese luând apărarea țăranilor năpăstuiți. « Ca să merg mai iute nu pot să despoi și să căsnesc oamenii », declara el, explicându-și astfel încetineala intervenției lui în conflictul dintre arendași și țărani, conflict în care, după propria lui mărturisire, nu înțelegea să fie un simplu instrument în mâna celor dintâi, căci « d-l Burchi, ca om învățat ce este, ar fi trebuit să știe că e trecut de mult timpul când subprefectul era vâtaf de curte boieresc ».

Depărățeanu făcuse în această apărare a lui greșala de a amesteca, probabil cu scopul de a îmblânzi mânia superiorului său, afacerile administrative cu cele personal literare, îngăduindu-și să închine lui Kogălniceanu volumul lui de

---

¹⁾ V. anexa, p. 133.

curând apărut. «Permiteți-mi, domnule ministru, îi scria el, ca unul ce singur ați asudat mai mult asupra tulpinii poporului nostru, a vă oferi și din parte-mi, în semn de cel mai profund respect și considerațiune, noua mea scriere, *Grigore-Vodă*». Ministrul știa însă să facă deosebirea între afacerile de serviciu și omagiul personal, și în adresa ce se comunică prefecturii de Teleorman la 13 Octomvrie 1864 el își arată nemulțumirea pentru acest amestec: «Vă invit, domnule prefect, să cercetați și să constatați pârlile aduse de d-l Burchi, unde este adevărul, și să-mi raportați; iar cât despre dorința ce exprimă subprefectul Depărățeanu de a-mi dedica mie opera domniei-sale, îi veți arăta că dacă s'ar fi gândit mai matur, nu ar fi trebuit ca funcționarul să amestece cu afacerile serviciului considerațiunile și aprecierile ce ar avea dumnealui pentru persoane, ca autor sau poet». În schimb însă ancheta ajunsese la o concluzie favorabilă subprefectului mustrat destul în felul acesta, și împrejurările ulterioare par a arăta că nici Kogălniceanu nu i-a păstrat vreun resentiment¹⁾.

Cearta cu Burchi n'a fost singura pricinuită de administrația lui Depărățeanu. Încă din 1860 el mai avusese o neînțelegere cu un oarecare Euclid Gavala, care voind să se aboneze la revista *Păcală* a lui Pantazi Ghica, trimisese costul abonamentului la subprefectura Teleormanului, subprefecții având pe acele vremuri și însărcinarea de a face să parvină la administrația oricărei publicații abonamentele cerute de locuitorii plășilor lor. Din motive necunoscute, poate pentru că nu voia să se preteze unui asemenea rol, Depărățeanu refuzase să înainteze acea sumă, și se pare chiar că o reținuse în seama subprefecturii, căci de acest lucru se plânge Gavala într-o scrisoare publicată în *Păcală*²⁾. Depărățeanu nu întârzie să răspundă, printr-o scrisoare anonimă apărută în ziarul *Reforma*, și în care, fără a se apăra în mod direct de învinuirile aduse de Gavala, îl acuză la rândul său pe acesta de o mulțime de afaceri necurate. Într-o a doua scrisoare, care se vede de asemenea a-i aparține, deși nici aceasta nu e iscălită, el atacă la fel de vehement pe un Petrache T. Bassarabescu,

¹⁾ C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 466—7.

²⁾ V. anexa nr. 6, p. 121.

fost procuror la Tribunalul Teleorman și trecut în primăvara aceluia an la Tribunalul Corecțional București ¹⁾; acesta nu e altcineva decât feciorul lui Teodor Bassarabescu care în 1834 ținuse pe pruncul Alexandru deasupra cristelniței dela Sfinții Apostoli, și care nu e nici el cruțat de împunsăturile finului său, pricinuite de necunoscute nemulțumiri ²⁾).

Conflictele acestea se explică în parte și prin temperamentul tânărului subprefect, făcut mai mult pentru viața agreabilă de societate, pentru petreceri, cântece și lumină, decât pentru biroul isprăvniceii. O anecdotă ne înfățișază, dacă nu în trăsăturile ei adevărate, cel puțin sub lumina sintetică în care anecdotele concentrează de obicei acele trăsături, ușurința cu care trata Depărățeanu exigențele serviciului său. Ingrijat de starea slabă a agriculturii în urma unei veri secetoase, Ministerul de Interne ceruse odată tuturor prefecturilor din țară tablouri amănunțite de ploile căzute în județe și de situația semănăturilor de toamnă. Prefectul de Teleorman comunicase acest ordin subprefecților săi, cerându-le datele necesare, și pe când ceilalți trei subispravnici se munceau să întocmească tabloul, Depărățeanu îl uitase dela început pe masa de lucru, alergând după alte ocupații mai puțin plicticoase. Cum datele dela Roșiori erau singurele care nu-i veniseră la timp, prefectul își înnoie adresa, și atunci, ca să scape de această obligație, Depărățeanu pusese mâna pe condeiu, întocmind și înaintând prefecturii următorul raport:

In trecuta săptămână
Starea vremii nu prea bună.
Dela 5 și pân' la 10
A plouat o ploaie rece,
Iar de-aci pân' la finit
A tot nins neconținut.

Se înțelege de altfel ușor pentru ce Depărățeanu trecea atât de repede asupra acestor forme sterpe ale biurocrației.

---

¹⁾ *Monitorul Oficial* din 17 Mai 1860, p. 473.

²⁾ V. anexa nr. 7 și 8, p. 121—2.

Altul era interesul pe care îl căuta el acelor zile, când, după ce publicase în 1861 un volum de versuri, *Doruri și Amoriuri*, la începutul anului 1865 ziarul *Buciumul* începuse să-i publice în foileton drama istorică *Grigore-Vodă*, când anii cei mai frumoși ai tinereții treceau, și când iubiri diverse și înflori-toare ispite îl chemau neconținut, de pretutindeni.

Pe poet trebuie să ni-l închipuim în vremea aceasta frumos, vioiu și spiritual, așa cum ni-l înfățișează un biograf. « Chipul lui palid, puțin prelung și slab, cu trăsături vii și frumoase, cu ochi albaștri-închis, cu gene lungi, talia subțire și înaltă, cu părul castaniu pe care-l purta lung în tinerețe, după moda romantică, îl făcea să fie atrăgător și simpatic »¹⁾. Și într'a-devăr și astăzi ne apare la fel, din singura fotografie pe care i-o cunoaștem, și care e probabil din 1864. Părul des, acum retezat mai scurt și bine potrivit, încadrează o frunte largă sub care privirea dreaptă și luminos deschisă a ochilor mari îi însemnează întreaga figură cu un aer de sinceritate, care nu e lipsit și de o oarecare mândrie. Mustața subțire și ușor îndoită îi dă un aspect bărbătesc care temperează regula-ritatea de o frumusețe aproape feminină a acestei figuri. Iar dacă, în loc de gulerul tare și de paltonul masiv în care apare îmbrăcat în această fotografie, vom încerca să-l între-vedem în costumul lui de subprefect, cu gulerul și mânecile brodate cu argint, cu lampas roșu la pantalonii de postav civit, cu cingătoare tricoloră, cu pălărie în trei colțuri și spadă, vom înțelege cu câtă admirație îl vor fi privit cum trece pe stradă concetățenii lui din Roșiorii-de-Vede. De altfel se mai păstrează în amintirea acestora o anecdotă pe care, pentru sarea ei de un gust mai curând galic decât atic, sun-tem siliți să o trecem sub tăcere, dar din care vom reține totuși amintirea limpede și vie a senzației pe care o pro-ducea apariția acestui tânăr și frumos poet în mijlocul unui bal de provincie.

Vom crede de asemenea că e adevărată aducerea aminte a unora dintre petrecerile lui de atunci, și a unui cântec pe care el însuși i-ar fi învățat pe lăutari să i-l cânte și în care

¹⁾ A. Marian, *o. c.*, p. 221.

e vorba de o necunoscută Ioana, vreuna dintre nenumăratele trecătoare din viața lui:

Teleormane, râu turbat
Pe Ioana mi-ai luat,

îi vor fi cântat lăutarii la ureche acele versuri din care numai atâta frântură ne-a mai rămas, pe când tânărul subprefect aplecat deasupra paharului va fi meditat amărăciunea acelei despărțiri, sau îi va fi găsit în fundul lui mângâierea.

Dar asemenea femeii care nu fac decât să-i treacă prin viață, colorându-i câteva vagi amintiri, se șterg toate înaintea unei mari și pătimase iubiri, care apare ca o ultimă floare în pragul încheierii unui destin. O verișoară a poetului se căsătorește cu un Vetra, fiu al unui proprietar din Slăvești, și în această împrejurare, dacă nu chiar de mai înainte, cunoaște poetul pe o fică a aceluiași proprietar, pe frumoasa și inteligenta Maria Vetra, de care o mare pasiune romantică îl leagă numaidecât. Nu cunoaștem nimic din peripețiile acestei iubiri, decât mistuitoarea ei flăcără crescând în zadar și alimentată cu atât mai mult de potrivnice vânturi, căci idila e iremediabil contrariată de recenta înrudire a celor doi îndrăgostiți, care pune o netrecută stavilă între ei. Poate corespuns, poate ținut departe de scrupule firești unei creșteri, de altfel alese, ca aceea pe care o avusese Maria, Depărățeanu era condamnat să-și vadă dragostea dela început pierdută și să asiste, fără mijloace ca s'o împace, la vehemente ei ispite și îndemnări ¹⁾).

Cum suntem însă în anul 1864, cel mai bogat în schimbări al unei domnii atât de reformatoare în toate domeniile, vârtoarea politică îl atrage din nou pe Depărățeanu, care va fi simțit fără îndoială că nu e făcut ca să rămână subprefect o viață întreagă. Legea administrativă prevedea înființarea unor consilii județene care să se ocupe cu afacerile locale, și care avea nevoie și de un secretar. Acest post îl ceru Depărățeanu în Septemvrie sau Octomvrie 1864, și

¹⁾ Asupra acestei idile a scris D. Zamfirescu o nuvelă, *Amintiri din vremuri*, în *Fără titlu*, București 1883. Acțiunea ni se pare în general cu totul depărtată de firul istoric.

punându-se la vot în consiliu, el obținuse cele mai multe voturi dintre cei trei candidați cari trebuiau înfățișați Domnitorului, pentru ca acesta să aleagă pe unul din ei. Dar din motive necunoscute Depărățeanu demisionase înainte de a-i fi venit numirea, și consiliul procedase la o nouă punere la vot, alegând alți trei candidați. Cum se pare însă că președintele consiliului ținea în mod deosebit să-l aibă pe Depărățeanu ca secretar, se intervenise pe lângă acesta ca să-și retragă demisiunea, lucru pe care el îl și făcuse în cele din urmă, la 6 Noemvrie 1864 ¹⁾.

În curând însă aveau să se întâmple mai importante evenimente. În locul Camerei disolvate prin lovitura de Stat din primăvara trecută, corpul electoral fusese convocat pentru ziua de 24 și 25 Noemvrie, ca să-și trimită noui reprezentanți. Depărățeanu candidase și el, împreună cu Dimitrie Bildirescu, prezentându-se amândoi pentru cele două locuri ale colegiului rural de Teleorman. Se spune că, iubit de țărani pe cari îi administrase până atunci, fostul subprefect fusese proclamat deputat fără a se mai proceda la alegeri, devenite inutile în urma unanimității de glasuri a electorilor săi. Prefectul, d-l Arion, comunică ministrului de interne acest fapt, și Kogălniceanu aprobă de jure alegerea aceasta, ordonând să nu i se opună lui Depărățeanu vreun contra-candidat, și să se încheie formele necesare ²⁾.

Alegerile produsese o Cameră cu totul nouă în compoziția ei. În fotoliile reprezentanților națiunii luau loc în sesiune parlamentară (1864-1865) un număr de 160 de deputați cu nume cu totul necunoscute tribunei politice, și între cari se pierd oameni ca un C. Negri sau un C. D. Aricescu. Demisionând îndată din slujba de subprefect și din aceea, pe care nici n'o ocupase niciodată, de secretar al Consiliului județean, Depărățeanu venise la București, unde la 6 Decemvrie era numit, împreună cu alți patru deputați, secretar provizoriu al Adunării ³⁾.

¹⁾ Cf. anexele nr. 11—16, pp. 124—26.

²⁾ C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 467; cf. anexele nr. 17 și 18, p. 126—7.

³⁾ *Desbaterile Adunărilor Legislative a României, Sesiunea 1864—1865*, București 1866, p. 10.

Cariera lui parlamentară e scurtă și neînsemnată. Cu ocazia validărilor a fost numit raportor asupra dosarelor alegerii deputaților de Bolgrad, și scurtul raport înfățișat Camerei e singurul lui act parlamentar cunoscut¹⁾. La 15 Decembrie, procedându-se la alegerea membrilor biroului Adunării, Depărățeanu candidează și el pentru unul din cele 8 locuri de secretar, dar nu iese decât al 14-lea, cu 11 voturi, pe când primul ieșit avusese 98 de voturi²⁾. Fusesse numit în cele din urmă secretar al secțiunii a V-a, sub președinția lui Scarlat Voinescu³⁾, dar la sfârșitul lui Decembrie el începe să lipsească dela lucrările Adunării. Absent la 28 ale lunii, el revine la 29 și lipsește iarăși la 30, când e declarat bolnav. De față la ședințele din 2 și 4 Ianuarie 1865, el lipsește din nou la 8 ale lunii, și la 12 este șters definitiv din apelul nominal al deputaților țării.

La 9 Ianuarie 1865 Alexandru Depărățeanu încetase din viață, în casa surorii sale, d-na Cleopatra Vericeanu, locuind în apropierea bisericii Manea Brutarul. Pricinile morții nu sunt necunoscute, deși asupra lor au circulat svonurile cele mai felurite. Medicina oficială chemată să-l asiste a decretat că boala de care suferise defunctul fusese un incurabil volvulus intestinalis, pe când preotul care îl înmormântase scria pe condica de morți că «depotatul de Cameră» a murit de dambla⁴⁾. În schimb familia păstrează încă două tradiții, una care-l face pe Depărățeanu otrăvit din pricina unor adversități politice, versiune imposibilă, deoarece s'a văzut cât de neînsemnat fusese rolul lui în Camera din 1864, alta care crede că nefericita lui pasiune pentru Maria Vetra l-ar fi dus ea singură la mormânt⁵⁾.

¹⁾ Reprodus de C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 468.

²⁾ *Desbaterile Adunării Legislative*, p. 24.

³⁾ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁾ Data morții, 9 Ianuarie, e dată de C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 468. Data de 11 Ianuarie din actul de moarte e de sigur a îngropării. V. anexa nr. 19, p. 127—8.

⁵⁾ Transcriem următorul fragment dintr'o scrisoare a d-lui I. Boldescu, profesor pensionar din Giurgiu: «Eu am cunoscut bine pe Al. Depărățeanu; era un om bine făcut, vesel și binevoitor cu toată lumea, dar era gurmand, mânca mult, și vin bea numai la masă; ura chefurile și beția. Cel mai bun prieten al lui a fost I. Fundescu, directorul ziarului *Telegraful*, cu care lua masa la Frascati. Moartea lui Depărățeanu a fost subită. Era deputat și luase masa ca de obicei cu Fundescu la Frascati, mâncase ca de obicei mult, și imediat cum a ajuns acasă a avut o congestiune cerebrală și a murit imediat». (Scrisoare din 1 Octombrie 1934).

Trupul neînsuflețit al poetului fusese transportat în grabă la Depărați, și îngropat acolo în biserică, pe partea dreaptă, în umbra peste care pietatea urmașilor a așezat mai târziu o piatră amintitoare a acestei odihne. Încetat din viață la 31 de ani, atunci când încă nu izbutise decât să arate aceea ce ar fi putut să fie, dacă floarea aceluși suflet ar fi avut îngăduința să trăiască, desfăcându-se și legând rod, în urma lui rămâneau o fată care avea să-l ajungă după puținii ani ce-i mai rămâneau de petrecut într-o singurătate pe care ne place să ne-o închipuim plină de amintirea lui, și o operă pe care indiferența contemporanilor și nedreptatea posterității au lăsat-o la fel de uitată.

OPERA: TEATRUL

Vorbind de opera lui Depărățeanu se înțeleg de obicei printr'însa două volume, unul de versuri, *Doruri și Amoruri*, apărut în 1861, și unul de teatru, *Grigore-Vodă*, tipărit în 1864. Respectul cronologiei și al evoluției aparente a înclinărilor poetice ale autorului ar fi trebuit să ne îndemne a păstra această ordine în analiza operei lui. Teatrul nu e însă o formă la care Depărățeanu a ajuns abandonând poezia, amândouă dezvoltându-se la el paralel, și cum cea mai veche scriere a lui e o comedie, *Don Gulică*, datând din 1853, cu ea se cade să facem începutul.

La 9 Februarie 1892 redacția *Revistei Literare* anunță prin această publicație că pregătește cetitorilor săi o apropiată surpriză, care consta în publicarea unei comedii inedite a lui Bolintineanu și a altei comedii, de asemenea inedite, a lui Depărățeanu, adăugând: «Amândouă acestea din urmă ni le-am procurat printr'o împrejurare cu totul fericită. Ele n'au fost publicate nicăieri, și deci sunt încă necunoscute. Manuscrisele sunt proprii ale marilor noștri poeți, și nu așteptăm decât transcrierea lor spre a le da la tipar »¹⁾.

---

¹⁾ *Revista Literară*, XIII (1892), p. 80.

Nu cunoaștem împrejurarea într'adevăr fericită căreia îi rămânem datori cu această descoperire. Poate redactorul *Revistei Literare*, care era Th. M. Stoenescu, va fi găsit manuscrisul comediei la vreuna din rudele pe atunci încă în viață ale poetului. Pentru graba pe care a pus-o în publicarea ei îi suntem cu atât mai recunoscători cu cât tot ce rămăsese după moartea lui Depărățeanu din scrierile lui a fost nimicit, ars sau pierdut cu prilejul răscoalelor țărănești din 1907, când casa dela Depărăți a fost jefuită și incendiată.

Comedia de care este vorba a apărut într'adevăr, peste puțină vreme, în această revistă. Ea e intitulată *Don Gulică sau Pantofii miraculoși*, și poartă lângă iscălitura autorului ei data 1853, Iulie 28, fără îndoială ziua în care începuse s'o scrie, și din care trebuie să deducem că această scriere e rodul unei vacanțe la țară a colegianului dela Sfântul Sava. Publicarea ei în *Revista Literară* a trecut însă atât de neobservată încât peste opt ani Mircea Dimitriad, colaborator al acestei reviste și autor al unui articol comemorativ despre Depărățeanu, pomenea și despre *Don Gulică*, o comedie a lui rămasă « în manuscris ». De atunci ea a rămas deopotrivă necunoscută biografilor și bibliografilor poetului, încât e pentru a doua oară inedită acum, când o desgropăm din paginile acelei reviste.

Don Gulică e o comedie - vodevil în patru acte și un tablou. Scena se petrece la București, și chiamă tipuri reprezentative ale epocii de tranziție dintre 1840—1850 spre definitivă occidentalizare a burgheziei românești; subiectul e întrucâtva naiv și incoherent, suferind, ca și forma generală a comediei, de toate slăbiciunile neapărate unui început. E vorba într'însa de Gulică, fiu al postelnicului Scoarță și un fel de dandy al proaspetei societăți bucureștene, care, neînvoindu-se să poarte mai mult de două zile o pereche de încălțăminte, le rupe și cere tatălui său bani pentru a-și cumpăra altele, dar se vede refuzat și silit de imprudenta lui idee să rămână acasă. Vin la Scoarță acasă dascălul Pătrușcă, tatăl lui Ghiocel, prieten al lui Gulică, și chir Mistrie, un zidar, cari roagă pe postelnic să primească a fi nașul copiilor lor,

dascălul proiectând să-și însoare feciorul cu Neta lui Mistrie. Gulică în vizită la Ghiocel îl sfătuiește pe acesta să se împotrivească hotărârii tatălui lui atâta timp cât nu-și simte vreo înclinare pentru căsătorie, și în lipsa lui plăcându-i pantofii lui Ghiocel îi ia pe ascuns ca să se încălze cu ei și să alerge în sfârșit la întâlnirea pe care o pusese la cale cu aceeași Neta, fără voia ei hotărâtă să fie mireasa lui Ghiocel. Intre timp veleitățile de independență ale acestuia au trebuit să cedeze tiraniei tatălui său, și la serata pe care o dă Pătrușcă pentru ca feciorul său să cunoască în sfârșit pe Neta, Ghiocel e nevoit să apară în cipici, deoarece nu izbutește să găsească pantofii dispăruți, și spune o serie de nerozii care fac pe Neta să renunțe pentru totdeauna la gândul de a-l lua. Ghiocel află între timp că Gulică e acela care i-a luat pantofii, și împărtășește și tatălui său această știre care, aflată de Scoarță și de soția lui, stabilește o tensiune maximă între cele două familii ridicule, una pentru pretențiile ei nobilitare, cealaltă pentru o învățătură care e mai mult suprafață. Pentru a se răzbuna, Scoarță își propuse să strice proiectata logodnă a lui Ghiocel cu Neta, pe care o făgăduiește unui tapițer neamț, Gabriel; de asemenea, la rugămintea soției sale, convine să-și transforme și să-și modernizeze mobilierul, pentru a ului cu bogăția lui pe bietul Pătrușcă și a-l încredința că bănuielele îi sunt false. Căsătoria Netei cu Gabriel e ca și primită de chir Mistrie; Gulică însă își convinge iubita să fugă cu el în aceeași noapte, planul lor fiind auzit și comunicat lui Scoarță de un servitor. Intr'un fel foarte complicat Gulică răsucesce lucrurile făcând pe Neta să spună că, vrăjită de Ghiocel, pe care în realitate nu-l poate suferi, i-a făgăduit să fugă cu el, dar că acum, când puterea farmecelor a trecut, nu mai vrea să facă acest lucru. Scoarță și ai săi pun la cale atunci să deoace planul presupus al lui Ghiocel, trimițând noaptea în locul lui pe Gabriel, pe care însă Gulică îl joacă, fugind cu Neta înaintea lui și făcând ca rivalul său să fie surprins de oamenii lui Mistrie. Piesa se sfârșește cu bine, Scoarță dându-și consimțământul la căsătoria lui Gulică cu Neta, pe când Ghiocel rămâne să încălze cipicii de ginere pe cari și i-a poruncit în zadar.

Intriga e, după cum se vede, în deajuns de complicată; felul mai de grabă stângaciu în care ea e condusă, ca și stilizarea vădit insuficientă și greoaie, sunt în desacord cu această țesătură complexă a acțiunii, arătând oricum o pricepere a cerințelor scenei care n'ar putea fi pretinsă dela un debutant. Ori, Depărățeanu era la data când își alcătuia comedia un tânăr de 19 ani, și încă un începător în ale literaturii, și chiar dacă am presupune că momentana lui asociere cu trupa lui Costache Caragiale a avut loc înainte de 1853, încă nu am putea explica prin ucenicia destul de scurtă de acolo o asimilare, neîndestulătoare dar ușor transparentă printre stângăciile inerente inexperienței autorului, a principiilor teatrale și condițiilor impuse unui comediograf. Presupunem așa dar că, scriind pe *Don Gulică*, Depărățeanu va fi avut înaintea ochilor un model, pe care nu-l putem preciza, dar care trebuie fără îndoială căutat în imensa mină a dramaturgiei franceze din prima jumătate a secolului trecut.

Trebuie să recunoaștem însă că modelul, dacă a existat într'adevăr, nu se întrevade ușor în comedia lui Depărățeanu, care pare crescută dela început în atmosfera bucureșteană pe care și-a propus s'o zugrăvească. De altfel se va mai vedea odată acest lucru, atunci când vorbind de modelul de care s'a slujit alcătuind pe *Grigore-Vodă*, vom arăta cât de puțin e el transparent prin drama autorului nostru. Interesul cel mare al comediei pentru cetitorul de astăzi, care fără îndoială nu se mai obosește să și-o imagineze plastic, urcată pe o scenă pe care nu i-o îngăduiesc nici slăbiciunile, și nici vârsta, rămâne numai în portretul societății românești așa cum e prins de tânărul Depărățeanu, și în felul cum se profilează cele câteva personaje, toate caracteristice, ale piesei. Dacă în aranjarea efectelor de acțiune și în oarecare amănunte tehnice autorul a putut fi influențat de o comedie străină, aici însă, în partea privitoare la atmosfera locală și la caracterizările personajelor, se pare că opera lui a fost originală. În această privință ea egalează ca interes comediele lui Alecsandri, căruia îi rămâne de sigur inferioară când e vorba de stilizare; cum însă un teatru și celalt sunt deopotrivă desuete, față de amândouă interesul cetitorului rămâne același, mărginit

la curiozitatea de cunoaștere a vieții unei societăți în prefacere, și reacționând în feluri diverse în fața curentelor noi.

Lucrul acesta se vede cu deplină limpeziciune în comedia lui Depărățeanu, unde lumea personajelor se împarte dela început în două tabere bine distincte, a bătrânilor și a celor tineri, sau, privite dintr'un alt punct de vedere, a progresiștilor și a reacționarilor. Scoarță și Pătrușcă de o parte, Pistimița, Gulică și Ghiocel de cealaltă, reprezintă atitudinile vechei și noii generații față de import ațiunile apusene și de repede schimbare de moravuri caracteristică vremii; succesul va fi evident al progresului, și înșiși Scoarță și dascălul îi cedează puțin câte puțin.

Postelnicul Scoarță e un boier de modă veche, păstrând încă obiceiurile și preferințele unei generații pe punctul de a dispărea. Cum a învățat carte, povestește el singur, când explică fiului său, deprins cu alte metode didactice, ce este aceea o pănăhidă: « Iacă o scândură lățită și spălată bine, în urmă ceruită; toată ziua scriam cu un condeiu de fier sau de lemn slovele: *az, buche, vede, glagore, dobro, est, juvete, zialo, ke ta lipa*. Apoi o ceruiam, și prin astfel de metod am învățat o icoană de minune; cine scria ca logofătul Scoarță? Ei, ei! Când eram la zărăfia ispravnicului județului Slam-Râmnic, scrisoarea mea era ca mărgăritarul »¹⁾.

Scrisoarea lui va fi putut să fie ca mărgăritarul, dar era cu toate acestea prea puțin inteligibilă pentru cei ce deprinseseră altfel de învățătură, căci iată în ce fel alcătuia el un bilet Netei, căreia îi făgăduise protecția sa:

« *Fata mea,*

Te-ai pliroforisit că am prins o simpatie foarte mare pentru dumneata și că de-a-pururea și apururea îți voi fi rățeaua cea mai călduroasă. Deci te prascalipsesc ca paravlepsind orice ursuzlâc și se va întâmpla, să poștești până la mine cum va înmurgi, căci am niște misticale care voiesc să vi le desvelesc, și căci că te doresc și sunt al dv. binevoitor,

Scoarță postelnic »²⁾.

¹⁾ Pag. 199 (ediția *Revista Literară*).

²⁾ Pag. 331.

Desacordul gusturilor și al pregătirii lui cu cele ale noului veac se vădesc la fiecare pas. Vocabularul ce se întrebuințează de acum înainte, și din care prascalipsirea și paravlepsirea, ca și malista, ke ta lipa și atâtea alte grecisme încă întrebuințate de Scoarță, au fost isgonite cu totul, îi rămâne în mare parte plin de secrete, și când soția sa, mai înaintată decât el, îi va vorbi despre securitate, el va înțelege secure. Gusturile lui sunt mai simple decât vieața pe care societatea, și mai cu seamă Pistimița, îl obligă s'o ducă, și numai cu regret se supune cerințelor noi de vieață: « Oare gândești, îi spune el, că eu de plăcere săvârșesc atâtea cheltuieli? O nu, draga mea, ești înșelată! Adu-ți aminte câte bufniri și trântiri îmi faci când nu ți se îndeplinește vreun gust: până mai deunăzi purtam șapcă, acum mă puseși pe foc, nu și mai multe nu, să-mi iau pălărie. Iată un alt articol adăogat, m'ai făcut să mă îmbrac cu aceste strâmtori, port favorit tuturor ținărilor » ¹⁾. Totuși, supus influențelor ce vin de pretutindeni, și chiar de atât de aproape, bătrânul Scoarță nu poate să rămână mai mult timp izolat în atitudinile lui conservatoare, și după ce a părăsit șapca pentru pălărie e gata fără îndoială să porceadă la alte concesii, dintre care una nu puțin însemnată va fi consimțământul lui de boier retrograd la căsătoria fiului său cu fata unui meșteșugar. El însuș știe cât de mult e expus și supus curenților noi, dintre care multe sunt tot atâtea ispite: « Ce bine fac eu, îi spune el lui Gulică, de mă culc când mă-ta voiește să-mi cetească câte ceva, pentru că cine știe, drăciile care sunt înșirate acolo poate să mă molipsească și pe mine, și negreșit aceasta se poate întâmpla, pentru că toți aceia cari le scriu sunt niște mireni păcătoși, niște afemeiați, niște eretici cu coarne » ²⁾.

Asemenea idei are și dascălul Pătrușcă asupra societății moderne. Inchis între ceasloavele lui și puțină lui știință, el se mândrește cu o capacitate în care poate că mulți cred, dar care e în realitate foarte redusă. Ce știe el? :

---

¹⁾ Pag. 267.

²⁾ Pag. 301.

« Lumea mă crede că-s învățat
Și cât pot eu toți au aflat.
Pocoamna toată pe dinafar,
Fără-a lăsa niciun tropar,
O știu de rost, fără greșală,
De când eram copil la școală.
Cărți am destule, o ladă plină,
Cu legătura cea mai fină.
Cunosc prea bine să silabesc
Limba grecească, când mă căsnesc.
Să scriu cu negru slove pe cruci
Mi-e cel mai drag talent de-atunci
De când scriam pe panahidă
Az, buche, vede. Ce plâns, obidă
Aveam când coada lui est, juvete
Căta în sus; șterge, băiete,
Așează ceara, în urmă scrie
Ziua întreagă în dascălie.
Mai știu tipicul bisericesc,
Ita, heruvic, safi grecesc,
Știu a scri brânca să treacă 'ndată,
Știu a căta zodia dată,
Zapise, jalbe alcătuesc,
Ca un zugrav stele vopsesc,
Orații mari la nunte zic,
Dar și pahare scurg până pic » ¹⁾.

Acesta e Pătrușcă, dascăl rămas la Alexandrie, la Halima și la psaltire, dar pe care vremea nouă îl târăște de asemenea în drumul ei plin de transformări, și-l obligă să învețe franțuzește la bătrânețe, pentru a fi în curentul cerințelor acestei epoci de franțuzism.

În fața lor stă generația nouă, a progresului și a ultimei mode. Progresul în moravuri se introduce totdeauna prin femei, și de aceea Pistimița, deși ca vârstă ar trebui să fie mai aproape de bărbatul decât de fiul său, totuși e aproape tot atât de revoluționară în idei ca și acesta din urmă, cu atât mai mult cu cât e vorba de apărarea unor drepturi ce-ar trebui să-i aparțină și ei, după noile concepții de viață.

---

¹⁾ Pag. 217.

Astfel când Scoarță mărturisește că nu îndrăznește a-i vorbi « precum am zice ca bărbatul cu femeia, ca stăpânul cu... », Pistimița îl întrerupe plină de indignare: « Măsurat, domnule; ca stăpânul cu... cu cine, mă rog? Oare ai poftă a mă considera ca pe o supusă? S'au dus vremile acelea, domnule, țările noastre s'au civilizat acum; numai în haremurile orientului se conservă încă acest drept asupra sexului nostru »¹⁾.

Dar dela această soție emancipată și tare pe drepturile pe care i le conferă nouile concepții asupra societății, nu se poate spune că Scoarță n'a avut nimic de câștigat, și lucrul acesta i-l aduce aminte ea însăși: « Ai mai fi fost postelnicul Scoarță, dacă eu eram vreo proastă? Fiica slugerului Neacșu Găurescu a știut profita de sumele însemnate jertfite pentru educație; și în adevăr sunt educată, nobilele mele sentimente nu mă iertau a suferi ca dumneata să n'ai niciun nume. »²⁾. Pistimița are așa dar pretenții nobiliare, care nu se potrivesc decât în parte atitudinilor ei liberale; ele se explică însă prin tradiția boierească, prin simțul ei de demnitate care nu-i îngăduie să stea la biserică lângă o mahalagioaică, ea fiica slugerului Neacșu cea crescută atât de subțire, și prin faptul că numai bogăția și luxul îi îngăduiesc satisfacerea unui gust pe care ea îl socotește cel mai bun și cel mai nou, și care-i cere înlocuirea cu ultima modă pariziană a rudimentelor unui trecut ce se șterge pe încetul și pe care i-l impută lui Scoarță ca pe o vină aproape personală: « Domnule, gustul frumos este născătorul luxului, și dacă gusturile dumitale sunt de acelea ce născocesc niște trăsuri așa de bizare, niște țoale așa de pocite, și niște zugrăveli ale căror urme se văd în mare număr în țara noastră, vei putea a-ți exersa voința numai când locul meu îl va îndeplini vreo matroană din secolul al XVIII-lea »³⁾.

Dacă în felul acesta se leapădă de trecut Pistimița, care ca vârstă nu va fi fost tocmai atât de departe de matroanele din secolul al XVIII-lea, se înțelege cu cât va fi mai aspră

¹⁾ Pag. 181.

²⁾ Pag. 182.

³⁾ Pag. 267.

critica aceluiași trecut în gura lui Gulică, tânăr crescut dela început în atmosfera acestor idei și înțelegând din ele numai atât cât îi trebuia să înțeleagă în interesul libertăților lui personale. Pentru el părinții au rămas cu un grad înapoi și de aceea îndrăznește chiar să ia atitudine împotriva hotărîrilor lor și să învețe și pe fricosul Ghiocel a face la fel cu dascălul, care vrea să-l însoare fără să-l întrebe de vrea: « Zi-i odată cu curaj: « Nu mă însor, și pace », să vedem ce va mai face atunci. Te sfătuesc ca un amic, lasă copilăriile acelea, că nu fac onoare pentru noi; secolul nostru s'a curățat de rușinismurile acelea ce nu ierta fiilor a disputa de viitorul lor; slavă Domnului, acum suntem liberi, nimeni nu poate să aibă putere absolută asupra altuia, decât numai un Dumnezeu »¹⁾.

Toate gusturile unui asemenea tânăr vor fi diferite de ale tatălui său, și când acesta va recomanda lui Ghiocel să-și asculte părintele și să urmeze cu sfințenie puținele lui învățături de modă veche, Gulică se declară pe față împotriva școalei dascălului Pătrușcă: « Studiul bucoavnei este un studiu vechiu; d-lui este june de sistem nou, și lumea modernă nu se 'nțelege cu studii infructuoase. Spiritul tinerilor noștri este măreț, ager, pătrunzător. De unde știe neica dascălul că geniul lui Ghiocel n'ar fi capabil să progreseze într'un mod foarte admirabil în niște meditații mai serioase, precum în poezie, în filosofie, în retorică și alte asemenea științe ce au înobilat sufletul? »²⁾. De altfel în fundul sufletului el nu înțelege învățătura aceasta, cea nouă, chiar ca o înobilare a sufletului, ci mai mult ca o spoială superficială necesară unui om de lume spre a face față cerințelor societății, și în sensul acesta au mers, se pare, și studiile lui: « Să nu fi avut eu un geniu așa de ascuțit, mult timp era să miros praful școlii. Iată-mă acum învățat ! Nu zic că știu de speriat, n'o să mă fac vreun filosof... Dar tot nu sunt țăran, tot nu sunt un *agramatos*, cum îmi zice tatăl meu: limba franțuzească, cea mai trebuincioasă la noi, o pricep cumsecade; expresii

---

¹⁾ Pag. 218.

²⁾ Pag. 198.

radicale am adunat destule; asta trebuie la un june, la un tânăr de gust » ¹⁾).

Cu asemenea cultură de suprafață, se înțelege ușor că Gulică va fi el însuși un superficial, și credem că nu e o stângăcie a penei neexersate a scriitorului împrejurarea că a prezentat personajul principal al comediei sub aspecte care lasă mai curând de dorit. I se îngăduie de sigur lui Gulică să joace farse părinților și prietenilor săi, să-și rupă singur pantofii ca să-l oblige pe Scoarță să ia alții noi, sau să-și bată joc de Gabriel fugind aproape sub nasul lui cu aceea pe care îi făgăduise că-l va ajuta să o ia de soție; îi sunt îngăduite toate acestea, pentru că e un personaj de comedie, și glumele lui sunt încă nevinovate, cel puțin sub colorile pe care ni le dă comedia. Dar când fură pantofii prietenului său Ghiocel, ca să nu piardă o întâlnire cu Neta, și când în loc să-și recunoască greșala, o scuză prin puterea iubirii care l-a îndemnat la asemenea faptă și prin foloasele pe care ea i le-a adus:

Și dacă a mea onoare
Prin faptă mi s'a pătat,
Răbdarea-mi este mare,
Căci am profitat ²⁾),

Gulică trece dincolo de ceea ce-i fusese îngăduit, și devine un personaj imoral. Prin astfel de fapte oricine poate fără îndoială să profite, dar nu oricine poate fi scuzat atât de ușor. De aceea am crede că felul cum a înțeles Depărățeanu să-și portretizeze eroul nu e întâmplător, și că purtarea lui și fapta urâtă pe care apărarea lui e departe de a o acoperi, derivă din ușurința înfățișată mai sus și care la rândul său are ca pricină asimilarea pripită și numai formală a unor idei importate recent și în cea mai mare parte nepotrivite cu fondul vechiu al locuitorilor acestui pământ. Am crede acest lucru, dacă autorul odată oprit asupra unei note atât de vrednice de interes, ar fi știut să insiste asupra ei și să arate

---

¹⁾ Pag. 178.

²⁾ Pag. 256.

și mai departe la ce poate să ajungă neînțeleapta asimilare a unor concepții nepotrivite cu tradiția unei societăți care se grăbește prea mult să părăsească o haină pentru cealaltă. Farsa s'ar fi transformat atunci în comedie de moravuri, și interesul ei ar fi fost cu atât mai mare; Gulică ar fi victima unui întreg proces de transformare socială, proces pe care l-am văzut atât de bine prins și etajat la diferitele personaje. Autorul a luat însă prea curând, datorită poate și vârstei care îi dicta asemenea înclinări, atitudine favorabilă ideilor noi, astfel încât, urmărind să le arate triumful, el nu putea decât să uite păcatul lui Gulică și să-l înfățișeze împăcat cu toată lumea și ajungându-și scopul fără a-și fi plătit datoria pe care i-o lăsa această greșală prea curând uitată, dar nu și iertată.

Totuși, deși nu e ceea ce astăzi numim în mod obișnuit o comedie de moravuri, moravurile formează pentru cetitorul modern singurul obiect de interes al acestei piese. Ne interesează într'adevăr, din acest punct de vedere, să vedem pe Ghiocel, ajuns la o vârstă la care Gulică se crede cu totul emancipat, bătut de dascălul Pătrușcă pentru simpla afirmare a unei dorințe personale, și să-l privim apoi cum, pentru a ajunge la unison cu tinerimea modernă, învață să danseze și ia lecții de franțuzește. Ne interesează să ascultăm pe același erou, incarnație a naivității, susținând conversații de felul acesta:

« *Neta*. D-ta ești fiul d-lui Dascăl?

Ghiocel. Așa, cucoană, voi să 'nvăț acum astronomia, mă numesc Ghiocel.

Neta. A, ce frumos nume!

Ghiocel. Așa, cucoană, ca și mine, așa e că sunt frumos? ca ghiocelul când îmbobocește și înflorește.

Neta. Ce se potrivește! Vă spui fără complimente că semănați foarte bine cu părintele d-voastră.

Ghiocel. Așa, cucoană, la toate-i seamăn.

Neta. Monsieur Ghiocel, știi să joci?

Ghiocel. Știu, cucoană; vrei să facem un joc, să te bat eu cu basmau împletită până ți s'o umple palma de bășici ¹⁾ ».

¹⁾ Pag. 238. S'ar putea compara convorbirea Luluței cu Guliță, — nume ce-l amintește pe Gulică, — în *Chirița în provincie*, a. II, s. 10 (V. Alecsandri, *Opere complete*, Teatru, vol. II, București 1903, pp. 481—4).

Sunt pasaje care ar putea să intereseze încă mai de aproape pe cei ce s'ar ocupa cu moravuri anumite ale vremii, ca de pildă amănuntele, de altfel inventate de el, pe care le dă Gulică părinților săi ca să-i convingă că Neta a fost vrăjită de o babă, ca să iubească pe Ghiocel, și că aceasta e cauza care a făcut-o să accepte a fugi noaptea cu el: « Bieata fetiță este fermecată. Mi-a povestit Ghiocel că bătrâna aceea a intrat de trei ori pe la miezul nopții în heleșteul dela Tei, a închegat apa la stele, a suflat printr'un gât de lup de vreo cinci, șase ori până acum spre casa lui Mistrie, ca să se prăpădească el și să rămâie stăpânu-său moștenitor. O, sărmana fată, ce-a pățit până când puterea farmecelor a scos-o din minți. Pre legea mea, m'a luat groaza când îmi spunea că acea cotoroață o mânjea de câte ori se ducea pe la dânsa cu seu de capră în spate, îi amesteca în bucate carne arsă de prigorie; până când într'o noapte văzând că nu izbutește prin aceste vrăji, ticăloasa de fermecătoare i-a pus cuțitul în gât; era să moară, sărmana fată; și prin acest mijloc Ghiocel o are acum în mână potrivit voinții părintelui său »¹⁾).

Altfel, în ce privește limba și forma în general, comedia lasă adeseori de dorit, printr'un fel de insuficiență de expresie care o face să se mențină într'o coloare ternă și lipsită de atracție. Piesa e presărată cu cântece, alcătuite din versuri silnice de cele mai multe ori și dovedind un meșteșug de stihuitor încă nedepins cu toate tainele meseriei sale. Comicul nu e aparent, și nu explodează din replici susținute și întinse ca un arc, ci rezultă, neclar și de o nuanță întrucâtva mai fină, din felul în care sunt exploatate situațiile, astfel încât, presupunând-o reprezentată, *Don Gulică* n'ar fi o comedie la care s'ar râde. Dar printre defecte și calități, printre făgădueli care nu sunt ținute și altele care se realizează, piesa aceasta nu rămâne, după cum ne-am silit s'o arătăm până acum, cu totul lipsită de merit; și deși nu îndrăznim să riscăm o judecată definitivă atâta vreme cât nu putem separa în mod hotărât ceea ce îi aparține lui Depărățeanu de ceea ce îi vine poate dela vreun model pe care n'am făcut decât să i-

---

¹⁾ Pag. 331.

presupunem, credem totuși că aprecierea noastră nu va fi exagerată dacă vom spune că, în ce privește interesul ei pentru istoria moravurilor acelui început de epocă nouă, ca și în parte pentru interesul ei literar propriu zis, *Don Gulică* nu distonează alături de cele mai bune dintre comedile lui Alecsandri.

Zece ani au trecut de atunci, și tânărul colegian dela Sfântul Sava, atât de timid în încercările lui literare, a trecut prin toată experiența vastă și variată a vieții, astfel încât e cu totul alt om când începe să scrie pe *Grigore-Vodă*. Care e depărtarea dela întâia comedie până la această dramă, se vede ușor; e drumul dela comedia superficială și inconsistentă la drama care, cu toate lipsurile ei, e dovada unui neobișnuit avânt poetic, e drumul dela un Masson sau un Anicet Bourgeois oarecare până la un Victor Hugo.

Grigore-Vodă a fost publicată mai întâi în foiletonul ziarului *Buciumul*, unde era director prietenul poetului, Cezar Bolliac; publicarea începea odată cu anul 1864, și mai înainte chiar ca acest foileton să se fi sfârșit, în vara aceluiași an, piesa apărea și într'un volum separat. E o dramă în cinci acte și în versuri, construită după rețeta romantică atât de curentă în vremea aceasta, și atât de evidentă printre rândurile alcătuirii pe care o avem înainte. Însăși înșiruirea acțiunii o arată în deajuns.

Întâmplarea pe care ar trebui să o povestească această dramă e într'adevăr un caz tragic ce a impresionat și pe alții decât Depărățeanu, și a fost și cu alte prilejuri dramatizat. E destul să amintim pentru aceasta că însăși prima noastră piesă de teatru, sub titlul ei latinesc, *Occisio Gregorii Vodae*, are ca subiect aceeași întâmplare, și că mai târziu V. A. Ureche, N. Ținc și Th. Miller de o parte, și Sofia Nădejde de altă parte, s'au oprit asupra aceluiași argument, ceea ce dovedește că se pot găsi în acest subiect întâmplări destule pentru a constitui o dramă, și suficiente îndemnuri pentru închipuirea unor scene de efect. Cu toate acestea nu moartea lui Grigore Ghica face adevăratul subiect al poeziei lui Depărățeanu, și domnul Moldovei nu e personajul cel mai de

seamă al scrierii lui; apariția lui e mai puțin însemnată, din punctul de vedere al tehnicei și al economiei alcătuirii, decât a altor personaje asupra cărora se insistă, și care sunt adevărații eroi. În loc să fie povestirea tragediei politice a Moldovei în acele vremuri de decadență, sau a căderii impresionante a lui Ghica, scrierea aceasta are ca erou pe un tânăr căminar Costache, în sufletul căruia se presupune un tragic conflict între conștiința care-i impune să lucreze alături cu boierii complotiști cu cari s'a legat odinioară pentru a aduce detronarea domnului lor, și sentimentul de curând născut și atotputernic, care-l ține îngenunchiat în fața Elenei, fiica lui Ghica, iubirea făcându-l în cele din urmă să uite dușmănia pe care o avusese pentru părinte.

Mersul acțiunii se clarifică dela început în sensul acesta. Primele personaje ce apar în scenă sunt Costache și spătarul Branta, un complotist care aflând de noua iubire a căminarului și temându-se că ea îl va face să trădeze cauza comună, îi amintește jurământul prin care s'a legat odată cu ei:

Bagă de seamă, Costache; ai jurat,
Și-ai fi un mizerabil să lingi unde-ai scuipat.

Acesta încă nu e sigur asupra celor ce va face, în perplexitatea în care îl lasă sentimente atât de contrarii; dar tocmai din această nesiguranță Branta poate să înțeleagă care dintre simțirile lui va învinge în cele din urmă, și îi jură pieirea înainte de a fi fost cu toții trădați de el. Lucrul acesta se hotărăște și într'un fel de adunare improvizată a boierilor complotiști, între cari vornicul Bogdan se distinge pentru ura deosebită față de domn și de simpatia lui pentru țărănime, și Dărmănescu pentru felul curios în care își amestecă inspirațiile poetice printre ițele acestui complot. Dar pe când boierii pun la cale omorîrea lui Costache, alături de ei se află ascunsă și de nimeni știută Rebeca, o Evreică îndrăgostită de tânărul și frumosul căminar; aceasta prinde firul uneltirilor lor, și își făgăduiește să-l înștiințeze pe Costache de primejdia ce-l paște, deși l-a văzut cu puțin în urmă alături de domnița Elena, de care acesta e îndrăgostit.

Costache are însă în iubirea lui un rival, mai puțin fericit decât el, pe poetul Dărmănescu, care în visele lui fantastice se socotește iubit de domnița, și care îi caută pricină căminarului, iscându-se între ei o dușmănie pe care Branta știe s'o exploateze, înștiințând pe poet despre întâlnirile nocturne ale celor doi îndrăgostiți, și convingându-l să-l ajute a înlătura din drumul lor pe Costache. Într'o scenă întrucâtva deslegată de acest mers al acțiunii se înfățișase mai înainte un divan al lui Grigore-Vodă, pentru a se arăta înaltul patriotism al domnului și lașitatea boierilor săi, cari îl părăsesc îndată ce simt că primejdia e aproape; primejdia a ajuns într'adevăr până la Iași, în persoana unui imbrohor împărătesc care afișează intenții prietenoase, dar despre care complotiștii știu că a venit pentru a duce Porții capul domnului pierdut de vânzările lor.

În noaptea următoare are loc la palat o nouă tainică întâlnire a căminarului cu Elena; pe căminar îl așteaptă însă de o parte Branta și Dărmănescu, gata să-și pună în aplicare funestul lor plan, și de alta Rebeca, venită pentru a-l vesti de primejdia ce-l pândește, prezența ei și a tatălui ei zădărniciind proiectele celor doi boieri. Indrăgostiții pot astfel să se întâlnească, și după plecarea lui Costache, Elena mărturisește chiar tatălui ei această iubire, obținând dela el consimțământul pentru căsătorie, care va trebui să aibă loc a doua zi chiar. Dar a doua zi au loc o mulțime de întâmplări care zădărnicesc acest plan. Rebeca plecând de-acasă pentru a vesti în sfârșit pe căminar de urzirile boierilor, tatăl ei, bătrânul zaraf Isac se plânge de aceasta unora dintre complotiști, cari îl cumpără pentru a vesti în oraș necinstea fiicei lui și a compromite astfel în ochii Elenei și ai domnului pe Costache. Isac însă dă peste căminar și Rebeca în momentul în care ei vorbeau, și când Branta își pune planul în aplicare; dar glonțul pe care acesta îl pregătise pentru Costache merge să lovească pe bătrânul Evreu, care moare, pe când Costache fuge cu Rebeca, adăpostind-o acasă la el. Lucrul acesta e vestit de Branta domnitorului ca o răpire care, având loc chiar în ziua când trebuia să aibă loc nunta cu domnița, aduce repede osândire a lui Costache, și acesta e arestat

și închis, nu însă mai înainte de a se fi răzbunat în sfârșit pe Branta, omorându-l.

În închisoare domnița merge să viziteze pe Costache, pe care îl găsește tot cu Rebeca, și cu toate rugămintele acestuia care, vestit de complotul boierilor, știe că domnul se va duce la imbrohor și acolo va fi ucis, nu consimte să-i dea drumul decât în schimbul rămânerii în închisoare a Rebecăi, care va fi ucisă în urma unei tainice porunci. Dar căminarul a ieșit prea târziu de acolo, și nu mai are vreme să meargă la locuința imbrohorului decât pentru a afla cum domnul a trebuit să fie jertfit urilor boierești, fiind omorât, în timp ce mulțimea pe care el o adunase zadarnic, cu gând ca să-l scape, se împrăstie înspăimântată și fără să fi încercat cel puțin a-și apăra domnul.

Romantică prin complexitatea acțiunii care urmărește, fără a fi epuizat pe vreunul, fire atât de diverse, piesa aceasta e de asemenea romantică prin întreaga recuzită dramatică întrebuințată de autor. Misterioși complotiști ce se întrunesc în umbră ca să urzească negre uneltiri, pe când îi ascultă alături, nebanuită de nimeni, o femeie, mulțime de oameni din popor umplând scena cu glume și cu sgomotul confuz caracteristice ei, care nu e prins fără oarecare meșteșugire, palide fecioare sacrificându-și viața unei iubiri, tablouri fastuoase ale unor consilii domnești, nunți amestecate cu sgomot de arme, negre închisori și serenade sub ferestrele unui palat, toate se întâlnesc, se suprapun și se ciocnesc în această dramă atât de bogată ca material. Totul, dela ansamblul grandios adeseori al unui vast tablou și până la gestul cel mai neînsemnat al unui personaj, se potrivește aceleiași formule, care e aceea de mult cunoscută din teatrul lui Victor Hugo. Aceeași atmosferă de sumbru eroism și de înflăcărată pasiune, care făcuse pe acela să-și caute eroii în climatul mai fierbinte al Spaniei și al Italiei, ca să explice oarecum paroxismul pasional al unor personaje cu totul nepotrivite temperamentelor mijlocii, predomină și aici, și personaje ca și împrejurări sunt croite pe aceeași măsură:

Iad și cer!
Pe unde-a ieșit vorba aceasta,-arhon Spătare,
Voi face-acum să-ți iasă și ultima suflare,

strigă căminarul atunci când Branta îl surprinde cu Rebeca, și felul în care vorbește amintește declamația pompoasă și seacă a unei epoci întregi, din care amintirea mai rămâne în romanele de senzație de astăzi. De asemenea sunt în această piesă, după învățătura pe care o dăduse Victor Hugo în celebra-i prefață, atâtea contraste stabilite numai de dragul antitezei, și insistent subliniate ca din ele să iasă efectul preconizat de maestru, atâtea personaje și împrejurări înfățișate sub un dublu aspect: Costache e un complotist împotriva lui Ghica și e în același timp îndrăgostit de fiica celui care ar trebui să-i fie cel mai mare dușman. Dărmănescu e un uneltitor politic dublat la fiecare pas de un stihuitor cu destule poetice nai-vități, iar în seara când căminarul cântă iubitei sale o serenadă, Rebeca ascunsă în umbră îi ascultă glasul și chemarea de iubire ce i se par deopotrivă de fermecate:

El însuși! este dulcea lui voce! și ce bine
Se-aude! e aproape. O, sufletul din mine
Aleargă către dânsul,

dar în același timp glasul melodramatic al unui necunoscut se face auzit din întuneric, și glasul vestește, sepulcral ca un gong de alarmă, mârșevia aceleiași chemări de iubire:

Satana cântă iar!
Satana cântă, cântă! Femei, vă chiamă-afar!
Aceasta este ora funestă când își lasă
Impudica soție pe soțul său în casă,
Și mama copilașul, și fata pe părinți.
Acum e ora voastră, femei fără de minți;
Ieșiți! ieșiți! deschideți ferestre, uși, obloane!
Ieșiți! ieșiți! Satana vă cântă sub balcoane!

De altfel apropierei de muza romantică ar putea să facă cineva mai multe și mai imediate, și cine a cetit pe *Cromwell* tresare recitind pe *Grigore-Vodă* și găsind într'însul nu numai o cunoștință. Deși nici subiectul, nici sensul acțiunii celor două drame nu e cu totul același, totuși destule analogii se pot stabili între ele. Ghica nu e cu totul departe de Cromwell, și preceptele lor politice sunt aceleași de multe ori; astfel scena în care boierii ce cu o clipă mai înainte se întruneau să

completeze împotriva lui, îl linguşeşte cu toată umilinţa, aşteptând încă dela el daruri şi slujbe atâta timp cât el mai poate să le dea, şi în care Grigore-Vodă face vornic pe unul şi logofăt pe celalt, deşi îi ştie nevrednici, dar cu speranţa că le va cumpăra în felul acesta, dacă nu credinţa, cel puţin indiferenţa şi tăcerea:

Să dai ceva la câni
De câte ori de foame te ling aşa pe mâni,

scena aceasta poate fi comparată cu cea în care Cromwell aflând dela sfetnicul său că parte din vechii lui tovarăşi şi puritani se pregătesc să-l răstoarne, dă fiecăruia câte o slujbă, ca să le cumpere pacea:

Thurloë:

Par votre ambition Fagg se dit excité
Contre vous.

Cromwell:

Je le fais sergent de la cité.

Thurloë:

Trenchard aussi paraît mécontent et morse.

Cromwell:

Une dîme à Trenchard sur les biens des Montrose ¹⁾!

Protectorul Angliei avea patru fiice, din care însă nu interesează pentru mersul acţiunii decât existenţa celei mai mici, Lady Francis, de care s'a îndrăgostit nebuneşte Lord Rochester, unul dintre nobilii monarhişti ce completează împotriva lui Cromwell; acesta nu e căminarul Costache, ci Dărmănescu. Ca şi boierul moldovean, a cărui figură e o copie a aceleiaşi măsci, Lord Rochester e un amuzant conjurat, care-şi urmăreşte cu insistenţă tovarăşii ca să le cetească un catren adresat iubitei sale închipuită ca o frumoasă Egerie arcadică, dar nu are niciodată prilejul să-şi sfârşească declamarea, deoarece prietenii lui nu fac decât să glumească asupra

---

¹⁾ V. Hugo, *Cromwell*, a. II, s. 5.

acestei manii a poetului complotist. Ca dânsul Dărmănescu e totdeauna cu mintea la închipuirile lui de iubire, și pe când ceilalți boieri pun la cale pierderea unui domn sau a unui a dintre foștii tovarăși de uneltiri, el nu se poate opri să suspine:

« Improbe amor », zice Virgilius, un mare
Poet latin, și cată să înțelegi că are
Dreptate; și eu însu-mi o zic colo, ți-aduci
Aminte oda-aceea grecească:
O Eros otan katiki
Is mian kardian evgheniki ¹⁾!

Analogiile s'ar putea împinge și mai departe. Isac, tatăl Rebecăi și Evreul îndrăgostit de arginți în atâta măsură încât e gata, în schimbul câtorva pungi, să vestească pretutindeni necinștea fiicei lui, n'ar fi atunci altul decât bătrânul și la fel de lacomul zaraf londonez Manasse, cel care dă bani cu camătă deopotrivă lui Cromwell și dușmanilor săi, fiindu-i indiferent că slujește interese contrarii atâta vreme cât cei cari se luptau și aveau să sufere urmările acestor lupte erau numai niște creștini. Strigătorul care vestește mulțimii adunate în piață sosirea imbrohorului imperial ar putea să fie o amintire a șampionului Engliterei, un fel de herald însărcinat să susțină în luptă dreaptă hotărârile Protectorului împotriva celor cari le-ar fi contestat. Mișcările de masse sunt de multe ori asemănătoare, și rămâne să compare cineva convorbirea vie și întreruptă a tâmplarilor cari fac pregătirile pentru nunta proiectată a domniței Elena cu Căminarul, cu a acelor cari împodobesc sala cea mare dela Westminster pentru încoronarea lui Cromwell. Un complotist ca spătarul Dies, care vorbește în felul acesta:

Elena aceea ar sminti
Pe-un sfânt, necum pe-un tânăr ca el. Boieri, vom fi
Trădați. Soboru-al treilea, pe cât îmi pot aduce
Aminte,-a zis: « Femeia e poarta care duce
La dracul », dar la dracul să meargă numai el ²⁾,

¹⁾ Pag. 493 (ediția *Analele literare*).

²⁾ Pag. 492.

aduce neapărat aminte de fanaticii puritani ai aceluiași Cromwell, de faimoasele capete rotunde care nu vorbesc decât în citate biblice și nu fac altceva decât să comenteze și să interpreteze versete sacre de un înțeles nesigur și indiferent; după cum cântecul pe care îl intonează un cor de țărani făcând cerc și jucând împrejurul Evreicii Rebeca:

Intr'o zi de Paști, drim, drim,
 Ouă roșii când ciocnim,
     Isac,
 Leib, Herșcu și Avram,
 Blestemați de cer ca Ham,
     Cenac
 Plin de-un gras cocoș avea
 Pe-a lor masă, și sorbea
     Pe rând¹⁾,

și așa mai departe, povestind întreaga anecdotă a Evreului care n'a vrut să creadă în înviere până când cocoșul nu s'a ridicat din ciorbă cântându-i, nu se poate să nu aducă aminte de cei patru bufoni ai Lordului Protector și de cântecele lor:

Pourquoi fais-tu tant de vacarme,
     Carme?
 Rose t'aurait — elle trahi?
     — Hi ²⁾!

Dar imitația nu se mărginește numai la tipuri și împrejurări, ci merge uneori până la procedee cu totul exterioare, cum ar fi de pildă obiceiul, de sigur împrumutat de Depărățeanu tot dela Hugo, de a da un titlu fiecărui act și fiecărui tablou, indicându-se printr'însul personajul care va avea să joace rolul cel mai de seamă în respectivul fragment. Astfel în drama lui Depărățeanu actele sunt intitulate pe rând: *Rebeca*, *Grigore-Vodă*, *Boierii*, *Isac Ovreiul* și *Elena*, iar un tablou se numește *Omul propune și Dumnezeu dispune*, titlu care, dacă întâlnirea nu e numai întâmplătoare, ar putea să vină de asemenea din *Cromwell*³⁾.

¹⁾ Pag. 499—500.

²⁾ *Cromwell*, a. III, s. 1.

³⁾ *Cromwell*, a. II, s. 15.

În sfârșit, stilul în care e scrisă *Grigore-Vodă* oferă o pildă pe care am îndrăzni s'o numim clasică de ceea ce este declamația hugoliană. Deși, după cum s'a văzut din rezumatul anterior, acțiunea e destul de bogată, ba poate chiar prea risipită, pentru a alcătui o dramă obișnuită, totuși poetul, urmând exemplul modelului său, uită să țină seamă de dimensiunile convenabile și comandate de gen, și se pierde la tot pasul în amplificări inutile și care nu fac decât să micșoreze efectul dramatic, în digresiuni și parenteze lirice, în declamațiuni sterpe și în tirade de mare suprafață, asemănătoare într-un total celor cari fac piesele lui Victor Hugo atât de greu accesibile ascultătorului modern. Fiecare personaj face impresia că urmărește prilejul pentru a plasa o tiradă care, talentul poetic al lui Depărățeanu fiind acum ajuns la maturitate, e plină într'adevăr de cele mai multe ori de frumuseți ce merită să fie cunoscute și nu împiedică interesul unei lecturi, dar apasă asupra acțiunii ca niște poveri inutile. Ca formă ele sunt atât de apropiate de felul de a scrie al lui Victor Hugo, încât ar putea să creadă cineva că se află înaintea unor simple traduceri. Același procedeu care constă în luarea în posesiune a unui punct de plecare, din care inspirația se risipește circular atingând tot ce e într'o legătură directă sau aproximativă cu subiectul și epuizându-l, aceeași enumerare a tuturor amănuntelor ce se înfățișează minții gradând efectul ca un sgomot de valuri ce se umflă în timpul îndelungatei respirații a unui nesfârșit period, pentru a se sparge în cele din urmă într'o scurtă explozie de efect; aceeași diversitate de inspirație care ar face din poezie o alcătuire hibridă, și uneori monstruoasă, dacă nu i-ar da unitate acel suflu vast al inspirației pe al cărei fir se înșiră ca niște mărgelile multicolore momentele atât de variate ale închipuirii, le caracterizează pe toate. N'are decât să recitească cineva celebrele monologuri din *Hernani* sau din *Ruy Blas*, și după această întoarcere într'o atmosferă necesară bunei înțelegeri și justei aprecieri a valorii lucrării de față, să-l cetească pe Depărățeanu :

Când toți cu toții, toată canalia impură
Ce sforăe, mănâncă, se 'mbată și înjură
Și, fără biciu deprinsă a nu face nimic,

Te teme când ești mare, te scuipă când ești mic,
 Și, slab fiind tot bunul, potent fiind tot răul,
 Ea flueră victima și-aplaudă călăul,
 Fiindcă n'aveai aur și-argint să-i dai, să-i bagi
 În ochi, fiindcă n'aveai trăsură, lachei și pagi,
 S'o calci, să treci cu caii pe cei ce șterg țărâna
 Cu fruntea lor și zice la aur: «sărut mâna»,
 Fiindcă 'n fine n'aveai în patrie la noi
 Decât abia o mână de paie pentru boi,
 Canalia stupidă, canalia impură
 Ce sforăe, mănâncă, se 'mbată și înjură,
 Deprinsă, până n'o bați, a nu stima nimic,
 Zicea, râzând de tine: «Ești prost, de-aia ești mic »¹⁾!

Sau altădată, cu cât de vast avânt, vizibil pentru cine știe
 să treacă dincolo de petele imperfecțiunilor formale, a știut
 poetul să imagineze neajunsurile măririlor politice, ale răspun-
 derilor multiple ce incumbă unui ministru conștient de dato-
 riile lui, un ministru înfățișat ca Ruy Blas doritor de o ordine
 și o dreptate pe care cei mari ai țării le-au alungat înainte:

Și când tot ochiul doarme, când tot corpul repoză
 Lăsând pe sibaritul visând pe foi de roză,
 Lăsând nenorocitul pe fânul lui uscat,
 Lăsând avutu 'n puful și 'n dulcele lui pat,
 Lăsând copiii 'n leagăn și morții în morminte
 Să doarmă singuri bine, — tu sombru, cap ardinte,
 Sdrobit, uscat, fantasmă, să stai, să stai deștept,
 Gemând sub greutatea enormă ce-ai pe piept!
 Deștept când chiar stăpânul adoarme, — santinelă
 Și țării credincioasă, și tronului fidelă,
 Mereu, — lucru oribil, durere, spasmuri, chin! —
 Să dai tuturor miere, și tu să bei venin,
 Să fie toți vâlvoare, tu singur să fii ceara.
 A zice țării: «Domnul ordonă»; la domn: «Țara
 Voește»; și-amânduror apoi: «Respect la legi»,
 Din fel de fel de ierburi să știi ca să culegi
 Ca blondele albine balsamul, panacea
 Ce 'nchide toată plaga, să știi să scoți ideea
 Sublimă, generoasă, din mii de frunți grupate
 În juru-ți, — prea puține de geniu inundate,
 Prea multe 'n care mâna fatală-a scris: «Nimic».

¹⁾ Pag. 507—8.

A fi, o, doamne, scara pe care se ridic
De jos până la tronu-ți o mie de lamente,
De plângeri, de suspine, de țipete dolente,
Adeseori prea grele să-ajungă-așa de sus,
Prea grele, 'ncât în două sub dânsule adus
Te clatini, tremuri, scârțâi, trosnești, și de odată
Te frângi. Atunci ministrul s'a dus; toți te arată
Cu degetul, te râde, te scuipă; toți în cor
Te chiamă gâde, monstru, infam, vil, trădător ¹⁾.

Unui scriitor ce a îndrăznit, pentru întâia oară într'o limbă încă nesigură de resursele ei și pe care el singur n'o stăpânește în deajuns, să introducă în versuri o atât de întinsă și de bine susținută inspirație, și pe care îl socotim ca introducător în poezia românească al frazei lirice de mare amploare, fără îndoială că nimeni nu va veni să-i conteste talentul sau chemarea. De aceea, după ce am arătat ce datorează inspirația lui, lui Hugo, se cade să încercăm a pune în lumină și originalitatea lui de autor dramatic, și meritul pentru care *Grigore-Vodă* poate fi ținută ca un punct de plecare al literaturii dramatice naționale.

Deși am recunoscut în protagoniștii dramei lui Depărățeanu trăsături care aparțineau eroilor din *Cromwell*, acele trăsături erau prea puține pentru a da caracterul definitiv și statornic al unui personaj teatral; de fapt, caracterele sunt originale, și puterea de creație a poetului se constată din ele în deajuns. Dacă nu intră în joc îndemnul bunăvoinții principiale față de opera ce face obiectul acestui studiu, ni se pare a găsi într'însa personaje vii și adevărate, superioare fanțoșelor din *Cromwell*, și în genere din teatrul hugolian. Cu mulți ani în urmă, un critic care face încă autoritate definește drama lui Hugo ca « o succesiune de teme filosofice și istorice, din care lipsește aproape totdeauna psihologia individului sau a situațiilor sociale, dar care sunt tratate în schimb cu poetică elocvență » ²⁾. Lipsa de realitate a figurilor cheamă în scenă de gestul lui e atât de flagrantă, că un personaj ar putea să vorbească în locul altuia aproape fără să se

¹⁾ Pag. 522.

²⁾ J. J. Weiss, *Victor Hugo*, în *Le théâtre et les mœurs*, Paris 1889, pp. 70—1.

bage de seamă, și tiradele, impersonale și deslegate de firul acțiunii, devin prin mulțimea lor atât de obositoare, încât un critic mai nou și mai îndrăzneț nu se sfia să mărturisească, vorbind de același *Cromwel* despre care am fost aduși să tratăm mai sus, că «tragicul și comicul lui ne lasă deopotrivă de reci. Bine ar fi cel puțin să nu râdem în contra-timp și să nu căscăm atunci când ar fi trebuit să râdem»¹⁾.

Ni se pare că oricâte critici i s'ar putea adresa lui *Grigore-Vodă*, ele n'ar trebui să fie atât de aspre. Dacă în general atmosfera, forma și unele trăsături mai intime ale câtorva personaje sunt crescute sub influența dramei incriminate a lui Victor Hugo, în schimb poetul a înțeles să-și realizeze în altfel și personajele, și cadrul. Coloarea istorică nu mai e chemată prin procedeele silnice ale tânărului șef de școală, prin lungi didascalii adăugate textului propriu zis și prin amănunte de multe ori ininteligibile pentru un profan, dacă nu rizibile chiar; ea e lăsată să rezulte din text, și acest lucru îi atrăsese autorului aspre critici din partea lui Hașdeu, care îl muștra că «personajele dramei sunt imaginare, și chiar neprobabile, purtând niște nume nemai auzite dincolo de Milcov», și că întreaga lucrare «poartă un nume istoric, fără a fi cât de puțin o producere istorică»²⁾. Dar ceea ce interesează într'un personaj de dramă nu e în primul rând istoricitatea sa și a cadrului în care e pus să se miște, și Hugo se silea zadarnic să-și adnoteze textul unor piese cu citate din cronicari și istorici, tinzând să arate până unde a mers cu grija pentru istoricitatea împrejurărilor înfățișate pe scenă, câtă vreme personajele erau niște simple fanteșe

¹⁾ E. Marsan, *En relisant «Cromwell»*, în *Instances*, Paris 1930, p. 4.

²⁾ [Hașdeu] *Mai iată unul*, în *Aghiușă*, II (1864), p. 85. Cu mulți ani mai târziu, Hașdeu spunea că Depărățeanu îi fusese prieten: «En rappelant certains moments de sa carrière littéraire, [il] nous dit, en parlant des poètes contemporains, quelque peu à notre surprise: Le poète avec lequel je me suis senti lié de la plus vraie amitié a été Depărățeanu. Je me rappelle, disait Hașdeu, que peu de jours avant sa fin si imprévue, si inattendue, il vint à moi et m'apporta le manuscrit d'un poème: c'était *Vara la țară*. C'est une production, m'at-il dit, que je soumetts à votre critique. Je crois, ajouta Depărățeanu, qu'elle a besoin de pas mal de corrections, mais je n'ose, pour le moment, garder le manuscrit chez moi, de peur que je ne gâte le produit de la première inspiration». (N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris 1909, pp. 254—5). Credem că e vorba de o uitare; în *Satyrul*, unde publica *Vara la țară* în 1866, Hașdeu declara că a primit manuscrisul dela cumnatul poetului, Al. Vericeanu.

căroră nu putea să le dea vieață această grije de amănunte. Personajul nu devine interesant decât dacă e conceput viabil, cu alte cuvinte verisimil și consequent unui caracter pe care nu-l are nici Cromwell, păpușe agitată numai de dorințele impuse și presupuse lui de autor, nici vreunul din nenumăratele personaje care împestrițează scena dramei unde el e actor principal.

Acest lucru ni se pare a-l fi înțeles, fără a fi avut poate mijloacele să-l realizeze în întregime, Depărățeanu. În locul felului obositor de monoton și cu totul neverisimil în care Hugo pusese pe complotiști să vorbească, aproape ceasuri întregi, în locul inaptitudinii poetului francez când e vorba să redea prin câteva cuvinte trăsăturile fundamentale ale unei stări de suflet sau ale unui sentiment, conciziunea și preciziunea fiind ceea ce i-au lipsit mai mult lui Hugo în toate timpurile, în locul inutilelor și nesfârșitelor dialoguri conduse fără niciun simț dramatic și fără nicio pricepere pentru redarea verosimilă a situațiilor zugrăvite¹⁾, nu se va asculta fără plăcere câte o trăsătură cu totul altfel precisă și hotărâtoare ieșind din pana poetului nostru. Două linii sunt suficiente pentru a caracteriza o mulțime întreagă, aceea a boierilor conjurați, dintre cari nu vorbește numai unul, ci spiritul unei clase jicnite în ceea ce socotise drepturile ei, atunci când vornicul Bogdan lasă să-i izbucnească aproape cu sălbăticie ura împotriva lui Grigore-Vodă:

De solzii Majestății să-l rad ca pe un crap,
Și 'n tina ce 'nconjoară palatu-i vărsând sânge
Să dea de mojitimea ce-atât de mult o plânge,
Palat să-i fac din uliți și tron să-i fac din glod,
Mai mult ca să-i apropii domnia de norod²⁾.

Aproape n'ar crede cineva, după ce a ascultat această explozie de resentimente, că același vornic Bogdan e cel care vorbește atunci când, domnul întrebându-l în divan de

¹⁾ « Les personnages particuliers et comme vivants du théâtre le laissent perplexes. Il ne sait, au juste, quel langage leur prêter. De là l'incroyable gaucherie de son dialogue. Il est presque constamment à côté ». E. Marsan, *o. c.*, pp. 6—7.

²⁾ *Grigore-Vodă*, pag. 490.

sănătate, sfetnicul acesta se ploconește până la pământ lingând, după expresia lui Depărățeanu, acolo unde scuipase mai înainte, și răspunde, de altfel ca toți tovarășii săi de lașe uneltiri care abia astfel ne apar în toată murdăria lor, în felul acesta slugarnic și nerușinat:

Prea luminate
Și prea 'nălțate Doamne, fiind pân' la sfârșit
Măriei Tale cel mai plecat și umilit
Supus, rob cu genuchii plecați, ștergând țărâna,
Sunt bine, sunt prea bine, sunt bine, sărut mâna¹⁾.

Cuvintele vornicului caracterizează tot atât de bine pe tovarășii lui, cu toții tipuri de lingușitori cari se pregătesc să lovească pe la spate pe cel în fața căruia au fost siliți să se închine o vreme. Impotriva acestora e zugrăvit căminarul Costache, tânărul erou al tuturor melodramelor romantice, căruia i se acordă toate calitățile, pentru ca la sfârșit să cadă victima unui nedrept și inexplicabil destin, ceea ce e încă una dintre slăbiciunile întregii specii teatrale preconizate de celebra Prefață, aceea de a nu încăpea dela început în vina tragică a personajului explicarea destinului ce i se pregătește. Printr'un artificiu care nu e lipsit de interes, Costache e portretizat chiar de foștii săi tovarăși de luptă, cari-l înfățișează sub dublul aspect al revoluționarului complotist, și al îndrăgostitului care l-a făcut să uite resentimentele celui dintâiu:

Iubind copilul, cine urăște pe părinte?
Pe când îi jura moartea cu noi, nu-l aprindea
Amorul, era ura profundă ce-l rodea,
Mânia, supărarea, mândria vulnerată,
Speranțele căzute și fruntea lui plecată;
Era tânărul iute, aprins, clocotitor
Ce-i trebue mărire, averi, glorii, amor,
Și mare, cât se simte o inimă de mare,
E bun când le posedă, și rău când nu le are.
Când nu le-avea, Costache era conspirator;
Acum, când le posedă, va fi un trădător²⁾.

---

¹⁾ Pag. 518.

²⁾ Pag. 494.

Prin același procedeu e prezentată Rebeca, pe care tatăl său o înfățișează chinuită de frigurile unei nefericite iubiri, de dorul zadarnic după frumosul căminar la care știe că nu va putea ajunge niciodată:

Niciodată ea nu știa cum trece
O noapte; inocentă și castă, nu știa
Cum trece de-anevoe și 'ncet o noapte rea,
Când taci, ascuți, urechea îți țiuie, sudoarea
Îți curge, fruntea-ți arde, și răcoarea (?)
Repaosului fuge, cum fuge-acum de ea.
De ea, ce nu mai doarme acuma cum dormea,
Ce tristă, abătută, pârlită, veștejită,
Veghiază toată noaptea ca o nenorocită,
Și cât închide ochii tresare, suflă greu
Și geme și deliră, și buza ei mereu,
Mereu castele-i buze, ce nu știau odată
A zice decât « doamne », a zice decât « tată »,
Șoptesc, șoptesc un nume cum nu e-al nimănui,
Un nume negru, oribil, infam, — numele lui! ¹⁾

Dărmănescu e unul dintre personajele cele mai interesante ale întregii drame. Nu știm ce legătură va fi făcut autorul între acest erou și marele boier Darie Dărmănescu, despre care se știe într'adevăr că era un îndrăgostit de cultură ²⁾. Am arătat cât îi rămâne dator, ca tip, lui Rochester din *Cromwell* al lui Victor Hugo, și am putea să adăugăm că unul dintre visele lui de mărire, construit pe iluziuni succesive ca în cunoscuta fabulă a lui La Fontaine, ar putea să aibă un alt izvor. Iată cum visează cu glas tare complo-tistul poet:

Mă simt eu că îmi place să fiu logofăt mare,
Visternic, vornic; parcă mă vezi cel mai cu stare
Din Iași, cel mai puternic din țară, cel mai fin
Politic, totdeauna ministru; mi se 'nchin
Veliții și mojiții; soție-mi iau o fată

¹⁾ Pag. 570.

²⁾ Despre acesta v. N. Iorga, *Francmasoni și conspiratori în Moldova secolului al XVIII-lea*. (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, tom. 8), București 1928; N. Condeescu, *Istoria lui Alfidalis și a Zelidei* (Ibidem, *Memoriile Secțiunii Literare*, s. III, tom. V), București 1931; O. Cosco, *Primele cărți franceze traduse în românește*, în *Cercetări literare*, I (1934), pp. 102—3.

De Domn, îmi fac palate, caretă d'aurată,
Lachei, cai, toată lumea m'adoră, toți râvnesc
La mine, toți m'ardică la ceruri, fericesc
Chiar butca ce mă poartă, chiar scaunul din care
Cu ochii jumătate închiși, — ochi de om mare, —
Privesc cu dispreț lumea ce trece, și-o strivesc
Cu caii mei în treacăt, fiindcă-o stăpânesc,
Această lume basă, ignobilă, obscură,
Îi pui șeaua 'n spinare, îi pui zăbala 'n gură,
Și-i dau pinteni, și merge... sunt mare! sunt voivod!
Sunt Domn! Domnul Moldovei!... Căciula jos, norod!¹⁾

În același fel se înfierbântase ascultându-și închipuirile eroul, de altfel bine cunoscut, al unui comediograf francez de a doua mână, d-l D'Orlange din *Les châteaux en Espagne* a lui Collin d'Harleville. Eroul este un Don Quichotte, ca și acela în căutare de aventuri pe care își imaginează că le găsește pretutindeni, și se pretează cu multă bunăvoință jocurilor unei fantezii mult prea active, astfel încât, oferindu-i-se perspectiva unei cu totul fericite căsătorii, el se simte îndemnat s'o refuze pentrucă jugul casnic i-ar interzice perspectiva cealaltă, a măririlor pentru care se simte chemat:

Car, à juger d'après ce qui m'est arrivé,
Aux grands événements je me sens réservé.
Je puis me faire un nom, et dans mon ministère
Servir le roi, l'état, pacifier la terre.

Și apoi, cu o complezență făcută ca să-l ducă la cele mai mari depărtări, el își construiește anticipativ în minte un viitor care nu poate fi în altfel: va pleca de aici mai departe, pe o corabie pe care o vor ataca-o corsari turci; curajul pe care îl va dovedi în lupta cu ei îi va câștiga stima dușmanilor cari, capturându-l, îl vor proclama șef, până când căpitan-pașa, gelos pe succesul lui crescând, îl va pârî viziurului, care va găsi acuzația neîntemeiată și va da locul pârîșului visătorului nostru, ajuns în grabă la cele mai mari demnități:

---

¹⁾ Pag. 581.

— « Pacha, dit le visir, les Russes sont là; cours
Et bats-les ». Je les bats, puis je prends, en trois jours,
Ismailow, Okzakow, Crimée et Valachie...
Mon nom devient fameux par toute la Turquie...
Le sultan, qui dans moi voit son plus ferme appui,
Me fait son gendre; il meurt; el je règne après lui.
Me voilà donc le chef de la sublime Porte!¹⁾

Dacă Depărățeanu a cunoscut pe acest personaj, lucru care ni se pare a rezulta cu evidență din alăturarea celor două pasaje, se vede totuși, aici ca și în cazul imitațiilor după Hugo, în ce fel personal și deslegat de orice servilitate înțelege el să imite, distilând prin mijloacele artei proprii materiale străine și creind cu ele o operă originală. Dărmănescu poate avea trăsături împrumutate, dar atâtea altele îi aparțin; indignarea lui atunci când domnița Elena trece fără să-l observe și fără a-i răspunde închinăciunii:

Să nu mă bage 'n seamă pe mine o femeie,
Eu, om de antiteze și de-onomatopee!

furia lui comică împotriva rivalului mai fericit, și explozia din care se vede un suflet ușor inflamabil și tot atât de curând iertător:

De astăzi înainte din om m'am făcut fiară
Sălbatică, cu coadă, cu coarne și cu ghiară.
Vai, vai de-acela care din bun m'a făcut rău!

felul în care mânia aceasta cedează făcând loc duioșiei la aspectul fericirii celor doi îndrăgostiți asupra cărora jurase mai înainte să se răzbune, și propria lui mărturisire, că « omul de inimă ca mine se 'nmoaie foarte lesne », toate acestea fac din Dărmănescu un visător și un poet, unul din acele temperamentele fantastice, mereu lipsite de contactul cu realitatea, cu totul altfel de adevărat și de real decât D'Orlange, inconsistent ziditor de castele în Spania, și decât Rochester, palidă fantoșe de multe ori grotescă în mâinile autorului ei.

Asupra formei în care e scrisă întreaga dramă poate n'ar mai fi nevoie să insistăm, dacă au clarificat-o în deajuns

¹⁾ Collin d'Harleville. *Les châteaux en Espagne*, a. III, s. 6.

alăturările de modelul francez și citatele de până aici. Totuși suntem datori să remarcăm cu totul neobișnuita siguranță de expresie a poetului ajuns la maturitatea talentului său, și aerul de atâtea ori definitiv, și totdeauna plastic al versului pe care drama romantică ne obișnuise să-l vedem deslănat și umplut cu facilități vinovate. Diversitatea inspirațiilor la care trebuie să se preteze nu-l încurcă, și pentru toate găsește tonul și expresia potrivită. Astfel întorsătura cugetării orientale e atât de bine surprinsă în cuvintele pe care imbrohorul le adresează prin dragoman trimișilor moldoveni:

Mai zice că, pe Vodă iubindu-l ca pe un frate,
Ahmed Bey îl salută cu multă sănătate,
Și roagă pe înaltul Alah ca lângă el
Să țină totdeauna pe bunul Azrael,
Și 'ntocmai precum află cămila apă vie
Setoasă când străbate nisipul din pustie,
Și dânsul în deșertul vieții când va fi
Să afle cu ce setea să-și poată potoli¹⁾.

Pe când dimpotrivă atât de potrivită în același timp cu spiritul fanariot și cu formele poeziei noastre mai vechi e închinarea umilită și lingușitoare pe care aceiași trimiși o adresaseră aceluiași imbrohor:

O leule al leilor,
Mazilirea beilor,
Aruncă-ți privirile
La nenorocirile
Mulțimii sudiților
Și tagmei veliților
Cari scad cu zilele
Și trăesc cu milele,
Cari-și vând moșiile
De-și țin evgheniile ²⁾,

și cu totul altfel, sălbatic și căinos în ura lui neîmblânzită împotriva unei rase spurcate, e tonul pe care îl întrebuințează bătrânul Isac atunci când un creștin îl ajută:

---

¹⁾ Pag. 533.

²⁾ Pag. 531.

Tu nu știi că ovreiul în țările creștine
Nu este nici părinte, nici frate, nici amic?
De ce mă plângi? În lături! Nu voi să fiu nimic
Dator eu unor iezme, nimic! nicio 'ndurare,
Nici lacrima-a mai mică, ca 'n ura mea cea mare
Să pot ziua și noaptea pe frunte-vă să chem
Mânia Celui 'Sacru, ruină și blestem¹⁾.

Forma dramei *Grigore-Vodă* nu arată numai firească priecpere pentru meșteșugul poetic, dar și îngrijire. Depărățeanu a încercat să introducă în metrica românească o lege pe care ni se pare că a rămas aproape singur să o respecte, și anume alternarea, ca în limba franceză, a rimelor masculine cu cele feminine, dacă se consideră masculine oxitonele și feminine cuvintele paroxitone. Succesiunea lor regulată e cu îngrijire păstrată de Depărățeanu, care se dovedește și în această privință un inovator; poezia românească s'a oprit însă de atunci la reguli mai liberale, datorită de sigur și faptului că n'a avut la începuturile ei un legislator de rigiditatea neîmblânzită a unui Malherbe, ci a fost dimpotrivă determinată, în forme până astăzi încă incerte, prin uzul prozodiei aproximative a unor romantici prea puțin atenți la rigorile formei, și între cari Depărățeanu face excepție odată mai mult.

Astfel, pe temeliile unei intrigi complexe în care se simte încă în mare măsură formula melodramatică hugoliană, *Grigore-Vodă* ridică edificiul unei drame istorice care înseamnă în literatura noastră un vrednic început, și un punct de plecare care nu va fi întrecut decât cu mulți ani mai târziu. Intr'adevăr, situată pe aceeași linie cu *Răsvan* și *Vidra* și cu *Vlaicu-Vodă*, drama lui Depărățeanu suportă comparația fără ca în urma ei să apară scăzută. Așa se face că în 1912 Alexandru Davila se gândise chiar la o reprezentare a ei, care n'a mai avut loc, din pricini necunoscute²⁾. În orice caz, deși

¹⁾ Pag. 501.

²⁾ Cf. V. Eftimiu, *Grigore Ghica-Vodă. Dramă în cinci acte în versuri de Al. Depărățeanu*, în *Flacăra*, II (1912), p. 1912. Însărcinat de Al. Davila cu revizuirea textului, d-sa declara: «Nu voiu avea mult de lucru, deoarece afară de câteva scene melodramatice, de unele lungimi și de unele neologisme care trebuiesc eliminate, piesa lui Depărățeanu nu cere prea multe schimbări». Totuși ms. din Biblioteca Teatrului Național din București conținând această prelucrare reprezintă un masacru al dramei

nu se poate nega că pentru scenă textul e totuși învechit, și că declamația patetică ar trebui pe alocuri suprimată în vederea unui asemenea spectacol, credem că ideea aceasta nerealizată era în sinea ei fericită, și că ar merita să fie reluată cândva.

POEZIA. INFLUENȚE

Opera poetică a lui Depărățeanu e subînțeleasă a se cuprinde în volumul *Doruri și amoruri*, tipărit în 1861; vom adăoga poeziilor cuprinse în acest volum bine cunoscuta lui *Vara la țară*, publicată postum, și un ciclu de traduceri din poezia populară spaniolă, apărute în *Buciumul* încă din vremea vieții scriitorului. Dacă trebuie să credem pe unul dintre biografiile lui, el ar mai fi publicat unele versuri satirice în revistele *Nichi-percea* și *Ghimpele*¹⁾; cum ele au apărut însă sub pseudonim, și la o epocă necunoscută, nu le putem arăta cu precizie, și preferăm să le trecem sub tăcere decât să riscăm a arăta și a comenta ca ale lui opere care ar putea să nu-i aparțină²⁾.

Volumul *Doruri și amoruri* a apărut la sfârșitul anului anunțat pe copertă; pentru prima oară el e vestit, credem, în ziarul *Proprietarul român* din 15 Noemvrie 1861, unde i se dă de altfel și titlul greșit de *Dorul și amorul*, corectat în numărul următor. Apariția lui a trecut cu totul neobservată, și cetitorii i-au fost atât de puțini, încât la 40 de ani după moartea poetului, librarul care îl editase mai păstra încă în depozit exemplarele acestei ediții nedesfăcute până la acea dată. Pentru o vreme în care producția literară românească era atât de săracă, și când un om ca Vaillant era silit,

originale, reduse la trei acte în care acțiunea e în genere neglijată în favoarea spectaculosului. Caietul poartă inscripția: « 25.IV.1930. Se va transcrie și scoate rолurile. Victor E. ». Având indicații că piesa aceasta s'ar fi reprezentat la Cluj, am cerut Teatrului Național de acolo lămuriri care ne-au fost refuzate.

¹⁾ A. Marian, *Alexandru Depărățeanu*, p. 222.

²⁾ De altfel în temeinicia acestei afirmații nu credem. *Ghimpele* a început să apară abia la 29 Mai 1866, și eventuala publicare a unor versuri ale lui Depărățeanu n'ar mai fi avut atunci niciun rost să se facă sub pseudonim. De altă parte într'un număr al lui (an. VII, nr. 52, din 4.VII.1866), vorbindu-se de colaboratorii *Nichi-percii*, pe care această revistă îl continua, se declară că: « Domnii Radu Rosetti, I. Geanoglu, P. Ghica, I. V. Adrian și Orășanu sunt cei mai principali scriitori cari au contribuit la direcțiunea acestui ziar », deci nu se amintește printre ei și numele lui Depărățeanu.

făcând *Revista literară* a ultimelor publicațiuni, să se ocupe până și de « a dintâi livrezoadă a unei opere comerciale anunțate » de un Iuliu Bernard Wechsler oarecare¹⁾, lucrul ni se pare curios și inexplicabil altfel decât prin izolarea scriitorului acestor poezii.

Intr'adevăr, Depărățeanu și-a publicat deodată opera în volum, fără ca mai înainte să-și fi făcut cunoscute producțiile literare prin revistele sau ziarele vremii, astfel că în momentul apariției *Dorurilor și amorurilor* numele autorului lor era încă acela al unui necunoscut. Atât de puțin era știut el chiar de aceia cari aveau pretenția că-l cunosc de aproape, încât un oarecare Stănescu din Teleorman, căruia poetul îi trimisese noul său volum, îl confunda cu un alt scriitor tot atât de puțin apreciat de contemporani, cu N. Filimon, și credea că volumul lui Depărățeanu se numește *Ciocoii vechi și noi*²⁾. De altă parte, numit subprefect, departe de capitală, cu puțin înainte de apariția versurilor sale, scriitorul nu va fi avut posibilitatea, acaparată de grijile noi ale slujbei, să înconjoare această apariție cu toată publicitatea necesară ca s'o facă în deajuns cunoscută. Oricum ar fi, poeziile lui au fost multă vreme ca și ignorate, deși alăturate de acelea ale unui Granda, ale unui Sion sau ale oricărui dintre poeții cari împărțeau pe atunci favorurile publicului cetitor atât de restrâns, ele se ridică incontestabil la un nivel pe care acelea nu-l ajung niciodată, și care ar putea să fie și el una dintre pricinile ignoranței cu care le înfășuraseră contemporanii, poate prea puțin pregătiți ca să le înțeleagă.

Intr'adevăr, e de ajuns să deschidă cineva volumul acesta de versuri, care constituie o dată însemnată și o apariție neașteptată în istoria liricii românești, pentru a observa că nu se mai află de data aceasta în fața acelorași facilități și locuri comune cu care îl obișnuiseră atâția versificatori pe nedrept rămași posterității cu numele de poeți. Cultură, varietate de inspirație, ușurință de versificație, și chiar o relativă adâncime de gândire fac din Depărățeanu un poet excepțional; ajunge să caute cineva a-i constata diversitatea cunoștințelor

¹⁾ Cf. *Reforma*, VI, nr. 40 din 23.VIII.1864, p. 199.

²⁾ V. Anexa, No. X, p. 123.

și bogăția vocabularului, ca să vadă că poetul acesta auto-didact poate privi de sus la inspirația sărăcăcioasă și stearpă a vremii, la un Sion care se mulțumea să-și cânte țigara, cânele și punga, și ca el la atâția alții ce se mulțumeau să versifice fadori și locuri comune.

Depărățeanu e în primul rând un om de cultură, și lucrul acesta transpare destul de evident în versurile lui. Nu știm întru cât îi va fi fost solidă pregătirea clasică, și nu știm dacă grecismele postelnicului Scoarță și dacă |^τΩ^ν Ἐρω^ς δ^ιαν κατοικεῖ εἰς μίαν καρδίαν εὐγενική pot să însemneze că poetul nostru învățase grecește¹⁾, dar că știa latinește ne-o dovedesc și notele lui dela Sfântul Sava, și cele câteva citate latinești presărate în versurile lui. Trebuie să recunoaștem de altfel că dovezile cunoștințelor lui în domeniul clasic, atâtea câte se pot extrage din versurile pe care le avem înaintea, se reduc mai cu seamă la câteva anecdote sau trăsături cunoscute, relative la personajele celebre ale antichității, ca de pildă bine cunoscutul « Uxores, claudite » care vestea matroanelor romane intrarea în oraș a lui Cezar, pe toate fronturile un cuceritor, sau alte întâmplări bine știute ale aceleiași epoce greco-romane, prin care ar vrea să arate că împrejurările de atunci se repetă și astăzi, și să nege astfel credința în posibilitatea unui progres:

Luculus la masă chiamă
 Și-azi pe Luculus
 Și golind cupa exclamă:
 Evoe, Baccus!

Bella Cleopatra pune
 Și-astăzi cu Cezar
 În orgiile nebune
 Perlele 'n pahar...

Puțin sgomot ca s'ardice,
 Câți Alcibiazii
 Taie câinilor, amice,
 Taie coada și-azi.

---

¹⁾ Poezia *Răsuri și plângeri*, din *Doruri și amoruri*, are ca motto: *Παῖξτε, παῖξτε Κλάψε, κλάψε*.

Cu lanterna Diogene
Ziua de-ar căta,
Și-astăzi de nu i-ar fi lene
Oameni n'ar afla¹⁾.

Dar Depărățeanu nu e totuși un erudit plecat spre glasurile antichității, ci un fiu al celei mai moderne Europe. În momentul când el ajungea la Paris, romantismul încă nu decăzuse cu totul din proaspăta lui splendoare, și tânărul șef de bandă literară care scornise cu *Hernani* scandalul celor din urmă bătrâni clasicizanți, era acum exilatul dela Guernesey, de unde glasul lui se făcea auzit, profetic, fulgurant și autoritar. În aerul pe care călătorul nostru l-a respirat în această înstrăinare se recunoaște cu ușurință urma parfumului revoluționar; autoritățile lui sunt cele romantice pe ales, și cultura lui pare a merge numai în direcții îngăduite, adică spre acei scriitori preferați de noua școală și ale căror opere nu erau împotriva preceptelor ei. De aceea nu e de mirare că îl vedem pe Depărățeanu citând în versurile lui un fragment din Ronsard²⁾, pe care cu câțiva ani mai înainte Sainte-Beuve îl decretase cel dintâi dintre romantici, și amintind de numele lui Dante și ale lui Petrarca, poezii cărora Victor Hugo le consacrase unele versuri, și cari continuau să se bucure printre elevii acestuia de o prețuire deosebită.

Poezia însăși a lui Hugo nu încape nicio îndoială că a cunoscut-o de aproape, căci de mai multe ori îl vedem amintind-o. Traducând balada spaniolă *Alhama*, el o întovărășește cu o lungă notă în care compară subiectul acestei poezii cu al celei intitulată *le Derviche* din *Orientalele* poetului francez, care se inspirase evident din cea dintâi. Mărturisind în critica pe care i-o face dervișului lui Hugo, că « Ali pașa al său de rime și de vorbe e un înger », el nu se sfiește totuși să declare că: « eu iubesc mai bine pe regele Granadei ce face din bătrânul Alfaki un martir, decât pe Ali pașa ce făcu din dervișul său un caraghios »³⁾, din care se poate vedea că admirația lui pentru maestrul romantismului nu e nici

¹⁾ *Nihil novi sub sole.*

²⁾ « Ce marbre qui soupire. Ronsard », motto la poezia *A une fille de marbre.*

³⁾ *Doruri și amoruri*, p. 226.

exclusivă și nici orbească. Amintiri din poezia aceleia se ivesc uneori până și în proza lui poetică, cum ar fi de pildă apologul oriental pe care Hugo l-a poetizat în *Puissance égale bonté*, din primul ciclu al *Legendei veacurilor*, și pe care l-a reluat apoi Depărățeanu într'un articol asupra instrucțiunii ¹⁾).

Deși el e un poet ce știe să împrumute numai cât trebuie pentru ca în același timp să rămână original, lucru pe care l-am văzut și în *Grigore-Vodă*, totuși i s'ar putea găsi cu poezia romantică și unele legături mai directe. Ele sunt fără îndoială puține la număr, și nu au caracterul peremptoriu pe care li l-ar putea conferi siguranța unui asemenea împrumut care, fără a avea nimic vinovat, interesează numai pentru restabilirea unei atmosfere în care a crescut și a dat cele dintâi roade talentul poetic al acestui scriitor. Astfel când oaspele acesta străin de curând poposit la Paris închină în *Auguste prunc* o poezie copilului imperial, fiului acelui Napoleon al III-lea pentru care poetul pare a fi avut, scăpând prin aceasta de sub tutela hugoliană, o sinceră și adâncă admirație, și când în chiar această închinare face loc și mărturisirii, care poate că nu era cu totul la locul ei acolo, că a venit să caute în Franța aceea ce îi lipsește acasă la el:

Această libertate ce Francul a iubit
Și pentru care-o ceruri! atât sânge-a roșit
Parisul ăsta mare,

ne amintim de cântecul pe care îl intona Alfred de Musset *Sur la naissance du Comte de Paris*, și în care de asemenea era vorba de dorul de libertate al acestui popor, deoarece adresându-se Franței poetul îi amintea cât de mult a luptat pentru ea:

Ne te souvient-il plus de ces temps d'épouvante
Où de quatre-vingt-neuf résonna le tocsin?
N'était-ce pas hier, et la source sanglante
Où Paris baptisa sa liberté naissante
La sens-tu pas encor qui coule de ton sein?

---

¹⁾ V. anexa, p. 133.

Fără a fi cu totul încredințați că apropierea aceasta nu e întâmplătoare, am mai putea aminti o împrejurare în care inspirația celor doi poeți se împerechiază. Fantoma pe care Depărățeanu o bănuiește neconținut împrejur:

De mult în juru-mi plană
O umbră diafană
Străină pe pământ,
Și forma ei bizară,
Substanța ei cea rară
Se sparge seara 'n vânt,

pare a fi rudă cu vedenia din *La nuit de Décembre* a sumbrului inspirat, deși e în realitate de o esență atât de îndepărtată și, simbol al singurătății sălbatice care îl însoțește pretutindeni la unul, e la celalalt numai întruparea desgustului pentru toate și a romanticei sile care dă vieții culoarea ternă caracteristă răului universal al acelui început de veac. În formă însă arătările sunt aceleași, și cum Musset o regăsește

Partout où j'ai voulu dormir,
Partout où j'ai voulu mourir,
Partout où j'ai touché la terre,

tot așa ea i se năzarește lui Depărățeanu stafia aceasta pretutindeni:

Oriunde-a mea privire
O află 'n tresărire
Săltândă fantastic,
În undă sau în floare,
În aer, chiar pe soare.

Și într-o enumerare la fel de lungă cu aceea prin care Musset făcuse cunoscute întâlnirile sale cu fantoma crudei sale vieți, apărându-i tocmai în momentele când această viață i se făcea cu mai multă amărăciune simțită, poetul arată și el în câte dintre împrejurările care pentru alții sunt prilejuri de bucurie, se amestecă gustul de otravă al acestor fictive dureri.

Un romantic de care Depărățeanu fusese mai mult apropiat e poetul-bijutier, aplecat cu îngrijire asupra efectelor

de formă și cadențelor celor mai inusitate, din care știe totuși să culeagă frumuseți inedite, Théophile Gautier. Nu se poate nega că versuri din *La Demoiselle* cum ar fi acestea în care se amintește frumusețea idilică și plină de prospețime a râului înfățișat în colorile de feerie,

Où se baigne le nuage,
Où voyage
Le ciel d'été souriant,
Où le soleil plonge, tremble
Et ressemble
Au beau soleil d'Orient,

rechiamă fără voie în minte peisajul într-o toate asemănător din *Viața la țară*, unde într-o zugrăvire atât de apropiată de aceasta trăsăturile de amănunt se împreună, zâmbitoare și vioi colorate, pentru a reda măreția caldă și unică a tabloului rustic, și unde forma e cu evidență aceeași. Nu e însă mai puțin adevărat că *Depărățeanu* a întrebuințat această fericită formă strofică și în două poezii anterioare *Vieții la țară*, în *Lilla* și în *Calul*, și că în acestea nu descoperim urmele niciunei influențe a lui Gautier, încât nu știm dacă trebuie să credem, cum o afirmase cel care a făcut cel dintâi această apropiere¹⁾, că din *La demoiselle* ritmul acesta a putut să treacă în *Calul*. Invenția acestei strofe nu-i aparține de altfel lui Gautier; ea nu e decât o reluare a unor ritmuri întrebuințate pentru prima oară de Pleiada ce găsisese atât de multă trecere în ochii mișcării poetice cu care începuse al XIX-lea veac, încât am putea crede că ideea i-a fost sugerată lui Depărățeanu mai curând de Ronsard, pe care l-am și văzut cetindu-l, decât de Gautier, a cărui singură apropiere o aflăm în asemănarea colorilor întrebuințate în descrierea unui peisaj identic.

Cu un alt poet, care de data aceasta nu mai e un romantic, cu Charles Baudelaire, îi găsisese unele legături un alt cercețător, V. D. Păun, care cetind în poezia *Nihil novi sub sole* versuri ca acestea, în care

¹⁾ N. Apostolescu, *L'influence des romantiques français*, Paris Champion 1909, pp. 249 seq.

Insolența vezi că scoate
Mândră capu-afar,
Cum ciupercile ploate
Ies din bălgar,

credea că recunoaște în ele semnul poeziei crude și lipsite de orice fățărnicie a marelui turmentat. Mai târziu se adăugau acestei apropieri, care e mai curând de atmosferă decât de text, versuri ce par într'adevăr a aminti de aproape celebra *Une charogne*, prin cruzimea și tarele miros insalubru al imaginii infecte ce apare în mijlocul viselor celor mai cald începute, în acea *Viață la țară*, cunoscută în general numai prin partea de fericită idilă și de colori izvorâte dintr'o perpetuă încântare, pe când ea conține dimpotrivă strigăte ca acesta:

Lumea noastră e un mare
Stârv din care
Mii de bestii se nutresc,
Mii de pasări și de fiare
Ce prin ghiare
Impart hoitul omenesc ¹⁾.

Asemănarea e într'adevăr izbitoare, dar nu ne convinge cu totul. Depărățeanu era el însuși un poet destul de îndrăzneț și, după cum am mai văzut, cu destule intenții de inovare, ca să putem presupune că nu i-a trebuit neapărat o impulsivitate străină ca să-i dea curajul de a încerca asemenea figuri, într'adevăr riscate pentru vremea lui. De altfel imaginea viermilor sau a ciupercilor răsărite printre gunoaie îi e cu totul potrivită temperamental, atâta vreme cât recunoaște ceva în Depărățeanu pe poetul unui perpetuu conflict între sufletul însetat după adevărul aparențelor zâmbitoare și adâncul mereu cenușiu și dezolant al realității. Numai așa ne explicăm cum se face că această închipuire i se întoarce sub condeiu, cu atâta precizieune aceeași, făcându-l să vorbească odată despre

---

¹⁾ V. D. Păun, *Ficțiune, imagine și comparațiune*, București 1896, pp. 76—7, și N. Apostolescu, *o. c.*, p. 261.

Minciunile din care
Mulțimea-vă răsare
Ca viermii din gunoi ¹⁾,

și altădată, într'un articol politic, despre acel «timp când pământul lui Mihai și Ștefan, copleșit de băligarul cailor cosăcești, nu mai producea decât la ciuperca veninoasă»²⁾).

O imitație e ca o plantă transportată dintr'o grădină învecinată într'un pământ primitiv; o influență poate fi comparată cu condițiile atmosferice care, fără a fi cauza directă a existenței unui fruct, îi determină în mare parte culoarea și gustul. Aici însă ni se pare că avem înaintea noastră nu o imitație, nici o influență, ci cugetare din cugetarea lui Depărateanu, atât de potrivită cu ceea ce e felul lui obișnuit de a gândi încât nu e locul să-i atribuim pricină străină.

Apropierile directe ce s'ar putea stabili între Depărateanu și poezii francezi rămân astfel destul de puține ³⁾. Totuși mișcarea romantică și-a imprimat adânc semnul peste toată creația lui poetică, un semn care, dacă nu se mărginește la simple imitațiuni lipsite de obicei de valoarea artei adevărate, se regăsește în schimb până în structura cea mai intimă a gândirilor lui și până în procedeele exterioare cele mai comune. Astfel răul romantic care îl face să se închipuie pe sine însuși un pelerin printre ale vieții, găsindu-le doar mirosul de mucegaiu și aerul de tristețe, îl stăpânește și pe el ca pe toți marii cântăreți ai acelui început de veac ce însemnase înflorirea unei specii noi de poezi, drapați cu melancolică gravitate în lungi mantii bătute de vânturi și ascultând, sprijiniți de ruine, glasul amar al unei muze întristătoare. Ca și aceia, Depărateanu se vede culegând din experiențele vieții numai amărăciunea subtil distilată a conștiinței mizeriei omenești, ca și ei încearcă idealuri sociale și umanitare care toate i se par zadarnice în cele din urmă; ca și ei visează liniștea augustă pe care nu poate s'o confere

¹⁾ *Negrii*.

²⁾ V. anexa, p. 130.

³⁾ B. Florescu (*Biblioteca omului de gust*, broșura V, p. 40) califică poezia Mamă de «imitație din limba franțuzească». Necunoscând originalul acestei imitații, care pentru noi rămâne numai presupusă, nu-i putem discuta temeinicia.

decât poezia înțeleasă ca o sacră misiune, și încearcă zadarnic să uite înălțimile unor asemenea vise, căutând să potolească printr'o domestică iubire ce refuză totdeauna să se prelungească și în schimbul căreia ar da toată gloria lui,

Cel demon care'n haos atâta timp te-a'mpins
Și mintea ta umpluse de fum, de nălucire¹⁾.

Procedeele sunt iarăși aceleași. Poezia unui Victor Hugo, a unui Gautier, se caracterizează de multe ori prin reluarea, ca în variațiunile muzicale asupra unei teme date, a unei idei înfățișate mereu în aceleași contururi, dar cu o schimbare de tablou care, înfățișând de fiecare dată altceva, nu face decât să sugereze mereu același lucru. E deci o succesiune de icoane în aparență cu totul disparate, și arta poetului caută în mare parte tocmai să aleagă inspirații din atmosfere cât mai diverse, și să le înfățișeze cât mai plastic și mai sugestiv, — dar legate în fond prin acel lucru unic pe care ele toate îl reprezintă, și care face sensul adevărat al poeziei. Procederea aceasta enumerativă, atât de comună mai cu seamă lui Hugo, nu e rară nici la Depărățeanu; astfel, în *Iacinta*, în timp ce aurora își picură roua pe flori, tânăra îndrăgostită lasă să-i picure lacrimi pentru iubitul îndepărtat; în timp ce cântă prin crânguri privighetori, Iacinta își cântă la fel de tristă durerea; în timp ce prin arbori vântul suspină, la fel suspină și ea de povara acelor amintiri. Principiul pe care se întemeiază o asemenea alcătuire e de sigur prea schematic și prea expeditiv, îngăduind o sumă de facilități care nu mai lasă loc poeziei adevărate; ea poate da totuși unele frumuseți incontestabile, prin puterea închipuirii care face vizibile aceste tablouri atât de diverse, și prin acuitatea notației sintetice care găsește trăsătura justă pentru a le însemna:

Ici vezi aur și rubine,
Brocart și satin,
Vezi banchete și festine,
Cupele cu vin,

---

¹⁾ *Mi gloria por bien amar.*

Dincolo vezi sărăcia
Trențele-și cârpind,
Și' n gunoi filosofia
Cinic aromind¹⁾.

În așa fel credem că trebuie înțeleasă influența romantismului francez asupra lui Depărateanu, nu presupunând un model cert pe care el l-ar fi avut înainte, ci făcând în caracterizarea poeticeii lui partea cuvenită ideilor care-i vin de acolo; poetul nostru ar rămânea atunci dator Franței cu ritmurile noi, pe care și școala romantică le împrumutase dela Ronsard, și pe care Depărateanu le-a introdus pentru întâia oară în poezia românească, cu unele amintiri din tulburea atmosferă de suferință perpetuă, izvorâtă nu din contingente externe, ci dintr'un tainic morb interior, în care tuturor acestor poeți le plăcea pe atunci să se înfășoare, cu felul de a-și închipui poezia ca o succesiune rapidă de tablouri diverse înșirate adeseori factice pe șirul aceleiași cugetări, și cu dragostea hugoliană pentru idei umanitariste, pentru simboluri și apologuri, pentru grandioase icoane în care să se celebreze închipuirea quasi-filosofică a puterilor minții.

Și în sfârșit Depărateanu îi mai rămâne dator cu ceva acestei Franțe de care s'a arătat îndrăgit. Se adaugă acestor influențe de ordin literar, influența nu mai puțin adâncă pe care a avut-o asupra lui cunoașterea trecutului atât de apropiat al luptelor pentru libertate și al prezentului în care nu vedea decât ajutorul dat de aceeași generoasă țară națiunilor ce începeau să se înjghebeze în state. E Franța dela 1789 și cea dela 1848, e Franța lui Napoleon al III-lea cel care a susținut Italia și Principatele-Unite în silințele lor pentru unire, e Franța trecutului și a lui Napoleon I, cu o glorie militară a cărei amintire e încă atât de apropiată,

Franța-apoi, care plesnește,
Îsbucnește
Din Paris urlând afar
Ca șampania-i cea tare
Care sare
Spumegândă din pahar,

¹⁾ *Nihil novi sub sole.*

Franța bravă ce 'n resbele
În curele
Strânge kaiserii, strânge țari,
Și mi-i joacă cu fanfara
Cum joc vara
P'ăi urși, dracii de ursari¹⁾.

Și admirația față de această țară se arată tot atât de elocventă în alte versuri ale lui, fie că e vorba în ele de-a-dreptul de Franța, ca atunci când slăvește încurajerile și ajutorul dat Italienilor de Napoleon III, fie că, împrumutând numai ideile socialiste ale revoluției dela 1848, le transpune situațiilor dela noi, răsând cu amărăciune de rezultatul unei atât de întristătoare confruntări.

Franța romantică avea să dicteze scriitorului nostru și preferințele în ceea ce privește celelalte literaturi. Dintre scriitorii italieni, îl vedem citând în versurile lui pe Petrarca, gentilul cântăreț al iubirii pe care romanticii îl acceptaseră printre puținele autorități recunoscute de ei, și spre care îl vor fi îndreptat, fie versurile ce i le închinase Hugo, fie cunoștințele proprii de limbă italiană, pe care i le credem puține, dobândite în urma călătoriei din Italia. Ceea ce citează el din acest poet formează motto la două poezii ale lui. Cea dintâi, intitulată *Ella*, e consacrată unei iubite a cărei covârșitoare apariție amintește într'adevăr de mistica iubire a poezilor din școala dulcelui stil nou, de vreme ce această necunoscută *Ella* e înfățișată ca o angelică făptură făcută să aducă poetului cele mai cerești fericiri:

Cu dânsa eu uitasem și cruzii mei nemici,
Și lumea-aceasta vilă cu negrii săi complici,
Uitasem chiar de viață; un vis de aur *Ella*
În juru-mi răspândise, și ea cum luce stella
Nocturnă pe câmpia uscată, lumina
A mele triste zile și noaptea-mi senina.

---

¹⁾ *Calul*.

La această poezie de slavă a unei înalte și suave iubiri nu e de sigur nepotrivit petrarchescul motto pe care și l-a ales scriitorul:

Vergine bella, che di sol vestita,
Coronata di stelle...

deși în realitate fecioara pe care o slăvește astfel Petrarca nu e de data aceasta Laura cu pletele blonde, ci însăși adevărata Madonnă, adorată în forme aproape identice de poetul îndrăgostit care își confundă de atâtea ori iubirea cu mântuirea¹⁾).

Poezia *Din fereastră în fereastră* reprezintă un tablou din cadrul intim al vieții lui pariziene; poetul stă la geam și privește cum în clădirea de peste drum își face de lucru prin casă o tânără și frumoasă necunoscută, vizibilă prin lumina ferestrei și a interiorului, dar probabil nebănuindu-se astfel urmărită, de vreme ce tăcutul ei adorator știe că numai acest discret omagiu îi rămâne îngăduit:

O, cum ochiul meu la tine
Poate-a penetra,
Dacă-amorul meu în fine
La tine-ar intra!...

Acestor versuri el le-a dat de asemenea ca motto un fragment din Petrarca: « Non vedete voi 'l cor negli occhi miei? », extras dintr'un sonet în care poetul plânge răceala Laurei ce nu binevoiește să-i încurajeze nici măcar printr'o privire flacăra unei atât de pătimășe iubiri, ca și când atât de constantă suferință amoroasă nu i-ar fi dat dreptul de a se face ascultat:

Infinita bellezza e poca fede,
Non vedete voi'l cor negli occhi miei?
Se non fusse mia stella, i' pur dovrei
Al fonte di pietà trovar mercede²⁾.

---

¹⁾ Versurile sunt din *Canzone XXIX, Alla vergine*.

²⁾ Sonetul CLXX. Cf. R. Ortiz, *Per la fortuna del Petrarca in Romania*, (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Literare*, s. III, v. 5, București 1930), p. 5.

Pe acest maestru, pe care se vede a-l fi prețuit de ajuns, îl amintește Depărățeanu alături de Dante, atunci când vorbește de existența unui filtru al vieții care singur face suportabile toate amărăciunile existenței:

Cel filtru supt din soare, din flori și din femeie,
El care nutrea 'n sânu-ți sublima epopee,
Bătrâne Gibelin,
Și, ploaia precum scoate din vale violete,
Făcea 'nflori, Petrarca, așa de dulci sonete
Din sufletu-ți divin¹⁾.

Și în sfârșit, așa cum Franța apărea în versurile lui sub dublul aspect al influenței literare și al ideilor umanitare și sociale sugerate de mișcările acelei generoase națiuni, tot așa Italia nu e amintită numai prin marii săi cântăreți, ci și pentru pilda pe care redesteptarea ei politică, actuală atunci, trebuia s'o ofere silințelor românești pentru unire. E vremea în care într'adevăr se pregătește unitatea italiană, eveniment politic căruia întreaga lume românească îi acordă un interes cu totul deosebit, dată fiind similitudinea situațiilor de acolo și de aici, și pe care l-au cântat atâția dintre poeții noștri de pe atunci¹⁾. Inspirația lui Depărățeanu se încadrează cu totul preocupărilor din care izvorăște această literatură întreagă. Oda lui *La Italia* începe prin a plăti un omagiu de recunoștință lui Napoleon al treilea, care face ca aripa protegui-toare a Franței să se întindă asupra acestor începuturi de înjghebare a Statelor Naționale:

— E aquila franceză, e aquila latină,
Zic oamenii, și fața la unii se 'nsenină,
La alții se 'nouează, și regii de pe tron
Soptesc: — Ieri Napoleon, azi tot Napoleon !

Și după ce își arată admirația pentru vrednicia arătată de Italieni în luptele pentru libertate, și salută cu multă căldură ziua solemnă a învierii care în sfârșit a sosit și care trebuie sărbătorită ca o bucurie de întreaga lume latină, poetul știe

---

¹⁾ Despre această poezie politică inspirată de Italia, cf. Al. Ciorănescu, *Italia în literatura românească*, în *Roma*, XIII, nr. 4, din Oct.-Dec. 1933, pp. 31—37.

să facă o legătură între exemplul de acolo și felul în care el ar trebui să fie urmat și la noi:

Italia! să verse fă-mi oardele barbare
Tot sângele ce-ți supse din vine cu turbare,
Tot sângele ce supse în somnul tău fatal
Din aquila romană, vulturul bicefal.
Și tu, o Românie, tot suptă, tot mușcată
De fel de fel de ginte cu inima spurcată
De-afară, din lăuntru, de sus... și chiar de jos,
Impunsă totdeauna în coastă ca Cristos,
Au nu ești tu surora Italiei cea bună,
De stai, pe când Latinii cu miile se-adună
Pe câmpul bătăliei? Ce! Toți Românii, toți
Voesc a trece 'n ochii Latinilor de Goți?

Dar nu, căci ziua răzbunării va sosi și ea în curând, și decât să izbutească străinii a ajunge la mârșavele lor țeluri,

Mai lesne-ați crăpa 'n ștreangul lui Iuda, trădători,
O Iude decât Iuda mai Iude de trei ori!

Și violența însăși a exploziei arată câtă pasiune politică intra în aceste versuri care sunt totuși o poezie, dar care se pare curioasă omului de astăzi obișnuit cu o completă separare între actualitate și ficțiunile unei poezii rămase cu totul în urmă de ea. Pe atunci era însă vremea în care Lamartine prin *Ode à Némésis* proclama datoria poetului de a da îndrumări, și acuza pe cel care s'ar fi retras în turnul de ivoriu al închipuirilor lui, indiferent la cele mai flagrante actualități, și când Victor Hugo, din exilul său dela Bruxelles, tuna prin *Les Châtiments* împotriva politicei lui Napoleon. Așa se explică fără îndoială întreaga eflorescență de poezie politică românească din epoca imediat premergătoare Unirii, și așa își găsește locul și poezia lui Depăreașanu care, ca și un Sion, un Aricescu, sau Fundescu, extrage din experiența italiană aceleași învățături pentru viitorul propriei patrii.

Încă de acum s'ar putea vedea cu ce orizonturi și cu câtă cultură apărea în poezia românească, în care prin nimic nu se anunțase mai înainte, tânărul cu fruntea lată care se

numea Alexandru Depărățeanu. Dar poeți îndrăgiți de roman-tismul francez am mai avut atâția alții, și influențe sau amin-tiri italiene se regăsesc în epoca aceasta destul de frecvente. Depărățeanu trebuia să aducă literaturii noastre și un lucru cu totul nou, o literatură exotică potrivită în toate gustului vremii, și a cărei descoperire îi revine întru totul, vorbind din punctul nostru de vedere; e poezia populară spaniolă, al cărei prim traducător în românește e el.

Datorită faptului că biografiile lui Depărățeanu sunt aproape toți incompetenți, și și-au cules informațiile la o dată foarte târzie, nu știm până astăzi nimic precis asupra călătoriei lui în Spania, și asupra cunoștințelor lui de limbă și de literatură spaniolă. Știrile pe care ni le transmit biografiile poetului sunt mai curând fanteziste; e destul să amintim că a fost cineva care a crezut că Depărățeanu a mers în Spania pen-trucă « învățase că divul Traian era originar din Ispania, și că a stabilit legiuni spaniole în țara lui »¹⁾, pe când altcineva afirma că acolo a învățat « foarte bine limba spaniolă, pentru a gusta poezia acestui popor fanatic și entusiast în originali-tatea lui. El studiază cu pasiune *canciones* și *romanceros* spa-niole, și traduce admirabil de bine unele din baladele lui Gil Vicente »²⁾, în realitate o singură poezie, care nu e o baladă, din acest scriitor care, deși a scris în limba spaniolă, nu e un Spaniol.

Din tot ce ni se spune nu vom putea deci să reținem decât faptul că Depărățeanu a călătorit în Spania înainte de toamna anului 1858, dată la care se întorsese în țară; e astfel printre primii noștri scriitori cari au cunoscut și au cercetat penin-sula divului Traian. Fără îndoială că această călătorie fusese întreprinsă dintr'un imbold mai cu seamă literar. E o vreme când Spania continuă să fie punctul de atracție al exotismului romantic; e Spania lui Byron și a copiilor de Lara, a lui Hugo și a fantasticelor *Orientale*, a lui Musset și a frumoasei Andaluze brune, a lui Mérimée și a pasiunilor neînfrânate din *Carmen*, e *España* lui Gautier, cu tot ce poate ea să aibă

¹⁾ M. Dimitriad, *A. Depărățeanu*, în *Analele literare politice, științifice*, I (1904), p. 301.

²⁾ C. G. Dissescu, *Al. Depărățeanu*, p. 464.

atrăgător pentru un tânăr cu închipuirea înflăcărată de ceea ce îi înfățișase dintr'însa filmul romantic.

Că aceasta l-a atras mai cu seamă acolo, se vede bine și din icoana Spaniei așa cum se răsfrânge în poezia lui. Biograful ne spune într'adevăr că arta poetului s'a perfecționat « la lumina unui Lope de Vega, Calderón, Cervantes, Góngora și atâtea alte genii »¹⁾, dar aceste nume par a fi scoase mai curând dintr'un manual de istoria literaturii, decât din cultura poetică a scriitorului nostru. Toată influența spaniolă asupra lui Depărățeanu se reduce la Romancero; ea nu e însă prin aceasta mai puțin interesantă, dat fiind că ne aflăm pentru întâia oară în fața unui contact direct între poezia română și muza populară spaniolă, care a avut atât de mare influență asupra inspirației romantice apusene.

Prima amintire spaniolă se găsește în poezia intitulată *Ay, Dios de mi tierra*, și datată dela Paris, 28 Septembrie 1857; prilej de mirare pentru un cercetător, care se întreabă pentru ce poetul nu are și versuri scrise în Spania, pe câtă vreme 20 dintre poeziile lui sunt alcătuite chiar la Paris²⁾. În realitate pricina ne pare a fi destul de simplă, călătoria în Spania trebuind să fi fost de scurtă durată, pe când dimpotrivă la Paris a trăit multă vreme.

Titlul spaniolesc al acestei poezii nu e altceva decât începutul unui scurt cântec din Romancero, cu care însă nu arată și o identitate de sentiment. Pe când anonimul castillan, care se vede a se fi aflat departe de țară, în Anglia, se roagă pentru o mai grabnică întoarcere dintr'o călătorie care i se pare un exil:

¡ Ay Dios de mi tierra,
Sáqueisme de aquí!
¡ Ay, que Ingalaterra
Ya no es para mí!³⁾

Depărățeanu se întoarce cu gândul de asemenea la țara îndepărtată, dar nu mai cântă dorul întoarcerii, ci mormintele depărtate ale strămoșilor, care sunt într'adevăr paladiul țării sale.

¹⁾ M. Dimitriad, *o. c.*, p. 301.

²⁾ N. I. Apostolescu, *o. c.*, pp. 264—5.

³⁾ Eugenio de Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros españoles, históricos, caballerescos, Moriscos y otros*, Paris 1838, p. 314; Ag. Durán, *Cancionero y romancero de coplas y cancionas de arte menor*, Madrid 1829, p. 148.

O altă poezie, intitulată *Mi gloria por bien amar*, nu are de asemenea nimic spaniolesc, în afară de titlu; de unde vin aceste cuvinte, care par, ca și cele amintite mai sus, să alcătuiască un vers de *canción*, n'am putut stabili, după cum n'am identificat în *Romancero* nici « romanța spaniolă » *Tragala*, pe care autorul însuși o califică de « imitațiune ». În schimb acea *Canción* pe care declara că a luat-o « din spaniolește, după Gil Vicente », se regăsește în această culegere, și permite să se vadă și procedeul, puțin cam expeditiv, după care poetul înțelegea să traducă, de vreme ce acolo unde cântărețul portughez își cânta în felul acesta iubita:

Muy graciosa es la doncella,
 Como es hermosa y bella.
 ¿ Digas tú, el marinero
 Que en las naves vivías,
 Si la nave ó la vela
 O la estrella es tan bella? ¹⁾

Depărățeanu traduce astfel, adăugând dela el două versuri și introducând o parte din rime printr'o prea puțin iertată contrabandă, pentru facilitarea pe care o oferea transpunerea directă a versului întreg în jargonul incert utilizat de poet:

Ce grațioasă doncellă!
 Ea 'ntre belle e-a mai bellă;
 Spuneți toți, se află oare
 Mai frumos ceva sub soare?
 Spune tu, o marinare
 Care 'n nave-alergi pe mare,
 Dacă nava, ori a velă,
 Ori a stelă e-așa bellă? ²⁾

¹⁾ E. de Ochoa, *Tesoro de los romanceros*, p. 244; Ag. Durán, *Cancionero y romancero de coplas y canciones de arte menor*, p. 65.

²⁾ O amintire neclară a lecturilor spaniole a lui Depărățeanu e, în poezia *Calul*, o glorificare a acestui animal, cu pilde istorice ca acestea:

Pe San Jac de Compostella,
 Timpu-acela
 Nu văzu triumfător
 Pe Rabioca imortalul
 Ce fu calul
 Lui Cid el Campeador?
 Și 'n romanele antice
 Clar se zice

Puținii cercetători pe cari i-a avut până acum opera lui Depărățeanu i-au socotit activitatea poetică încheiată cu *Doruri și amoruri* și cu *Vara la țară* publicată postum. În colecția *Buciumului* au rămas necercetate și necunoscute șase *Romanțe istorice și cavalierești*, datorite toate aceluiași *Romancero* și pe nedrept uitate până acum. Ele constituiesc într'adevăr o prețioasă mărturie a unui plan de traducere, dacă nu integrală, în orice caz sistematică, a aceluiași *Romancero*, de care până atunci mișcarea romantică românească rămăsese cu totul străină, și în capitolul relațiilor literare hispano-române alcătuiesc poate cel mai important dintre momente.

Traducerile lui Depărățeanu încep să apară în ziarul lui Cezar Bolliac la 5 Septemvrie 1863, introduse de următoarea notiță, pe care o atribuim directorului acestei gazete:

« Credem că facem plăcere lectorilor noștri dându-le astăzi ceva nou până acum în literatura noastră: o baladă tradusă din limba ispaniolă, din care traducătorul a știut să păstreze tot sigiliul care distinge atât de mult literatura ispaniolă și genul ispaniol dintre toate celelalte literaturale ale Europei. Domnul A. Depărățeanu este cel dintâi Român care dotează literatura patriei sale cu poezii traduse de-a-dreptul din limba ispaniolă, și nu cunoaștem mulți Români cari cel puțin să-și fi dat osteneala a studia această limbă, soră gemănă cu limba română, care se aseamănă mai bine împreună din toate limbile surori neolatine. Domnul Depărățeanu ne făgăduiește o serie de asemenea traducțiuni, și nu va trece mult până să vedem în literatura română o carte intitulată: Poezii ispaniole ».

Cartea intitulată în felul acesta intra într'adevăr în intențiunile lui Depărățeanu, care pe coperta dramei *Grigore-Vodă* apărută în anul următor nu uita să făgăduiască pentru

---

Că-âl mai nobil armăsar
Fu Orelia 'n spinare
Cu cel mare
Don Rodrigo de Bivar.

Rabieca e o greșală; calul Cidului se chema Babieca. Cf. T. A. Sánchez, *Colección de poesías Castellanas anteriores al siglo XV*, Paris 1842, p. 42 (*Poema del Cid*, v. 1581 seqq.), și V. Hugo, *Le Cid en exil*, în *La légende des siècles* (unde e numită Babieca). De altă parte Cidul și Don Rodrigo de Bivar sunt aceiași persoană.

viitor un volum de *Romanțe Espaniole*; viitorul însă avea să-i aducă în curând moartea, astfel încât din aceste romanțe n'am rămas decât cu puținele traduceri publicate de Bolliac.

Dintre aceste poezii ispaniole, cea dintâi ar fi trebuit să fie romanța despre *Maurul Calainos*, care urmează imediat notiței reproduse mai sus. Balada originală nu e prea veche, după judecata unor cercetători spanioli¹⁾; ea se leagă de ciclul cunoscut al lui Carol cel Mare și al paladinilor săi. E vorba într'însa de Calainos, Maurul îndrăgostit de frumoasa Sevilla, care îi cere ca preț al iubirii ei capetele celor trei dușmani de moarte ai sângelui sarasin:

La una es de Oliveros,
La ótra de don Roldan,
La ótra del esforzado
Reinaldos de Montalvan.

Un cap e-al lui Oliveros,
Altul al lui Don Roldan,
Altul e al lui Reinaldos,
Reinaldos de Montalvan.

Calainos e gata să-și dovedească și în felul acesta iubirea; ajungând la Paris pentru a-și ține făgăduiala făcută Sevillei, singurul care răspunse provocării lui e tânărul Baldovin, nepotul lui Roland; acesta fiind învins, unchiul său aleargă să-l scape, și înainte de a ucide pe Maur îl întreabă de rostul provocării lui, declarându-i apoi că Sevilla n'a putut să-i ceară asemenea dovezi de iubire decât pentrucă în realitate nu ținea de loc la acea iubire și la vieața pe care i-o expunea atât de ușor, căci:

Muger que tal te pedía
Cierto te quería mal,
Porque esas no son cabezas
Que tú las puedes cortar.

Ți-a vrut rău acea muere,
Zice Roldan, te-a 'nșelat;
Capetele-acelea nu sunt
Așa lesne de tăiat²⁾.

Tema poetică a unor asemenea ispitiri ale iubirii prin fapte de nebunească vitejie e destul de comună în poezia spaniolă, și în cea populară în general, și s'ar putea apropia

¹⁾ Manuel Milá y Fontanals, *De la poesía heroico-popular castellana*, Barcelona 1874, p. 357.

²⁾ În *Buciumul român*, I (1863), pp. 386—7. Textul original la E. de Ochoa, *Tesoro de los romanceros*, pp. 39—43; Ag. Durán, *Romancero de romances caballescios é históricos anteriores al siglo XVIII*, Madrid 1832, v. I, pp. 109—115; Jacob Grimm, *Silva de romances viejos*, Viena 1831, pp. 29—43.

aici ce-a dat, prin prelucrarea materialului popular, Giovanni Prati în *Paquita* lui, în care rezultatul însă e atât de deosebit. Felul cum traduce Depărățeanu nu lasă prea mult de dorit; versiunea lui e în genere în deajuns de apropiată de text, deși nu respectă forma originalului, care e alcătuit din perechi de versuri dintre care ultimul în asonanță *a*, pe când el își așează traducerea în strofe de câte patru versuri, din care al doilea și al patrulea rimează. În ce privește exactitatea reproducerii textului, o singură dată s'a lăsat înșelat în interpretarea originalului spaniol; trimisul lui Calainos la Carol cel Mare îi spune acestuia la plecare:

Perdóneme vuesa alteza,
Que respuesta le vó a dar,

înțelegând prin aceasta că merge să comunice lui Calainos rezultatul soliei, și că își cere îngăduința de a pleca; Depărățeanu traduce însă astfel:

Iartă-mă, alteța voastră,
D'ambasada ce îi fac,

ceea ce e și destul de neclar, și în același timp greșit înțeles.

A doua română, *Clopotul dela Huesca*, a apărut în același ziar, abia cu un an mai târziu. Tema ei e tot atât de bine cunoscută folklorului universal; e vorba într'însa de regele Don Ramiro de Aragon, care, batjocorit de nobilii săi pentru că regele nu i-a pedepsit niciodată, trimite un sol la călugărul care l-a crescut când era mic, ca să-i ceară sfatul în această privință. Fără a spune un cuvânt, călugărul duce pe sol în grădină, și taie crăcile care trec peste nivelul comun, dându-i prin această pildă învățătura pe care i-o ceruse fostul elev. Regele înțelege exemplul, și pentru a strânge toți nobilii, dă de veste că va turna un clopot al cărui glas se va auzi prin toată Spania; avându-i pe toți în mână, îi poartă la un banchet la care pune să-i măcelărească, și apoi

Mandó sacar les cabezas
A los mozos de la sala;
Díjoles qu'eran de sus padres
Todas las que allí miraban,

Capetele jucând încă
În sânge, alteța sa
Tinerilor ce sta 'n sală
Ordonă ca să le ia,

Porque le tenían en poco
Y en su presencia burlaban,
Que vieses aquel ejemplo
Y ellos mojasen la barba.

Zicând: Capetele care
Se ridică pân' la tron,
Astfel știe să le plece
Don Ramiro d'Aragon¹⁾.

Tema e foarte comună, și bine cunoscută, atât din felul în care ea a fost aplicată, întru totul asemănătoare, lui Tarcinius Superbus și marelui preot Tanaquil, sau lui Carol cel Mare și papei Leon III, cari, după legendă, în același fel ar fi procedat în cazuri asemănătoare. Din cât s'a văzut din citarea originalului alături de traducerea lui Depărățeanu, se poate cunoaște că poetul și-a îngăduit de data aceasta mai multă libertate față de text.

Acesteia îi urmează, în același număr al ziarului, romanța *Contesa de Castilia*, alcătuită de Sepúlveda, poet cu oarecare renume și istoriograf al lui Carol Quintul, și țesută de asemenea pe un motiv folcloric în deajuns de răspândit și care, după această romanță, a fost chiar dramatizat mai târziu de celebrul Cienfuegos. Contesa văduvă vrea să-și otrăvească fiul, pe tânărul Don Sancho, ca să se poată apoi mărita cu un Maur de care e îndrăgostită; în acest scop ea îi pregătește otrava, care și-ar face de sigur efectul, dacă intenția criminală n'ar fi fost revelată lui Sancho de o tânără slujitoare pe care traducătorul își ia libertatea de a o arăta iubindu-l pe conte:

Que una criada suya
A quien le fué revelado
Descubrió todo el secreto
Y al conte hizo avisado.
Quando vino la condesa
A obrar tan gran pecado,
Dió las herbas a su hijo
En el vino destemplado;
Rogaba al conde bebiese
Del vino, qu'es afamado,
Más él no lo quiso hacer
Y a su madre había rogado
Que dello primero beba.

O confidentă a contesei
Iluminată de cer,
Contelui, iubindu-l, spuse
Acest oribil mister.

Când contesa veni 'n mână
Ținând cupa cu venin,
Zicând contelui că este
Cel mai bun din lume vin,

Contele nu vru să guste,
Și-o rugă să bea 'ntâi ea ²⁾.

¹⁾ *Buciumul român* din 22 August 1864. Originalul la E. de Ochoa, *Tesoro*, pp.95-6; Ag. Durán, *Romancero*, v. I, pp. 206 — 7.

²⁾ *Buciumul român* din 22 August 1864. Originalul la E. de Ochoa, *Tesoro*, p. 43; Ag. Durán, *Romancero*, v. I, pp. 203—4.

Dar cea mai reușită dintre aceste traduceri e fără îndoială mica romanță a *Infantinei*, de altfel una dintre cele mai frumoase din întregul *Romancero*, și, după cum mărturisește însuși cercetătorul spaniol, un lucru «único en su clase»¹⁾. Traducătorul a lăsat și aici să i se strecoare câteva versuri pe care nu i le dictase modelul avut înainte, ci fantezia plecată să călătorească mai departe pe drumurile pe care i le deschisese acest model, căci acolo unde originalul nu spune decât:

A cazar va el caballero,
A cazar como solía;
Los perros lleva cansados,
El falcón perdido había,
Arrimárase a un roble,
Alto es a maravilla,

Depărățeanu interpretează cu multă libertate astfel:

Când surăde primul soare
Ca un ochiu mare pe cer,
Cu câinii la vânătoare
Se ducea d'un cavalier.

Trecea câmpuri, trecea dealuri,
Crângurile străbătea
Și-ostenit de lungă-i cale
Lângă un copac ședea.

Sus pe o creangă a aceluși copac cavalierul vede o fată, care-i povestește că e fiica regelui din Castilia, vrăjită de o zână răuvoitoare să șeadă șapte ani în pădure; acum vremea blestemului s'a împlinit, și fata îl roagă s'o ducă acasă și, dacă vrea, s'o ia de soție. Cavalierul îi declară însă că trebuie să se sfătuiască mai întâi cu mama sa, fără a cărei încuviințare și știre n'ar îndrăzni să facă un asemenea pas, și se duce chiar să-i ceară părerea, spre disprețul tinerei fete pe care alții vor veni să o ia de acolo, căci:

---

¹⁾ Milá y Fontanals, *De la poesia heróico-popular castellana*, p. 391.

! O mal haya el caballero
Que sola deja la niña!
El se va a tomar consejo,
Y ella queda en la montiña.

Vai de cavalerul care
Singură fata-a aflat,
Şi lăsând-o în pădure,
El se duce-a cere sfat¹⁾.

Acesteia îi urmează peste câţeva vreme traducerea romanţei *Contele don Martin şi donna Beatriz* ²⁾, în care eroina tânără şi de curând căsătorită cu un bătrân, s'ar dori răpită de tânărul conte, şi *Don Vergilios* ³⁾, care e povestea unui nobil de şapte ani închis de rege în temniţă, pentru iubirea lui vinovată cu doña Isabel; găsindu-l, după atâta trecere de timp, încă devotat şi ispăşindu-şi cu multă răbdare pedeapsa, regele îl iartă în cele din urmă, şi îl căsătoreşte cu aceea pe care a iubit-o cu atâta constanţă.

Deşi ultima poezie tradusă din spanioleşte de care ne vom ocupa e publicată încă din *Doruri şi amoruri*, am lăsat-o la urmă pentru că ni se pare că prin ea se deschide drumul spre altă influenţă al cărei semn s'ar putea recunoaşte în scrisul lui Depărăţeanu; e vorba de balada care se întitulează *Alhama* şi căreia traducătorul i-a păstrat întreg lungul titlu original: *Romance muy doloroso del sitio y toma de Alhama, el qual dexia en arávigó assí*, titlu pe care el însuşi îl traduce apoi: «Romanţă foarte tristă dela blocul şi conchista de Alhama, care zice în arăbeşte așa». E cunoscuta baladă maurască a cuceririi Alhamei de creştini, baladă care s'a bucurat în vremea romantismului de o mare celebritate, şi a fost tradusă în englezeşte de Lord Byron, care i-a păstrat acelaşi titlu: «A very mournful ballad of the siege and conquest of Alhama, wich in the Arabic language is to the following purport», multe ediţii ale operei marelui poet englez reproducând chiar originalul pe care el l-a tradus ⁴⁾.

Cântecul popular spaniol se compune din două *romances* cu totul distincte; în prima se cuprinde plângerea regelui

¹⁾ *Buciumul român* din 25 August 1864; cf. Ochoa, *Tesoro*, p. 7; Ag. Durán, *Romancero*, v. I, p. 11; J. Grimm, *Silva de romances*, pp. 59—60 Traducere franceză de A. Tastu, *Poésies nouvelles*, vol. II, Paris 1838, p. 152—3.

²⁾ *Buciumul român* din 1 Sept. 1864; cf. Ochoa, *Tesoro*, p. 4! Ag. Durán, *Romancero*, p. 5.

³⁾ *Buciumul român*, aceeaşi dată; cf. Ochoa, *Tesoro*, p. 1; Ag. Durán, *Romancero*, p. 1; J. Grimm, *Silva de Romances*, pp. 257—8.

⁴⁾ Cf. de pildă Byron *The complete works*, Paris, Baudry, 1837, p. 332—3.

maur Mulay Hasem, tatăl lui Boabdil și cel care a pierdut Alhama la 28 Februarie 1482, și acuzarea unui nobil *alfaquí* împotriva regelui, care e învinuit a fi pierdut orașul în urma propriilor sale greșeli, pe când într'a doua se povestește condamnarea la moarte a bătrânului *alfaquí*, ca și nepăsarea cu care acesta primește vestea și se lasă executat. Nimic nu îngăduie siguranța absolută că aceste două romane se referă la aceleași împrejurări, și că *alfaquí*-ul care se plânge împotriva regelui în cea dintâi e tocmai cel care se execută în cea de pe urmă; de aceea unele edițiuni ale Romancerului dau aceste episoade ca separate între ele¹⁾, pe când dimpotrivă altele, cum e de pildă aceea de care s'a servit Lord Byron, le împreună prin trei strofe suplimentare care creează între cele două momente ale acțiunii o legătură mai de grabă factice.

Traducerea lui Depărățeanu se apropie mai mult de forma pe care a avut-o înainte Lord Byron, decât de cea publicată în Romancerul cunoscut al lui Ochoa; și la el cele două episoade sunt împreunate într'o singură baladă prin aceleași trei strofe de legătură. Curios e însă faptul că uneori traducerea lui se apropie mai mult de Lord Byron, alteori mai mult de forma spaniolă a lui Ochoa, și alteori în sfârșit se îndepărtează deopotrivă de amândouă, ca de pildă în momentul când, primind vestea condamnării la moarte, bătrânul *alfaquí* declară că moartea îi e cu totul indiferentă de când și-a pierdut fiica:

Perdí una hija donzella
Que era la flor desta terra,
Cien doblas dava por ella,
No me las estimo en nada,

tradus în felul acesta de Lord Byron:

I lost a damsel in that hour,
Of all the land the loveliest flower;
Doubloons a hundred I would pay,
And think her ransom cheap thad day.

---

¹⁾ Astfel la E. de Ochoa, *Tesoro*, p. 369—70.

Depărățeanu însă amplifică astfel:

Eu pierdui fată donzelă,
Floarea 'ntregii Granadă,
Și-un marchez de Cadiz are
Azi pe fii-mea Fatimă.

S'o răscumpăr dau o sută
De dubloni, și ași mai da,
Dar marchez de Cadiz banii
În nimic nu vrea a-i stima;

Tot răspunsul e că fii-mea,
Mândra maură Fatimă,
Creștinată-acum se chiamă
Donna Maria de-Albamă,

cea ce ne face să credem că Depărățeanu s'a folosit de un alt text spaniol decât al lui Ochoa, de care de altfel se îndepărtează și în altele din traduceri, și decât al lui Lord Byron, dela care totuși suntem încredințați că i-a venit îndemnul acestei traduceri, poate ca și ideea de a-i păstra titlul spaniolesc.

Oricum ar fi, alegerea acestei balade din întregul *Roman-cero* nu lipsește să dovedească perspicacitate și gust, *Alhama* fiind una dintre cele mai gustate producțiuni ale epicii populare spaniole, și bucurându-se în lungul veacurilor de aceeași celebritate, deoarece se pare că încă dela apariția ei balada aceasta a avut parte de un renume cu totul deosebit. Astfel Perez de Hita, contemporan cu acea cucerire a Alhamei care se deplânge într'însa, relatează că «această romanță s'a făcut în limba arabă, cu prilejul pierderii Alhamei, și era în limba aceea foarte dureroasă și tristă, încât s'au dat porunci în Granada să nu se mai cânte, căci de câteori o cântau undeva pricinuia numai plâns și durere»¹⁾. Din forma arabă derivă cea spaniolă, de care nu s'a apropiat fără sfială poetul român,

¹⁾ « Este romance se hizo en arábigo en aquella ocasión de la pérdida de Alhama, el qual era en aquella lengua muy doloroso y triste, y tanto que vino a vedarse en Granada que no se cantase, porque cada vez que lo cantaban en qualquiera parte provocaba a llanto y dolor ». Milá y Fontanals, *De la poesía heroico-popular castellana*, p. 317.

conștient de greutățile ce se împotriveau unei bune traduceri, și de răspunderea pe care și-o asuma încercându-și asupra ei puterile, după ce o tradusese Lord Byron și o imitase Victor Hugo. « Cu toată sforța-mi a apropia această traducțiune de originalul spaniol, mărturisește el într'o notiță adăugată tălmăcirii, îi rămâne încă inferioară. Balada aceasta este intraductibilă; simplitatea ei grandioasă, limba ei gravă și în același timp naivă, are tot farmecul unei rapsodii antice. Imperfectul verbelor, versificațiunea mai monorimică, asonanțele spaniole în fine, îi dau o armonie indefinisabilă », pe care cu atât mai greu ar fi putut s'o transpună Depărățeanu în limba nesupusă și plină de nesiguranțe de care se folosea. De aceea el se mulțumește să dea o traducere care rămâne în general credincioasă textului spaniol, — prea credincioasă chiar, de vreme ce refrenul care însoțește fiecare strofă rămâne și aici, ca în original, *ay de mi Alhama*, și *alfaquí*-ul devine *Alfaki*, — și s'o comenteze într'o lungă însemnare în care o compară cu *Dervişul* lui Victor Hugo, care e imitațiunea amintită mai sus.

Ca îndemnul acestei traduceri să-i fi venit mai întâi dela Lord Byron, nu ni se pare peste putință, cu atât mai mult cu cât cunoașterea poetului englez ne e mărturisită și cu alte prilejuri. Astfel în sumbra poezie intitulată *In fine* și aparținând aceluiași *Doruri și amoruri*, cu totul byroniană apare mișcarea de revoltă a poetului care se înspăimântă la gândul că e un om, și se silește zadarnic să se lepede de sine însuși:

Și numai la ideea teribilă, amară,
Că ești un om, ți-e frică de tine ca de-o fiară,
    Ți-ești însuși inamic,
Manfred sombru, teribil, rebel, cauți uitarea,
Și nu ți-o dă nici stânca, și nu ți-o dă nici marea,
    Ci toate, toate-ți zic:

« Ești om născut din crime, ești om nutrit cu sânge,
Ești om plin de păcate, ești om ursit a plânge,
    Ești om, ești om, ești om »!

Numele lui Manfred amintit ca tipul omului care suferă de conștiința nemerniciei sale și a păcatului pe care prin

naștere îl poartă pe umeri, e o categorică dovadă a cunoașterii de către Depărățeanu a operei Lordului Byron; iar uitarea pe care acest romantic erou o caută în toate elementele firii, și pe care toate i-o refuză, vine într'adevăr de acolo. În primul act al tulburii și inegalei drame a poetului englez, eroul chiamă prin magie toate cele șapte spirite ale pământului, care odată adunate îl întreabă ce vrea dela ele, și aceea ce el le cere e tocmai ceea ce lipsește îndureratului specimen omenesc pe care îl cântă Depărățeanu:

The Seven Spirits. Earth, ocean, air, night, mountains, winds, thy star,
Are at thy beck and bidding, Child of Clay!
Before thee at thy quest their spirits are, —
What wouldst thou with us, Son of mortals, say?

Manfred. Forgetfulness.

First Spirit. Of what, — of whom, — and why?

Manfred. Of that which is within me; read it there, —
Ye know it, and I cannot utter it¹⁾.

Ne îndoim că Depărățeanu va fi cunoscut limba engleză, și în orice caz n'a știut-o destul de bine ca să citească pe *Manfred* în original; drama însă era de mult tradusă în franțuzește, și exista, făcută chiar de pe textul original, o traducere românească a lui C. A. Rosetti, tălmăcire pe care de sigur că a cunoscut-o, astfel încât reminiscența evidentă a acestui pasaj din piesa lui Byron în versurile lui se explică destul de ușor.

Astfel avem înaintea noastră un poet despre care credem, acum după ce am arătat în câte direcțiuni i se îndreaptă cunoștințele și interesul, că putem afirma că a adus în literatura românească orizontul de cultură cel mai întins din câte cunoaștem până la el. Dela închipuirile, de un misticism

¹⁾ Lord Byron, *Manfred*, a. I, v. 132—8:

Cele șapte spirite. Pământ, ocean, aer, noapte, munți, vânturi, steaua ta
Sunt la porunca ta, Copil al Humei!

La rugăciunea ta spiritele lor îți stau înainte, —
Ce vrei cu noi, copil de muritor, vorbește!

Manfred. Uitare.

Întâiul spirit. Cum, — despre ce, — de ce?

Manfred. De ceea ce e 'n mine, — o citiți aici,
Voi o cunoașteți, dar eu nu pot s'o lămuresc.

vaporos și actualizat prin iubiri înțelese ca experiența sufletească aducătoare de mântuire, ale dulcelui stil nou, până la desperatele și amarele accente byroniene pe care le smulge conștiința propriilor mizerii, dela ritmurile gracile și totodată savante pe care Pleiada a îndrăznit pentru întâia oară să le încerce, până la atmosfera atât de complexă în simplitatea ei și atât de exotică în același timp, a epicei populare spaniole, curiozitatea lui le îmbrățișează pe toate, pe când poetul extrage din toate câte un sunet adecvat coardelor lirei lui. Despre această liră, pe care am văzut-o atât de savantă, vom căuta să vorbim în cele următoare, ca să se poată înțelege deopotrivă cât e de variată și de multicordă.

POEZIA: SENTIMENTE, IDEI

În 1861, când apărea volumul *Doruri și amoruri*, autorul lui împlinise 27 de ani; dar cea mai mare parte dintre poeziile cuprinse într'însul sunt alcătuite cu câțiva ani înainte, mai cu seamă în 1857 și 1858, în timpul șederii poetului la Paris. E firesc deci să caute cineva la Depărățeanu mai întâi o poezie de iubire, așa cum ar fi de așteptat din partea unui asemenea tânăr și frumos cântăreț. Și într'adevăr inspirația aceasta i-a fost deosebit de fertilă. În penuria de informații în care ne aflăm cu privire la biografia lui, nu cunoaștem aproape nimic din viața lui sentimentală, dar această lacună e într-o câțva împlinită de detaliile, bineînțeles atât de discrete cât să nu se poată face o aplicare precisă, pe care poetul le furnizează el singur în versurile lui.

Depărățeanu mărturisește el însuși, fără multe ocoluri, că e un sensual. Viața pentru care i se pare că e făcut nu e nici aceea a studiului asupra căruia l-am surprins uneori aplecăt, nici a biroului administrativ sau a politicei de care totuși s'a lăsat înduplecat mai târziu, dintr'o altă înclinare sufletească tot atât de sinceră, dar deosebită de aceasta. Pentru moment aceea ce visează că i-ar fi mai plăcut, e amabila viață de salon, în mijlocul luminilor, al muzicilor și al mulțimii gălăgioase, în mijlocul dansurilor în care ochiul

i s'ar desfăta cu indiscrete, dacă nu vinovate privești, și odată ajuns acolo i se pare că n'ar mai vrea altceva:

Acolo să mă duceți, să văz blondele vergine
Danțând la sonul flautei și-al dulcei violine...
Să-admir acele talii ca de viespe ce se 'nfrâng,
Acele dalbe sânuri cum se-ardică și se strâng,
Acele piciorușe voluptoase-abandonate,
Din când în când de pudicele rochii ardicate
Ca frunzele 'mprejurul floricelelor de vânt,
De valsul ce răpește pe femei dela pământ¹⁾.

Un asemenea om reprezintă de sigur o primejdie pentru femei; dacă ar fi să-i credem versurile, multe au trecut prin viața lui, lăsându-și amintirea cristalizată în acele puține cuvinte. Poetul știe că iubirea ar putea să fie, mai cu seamă pentru el, și o cursă, și că ar fi mai înțelept să urmeze sfaturile pe care i le șoptește prudența, și pe care și le spune singur, în acest catren atât de precis și de larg în dimensiunile lui miniaturale, încât aduce fără voie aminte de *Stanțele* lui Jean Moréas:

Poete, deși-amorul îți dă mai multă vervă,
Tu fii mai mult filosof, și mai puțin amant;
Din creerii lui Joe născu casta Minervă,
Iar Venus din oceanul perfid și inconstant ²⁾.

Dar sfaturile nu sunt totdeauna din cele care se pot asculta, și Depărățeanu l-a ascultat pe acesta mai puțin ca pe oricare altul. Icoana atâtor femei se perindă în versurile lui, fără să știm dacă trebuie să le suprapunem sau să le considerăm ca distincte. Încă de când se întorsese dela studiile colegiale la moșia părintească dela Depărați, trebuie să presupunem în viața lui o trecătoare idilă, a cărei amintire înflorește în versurile alcătuite în anii următori la Paris, însoțită de tristețea despărțirii de eroina acelei necunoscute aventuri, care trebuie să fi fost vreo tânără țărancă asemănătoare sглоbiilor copile

¹⁾ Duceți-mă 'n lumina.

²⁾ La un poet.

cântate în *Vara la țară*; din felul cum ne-o înfățișează poetul se poate înțelege că idila mersese destul de departe, de vreme ce i-au rămas printre aducerile aminte

Coliba mică
Cu trestie 'nvelită
Pe unde ploaia pică
Pe fața ta pârlită,

Și ușa-i sfărâmată,
Ce tristă 'n vijelie
Se bate sgâlțânată
Țipând a sărăcie,

Și patul nostru moale
Și dulce, plin de nalbă
În care să ne scoale
Venea ziua cea dalbă¹⁾.

Poate că aceleiași îndrăgite, pe care o numește Ana, îi închina poetul cam în aceeași vreme o plângere smulsă de asemenea de sentimentul îndepărtării și de conștiința că niciuna din chemările pe care le strigă de acolo, torturat de lunga ei absență, nu va putea s'o ajungă la depărtarea la care se afla²⁾. În această disperare a iubirii, poetul lasă să-i iasă de pe buze suspine în care arta nu mai încapă decât într'o măsură foarte redusă, îi făgăduiește iubitei rămase acasă veșnica statornicie nelipsită din asemenea jurăminte, se tânguește că n'a putut căpăta în îmbrățișerile ei o « moarte de dulceță » de multe ori preferabilă zilelor petrecute departe de ea, și e încredințat că de acum înainte nimic nu va mai putea să-l atragă,

Căci nici raza, nici umbrirea,
Nici noapțile line
Nu-mi pot șterge 'ntipărirea
Ce ai lăsat în mine:
Tot ce ating, ce mă 'nconjură
De tine-mi murmură³⁾.

¹⁾ O, Anna mea frumoasă.

²⁾ De-acolo.

³⁾ Suvenir.

Dar nimic nu trece mai ușor și mai repede decât rana iubirii. O experiență multiplă avea să-l încredințeze și pe poetul nostru de acest adevăr, căci pe când, sprijinit cu coatele de pervazul ferestrei, se va fi lăsat poate cu gândul călătorind pe tărimurile de curând părăsite, privirea nu i se poate opri să se strecoare printre perdelele ferestrei vecine, unde cineva, poate o grizetă, se vede în lumina interiorului, îngăduindu-i construcția unor noi vise și a speranțelor la a căror înflorire cedează toată furtuna gândurilor vechi¹⁾.

Unei doamne Elisa J-ra, poate din neamul Jora, îi închina în același timp o poezie unde amintirea nostalgică a plaiurilor natale se îmbină cu duioșia noii iubiri pe care o simte crescându-i în suflet²⁾; grizeta sau necunoscuta Elisa va fi subiectul pătimașelor destăinuiri din *Floarea*, în care poetul se arată îngrijorat că floarea din cununa acestei iubite se va păli de focul nepotolitelor lui sărutări, ceea ce arată că, potrivit firii acestui frumos cuceritor, suspinul nu rămăsese platonice³⁾.

Nu știm din care epocă datează o nouă iubire, pentru *Lilla*, tânăra fată pe care el o admiră în timpul dansului la un bal, cu o pasiune încruntată, care amintește pe demonul lui Eminescu îndrăgostit de un înger:

Eu stam sombru, și 'nspre fată
Câteodată
Căutând îngălbeneam;
În privirea mea profundă
Ca 'ntr'o undă
Se vedea cât o iubeam.

În antice catedrale
Pe vitrale
Astfel preotul obscur
Vede 'n râuri de lumină
O vergină
De vermiu și de-azur.

---

¹⁾ Din fereastră în fereastră.

²⁾ Scântea.

³⁾ Cf. Ea 'nclină d'alba-i frunte.

Iarăși nu știm cât va fi durat această flacăra nouă, căci poetul e, ca și femeia, inconstant și mutabilis semper, încât nu e mirare că o Doamnă Maria ține inima poetului abia întors la Roșiorii-de-Vede, și abuzează de puterea și de frumusețea ei cu o cruzime de care se plânge poetul, fiindu-i refuzate favorurile de care am văzut că altădată n'a fost lipsit¹⁾. Atâtea altele apar de asemenea în versurile lui, fără să știm dacă sunt simple figuri întâmplătoare, fără legătură cu viața lui sentimentală, sau dacă reprezintă dorința de a prelungi prin ficțiunea poetică fericirea incertă a unor pasiuni adevărate. Astfel o *Nini* pe care poetul o simte după privire că e îndrăgostită, o *Iacinta* a cărei pasiune e aspră și dure-roasă, lipsită de odihnă ca orice romantică iubire, sunt femei despre care nu s'ar putea preciza dacă sunt închipuiri, sau medalioanele ce ne mai păstrează singura amintire a unor defuncte idile.

Tuturor acestor femei, trecătoare prin viața lui și o clipă amestecate în esența celor mai intime cugetări ale lui, ce le ceruse poetul? Pretențiile lui sunt acelea ale oricărui adevărat sensual, mărturisite cu o liniște încântătoare, care dovedește totodată încrederea deplină în eficacitatea și în excelența metodei propuse. Femeia pe care o dorește, consimțământul ei, și în urmă nimic în lume nu va mai izbuti să-l depărteze de pasiunea căreia i s'a închinat:

Astronomii cate 'n stele
Cât or vrea din turnul lor;
Au sunt astrele mai bele
Decât ochii-ți plini de-amor?

Nu, nu sunt mai frumoase, după cum însăși lectura lui Virgil nu l-ar putea distra făcându-l să uite dulceața privirilor ei, după cum nici icoana sărutată nu lasă pe buze senzația pe care i-o comunică apropierea buzelor ei²⁾. Iubirea îi e atât de exclusiv provenită din plenitudinea și euforia simțurilor în apropierea iubitei, din plăcerea pe care i-o oferă privirea și atingerea ei, încât ajunge chiar la o divinizare a

¹⁾ *La Doamna Maria A**.*

²⁾ *Astronomii cate 'n stele.*

voluptății îmbrățișerii, la descoperirea unui zeu al Corpurilor asemănător cu acela pe care cu atâția ani mai târziu avea să-l descopere un romancier. Satisfacția simțurilor, așa cum trebuie să fie înțeleasă din punctul de vedere al liricii lui Depărățeanu, nu e împlinirea grosolană a dorințelor comune, ci sentimentul perfecțiunii sensibilizate și atinse, impresia găsirii unei forme de mult căutate și în care visurile latent construite încap cu desăvârșire, ca și când aceasta ar fi fost ideea platonică a lor. Intr'adevăr, nimic mai sensual, dar în același timp nimic mai plin de o neobișnuită finețe de simțire, despre care nu mai e nevoie să spunem că s'ar căuta zadarnic în literatura românească anterioară, decât versurile următoare, în care viziunea iubitei și extazul ce o însoțește echivalează adorarea unei divinități:

Era 'n albastru. Pare că-a cerului vergină
Atuncea se scăldase în undele cerești.
Era transfigurată. Pe fața ei lumină
Vedeai precum resplendă pe fețele-îngerești.

Era 'n albastru. Insu-mi văzând-o rămăsesem
Extatic... al meu suflet sburase către ea;
De trei ori eu felice poetă ajunsesem,
Privind-o, unde numai profeții ajungea¹⁾.

Același amestec curios de sensualism și de ideal se întrevede cu și mai multă limpeziciune în versurile în care, zugrăvindu-și iubita, poetul o înfățișează ca pe exponentul unei perfecțiuni fizice pe care arta statuară zadarnic s'ar strădui să o imite. Dar ar fi puțin dacă ar fi numai atât, căci felul cum o urcă în slăvi închipuirea poetului nu se oprește aici; rochia iubitei

E cerul care 'ncinge cu bolțile 'nstelate,
Cu nori și curcubee și sori pe Dumnezeu.
Iar goală!... mizerabili mortali, când ea străluce,
Pe-acela care 'mbată tămâia-vă mereu,
Pe-acela de-unde vine și 'n sânul cui se duce,
Lumină, cânt, frumosul, amor, parfum, vieță,

---

¹⁾ *Era 'n albastru.*

Pe-acela văd într'însa, cum el nu va lăsa
Pe nimeni ca să-l vadă ca mine, față 'n față,
Ca mine, piept și buze pe piept și buza sa¹⁾.

Iubita devine astfel o divinitate, și trupul către care îl chemau simțurile îndată ce li se revelase existența perfecțiunii, un templu. Transformarea aceasta se datorește cu exclusivitate iubirii, și de aceea poetul știe cât de mult îi rămâne dator. Ca pentru școala dulcelui stil nou, cu care l-am văzut cel puțin în trecătoare atingeri, iubirea e pentru el o revelare, o lumină în prezența căreia se poate în sfârșit contempla perspectiva incertă a existenței, și se poate înțelege ce va fi de partea cealaltă:

Dacă suflet despre ceruri
Și-a făcut idee,
Sau în noaptea de misteruri
A visat vreo fee,
Prin aprinsu-ți sărutat
Tot mi-ai revelat²⁾.

Așa se face că poetul e sigur pe sine și pe datele pe care le-a presupus existenței numai atâta timp cât luminează în el făclia aceasta. Atâta timp cât e un îndrăgostit, viziunea lui asupra vieții e înflorită de culorile celui mai surîzător optimism și neîncetate speranțe îi mențin iluzia fericirii:

Un mund plin de mervelii vedeai atunci nainte,
Un mund ce 'n loc de-angustii, durere și morminte,
In loc de-atâția spini
Ce cresc în toată calea și 'nghimpă tot piciorul,
Da buzelor cântare, da inimii amorul
Și frunților da crini ³⁾.

Și într'adevăr, ca îndrăgostit, Depărățeanu întrebuițează adeseori o liră cu coarde mai mulcomite și mai calde decât ale aceleia care îi e obișnuită. Uitând trecutele lui supărări cu existența și cu omenirea, poetul devine cântărețul unor

¹⁾ *Pieleța-i lustruită.*

²⁾ *Suvenir.*

³⁾ *Simțea în tine suflet.*

plăcute intimități și al unor aspecte cu totul idilice ale vieții, cum ar fi în *Rochiile*, simplu tablou pastoral destinat să slăvească frumusețea vieții și extazul sufletului în asemenea clipe de euforie. Așa credem că trebuie explicată nota idilică a poeziei lui Depărățeanu, predominantă mai cu seamă în *Vara la țară*, nu atât ca o trăsătură fundamentală a sufletului lui, care ar fi preferat într'adevăr câmpia sau vieța în mijlocul naturii, saloanelor pentru care mărturisea el singur că se simte făcut, cât ca o derivare a iubirii lui pentru lumină, soare și vieță limpede și nestânjenită a simțurilor de care e mereu dominat. O dovadă că acesta e adevărul e faptul că acolo chiar, în *Vara la țară*, ceea ce îi reține mai cu seamă închipuirea nu e icoana câmpiilor smălțate de flori, sau plăcerea contemplării naturii, pe care nici nu și-o făgăduiește măcar; ceea ce îi revine mereu sub condeiu e iubirea, care transportată în cadrul acesta de feerică libertate și voieșie, va avea îngăduința să sburde și să glumească după voie. Fără îndoială că acolo ar vrea să-i vină sfârșitul, dar acest sfârșit și-l dorește să fie ca al fluturului pe o floare, — și ce imagine e mai plastică pentru a realiza victoria simțurilor, decât aceasta? Ceea ce îl atrage la țară, e conștiința că

Acolo e fericirea
Și iubirea
Timpului patriarhal,

adică libertatea de a uza nestingherit de făgăduelile vieții, și că

Vieța ce aci se-ascunde,
Curge 'n unde,
Curge 'n unde de cristal,

cu alte cuvinte prejudecățile ce opresc în societate expansiunea nestânjenită a pasiunilor, nu există acolo. Și odată ajuns la țară, care sunt bucuriile și voluptățile pe care și le făgăduiește? Să privească poate cum zilele calde de Cuptor

· Ca pe niște surioare
Pe fecioare
Din colibi le chiamă-afar'

și să ia și el parte la jocurile pe care le vor întreprinde pe colinele însozite cârdurile de copii, dar mai cu seamă de « copilițe »; să se odihnească pe malul râului, gândindu-se poate că plaiul pe care acesta îl stropește cu undele lui ar fi

Ca o nimfă 'n râu divin
De junețe și vieță
Ce-o răsfată
Și-i sărută dalbul sân;

să contemple lanurile de grâne care se leagănă la suflarea vântului așa

Cum undulă pe spate
Resfirate
Bucle blonde la virgini;

să se prindă în horă cu rusticele « silfide » pe care le visează

Svelte, agere, ușoare,
Surioare
Cu Camila lui Virgil,

și seara în sfârșit, când aceste jocuri vor trebui să ia un sfârșit, să se închipuie trăgând hora împreună cu frumoasele Iele ce-l înconjoară « îmbătate de amor »; toate aceste închipuiri amoroase care se văd a-l fi obsedat fără încetare îl chiamă acolo cu o cu totul altă putere decât aceea a peisajului rustic.

Acesta este Depărățeanu atâta vreme cât iubește și se știe iubit, atâta vreme cât răul romantic ce zace în el ascuns ca o plagă nu se face încă simțit, și cât poate să-l stăpânească iubirea, singură capabilă să dea acestui suflet o atât de gingașă culoare și să-i înoiască speranțe pe care le crezuse de multă vreme pierdute, iubirea pe care o numește altădată *Soarele sufletelor*,

Amorul care singur este lăsat să 'mpace,
Prin buzele femeii, pe om cu Dumnezeu¹⁾.

E destul însă ca materialul omenesc în care poetul a închis atâtea nădejdi să cedeze greutateii de a rezista unei atât de

---

¹⁾ *Mi gloria por bien amar.*

înflăcărate pasiuni, pentru ca glasul să i se schimbe cu totul. El însuși își dă prea bine seama că în realitate femeia pe care o construște în visele lui e o creatură fără corespondent real, și că atunci când i se pare că a identificat-o cu una din iubitele sale, iluzia aceasta nu e făcută ca să dureze:

Femei, — amorul nostru, tu știi, este o sculptură,
Și-artistul plin de flăcări mângâie piatra dură,
Granitului dă formă de sfinx misterios.

Urmând însă aceeași mișcare pe care avea s'o facă mai târziu Eminescu în *Venere și Madonă*, poetul constată în cele din urmă că sufletul pe care își închipuise o clipă că l-a modelat conformându-l dorințelor și aspirațiilor lui, e în realitate departe de a fi ajuns la un asemenea rezultat:

Tu marmură - însă nu ești, o, nici granitul tare,
Ceva să poată face din tine - artistul care
Te-aborră, piatră vilă, scuipată când de nori,
Vai, când de trecători¹⁾.

Desamăgirea e atât de mare în asemenea cazuri, încât e în stare să-l facă a scoate strigăte tot atât de puțin poetice ca și tânguiriile cu care își vrăjea melancolia de îndrăgostit, și împotriva aceleia pe care o cântase slăvind-o poate cu puțin mai înainte, poetul e acum în stare să îndrepte săgeți atât de veninoase ca aceasta:

Damicela de caro
Zice 'n lume c'am fost un...
Are drept; ca un nebun
N'o vedeam că este o...

Ii făceam versuri cado,
Ca tot ăla ce e un...
In loc să-i fi dat tutun,
Vin și mere ca la o...

Sentimental Romeo,
O iubeam de-amor ca un...
Când colo, cum toți îmi spun,
Julietta era o...²⁾.

¹⁾ *A une fille de marbre.*

²⁾ *Un... și o...*

Veninul e de sigur și nedrept, și dăunător artei; el e cel puțin mărturia existenței unui revers dureros al experienței amoroase a poetului, pe care în atâtea rânduri am văzut-o fericită. Prin asemenea triste încercări, de care nu avea să întâmpine numai în iubire, prin completarea necesară a tuturor ispitirilor prin care trebuie să treacă pe rând un suflet în formațiune, temperamentul poetului avea să capete în curând colorile lui definitive, prin adăugarea la dragostea lui de lumină, de viață și de fericire a unei note grave, făcute pentru a tempera avânturile celei dintâi, și alcătuite din conștiința mizeriei omenești culeasă prin aceste multiple experiențe; în acest dublu aspect de fericite năzuințe și de întristătoare căderi, de avânturi spre azururi pe care lipsa aripilor le interzice, stă adevărata poezie a lui Depărățeanu.

Răul romantic l-a chinuit și pe el ca pe toți înaintașii pe cari și i-a propus de model. E morbul curios pe care Musset l-a caracterizat atât de bine, și care constă în incertitudinea față de valorile comune, în tratarea prin procedee retorice a marilor probleme ale existenței și în concentrarea subiectivă a universului în stările de suflet diverse prin care e interpretat; la temelia tuturor se află, născută din sbuciumul atâtor îndoieli, melancolia acută și gravă care dă tuturor acestor poeți un aer de ftizici, și o recuzită întreagă, caracteristică procedeelor lor, compusă din turnuri de fildeș și patetici îndrăgostiți, din lacrimi și raze de lună.

La Depărățeanu amărăciunea vieții începe ca o fantasmă care, amestecată în toate momentele existenței, le denaturează ca un ferment și le strică gustul, nelăsându-i nimic nealterat din ceea ce-i alcătuia altădată viața și din ceea ce își păstrează încă savoarea întreagă pentru ceilalți; frumusețea femeii care îl vrăjise odinioară îi apare acum ca o inexplicabilă iluzie și zâmbetul ei se transformă în cel al obișnuitei fantasme, iar

Femeia 'namorată
Pe fruntea-mi înfocată
De primblă mâna sa,

In mâna roză, mică,
Văd foarfeca ce chica
Samsonilor tăia¹⁾).

De aceea e cu totul îndreptățit poetul să se închipue în mijlocul banchetului vieții ca un pelegrin, ca un rătăcit în sala festinului pentru care nu fusese chemat și din care lui nu-i va rămânea nicio firimitură:

Pe când unii se-adapă de-amor, cel râu divin,
Cel Lete ce te face să uiți durere, chin,
Nervi și aflicțiune, orice vieața are
In ea de-inconsolabil, — el gustă zile-amare.
Pe când alții cu fruntea de glorie 'nstelată
Se-ardică la lumină din lumea 'ntunecată
Și 'nalte turnuri svelte săgețile-și avânt
In cerurile-albastre, — el erră pe pământ.

Sentimentul acesta de singurătate în mijlocul unei omeniri atente la cu totul altfel de griji, provine din conștiința existenței în interior a aceleiași fantasmă care, precum Dracul Șchiop, descoperă purtătorului ei adevărul ascuns sub coaja aparențelor înșelătoare, și nu-i mai lasă posibilitatea niciunei iluzii:

Te-atristă tot ce râde, te-atristă tot ce cântă?
Mergi tu la Sfântul Munte? Mergi tu la Țara Sfântă?
Vreun vot oare făcut-ai să nu vezi niciodată
Decât ruina sumbră, pustie, dezolată,
Cetățile căzute, columnele stricate,
In ele 'n loc de oameni șopârlele 'ncuibate,
Ciovlica care țipă și buha care geme,
Și șerpui care flueră-acolo să te cheme
De-aproape și 'ndelete ruina-a contempla?
Ruina, vai! gunoiul, e, frate, cartea ta.
Citește!... vezi de lasă din mizerii de noi
Fatale roată 'n fugă-i mai mult decât gunoi ²⁾).

Odată oprit asupra acestei concluziuni, se înțelege explicarea tristeții de natură cosmică de care se simte chinuit

---

¹⁾ *Fantasma*

²⁾ *Pelegrinul*.

cântărețul pentru care *Răsuri și plângeri* stau atât de aproape, durerea întovărășindu-i fiecare bucurie. Suferința lui provine din conștiința trează a labilității universale, a fragilității unei vieți pe care nicio îmbățișare nu e în stare s'o țină în loc, strecurată pe nesimțite printre degete mai înainte de a-și fi împlinit făgăduiala:

Abia 'n cer aurora,
O tineri, v'a spuntat,
Că 'n timpul de-astăzi ora
Fatală v'a sunat¹⁾.

Astfel, destinați aceleiași vremelnici cariere și așteptați la o necunoscută răspântie de același sfârșit, devine inutilă orice luptă pentru dobândirea unei soarte mai bune pe care nu o vom căpăta niciodată; în eforturile lor pentru a câștiga o tot atât de zadarnică pâine, oamenii sunt fără veste striviți de apăsarea nevăzută a morții,

Precum strivești pe câmpuri furnicele mărunte
Ce-alerg, se-adun, se ceartă, se bat pe un grăunte
Mai mare decât ele și-l țin mereu, de mor
Cu el în guri, strivite sub tălpi de trecător²⁾.

Când aceasta e viața și amărăciunea destinului nostru comun, păstrarea valorilor atât de arbitrar stabilite de ceilalți devine și ea o inutilă minciună, și desbrăcându-le de tot ce le făcuse până atunci atrăgătoare, poetul nu găsește în fundul cuvântului ce păruse mai înainte că închide o făgăduială, decât drojdia unor noi deziluzii. Lumea?

Un haos fără margini, imens, plin de tenebre,
In fundul cui ca monștrii în criptele funebre
Bun, rău, flămând, sătul,
Cu toții se confundă într'unul singur: Omul,
Victima cu călăul, Louis cu Jacques Bonomul,
Și Carol cu John Bull ³⁾.

---

¹⁾ *Suspînul.*

²⁾ *Pelegrinul.*

³⁾ *In fine.*

Și ca lumea noastră pământească, universul nu e de asemenea decât un haos în veșnică frământare, în care eternă și imuabilă rămâne numai ideea divină, inaccesibilă minților omenești, care interpretând-o strâmb au ajuns la greșita concepție de viață ce domină și azi:

Căci mundul este haos incert, și de-aci vin
Durerile, angustii, discordii sempiternе,
Turbările 'ntre oameni ca 'n lupii din caverne,
Resbelul totdeauna, și pacea rareori;
De-aci, din inconstanța ideii noastre vană
Lipsite de-adevărul etern care emană
Din Domnul, niciodată din bieții muritori¹⁾.

Nimic în aspectul universului nu izbutește să-i îmblânzească impresia covârșitoare a imensității indifferente a universului. Natura însăși nu-i e prietenoasă, împotriva a tot ce s'ar fi putut aștepta dela un temperament înclinat uneori spre idilă, căci contemplând-o în toată sinistrua grandoare pe care ea o îmbracă uneori, nu se poate să nu se simtă înfricoșat de prăpastia care îl desparte de ea. Distantă, rece și indiferentă suferințelor omenești, întocmai ca lui Leconte de Lisle, îi apare ea uneori, și speriat de aspectul ei, ca într'un vis urât

Așa cea ce 'n noapte-ți, Natură, te zărește,
Natură, negru monstru, imens, spăimântător,
De frica ta din somnul vieții se trezește
Și palid, pierdut, cere religii-ajutor ²⁾,

Inconjurat de un mediu atât de dușmănos, în care viața apare mai curând ca un naufragiu, la ce mai e bun să trăiești?

Dormi! destul de lungă este ziua, ca să vezi
Cât de-amară e viața când nu mai visezi ³⁾.

Căci omul, biată creatură aruncată fără sprijin în mijlocul atâtor primejdii și neînsemnând, în trecerea lui prin timp ca și în năzuința prin spațiu, nimic:

Nimic în lumea asta, nimic în neființă⁴⁾,

---

¹⁾ *Sunt capete profunde.*

²⁾ *In orele fatale.*

³⁾ *Somnoroasa.*

⁴⁾ *Mi gloria per bien amar.*

omul nu poate să întreprindă nimic împotriva acestui destin. Toate valorile în care el crede, și pe care construiește sisteme, sunt false, și cei cari caută adevărul se muncesc în zadar:

Știință, faimă, nume, nimic!... toate minciuni!
Acei ce să le prindă aleargă, sunt nebuni¹⁾,

Criteriile morale prestabilite sunt tot atât de încerte, și se pot reduce la niște simple ficțiuni, de vreme ce

Onoarea e o vorbă, virtutea e un nume²⁾,

dedesubtul cărora nu se află nimic. Iar cele pe care ar trebui să se bazeze transformările și ameliorările sociale, și care sunt cu atât mai nesigure cu cât li se adaugă mobilitatea, nu sunt nici ele mai bune:

Sisteme, legi, credințe, guverne, tot se schimbă,
Și-aceasta se numește *progres* în noua limbă³⁾,

ceea ce însemnează o negație a posibilității progresului, « poetică minciună » cu care oamenii se amăgesc singuri. De altfel această negațiune avea să fie reluată cu mai multă vehemență în altă parte, în care poetul începe chiar prin a afirma, pe un ton cu totul hotărâtor, că « nu e nou nimic sub soare », pentru a se întreba apoi ce progres a putut să aducă necontenita prefacere socială, față de stările de lucruri din trecut:

Ce e nou? E felonia
Negrelor trădări?
E cruzimea, tirania,
Aste tulburări?

Sunt statuile regale,
Stâlpii 'mpărătești
Erijați pe pedestale
De-oase omenești?

---

¹⁾ *Mi gloria per bien amar.*

²⁾ *In fine.*

³⁾ *Sunt capete profunde.*

Sunt palatele splendide
Umerii strivind
Bietelor Cariatide
De-oameni suferind ? ¹⁾

În urma unei asemenea negații absolute a oricărui preț al vieții și a oricărui farmec al acestei existențe cu fiecare clipă aplecate mai mult spre dehiscenta finală, se înțelege că atitudinea poetului va fi aceea a unei sumbre, byroniene disperări, în care cel dintâi lucru pe care îl regretă e faptul întâmplător și nedrept că această existență i-a fost acordată, de vreme ce conștiința atâtor mizerii nu-i lasă degustarea cel puțin a firavelor bucurii ce ar fi putut să-i mai rămână:

Nimic bestia crudă, oribilă, impură
Cruțând, schimbă ce este cap d'operă 'n natură
În monstru 'ngrozitor,
Din lume face haos, pantera 'nfuriată
Ea, ea, Mizantropia ce naște deodată
Cu moartea tuturor....

Și nu mai vezi în lume, cu toată-a ei splendoare,
Mai mult decât o sumbră cavernă, o 'nchisoare...

Față de absența oricărui interes al existenței, revolta poetului e cu totul îndreptățită, și dacă nu duce până la propria suprimare, el ridică în schimb o furtună lăuntrică în urma căreia sufletul se purifică prin ură, dacă aceasta se poate numi o purificare, o ură îndreptată împotriva esenței însăși a existenței sale:

Oh, tot afar' de tine găsești atunci mai mare,
Mai bun, mai nobil; totul Amor atunci îți pare,
Și Ură numai tu;
Oroare, luptă oarbă, vârtejul, devastarea,
Satan, ce pe când zice *așa* toată crearea,
El singur zice *nu* ²⁾.

Dar, oricât de sinceră ar fi izbucnirea aceasta, atitudinea satanică nu e cu totul potrivită firii intime a poetului nostru,

¹⁾ *Nihil novi sub sole.*

²⁾ *In fine.*

și ni se pare mai curând o intrusiune livrescă în cugetările lui personale. De aceea asemenea explozii nici nu se mai întâlnesc în opera lui, care se poate caracteriza ca o căutare de echilibru, pe leagănul celor mai intense variații, ce merg dela idila însoțită și primăvărată din *Vara la țară* până la izbucnirea de revoltă pricinuită de acumularea atâtor amărăciuni extrase din propria experiență. Acum, când s'a văzut care sunt cei doi poli ai temperamentului său, ce element pozitiv aduce în poezia lui Depărățeanu, și ce reprezintă negația lui, vom încerca să vedem pe ce puncte se va găsi echilibrul.

Exploziile de nemulțumire ale unui temperament vehement ca acela al poetului nostru duc neapărat la satiră. Aceasta e într'adevăr albia în care se scaldă amărăciunile lui, găsind în această concentrare și împrôșcare asupra celorlalți a veninului lăuntric un fel de derivare a propriilor dureri. Astfel când, mânat de același sentiment care îl făcea altădată să constate neputința ameliorării stărilor sociale, se gândește la asupririle pe care le îndura țăranul în trecut dela ciocoi hrăpăreți ce strângeau avere

Nu la drum, ca hoții, nu, doamne ferește!
 Ci de, știu, ca omul casnic, strângător,
 Ca ăla ce cată zău! în viitor.
 Are biet soție, copii, — să-i trăiască!
 Cată să le lase, de! să-i procopsească.
 Ce! cum poate omul! ce-are cineva
 Cum și-a strâns coconul starea a'ntreba?...
 Luau creștinește, fără vreo 'ntinare...
 Dai de vrei dreptate, dai de vrei onoare...
 Dai să capeți slujbă, dai la boerie...
 Era obiceiul, iar nu vreo hoție.
 Era mâna moale, dalbă, delicată,
 Iar nu labă de-alea groasă și crăpată...

îi place să-și imagineze în același timp că pe acești răpitori ale căror apucături le înfățișează cu atâta sarcasm îi aștepta la vreme cuvenita pedeapsă:

A, haiducul pe-ăștia cum mi-i mai trăsnea!¹⁾

¹⁾ *Haiducul. Cf. Isus în templu.*

Dar satira nu e decât o mai rafinată explozie de mânie, și nu însemnează prin urmare o împăcare. Dualismul pe care l-am constatat în sufletul poetului, dorul lui de pace contrariat de neconținutul sbucium al amărăciunilor diverse culese din experiențele existenței, se întâlnesc și se împreună pe alte planuri, în recunoașterea unor valori pe care în sfârșit poetul acesta atât de blazat nu se mai poate resemna să le nege, deoarece în lipsa și a lor existența i-ar rămânea cu totul nesprijinită pe temeiuri stabile. Astfel ultimul lucru în care el mai îndrăznește să creadă este puterea magică a poeziei, la a cărei lumină feerică viața îmbracă alte colori, singurele în care mai poate fi suportată, și de aceea când amărăciunea a ajuns culmea și când niciun farmec nu se mai poate găsi trecerii terne a zilelor fără înțeles, singurul lucru pe care îl cere e tocmai acesta:

Acum, că niciun soare vai! nu mai mă 'ncălzește,
Că niciun Mai pe frunte-mi flori nu mai împletește,
O Doamne, fă să mor!
Sau dă-mi și mie 'n iarnă-mi ca la privighetoare
Un câmp mai plin de roze, un cer mai plin de soare,
Un cuib mai plin de-amor¹⁾,

adică puterea de a mai păstra închipuirile poeziei, care e ca un balsam lăsat omenirii pentru a alina îndelungatele ei suferințe, de vreme ce

Cel ce ia pruncii de lângă mume,
Frunza din arbori, floarea din văi,
El, o poete, a pus în lume,
Ca s'o console, poeții săi ²⁾.

Aceeași putere și același farmec știe să răspândească iubirea, o nouă fereastră prin care viziunea vieții apare mai îmblânzită:

Pătrunde pretutindeni, și pretutindeni duce
Lumina sa ce face pe cel mai rău de luce
Ca și pe cel mai sfânt,

---

¹⁾ *In fine.*

²⁾ *Elegie.*

Amorul inefabil, imens, etern, amorul,
Simțit atunci când nu mai își simte muritorul
Ignobilu-i pământ¹⁾.

Amor și poezie se împreună de altfel atât de bine încât adeseori, cerându-le, poetul nu mai știe ce a cerut. Prin amândouă, prin haina de iubire cu care o îmbracă și prin lumina înaltelor închipuiri prin care o privește, femeia îi apare ca o icoană a cărei adorare e capabilă să transforme și să înfrumusețeze. Iubire și poezie merg împreună nu numai când e vorba de asemenea pasiuni, dar și de alte tot atât de înalte valori sufletești. Astfel patria, care atunci când cântărețul se află departe, reușește să-i smulgă adeseori câte un suspin, la amintirea vreunui tablou rustic ca acela pe care îl reîmprospătează iubitei:

Colo 'n fundul sumbru focul potolit
Unde păstorașul vise de-aur face,
Doarme sau suspină doine... sfântă pace!²⁾

și căreia i se adresează cu atâta vehemență atunci când o presimte din toate părțile înconjurată și amenințată de dușmanii lacomi să-și însușească avuțiile ei:

Sunt orbi: nu văd în juru-ți toți fiii cum se-adună,
Sunt surzi: n'aud fanfare ce 'n munții tăi răsună.
O, iartă-le, Române, la câini și la vrăjmași,
Dă pâine, căci ai multă, dă pâine, să-i îngrași ³⁾,

patria dimpotrivă închipuită alteori sub aspectul idilic ce-i era drag, apare ca o putere magică strigându-l la sânul ei din depărtările unde se află

Pe-acolo, Doamne mare, frumos unde pământul
Se-adornă de cunune ca fetele de flori
Și unde, când prin selbe și câmpi se plimbă vântul,
Edenice parfumuri ridică pân' la nori ⁴⁾.

---

¹⁾ *In fine.*

²⁾ *Scântea.*

³⁾ *De ce pe ceru-ți luce.*

⁴⁾ *Ay Dios de mi tierra.*

Astfel trecutul aceleiași țări i-a fost, încă de când, adolescent nepriceput în ale poeziei, își încercase pentru întâia oară degetele pe liră, o temă de inspirație, ca în *Argeșul* căruia îi vorbește amintindu-i timpurile de mărire ale acestui pământ, ca în *O sărutare din vechime*, unde îi place să îmbine amorul și vitejia, după o formulă ieftină care vine dela Bolintineanu, dar corespunde întru totul sentimentului său. Patria și trecutul ei alcătuiesc împreună o entitate morală de covârșitoare importanță, care e în stare ea singură să călăuzească pașii, nesiguri în fața atâtor alte drumuri, ai acestui poet. Mormintele strămoșilor nu vor putea să nu vorbească unui asemenea spirit, și glasul lor e atât de puternic și de poruncitor încât el singur nu știe de-i va putea rezista:

O, groapa lor călcă de-atâtea tălpi stupide
Emană suflet astfel de forte, că prea rari
Din cei ce-l beau sunt vase așa de mult solide
Încet să nu se spargă sub dânsul... Ei sunt mari!¹⁾

De aceea el știe cât de mult rămâne dator acestei patrii, al cărei spirit intră în compoziția intimă a sufletului său, și oricât de mult se va sili să se despartă și să se depărteze de ea, pecetia provenienții îi va rămânea totdeauna imprimată indelebil asupra propriei personalități, ca și amintirea cuibului părăsit:

Cuibul, cald și vesel cât timp puișorul
Fuse fără aripi, — când își luă sborul,
Mare, ca să 'noate 'n soare și 'n azur,
«Sboară»! zise cuibul rece și obscur,
Și trist de 'ntristarea țărilor lăsate
Și plângând de plânsul mamelor uitate,
«Sboară pân' la ceruri, pân' la Dumnezeu,
Dar spune-i, o spune-i că te-am crescut eu!»²⁾

Dela dragostea poporului țării sale, poetul va merge însă și mai departe, la dragostea omului în general, el care își

¹⁾ *Ay Dios de mi tierra.*

²⁾ *Cuibul.*

cântase odinioară satanica ură pentru tot ce e omenesc. În realitate s'ar putea spune că între cele două poziții nu există discrepanță, ura privindu-i mai cu seamă ceea ce e omenesc în el însuși, dela dorurile care nu se ridică înăuntrul decât ca să-l amăgească, până la funcțiunea gândirii pe care o constată în cele din urmă tot atât de înșelătoare, pe când dragostea aceasta pentru semenii săi are un înțeles umanitarist, e ca o îmbrățișare prin care vrea să se confunde cu masa, pentru ca în comunitatea destinului rezervat tuturor să uite nălucirile care îl chinuieră cu o clipă mai înainte. De aceea el va fi cântărețul unor aspirații spre mai bine, tocmai el care negase posibilitățile de progres ale omenirii, și va cere față de poporul până atunci înșelat de demagogia claselor conducătoare, o atitudine mai sinceră, care ar trebui de sigur să înceapă cu luminarea acestor mase inconștiente:

Poporul plin de patimi profunde, tenebroase,
E muntele vulcanic cu pânțele roase,
Umplut de foc, de lavă și fum năbușitor...
El n'are 'n noaptea-i sumbră o stelă cât de mică,
De-aceea o scânteie, o vorbă îl ridică.
Fiți dar cu dânsul sinceri! O, nu fie minciuni
Acele vorbe bele ce fac din națiuni
Adesea scări la tronuri, ades cariatide
Pe care-ambicioșii cu limbile splendide
Și sufletele negre palatele-și zidesc¹⁾.

De unde deci ar putea veni îndreptarea? Dela principiile mari pe care poetul acesta, ca orice romantic, le va cânta, dela libertate²⁾, dela geniul înfățișat ca o scânteie divină menită să transforme națiunile³⁾ și slăvit pentru aceste merite ale lui ca în meditația lui Lamartine ce poartă acest titlu, și în sfârșit dela ceea ce încă de mai înainte descoperise că e făcut ca să înfrumusețeze orice, dela poezie. Grație ei oricine poate să vadă că, împotriva mizeriilor zugrăvite până acum, vieța e totuși frumoasă, și că însăși nenorocirea cea mai neagră și nefericirea cea mai ascuțită pot căpăta, prin

¹⁾ *Poporul plin de patimi.*

²⁾ *Nainte, mai înainte.*

³⁾ *Ce dulce e-adierea.*

lumina pe care ea le-o împrumută, un aspect nou, înflorind în mijlocul acestui întuneric momente de o grandoare care lasă loc celor mai înalte nădejdi și îngăduie totuși încrederea în partea cea bună a omenirii. Astfel sentimentele omenești îl îndreptățesc să mai păstreze, deasupra blazării pe care i-a adus-o o atât de tristă experiență personală, asemenea speranțe, și contemplarea unui tablou în care o mamă în mizerie își plânge zadarnic nenorocirea din care nicio minune nu vine s'o scoată, dar zâmbește la rândul ei îndată ce pe buzele pruncului pe care îl ține pe brațe se ivește lumina unui surîs, și uită în speranța acestei raze tot ce o muncise până atunci, e făcută ca să-l întărească în aceste credințe¹⁾. Același e tabloul în cunoscuta lui poezie *Mama*, și același înaltul îndemn de încredere în propriile noastre puteri, care se desprind dintr'însul.

Astfel atmosfera sumbră în care ne aduseseră tristele închipiri ale poetului desamăgit de cugetare și, poate mai puțin, de contactul cu viața, se luminează din nou la priveliștea peisajului atâtor speranțe care totuși îi rămân îngăduite. În alternarea neîncetată de sentiment care, de data aceasta, nu e nouă în literatura română, de vreme ce poate fi regăsită în aproape toate poeziile lui Grigore Alexandrescu, credem că stă poezia lui Depărățeanu. Indemnăt prin temperament către avânturile dionisiace ale vieții din care a căutat la început să extragă gustul cel mai imediat, o umbră intervine în curând ca o aripă de corb deasupra acestor bucurii din care niciuna nu mai rămâne pură și nealterată, și îngăduind numai în depărtare, în zări pe care poetul nu mai poate spera să le vadă ajunse, perspectiva peisajului luminos din care această serie de gânduri l-a izgonit. Sistemul de cugetare se vede cu desăvârșită claritate în *Vara la țară*, unde, după ce începe prin a-și reprezenta viața sensuală și nestingherită a firii în mijlocul căreia se dorește întors, poetul se simte parcă dator să explice de unde îi vine această dorință:

Moară tonții în palate
Imbrăcate
Cu covoare d' Ispahan,

¹⁾ *Pe jos în niște paie.*

exclamă el, continuînd, într'o paranteză care nu e de loc făcută ca să încapă în cadrul unei idile, o expunere asupra tabloului societății așa cum o vede el, a lumii unde

Dela mic până la mare
Fiecare
E victimă sau călău.

Lumea noastră e un mare
Stârv din care
Mii de bestii se nutresc,
Mii de pasări și de fiare
Ce prin ghiare
Impart hoitul omenesc.

Și numai după ce a îndreptat împotriva lumii această nouă săgeată, după ce a făcut loc fierii care neconținut îl chinuște, poetul se întoarce la cugetarea inițială. Dar se va observa îndată deosebirea; de unde poetul începuse prin a spune că locuința lui e într'adevăr la țară, petrecerea lui acolo fiindu-i o realitate, după ce a intrat în cealaltă serie a gândului și și-a înfățișat mizeriile vieții omenești, bucuria pe care și-o propusese și la care încearcă acum zadarnic să se mai întoarcă, îi rămâne impură, și vieața, fie chiar al țară, pierde acel filtru magic de care ne vorbise altădată ca de singurul lucru care poate să-i dea un gust. Altfel ce rost ar avea, știind din prima lui mărturisire că valea verde îi aparține, aspirația care se vede a rămânea atât de vană:

Dați-mi, dați-mi valea verde
Unde pierde
Omul negrele gândiri?

Negrele gândiri nu-l vor părăsi niciodată; ele rămân ca o perpetuă dublură a acestui temperament îndrăgît de lumină și de vieața nealterată a simțurilor dominatoare, dar sbuciumat în fiecare clipă de răul romantic ca de un șarpe crescut cu îngrijire la sân.

În ce fel a știut Depărățeanu să spună toate aceste lucruri?

Atunci când e vorba de un poet dublat de un cugetător, și când conținutul versurilor e mai însemnat decât felul în care vorbește, n'am ști să acordăm formei prioritatea de interes pe care alții totuși i-au dat-o, de vreme ce Depărățeanu a apărut în ochii generațiilor următoare ca un poet condamnat de artificialitatea limbii în care scrisese. Într'adevăr, toate judecățile emise asupra valorii operii lui se opresc mai cu seamă asupra acestui punct, și extrag din el sentința capitală împotriva operei lui Depărățeanu, operă care n'ar fi destinată să trăiască și care ar rămânea o simplă curiozitate literară, pentru greșeala autorului ei de a fi întrebuințat o limbă plină de neologisme pe care capriciile ulterioare ale vorbirii le-au exilat cu totul.

Nu vom nega veracitatea acestei afirmațiuni, de a cărei realitate se poate convinge oricine a avut o clipă în mână volumul de versuri al lui Depărățeanu. Limba în care scrie el e într'adevăr îndopată de cuvinte străine, franceze sau italiene, și de aceea e adeseori ininteligibilă celui ce nu cunoaște cele două limbi; pierderea nu e însă numai aceasta, căci însăși frumusețea imaginilor decade și se stinge cu totul, de vreme ce nimeni n'ar putea obliga pe cetitorul unor asemenea versuri, în care se zugrăvește frumusețea unei iubite,

Și bellă, grațioasă ca astra tremurândă
Ce spuntă 'ntâi pe ceruri,

să reconstitue farmecul inițial al viziunii întrezărite de poet.

Atâtea cuvinte întrebuințate în mod obișnuit de poet apar astăzi ca niște scorii ce îngreuiază lectura. Isus e *gnelul* mistic, iar iubita cu fața *vermelie* și cu *capilura* blondă, e *vilă* și nu ia seama la *flamma internă* în care se consumă poetul. *A penetra, fatigat, a erra, guttă, seclu, sujet, folastru, dard, turbillon* sau *mervelie* sunt numai câțiva dintre termenii de cari se folosește, și e bine înțeles că un cititor modern nu va trece peste ele fără să zâmbească și fără să acuze pe poet.

Dar vina nu e numai a lui Depărățeanu. N'are decât să cetească cineva orice altă scriere a epocii, și va întâlni la fiecare pas aceeași terminologie. Nu poate fi vorba de lipsa

simțului limbii, căci dacă simțul limbii lipsește unei generații întregi, suntem îndreptățiți a crede că nu-l vom găsi nici la cea următoare. E vorba numai de progresul fatal al vorbirii, care stabilește în mersul ei reguli, uneori conforme spiritului ei și alteori provenind din simple capricii, mai cu seamă când e vorba de neologisme și de forma în care ele vor fi adoptate definitiv, astfel încât nu se poate cere cuiva care trăiește într-o epocă de primenire atât de totală a limbii, să ghicească dela început în ce direcție vor merge aceste reguli.

Limba epocii dintre 1850 și 1870 abundă în inconsequențe și contradicții dintre cele mai flagrante, dintre care atâtea persistă și până acum, pe când altele s'au anulat, o formă anumită căpătând în cele din urmă prioritatea. Astfel Grigore Alexandrescu scria în *O profesiune de credință*:

Și la cauza cea sacră eu mă devueez cu totul,

pentru ca mai târziu, observând fără îndoială că uzul înclină mai de grabă spre această ultimă formă, să înlocuiască pe *mă devueez* cu *mă devotez*. Și ca acesta s'ar putea aduce atâtea exemple, din care tot atât de bine s'ar vedea că neologismele erau pe atunci luate aproape fără schimbare din limba franceză, ceea ce le dă astăzi aspectul de barbarisme, de când ne-am obișnuit cu forma italianizată, mai aproape de spiritul limbii române, a acestor cuvinte. Mai cu seamă repertoriul teatrului din București e caracteristic în această privință, datorită faptului că e alcătuit în cea mai mare parte din traduceri din franțuzește, în care tiparul limbii franceze e păstrat până și acolo unde ar părea imposibil, în *Furberile lui Scapin* și în *Gaminul de Paris*, căruia de altfel C. D. Aricescu îi răspundea în *Românul* din 1859 prin *Gaminul de București*. Publicul însuși înțelegea cât de departe merg aceste decalcuri, căci vedem în 1861 pe I. Bălășescu adresând această critică piesei *Un amor fatal, sau pardonul Sfintei Ane*: « Limba traducțiunii ar fi fost bună, dacă nu s'ar fi auzit vorbe ca *instruisat* în loc de învățat, *sir* în loc de Sire, *amportat* în loc de învins, *garson* în loc de băiat, și alte multe de astă natură, care au bunul

de a ne duce fără multă cheltuială în Franța, în loc de a ne scoate din babilonul limbistic în care ne aflăm căzuți »¹⁾).

Babilonul linguistic era o realitate inevitabilă a acelei epoci în care literatura îndrumându-se pe cărările noui deschise de contactul cu mișcările apusene, se vedea lipsită de sprijinul limbii rămase cu atâtea veacuri în urmă, și de cele mai multe ori incapabilă să cuprindă în tiparele ei proprii nouile idei ale vremii. De aceea năzuința de a îmbogăți graiul prin acumularea neologismelor e cu totul explicabilă și firească, și experiența Renașterii, căreia limba franceză îi datorează atâtea cuvinte grecești și latinești, arată de cât folos e un asemenea curent gramatical. E deci o absurditate a face pe Depărățeanu răspunzător de o vină care, privită din alt punct de vedere, ar putea să fie un merit sau cel puțin o curajoasă încercare, și de care în orice caz nu e singurul ce trebuie acuzat.

De aceea, mulțumindu-ne să constatăm că instrumentul linguistic de care se folosește poetul e imperfect, nu pentru că e al său, ci pentru că aparține epocii sale întregi, vom prefera să ne ocupăm de meritele formale ale lui Depărățeanu. Ele constau în primul rând în inovațiile metrice pe care le-a introdus în poezia română; ritmul atât de grațios și de fericit din *Vara la țară* nu e singurul pe care el să-l fi întrebuițat cel dintâi. Versul de 14 și 15 silabe, cu accentul căzând din patru în patru silabe:

Suave flori scăldate de-argintii și clare unde,
Femei din țara mea ce vă iubesc și vă ador,

îi aparținea de asemenea. Cu totul fericită e la el întrebuițarea versurilor scurte pe care știe să le îmbine atât de armonios:

Vai o știu!...
Minte-o țiul!...
Vântu-i fâlfaia rochița,
Frigu-i îngheța pielița,

---

¹⁾ *Naționalul* din 15.I.1861; reprodus de d-l C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Literare*, s. II, vol. 20), București 1898. V, 237, notă.

Neaua îi albea cosița,
    Și-alerga
    Și striga,
Mică prin Parisul mare,
Tristă 'n vesela-i serbare...

Un merit formal e de asemenea preciziunea trăsăturii care sugerează tabloul, vivacitatea liniilor acestei poezii făcute în întregime din vieța adevărată. Iată de pildă spectacolul dărîmării unei învechite clădiri:

Lucrătorii de pe schele
Cu ciocane, cu securi
Dau în ziduri foarte grele
Și 'ndesate lovituri
Sar scânteie de prin pietre,
Sbor funingini de prin vetre,
Totul cade sgomotos;
Un cutremur ți se pare
Că 'n teribila-i turbare
Susu 'ntreg l-aruncă jos.

Această precizie e întovărașită de o mare varietate a închipuirii ca și a expresiei, de o mobilitate a fanteziei care, susținută de o neobișnuită bogăție a capitalului de cunoștințe și a vocabularului referitor la ele, îi dă puțința să reprezinte în puține linii cele mai variate și mai clare imagini. Să cetească cineva aceste *Demolițiuni* din care face parte strofa de mai sus, și care nu e decât o înșirare de tablouri diverse pe firul aceleiași fantezii: Casa care se dărîmă cu atâta sgomot, ce a fost ea oare în trecut? Poate un castel

Unde-armurele 'n ciocnire
Și fanfarele dau son,

unde anonimul baron ce-l va fi locuit odată aștepta « precum lupu 'n vizuină » prada ce avea să-i pice, și unde vreun sclav a putut altădată să strivească întocmai « ca pe-un ou tiranul său ». Poate a fost însă o închisoare

Unde roata, clește, biciul
Focul, lanțul greu de fier,
Carnea noastră palpitândă

Sfășiau precum flămândă
Fiara rupe prada sa,
Și vărând călușu 'n gură
Creaturei din tortură,
Nici a plânge n'o lăsa.

Sau poate o mânăstire care « sub arcada-i de granit » ascundea cele mai mârșave și mai nebănuite luxurii, « coperea scârnave cete de călugări » cărora acest sacru lăcaș « le servea de lupanar », dacă nu casa unui paricid

Ce oribil, plin de spume,
Peste pieptul unei mume
Indesând genunchi de fier,
Sufletu-i făcu să verse,
Și de sânge mâna-și șterse
Pe-aste ziduri care pier.

Sau în fundul acelei clădiri se ascundea pe vremuri alcovul în care « vreun Othello fără frică Desdemona-i a răpus », dacă nu va fi fost cumva casa vreunui puternic al veacului, construită din jafuri și impilări, încât

O columnă ridicată
Costă-o țară despuiată
Și tot stâlpul un mormânt.

Se adaugă la aceste merite acela pe care i l-am semnalat vorbind de *Grigore-Vodă*, posibilitatea de a-și exprima cugețarea pe mari întinderi, de a da versului o respirație largă, făcută să încapă expresia analitică a cugetărilor lui, ca în strofe de măsura aceasta:

O, când azurul cerului vine
In ochiul vostru ca să lumine,
Să risipească ai voștri nori,
O, și-aurora lin când descinde
Purpura buzei sale-a destinde
Pe obrăjorii voștri de flori,
Și când prin aer râsu vă sună,
Ziua la soare, seara la lună,
Fuga prin curte, copii, când dați,
Și 'n multe jocuri plini de sudoare

Sub ale voastre pasuri ușoare
Iarba plăpândă vesel călcați,
De vreți a duce jocu 'nainte
Și 'n loc de-a râde să nu plângeți,
O totdeauna luați aminte,
Luați aminte să nu cădeți!

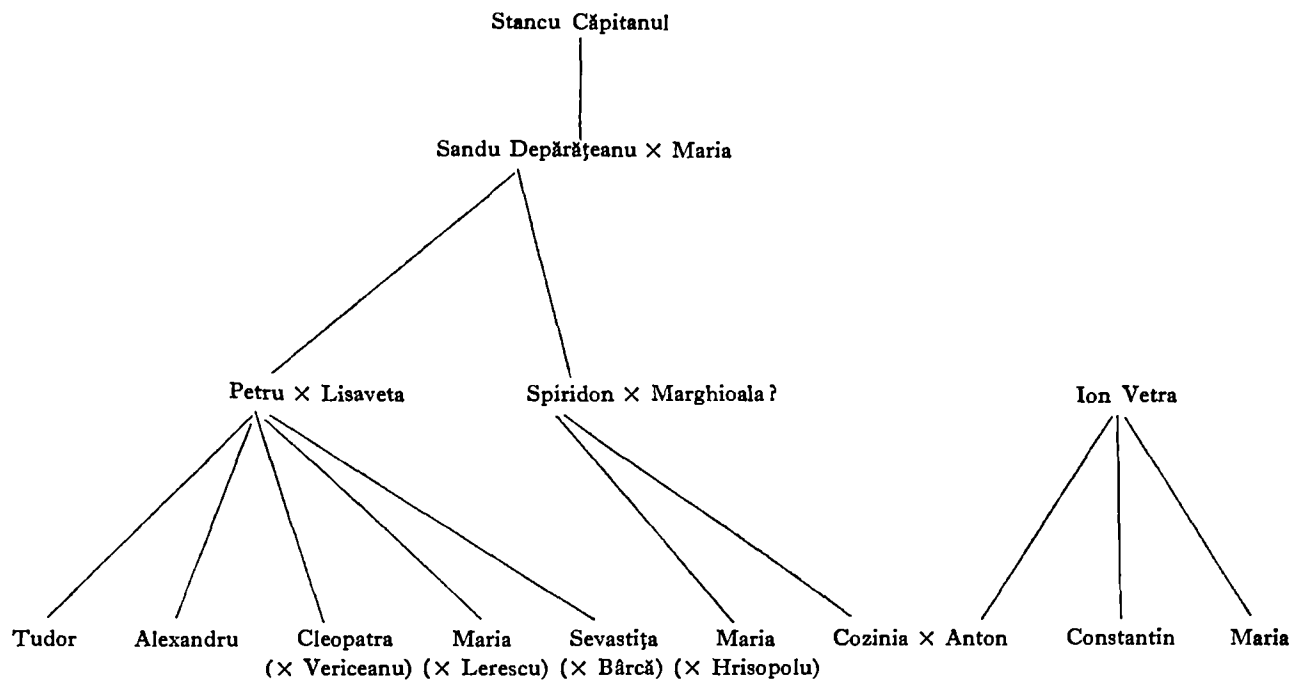
Abilitate de stihuitor care utilizează în chip fericit forme încă nefolosite de prozodia română, varietate de închipuire și de vocabular, respirație susținută și vastă a versului eliberat din strâmtoarea frazelor scurte și lipsite de incidente, toate acestea se adaugă astfel meritelor de fond ale poeziei lui Depărățeanu, dovedind că și în ceea ce privește aspectul formal al operei lui, condamnarea ce îl relegase în uitare e neîntemeiată și nedreaptă.

Pentru cine a urmărit activitatea poetului așa cum a fost înfățișată până aici, meritele lui vor fi apărut pe atât de evidente pe cât au fost de puțin prețuite de contemporani. În teatru Depărățeanu a fost un adevărat inițiator, și *Grigore-Vodă* n'ar necinsti studiile de istoria literaturii, de care a fost până acum ignorată. În istoria legăturilor noastre cu literaturile apusene, același poet însemnează o verigă ce nu poate lipsi în lanțul influențelor romantismului francez, și e totodată cel dintâi care ne aduce aproape poezia populară spaniolă. În poezie, în sfârșit, lăsând la o parte aceste merite formale, Depărățeanu ni se pare un poet de cultură și de cugetare, și așezat în linia scriitorilor noștri gânditori, între Grigore Alexandrescu și Mihail Eminescu, apropierea nu ar înjosi pe niciunul dintre acești tovarăși.

ANEXE

I.

Genealogia Depărățenilor

II.

Actul de naștere al lui Al. Depărățeanu

Insemnarea celor ce să botează

S'au născut pruncul parte *bărbătească* în luna și zioa anului ce să arată înprotivă. Tatăl pruncului *Petru* și muma *Ilisaveta*, lăcuiitori din *Ruși de Vede*, s'au botezat și s'au uns cu sfântul mir, prin mine priotol *Aleco sin Enache*, parohialnic al bisericii Sfnt. *Apostoli* care să află în *Ruși de Vede*, în luna *Februar 25*, zioa *Duminică* și anul 1834, și s'au dat în sfântul botez pruncului numele *Alecăsandru*, lăcuit în *Ruși de Vede*.

S'au adeverit de supt iscăliții:

Obrazul bisericesc: *Popa Alecu sin Enaiche*.

Naș: *Theodor Băsărăbescu*.

Părinții prun.: *Petre, soția Eleaveta*.

1834,
în luna
Februar
25
Duminecă

No. 1.

(Arhivele Statului, București, Actele stării civile: Roșiorii de Vede, Biserica Sf. Apostoli, 1834).

III.

Din « Catalogul clasului III gimnasial » dela Sf. Sava, pe anul școlar 1852—1853

DEPEREȚEANU ALECSANDRU

1852—1853	L. Latină			Geografie Fisică Matematică			Istoria sfântă			Desemnul		
L U N A	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii
Septembrie	o	1	1	o	1	1	o	1	E	o	1	E
Octombrie	o	1	E	o	1	1 E	o	E	E	o	1	E
Noembrie	o	1	E	o	1	E	o	1	E	o	1	E
Decembrie	o	1	E	o	1	E	o	1	E	o	1	E
Ianuarie	o	1	E	o	1	E	o	1	E	o	1	E

(urmare)

1852—1853	L. Latină			Geografie Fizică Matematică			Istoria sfântă			Desemnul		
L U N A	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii
Februarie	o	1	E	o	1	E	o	1	E	2	1	E
Martie	o	1	E	o	1	E	o	1	E	o	1	E
Aprilie	2	1	1 E	1	1	E	o	1	E	o	1	E
Mai	o	1	E	o	1	E	o	1	E	o	1	E
Iunie	o	1	E	o	1	E	o	1	E	1	4	E

IV.

*Din catalogul clasei a IV gimnaziale dela Sf. Sava pe anul
școlar 1853—1854*

DEPEREȚEANU ALECSANDRU

1853—1854	L. latină			L. ger- mană			L. fran- ceză			Istoria veche			Desemnul		
L U N A	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învățăturii
Septembrie	o	1	E	1	1	1	o	o	o	1	1	2	o	1	1
Octombrie	2	1	E	6	1	1	o	o	o	2	1	E	1	1	E
Noembrie	o	1	E	9	1	1	o	o	o	o	1	1	o	1	E
Decembrie	1	1	E	3	1	o	o	o	o	o	o	o	2	1	E
Ianuarie	3	1	E	3	1	1	4	1	2	o	o	o	6	1	E

(urmare)

1853—1854	L. latină			L. germană			L. franceză			Istoria veche			Desemnul		
L U N A	Lipsirea	Purtarea	Gradul învătăturii	Pipsirea	Purtarea	Gradul învătăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învătăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învătăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învătăturii
Februarie	1	1	E	3	1	E	5	3	2	1	1	E	0	0	0
Martie	2	1	E	2	1	E	4	E	E	1	1	E	6	1	E
Aprilie	2	1	E	3	1	E	0	0	0	1	1	E	3	1	E
Mai	4	1	E	5	1	E	0	0	0	5	1	1	10	1	1
Iunie	—	—	0	—	—	0	—	—	0	—	—	0	—	—	1

V.

ALEXANDRU ION,

Cu mila lui Dumnezeu și voința națională Domn al Principatelor Unite, Țara Românească și Moldavia,

La toți de față și viitori sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Trebilor din Intru cu No. ....

Am decretat și decretăm ce urmează:

...

Art. II. D. Alexandru Deperiețeanu se numește subprefect în vacanțul post al plășii Teleormanului din județul Teleorman, primindu-și leafa de când a început a funcționa.

Art. III. Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul din Intru este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a acestui decret.

Dat în Iași la 5 August 1860.

Alexandru Ioan.

Ministrul Secretar de Stat
la Departamentul din Intru,

G. Costaforu.

(Monitorul Oficial, 12.VIII.1860, p. 881).

VI.

Priimim următoarea scrisoare, pe care o publicăm rugând pe Domnul subprefect Alecu Deperiețeanu, din plasa Teleorman, ca dacă nu voește să ne facă abonați, cel puțin să nu ne împiedice în interesele noastre; noi nu cunoaștem pe Domnul Deperiețeanu, nu ne-am aflat niciodată în calea carierei dlui, nu am oprit niciodată soarele care îl luminează, nici razele sale de a-l încălzi; nu știm pentru ce ne persecută. Și-apoi ce persecutare? Ne gonește în jurnalul nostru. Demnă faptă a unui demn apostol apelpisit al apelpisiților. Domnule Deperiețene, fii samsarul roșiilor și al apelpisiților, dar nu ne împiedica pe noi, lasă-ne și pe noi să ne bucurăm de libertatea pe care Dv. exclusiviști o hrăpiți pentru Dumneavoastră. Și ce mijloace întrebuințați?

Iată scrisoarea ce priimim:

Domnule Redactor,

La Iuliu 13 eu (poate și alții) m'am abonat la jurnalul Dumneavoastră prin Domnul Deperiețeanu, subprefectul plășii Teleorman, cărui am și plătit costul abonamentului; am fost dar foarte mirat, Domnule, că nu am priimit până acum jurnalul, și am fost încă și mai mirat când mi-ați spus că nu ați priimit nici comunicare de abonarea mea, nici banii abonamentului, și când mi-ați dovedit aceasta prin arătarea condicilor și a corespondenței Dumneavoastră. Mă opresc aici, lăsând lumii să califice purtarea Domnului Subprefect, și vă rog, Domnule redactor, să credeți în desăvârșita mea considerație.

Euclid Gavala.

(*Păcală*, I, 14, din 17.IX.1860, p. 109).

VII—VIII.

Publicăm următoarele două scrisori pe răspunderea autorului lor; rugăm însă pe public ca să nu confunde pe D. Euclid Gavala, locuitor din Teleorman, cu onorabilul domn Aristide Gavala, locuitor în București și cunoscut de toți ca bărbatul cel mai prob și independent.

Redacțiunea.

Cine este Domnul Euclid Gavala? vor întreba mulți din cetățeni.

Domnul Gavala e cu șederea în districtul Teleorman, la satul Gârdești, și poartă numele de avocat.

Domnul Gavala este acela care a lăsat pe drumuri trei femei nenorocite.

Domnul Gavala este acela care dă mărturii mincinoase.

Domnul Gavala încurcă pe țărani supt numire de avocat.

Domnul Gavala este acela care poartă și nume de arendaș. Dumnealui a încurcat pe țăranii din Gârdești, în unire cu I. Ionescu, arendașul moșiei domnului Costaforu.

Domnul Gavala este acela care tocmește scriitori prin hanuri la București, și în loc de plată le ia și hainele de pe ei.

La tribunalul Teleorman s'au vândut 64 chile porumb prin mezat, avere a lui I. Ionescu sequestrat de domnul Foru. Cumpărătorul a răspuns banii în judecătorie, și când a mers să ridice porumbul a găsit clopotul Colții ascuns în magazia vestitului Gavala.

La formele mezatului se afla reprezentant din partea domnului Foru Domnul I. Copcea, care a ridicat din tribunal toată suma banilor ce-i depusese cumpărătorul porumbului. Acum acel domn Copcea a devenit judecător la tribunalul Teleorman, și cumpărătorul porumbului bate la ușa-i, și răspunsul judecătorilor este: caută-ți cu cine ți-a vândut clopotul Colții, că noi bănișorii i-am luat, și să nu vorbești mai mult, că acum e și Domnul Copcea judecător.

Un abonat din Teleorman.

Domnule Redactor,

Domnul P. T. Bessarabescu pe când se afla depărtat din funcțiunea sa de procuror de chiar Domnul Ministru Boerescu, se pusese a calomnia neconținut pe acela care dădese masca jos. Domnul Bessarabescu, socotind că nimini nu-i cunoaște trecutul, zicea înaintea publicului că a câștigat onoare multă cu sudori.

Da, Domnule Redactor, cunoaștem toți pe acel P. Bessarabescu, care acum se află numit tot de Domnul Boerescu procuror la Mușcel, că în 848 era magazierul oștirii rusești, și atunci poate și-o fi câștigat onoarea cu sudori...

Părintele său Teodor se află cu locuința în Roșiorii de Vede, și i s'ar putea cunoaște trecutul când s'ar cerceta opinia publică din Teleorman.

Fratele domnului P. T. Bessarabescu, anume Costantin, este depărtat din slujbă pentru pricini grave, și astăzi a tocat zestrea soției sale și i-a dat drumul, umblând ca o ființă nenorocită.

Cel mai mic frate, anume Nae Bessarabescu, a omorât un om în orașul Alexandria, pe când se afla pomojnic acolo, și acum face pe avocatul, fără ca autoritățile competente să ia vreo măsură pentru profesia sa, și el se bucură de toate drepturile cetățenești.

Te rog, Domnule Redactor, trece în coloanele stimabilului Dumitale ziar aceste rânduri, spre cunoștința publicului.

Un abonat din Teleorman.

(*Reforma*, II, 56, din 2.X.1860, p. 223).

IX.

ALEXANDRU IOAN,

Cu mila lui Dumnezeu și voința națională Domn Principatelor Unite, Țara Românească și Moldavia,
La toți de față și viitori sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul din Intru, No. 3250,

Am decretat și decretăm ce urmează:

Art. I. Numim pe Domnul A. Depărețeanu, subprefect la plasa Târgului în locul Domnului C. Constantinescu; pe Domnul Niță Slăvescu la plasa Teleorman în locul domnului Depărețeanu, și pe Domnul Ahil Zamfiroglu în postul de polițaiu al orașului Turnu, în locul Domnului Niță Slăvescu.

Art. 2. Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul din Intru este însărcinat cu deplinirea ordonanței de față.

Dat în București, la 7 Iulie 1861.

Alexandru Ion.

Ministru Secretar de Stat
la Departamentul din Intru,
St. Golescu.

(*Monitorul Oficial* din 10.VII.1861, p. 596).

X.

Domnule Redactor al Reformei,

Poetul Alecu Deperețeanu, crescut ca o floare printre spini, mi-a trimis și mie una din scrierile dumisale, numite *Ciocoii vechi și noi*.

Domnul Deperețeanu fiindu-mi cunoscut, îl povățuesc să nu mai dea altădată pe față faptele ciocoilor, căci întâmplându-se a fi în vreo funcțiune, știe bine cu cine are aface, și mâine-poimâine i se ceartă stomahul cu conștiința, cum s'a întâmplat la mai mulți.

Te rog, Domnule Redactor, publică acestea în ziarul Dumitale, spre cunoștința Domnului Deperețeanu, pe care îl stimez pentru că a știut să arunce jos pana din mână atunci când a colaborat la ziarul Domnului Busuioceanu, care astăzi este un apostat, disprețuit de public ca toți apostatii din lume.

Salutare și frăție,

Stănescu din Teleorman.

(*Reforma*, III, 52, din 9.XI.1861, p. 204).

XI.

Consiliul județean din Teleorman. Proces verbal. Ședința din 29 Octombrie 1864. Preșidenția Domnului I. Bunescu, Vice președinte.

... Domnul Vicepreședinte comunică Consiliului dimisiunea Domnului Depărețeanu, unul dintre cei trei candidați de secretar.

Domnul Zlotescu arată părerea de rău pentru această dimisiune, și opinează că deoarece Domnul Depărețeanu și-a dat dimisiunea, atunci crede că urmează a se proceda la o altă alegere de candidați de secretar, însă cu adăogire că dacă Domnul Depărețeanu va retracta dimisiunea, să se recomande după prima votare.

Se consultă consiliul, și admițându-se, se procedează prin vot la alegerea altora.

Căutându-se scrutinul, au eșit:

D. N. Cuțarida, cu 9 voturi.

P. Dumitrescu, cu 9 voturi.

C. Basarabescu, 7.

(Arhivele Statului, Min. Interne, Dosar 1117/1864, f. 107).

XII.

Consiliul județean din Teleorman. Proces verbal. Ședința dela 4 Noembrie 1864.

... Domnul Președinte mulțumește domnului Vice-președinte pentru expunerea ce i-a făcut, căci l-a pus în curent, dar îl roagă să-i arate pentru ce Consiliul nu are încă un secretar numit conform art. 6 din lege.

Domnul Vicepreședinte răspunde explicând cum s'au făcut două alegeri, cum s'a rezervat prin proces verbal al alegerii cei dintâi puțința pentru Domnul Depărățeanu, cel ce avusese cele mai multe voturi, d'a-și retrage dimisiunea, și cum s'a împiedicat numirea secretarului în urma ordinului Domnului Ministru de Interne, care recomandă amânarea până la sosirea Domnului Președinte.

Domnul Președinte obiectă că deoarece alegerea secretarului s'a votat de Consiliu, deoarece Domnul Depărățeanu își dedese dimisiunea, alegerea de al doilea nu mai era de făcut decât încă pentru un candidat, ca astfel să se completeze numărul de trei candidați ceruți de lege.

Alegerea de-al doilea pentru câte trei candidații o crede neregulată, și este de opiniune sau a se proceda la o nouă alegere numai pentru unul, sau a se lua din cei ieșiți la a doua alegere cel cu mai multe voturi, a se completa cu dânsul numărul celor trei ceruți de lege, și astfel completețați a a se recomanda ministrului cu ceilalți doi.

Domnul prefect se opune la ideea de a se proceda la o nouă alegere pentru cel d'al treilea, mai înainte d'a se vedea dacă Domnul Depărățeanu își retrage demisiunea sau nu, și cere a se adăsta până se va întreba Domnul Depărățeanu, mai cu seamă pentru ca să se îndeplinească dispozițiunea luată prin procesul verbal al alegerii cei dintâi.

Se consultă Consiliul, și se primește.

(*Ibidem*, f. 113 și 146).

XIII.

Consiliul județean din Teleorman. Proces verbal

Ședința dela 6 Noemvrie 1864

...Domnul Președinte propune apoi Consiliului a se ocupa cu chestiunea secretarului, declarând că biroul simte trebuința de a se numi cât mai în grabă, și cere dela Domnul Prefect a comunica Consiliului ce știință are despre Domnul Depărățeanu.

Domnul Prefect arată că hârtia de retragere a dimisiunii Domnului Depărățeanu încă nu a sosit, dar că Domnia-Sa asigură pe Consiliu că Domnul Depărățeanu și-a retras dimisia.

Domnul Președinte întreabă pe Domnul Prefect de poate Consiliul lua act de această declarațiune, și răspunsul Domnului Prefect fiind afirmativ, se consultă Consiliul prin vot secret de trebue a se da curs alegerii cei dintâi a candidaților de secretar, sau celei de al doilea, și s'a priimit cu cinci voturi albe contra de unul negru a se da curs alegerii cei dintâi.

(*Ibidem*, f. 122 și 135).

XIV.

Telegramă

[Trimisă] Măgurele, [recepționată] București Stat, 9.XI.1864

Domnului Ministru Interior

București.

Consiliul în ședința dela 28 Octomvrie prin vot secret pe baza art. 6 din lege au ales trei candidați de secretar, și anume: Domnul Alexandru Depărățeanu cu 9 voturi, Domnul Nicolae Cuțarida cu 6 voturi, Domnul Tache Burcă cinci. Se recomandă Dv.

Președinte consiliului, P. Orbescu.

[rezoluție ministerială:] Se va supune la confirmarea Domnitorului pe D. A. Depărățianu, și se va scrie Domnului Prefect a-l instala în funcțiunea de secretar al consiliului județului.

(*Ibidem*, f. 14).

XV.

Telegramă

Prefectului de Teleorman

1864, Noemvrie 10.

Dintre candidații aleși pentru postul de secretar de consiliul județean se confirmă Alecsandru Depărățeanu. Regulați intrarea sa în serviciu.

(*Ibidem*, f. 15).

XVI.

*Consiliul județean din Teleorman. Proces verbal**Ședința din 12 Noemvrie 1864*

...Domnul președinte comunică Consiliului adresa Domnului Prefect, prin care anunță că s'au întărit de secretar Domnul Depărățeanu, și s'au încuviințat a se invita numitul a veni la noua sa însărcinare.

(*Ibidem*, f. 167).

XVII.

Telegramă

Prezentată la Măgurele, sosită la București în 29.XI.1864.

Ministru Interior. București

Operațiunea alegerii electorale terminată: din partea județului D. Dimitrie Bildirescu, Alexandru Depărățeanu. Orașul Turnu: D. Cost. Iliescu, Cost. Apostolescu. Orașul Alexandria: D. Mihail Mihaescu. Roșiorii de Vede: D. Cost. Aninoșanu. Vă supun spre știință, iar actele alegerii cu poșta.

Pref. Teleorman, *I. I. Arion*.

[rezoluție:] Spre a se publica.

(Arhivele Statului, Min. Interne, Dos. 1158/1864, f. 2).

XVIII.

Prefectura județului Teleorman

Turnu Măgurele, 1864, Noemvrie 27.

Domnule Ministru,

Domnul Alecsandru Depărățeanu, secretarul Consiliului, ce se confirmase prin ordinul no. [29.144], eri la 24 curent fiind ales deputat din partea districtului pentru camera legislativă, și-au depus demisiunea.

În urmarea căreia consiliul întrunindu-se de urgență și procedând la alegerea altor candidați, conform art. 6 din lege, au ieșit cu majoritatea voturilor:

D. P. Dumitrescu, cu 6 voturi.

Anghelache Popescu, cu 3 voturi.

Tache Burcă, cu 3 voturi,

precum se constată prin anexatul aci prescript verbal.

Subsemnatul cu respect vă face cunoscut aceasta dv. și vă roagă a confirma pe Domnul Pandele Dimitrescu, cel ce au ocupat mai multe funcțiuni, și care pe lângă zelul și activitatea ce au depus în toate circumstanțele, dar nu mai puțin corespunde cu deplinătatea misiei ce i se încredințează astăzi, fiind și cu totul devotat principiilor actuale, dând dovezi despre această în toate ocaziunile.

Binevoiți, vă rog Domnule Ministru, a primi încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Prefect, *I. I. Arion*.

Domniei Sale

Domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul de Interne,
Agricultură și Lucrări Publice.
(*Ibidem*, Dosarul 1117, f. 38).

XIX.

*Din « Registrul pentru morți pe anul 1865 » al bisericii
din Depărăți ¹⁾*

No. Curent. 1

Data răposărei: Anul. 1865.

Luna. *Ghenare*.

Ziua. 11.

---

¹⁾ Pentru simplificare am omis rubricile inutile (născuți morți, morți nebotezați, etc.) și le-am rânduit pe celelalte una sub alta, în condică ele aflându-se înșirate pe lățimea paginii.

Secsul. *Bărbat.*

Vârsta la care a murit. 30.

Pricina răposărei. *De danmplă.*

Numele și prenumele, starea și meseria mortului sau a moartei, și locuința lor.	{	<i>Alicsandru Petre Depărațeanu depotat de cameră.</i>
---	---	--

Numirea orașului sau a comunei unde	{	a răposat. <i>Depărați</i> s'a îngropat. <i>Depărați</i>
--	---	---

[Semnătura preotului oficiant lipsește; mai jos, în alte rubrici, semnează « priotu Niculae » și « preotu Ștefan »].

(Arhivele Statului, Stare-Civilă).

POLITICA DEFĂIMĂTORILOR LUI HELIADE

Politica aceasta nu poate fi decât moscovită. Deviza ei este a despărți pe Români de Turci spre a-i lipsi de Muscali. Păiajinii politici ce voră a ne prinde de-atâtea ori în lațurile lor nu țin de 30 de ani încoace decât numai această pânză, în unghiurile cabinetului din Petreburg, și toate compromisele, toate conflictele, toate cabalele prin care avurăm a trece până acum fură una după alta urzite și împleteite cu un singur și același fir ce se întinde și se lungește încă: *Pan-slavismul*. De câte ori mai înainte de 1848 Românii voră a da mâna Orientului, ca printr'o strânsă legătură cu dânsul să poată rezista Nordului, agenții Țarului nu încetară de a încerca tot felul de întreprinderi hasardoase, tot felul de machinațiuni tenebroase, spre a înegri pe Turci Românilor și pe Români Turcilor. De aci zavera lui Ipsilanti la 1821, complotul dela Brăila la 1841, masacrul din Dealul Spirii la 1848. După 1848 Românii simțiră mai mult decât totdeauna necesitatea unei alianțe cu Turcii, negreșit pentru că atunci mai mult decât totdeauna simțiră cât se sfortase Rusia ca să stingă orice alianță de asemenea natură. Așa dar singurele dorințe de acum înainte nu mai fură decât integritatea imperiului otoman, suzeranitatea Sublimei Porți, respectul tratatelor.

Eliade căta neapărat, acum ca și în trecut, a fi organul fidel al unor dorințe emanate din rărunchii națiunii sale. Alergă dar pretutindeni, protestă la toate puterile, se adresează la toți miniștrii, celeră pe toți publiciștii, bătu la toate porțile, și plin de pulberea exilului, în mijlocul durerilor lui fără număr în loc de a întâmpina cel mai mic surâs amical, cea mai mică consolatie dela cineva, el fu ca un al doilea Dante Alighieri gonit și persecutat chiar de ai săi. Curajul lui mare nu-l abandonă cu toate acestea; forța lui se îndoi, ardoarea lui se reanimă și fără a se gândi un singur moment în entuziasmul lui patriotic că vocea lui putea fi ca a multor martiri asemenea lui, « magna vox in deserto », continuă cu perseverență opera lui. Europa întreagă și toți Românii înstrăinați cunoscură scrierile lui, scrieri ce din nenorocire nefiind încă traduse în limba patriei, mulți din noi nu știm bine cine sunt domnii Rosetti & companie; nu știm bine ce poamă de omuleți sunt aceia ce defaimă astăzi pe Eliade și politica lui, singura sană politică ce Românii trebuia să urmeze într'un timp așa de critic, într'un timp când influența rusească rupând toate stavilele se revărsase tulbure și impetuoasă asupra țărilor noastre, târîse cu sine tot noroiul

moscovit, tot gunoiul impurului tărâm ce spală în trecere-i, într'un timp când pământul lui Mihai și Ștefan copleșit de băligarul cailor cosăcești nu mai producea decât la ciuperci veninoase ca d'alde domnii Știrbei și ai săi, demne producțiuni de origina lor, sau mai bine roade blagoslovite, gustul cărora face și astăzi pe plavoslavnicii creștini să cânte pe glasul al șaptelea: « Bun era și dulce la mâncare rodul ce m'a omorît, Cristoase Dumnezeule ».

Am zis că politica defăimătorilor lui Eliade nu poate fi moscovită. Analizărăm această politică; să vedem acum în ce mod servesc Dumnealor (fără s'o vrea, poate) cauza Muscalilor în prejudiciul Românilor. Toată culpa lui Eliade, toată crima de care el nu se mai poate spăla în fața națiunii sale este, după Dumnealor, pentrucă n'a strigat și el ca Grecofanarioții și ca Bulgarii: « Turcul e barbar, e crud, e păgân, e violator, spoliator, inimicul nostru ne'mpăcat... Să cadă Turcul! » ceea ce traducându-se din slavonește în românește va să zică: « Muscalul e bun, e blând, e uman, e blagorodnic, e pravoslavnic, e creștin, e fratele nostru, e nași brat, de! » Toată culpa lui Eliade, părintele Românilor, este pentrucă în urma masacrului lui Fuad Pașa și urzit de Duhamel, a dat mână de amicie Turcilor, spre a dejuca cu chipul acesta planurile Rusiei, în fața națiunii orbite un moment asupra adevăraților autori ai acestui masacru, cari nu sunt decât Muscalii, după cum o știe toată Europa. Toată culpa lui Eliade este pentru ce să ne zică el nouă că măcelul s'a făcut pentrucă Turcul să semene a nemic și colosul amic, pentru ca ortodoxia bântuită de islamism să necesite protectoratul Țarului. Toată culpa lui este pentru ce prin aflarea lui în tabăra turcească să facă pe Europa a crede pe Români cu Turcii pe când Muscalii se sforța să-i arate că sunt cu Majestatea Sa Cosacă. Toată culpa lui este pentrucă, cu toate vociferațiunile lor eteriste, cu toate contorsiunile lor zavergești, cu toate scâlâmbăturile lor ipsilantești, cu toate strâmbăturile și convulsiiunile lor sanguinare, ne-a făcut să înțelegem, Eliade al nostru, că *Zavera*, sângele, jafurile, măcelurile, Santele Bartelemi, spoliațiunile, proscripțiunile sunt moartea națiunilor, sunt hidrele resbelelor intestinale, sunt eșafodele ce aridica în umbră *nași brat* Românilor. Toată crima lui Eliade este că în mișcarea noastră dela 48 n'a fost nimic roșit de sânge, nimic stropit de noroiul ulițelor, nimic îngălat de balele anarhiei, pentrucă libertatea proclamată de Eliade în contra voințelor voastre, tulburători, fu pură, imaculată, frescă și rumenă ca o auroră de primăvară ce vine să anunțe o zi pacinică și frumoasă. Toată crima lui este pentrucă a fost *bun*. Din defăimători n'o pot tăgădui. Cei răi, cei ce compromiseseră îndelungă cauza Românilor, se văzură în urmă, spre onoarea lui Eliade și rușinea defăimătorilor lui, se văzură amestecați în clurburile străine printre asasini. Toată crima lui Eliade este pentrucă a purtat fes! abominațiunea abominațiunilor! Desolațiunea desolațiunilor! pentrucă a purtat fes! Apoi bine, Domnule Rosetti, fesul ăla dacă l-a purtat d. Eliade, l-am purtat toți Românii, și chiar d-ta l-ai

fi purtat poate, dacă te-ai fi gândit puțin că între fesul turcesc și între căciula românească tot e un tractat de alianță, dar între șapcă căzăcească și fruntea Românului nu mai este, vai de noi, decât muchia cu care Țarul voi să ne asume în 1821, în 1828, în 1841 și în 1848, și, și... Dreptul Sfântului, d-lor diplomati a Țării Românești, sunteți prea puțin diplomați, de credeți că vrând a înegri pe Eliade, națiunea n'o să mai fie atentivă la consiliile aceluia ce o apără de 30 de ani în contra panslavismului ce propagați. Din contra, cu cât veți mai alătra în contra lui, cu atât veți pierde mai mult puținul credit de care v'ați bucurat până azi lângă noi, și tot ce este san, bun și onest în națiune vă va disprețui și vă va fluera din toate părțile ca pe niște descreerați nedemni de a adresa o singură vorbă unui popor mare, leal, prudent, ce nu ascultă când e vorba de viața lui, de onoarea lui, de gloria lui, decât pe aceia ce sunt mari, leali, prudenți tot ca și dânsul. Și d-ta în particular, d-le Rosetti, sub ce titlu vorbești d-ta acestui popor? Care sunt calitățile d-tale morale? Vieța d-tale privată, vieța d-tale publică, trecutul d-tale demn de toată lauda, pentru ca printr-o conduită exemplară, prin niște fapte glorioase să ne inspiri atâta credit încât dacă Eliade acuzat de d-ta ne-ar întreba precum Marcus Scaurus acuzat de Vorius a întrebat poporul roman: «Care din noi doi merită mai multă credință?» noi toți în loc de a răspunde: «Eliade», să strigăm: «Rosetti?» Dacă vă flatați de ideea c'o să puteți abuza de încrederea ce massa ignorantă poate să aibă în d-voastră, vă înșelați foarte. Românul discerne așa de bine ce este al său din ce este străin, c'ați trebuit a remarca că de câte ori l-ați chemat la vreo nebulie calcată pe vreo nebulie străină, l-ați găsit totdeauna în defect.

El primește să se numească mai bine «Român plouat», decât să facă un singur pas afară din calea ce i-au însemnat strămoșii săi. Declamă-i cât ăi vrea baricadele franceze, *parastisește-i* cât ai vrea saturnalele anarhiei, cântă-i cât ai vrea: «pomi rami pom», [!] că el îți răspunde imperturbabil: «O fi!» Spune-i cât sânge a costat pe omenire Vesperale siciliene, cum ciocârtea poporul pe nobili în 1793, cum se asasinau regii în stradă și episcopii în biserici, cum se urzesc comploturile, cum se adapă cu sânge Catilunii, predică-le socialismul, predică-le comunismul, spune-le cu d. Proudhon în frunte, că «la propriété est un vol», și el îți va răspunde cu același sânge rece: «O fi, domnule», și pleacă pe-aci încolo.

Versuri șchioape, gazete murdare, misionari imbecili, libelele obscene, tot este în van. Românul este mai înainte de toate Român, nu este Dac, precum vă munciți a-l face, ca să-l puteți îmbuibă apoi cu lucruri dăcești sau slăvești, ceea ce face una. Românul e Român, d-lor reformatori, și cu străinismul d-voastră n'are nici în clin, nici în mănecă. Nu credeți dară că uneltirile d-voastră tenebroase vor reuși vreodată a despărți pe Român de Român, introducându-vă în mijlocul lor ca niște pene în spărtura unui trunchiu. Nu. Știm noi ce este al nostru,

spre a-l primi, tot așa de bine ca și ce nu este al nostru, spre a-l lepăda. Și a mai evidentă probă, a mai mai palpabilă, a mai eclatantă, că Românul nu poate afla în d-voastră nimic românesc, este că nu numai până acum nu ne-ați dat decât maimuțării franțuzești, maimuțării englezești, maimuțării căzăcești, maimuțării de tot felul, dar încă și pe acela ce ne dă limba română, literatura română, amorul naționalității române, amorul datinilor române, vă unirați și complo-tarăți a-l goni, a-l persecuta, a-l ucide ziua nămiaza mare cu pietre, dinaintea noastră. Pentru ce, d-lor? Negreșit, pentru ca să faceți a triumfa inimicii lui.

Iată cum înțelegem noi, d-lor, războiul ce-l faceți lui Eliade.

Alexandru Deparațianu.

L. R. Ruși de Vede

(*Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice D. Eliad*, București, 1859, pp. 77—85).

INCA CEVA DESPRE INSTRUCȚIUNEA PUBLICA

Unul din articolele mele publicate în *Seculul*, este câtva timp, se sfârșea cu puține vorbe dintr'o parabolă orientală: « Iblis, geniul răului, din tot ce este mai frumos în natură, din ce are mai grațios calul, mai nobil leul... făcu tot ce este mai urât și mai detestabil: lăcusta, iar Dumnezeu din tot ce este mai repugnant și mai hidos, din păiajen, făcu soarele ». Voiam a zice că în loc de a disprețui micul, să-l facem mare, în loc de a rejecta urâtul, să-l facem frumos, în loc de a înconjura de strigăte și injurii, de calomnii și de libele societatea noastră hidoasă și repugnantă, să ne sforțăm a o face bună și frumoasă, mare și nobilă. În entuziasmul meu poetic și în credințele mele politice nu puteam vedea într'altfel pe un reorganizator, pe un reformator social, decât *puțin oareșice decât îngerii cu glorie și mărire încununat*: bun, indulgent, clement, mare și auster, plin de solitudine și de pietate pentru lumea ce i s'a dat în mână, și care așteaptă dela dânsul *mare și bogată milă*. Nu putem vedea într'un reformator social decât o fidelă imagine a celui a tot bun și indulgent, a celui ce din păiajen făcu soarele.

De când scriam aceste linii a trecut mult timp, s'au schimbat multe lucruri, s'au întâmplat multe întâmplări, și în reformarea societății noastre puține mâini se-arătară care să semene cu dreapta celui ce da lumina orbilor și auzul surzilor. Puține și prea puține brațe s'ardicară care ca pe o masă grea și inertă s'apuce societatea cu morburile și durerile ei, cu cangrena și lepra ei, și s'o spele și s'o purifice și s'o îngrijească și să-i verse pe plagile ei numeroase, din acel balsam mervelios, din acea panacee universală care vindecă și tămăduiește popoarele: *Instrucțiunea*. Gazetele, ziarele, jurnalele, autorii, redactorii, oratorii se înmulțiră ca stelele cerului și ca nisipul mării. Cismarii și croitorii făcură politică, copiii și oamenii fără nicio cultură scriseră politică. București, printr'un efect de lanternă magică, se metamorfoză în Paris, pe când iar printr'un efect de lanternă magică țara întreagă se metamorfoză în Franța. Copiii ei fură învățați, deputații comunelor ei fură instruiți, populația ei fuse cultivată. Nu ne mai lipseau decât datine și obiceiuri ejus[dem] generis. Discuțiuni, polemici, satire, libele, jurnale, și iar jurnale. Intocmai ca călătorul acela ce găsind pe drum o potcoavă zicea, vesel ca când nici nu mai mergea pe jos: « Acum ce-mi pasă! nu-mi mai trebuie decât trei potcoave, șeaua și calul! » Să ne mai potolim bucuria, Domnilor, mai vrea până

să găsim încă cele trei potcoave, șeava și calul. Până atunci la lucru, muncă și sudori, ca s'avem cu ce să cumpărăm. Afară dacă cineva din noi, fără frică de legi și rușine de oameni, nu vrea să și le procure aminteri, deși, dacă este vorba să stăm strâmb și să vorbim drept, cam n'am ști să spunem lucrurile ce am cumpărat până acum cu prețul muncii și al sudorilor noastre. La lucru, domnilor, dacă vrem să câștigăm ceva, o repet.

Instrucțiunea publică este alfa și omega civilizațiunii, și ca s'o atingem trebuie să pornim d'aci, dela instrucțiune.

Dacă în București am întocmit niște colegiuri, prin orașe niște școale *numite* primare, și prin sate niște școale *numite* comunale, nu vrea să zică am făcut totul.

Nici București, nici orașele nu formează țara. Românul care este Român rareori a pus mâna pe altceva decât pe coarnele plugului și pe bâta păstorului, pentru ca să-și abandone satul și țarinile lui, și să vie în orașele noastre. Mai toate orașele sunt ocupate în majoritate de străini, și străinilor nu prea le pasă de grija și de solitudinea ce arătăm noi pentru copiii dumnealor, în lucitoare și sunătoare probe ce ne golesc tezaurul.

Și cel puțin dacă ar fi mulțumiți! În orașul Alexandria, sau mai bine în republica bulgaro-slavă din Alexandria, *sud* Teleorman, Sârbii s'au opus chiar de a li se înființa școală română. On. Minister de interne cunoaște corespondența urmată. Niciun Grec în țară nu este care să nu-și fi învățat copilul carte grecească. Niciun Francez care să nu și-l fi învățat franțuzește, niciun Neamț care să nu și-l fi învățat nemțește.

Nu mai noi, păcătoșii de noi, nu ne sforțăm a ne învăța Românii românește; și când zic Românii înțeleg, cum zic mai sus, majoritatea Românilor, Românii aceia cari fac țara și opinia.

Și când mi-arunc ochii asupra lor, când mi-aduc aminte durerile lor, când examinând augustiile lor permanente, nu mă pot opri de a striga: N'au căpătat încă acești paria dreptul de a avea în satele lor niște școale care să merite numele de școale, niște învățători cari să merite numele de învățători, o inscripțiune care să merite numele de inscripțiune?

Casele lor de școală seamănă mai mult cu niște staule, și pentru ca comparația să nu-mi rămâie o simplă metaforă, învățătorii lor nu sunt decât literalmente niște boi. Ei singuri nu știu nimic, dar să mai învețe pe bieții copiii ai sătenilor! Ca să înveți ceva pe sălbaticul fiu al văilor și al munților, care a crescut cu oile și cu caprele, care a sărit din copaciu în copaciu și din colină în colină ca o căprioară silvestră, cată mai întâi a-l aprivoaza, a-l domestici, a-i captiva inima și sufletul, a-l face mai întâiu să iubească școala. Dar școala este lăsată pe mâna unui biet învățător țăran, care dacă n'are pedantismul și suficiența unui sbârlit magister ce mai mult sperie, în Franția, decât atrage pe copii, are sârmanul inocența, insipiditatea, monotonia,

grosiertatea ce desguștă pe un om cât de format și de pacient, necum pe un copilaș de țară ce vine la școală să afle lucruri noi, frumoase, plăcute, mai bune decât acelea ce le vede și le aude el în coliba și câmpul lui. *Utile dulci* este preceptul acelora ce din tot timpul s'au ocupat cu educațiunea; și ce se face pentru acest *utile dulci* prin școalele noastre comunale? Nimic; probă repugnanța ce au copiii de a le frecventa. O să mi se zică că părinții nu vor să-i lase: Aceasta dovedește mai mult incapacitatea învățătorilor; dacă părinții ar vedea vreun folos, i-ar trimite singuri. « Căinele nu fuge de codru », zice țăranul. Și cât pentru amorul învățaturii, este un ce probat și pozitiv că la nicio altă nație nu este mai mult pronunțat ca la Români. « Omul care știe carte, zice el, are patru ochi ». Dar ceea ce-l împiedică de a se desvolta, de a crește, de a se pune în practică acel amor, este indolența, apatia, lenea inerentă națiunii noastre, care ca și italiana se înnebunește după *il delizioso far niente*. Astfel chiar binele trebuie să-l faci cu impunere, cu blestemata impunere de care niciodată n'o să scape națiunile. Trebuie amenda ce s'a proiectat pentru părinții ce nu-și vor da copiii la școală, dar pentru ca o lege să fie bine aplicată este de datorie ca pedepsele legii să fie scuzate de bunurile legii.

Mai întâi să se realizeze instrucțiunea comunală, și apoi să se pedepsească cei ce sunt în contra instrucțiunii comunale. Mai întâi să vadă țăranul că-l înveți, și pe urmă să-l pedepsești când nu voește să-l înveți. Mai întâi să-i faci o școală, și pe urmă să-l pedepsești când nu iubește această școală. Mai întâi să-i dai învățător, și pe urmă să pedepsești și copiii, și părinții, și țara întreagă, dacă acest învățător, semănând cu Sfântul Ion în pustie, lecțiile lui în loc de a fi urmate, ascultate și aplaudate, vor fi *magna vox in deserto*. Dați țăranilor profesori buni dacă vreți s'aveți țărani buni, și prin extensiune Români buni, căci tot țăranul este Român.

Fondurile Statului știu că nu permit un buget mai larg pentru întinderea instrucțiunii publice. Dar iar, cum s'au instituit atâtea școli prin orașe și târguri, nu s'ar putea înființa, dacă nu în fiecare sat câte una, cel puțin o școală bună într'un arondisment?

Altceva: s'au făcut atâtea apeluri, atâtea ofrande, atâtea asociații, și o *Asociație pentru încurajarea tinerilor țărani la învățătură* nu s'ar putea face? Dintre atâtea proprietari, arendași, comercianți cari grație acestor țărani oricând și în orice caz pot zice: « Sparge-voi jignițele mele, și mai mari le voi zidi », a să se găsească el unul căruia să-i placă a zice: « Eu dau atât pentru cumpărătoreea cărților acestor mici țărani cari abia au ce să mănânce în casele lor », a să se găsească unul care să aibă ambiția și onoarea a zice: « și cu obolul meu s'au ajutat societatea la trimiterea fiului cutărui muncitor la colegiul din București ».

A să se găsească ei în fiecare district, dacă nu mai mulți, cel puțin doi sau trei bărbați cari pe lângă ajutorul material să depue pentru amorul și recunoștința ce suntem datori țăranului și concursul lor moral în zidirea treptat de școli bune și sistematice prin sate; în

protecția și îmbrățișarea copiilor ce se disting la învățătură; în înaintarea și conducerea chiar a acestor tineri la delicata și importanta misiune de învățător de sat; în compunere și traduceri de cărți utile și morale care să țină de desvoltarea industriei și înobilarea inimii țăranilor; în fondarea unei foi periodice care să se intitule *Învățătorul Satului* și care, tocmai pentru că progresăm, ca pe un lucru vechi nu mai vrem să-l reînviem; în examinarea și desvoltarea diferitelor dispozițiuni și talente ce se manifestă la copiii țăranilor, recrutând în toți anii din această nesecată pepinieră regimente întregi de acești infatigabili soldați ai științei și ai industriei, cari apără mai bine decât toți spadasiinii și eroii lumii onoarea și viața națiunilor.

Se găsesc, sunt sigur, nu numai bărbați destui cari să primească cu bucurie această sarcină, dar încă și mijloace pentru realizarea unei asemenea binefăcătoare întreprinderi se află abundente și gata a se arăta. Nu s'așteaptă decât o impulsune, o inițiativă, și sute de Români și filoromâni vor alergera ca să-și depună piatra la temeliea celui mai august edificiu ce se poate erija într-o țară.

Cu toate astea nu sunt nici prea tânăr, nici prea poet ca să cred că toate se vor face deodată și la timp determinat, ca de poruncă. Adevăratul progres este lent și nepriștit, și *Societatea pentru încurajarea tinerilor țărani la învățătură* mi-ar părea foarte precoce și puerilă dacă ași vedea-o legată de coada unei locomotive și plecată cu vaporul la Viena sau la Paris; ași căi-o și mi-ași blestema ora când mi-a trecut prin cap ideea unei asemenea întreprinderi, căci « cine o începe lată, o scoate crăpată », zice adagiul, și d'alde astea se văd multe în țara noastră.

Ce doresc deocamdată mai mult, este a vedea această idee primită și aprobată, cel puțin parțial, dacă nu în întreg, de către bărbații ce conduc în țară instrucțiunea publică, și dacă o asemenea societate poate atinge și după Dumnezeu salutarul scop ce-și propune, voi avea și eu inefabila și nespusa bucurie că am avut norocita inspirație de a scrie aceste linii; și pentru că de nimic în lume nu mă tem mai mult ca de utopii și de căutătorii pietrii filosofale, îmi voi face un punct de onoare a publica cât mai curând o listă de nume și ofrande ale Românilor ce se vor găsi a simpatiza în județul meu cu ideile și sentimentele mele aici exprimate.

Și dacă pentru un drept și Dumnezeu cruță cetatea, de ce opinia publică, care și ea este un Dumnezeu ce are putere asupra statelor și guvernelor constituționale, să nu caute a cruța și a apăra tendințele, sforțele și sacrificiile unor oameni cari nu fac nimic rău făcând aceasta, pentru ca să nu se numească și ei drepti.

Al. Depărățeanu.

(*Naționalul*, an. IV, no. 13, din 13.II.1861, p. 50—1).

BIBLIOGRAFIE

I. OPERE ȘI EDITIONI

1. *Politica defăimătorilor lui Heliade*. Articolul d-lui Al. Depărățeanu nepublicat de Naționalul.

În *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, părintele națiunii române*. Redactate și editate cu spesele mai multor juni Români. Tipografia jurnalului Naționalul, 1859, pp. 77—85.

2. *Politica defăimătorilor lui Heliade*.

Republicat de Al. Ciorănescu *Alexandru Depărățeanu. Studiu critic*. București, 1935, p. 129—32.

3. *Încă ceva despre instrucțiunea publică*.

În *Naționalul* din București, anul IV, nr. 13, de Duminică 13 Februarie 1861, pp. 50—51.

4. *Încă ceva despre instrucțiunea publică*.

Republicat de Al. Ciorănescu *Alexandru Depărățeanu. Studiu critic*. București, 1935, p. 133—6.

5. *Doruri și amoruri* de Alessandru Deparațianu. Bucuresci. Typographia Nationale a lui St. Rassidescu, 1861, 8°, pp. 228.

6. Alesandru Deparațianu (1836—1868). *Doruri și amoruri* (1860).

În *Biblioteca omului de gust*, sub direcțiunea d-lui Bonifaciu Florescu. Coala 5. București. Tip. C. P. Conduratu & I. S. Rădulescu, 1884, la pp. 33—64.

Cuprinde primele 17 poezii ale ediției întâia, la sfârșit cu următoarea notă: « Varietatea este condițiunea acestei publicațiuni; nu întrerupem lucrurile ce nu se pot întrerupe, dar o culegere de poezii poate fi întreruptă. Vom publica toată opera lui Depărățeanu, cu timpul însă ». Publicațiunea n'a fost continuată.

7. [*Doruri și amoruri*].

În *Liga Literară*, I (1893), pp. 75—8 și 207—10; an. I (1894), pp. 239—42, 271—4, 319—22.

Cuprinde 14 poezii, introduse de următoarea notiță: « În numărul prim al revistei noastre am promis cetitorilor că vom căuta a publica între altele operele autorilor repausați, care opere abia sunt cunoscute din cauza rariității lor și a nepăsării celor în drept de a le republica. Începem azi cu poeziile lui A. Depărățeanu. Notele din josul paginilor sunt datorite d-lui B. Florescu. Vom căuta să le aranjem astfel ca să se poată detașa din revistă și forma volum ».

8. Alexandru Deparațeanu, *Doruri și amoruri*. Poezii. Partea I.

În *Biblioteca pentru Toți*, No. 42. București, C. Müller, 1896, pp. 104. Cuprinde poeziile I—XL din ediția întâia.

Partea II, *ibidem*, No. 43. București, C. Müller 1896, pp. 88. Cuprinde *Vara la țară*, și poeziile XLI—LXXII ale primei ediții.

9. *Poezii ale scriitorilor din epoca Unirii*. Al. Depărățeanu, N. T. Orășanu, M. Zamfirescu, N. Nicolescu, Gh. Melidon, Gh. Sion, N. Istrati, G. Tăutu, D. Dăscălescu, I. A. Lapedatu. [Editate de N. Iorga] Vălenii de Munte, 1909, pp. 3—29. Cuprinde 15 poezii alese din *Doruri și amoruri*.

10. Foliola Buciumului. *Grigore-Vodă Domnul Moldovei*. Dramă în 5 acte și în versuri, de D. Alessandra Depărățeanu.

În *Buciumul*, an. II, No. 178, din 22 Ianuarie 1865, p. 710 seqq; ultimul foileton în No. 244, din 16 Iunie, p. 975.

11. Alexandru Depărățeanu. *Grigore-Vodă Domnul Moldovei*. Dramă în V acte și în versuri (1777). București. Typografia Cesar Bolliac (Batiște). Strada Scaunelor No. 40. 1864. 8° mare, pp. 176.

12. Alexandru Depărățeanu. *Grigore-Vodă*.

În *Analele literare, politice, științifice*, an. I, No. 6—8, din Iunie-August 1904, pp. 479—616 (și extras).

13. Al. Depărățeanu. *Romanțe istorice și cavalierești* (din Ispaniolește):

I. *Maurul Calainos*. În *Buciumul*, an. I, no. 97, din 5.IX.1863, p. 386—7.

II. *Clopotul dela Huesca*. *Ibidem*, II, 273, din 22.VIII.1864, p. 1091.

III. *Contessa de Castilia*. *Ibidem*.

IV. *Infantina*. *Ibidem*, II, 274, din 25.VIII.1864, p. 1095.

V. *Contele Don Martin și Donna Beatriz*. *Ibidem*, II, 277, din 1.IX.1864, p. 1107.

VI. *Don Vergilios*. *Ibidem*.

14. Al. Depărățeanu. *Vara la țară*.

În *Satyru*, an. I, nr. 4, din 27 Februarie 1866, p. 1—3.

15. Al. Depărățeanu. *Vara la țară*.

În *Trompeta Carpaților*, an. II (1866), p. 55.

16. Depărățeanu. *L'été à la campagne*.

În *Revista literară*, XV (1894), pp. 76—77. Slabă traducere în versuri franceze, semnată XY.

17. *Don Gulică sau pantofii miraculoși*. Comedie vodevilă în 4 acte și un tablou. Manuscript inedit de Alessandro Depărățeanu.

În *Revista literară*, an. XIII (1859), pp. 177—82, 199—200, 215—8, 234—9, 252—6, 266—71, 300—3, 314—7, 330—2, 343—7, 369—72, 381—3, 411—5.

18. Opere proiectate (Anunțate pe coperta primei ediții a dramei *Grigore-Vodă*):

I. *Romanze spaniole*. Poezii. Un volum.

II. *Legende Române*. Poezii. Un volum.

III. *Antone-Vodă*. Dramă în 5 acte.

IV. *Victime și căldăi*. Dramă în 4 acte.

V. *Turnul Postelnicului*. Roman în două volume.

II. SCRIERI DESPRE DEPĂRĂȚEANU

1. [B. P. HAȘDEU] *Mai iată unul*.

În *Aghiuță*, an. II, nr. 11, din 16 Ianuarie 1864, p. 85.

Critică severă a dramei *Grigore-Vodă*.

2. [C. BOLLIAC] *Revista literară*.

În *Buciumul*, an. II, nr. 241, din 10 Iunie 1864, p. 963. Precieri elogioase asupra dramei *Grigore-Vodă*.

3. PUANG-HON-KI [= B. HAȘDEU], *O lacrimă între răsuri*.

În *Satyru*, an. I, nr. 4, din 27 Februarie 1866, p. 1.

Notiță necrologică despre N. Filimon, A. Marțian și Al. Depărățeanu, servind de introducere publicării *Verii la țară*.

4. DUILIU ZAMFIRESCU, *Cum a iubit Depărățeanu*.

În *Literatorul*, an. II, nr. 2 din 15 Februarie 1881, pp. 570—4.

Nuvelă romantică asupra idilei cu Maria Vetre; publicarea în revistă a fost întreruptă.

5. DUILIU ZAMFIRESCU, *Amintiri din vremuri (Pagini din viața lui Depărățeanu)*.

În volumul *Fără titlu*. Poeme și nuvele. București 1883, pp. 80—126.
Aceeși nuvelă ca sub numărul precedent și cel următor.

6. DUILIU ZAMFIRESCU, *Amintiri din vremuri (Din viața lui Depărățeanu)*.

În *Familia*, Oradea-Mare, an. XIX (1883), pp. 221—3, 235—7, 245—8, 257—9, 269—71.

7. AL. VLAHUȚĂ, *Depărățeanu*.

În *Familia* din Oradea, an. XXI (1885), pp. 543—4 și 554—6.
Analiză literară a poeziilor din *Doruri și amoruri*.

8. GR. ANDRONESCU, *Poezii noastre. I. Alexandru Depărățeanu*.

În *Revista literară*, an. VII (1886), pp. 115—24.

Analiză literară a poeziilor scriitorului.

9. GR. ANDRONESCU, *Poezii noastre. I. Alexandru Depărățianu*. Studiu literar, 1886. Ed. «Soc. Revistei literare». București. 8°, p. 18.

Tiraj aparte din studiul precedent, conținând la sfârșit poeziile: *Vara la țară*, *Isus în Templu*, *Elegie*, *Nihil novi sub sole*.

10. [D. STĂNCESCU] *Alexandru Depărățeanu*.

În volumul Al. Depărățeanu, *Doruri și amoruri*, Poezii. Partea I. București 1896, pp. 3—4 (Prefață).

11. V. D. PĂUN, *Ficțiune, imagine și comparațiune*. Studiu comparativ de literatură poetică. București 1896, pp. 76—77.

Apropierea unor imagini din Depărățeanu de Baudelaire.

12. D. R. ROSETTI, *Dicționarul contemporanilor din România (1800—1898)*. București, p. 64.

Notiță foarte sumară, plină de greșeli, despre Depărățeanu.

13. *Enciclopedia Română*, vol. II. Sibiu 1900, p. 132, s. v. Depărățeanu.
Judecată asupra poetului.

14. MIRCEA DIMITRIAD, *Alexandru Depărățeanu*.

În *Analele literare, politice, științifice*, an. I, nr. 4—5, din Aprilie-Mai 1904, pp. 299—307.

Scurtă notiță biografică și aprecieri asupra operei.

15. MIRCEA DIMITRIAD, *Odă la Alexandru Depărățeanu*.

În *Analele literare, politice, științifice*, an. I, nr. 4—5, din Aprilie-Mai 1904, pp. 308—11.

Cu nota: «Aceste versuri au fost rostite de poetul Mircea Dimitriad, amicul și colaboratorul nostru, la Depărăți, trimis din partea revistei *Analele* spre a lua parte la solemnitatea punerii unei pietre comemorative pe mormântul nemuritorului Depărățeanu».

16. D. TELEOR, *Poetul Al. Depărățeanu*.

În *Albina*, an. VII, nr. 50, din 12 Septembrie 1904, pp. 1209—11.

Notițe biografice compilate din alte lucrări.

17. A. MARIAN, *Alexandru Depărățeanu*.

În *Literatura și arta română*, an. VIII, nr. 4, din 25 Aprilie 1904, pp. 218—25.
Fundamental pentru biografie.

18. IL. CHENDI, *Bustul lui Depărățeanu*.

În *Semăndtorul*, an. III, nr. 17, din 25 Aprilie 1904, pp. 268—70.

Articol comemorativ.

19. C. G. DISSESCU, *Alexandru Depărățeanu*.
In *Analele literare, politice, științifice*, an. I, nr. 6—8, din Iunie-August 1904, pp. 457—77.
Fundamental pentru biografie.
20. [N. IORGA], *Poezii ale scriitorilor din epoca Unirii. Introducere*, p. III.
Judecată asemănătoare cu cea din lucrarea următoare.
21. N. IORGA, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*. Vol. III. Vălenii de Munte 1909, pp. 214—7.
22. N. I. APOSTOLESCU, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*. Paris, H. Champion 1919, chap. VI b: Alexandru Depărățeanu (pp. 247—66; cf. Index).
Despre legăturile poeziei lui Depărățeanu cu a lui Gautier și Baudelaire.
23. G. ADAMESCU, *Istoria literaturii române*, (ediție nouă). București [1922], p. 361.
24. V. EFTIMIU, *Grigore Ghica-Vodă. Dramă în cinci acte în versuri de Al. Depărățeanu*.
In *Flacăra*, an. II, nr. 9, din 15 Decembrie 1912, pp. 66—7.
Despre meritele acestei drame, și prelucrarea ei de autorul articolului.
25. P. V. HANEȘ, *Istoria literaturii române*. București 1924, p. 197.
26. G. ADAMESCU, *Contribuțiuni la bibliografia românească*
Vol. I, București 1921, pp. 113—4.
Vol. II, București 1923, pp. 144—5.
Vol. III, București 1928, p. 110.
Bibliografie incompletă a scrierilor de și despre Depărățeanu.
27. D. CARACOSTEA, *Italia în poezia română*. Conferință.
Dare de seamă în *Universul* din 17 Aprilie 1925.
28. AL. CIORĂNESCU, *Italia în literatura românească*.
In *Roma*, an. XIII, nr. 4, din Octombrie-Decembrie 1933, pp. 35—6.
29. R. ORTIZ, *Per la fortuna del Petrarca in Romania*, p. 5.
In Academia Română, *Memoriile Secțiunii Literare*, s. III, vol. 5. București 1930.
30. AL. CIORĂNESCU, *Un centenar uitat: Al. Depărățeanu*.
In *Viața Românească*, XXVI, 19—20; Octombrie 1934, p. 53—5.
Sinteză a activității literare a poetului.
31. *Scântea*, Turnu-Măgurele, IV, 17—18, din 10 Decembrie 1935.
Număr închinat lui Depărățeanu. Cuprinde: N. Hagiescu, *Mărturisire*; I. Scondărescu, *Teleormanul pitoresc. Valea Teleormanului cântată de poetul Depărățeanu*; N. M. Pleșoianu, *Alexandru Depărățeanu*; A. Paica, *Un poet patriot și sincer democrat*; Radu Popescu-Radomirești, *Sub farmecul poeziei Vara la Țară*; F. Crețeanu, *Aspectul social în poezia lui Alexandru Depărățeanu*; D. Voiculescu, *Alexandru Depărățeanu*.

I N D I C E¹⁾

- Adamescu, G., p. 140.
 Adrian, I. V., p. 58.
 Alecu sin Enache, preot, pp. 8, 118.
 Alexandrescu, Gr., pp. 4, 107, 110, 114.
 Alexandri, V., pp. 30, 37, 39.
 Alexandria, pp. 122, 126, 134.
 Alexandru Ion I, v. Cuza.
 Altenliu, p. 8.
 Andronescu, Gr., pp. 11, 139.
 Anglia, p. 74.
 Anicet Bourgeois, p. 39.
 Aninoșanu, C., p. 126.
 Apostolescu, C., p. 126.
 Apostolescu, N. I., pp. 50, 64, 65, 74, 140.
 Argeș, pp. 6, 10, 11.
 Aricescu, C. D., pp. 25, 72, 110.
 Arion, I. I., pp. 25, 126, 127.
- Balaci, p. 19.
 Bălășescu, I., p. 110.
 Bârcă, Sev., p. 117.
 Basarabescu, C., pp. 122, 124.
 Basarabescu, Nae, p. 122.
 Basarabescu, P. T., pp. 21, 122.
 Basarabescu T., pp. 8, 22, 118, 122.
 Baudelaire, pp. 64, 139, 140.
 Bildirescu, D., pp. 25, 126.
 Boerescu, V., p. 122.
 Boileau, p. 3.
 Boldescu, I., p. 26.
 Bolgrad, jud., p. 26.
 Bolintineanu, D., pp. 27, 105.
 Bolliac, C., pp. 16, 18, 19, 39, 76, 138.
 Bossueceanu, G. R., pp. 18, 123.
 Brăila, p. 129.
 Brătianu, I., p. 8.
 Brunetière, F., p. 3.
 Bruxelles, pp. 14, 72.
 București, pp. 4, 16, 22, 25, 28, 57,
 110, 121, 123, 125, 126, 133, 134.
- Bulgari, p. 130.
 Bunescu, I., p. 124.
 Burcă, Tache, pp. 125, 127.
 Burchi, pp. 20, 21.
 Byron, Lord, pp. 15, 73, 81, 82, 83,
 84, 85.
- Calderón, p. 74.
 Caracostea, D., p. 140.
 Caragiale, C., pp. 11, 30.
 Carol Quintul, p. 79.
 Catopol, I., p. 9.
 Cervantes, p. 74.
 Cezar, p. 60.
 Chendi, I., p. 139.
 Cienfuegos, p. 79.
 Ciorănescu, A., pp. 71, 137, 140.
 Cluj, p. 58.
 Collin d'Harleville, pp. 54, 55.
 Condeescu, N., p. 53.
 Constantinescu, C., p. 123.
 Copcea, I., p. 122.
 Cosco, O., p. 53.
 Costaforu, G., pp. 19, 120, 122.
 Crețeanu, F., p. 140.
 Cuțarida, N., pp. 124, 125.
 Cuza, Alexandru, pp. 16, 120, 123.
- Daci, p. 131.
 Dante, pp. 17, 61, 71, 129.
 Dăscălescu, D., p. 137.
 Davila, Al., p. 57.
 Depărățeanu, Cleopatra, pp. 8, 117.
 Depărățeanu, Elisabeta, pp. 8, 117, 118.
 Depărățeanu, Marghioala, p. 117.
 Depărățeanu, Maria, pp. 7, 117.
 Depărățeanu, Maria, pp. 8, 117.
 Depărățeanu, Petru, pp. 8, 10, 18, 117, 118.
 Depărățeanu, Sandu, pp. 6, 7, 8, 10, 16,
 117.

¹⁾ Nu intră în acest indice decât numele personajelor și locurilor înțelese în realitatea lor; se exclud deci numele personajelor dramatice, ca și indicațiile de loc ale tipăriturilor citate în bibliografie. Cifrele tipărite cursiv arată că numele trebuie căutat la pagina respectivă, în notă.

- Depărățeanu, Sevastița, pp. 8, 17.
 Depărățeanu, Spiridon, pp. 7, 117.
 Depărățeanu, Tudor, pp. 8, 117.
 Depărăți, pp. 7, 8, 9, 14, 15, 16, 27, 28, 87, 139.
 Dimitriad, M., pp. 28, 73, 74, 139.
 Dissescu, C. G., pp. 6, 7, 13, 19, 25, 26, 73, 140.
 Duhamel, p. 130.
 Dumitrescu, P., pp. 124, 127.
 Durán, Ag., pp. 74, 75, 77, 79, 81.
 Eftimiu, V., pp. 57, 58, 140.
 Eliade, I., pp. 4, 16, 17, 18, 129, 130, 131, 132, 137.
 Eliade, P., p. 13.
 Eminescu, M., pp. 11, 20, 89, 95, 114.
 Europa, pp. 61, 76, 129, 130.
 Filimon, N., pp. 59, 138.
 Filitti, I. C., p. 6.
 Florescu, B., pp. 66, 137.
 Fontenay-sous-Bois, p. 12.
 Foru, v. Costaforu.
 Francez, p. 134.
 Franța, pp. 3, 12, 62, 68, 69, 71, 111, 133, 134.
 Fuad Pașa, p. 130.
 Fundescu, I. C., pp. 26, 72.
 Gârdești, pp. 121, 122.
 Gautier, Th., pp. 64, 67, 73, 140.
 Gavală, Aristid, p. 122.
 Gavală, E., pp. 21, 121, 122.
 Geanoglu, G., p. 9.
 Geanoglu, I., p. 58.
 Georgiade, v. Obedenaru.
 Germania, p. 12.
 Ghica, P., pp. 21, 58.
 Giurgiu, p. 26.
 Golescu, Șt., p. 123.
 Góngora, p. 74.
 Grădișteanu, P., pp. 9, 18.
 Granada, p. 83.
 Granda, H., p. 59.
 Greci, p. 134.
 Grimm, Jac., pp. 77, 81.
 Guernesey, p. 61.
 Hagiescu, N., p. 140.
 Haneș, P. V., p. 140.
 Hașdeu, B. P., pp. 50, 138.
 Heliade, v. Eliade.
 Hrisopol, Maria, p. 117.
 Hugo, V., pp. 15, 39, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 53, 55, 61, 62, 67, 69, 72, 73, 76, 84.
 Iași, pp. 4, 12, 120.
 Ilie, preot, p. 11.
 Iliescu, C., p. 126.
 Ionescu, I., p. 122.
 Iorga, N., pp. 18, 53, 137, 140.
 Ipsilanti, p. 129.
 Istrati, N., p. 137.
 Italia, pp. 12, 15, 42, 68, 69, 71, 72.
 Jora, Elisa?, p. 89.
 Kior Boiar, p. 7.
 Kogălniceanu, M., pp. 20, 21, 25.
 La Fontaine, p. 53.
 Lamartine, pp. 72, 106.
 Leconte de Lisle, p. 99.
 Lepădatu, I. A., p. 137.
 Lerescu, I., p. 9.
 Lerescu, Maria, p. 117.
 Locusteanu, N. R., p. 17.
 Lope de Vega, p. 74.
 Luxemburg, muzeul, p. 12.
 Macențian, I. N., p. 17.
 Malherbe, p. 57.
 Manea Brutarul, biserica, p. 26.
 Marian, A., pp. 6, 7, 9, 23, 58, 139.
 Marsan, E., pp. 50, 51.
 Marțian, A., p. 138.
 Masson, M., p. 39.
 Mavrodin, p. 8.
 Melidon, Gh., p. 137.
 Mérimée, P., p. 73.
 Mihaescu, M., p. 126.
 Mihai Viteazul, pp. 66, 130.
 Milă y Fontanals, pp. 77, 80, 83.
 Miller, Th., p. 39.
 Moldova, pp. 39, 40, 120, 123.
 Moréas, J., p. 87.
 Moscuna, p. 8.
 Moșescu, C., p. 17.
 Muscali, pp. 129, 130.
 Muscel, p. 122.
 Musset, A. de, pp. 15, 62, 63, 73, 96.
 Nădejde, S., p. 39.
 Napoleon I, p. 68.
 Napoleon III, pp. 62, 68, 69, 71, 72.
 Negri, C., p. 25.
 Nemți, p. 134.
 Nicolae, preot, p. 128.
 Nicoleanu, N., p. 137.
 Obedenaru, M. G., p. 9.
 Ochoa, E. de, pp. 74, 75, 77, 79, 81, 82, 83.
 Ollănescu, D. C., p. 111.

- Omer-Pașa, p. 17.
 Orășanu, N. T., pp. 58, 137.
 Orbescu, D., p. 9.
 Orbescu, P., p. 125.
 Ortiz, R., pp. 70, 140.
- Paica, A., p. 140.
 Paris, pp. 12, 13, 14, 15, 61, 62, 68, 74, 87, 133, 136.
 Păun, V. D., pp. 64, 65, 139.
 Perez de Hita, p. 83.
 Petersburg, p. 129.
 Petrarca, pp. 15, 61, 70, 71, 140.
 Pleșoianu, N. M., p. 140.
 Polizu, C., p. 9.
 Pop, Șt., p. 10.
 Popescu, Anghelache, p. 127.
 Popescu, G., p. 17.
 Popescu-Radomirești, R., p. 140.
 Prati, G., p. 78.
 Proudhon, p. 131.
- Robescu, I., p. 9.
 Români, pp. 13, 17, 72, 76, 129, 130, 131, 132, 134, 135.
 România, pp. 11, 72.
 Ronsard, pp. 3, 15, 61, 64, 68.
 Rosetti, C. A., pp. 16, 17, 85, 129, 130, 131.
 Rosetti, D. R., p. 139.
 Rosetti, R., p. 58.
 Roșiorii-dz-Vede, pp. 6, 7, 8, 11, 12, 19, 22, 23, 90, 118, 122, 126, 132.
 Rusia, p. 129.
- Sainte-Beuve, p. 61.
 Sánchez, T. A., p. 76.
 Sârbi, p. 134.
 Scaurus, M., p. 131.
 Scondăcescu, I., p. 140.
 Scraba, D. S., p. 17.
 Sepúlveda, p. 79.
 Sfinții Apostoli, biserică, pp. 11, 22, 118.
 Sfântul Sava, colegiul, pp. 9, 10, 39, 60, 118, 119.
 Sion, G., pp. 59, 60, 72, 137.
 Șistov, p. 7.
 Slăvescu, Niță, p. 123.
 Slăvești, p. 24.
 Șoimescu, Sava, p. 9.
 Sorbona, p. 13.
 Spania, pp. 12, 15, 42, 73, 74.
 Stăncescu, D., p. 139.
 Stancu Căpitanul, pp. 6, 117.
- Stănescu, pp. 59, 123.
 Ștefan, preot, p. 128.
 Ștefan cel Mare, pp. 66, 130.
 Stârci, p. 6.
 Știrbei, p. 130.
 Stoenescu, Th. M., p. 28.
- Țara Românească, pp. 6, 120, 123, 131.
 Târgoviște, pp. 16, 18.
 Târgului, plasă, pp. 19, 20, 123.
 Tăstu, A., p. 81.
 Tăutu, G., p. 137.
 Teleor, D., p. 139.
 Teleorman, râu, pp. 24, 140.
 Teleorman, județ, pp. 6, 7, 19, 21, 22, 59, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 134, 140.
 Teleorman, plasă, pp. 19, 21, 120, 121.
 Tînc, N., p. 39.
 Traian, p. 73.
 Turci, pp. 17, 129, 130.
 Turnu-Măgurele, pp. 123, 125, 126, 127.
- Urechia, V. A., p. 39.
 Urzescu, p. 8.
- Vaillant, I. A., p. 58.
 Vericeanu, Al., p. 50.
 Vericeanu, Cleopatra, pp. 26, 117.
 Versailles, p. 12.
 Vetră, A., pp. 16, 117.
 Vetră, C. I., p. 117.
 Vetră, C. A., pp. 6, 16.
 Vetră, Ion, pp. 24, 117.
 Vetră, Maria, pp. 24, 26, 117, 138.
 Vicente, Gil, pp. 73, 75.
 Viena, p. 136.
 Vincennes, p. 12.
 Virgilius, p. 90.
 Vlahuță, Al., p. 139.
 Voiculescu, D., p. 140.
 Voinescu, Scarlat, p. 26.
 Voltaire, p. 11.
 Vorius, p. 131.
- Wechsler, I. B., p. 59.
 Weiss, J. J., p. 49.
- Xenopol, A. D., p. 7.
- Zamfirescu, D., pp. 12, 13, 24, 138, 139.
 Zamfirescu, M., pp. 9, 137.
 Zamfiroglu, Ahil, p. 123.
 Zlotescu, p. 124.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Introducere	1
Vieața	5
Opera: Teatrul	27
Poezia: Influențe	58
Poezia: Sentimente, Idei	86
Anexe	115
Bibliografie	137
Indice	141

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

SERIA III

TOMUL I, (1923—24):

Lei 120

I. C. NEGRUZZI. Autografe române	Lei 6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuță, Al. Xenopol și manuscrise ale lor	» 5
ANDREI BĂRSEANU. Catechismul luteran românesc	» 5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV	» 15
DRAGOȘ PROTOPODESCU. Unknown Congreve, a sheaf of poetical scraps	» 12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr	» 40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna V-VII	» 40

TOMUL II, (1924—25):

Lei 175

AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI. O operă de mare valoare	Lei 8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni și Români	» 40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rădăcitori	» 40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân	» 30
ȘTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia	» 50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi	» 8

TOMUL III, (1925—27):

Lei 200

Dr. A. VERESS. Cântece istorice vechi ungurești despre Români	Lei 15
AL. VICIU. Suplement la «Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal	» 10
N. CARTOJAN. Legende la Troade în literatura veche românească	» 30
PER. PAPAHAĞI. Numiri etnice la Aromâni	» 15
G. POPA-LISSEANU. Un manuscris al gramaticii românești a lui I. Eliade-Rădulescu	» 8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă (1577—1580)	» 12
S. PUȘCARIU. Dicționarul Academiei	» 15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia	» 40
AL. MARCU. V. Alecsandri și Italia	» 85
Dr. A. VERESS. Note și scrisori Șincaiane	» 15

TOMUL IV, (1928—29):

Lei 250

ION COLAN. Viața și opera lui Ion Barac	Lei 45
N. CARTOJAN. «Fiore di virtù» în literatura românească	» 60
ȘTEFAN PAȘCA. Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de correspondenți din diferite regiuni	» 32
I. A. BASSARABESCU. Două epoci din literatura română	» 6
Dr. ANDREI VERESS. Vechi istorici unguri și sași despre istoria Ro- mânilor (1760—1787)	» 50
N. IORGA. Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu	» 6
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre «Lexicon Marsilianum»	» 15
Dr. ANDREI VERESS. Pictorul Barabás și Români	» 40

TOMUL V, (1930—31):

Lei 330

W. MEYER-LÜBKE. Rumänisch und romanisch	Lei 20
RAMIRO ORTIZ. Per la fortuna del Petrarca în Rumania (1783—1928)	» 20
IOAN BIANU. Inscricții în limba gotică și în caractere runice descoperite lângă Folticeni	» 20
Dr. ANDREI VERESS. Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743—1785)	» 18
N. N. CONDIESCU. Istoria lui Alfidalis și a Zelidiei	» 40
G. F. CIAUȘIANU. Glosar de cuvinte din jud. Vâlcea	» 75
ARTUR GOROVEI. Contribuțiuni la biografia lui Constantin Stamati	» 12
ION GHERGHEL. Goethe în literatura română	» 130

TOMUL VI, (1932—34):**Lei 280**

LIVIU MARIAN. Alexandru Hasdeu și Academia Română	Lei 60
C. T. HARLEY WALKER. Limba irlandeză sau gaelică	» 6
ARTUR GOROVEI. Artistul Matei Millo	» 25
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre «Lexicon compendiarium latino-valachicum»	» 10
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Palestina	» 5
SEXTIL PUȘCARIU. B. P. Hasdeu ca linguist	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Palestina, Chipru și Muntele Sinai	» 5
D. R. MAZILU. Sfânta Filoteia dela Argeș. Lămurirea unor probleme istorico-literare	» 60
ARTUR GOROVEI. Contribuții la istoria literară	» 30
TUDOR VIANU. Influența lui Hegel în cultura română	» 60
ARTUR GOROVEI. Ierotheiu Episcopul Hușilor	» 20

TOMUL VII, (1934—36):**Lei 350**

ONISIFOR GHIBU. Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte	Lei 25
MARCU BEZA. Trei săbii moldovenești din vremea lui Ștefan-cel-Mare	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești la muntele Athos	» 30
N. CARTOJAN. Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut	» 60
G. MURNU. România și Elada	» 5
ALEXANDRU MARCU. Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia	» 100
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Epir, Rodos și Paros	» 5
ARTUR GOROVEI. Elementul popular în literatura cultă	» 15
AL. CIORĂNESCU. Alexandru Depărățeanu, studiu critic	» 100